

Міністерство освіти і науки України
Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

СТУДЕНТСЬКИЙ НАУКОВИЙ ВІСНИК

Випуск 11
Частина II

Кіровоград – 2013

ББК – 74.580
С – 88
УДК 378

Студентський науковий вісник. – Випуск 11. Частина II. – Кіровоград:
РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – 300 с.

До збірника ввійшли матеріали наукових доповідей студентів звітних студентських конференцій 2012–2013 років.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. Садовий М.І.	– доктор педагогічних наук, професор;
2. Чінчой О.О.	– кандидат педагогічних наук, доцент
(відповідальний редактор);
3. Ковальков О. Л.	– кандидат історичних наук, доцент;
4. Лупан І.В.	– кандидат педагогічних наук, доцент;
5. Назаренко М.П.	– кандидат педагогічних наук, ст. викладач;
6. Данилків О. М.	– кандидат сільськогосподарських наук, доцент;
7. Доннік М. С.	– кандидат педагогічних наук, ст. викладач;
8. Стасенко О. А.	– кандидат педагогічних наук, ст. викладач.

Друкується за рішенням ученої ради
Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
(протокол № 11 від 27.05.2013 р.).

© Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка, 2013

ВСЕУКРАЇНСЬКА СТУДЕНТСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ВИВЧЕННЯ І ВПРОВАДЖЕННЯ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС ВИЩОЇ І СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО»

Надія БАБЕНКО

ЛЮДИНА НАРОДЖУЄТЬСЯ В ПРАЦІ (ЗА ТВОРАМИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО)

(студентка III курсу ВКНЗ СОР «Лебединське педагогічне училище імені А. С. Макаренка»)

Одним з найсвоєрідніших українських мислителів ХХ століття є В.О.Сухомлинський – Учитель, чий погляд і діяльність надихають педагогів ХХІ століття, допомагають новому поколінню вихователів сформулювати своє педагогічне кредо.

Трудове виховання в педагогічній системі В.О.Сухомлинського розглядається як комплексна, багатоаспектна проблема, що має різнопланові зв'язки з іншими завданнями і складовими навчально-виховного процесу. Ознайомлення з педагогічною спадщиною видатного педагога дозволяє переконатися, що поступово, в ході багаторічної діяльності у Павлівській середній школі було вироблено певну систему, певні принципи трудового навчання і виховання учнів, які В.О. Сухомлинський виклав у книзі «Павлівська середня школа».

1. *Забезпечення єдності трудового виховання і загального розвитку учнів - морального, інтелектуального, естетичного й фізичного.*

В. О. Сухомлинський твердив, що формування гармонійної, всебічно розвиненої особи передбачає досягнення поряд з високим рівнем інтелектуальної, моральної, естетичної і фізичної культури і високого ступеня культури праці, трудової активності.

2. *Розкриття, виявлення, розвиток індивідуальності людини у праці.*

Праця, вважав Василь Олександрович, може стати джерелом радості й задоволення лише за умови, коли у ній найповніше й найяскравіше розкриваються природні задатки людини. Тому павлівські вчителі всіляко дбали про те, щоб у праці повною мірою виявилися нахили і здібності учнів.

3. *Забезпечення суспільно корисної спрямованості праці, використання її великих виховних можливостей.*

Тому в Павлівській школі учнів залучають до роботи, яка «створює всенародні багатства»: вони закладають виноградники, сади, беруть участь у будівництві господарських і культурно-побутових споруд та доріг і т. ін.

4. *Залучення дітей до продуктивної праці з раннього віку.*

Вже 7 - 8-річні діти, писав Василь Сухомлинський, повинні виконувати роботу, яка має суспільне значення. Так, майбутні першокласники за два місяці до початку навчального року збирають насіння дерев, а весною висівають його на схилах ярів і балок. Ці насадження запобігають ерозії ґрунтів. Василь Олександрович відзначав, що працею маленьких школярів на полях припинилася ерозія ґрунтів на площі 160 гектарів.

5. *Включення учнів у різноманітні види праці.*

Дитині властиве прагнення до змін, чергування, поєднання двох-трьох видів трудової діяльності. Яке б то не було «прикріплення» дитини до того чи іншого гуртка, ланки - недопустиме. Чим різноманітнішою буде праця дітей, тим свідоміше вони обиратимуть професію.

6. *Забезпечення постійності, безперервності участі школярів у праці.*

Тільки повсякденне, постійне виконання учнями суспільно корисної роботи збагачує її духовне життя. У процесі систематичної наполегливої праці розвиваються розум, воля, почуття дитини, формується характер. У праці виробляється одна з найважливіших якостей особи - самостійність. Важливе значення для виховання цієї риси в учнів має створення ситуацій, в яких вони могли б повною мірою виявляти активність й ініціативу.

7. *Привнесення рис продуктивної праці дорослих у дитячу працю.* Чим більшою мірою схожа праця дітей на працю дорослих, тим більший інтерес викликає вона у дітей, тим вагоміший її виховний вплив.

Василь Олександрович придбав спеціально для молодших школярів кілька двигунів внутрішнього згорання і електромоторів. Забезпечення дітей спеціальними машинами і інструментами, які якомога більшою мірою моделювали б справжню техніку і які можна було б використовувати для справжньої праці, має велике виховне значення.

8. *Надання праці творчого характеру, створення умов для поєднання розумової і фізичної діяльності.*

«Любов до праці на землі, - писав Василь Олександрович у статті «Особлива місія», - народжується лише там, де нива, сад, город - лабораторія думки, де одноманітні трудові процеси - не кінцева мета, а лише засіб досягнення мети - радості творчої, дослідної, дослідницької праці. Копавши землю, вносячи добрива, копаючи у буквальному розумінні гною, в перегної, людина може переживати інтелектуальну радість - радість дослідника, радість творця» (1, с. 420-421).

9. *Дотримання наступності змісту трудової діяльності, вмінь і навичок.* Наприклад, у 10 - 12-річному віці учні обробляють ґрунт, готують його під зернові, технічні культури, вирощують і збирають урожай цих культур, насаджують плодові дерева, заготовляють добрива і підживлюють ними рослини, забезпечують підвищення родючості ґрунтів, управляють двигунами внутрішнього згорання, працюють на токарних верстатах. У 14 - 15 - річному віці школярі оволодівають умінням керувати трактором і автомашиною. Цього вони досягли завдяки тому, що у 10 - 15 років навчилися управляти двигуном внутрішнього згорання. У 16 - 17 років павлівські юнаки і дівчата не тільки вміють керувати трактором, а й працювати на ньому.

10. *Забезпечення обов'язковості включення учнів у продуктивну працю.*

В. О. Сухомлинський був твердо переконаний, що до яких би видів інтелектуальної чи художньої діяльності не виявляв здібності й нахили учень, його участь у продуктивній праці в роки отрочства і ранньої юності обов'язкова. Всі учні Павлівської школи займаються фізичною працею, зокрема тими її видами, що пов'язані з непривабливими, монотонними операціями.

11. *Дотримання принципу посиленості трудової діяльності.*

Праця, вважає видатний педагог, повинна бути посиленою для дітей. Необхідно чергувати розумову й фізичну працю, урізноманітнювати їх види.

12. *Забезпечення єдності праці й багатогранного духовного життя.*

В. О. Сухомлинський твердив, що задоволення від праці людина одержує лише тоді, коли їй доступні також інші радощі, культурні та духовні цінності - художня література, музика, живопис, спорт, мандрівки по рідному краю.

У «Листах до сина» Василь Олександрович писав: «Сотні тисяч слів у нашій мові, але першими я б поставив три: народ, праця, хліб. Це три корені, на яких тримається наша держава. Це сама суть нашого ладу. І ці корені переплелися між собою так міцно, що ні розірвати їх, ні роз'єднати не можна. Хто не знає, що таке хліб і праця, той перестає бути сином народу. Той втрачає кращі духовні якості народні, стає відщепенцем, безликою істотою, не вартою поваги. Хто забуває, що таке праця, піт і втома, той перестає цінувати хліб. Який би з цих могутніх коренів не був пошкоджений у людини вона перестає бути справжньою людиною...» [2, с 586].

Ще за життя В.О. Сухомлинського у Павлівській школі склалися трудові традиції, завдяки яким праця набуває романтичного забарвлення, супроводжується яскравими почуттями і переживаннями. Це, зокрема такі традиції: перед початком літніх канікул члени класного колективу готують якийсь подарунок школі, першокласники, наприклад, альбом оповідань у малюнках, а випускники - модель блюмінга; під час літніх канікул діти виготовляють наочні посібники для біологічного кабінету. Свої подарунки вони приносять до школи у перший день занять; перед початком навчального року, а також екзаменів учні впорядковують класні кімнати і шкільний двір; під час весняного й осіннього тижня саду учні саджають дерева, працюють у шкільному і колгоспному садах. Стало традицією, що кожний першокласник першу весну свого шкільного життя саджає біля свого будинку яблуню матері, батька, дідуся, бабусі. Трудове виховання учнів В. О. Сухомлинський розглядав у нерозривній єдності з формуванням у них високих моральних почуттів, шанобливого ставлення до батьків та інших людей. Чим більше духовних сил вкладено дитиною в працю в ім'я щастя матері, писав педагог, тим більше людяності в її серці; у перший день збирання врожаю у школі проводиться День першого снопа. Це шкільне свято вже переросло у загальнопавлівське; на початку навчального року організується Свято першого хліба, День урожаю. Зібравши пшеницю на шкільній ділянці, обмолотивши зерно на маленькій молотарці, учні здають його у сусіднє село до млина, а з одержаного борошна матері й бабусі допомагають їм випекти хліб. Діти запрошують до школи батьків і пригощають їх хлібом; у липні юнаки й дівчата беруть участь у літній косовиці (протягом тижня працюють на заплавах лугах, на заготівлі сіна); школярі проводять значну роботу по благоустрою села. Руками учнів розбито новий парк, озеленені вулиці, закладено громадські плодові сади й виноградники та ін. Учнями з першого класу засвоювалась істина, що вищий моральний обов'язок людини полягає в тому, щоб

примножити природні багатства, залишити своїм трудовим внеском пам'ять про себе наступним поколінням.

Одухотвореність процесом і результатами праці, усвідомлення своєї необхідності людям - все це свідчить про народження Громадянина. Праця, в якій особа досягає досконалості, є наймогутнішим джерелом її виховання. Відчуваючи себе творцем, людина прагне стати ще кращою, досконалішою, моральнішою.

У Павлівській школі не потрібно винаходити мобільний телефон, комп'ютер чи літальний апарат. Треба лише проаналізувати педагогічну спадщину, яку залишили нам видатні педагоги, і застосувати ці ідеї для створення «справжньої школи, де діти набувають не тільки знань і вмінь. Навчання - дуже важлива, але не єдина сфера духовного життя дитини. Справжня школа - це багатогранне духовне життя дитячого колективу, в якому вихователь і вихованець об'єднані багатьма інтересами і захопленнями» [3, с 11].

Отже, у справжнього майстра педагогічної творчості дитина пишається плодами своїх рук, поважає себе як творця. В утвердженні поваги до самого себе і полягає єдність фізичної і духовної культури в праці, в трудовій діяльності. Мистецтво, тонкощі трудового виховання і виявляються в тому, що, напружуючи фізичні сили, дитина переживає гордість за саму себе: ось, мовляв, що я можу створити! У праці народжується і громадянське начало людської особистості. Ми домагаємось того, щоб, саме створюючи значні матеріальні цінності для людей, для колективу, для суспільства, маленька людина відчувала себе громадянином. Народження цього почуття неможливе без напруження фізичних сил, без того, щоб у праці не залишати часточку своєї душі. В основі психологічної зрілості, в основі дорослості - громадянська зрілість.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сухомлинський В. О. Особлива місія. - Вибрані твори: В 5-ти т. К., 1977, т. 5, с 420-421.
2. Сухомлинський В. О. Листи до сина. - Вибрані твори: В п'яти т. К., 1977, с. 586.
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. - Вибрані педагогічні твори: В 5-1к-К, 1977.-Т.3.-С.11.
4. Бровченко Л. Ф. Насамперед - учитель. - Вибрані твори: Серія VII, К., 1986, с.26-1 31.

Олена БОЙЧЕНКО

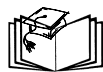
ПРИНЦИП ГУМАНІЗМУ, ЯК ДОМІНАНТА ЕКОЛОГІЧНОЇ ВИХОВАНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

*(студентка IV курсу Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор, Якименко Світлана Іванівна*

Коли я бачу квітку, що пробивається крізь асфальт чи плиту, то розумію що в даний час відбувається боротьба між природою та людиною. Людиною, що звикла відчувати себе царем природи, котра прагне, щоб все оберталось і залежало тільки від неї. І природою, що бориться за своє виживання, намагається встановити рівномірний баланс між нею та нами. Людина все далі віддаляє природу від себе з метою розширення своєї «території» покращення своїх умов життя. Цим самим завдаючи її невірної шкоди. Людина зовсім забула про те, що вона є частиною біосфери і живе за рахунок природи. Хочеться пригадати слова римського мислителя Л.Сенеки, сказані ще в I ст. н.е. «Жити щасливо і жити в злагоді з природою - одне і те саме». Пройшов час, а це питання залишається актуальним і досі. Бородін пише: «Природа такий же унікум, як картина Рафаеля. Знищити її легко, відновити неможливо.» Тому необхідно змінити психологію життя сучасних людей з «царя природи» на «кожному за потребою». Завдання кожної людини - берегти і збагачувати природу не тільки в ім'я власного благополуччя, а й в ім'я майбутніх поколінь.

Кожній людині планети Земля слід оволодіти мінімальним набором екологічних знань і способів діяльності, для того щоб її поведінка була екологічно осмисленою. Але як це зробити? Тільки з дитячих років, коли маленькі душі як губка, втягують у себе знання, можна прищеплювати і виховувати в дітях екологічно чистий світогляд. У шкільні роки найбільш активно формується світогляд людини, її характер, звички, відношення до навколишнього світу. Початкову школу треба розглядати як першу сходинку збагачення людини знаннями про природне і соціальне оточення, знайомство її з загальною цілісною картиною світу і формування науково - обґрунтованого морального і естетичного ставлення до нього.

Великий внесок в розробку питання екологічного виховання зробили такі відомі педагоги як В.О.Сухомлинський, А.Я.Коменський, К.Д.Ушинський, І.Д.Зверев, В.Н.Захлебний, І.Т.Суравегіна, Г.П.Пусі, Н.А.Пустовіт, Н.В.Лисенко, А.С.Волкова та ін., психологи - В.А.Ігна Б.Т. Ліхачова та ін.

У зв'язку з тим, що на сучасному етапі ще недостатньо обґрунтоване питання екологічної вихованості молодших школярів, не вирішені чисельні проблеми у шкільній практиці пов'язані зі створенням оптимальних умов формування екологічної вихованості на основі принципу гуманізму і станом виховної практики, нами було визначено тему наукового дослідження: «Принцип гуманізму, як домінанта екологічної вихованості учнів молодшого шкільного віку в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського».

Виховання – цілеспрямований та організований процес формування особистості. Екологічне виховання – систематична педагогічна діяльність спрямована на розвиток екологічної культури особистості. Під екологічним вихованням розуміють такий розвиток волі, почуття, рис характеру, які б проявились в правильній (етичній) поведінці по відношенню до природного середовища. Воно повинне бути добровільним безперервним протягом усього життя людини. [7, с.549]

Одним із шляхів формування екологічної культури школярів є звернення до надбань педагогічної спадщини видатного українського педагога, заслуженого учителя України В.О.Сухомлинського, до його досвіду у сфері екологічного виховання учнів. Проблемою екологічного виховання В.О. Сухомлинський займався впродовж своєї педагогічної діяльності, і довів, що природа сама собою не виховує. Виховує лише активна взаємодія дитини з нею. Тому екологічне виховання та екологічна культура тісно пов'язані з природоохоронною діяльністю. Великий педагог вважав, що самих екологічних знань з охорони навколишнього середовища, якщо вони не втілюються на практиці недостатньо. Важливо, щоб вихованці брали участь у збереженні і збагаченні природи рідного краю, тільки у цьому разі у них формуються необхідні уміння і навички, розвинується відповідальне, бережне ставлення до навколишнього середовища. [6,С.1-4].

Досліджуючи спадщину екологічного виховання В.О.Сухомлинського, ми приходимо до висновку, що метою екологічного виховання великого педагога і природолюбів було цілеспрямоване формування у його вихованців міцних екологічних знань, розуміння та органічного взаємозв'язку і єдності людини з навколишнім середовищем як єдиної гармонії, ролі природи у житті дітей, необхідність її охорони, виховання особливої відповідальності за стан навколишнього середовища. Досліджуючи “Книгу природи” В.О.Сухомлинського, можна сказати, що це не просто сторінки, а це яскраві спостереження, які западають в душу і виховують добрих і чуйних, лагідних і цікавих діточок, які не зможуть просто так зірвати квітку чи зламати деревце, бо для дітей, вихованих на творчості В.О.Сухомлинського, це вже жива істота, яка відчуває біль і їх потрібно берегти.

Можна сказати, що гуманізм як домінанта екологічно-виховної системи Сухомлинського ґрунтується на положенні взаємостосунків між людьми, а через них і ставлення, і сприймання навколишнього світу. Якраз ця емоційна чутливість екологічного виховання до світу речей і до світу людей призводить до того, що вихованець бачить навколишній світ в іншому ракурсі. Тож основною домінантою екологічної вихованості учнів молодшого шкільного віку за Сухомлинським є гуманізм, який у подальшому визначатиме особистість кожної дитини, а потім і людини. Якщо дитину навчити любити природу і оберігати її, то все це вона буде робити і в дорослому віці. [4,С.9-11].

Звернення до серця і розуму дитини викликає відгук у дитячій душі, бажання допомогти і бути кращим. Гуманізм педагогічної системи екологічного виховання ґрунтується на положенні про самоцінність дитини, її право на свободу і гідність, правильну оцінку того, що її оточує. Сухомлинський ставив такі завдання, щоб дитина могла представити внутрішнє бачення світу і взаємодію з цілим світом.

Гуманізм Сухомлинського особливо яскраво виявився у його ставленні до організації навчання і виховання молодих школярів, у ставленні до навколишнього світу. Гуманізація екологічного виховання і навчання виступає необхідним елементом творчої педагогіки, а гуманізм – однією з основних рис педагога. Це те головне, що відіграє свою конструктивну роль в удосконаленні педагогічної майстерності. Вчитель – авторитетний наставник учнів лише доти, доки він удосконалює свою майстерність, де відповідними є глибина любов до дітей, людяність і здатність проникнути в духовний світ дитини, зрозуміти і відчути в кожному з вихованців індивідуальне, бути відданим світу Дитинства. Вчителю, образно кажучи, необхідно бути “річкою, в якій зливається гаряче серце й холодний розум, не допускати поспішних, непродуманих рішень – це одна з вічних гілок педагогічної майстерності. Якщо вона відмирає, всихає – всі книжні знання педагогіки перетворюються в прах”[1,С.12-14]. Гуманізм вчителя – це доброта і любов до дітей – це не лише стан, що внутрішньо переживається. Вчитель повинен бути людиною доброї душі, любити дітей такими, якими вони є, любити природу і вчити дітей любити її. Важливою передумовою гуманістичного виховання Сухомлинський вважав великий вплив вчителя, батьків і того кола людей, серед яких живуть діти. “Добрі почуття, – зазначав Василь Олександрович, – своїм корінням сяють у дитинство, а людяність, доброта, лагідність, доброзичливість, у хвилюваннях про красу навколишнього світу” . [5,С.16-19] Саме тому вчитель і батьки мають піклуватися про те, щоб діти виростили турботливими і справжніми гуманістами до всього живого. Така душевна праця відточує сердечну чуйність, пробуджує бажання робити добро. “Азбука виховання людяності в тому, щоб дитина, віддаючи тепло своєї душі іншим людям, в природі знаходила іншу радість”, стверджував педагог – гуманіст Сухомлинський.

Душевна чуйність – це вміння відгукуватися думками, почуттями на все те, що відбувається в навколишньому світі; без чуйності до людини, до природи неможлива гуманність. Екологічне виховання тісно пов'язане із гуманізмом, гуманізм Сухомлинського особливо яскраво проявляється у його ставленні до екологічного виховання молодших школярів. Педагог розглядав це як засіб розвитку розумових сил і добрих почуттів у відношенні до природи, до всього живого що нас оточує. Навчання в “зелених класах”, складання книжок-картинок про природу, подорожі у природу, проведення уроків мислення, використання і розв'язування задач із живого задачника, кімната казки, острів чудес, куток краси, використання в духовному житті пісні, книжки, проведення свят Матері, троянд, польових квітів, весняних квітів, написання дітьми оповідань, казок – ці та інші знахідки педагога сприяють розумовому розвитку дітей, засвоєнню духовних цінностей свого народу і гуманного ставлення до людей і природи.

Великий досвід роботи Сухомлинського з дітьми по екологічному вихованню глибоко переконує, що благодійним джерелом гуманістичного виховання особистості є природа. З перших хвилин життя дитина входить до світу природи, що викликає почуття радості, здивування, захоплення, милування.

Гуманізм педагогічної системи Сухомлинського ґрунтується на положенні про самоцінність людини, її праві на свободу і гідність як неповторної індивідуальності. [3, С.33-39].

Отже, гуманізм є головним у екологічному вихованні школярів. Доброта і чуйне ставлення до природи окупиться з часом, бо ліси, зелені насадження називають легеньми нашої планети. А коли хворі легені, то хвора планета, хворіють люди. Це В. Сухомлинський дуже добре зрозумів і тому, так багато уваги приділяв екологічному вихованню своїх вихованців проводячи цікаві уроки під блакитним небом. [2, С.11-13].

Екологічне виховання слід розуміти не тільки як процес облагородження душі, її чуттєвого та естетичного сприйняття природи, розуміння її внутрішніх зв'язків, а й оздоровлення стосунків між учнями, виховання дбайливого ставлення до всього живого, коли дитина свідомо бере на себе відповідальність за стан довкілля. [22, с.2]

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондар Л. Уроки мислення серед природи у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського// Поч. шк., 2005.- №9, С. 12-14.
2. Бондар Л. Методологічна основа гуманістичних ідей духовності в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського [Текст] : До 13-х Всеукраїнських педагогічних читань "Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю" // Рідна школа, 2006. – № 9. – С. 11-13.
3. Годлевська В.Г. Вчити мислити серед природи: З досвіду В.О.Сухомлинського.// Початкова школа.-1993.-№10.- С.33-39
4. Лавроненко О. Гуманізм як домінанта виховної системи Василя Сухомлинського [Текст] // Рідна школа, 2005. – № 1. – С. 9-11.
5. Руденко Л. Збагачення екологічного виховання скарбницею ідей В.О.Сухомлинського [Текст] // Рідна школа, 2005. – № 11. – С. 16-19.
6. Савченко О. Екологія дитинства: В.О.Сухомлинського і сучасна початкова школа// Початкова школа – 2000. - №11. С.1-4.
7. Сухомлинський В.О. Школа і природа // Вибрані твори: У 5 т.- Т.5- К.: Рад. шк., 1997.- 549 с.

Ярослава ВІТКО

РОЛЬ РІДНОГО СЛОВА У ФОРМУВАННІ СВІТОГЛЯДУ ШКОЛЯРІВ

(студентка III курсу Одеського національного університету імені І. І. Мечникова)

Мова — духовне багатство народу.

В. Сухомлинський

Василь Олександрович Сухомлинський – явище планетарне. Його спадщину вивчають у багатьох країнах світу, використовують в шкільній і вузівській практиці.

Звертаючись до проблем сьогодення в педагогічній праці, знову і знову відкриваємо книги видатного Учителя, щоб зрозуміти тенденції соціально орієнтованого навчання. На десятиліття раніше загального осмислення індивідуального підходу до дитини як до особистості звернувся В.Сухомлинський.

Досвід вітчизняного педагога-гуманіста В. Сухомлинського має велике теоретичне і практичне значення, оскільки він поєднує в собі досвід педагога, методиста-теоретика і словесника-практика.

Василь Олександрович Сухомлинський особливого значення надавав формуванню мовної культури молоді. Він акцентував увагу на тому, що мова, рідне слово – це велике духовне надбання народу, яке необхідно берегти і примножувати.

Література як шкільна навчальна дисципліна завжди перебувала в центрі уваги В. Сухомлинського. Це пояснюється не лише тим, що він сам був словесником і любив цей предмет, але й тим, що його педагогічна система висувала на перший план виховання всебічно розвиненої особистості, а література в досягненні цієї мети, на думку В. Сухомлинського, відіграє величезну роль.

Роль літератури в загальній системі навчання В. Сухомлинський убачав у тому, що вона не лише дає матеріал для всебічного виховання учнів, але й створює своєрідну основу для пізнавальної діяльності

школяра. Саме на уроках літератури в учнів формуються навички читання й письма, без чого неможливе навчання, саме уроки літератури сприяють вихованню і розвитку емоційної сфери особистості учня.

Літературі В. Сухомлинський надавав особливого значення в системі навчальних дисциплін, чим, випереджаючи час, прогнозував функціональний, комунікативно-діяльнісний, творчий підходи до викладання української літератури, які активно утверджуються в практиці сучасної освіти; сформулював методичні положення і рекомендації, що і нині не втратили свого значення. [1]

Становлення людини, розвиток її інтелекту, емоційної сфери, виховання особистісних якостей, громадянськості здійснюється під час засвоєння рідної мови.

Особливо близькі нам ідеї В. Сухомлинського, методична спадщина якого є невичерпним джерелом для наукових досліджень і практики викладання рідної мови в сучасній школі.

Головне завдання словесника, за його переконанням, — це виховати в дитини любов до рідної мови. Вчитель повинен зробити рідне слово основою духовного світу дитини. Адже рідна мова — одна-єдина на все життя, тому треба знати, берегти, збагачувати її. У своєму записнику В. Сухомлинський занотовує: «Дві рідні мови — це так само безглуздо, якби ми намагалися уявити, що одну дитину народили дві матері. У дитини є одна мати. Рідна. До смерті. До останнього подиху». Цими словами видатний педагог висловив своє педагогічне кредо. [2]

Методична наука і шкільна програма орієнтують учителя на формування особистості учня як реципієнта (слухача й читача) та комуніканта (мовця, який уміє спілкуватися в усній і писемній формах, володіє стилями, типами й жанрами мовлення). Важливу роль у розвитку мовної особистості відіграє рідна мова. Завдяки їй учень пізнає світ, формується як особистість, як громадянин України. Рідна мова розвиває розумові й емоційні якості людини. Поняття «мовна особистість» і «рідна мова», як бачимо, органічно пов'язані між собою, тому формування такої особистості можливе лише в процесі засвоєння рідної мови. Ці проблеми глибоко хвилювали В. Сухомлинського й знайшли широку інтерпретацію в його наукових працях. Паралельно з поняттям «мовна особистість» у лінгводидактиці побутує термін «національно мовна особистість». І хоч ці терміни В. Сухомлинський не вживав, але їх сутність лягла в основу його методичної системи.

Урокам мови В. Сухомлинський відводив особливе місце в системі освіти: надзвичайно велика роль їх у прищепленні дітям любові до слова, розвитку образного мислення, становленні мовної особистості, зміцненні патріотичних почуттів, у вихованні національно свідомих та естетично розвинених громадян України.

Великого значення В. Сухомлинський надавав методам роботи на уроці. Він уважав, що в центрі уроку треба ставити його мотивацію, розкриття запланованої теми, щоб слово вчителя було найбільш урочистою і пам'ятною для дітей частиною навчального процесу. Саме тут з усією повнотою повинні виявитися здібності педагога, щоб учень міг побачити зразок, еталон того, як потрібно правильно розглядати й осмислювати поставлену проблему. [4]

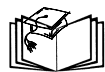
Особливо вимогливим В. Сухомлинський був до слова – першооснови мови й художніх творів, до його чіткості, яскравості та сили впливу на уроках. Як свідчать численні записи видатного педагога, він виховував у вчителів та учнів ставлення до слова як до живої істоти, щоб людина відчувала красу, виразальну його силу чи, навпаки, незграбність побудованої фрази. А якщо думку викладено вдало, афористично, то це повинно збуджувати позитивні почуття, як від споглядання картини краєвиду чи гарної запашної квітки.

У зв'язку з цим заслуговує на увагу позиція вченого щодо особистості вчителя рідної мови. «Викладати цей предмет повинні найздібніші й найталановитіші. Бо це не просто передача знань, практичних умінь, навичок. Це передусім виховання. Викладання мови — це майстерність творення людської душі, бо воно є найтоншим, найніжнішим диткненням до серця людини. Викладання мови — людинознавство, бо в слові поєднуються думки, почуття, ставлення людей до всього навколишнього світу». [3]

Методичні новації вченого багато в чому випередили свій час і зараз слугують тією базою, на якій успішно розвивається й удосконалюється лінгводидактика як наука. Його ідеї й поради знаходять свій подальший розвиток у наукових дослідженнях і практиці учителів-словесників.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Пархета Л. П. Українська література як навчальна дисципліна в спадщині В.О. Сухомлинського // Зб. наук. праць: Спеціальний випуск “До витоків становлення української педагогічної науки”. – К.: Науковий світ, 2002. – С. 287–289.
2. Сухомлинський В. Вибрані твори: У 5 т. — Т.3. — С.202.
3. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу // Вибрані твори у 5 томах. – Т.1. – К.: Рад. школа, 1976.
4. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Вибрані твори у 5 томах. – Т.3. – Рад. школа, 1977.

Ольга ВОЛОШИНА

ВПЛИВ КАЗКИ НА СВІТОГЛЯД ДИТИНИ

(студентка IV курсу філологічного факультету Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Кузнєцова Н.В.

У сучасному світі де панують інноваційні технології казки дітям замінюють бездушні машини. Через це діти втрачають чуйність до людського нещастя, горя, страждань. Казки ж допомагають розвинути пізнавальну діяльність мислення та разом з тим впливають на духовно-емоційну сферу дитини. Казка як елемент народної педагогіки несе у собі естетичну складову, та як феномен вітчизняної народної етнопедагогіки має неоціненне значення в сучасній педагогічній практиці і є багатограним матеріалом у загальному розвитку особистості, формуванні її здібностей та становленні естетичної культури. Значна роль у розробці дидактичних і виховних можливостей казки належать В.О. Сухомлинському: «... Якщо ви хочете, щоб вихованець став розумним, допитливим, кмітливим, якщо у вас є мета утвердити в його душі чутливість до найтонших відтінків думки й почуття інших людей... надихайте його розум красою слова... Його чарівна сила розкривається передовсім у казці. Казка — це колиска думки, зумійте поставити виховання дитини так, щоб вона на все життя зберегла хвилюючі спогади про цю колиску» [2; с.520]. І дійсно, казка посідає значне місце у житті дитини і є її незамінним супутником протягом багатьох років. Перші казки дитина чує від своєї матері, тим самим звикаючи до тембру і висоти її голосу, до інтонації. Тому казка є тим необхідним елементом в осягненні дитиною світу, як зовнішнього, так і внутрішнього.

Мета даної статті полягає у вивченні впливу казки на виховання ціннісних орієнтацій дитини.

Варто нагадати, що діти – це доволі своєрідна аудиторія читачів. Ще у малому віці, самі того не усвідомлюючи, вони «вбирають» в себе усе що почули або побачили. І це цілком закономірно. «Казка — це активна естетична творчість, що охоплює всі сфери духовного життя дитини — її розум, почуття, уяву, волю» — писав В. Сухомлинський [4; с. 189].

Василь Олександрович Сухомлинський був переконаний, що літературний твір можна назвати моральним, якщо він спонукає дитину полюбити хороший вчинок і моральну думку, висловлену в цьому творі: „Казка, – зазначає педагог, – невіддільна від краси, сприяє розвитку естетичних почуттів, без яких неможливі благородство душі, щира чуйність до людського нещастя, горя, страждань. Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем” [5, с. 177].

Деякі сучасні українські твори для дітей викликає занепокоєння щодо виховання естетичного почуття. Перероблені сюжети зі старих відомих, добрих казок перетворюються на якісь трилери або сценарії з фільмів жахів.

Варто лише пригадати нове трактування «Червоної Шапочки» Євгеном Дударем, яка була включена до навчальної програми [1]. Твір вивчався у школі в рамках програми "Українська література. 5-12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Автори Р.В. Мовчан, Н.В. Левчик, О.А. Камінчук, М.П. Бондар, О.Б. Поліщук, М.М. Сулима, Л.П. Шабельникова, В.М. Саудівська". Це в жодному разі не твір, що «сприяє розвитку естетичних почуттів», це не новий твір дидактичного характеру, а пропаганда неосвіченості та невігластва. Як було зазначено вище, дитина «вбирає» в себе все нове – почуте і прочитане. Звідси і результат: дитина засвоює поведінку Червоної Шапочки, не розуміючи, що нова інтерпретація суперечить загальноприйнятим моральним нормам, і нехтує правилами пристойності.

Сучасна розпусна Шапочка і палить, і п'є, зневажає дорослих, у своєї рідної бабусі, яка захворіла, вимагає гроші та їжу («Дай щось пошамати!» «Ну, тоді, гони бабки!»), а також погрожує мисливцю, який намагався стати на захист старої («... сказала, щоб не втручався у родинні справи, бо напише скаргу, що він убив Вовка, обікрав бабушенцію і приставав до неї...»)[1; с.376 - 378].

Дитяча книжка повинна бути чесною, з гарними малюнками і прихованою мораллю, тобто такою, щоб діти могли знайти в ній для себе цікаву інформацію і, навіть, визначити за нею свій майбутній шлях.

Що ж «доброго, світлого, вічного» може винести дитина з нової історії «Червоної Шапочки»?

Звісно, на сучасній літературній арені представлено дуже багато корисних, цікавих і, головне, пізнавальних книжок, які розвивають уявне мислення дитини.

Дослідивши розмаїття сучасних українських казок, які пропонують до уваги читачів соціальні мережі, ми виокремили наступні різновиди: *сучасна казка* (Зірка Мензатюк «Казочки-куцехвостики», «Київські казки»), *казкове фентезі* (Олександр Дерманський «Король буків, або Таємниця Смарагдової книги», Ніна Воскресенська «Руда Ворона», «Останнє бажання короля»), *казкові пригоди* (Леся Воронина «Прибулець із Країни Нямликів», Іван Андрусак «Стефа та її Чакалка»), *казка з історичним антуражем* (Зірка Мензатюк «Таємниця козацької шаблі»), *стилізація під народну казку* (Марина Павленко «Півтора бажання, або Казки з Ялосоветиної скрині»). Чарівних країн, які відкривають сучасні письменники для дітей, стільки, що можна

з повним правом видавати так званий український казковий атлас, де будуть зазначені і казкова країна на горі під повіткою із книжок Олександра Дерманського, і пурпурова планета Лесі Воронини, і відкрита нею же у стіні старого будинку Країна Нямликів, і королівства Ніни Воскресенської, і навіть цілком реальний сучасний Київ, свідченням чого стали «Київські казки» Зірки Мензатюк.

Варто також зауважити, що вагому роль у розвитку естетичних почуттів відіграють батьки, і саме від них залежить майбутнє дитини. Дорослі повинні слідкувати за тим, що читає дитина, і, якщо постає необхідність, пояснити їй незрозумілі речі.

На останок хочу наголосити, що справа не в кількості, а у її якості! Адже усім батькам без винятку хочеться, щоб діти виховувались на найкращих зразках літератури і, в жодному разі, не стикалися з такими «шедеврами», які важко зрозуміти і усвідомити дорослим. Яскраві характерні образи з казок впливають на свідомість і дають чітке уявлення дитині про добро і зло. Всі ці фантастичні розповіді містять якісь стереотипи поведінки в тій чи іншій ситуації, пропонують способи вирішення проблем і життєвих завдань.

Отже, казка – це невичерпне джерело народної мудрості, потужний чинник народної педагогіки, яку сповідував видатний педагог і новатор Василь Сухомлинський. Вона має великий вплив як на свідомі, так і на підсвідомі сторони особистості. В.О. Сухомлинський вбачав в казці виховний вплив. Він переконався, що чим ближче діти до джерел думки і слова, тобто до природи, тим більш емоційно-чуттєвими вони стають. Класика назавжди залишиться класикою, а отже перед сучасними авторами постає важливе завдання: писати такі казки, які промовлятимуть до душі дитини, до світу її почуттів. Дитяча книжка повинна поєднувати в собі здобутки сучасних технологій, сучасні ідеї з душевністю та духовністю.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Авраменко О. М., Дмитренко Г. К. Українська література. Підручн. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. – К. : Грамота, 2008. - 384 с.
2. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу /В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – Т. 1. – К.: Рад. шк., 1977. – С. 403-637.
3. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості /В.О.Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – Т. 1. – К. : Рад. шк., 1977. - С 55-209.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – Т. 3. – К. : Рад. шк., 1977. – 279с.
5. Сухомлинський В. О. Сто порад учителів. – К.: Рад.шк., 1988. – 304 с.

Оксана ЗІНЧЕНКО

В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО БАТЬКІВСТВА ТА СТВОРЕННЯ СІМ'Ї

(студентка III курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – канд. пед. наук, ст. викл. Доннік М.С.

Сучасний стан розвитку суспільства характеризується складними соціально-економічними, політичними реформами, і, як наслідок, спостерігається збільшення кількості розлучень, позашлюбних дітей, відмічається низький матеріальний рівень та виховний потенціал сім'ї. За таких обставин особливої актуальності набуває потреба у створенні максимально сприятливих умов для відтворення та формування міцної української родини, що вимагає від нового покоління вирішення таких важливих завдань як збереження сімейних традицій, родинних цінностей. Тому підвищення виховного потенціалу сім'ї виступає провідним завданням не тільки держави, але й освітніх закладів.

У свій час над цим питанням замислювалося багато вчених, у тому числі і В. О. Сухомлинський. Він розумів, що батьки повинні виховати у дітей бажання оберігати свою сім'ю і подружжя від тих негараздів та непорозумінь, що можуть статися у стосунках між чоловіком і жінкою. Виходячи з таких міркувань, педагог вбачав основним завданням сім'ї – формування моральної готовності до батьківства, адже без цієї підготовки людина не здатна досягнути та відчувати щастя у повному сенсі.

Він підкреслював, що «без батьківської мудрості немає виховуючої сили сім'ї. Батьківська мудрість стає духовним надбанням дітей; сімейні стосунки, побудовані на громадянському обов'язку, мудрій любові і вимогливій мудрості батька і матері самі стають величезною виховуючою силою. Але ця сила йде від батьків, у них – її коріння і джерело» [1].

Звертаючись до батьків, В. О. Сухомлинський відмічав: «сім'я стає могутньою виховною силою, яка облагороджує ваших дітей лише тоді, коли ви, батьку і мати, бачите високу мету свого життя, живете високими ідеями, що підносять, звеличують вас в очах ваших дітей» [1].

Найвищою, найблагороднішою та найпочеснішою мрією кожного батька і матері Василь Олександрович вважав творення людини, оскільки батьки не тільки продовжують свій рід і відтворюють себе в своїх дітях, вони несуть відповідальність за нову людину, людство і його майбутнє загалом. Продовжуючи думку, видатний педагог зазначав, що «в світі є сотні професій, спеціальностей. Та є найуніверсальніша – найскладніша, й найблагородніша робота, єдина для всіх і, водночас, своєрідна і неповторна в кожній сім'ї – творення людини. В ній зливаються інтимне і громадське. Творіння людини – найвище напруження всіх сил. Це і життєва мудрість, і майстерність, і мистецтво. Діти – не тільки джерело радості. Діти – це щастя створене вашою рукою» [3].

Стосовно цього видатний педагог дав простий «рецепт» людського щастя: «Якщо ви хочете стати неповторною особистістю, якщо ви мрієте залишити після себе глибокий відбиток на землі – не обов'язково бути видатним письменником або вченим, творцем космічного корабля або відкривачем нового елемента періодичної системи. Ви можете утвердити себе в суспільстві, засяяти красивою зіркою неповторної індивідуальності, виховавши хороших дітей, хороших громадян, хороших трудівників, хорошого сина, хорошу дочку, хороших батьків для своїх дітей»[2].

Крім того, звертаючись до майбутніх батьків, Василь Олександрович не залишав осторонь питання виховання хлопчиків в сім'ї, наголошуючи, що майбутніх чоловіків необхідно навчати любити і поважати жінку, виховуючи шанобливе ставлення до дівчини, матері, бабусі, адже вони у майбутньому будуть творцями нового життя, нової людини.

Важливим аспектом у процесі виховання дитини в сім'ї видатний педагог бачив справжнє кохання, міцне та неповторне, стверджуючи, що моральна підготовка до створення сім'ї на основі справжнього кохання – це найтонша сфера всебічного розвитку, в якій тісно сплітається глибоко особисте і громадське. Адже сім'я – найважливіший інститут соціалізації підростаючого покоління. Це персональне середовище життя і розвитку дітей, де відбувається процес освоєння індивідом суспільних, соціальних і культурних цінностей. Високоморальне, справжнє, глибоке і вірне кохання – фундамент міцної сім'ї.

Кохання – сфера виняткової емоційно-естетичної суверенності. Сфера особиста і недоторкана, кохання водночас глибоко відбивається в житті суспільства, бо воно творить дітей.

Перед тим, як покохати в дівчині жінку, а в юнакові – чоловіка, необхідно покохати у ній, у ньому справжню людину. Справжнє кохання – це людська вірність, відданість, уміння любити людину й тоді, коли вона стала слабкою та немічною через згасання функцій організму у похилому віці.

Справжня любов між батьком і матір'ю – це найважливіша духовна сила, яка виховує дитину. В. О. Сухомлинський неодноразово наголошував на тому, що першим осередком духовності та моральності людини є сім'я, в якій дитина пізнає світ, красу людських взаємин, саме вона стає взірцем, згідно з яким у дитини формується уявлення майбутньої родини, ставлення до своїх дітей та бачення яким батьком чи матір'ю буде для них. Недарма він підкреслює: «Ми, батьки, виховуємо своїх дітей передусім красою своїх взаємовідносин. Справжня краса взаємостосунків чоловіка й дружини, батька й матері полягає в тому, щоб взаємно творити красу – чоловік творить красу дружини, а дружина – красу чоловіка» [1]. Високу мету свого життя, на думку педагога, батьки мають вбачати у взаємовідносинах постійних, невинних, духовних; що систематично удосконалюються і сьогодні стають кращими, ніж учора.

Слід зазначити, що у повноцінній сім'ї, де панують хороші стосунки, злагода, взаємоповага, розуміння, дитина починає пізнавати світ й вірити у високе, ідеальне, непорушне, щирість, довіру та духовність. У протилежному випадку дитина зростає нещасною, зневіреною, духовно знівченою, аморальною та чинить опір навколишньому світу й оточуючим.

Тож, батькові й матері відводиться неабияка місія у вихованні своєї дитини, на їхні плечі лягає безмежна відповідальність за нову людину перед суспільством та державою, адже від цього залежить майбутнє української родини. Майбутнім батькам необхідно передусім усвідомити, що виховання нового покоління – це «тягар» відповідальності, який доведеться нести впродовж усього життя, оскільки справжніх батьків не замінить ніхто.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К.: Радянська школа, 1978. – 263с.
2. Сухомлинський В.О. Ми продовжуємо себе в дітях // Вибрані твори у 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.5. – С. 578-584.
3. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Там само.–Т.3. – С. 283 – 582.
4. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Там само. – Т. 3. –С. 7 – 279.

Вікторія КАРДАШ

**ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТВОРЧОСТІ
В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

(студентка III курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, старший викладач І.Г. Баранюк

Мета статті: вивчення особливостей педагогічної майстерності вчителя через призму творчості Василя Олександровича Сухомлинського.

Педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості вчителя, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі.

Підвалиною педагогічної майстерності є професійна компетентність. Знання вчителя звернені, з одного боку, до дисципліни, яку він викладає, а з другого – до учнів, психологія яких мусить добре знати. Готуючись до уроку, обмірковую його зміст, методику, враховую особливості сприймання учнів цього віку, класу, власні можливості [3, 25]. Отже, зміст професійної компетентності – це знання предмета, методики його викладання, педагогіки та психології. Важливою особливістю професійних педагогічних знань їх комплексність, що потребує від учителя вміння синтезувати матеріал для успішного розв'язання педагогічних задач, аналізу педагогічних ситуацій, що зумовлюють необхідність осмислення психологічної сутності явищ, вибору засобів взаємодії. Розв'язання кожної педагогічної задачі актуалізує всю систему педагогічних знань учителя, які виявляються як єдине ціле.

Знання педагога – не сума засвоєних дисциплін, а особистісно забарвлена усвідомлена система, де є місце власним оцінкам, критичним поглядам. «Головне в житті не саме знання, а та гармонія, яка виявляється, коли знання добре вміщені в душі, та філософія, яка визначає людину, її світогляд».

Для того щоб викликати в учнів певне ставлення до предмета, обговорюваного на уроці, висловлюю своє розуміння проблеми, свої міркування. Звучить: «Я гадаю...», «Мені здається...». Майстерність педагога – в «олюдню ванні», натхненності знання, яке не переноситься з книг в клас, а висловлюється як власний погляд на світ [3, 67]. На ґрунті професійних знань формується педагогічна свідомість – принципи і правила, які є засадовими щодо дій і вчинків учителя. Ці принципи і правила кожний педагог виробляє на підставі власного досвіду, але осмислити, усвідомити їх можна лише за допомогою наукових знань, що потребують систематичного поповнення. Слід зауважити, що складність навчання вчителя, набуття професійної компетентності полягає і в тому, що професійне знання має формуватися водночас на всіх рівнях: методологічному, теоретичному, методичному, технологічному. Це потребує розвинутого професійного мислення, здатності добирати, аналізувати й синтезувати здобуті знання у досягненні педагогічної мети, уявляти технологію їх застосування [1, 73].

Сфера впливу, поле тяжіння вмілого педагога поширюється передусім на нього самого. Самовладання, здатність до саморегуляції, емоційна усталеність особистості дають змогу володіти ситуацією. Визначаючи оптимістичне прогнозування як одну з провідних професійно-педагогічних здібностей, ми водночас наголошуємо на зв'язку комплексу здібностей зі спрямованістю особистості вчителя. Професійний оптимізм є опертям на позитивне у становленні особистості будь-якої людини. «Вчитель не має права сказати учневі: «Ніколи...» – це слова народної вчительки Т.І. Гончарової.

Критеріями майстерності педагога є доцільність (за спрямованістю), продуктивність (за результатами), діалогічність (характер стосунків з учнями), оптимальність (у виборі засобів), творчість (за змістом діяльності).

В оволодінні майстерністю можна виокремити кілька рівнів.

Елементарний рівень. У вчителя наявні лише окремі якості професійної діяльності. Найчастіше – це володіння знаннями для виконання педагогічної дії, володіння предметом викладання. Проте через брак спрямованості на розвиток учня, техніки організації діалогу продуктивність його навчально-виховної діяльності.

Базовий рівень. Учитель володіє основами педагогічної майстерності: педагогічні дії гуманістично зорієнтовані, стосунки з учнями і колегами розвиваються на позитивній основі, добре засвоєно предмет викладання, методично впевнено і самостійно організовано навчально-виховний процес на уроці. Цього рівня, як правило, досягають наприкінці навчання у вузі.

Досконалий рівень. Характеризується чіткою спрямованістю дій учителя, їх високою якістю, діалогічною взаємодією у спілкуванні. Вчитель самостійно планує і організовує свою діяльність на тривалий проміжок часу, маючи головним завданням розвиток особистості учня.

Творчий рівень. Характеризується ініціативністю і творчим підходом до організації професійної діяльності. Вчитель самостійно конструює оригінальні педагогічно доцільні прийоми взаємодії. Діяльність будує, спираючись на рефлексивний аналіз. Сформовано індивідуальний стиль професійної діяльності.

Першим ввів поняття «майстерність вихователя» і «педагогічна техніка» А.С.Макаренко у своїй статті «Деякі висновки з мого педагогічного досвіду»: «Майстерність вихователя не є якимось особливим мистецтвом... але це спеціальність, якій треба вчити, як треба вчити лікаря його майстерності, як треба вчити музиканта».

В.О.Сухомлинський продовжив розвиток теорії про педагогічну майстерність. У працях В.О.Сухомлинського «Сто порад вчителю», «Павлівська середня школа», «Як виховати справжню людину», «Розмова з молодим директором школи» та багатьох інших велика увага приділяється творчості вчителя в становленні справжньої людини, громадянина, патріота Батьківщини. «Ми маємо справу з найскладнішим, неоцінним, найдорожчим, що в житті, - з людиною. Від нас, від нашого вміння, майстерності, мистецтва, мудрості залежить її громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя».

Вчитель великої кількості дітей дає можливість не лише багато чого дізнатися, а й відчувати ту особливу емоцію доторку до науки, до пізнання, до педагогічної творчості, що по суті має ту саму природу. Що й зіткнення з художньою творчістю на концертах, виставах за участю великих майстрів.

Важко переоцінити значення цієї емоції у розвитку особистості молоді людини, її смаків, пристрастей і всього того, що можна було б назвати інтелектуальним, естетичним і кінець-кінцем просто духовним багатством. Уроки у шкільному житті становлять лише момент, але цього досить для того щоб залишити в їхній пам'яті глибокі сліди. Тому значення особистості педагога в педагогічному процесі накладає на нього велику відповідальність і вимагає великої постійної роботи над собою. Педагог обов'язково повинен багато працювати для вдосконалення себе як вчителя. Щоб досягти довершеності, йому потрібно повсякчас не лише вивчати свій предмет, його історію, філософію, а й вдосконалити техніку свого викладання. У цьому відношенні діяльність викладача дуже близька до діяльності актора [1, 125].

Історія науки знає багато прикладів, коли видатні вчені були водночас і блискучими лекторами: М.В. Ломоносов, Д.І. Менделєєв, К.А. Тімірязєв, Н.Н. Лузін, О.Ю. Шмідт – цей список можна було б продовжити. На жаль, не всім педагогічний талант дається від народження, і якщо його немає, його обов'язково треба виховувати, розвивати в собі. О.С. Макаренко сподівався, що прийде час, коли майбутніх педагогів будуть навчати тому, як увійти в клас, де і як стояти, як привітати, як посміхнутись і навіть як подивитись на своїх вихованців. В останнє десятиліття проблема педагогічної майстерності досліджувалась багатьма вченими. У їхніх роботах досліджується проблема підготовки викладача творчого що має яскраву індивідуальність, здатного до безперервного самовиховання і самоосвіти.

Педагогічна майстерність – це професійне вміння оптимізувати всі види навчально-виховної діяльності, спрямувати їх на всебічний розвиток та удосконалення особистості, що забезпечує високу організацію педагогічного процесу. Вона характеризується високим рівнем розвитку спеціальних узагальнених вмінь і, звичайно, суть його – в особистості викладача, його позиції, здатністю керувати діяльністю на високому рівні.

В.О.Сухомлинський добре розумів, яке велике значення для школи має вчитель високої педагогічної культури. Причому він не міг погодитися з тією традицією, яка склалася в педагогічній теорії і практиці, - обмежувати питання професіоналізму вчителя лише його майстерністю. Педагогічна майстерність, стверджував учений, у прямому розумінні – це наявність у фахівця професійних знань, умінь і навичок. Такий учитель може непогано виконувати свої обов'язки. Але, коли йдеться про виховання, цього занадто мало: цей процес вимагає насамперед усебічно розвиненої особистості. Саме в цьому полягає специфіка педагогічної праці [1, 98].

Метою директорської діяльності Василя Олександровича було створення вчительського колективу і загалом школи високої педагогічної культури. Він увів поняття «педагогічна культура» вчителя в теорію виховання й намагався розкрити зміст і структуру цього поняття.

Що ж таке, за В.О. Сухомлинським, педагогічна культура вчителя? Насамперед – це складова частина загальної культури людини. Педагогічна культура вчителя, стверджував Василь Олександрович, неможлива без опанування надбань загальнолюдської культури – наукових, моральних знань, та естетичних цінностей.

Педагогічна культура – це певний ступінь опанування вчителем соціокультурного досвіду людства, глибоке знання методології науки й уміння використовувати її досягнення на практиці в різноманітних інноваційних формах, знання психології. «Серед вогників інтелектуальної культури, які сяють навколо школяра, вчитель має бути найяскравішим вогником» [2, 33]. На думку В.О. Сухомлинського, «педагог ніколи не повинен вичерпуватися», він має бути для свого вихованця найвищим авторитетом, поки пізнаватиме в ньому Людину, поки це пізнання супроводжуватиметься почуттям поваги, благоговіння перед тим людським багатством, у якому зливаються мудрість і людяність [2, 87].

Нині для нас дуже важливо критично переосмислити й творчо узагальнити здобутки минулого з питань педагогічної культури, завдяки якій учитель зуміє оптимізувати всі види навчально-виховної діяльності,

сформувати світогляд учнів та їх здібності. Саме цей шлях допоможе підняти роботу школи на рівень вимог, які висуває наша суверенна Українська держава.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сухомлинський В.О. Моя педагогічна система // Радянська школа. – 1988. – №6.
2. Сухомлинський В.О. Наша «скрипка» (Роздуми про пед. культуру) // Радянська освіта. – 1966.
3. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям // Вибр. тв.: У 5 т. Т.2. – К.: Радянська школа. – 1976.

Мар'яна КОКОРА

ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ У СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

(студентка IV курсу Одеського національного університету імені І. І. Мечникова)

Естетичне виховання - це формування цілісного сприйняття і правильного розуміння прекрасного у мистецтві та дійсності, здатність до творчого самовиявлення, яка притаманна людині. Однак вона вимагає свідомого, цілеспрямованого, планомірного і систематичного розвитку особистості — процесу становлення і вдосконалення естетичної свідомості та естетичної діяльності. Особливе місце серед складових частин формування всебічно гармонійно розвиненої особистості педагогіка відводить естетичному вихованню.

Питання естетичного розвитку особистості знайшли своє відображення в працях А.І.Бурової, В.Г.Бутенка, Н.О.Ветлугіної, Н.С. Вітковської, І.Ф.Гончарової, М.Б.Євтуха, Н.В.Краснової, Б.Т.Лихачова, О.О. Лобач, Л.М. Масол, С.Г. Мельничука та багатьох інших відомих педагогів.

Значний науково-практичний внесок у розробку проблеми естетичного розвитку особистості дітей молодшого віку зробив і видатний український педагог, заслужений учитель України, директор Павлівської середньої школи Василь Олександрович Сухомлинський.

В. О. Сухомлинський — автор 41 монографії і брошури, більше 600 статей, 1200 оповідань і казок. Твори В. Сухомлинського видані 53-а мовами світу, загальним тиражем майже 15 млн. примірників.

У своїй чи не найкращій книзі "Серце віддаю дітям" він глибоко і переконливо розкривав природу інтелектуального, естетичного розвитку дитини дошкільного та молодшого шкільного віку, дав широку психолого-педагогічну характеристику вікової групи і процесів, що відбуваються в результаті взаємодії дітей з навколишньою дійсністю.

В.О.Сухомлинський випередив багатьох дослідників в обґрунтуванні важливості естетичного виховання в гармонійному розвитку особистості та ролі естетичних емоцій в активізації пізнавальної та самостійної творчої діяльності дітей

Педагогічні погляди В. О. Сухомлинського формувалися внаслідок учительської праці та безпосереднього спілкування з дітьми, тому його наукова спадщина є особливо цікавою для вивчення та втілення в життя.

В.О.Сухомлинський виокремлював такі засоби виховання у дітей естетичних почуттів: музика, казка, гра, природа, розгляд картин, художнє слово, навколишнє середовище. В. О. Сухомлинський виробив системний підхід до естетичного виховання, який виявлявся в послідовному ускладненні завдань, змісту, форм з віком дітей: від сприйняття краси природи до складання казок і віршів; від сприймання творів мистецтва - до їх аналізу; від простих спостережень - до активної творчої діяльності.

Одним з головних завдань вихователя, учителя, на думку В.О.Сухомлинського, є виховання потреби у красі, яка багато в чому визначає весь лад духовного життя дитини, її взаємин в колективі. Він стверджував, що "дитинство найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. І від того, яке було дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло до її розуму й серця з навколишнього світу, - від цього значною мірою залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк. У дошкільному й молодшому шкільному віці формуються характер, мислення, мова людини" [1, с.15].

В естетичному розвитку дітей особливо важливі психологічні настанови, якими вчитель керується, залучаючи дітей до світу прекрасного. Для Василя Олександровича головна його настанова спрямована на виховання здатності емоційного ставлення до краси і потреби у враженнях естетичного характеру. Він писав: "Важливу мету всієї системи виховання я бачив у тому, щоб школа навчила дитину жити в світі прекрасного, щоб людина не могла жити без краси, щоб краса світу творила красу в ній самій" [1, с.62].

Естетичний розвиток якраз і зводиться до формування світу людських почуттів, які виявляються у гарному і потворному, у піднесеному і низькому, у трагічному і комічному.

На думку Василя Олександровича, багато що залежить від педагога, від його уміння емоційно, образно відкрити для найменших саме ті сторони красивого, які їм самим ще не під силу це зробити. І якщо діти не помічають оточуючої краси природи, краси навколишнього середовища, то це наслідок того, що не всі педагоги навчають дітей спостерігати природу, розуміти її.

Для В.О.Сухомлинського є важливим те, що вчитель обов'язково повинен володіти умінням бачити красу природи, мистецтва, людських відносин, і за допомогою образного, виразного слова формувати це уміння у своїх вихованців. В естетичному та емоціональному вихованні, підкреслював педагог, недопустимий дидактизм, штучне замилювання природою.

Особливо ефективним засобом інтелектуального, естетичного розвитку дітей, на думку Василя Олександровича, є природа. В ній він вбачав джерело виховання найважливіших якостей особистості - доброти і милосердя, вважаючи, що естетика починається з краси переживань, і не визнавав емоційного убожества. Важливою є думка педагога про те, що школа майбутнього повинна в повній мірі використовувати для гармонійного розвитку людини все, що дає природа: "Природа є джерелом добра, її краса впливає на духовний світ людини тільки тоді, коли юне серце облагороджується вищою людською красою - добром, правдою, людяністю, співчутливістю, непримиренністю до зла"[5, 453].

Особливе значення в системі естетичного виховання відіграють подорожі в світ краси – прогулянки, під час яких діти вивчають рідну природу, вчать бачити і відчувати її красу; читання казок, дитячих оповідань, втілення на заняттях казкових образів, знайомство з книжковими ілюстраціями, альбомами репродукцій живопису для дітей тощо.

В. О. Сухомлинський зауважував, що, окрім вчителя, не менш важливу роль у формуванні естетичного відіграє родина. Перші естетичні враження, переживання, почуття започатковуються в сім'ї. «Тонкість відчуження людини, емоційна сприйнятливість, вразливість, чуйність, чутливість, співпереживання, проникнення в духовний світ іншої людини – все це досягається передусім у сім'ї, у взаємовідносинах з рідними. Тут треба шукати емоційно-естетичний корінь благородної духовної потреби в людині» [5, 529]. В. О. Сухомлинський був переконаний, що дитина від природи здатна більше радіти, ніж журитися. Знаючи цю особливість дитячої природи, батьки повинні підтримувати в дітях насамперед почуття радості, захоплення та інші позитивні емоції.

Отже, Василь Олександрович Сухомлинський зробив значний внесок у розвиток педагогіки. Учений приділяв чимало уваги естетичному розвитку дітей, довів, що естетичне виховання відіграє важливу роль у становленні особистості, формуванні поглядів та моральних цінностей, розробив чимало методів виховання естетичного, які є не лише теоретично закріплені, а й практично перевірені і виправдовують поставлені цілі виховання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Державна національна програма "Освіта /Україна ХХІ століття/". - К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
2. Серце відаю дітям // Вибр.твори: У 5-ти т. - Т. 3. - К.,1977.-С.7-278.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. Т. 1. – К.: Радянська школа, 1976.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. Т. 2. – К.: Радянська школа, 1976.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. Т. 3. – К.: Радянська школа, 1977.

Анастасія КРАВЧЕНКО

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ЯК СКЛАДНИК ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

(студентка II курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент Т. Я. Довга

Мета статті: визначити роль вчителя у становленні особистості та основні вимоги, які висуває В.О.Сухомлинський до професії вчителя.

Реформування системи освіти в Україні, розвиток тенденцій її демократизації й гуманізації диктує необхідність посилення ролі професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів. Пошуки сучасних гуманістичних концепцій спричиняють звернення до педагогічної системи українського вчителя-творця В.О.Сухомлинського, однією з основних складників якої є професійне становлення вчителя.

Наукова і практична діяльність В.О.Сухомлинського дозволяє декларувати пріоритет особистості, наявність чітко виражених гуманістичних традицій. Вивчення аксіологічних характеристик педагогічної діяльності, сформульованих В.О.Сухомлинським, дає змогу створити базове інваріантне ціннісне ядро особистості вчителя.

Аналіз педагогічних позицій В.О.Сухомлинського надає можливість гуманістичного наповнення освітньої діяльності, яка має генетичні народні корені і людиноцентричні перспективи. Подібного роду ціннісні системи стимулюють бажання переосмислити основи педагогічної праці і цілеспрямовано розвивати духовно-моральний потенціал діяльності вчителя, звертатися до аксіологічних орієнтирів гуманістичної властивості.

Педагогічна система В.О.Сухомлинського пронизана ціннісними орієнтаціями, завдяки чому міжособистісні стосунки, професійна діяльність знаходять ціннісний каркас. Основу педагогічної системи складають: індивідуальний підхід до дитини, духовне багатство вчителя, педагогічна культура, такт учителя.

У книзі «Сто порад учителю» В.О.Сухомлинський розкрив специфічні властивості і якості учительської професії: «Ми маємо справу з самим важким, безцінним, самим дорогим, що є в житті - з людиною. Від нас, від нашого вміння, майстерності, мистецтва, мудрості залежить її вміння, здоров'я, розум, воля, характер, її місце та роль у житті, її щастя; кінцевий результат педагогічної праці можна побачити не сьогодні, не завтра, а через довгий час; на дитину впливають багато людей і явищ життя, мати, батько, шкільні товариші, «вуличне середовище», прочитані книги і переглянуті кінофільми, абсолютно непередбачена зустріч з людиною, здатною сильно вплинути на дитячу душу... Вплив на дитину може бути позитивним і негативним. Завдання школи, наше з вами завдання - боротися за людину, долати негативні впливи. А для цього необхідно, щоб особистість учителя здійснювала найбільш яскравий, позитивний вплив на особистість учня... Людська природа може розкритись повністю лише тоді, коли у дитини є розумний, умілий, мудрий наставник; об'єкт нашої сфери - найтонші сфери духовного життя особистості, що формується, - розум, почуття, воля, переконання, свідомість. Впливати на ці сфери можна тим же розумом, почуттями... Найважливіші інструменти нашого впливу - слово вчителя, краса навколишнього світу і мистецтва, створення умов, в яких найбільш яскраво виражаються почуття; однією з важливих особливостей творчості педагога є те, що об'єкт його праці - дитина - постійно змінюється, завжди новий, сьогодні не той, що вчора. Наша праця - формування людини, і це вимагає від нас особливої відповідальності» [4; 396].

Специфіка педагогічної діяльності ставить перед учителем ряд вимог до особистості педагога, які в педагогічній науці визначаються як професійно значимі особистісні якості. Домінантною серед них є гуманність - любов до дітей, вміння поважати їх людську гідність, потреба і здатність надавати кваліфіковану педагогічну допомогу в їхньому особистісному розвитку. Найбільш важлива якість, яка повинна бути притаманна вчителю - любов до дітей, за словами В.О.Сухомлинського, «плоть і кров вихователя, як сили, здатної впливати на духовний світ іншої людини. Педагог без любові до дитини - це все одно, що співак без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору» [1; 12]. Йдеться про мудру, добру й вимогливу любов, що вчить жити. Отже, особистість - одне з головних понять педагогічної науки, тому що тільки особистістю можна виховати особистість, а виховання особистості є основним завданням навчально-виховних закладів.

В.О.Сухомлинський оцінював майстерність вчителя, виходячи з того, наскільки зміст, прийоми, методи і форми навчання, які він використовує, сприяючи процесові духовного, розумового розвитку дитини, якою мірою процес навчання є водночас процесом фізичного, інтелектуального, морального, естетичного розвитку учнів [2; 126].

Важливим показником професійного становлення вчителя є педагогічна культура. Велика заслуга в розробленні педагогічної культури вчителя належить саме В.О.Сухомлинському. Педагогічна культура вчителя є системним утворенням. Її головними структурними компонентами є педагогічні цінності, творчі способи педагогічної діяльності, досвід створення учителем зразків педагогічної практики з позицій гуманізму.

Показниками високого рівня сформованості педагогічної культури, В.О.Сухомлинський вважав, гуманістичну спрямованість особистості педагога, його психолого-педагогічну компетентність і розвинуте педагогічне мислення, освіченість у галузі предмета, володіння педагогічними технологіями, уміння обґрунтувати власну педагогічну діяльність як систему. Важливою характеристикою діяльності вчителя є його мовна культура. Мова - найважливіший засіб спілкування вчителя з учнями, головний інструмент педагогічної праці. Він створив цілу теорію слова та його вплив на свідомість і поведінку дитини. Слово, на думку вченого, повинно бути змістовним, мати глибокий сенс, емоційно насиченим. Він називав слово «найтоншим дотиком до серця». В.О.Сухомлинський вважав, що вчителю, перш ніж зробити дисциплінарне зауваження учневі, треба лагідно доторкнутися до його плеча чи покласти руку на голову, заглянувши в очі. Така поведінка вчителя буде воістину гуманна.

Справжній учитель повинен мати величезний талант любові до людини і безмежну любов до своєї праці. Людина, яка не любить дітей, не має права обирати професію вчителя. На думку В.Сухомлинського, той, хто не любить дітей, повинен залишити навчальний заклад і здобути іншу спеціальність або ж виховати в собі любов до дитини. Любов до праці виявляється у досконалому володінні ефективними

методиками навчання. В.О. Сухомлинський, підкреслював, що найкраща, найточніша методика дійова лише тоді, коли є жива індивідуальність педагога.

Роль вчителя у становленні особистості проілюстровано В.О. Сухомлинським у «Хрестоматії з етики». На прикладах реальної школи Василь Олександрович показує, що розум без сердечності, знання без моральності говорять про бездуховність особистості. Він звертає увагу вчителів на особливу відповідальність педагога перед особистістю, яка розвивається, підкреслює цінність і незмінність впливу особистості вчителя на становлення духовного світу дитини, на важливість емоційних зв'язків між вчителем і учнем [3; 34].

У книзі «Сто порад учителю» видатний педагог зазначає: «Учительська професія - це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється. Прекрасна риса повсякчас відкривати в людині нове, дивуватися новому, бачити людину в процесі її становлення - один із тих коренів, які живлять покликання до педагогічної праці. Я твердо переконаний, що цей корінь закладається в людині в дитинстві й отрочстві, закладається і в сім'ї, і в школі. Він закладається турботами старших - батька, матері, вчителя, - які виховують дитину в душі любові до людей, поваги до людини» [4; 520].

В багатьох своїх творах В.О. Сухомлинський виділяє риси, без яких не може відбутися педагог, а саме: глибока віра в можливість успішного виховання дітей; гармонія серця і розуму; чуйність, сердечна турбота про людину; розуміння світу дитинства; уміння «пізнавати серцем», «проникати в душу дитини», «володіти собою, тримати себе в руках», «стримувати збудження й роздратування», «володіти ситуаціями», «створювати життєрадісні мелодії в музиці дитинства». Майбутній учитель має бути носієм широкого спектру загальнолюдських цінностей. Саме в цьому полягає специфіка педагогічної праці.

Аналіз теоретичної спадщини видатного педагога дає підстави стверджувати, що він глибоко дослідив професію вчителя, її особливості, обґрунтував концепцію формування гуманістичної спрямованості особистості вчителя і сформулював умови його ефективної роботи. Основними професійними якостями він називав такі: професійно-педагогічна спрямованість, теоретична підготовленість, загальна культура, усвідомлення важливості самоосвіти й систематичність, логічна послідовність, науковість у її здійсненні. Надзвичайно важливе значення в професійному становленні вчителя мають його моральні якості - любов до дітей, терпимість і наполегливість, вимогливість і педагогічний такт.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Луцьок А.М. Василь Сухомлинський: Про пед. майстерність учителя. - Луцьк, 2003. - 205 с.
2. Майборода В.К. Творча особистість вчителя у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського / В.К.Майборода. - К.: Веселка. - 1990. - 126 с.
3. Майборода В.К. Творча особистість учителя у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського // Рідна школа. - 1993. - №9. - С.33-34.
4. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю. Вибрані педагогічні твори: в 5 т., К., 1976, т. 2, С. 396, 520

Валерія ЛУЦЕНКО

НАУКОВА СВОЄРІДНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

(студентка III курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, старший викладач І.Г. Баранюк

Мета статті: розкрити питання наукової своєрідності педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського; порівняти педагогічні надбання В. Сухомлинського з його попередниками; вказати шляхи реалізації його ідей, щоб вони стали дійовим засобом перебудови сучасного навчально – виховного процесу школи.

Творче надбання В.О. Сухомлинського – видатне явище не лише у вітчизняній, а й у світовій педагогічній науці. В складних історичних умовах він по – новаторськи дослідив провідні проблеми навчання і виховання. Всі його наукові та художньо – публіцистичні твори наснажені глибокими ідеями, животворним джерелом яких є могутній тисячолітній потенціал духовного життя народу, його творчі традиції.

Що нового, порівняно зі своїми попередниками, вніс у педагогічну науку В.О. Сухомлинський? Що треба зробити, щоб його ідеї стали дійовим засобом перебудови сучасного навчально – виховного процесу школи?

Педагоги – вчені й учителі, які вивчають і впроваджують у практику ідеї Василя Олександровича, відзначають, що він був енциклопедично освіченою особистістю. Це давало йому право радити всім учителям і вихователям зосередити основну увагу на пізнанні та розкритті складного, розмаїтого внутрішнього світу дитини, діалектики її формування. Він вважав: усі засоби педагогічного впливу на

дитину мають бути спрямовані на виховання в неї глибокої людяності – «серцевини духовності», основи цілісного науково – матеріалістичного світогляду [2, с. 23].

В.О. Сухомлинський поглибив розуміння, здавалося б, давно відомих науці понять – «педагогіка», «навчально – виховний процес», «виховний вплив» та інших, наблизивши їх осмислення до проблем сучасності. Глибокий аналіз творів Василя Олександровича показує, що у поняття «педагогіка» він включав й елементи мистецтва у власному (а не переносному) значенні цього слова [3, с. 35].

На його думку, педагогіка оперує не лише науковими категоріями, а й художніми образами. Засоби впливу на дитину передбачають дії і на її раціональну, і емоційну сфери.

Як ніхто з видатних педагогів, В.О. Сухомлинський всебічно і глибоко розкрив високу поезію виховання, роль у ньому творчого духу романтики, народної символіки. Іншими словами, педагогіка виховує не лише науковою, й художньо – образною правдою, точніше – їх органічною єдністю. Як це відбувається і в житті.

Реалізація людино- і народознавчих підходів до виховання підростаючого покоління, поєднання наукової та народної педагогіки, новаторське осмислення її як науки і мистецтва виховання забезпечили створенням учителя з Павлиша цілісної самобутньої педагогічної системи, в центрі якої (це дуже важливо!) перебуває дитина, з реальним духовним світом. У тому, що дитина, керована вчителем, вихователем, стала в центрі педагогічної науки, навчально – виховного процесу, – одна з найбільших заслуг В.О. Сухомлинського перед вітчизняною і світовою педагогікою. [1, с. 12]

Праці Василя Олександровича допомагають учителям оволодівати сучасним стилем педагогічного мислення. Сьогодні, ми з вдячністю згадуємо найважливіші ознаки педагогічного мислення, визначенні видатним педагогом: любов і повага до дітей; віра в сили і можливості кожного школяра, врахування особливостей його духовного життя; творча співпраця учителів та учнів; організація, вивчення і продовження вихованцями культурно – історичних традицій рідного народу; єдність наукової педагогіки, зокрема її мистецтва виховання, з народною та ін. Сучасний стиль педагогічного мислення передбачає гармонійне поєднання таких джерел пізнання як природа, праця, книга, слово вчителя, культурно – історичні традиції народу.

Щоб пробудити й утвердити у душах своїх учнів благородні переживання і почуття, віру в доброту людини, сформувати людську гідність, совість, честь, правдивість й інші морально – вольові та інтелектуальні якості, В.О. Сухомлинський створив і науково обґрунтував струнку систему введення дітей у пізнання навколишньої дійсності [5, с. 32].

Вчителю треба, на думку В.О. Сухомлинського, не опускатися, а підніматися до дітей, їхніх уявлень про добро і зло, красиве й потворне, критерії прекрасного. Лише перед таким педагогом вони розкриються, довіряться йому. Найважливішою якістю його має стати спроможність відчувати духовний світ своїх вихованців, переживати їхні радості і невдачі, тривогу й біль. Глибоке духовне спілкування з учнями виникає тоді, коли вчитель – одностудець, друг, учасник спільної діяльності, життєво важливої для молодших школярів.

Справжня школа, вважає В.О. Сухомлинський, – це не лише місце, заклад, де діти відповідно до навчальної програми оволодівають знаннями й уміннями. Він підкреслював, що навчання – лише одна з тих пелюсток тієї квітки, яка називається вихованням. Складність і багатогранність душі учня не можна глибоко пізнати, якщо лише керувати його навчальною діяльністю, тому що вчитель не має змоги організувати повноцінне виховання: для таких педагогів, образно кажучи, залишилися «за сімома замками» думки, почуття і прагнення дітей.

В.О. Сухомлинський мотивує необхідність дотримуватися природних основ виховання. Учений – педагог створив таку систему роботи, яка не нав'язує вихованцям того, чого вони не хочуть, що їм набридає. Ця система ґрунтується на положенні: для всебічного розвитку дитини часто корисніший, важливіший не логічний світ, затиснутий у рамки чорної дошки чи сторінок підручника, а світ, який пливе за вікном, керований вічними законами природи.

В.О. Сухомлинський був твердо переконаний: для дітей молодшого шкільного віку джерелом знань має бути природа, а «найпрекрасніша у світі книга – книга природи».

Василь Олександрович твердив, що середовище, яке оточує дитину, це передусім природа. Саме у природі – «вічне джерело дитячого розуму». Так, діти мислять конкретними образами: живими барвами, яскравими і трепетними звуками, фантастичними істотами, ігровими формами. У процесі пізнання природи словом, поняттям позначаються не лише предмети і явища, а й аромат квітів, пахощі землі, музика степів і зелений шум лісів, краса кольорів веселки та небесної блакиті, тобто вся палітра емоційно – естетичного сприймання світу. Зажурена верба й струнка тополя, сад і поле, розпуклі бруньки та весняні квіти, пісня жайворонка і перший весняний грім, ранкова зоря й вечірня заграва, весняне розмаїття барв і осіння щедрість садів – все це треба перетворювати у джерела думки, уроки мислення, засоби розвитку діалектичного бачення природи, виховання духовності дитини. Так пробуджується й розвивається барвиста гама власних переживань, почуттів, думок і прагнень дітей. Тому важливо, щоб перші наукові істини учні

засвоювали не за підручником, який часто гасить чуттєві враження, засушує уяву і фантазію, притуляє емоції, далеко не завжди запалює іскорку мислення, а з джерел природи, що сприяє цілісному розвитку особистості [6, с. 38].

У творах видатного педагога приділяється найпильніша увага творчій діяльності учнів початкових класів.

Вихователь і вчитель, В.О. Сухомлинський утвердив багато нових видів, способів і засобів розвитку в учнів творчого ставлення до дійсності, наснажив її животворним і оптимістичним духом романтики.

Художньо – образне сприймання дійсності дітьми починається, коли вони оволодівають найбільшим народним скарбом – рідним словом.

Вперше В.О. Сухомлинський розробив зміст і методику застосування нових форм розвитку творчого мислення: подорожі до джерел рідного слова, уроки слова та почуттів. Години творчості та улюбленої праці... Під час таких занять учні глибше відчують форми, рухи, барви, звуки у природі, осмислюють взаємини людей. Важливими засобами активізації дитячої творчості в Павлівській школі були театри казки та ляльок, що справляли великий емоційно – естетичний вплив [10, с. 47].

Варто зазначити, що В.О. Сухомлинський творчо продовжив на новому етапі розвитку суспільства народороззнавчий підхід до виховання школярів.

З високою достовірністю В.О. Сухомлинський показав, що найвища ефективність виховної роботи досягається тоді, коли дотримується єдність наукової та народної педагогіки.

У творах В.О. Сухомлинського багато казок, легенд, історичних оповідань, приказок та прислів'їв. Він широко застосовував трудові і мистецькі традиції народу для виховання дітей, вважаючи настанови народної педагогіки ідейно – моральними згустками, що відображають непересічні історичні цінності.

Постійно дбаючи про єдність шкільної і родинної педагогіки, він закликав учителів завжди турбуватися про те, щоб у кожній сім'ї зберігалися кращі традиції народної педагогіки.

З раннього віку праця дітей мала поєднуватися з іншими культурно – історичними традиціями і звичаями народу, стверджував Василь Олександрович. Крім трудових традицій у сім'ї діють такі: духовна співдружність усіх її членів, взаємини сердечної чуйності, честь і гідність родини, турботу про бабусю і дідуся, збереження світлої пам'яті про померлих та ін. В.О. Сухомлинський наголошує, що єдність трудових, моральних і естетичних цінностей, котрі лежать в основі виховання, становлять могутню силу народної педагогіки [8].

Вплив творчої спадщини В.О. Сухомлинського на розвиток школи і педагогіки постійно зростає. Його фундаментальні ідеї, вагомі думки, благородні почуття, по – народному мудрі поради сприяють професійному зростанню вчителів, вихователів, учених, надихають їх на педагогічне подвижництво.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антоненко М.Я. Василь Сухомлинський і гуманістична педагогіка української народної школи. //Педагогіка і психологія, -1977. - №4
2. Антоненко М.Я. Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського в сучасній освітньо-виховній теорії та практиці. // Педагогіка і психологія, -1994. - №1.
3. Савченко О. Я. Грані дидактичної системи В.О. Сухомлинського.// Педагогіка і психологія, - 1993. - №1
4. Красовицький М., Бучківська Г. В. В. О. Сухомлинський про виховання особистості в колективі: цілісна концепція. //Рідна школа. -1999. -№2.
5. Кузь В. Г. Педагогіка В. О. Сухомлинського – педагогіка XXI століття. // Педагогіка і психологія.– 2000.– №1.– с. 113-120.
6. Розенберг А. Я. Філософія дитячого щастя за В. О. Сухомлинським // Початкова школа. — 1993. — №1. — с. 37-38.
7. Руденко Ю.П. Педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського// Початкова школа. – 1988. - №9. – с. 45-49
8. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения.Т.1 , М.: Педагогика. 1979г.
9. Сухомлинский В. А. О воспитании., М., 1979.
10. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Киев, 1974г.

Світлана НАБОК

В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ЄДНІСТЬ ШКОЛИ І РОДИНИ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ

(студентка III курсу ВКНЗ СОР «Лебединське педагогічне училище імені А. С. Макаренка»)

В.О.Сухомлинський - послідовник відомих педагогів-гуманістів минулого – створив власну, самобутню, оригінальну систему освіти, навчання і виховання дітей, яким протягом десятиліть віддавав свої знання, розум, почуття, серце. Для нас, майбутніх учителів початкової школи, сьогодні особливо важливо глибоко усвідомити ідеї В.О.Сухомлинського про те, що саме в молодшому шкільному віці закладаються основи здоров'я, довголіття, різнобічної рухової підготовки для формування гармонійної особистості.

Проблема здоров'я і фізичного виховання дітей особливо гостро постала на початку третього тисячоліття. Гуманізація освіти потребує якісно нового підходу до потреб дитини – навчання свідомого ставлення молодого покоління до збереження та зміцнення здоров'я, пристосування до умов наявного в Україні рівня безпеки, що залежить від стану навколишнього середовища, державної системи підтримки безпеки людини та індивідуальної захищеності. Здоров'я підростаючого покоління є невід'ємною складовою частиною загальнолюдських цінностей будь-якої держави. Саме тому, на нашу думку, звернення до педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського з проблеми надзвичайно важливе. До того ж, він в своїх працях веде мову про вирішення питання фізичного виховання школярів та зміцнення їх здоров'я у тісній взаємодії школи та родини. І мова йде не про епізодичну допомогу школі, вчителю з боку батьків, а про комплекс спільних цілеспрямованих дій, що дозволяє розкрити специфічні особливості виховання дітей і використовувати їх у практиці сьогодення.

Питанням фізичного виховання та збереження здоров'я дітей він присвятив цілий ряд книг та статей. Вивчаючи медичну літературу, Василь Олександрович переконався в необхідності розуміння педагогом внутрішніх фізіологічних, психічних, вікових і статевих процесів, що відбуваються в організмі школярів. Він стверджував, що «педагог не має права не знати, що робиться з дитиною, чому вона нездорова, як стан здоров'я позначається на її розумовому і моральному розвитку». [8,с.43].

Василь Олександрович підкреслював: «Якщо виміряти всі мої турботи й переживання про дітей на протязі чотирьох років їх навчання, та добра половина її – про здоров'я». [9,с. 87]. Вважаючи здоров'я визначальним фактором успішного навчання і розвитку дітей він шукав шляхи його поліпшення. Рекомендації Василя Олександровича ґрунтуються на спільному розв'язанні проблеми фізичного виховання, збереження здоров'я основою життєдіяльності у школі і сім'ї: «Заняття фізкультурою і спортом відіграють певну роль у всебічному розвитку учнів лише тоді, коли вся навчально-виховна робота пройнята турботою про здоров'я» [8, с. 140.] Він пристрасно і переконливо стверджував: «Добре здоров'я, відчуття повноти, невичерпності, фізичних сил найважливіше джерело життєрадісного світо сприймання, оптимізму, готовності подолати будь-які труднощі. Хвора, квола, схильна до захворювань дитина – джерело багатьох негод» [8, с.125].

А звідси, досліджуючи причини неуспішності і другорічництва, Василь Олександрович прийшов до висновку, що у «...85 % невстигаючих і відстаючих головна причина відставання, незнання, незадовільної роботи на уроках і вдома, другорічництва – поганий стан здоров'я, якесь захворювання чи нездужання, найчастіше зовсім непомітне для лікаря, таке, що піддається діагностуванню тільки в результаті спільних зусиль матері, батька, лікаря і вчителя. Перед нами відкрилися непомітні з першого погляду, замасковані дитячою жвавістю і рухливістю захворювання серцево-судинної системи, дихальних шляхів, шлунково-кишккові. З кожним роком нам стає дедалі зрозумілішою і зрозумілішою залежність духовного життя дитини – інтелектуального розвитку, мислення, уваги, пам'яті, посидючості – від «гри» її фізичних сил» [8, с. 125].

Питання зміцнення здоров'я дітей були предметом серйозного обговорення серед учителів і батьків. Так, лише протягом 1960-1966 років обговорювались такі питання: «Здоров'я і духовне життя дитини», «Режим праці і відпочинку», «Харчування і здоров'я дитини», «Попередження захворювання серця», «Слух і зір дитини», «Діти з уповільненими мислительними процесами» та ін. «Ми стараємося запобігти розвиткові хвороби, зміцнити захисні сили організму: разом з батьками дитини ми встановлюємо для неї режим праці і відпочинку, режим харчування», – писав видатний педагог у праці «Павлівська середня школа» [8, с.126].

У Павлівській середній школі були чітко окреслені основні напрямки виховної роботи щодо реалізації завдань фізичного виховання та зміцнення здоров'я у школярів: санітарно-гігієнічні вимоги до зовнішніх умов життя і до режиму праці та відпочинку учнів; особливості організації фізичної праці дітей як важливого засобу зміцнення здоров'я; фізичне виховання на уроках фізичної культури і в процесі позакласної спортивно-масової роботи; організація активного діяльного відпочинку учнів; система бесід про людину і особливості людського організму; оптимальне чергування розумової і фізичної праці; оздоровча спрямованість системи фізкультурних занять: уроків фізичної культури, ранкової зарядки, фізкультхвилинок, динамічних перерв; створення широкої мережі спортивних секцій і залучення школярів до активної участі в них («спорт – улюблене заняття кожного учня»); спортивні ігри, змагання, спартакіади (легка атлетика, гімнастика, плавання, верхова їзда; катання на ковзанах і лижах, велосипеді; зимові розваги, побудова снігової фортеці тощо); утвердження у свідомості учнів необхідності уважного і дбайливого ставлення до свого здоров'я і здоров'я інших. Активна пропаганда і утвердження здорового способу життя – створення позитивного психологічного мікроклімату, «урок повинен викликати позитивні емоційні почуття, тобто почуття задоволення роботою, здорове почуття втоми» [8, с.14].

Родина залучалась до природного оздоровлення дітей: ранкова гімнастика, душ, улітку – купання та ходіння босоніж, мандри до лісу, в поле. Важливо, щоб діти більшу частину доби будь-якої пори року бували на свіжому повітрі, багато рухалися й не засиджувалися над підручниками, застосовуючи спеціальні

методи медичної педагогіки, розраховані на запобігання шкідливому збудженню різким переходом від одного емоційного стану до іншого» [9, с. 512]. В.О.Сухомлинський вважав, що на батьків покладається відповідальність привчати дітей підніматися в один і той же самий час, а після зарядки вмиватися. Діти повинні отримувати якісне харчування, бо від нього залежить гармонія, пропорційність частин тіла, зокрема, правильний розвиток кісткової тканини та особливо грудної клітини. Особливо важливим видатний педагог вважав виховання несприйнятливості до можливої нежиті: коли погода різко змінюється, багато дітей чхають, у них підвищується температура, з звідси, діти не можуть у такому хворобливому стані працювати. Тому у «Школі радості» діяла система зміцнення організму шляхом загартування. Для запобігання надмірній втомлюваності, а отже, й руйнації здоров'я дітей, педагог рекомендував реалізувати ідею «Школи радості» й відкрити перед учнями «чудесний світ» у живих барвах, яскравих і тремтливих звуках, у казці й грі, у власній творчості, у красі, що надихає серце, у прагненні робити добро людям.

В.О. Сухомлинський вважав, що емоційна насиченість процесу навчання, особливо сприймання навколишнього світу, – це духовний заряд дитячої творчості. «Я глибоко переконаний, – наголошував педагог, – що без емоційного піднесення неможливий нормальний розвиток клітин дитячого мозку. З емоційністю пов'язані й фізіологічні процеси, що відбуваються в дитячому мозку: в моменти напруженості, піднесення, захоплення відбувається посилене живлення клітин кори півкуль» [9, с. 45-46].

Видатний український педагог відзначав, що велику роль у фізичному і духовному розвитку дітей відіграють заняття фізкультурою і спортом. Але серйозну функцію ці заняття виконують лише тоді, – наголошував він, – коли вся навчально-виховна робота перейнята турботою про здоров'я, про гармонію фізичного і духовного: «Ми добиваємося того, щоб виконання гімнастичних вправ давало насолоду, стало потребою організму. Людина повинна займатися спортом не тільки для досягнення успіху в змаганнях, а й для формування своєї фізичної досконалості» [8, с. 140].

Турбота про людське здоров'я, на думку В.О. Сухомлинського, а тим більше про здоров'я дитини, – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, не перелік вимог до режиму харчування, праці, відпочинку, але й систематичне виконання фізичних вправ. Мета таких вправ – виховати почуття краси рухів, силу, гармонійність, спритність, витривалість. «Ми прагнемо привести вихованців до переконання, що завдяки регулярним вправам у них не тільки розвивається краса тіла, гармонія рухів, а й формується характер, гартується сила волі. Організуючи виконання таких вправ, як біг, ходьба на лижах, плавання, ми надаємо великого значення естетичному задоволенню. З цих та інших видів спорту в нас стало правилом проводити змагання на першість з краси, граціозності, гармонії рухів, а швидкість вважаємо другорядним елементом. Тут не тільки демонструється, а й створюється краса, фізична досконалість, тобто досягається головна мета фізичного виховання. Взагалі ми вважаємо неприпустимими змагання, де єдиним критерієм успіху є швидкість рухів. Це прищеплює нездоровий азарт, честолюбство. У таких змаганнях часто немає краси, відсутні естетичні вимоги і, що особливо неприпустимо, немає справжньої масовості і не враховуються індивідуальні можливості. Не можна перетворювати спорт із засобу фізичного виховання всіх дітей у засіб боротьби за особистий успіх, не можна ділити дітей на здібних і нездібних щодо занять спортом, не можна розпалювати нездорові пристрасті ажіотажем боротьби за уявну честь школи. Спорт стає засобом виховання тоді, коли він – улюблене заняття кожного» [8, с. 141-142].

Отже, вивчення моделі навчально-виховної роботи, за якою працювала Павлівська середня школа за часів Василя Олександровича Сухомлинського, свідчить, що важливим елементом її ефективності була ефективна співпраця всього педагогічного колективу і родини з метою досягнення високого рівня здоров'я та гармонійного фізичного розвитку учнів.

Науково обгрунтовані педагогічні ідеї, які втілював В.О.Сухомлинський, є актуальними і сьогодні слугують формуванню в учнів свідомого ставлення до свого здоров'я, оволодінню життєвими навичками здорового способу життя та безпечної для здоров'я поведінки. Наведені вище педагогічні погляди В.О. Сухомлинського не вичерпують усіх позитивних напрямів розвитку і втілення у практику ідеї виховання здорової дитини. Але в сукупності вони створюють величезні можливості щодо зміцнення здоров'я школярів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сухомлинський В.О. Інтерес до учіння - важливий стимул навчальної діяльності учнів/В. О. Сухомлинський //Вибр. твори: в 5 т. - Т.5. - К.: Рад. шк., 1977. - С. 746.
2. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа І В.О. Сухомлинський ІІ Вибрані твори: У 5 т. - К.: Рад. шк., 1976. - Т. 4. - С.7-390.
3. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям І В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5-ти т. - К.: Рад. школа, 1977. - Т.3. - С.5-279.
4. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям /В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: У 5 т. - К.: Рад. шк., 1976. - Т. 2. - С.419-655.

Олена ПІЛІПІШИНА

ПРОБЛЕМИ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ В ПРАЦЯХ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

(студентка II курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник - канд. пед. наук, доцент Довга Т.Я.

Метою статті є ознайомлення з педагогічною спадщиною В. О. Сухомлинського під кутом зору проблеми мовної культури.

У багатогранній спадщині вченого одне з чільних місць посідає розгляд актуальних проблем мовної культури. Василь Олександрович бачив у мові могутній фактор становлення всебічно розвиненої особистості, дійовий засіб духовного зростання нашого суспільства. З розвитком мови, оволодінням нею він нерозривно пов'язував розвиток розуму, формування найтонших рис духовного обличчя людини.

Мовна культура, - за словами В. О. Сухомлинського, - це живодайний корінь культури розуму, усього розумового виховання, високої, справжньої інтелектуальності. Завдяки мові людині стають доступні найрізноманітніші джерела, що живлять емоційну, інтелектуальну й вольову сферу духовного життя. У мові відбивається ідейна спрямованість духовного життя людини, слово містить у собі невичерпні можливості для впливу на світоглядну сферу [2, с.319].

Як бачимо, у становлення мовної культури мовлення В. О. Сухомлинський вкладав широкий зміст і не зводив його лише до вузько практичної мети живого спілкування. Такий підхід до трактування ролі культури слова в житті людини випливає з широти функцій самої мови.

Величезну суспільну роль мови важко переоцінити. Слово ввібрало в себе найтонші порухи наших почуттів; у ньому закарбувалася душа, звичаї, традиції, радості й болі народу - всі його духовні цінності, створені століттями. Адже з думки слова, - пише вчений, - почалося становлення людини; думка, втілена в слово, підняла нас над природою, над усіма речами й явищами, над епохами й століттями [4, с.12].

Уміння володіти словом, почуття краси слова потрібні кожній людині. Той, хто серцем відчуває красу слова, вміє словом передати найтонші відтінки людських думок переживань, підніметься на високу сходинку справжньої людської культури. І навпаки, низька культура мови збіднює духовний світ людини. Убогість слова - це убогість думки, а убогість думки веде до морально, інтелектуально, емоційно, естетично товстошкірості, - писав В. О. Сухомлинський [1, с.37]. Видатний педагог, звичайно, був далекий від прямолінійного висновку: багата мова - багатий духовний світ, розвинуте почуття краси слова - висока моральна культура. Вчений добре розумів, що мовна культура бере участь у формуванні світогляду тільки в гармонійній єдності з культурою моральних почуттів, відносин, вчинків. Разом з тим він нагадує, що слово само по собі теж впливає на становлення і розвиток розуму, якщо ми говоримо: людина - істота обдарована, то маємо на увазі здатність активно пізнавати світ, брати активну участь у житті суспільства, а це неможливо без високорозвиненої мовної культури.

В. О. Сухомлинський учив знаходити слово точне, вагоме, емоційне. Кожне слово має своє значення, - нагадує Василь Олександрович, - невміння вибрати потрібне слово - це те саме, що замість гостро заструганого олівця на уроці малювання користуватися цвяхом [5, с.96]. Мова, слово здатні найглибше проникати до найпотаємніших куточків людської душі. Слово - найтонше доторкання до серця, - воно може стати ніжною запашною квіткою, живою водою, що повертає віру в добро, гострим ножем, розжареним залізом, брудом. Мудре добре слово дає радість, нерозумне, зле, необдумане, нетактовне - приносить біду. Словом можна вбити й оживити, поранити й вилікувати, посіяти тривогу й безнадію, одухотворити, розсіяти сумнів засмутити, викликати посмішку сльози, породити віру в людину заронити невіру, надихнути на працю, скувати силу душі... Зле, невдале, нетактовне, просто кажучи, нерозумне слово може образити, приголомшити людину [2, с.279]. Тож користуватися мовою треба вміло.

Але історичні долі нашого народу склалися так, що нам, українцям, дуже близька й дорога мова братнього російського народу. Дві споріднені мови переплітаються багатьма нитками. Це не тільки не полегшує, але й утруднює оволодіння рідною, російською мовою. Сотні слів, які однаково звучать в обох мовах, мають різний зміст. У сотнях випадків одне й те ж слово в українській мові має один емоційний відтінок, у російській - інший.

Слово, що звучить в одній мові з патетичним забарвленням, в іншій мові набуває іронічного змісту. Гра відтінків, найтонших рисочок емоційно-естетичного забарвлення слів в обох мовах для нас, учителів українських шкіл, є джерелом духовного багатства, яке ми покликані передати молодому поколінню [3, с.175]. Досконало знати обидві мови - насущна потреба нашого сьогодення. Кожному приємно слухати людину високої культури мовлення. Та, на жаль, так є не завжди. Не раз можемо бути свідками того, що мовець як слід не володіє ні українською, ні російською мовами. Особливу тривогу викликає те, - писав вчений, - що молоді люди, які вважають себе навіть культурними, у побуті, буває, користуються такою жадливою сумішшю двох мов, що якби написати отут кілька прикладів з їхньої мови, то, мабуть, не

витримав би сорому - загорівся б... Користування сумішшю з двох мов - це одне з найтривожніших явищ... Говорити такою скаліченою мовою - це все одно, що грати на розстроєній скрипці. Все одно, що з дерева красуню різьбити... тупою шербатаю сокирою [4, с.2].

Видатний учений-педагог палко закликав досконало вивчати російську, українську мови. В. О. Сухомлинський велику увагу приділяв також вивченню іноземних мов. Але багатство, втілене у скарбах мов інших народів, за його словами, залишається для людини неприступним, якщо вона не оволоділа рідною мовою, не відчула краси. Чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, чим тонша сприйнятливість до гри відтінків рідного слова, тим більше підготовлений розум до оволодіння мовами інших народів, тим активніше сприйме серце красу слова. Роль рідної мови у духовному становленні людини незаперечна. Оволодіння рідною мовою, - пише В. О. Сухомлинський, - визначає багатство, широту інтелектуальних естетичних інтересів особистості. [2, с.96]. Без поваги, без любові до рідного слова не може бути ні всебічно людської вихованості, ні духовної культури [4, с.2] - ось повчальний висновок ученого.

Головним осередком боротьби за піднесення культури мови завжди виступає школа, яку В. О. Сухомлинський любовно називає духовною коліскою народу, святиною надії, найважливішим вогнищем мудрості народу. У нашій країні школа відграє важливу роль у розвитку та нормалізації літературного мовлення. Видатний педагог завжди прагнув, щоб школа була царством мудрого й красивого, правдивого й чуйного, сильного й ласкавого, доброго й мужнього слова [6, с.12]. Звертаючись до вихователів, він закликав учити людину говорити, мовчати, плекати у підростаючого покоління культуру мови, виробляти вміння користуватися словом так, щоб воно було сміливим скромним, нестримним сором'язливим, безстрашним обережним [2, с.279]. Кожна людина в школі повинна змалку дорожити словом, берегти його. «У школі не повинно бути пустослів'я, пустодзвонства, - застерігає В. О. Сухомлинський. - Бережіть слова!... Будьте дуже обережними, обачними, спонукаючи дітей висловлювати свою думку. Не вкладайте в уста дитини слова, змісту яких вона ще не може осягнути! Не допускайте, щоб високі, святі слова перетворювалися в розмінну монету... Нехай кожне слово, вимовлене в школі, дає плід, а не залишається пустоцвітом» [4, с.3].

Проблеми мовної культури загальновідомі, завжди актуальні, над ними часто задумуються не тільки вчителі, але й усі, хто причетний до виховання підростаючого покоління. Заслуга вченого-педагога в тому, що він дав надзвичайно цінні поради й оптимальні наукові рекомендації щодо розв'язання згаданих проблем. Щоб володіти культурою мови, треба мати багатий, добре усвідомлений словниковий запас, гнучкість лексичного вибору, здатність повністю відтворити найтонші думки й ситуацію живого спілкування, усвідомлення того, що ту саму думку можна висловити по-різному. Виховання чутливості до слова та його відтінків він вважав одною з передумов гармонійного розвитку особистості.

Вмінню вибирати з скарбниці мови якраз ті слова, які необхідні, щоб знайти шлях до людського серця, учений надавав особливо великого значення. Саме на це повинно бути спрямоване вивчення мови в школі.

В. О. Сухомлинським був складений прекрасний навчальний посібник з культури мови. Культура мови - це культура людських відносин. Для виховання мовної культури дуже важливо, щоб людина в особистих, в колективних духовних взаєминах була пов'язана з іншими людьми узами добрих побажань. Згадана грань людських відносин знайшла яскраве відображення у вироблених віками народом словах ввічливості. Вміння користуватися словами добрих побажань у живому щоденному спілкуванні - важлива ознака мовно-етичної культури, разом з тим те елементарно людське, без чого нам загрожує невігластво. Вчений добре розумів, що мовна культура бере участь у формуванні світогляду тільки в гармонійній єдності з культурою моральних почуттів, відносин, вчинків. Разом з тим він нагадує, що слово само по собі теж впливає на становлення й розвиток розуму, якщо ми говоримо: людина - істота обдарована, то мамо на увазі здатність активно пізнавати світ, брати активну участь у житті суспільства, а це неможливо без високорозвинено-мовної культури.

Висновки. Ознайомлення з вченням В. О. Сухомлинського про слово корисне вчителям учням, батькам наставникам молоді, лінгвістам методистам, усім, хто цікавиться культурою усної та писемної мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сухомлинський В. А. Павлышская средняя школа. М., 1969, с. 37.
2. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю//Вибр. твори в 5-ти т., т. 2. - К., 1976, с.670
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям//Вибр. Твори в 5-ти т.Т3. К.:Радянська школа, 1976, с. 175.
4. Сухомлинський В. О. Слово рідної мови. - Українська мова й література в школі, 1968, 12, с. 1, с. 2
5. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. К., 1971, с. 96

Наталія СИМУЛЯК

**ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ДІТЕЙ У ПЕДАГОГІЦІ
В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

(студентка III курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник: канд. пед. наук, ст. викл. Доннік М.С.

В сучасному суспільстві формування здорового, активного підростаючого покоління є однією з найважливіших проблем. У забезпеченні фізичного, психічного, морального та духовного здоров'я дітей та підлітків значно посилюється роль закладів освіти. Нині ми спостерігаємо зниження народжуваності, підвищення смертності та все більшої кількості хвороб у літньому віці. Тому саме ми, наші батьки, вчителі, викладачі закладів позашкільної освіти маємо об'єднатися та створити належні валеологічні умови для розвитку підростаючого покоління.

У сучасній науці проблеми формування здорового способу життя досліджували: з погляду філософії та соціології – П. Бобровський, Ю. Лисицин, О. Сахно, Л. Сущенко; психології – В. Вілюнас, Д. Узнадзе; медицини – М. Амосов, Г. Апанасенко, С. Громбах; біології – Г. Брехман, С. Шмалей; фізіології – М. Введенський, І. Павлов; гігієни – Ю. Валентик, А. Ляхович.

Соціально-педагогічним умовам формування фізичного здоров'я підлітків у позашкільній діяльності присвячені дослідження О. Свасьєва, О. Жабокрицької; профілактиці асоціальної поведінки – дослідження В. Оржеховської, І. Шишової; особистісно-гуманістичним підходам до розвитку дитини – Н. Калініченко, Б. Богоявленської. Доведено, що існує зв'язок між організацією педагогічного процесу та збереженням здоров'я дітей. Це й не дивно, адже в школі, а потім у будь-якому вищому навчальному закладі діти проводять достатньо велику кількість часу. Тому необхідно створити сприятливі умови для їх всебічного розвитку, при цьому не перевантажуючи обсягом навчання.

На прикладі використання педагогічних ідей і практичного досвіду видатного українського педагога, нашого земляка, директора Павлівської середньої школи (школи щастя) В. О. Сухомлинського намагаємося створити оптимальні умови для навчання і виховання дітей в сучасних навчальних закладах. В наш час багато дітей важко засвоюють навчальний матеріал, і, відповідно, такі діти частіше піддаються впливу негативного середовища, частіше вживають наркотичні речовини, алкоголь, палять, пропускають заняття. Все це дуже негативно впливає на їх стосунки з оточуючими, рідними, батьками. Також це призводить до погіршення психічного здоров'я, тобто підвищення агресивності, незадоволення.

Виступаючи на обласній конференції в 1965 році з доповіддю «Яким бути директору школи?», В. О. Сухомлинський значну увагу приділив питанням збереження здоров'я дітей, попередження перевантаження їх у процесі навчання. Зокрема він наголосив: «Хотілось би сказати деяким любителям методів ефективного, прискореного навчання: не грайте зі здоров'ям дітей!». Педагог вважав, що за форсоване введення трирічного навчання в початковій школі, – без серйозного підвищення педагогічної культури всіх учителів, без збагачення всього інтелектуального життя дитини – нам доведеться розплачуватися здоров'ям дітей.

Зміцнити здоров'я людини в дитинстві, не допустити, щоб дитина вступала в юність кволою і млявою – це означає дати їй усю повноту життєвих радощів, – підкреслював В. О. Сухомлинський. Збереження і зміцнення здоров'я дітей і підлітків Василь Олександрович сприймав як найважливіший аспект практичної діяльності кожного педагога. Цій проблемі присвячено чимало його праць, зокрема, третій розділ книги «Павлівська середня школа», окремі підрозділи в книгах «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», «Сто порад учителям» тощо.

Досліджуючи причини неуспішності учнів, В.О.Сухомлинський прийшов до висновку, що у 85% невстигаючих головна причина відставання, незнання, незадовільної роботи на уроках і вдома, другорічництва – поганий стан здоров'я, якість захворювання чи нездужання [1, с. 125].

Питання зміцнення здоров'я дітей не сходили з порядку денного педагогічної ради Павлівської школи, а також постійно розглядалися на заняттях психологічного семінару.

В. О. Сухомлинський чітко окреслив основні напрямки реалізації оздоровчої функції школи:

- Санітарно-гігієнічні вимоги до зовнішніх умов життя і до режиму праці та відпочинку дітей.
- Особливості організації фізичної праці дітей як важливого засобу зміцнення здоров'я.
- Фізичне виховання на уроках фізичної культури і в процесі позакласної спортивно-масової роботи.

Також педагогом запропоновані шляхи зміцнення здоров'я дітей та підлітків, успішно впроваджені в Павлівській школі. Зокрема, це:

- Оптимальне чергування розумової і фізичної праці («Режим розумової і фізичної праці та відпочинку – дуже важлива умова міцного здоров'я») [1, с. 129].

- Оздоровча спрямованість системи фізкультурних занять: уроків фізичної культури, ранкової зарядки, фізкультхвилинок, динамічних перерв.
- Створення широкої мережі спортивних секцій і залучення школярів до активної участі в них.
- Спортивні ігри, змагання, спартакиади (легка атлетика, гімнастика, плавання, верхова їзда, катання на ковзанах і лижах, велосипеді, зимові розваги).
- Утвердження в свідомості учнів необхідності уважного і дбайливого ставлення до свого здоров'я і здоров'я інших.
- Створення позитивного психологічного мікроклімату («урок повинен викликати позитивні емоції») [3, с. 14].

У статті «Не бійтеся бути ласкавими!» він з тривогою писав: «Покрикування, нервозність, запальність подекуди стали звичними у взаєминах учителя з учнями [3, с. 352]. Він не виносив зневажливого, грубого ставлення до дітей, жорстокості щодо них, а крик у стінах навчального закладу взагалі вважався ознакою педагогічного безкультур'я. В. О. Сухомлинський був переконаний в тому, що при навчанні й вихованні дітей з невротами необхідно користуватися спеціальними методами медичної педагогіки, розрахованої на запобігання шкідливому збудженню, різким переходам від одного емоційного стану до іншого [2, с. 512]. Педагог, на його думку, повинен вміти бачити і розуміти «джерела дитячих страждань, дитячого збентеження, озлоблення, байдужості» [3, с. 457], захистити дитину від духовної самотності [3, с. 302]. А все шкільне життя повинно бути пройняте духом гуманності [1, с. 496]. Видатний український педагог підкреслював, що в школі має панувати дух поваги до людської гідності, дух взаємної довіри вихователів і виховуваних, дух віри в людину [1, с. 550].

Отже, активну позицію у боротьбі з складною ситуацією щодо поширення шкідливих звичок та утвердження здорового способу життя мають займати всі вчителі, класні керівники, вихователі, органи учнівського самоврядування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1976. - Т.4. – 640 с.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1976. - Т.2. – 670 с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т.5. – 639 с.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т.3. – 670 с.

Альбіна ЧУНІХІНА

ВИКОРИСТАННЯ СПАДЩИНИ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО У ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ДО ВИХОВНОЇ РОБОТИ

(студентка III курсу Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського)

Науковий керівник – канд.пед.наук, доцент Казанжи Ірина Володимирівна

Людство з давніх-давен упевнилось у тому, що, крім сили фізичної, у людини є сила духовна – вірність своїм переконанням, впевненість в своїй правоті, доброта, любов до ближнього. Василь Олександрович Сухомлинський вважав, що найбільша насолода, високе людське щастя пов'язане з тим, що людина не тільки творить, діє, вчиняє, а й бачить сутність своєї творчості в служінні істині, добру і красі.

Людину треба вчити створювати добро і красу, прагнути до істини. „Добру, як грамоті, треба вчити, – пише педагог, – в цьому навчанні повинні бути уроки, які б давались самим життям, обставинами. Добро створюється людиною в людині і людиною в собі. Її треба творити кожний раз, в кожній новій людині” [1; 56].

Творити за законами краси, тобто людяності – такий принцип праці і життя самого Сухомлинського, така його життєва і педагогічна концепція. У центрі його уваги – створення особистості, виховання в людині духовності, духовної безстрашності. Важливою із потреб видатний педагог вважав потребу людини в людині. Ця потреба є найвищою із всіх інших, її розвиток у людині і виступає засобом її олюднювання. Серце дитини необхідно зробити тонким, чутливим, ніжним. Таке людське серце може бути щедрим, а щедрість душі і є зворотним боком потреби людини в людині.

Гуманізація виховного процесу означає, що вчитель і учень мусять будувати свої стосунки на основі довіри, поваги, доброти. Значною мірою успіх вирішення проблеми гуманізації освіти, створення збагаченого виховуючого середовища в сучасній школі залежить від того, як будуть зорієнтовані випускники педагогічних навчальних закладів, наскільки будуть озброєні новими методами та технологіями, наскільки збагатять свій етично-культурний рівень, щоб професійно здійснювати виховну діяльність у майбутньому.

На заняттях педагогічного циклу відкривається велика можливість якомога детальніше ознайомити студентів із творчістю педагогів-гуманістів, продемонструвати переваги їхніх теорій, навчити виділяти головне, запам'ятовувати найсуттєвіше.

Лише при гуманному ставленні вчителя-вихователя до дітей можливе найбільш повне виявлення й розвиток їхнього творчого потенціалу, переживання кожним своєї необхідності колективу, успішності своєї діяльності. Щоб здійснити такі важливі завдання з гуманізації виховуючого середовища в освітньому закладі, треба починати готувати майбутнього вчителя до організації гуманістичного виховання ще в студентській аудиторії.

Так, студенти першого курсу – вчорашні школярі, ще зовсім діти. Допомогти їм адаптуватися в умовах вузу – завдання в першу чергу викладача педагогіки. Саме він розкриває перед майбутніми педагогами всі складності та переваги вчительської праці, це йому необхідно знайти підхід до кожного студента, примусити активно працювати мозок, пробудити душу.

Викладач педагогіки на перших заняттях читає зі студентами найбільш яскраві сторінки творів, акцентує увагу на найцікавіших фрагментах біографій видатних педагогів, намагається досить яскраво змалювати особистості вченими. Такий підхід до викладання дає свої результати:

- у студента виникає бажання глибше ознайомитися із творчістю педагога;
- він багато й зацікавлено читає;
- у студента складається свій погляд на ту чи іншу проблему, що обговорюється;
- студент із задоволенням займається самостійною творчою діяльністю;
- він більш активно працює на практичних і семінарських заняттях;
- студент починає усвідомлювати значення педагогічної теорії в процесі становлення особистості вчителя.

„Як любити дитину” – ставить перед нами питання і дає відповідь В.О.Сухомлинський. Педагогіка для нього – це наука про мистецтво любові до дітей. Дослідження педагогічної думки необхідне, і та більш важливо пізнати розвиток педагогічного почуття. Адже вихователь – це на три чверті почуття, й тому слід визнати, що виховання почуттів майбутнього вихователя перша справа. Якщо педагог не любить дітей, кожний урок для нього, кожна зустріч з дитиною – мука.

„Дотик до серця й розуму дитини таз метою пізнання нею Людини вимагає великого педагогічного мистецтва й знань”, – стверджує В.О.Сухомлинський [2, с. 63] Добро виховується добром, ця формула перевірена усім життям талановитого педагога. Чудові твори пишуть майбутні вчителі початкових класів, вивчаючи життя і діяльність В.О.Сухомлинського, із цікавістю інсценують фрагменти його творів, вчать на найважливішому із мистецтв – мистецтву любити дитину.

„Як тільки маленька людина набуває здатності думати над тим, що її оточує, – наголошує В.О.Сухомлинський, – вона починає відрізняти красу від мерзоти, чарівність від вульгарності” [4; 601]. Вдивляючись у світ навколо себе і зацікавлено споглядаючи його, людина повинна навчитися розуміти важливе: кожний крок, який доведеться зробити, може привести або до благородства, або до мерзоти. Найстрашніша вада – байдужість, яка прищеплює ганебну і згубну думку про те, що світ існує сам по собі. Якщо є байдужість – немає справжньої особистості. „Я вважаю дуже важливим законом виховання те, щоб уже в роки дитинства і особливо на рубежі дитинства і отрочтва кожна, буквально кожна людина вийшла переможцем у боротьбі зі злом, відчула красу благородства” [4; 602].

Педагог наголошує на тому, що усе духовне життя шкільного колективу має будуватися так, щоб маленька людина розуміла: її особисте прагнення до краси і добра потрібне для того, щоб краще, красивіше жилося всім людям. Тут я підходжу до дуже важливого, на мій погляд, моменту життя, праці, взаємодносин школярів – духовності, духовного багатства всього, що вони роблять. Праця душі стає реальною і виховуючою силою лише за тієї умови, коли в ній закладено глибокий моральний зміст.

В.О.Сухомлинський розумів майстерність виховання так, що кожне доторкання вихователя до свого вихованця є в кінцевому підсумку спонуканням до праці душі. Чим тонше й ніжніше воно, тим більше сил, що виходять з глибин душі. Тим більшою мірою стає маленька людина вихователем самої себе.

„Народження Людини – велике і важке діяння, щаслива і болісно складна праця, яка називається багатозначним словом, яке безконечно оновлюється, – виховання” [5; 606].

Отже, вчитель початкових класів повинний виконати найважливішу місію – оберігати дитяче серце від болю бід, страждань. „Справжня педагогічна етика полягає в тому, щоб дитина сприймала насамперед добро й виховувалася добром” [3; 600].

Гуманістичне виховання здійснювати набагато складніше, ніж виховання, що базується на силі та авторитаризмі. Сьогодні конче необхідно суттєво змінити стосунки між викладачем і студентом, вчителем і учнем. Навчити наших дітей будувати життя на демократичному ґрунті, навчити діалектично мислити може тільки той педагог, який вірить у демократичне улаштування шкільного життя, поважає особистість кожної дитини, вірить у людину. Лише гуманний вихователь спроможний виховати гуманну особистість.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сухомлинский В.А. Потребность человека в человеке. – М.: „Советская Россия”, 1981. – 96 с.
2. Сухомлинский В.А. Берегите чистоту души- ребенка. В кн.: Мудрость родительской любви. – М.: 1988.
3. Сухомлинський В.О. Лист про педагогічну етику // Вибрані твори. В 5-ти томах. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 5. – 639 с.
4. Сухомлинський В.О. Труд душі // Вибрані твори. В 5-ти томах. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 5. – 639 с.
5. Сухомлинський В.О. Чистота і благородство // Вибрані твори. В 5-ти томах. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 5. – 639 с.

Надія ШАПОШНІКОВА

ЗАПОБІГАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

(студентка III курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник: канд. пед. наук, ст. викл. Доннік М.С.

Останнім часом у силу ряду причин, в тому числі, через нестабільність суспільства та інтенсивних соціальних зрушень, посилюються негативні тенденції, що пред'являють підвищені вимоги до самовизначення і стабільності особистості, а також провокують її девіантну поведінку та, нерідко, деградацію і саморуйнування. Це пов'язано з кризою суспільства, глибокими соціально-економічними, політичними змінами, переходом до ринкових відносин, що різко загострили соціальні проблеми та торкнулося морального рівня розвитку великої кількості населення. У відповідності із цим, спостерігається тенденція до збільшення кількості контингенту школярів, що мають девіантну поведінку. Актуальність нашого дослідження пов'язана також із тим, що питання про попередження означеної поведінки підлітків – одне із провідних завдань освітньої установи.

Тематикою девіантної поведінки займалися такі вчені, як Ц. Ломброзо, В. Шелдон, Б. Дюркгейм, Р. Мертон, А. Леонт'єв, А. Лурія, С. Беличева, А. Белкін, В. Кащенко, Л. Виготський, І. Кон тощо [1].

Аналіз наукової літератури свідчить, що девіантна поведінка – це поведінка, що не відповідає суспільним нормам і наносить шкоду особисто людині, оточуючим та суспільству взагалі [5].

Слід зазначити, що найчастіше та найбільш яскраво девіантна поведінка спостерігається у підлітковому віці, що обумовлюється психологічними особливостями підлітка та поведінкою суб'єктивної цінності морального здоров'я. Труднощі, які відчувають підлітки, обумовлені також і характерологічними особливостями. Загострення рис характеру є тим фундаментом, на якому швидкими темпами продовжують поширюватися алкоголізація і нікотинізація підлітків, збільшується рівень вживання наркотиків і токсичних речовин, все більш широкого поширення набувають порушення загальнолюдських норм моралі.

Тому, провідним завданням освітніх закладів виступає профілактика девіантної поведінки. Одним із шляхів запобігання поведінки, що відхиляється від суспільних норм, вбачаємо естетичне виховання.

Проблемами впливу естетичного виховання на формування особистості підлітка займалися такі видатні педагоги, як: В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський, А. С. Макаренко тощо.

Автори визначали естетичне виховання як цілеспрямований і організований процес формування у людини здатності сприймати, правильно розуміти, цінувати і створювати прекрасне й величне у мистецтві та житті [2]. Завдання естетичного виховання – формування естетичної культури як єдності естетичної свідомості, естетичних почуттів та естетичної культури. Естетичне виховання надає певної спрямованості пізнавальній і творчій діяльності учня, розвитку і задоволенню його духовних запитів у процесі багатогранної діяльності, охоплює всі сфери духовного життя особистості. Естетичне виховання також нерозривно пов'язане з формуванням ідейного обличчя особистості, естетичного і морального ідеалу дитини, підлітка, юнака і дівчини [3].

В. О. Сухомлинський наголошував на необхідності системного підходу до естетичного виховання школярів, постійного ускладнення завдань, змісту, форм і методів відповідно до віку учнів та рівня їх естетичного розвитку:

- від сприйняття краси природи – до складання казок віршів, творів-мініатюр, створення етюдів;
- від сприйняття творів мистецтва – до їх глибинного аналізу;
- від простих спостережень – до активної творчої діяльності, стимулювання прагнення жити і творити за законами краси [2].

На його думку «найважливіше завдання естетичного виховання – навчити дитину бачити в красі навколишнього світу духовне благородство, доброту, сердечність і на основі цього формувати прекрасне в собі...» [4].

Краса – джерело морального багатства людини. Саме розуміння краси допомагає людині не ступити на неправильний шлях, не вести аморальний спосіб життя. Тому завдання педагогів полягає в тому, щоб краса стала могутнім засобом морального виховання, джерелом справжньої людяності [3].

В підлітковому віці, коли відбувається становлення розуму, почуттів і волі, дуже важливо, щоб дитина відчувала красу, захоплювалася нею, знаходилася під впливом вражень прекрасних творінь людських рук і «нерукотворної» краси природи. Подив, милування, благоговіння перед красою в дитячому та підлітковому віці – це той елемент людських відносин, без яких немислиме справжнє виховання, справжнє становлення людської культури.

Педагог, що працює у сфері попередження відхилень у поведінці підлітка, має пам'ятати, що:

- Краса природи відіграє велику роль у вихованні духовної шляхетності. Вона виховує в душі підлітка здатність відчувати, сприймати тонкощі, відтінки речей, явищ, порухи серця.
- В естетичному вихованні неприпустимі дидактизм, штучне розчулення красою.
- Вхідження мистецтва в духовний світ підлітка починається з пізнання краси слова.
- У діапазоні засобів емоційного й естетичного виховання лірика лежить між епосом і музикою.
- Підлітки повинні пройти школу співпереживання емоційного багатства поезії.
- Особливо сильним засобом естетичного виховання в підлітковому віці є образотворче мистецтво.
- Естетичному вихованню дітей, розвитку їх обдарувань й талантів сприяють творчі імпровазації, створення танцювальних комбінацій, етюдів. Робота над етюдами розпочинається з простих завдань. Спочатку діти повинні навчитися бачити, милуватися, розуміти красу людини, її тіла, рухів, слухати і чути чудову музику.

Вивчаючи літературу, ми дійшли висновків, що джерелом культури естетичних сприймань є естетичні почуття. Переживання несправедливості притуляє чутливість властиву високій естетичній культурі. Несправедливість викликає в підлітка стан нервового збудження, який змінюється пригніченістю, розслабленістю. В цьому стані людина не здатна адекватно сприймати речі і явища, їх відтінки та якості, не здатна нормально мислити. Вона не відчуває краси в людях, що оточують її, а, тому, не прагне до краси і в собі, до ідеалу людяності, добра в своїй поведінці. Саме такого роду порушення і виступають одними з причин виникнення та поширення девіантної поведінки.

Отже, девіантної поведінки можна уникнути, якщо педагогічно правильно поєднувати розумове, моральне, естетичне, трудове та фізичне виховання. Щодо естетичного виховання, то необхідно:

- виховувати уміння відчувати та розуміти красу в усіх її проявах;
- виховувати стійкі оцінні критерії та емоційно-естетичне ставлення до творів мистецтва;
- оволодіти знаннями і вміннями творити прекрасне в житті.

Крім того, слід зазначити, що використання засобів естетичного виховання щодо попередження девіантної поведінки можливо через інформаційно-просвітницьку роботу з батьками; інформаційно-просвітницьку роботу з педагогами; розвиток у підлітка навичок взаємодії з іншими людьми на основі самоприйняття, саморозкриття; прищеплення любові до краси, виховання засобами мистецтва, залучення до художньо-творчої діяльності тощо.

Робота з попередження девіантної поведінки повинна проводитися комплексно, цілісно як із самою дитиною, з його сім'єю, так і з педагогами. Якщо особу будуть задовольняти умови існування, вона ніколи не захоче змінювати своє життя та проявляти девіантну поведінку.

Тож, завдання освітніх закладів полягає у створенні сприятливих умов для всебічного гармонійного розвитку особистості. І у цьому на допомогу приходить естетичне виховання. Розуміння краси світу, захоплення нею, робить життя кращим, де немає місця ненормованій, девіантній поведінці.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Головаха Е. И., Панина Н. И. Социальное безумие. История, теория и современная практика. – К.: Абрис, 1994.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5 т. – Т. 3. – К.: Рад. школа, 1976.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – Т.4. – К.: Рад. школа, 1977.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. – Т.5. – К.: Рад. школа, 1977.
5. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. І. Д. Звереві. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Уляна БОЙКО

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНИХ НАВИЧОК В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

(студентка IV курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – канд. філолог. наук, доцент Афанасьєва Л.І.

Реформування мовної освіти в Україні спрямоване на підвищення загальної мовної, мовленнєвої і комунікативної культури. Комунікативна культура – це вміння встановлювати зворотний зв'язок не тільки мовними, а й позамовними засобами (мімікою, поглядами, паузою, рухами тіла).

Актуальність даної теми полягає у необхідності формування у молодших школярів комунікативної і психологічної компетентності. Систематичне навчання дітей конструктивного спілкування сприяє виробленню і закріпленню конкретних моральних цінностей, використанню засвоєних знань, умінь та навичок у реальних життєвих ситуаціях, підвищує рівень комунікативної культури [1,56].

Комунікативна компетентність – це сукупність знань, умінь і навичок ефективного спілкування, те, на чому необхідно сконцентрувати роботу з дитинства. Такій цілеспрямованій і систематичній роботі слугує риторика – наука про красномовство, що вивчає закони оформлення мисленнєво-мовленнєвої діяльності.

Ідея запровадження курсу риторики полягає в навчанні правильно володіти словом. Комунікативна компетентність має дві складові: теоретичну і практичну. Двоєдиність її полягає в цілеспрямованому формуванні знань, умінь і навичок ефективного спілкування в умовах інтерактивної взаємодії і застосування їх на практиці.

Мета курсу риторики в початковій школі – забезпечити формування особистості, яка б володіла знаннями, вміннями і навичками ефективного спілкування, збагачувала свій комунікативний досвід, зберігала культурно-мовленнєві традиції українського народу.

Досягнення мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- навчати ввічливо ставитись до співрозмовника, цінувати і розуміти іншу точку зору;
- навчати дбайливо ставитись до слова, вміло й доречно використовувати його у власному мовленні;
- формувати вміння вербального і невербального мовлення;
- закладати підґрунтя свідомого творчого ставлення до спілкування.

Основна **особливість курсу риторики** – суто практична і спрямована на виховання комунікативної культури молодших школярів.

Курс риторики призначений для реалізації варіативної складової робочого навчального плану, використовується на вибір загальноосвітнього закладу. Елементи риторики можна застосовувати під час вивчення предметів інваріантної частини: навчання грамоти, читання.

Риторика має **особливий потенціал** для формування духовної культури, що є основою виховання інших якостей, таких як толерантність, чесність, доброта, справедливість, відповідальність за власні слова і дії, повага до співрозмовника.

Логіка структури курсу риторики відображає такі напрями:

- аналіз зразка культурного мовлення;
- аналіз власної мовленнєвої поведінки;
- порівняльний аналіз взаємодії слова і справи;
- аналіз життєвої позиції: власної та інших.

Курс вивчається за такими **змістовними лініями**:

- мовлення і спілкування;
- текст і його типи;
- словесне оформлення думок;

Зазначені змістовні лінії реалізуються через систему завдань, які носять практичний характер і спрямовані на формування риторичних умінь.

Враховуючи те, що курс риторики має практичний характер, у змістовому аспекті використовуються такі засоби:

- аналітичні та синтетичні вправи; вправи на звуковимову; аналіз прислів'їв, приказок, загадок; аналіз крилатих висловів; риторичний аналіз мовленнєвих ситуацій; порівняльний аналіз невербального й вербального спілкування; мова жестів; редагування висловів, текстів; риторичний аналіз різножанрових текстів; мовленнєві ігри;

- інтелектуальні ігри; експертна робота; драматизація творів; словесне малювання; рефлексія розумово-мовленнєвої діяльності [4, 43-44].

На вирішення завдань програми спрямовані посібники «Риторика» для початкової школи. Зокрема, у «Риторичі» для першого класу чітко виділені такі напрямки засвоєння правил красивого мовлення, розвиток чіткої правильної вимови, проведення риторичного аналізу зразків художніх творів та малюнків, практичне використання набутого досвіду, вільна творчість.

Навчальний процес супроводжують казкові герої – Риторинка, Курсорик (житель комп'ютерної країни), торба Ляпа (символ некультурності під час спілкування й недбалого ставлення до слова), а також торба Сміху (героїня вірша Г. Чубач – весела, ввічлива, любить дітей, допомагає їм розібратися у складних мовленнєвих ситуаціях).

До кожної теми уроку підібрані правила, які обрамлюють урок і подаються на початку і в кінці його.

Навчальний зміст «Риторичі» для 3-4 класів має свої особливості. На сторінках «Риторичі» (3 кл.) подається короткий теоретичний матеріал, який включає різноманітні поради, висловлювання, схеми, визначення понять.

Якщо в «Риторичі» для учнів 1-2 кл. практичні види роботи проводяться з використанням мовленнєвих ситуативних ігор, то у 3 класі кожен четвертий урок - це тренінг під рубрикою «Заговори, щоб я тебе побачив». Тренінги передбачають закріплення набутих знань через практичне їх використання. Практичний аспект тренінгів включає різноманітні ігри, такі як : «Інтерв'ю», «Репортаж», «Розмова через скло», аналіз правил «Якщо телефонуєш ти», «Якщо телефонують тобі», «Користування мобільним телефоном», а також різноманітні ситуації, розв'язування яких ставить учня у різні рольові ситуації і вимагає використання відповідних мовленнєвих умінь, як то: «Біля каси попереднього продажу квитків», «На пошті», «У дитячій бібліотеці», «Ти приймаєш гостей», «Тебе запросили в гості», «Підготуй листівку-запрошення», «Створи свою візитку», за опорними словами і словосполученнями створи репортаж, наприклад «Мамин день», «Репортаж із міста Ялти» та інші.

У посібнику для 4 класу основна увага приділена формуванню умінь ефективного спілкування в повсякденному житті, початкових умінь будувати і виголошувати публічні виступи. З цією метою пропонуються теми на поглиблення умінь встановлювати контакт із співрозмовником, підтримувати розмову, уникаючи непорозуміння, користуватися прийомами впливу на співрозмовника. Для ефективного спілкування його учасники повинні звертати увагу на особистість мовця. Тому даний розділ містить наступні теми: «Тактовність – тонка річ», «Як проявити вихованість», «Гарні манери», які сприятимуть взаєморозумінню, впевненості у собі, приверненні до себе уваги, умінню коректно критикувати.

У посібнику до кожного уроку визначена тема, підтема, подано епіграф, які конкретизують ідеї уроку; визначено завдання, вправи, ситуації, ігри, правила, висновки.

Дібраний різножанровий текстовий матеріал посібників містить: оповідання, вірші, казки, загадки, «крилаті» вислови, скоромовки, матеріал для артикуляційних вправ та аналізу життєвих мовленнєвих ситуацій, монологів, а також оригінальні предметні та сюжетні малюнки, за допомогою яких учні стають учасниками певної визначеної мовленнєвої ситуації [2, 3-8].

Ефективність роботи залежить передусім від методично правильно побудованого і проведеного уроку.

Урок риторичі не може проводитись так, як звичайний урок. Вчителю треба вибрати таку «манеру» спілкування, щоб розговорити дітей, змінити педагогічні установки. Готуючись до занять з риторичі, необхідно визначити їх завдання, місце в системі уроків, продумати структуру, дати лінгво-методичні коментарі нових понять, визначити методи, прийоми і форми роботи, дібрати додатковий матеріал.

Увагу слід звернути на обладнання уроку риторичі. Доцільним буде використання на уроці магнітофона, відеоманітофона, мультимедійних презентацій, ілюстративного матеріалу, годинника. Записані виступи дітей варто проаналізувати, повторно записати після тренувань, порівняти для визначення досягнень і невдач. Інше призначення магнітофона та відеоманітофона – прослуховування правильного зразкового мовлення, що дає можливість створити для дітей атмосферу високої мовної культури.

Класну кімнату теж слід підготувати. Парти розташувати так, щоб діти бачили один одного (у коло, квадрат, трикутник). Якщо завданням буде підготовка учнів до публічного виступу, варто зробити імітацію зали: місця для слухачів, трибуну для виступаючих.

Значна частина часу відводиться на формування риторичних умінь шляхом як класичних методів і прийомів навчання, так і специфічних:

- риторичний аналіз усних і письмових текстів, мовленнєвої ситуації;
- риторичні задачі (завдання);
- риторичні ігри.

Існують різні класифікації мовленнєвих ситуацій та для молодших школярів найбільш доцільно використовувати такі:

- рецептивно-репродуктивні (засвоєння готових одиниць, характерних для говоріння в діалогічній формі, формули етикету; прослуховування діалогів);

- умовно-мовленнєві (удосконалення навичок оволодіння діалогічними комплексами; розвиток умінь складати мікродіалоги);
- рецептивно - продуктивні (уміння вести і складати власні діалоги). Кожна із запропонованих груп охоплює розмовний, науковий, художній та офіційно - діловий стилі мовлення [3, 7].

Оскільки курс риторики в початкових класах практичний, основними методичними прийомами навчання дітей ефективного спілкування є:

- **мовленнєва розминка** – проводиться на початку уроку і спрямована на розвиток мовленнєвого апарату, дикції, дихання;
- **мова жестів** – формування і розвиток невербального мовлення здійснюються на основі аналізу текстів, сюжетних і предметних малюнків, аналізу висловів відомих людей, спостережень за учасниками спілкування, аналізу комунікативних умінь учнів. Ігри та мовленнєві ситуації ознайомлюють учнів із значенням інформативних, морально-емоційних та інших жестів.
- **риторичні завдання** – спрямовані на аналіз всіх значущих компонентів мовленнєвих ситуацій: хто говорить (адресант), до кого звертаються (адресат), як звертаються, які слова, міміку і жести застосовані, для чого звучить висловлювання (мета), про що йдеться (зміст висловлювання), де відбувається подія (місце). Риторичні завдання формують уміння ефективного мовлення, розвивають гнучкість, доцільність, емоційність мовленнєвої поведінки.
- **риторичні ігри** – поділяються на інтелектуальні, ділові, рольові. Дозволяють в ігровій формі засвоїти інструментарій моделювання мовленнєвих ситуацій, формувати уміння аналізувати і розуміти мовленнєву поведінку співбесідника. Всі вони носять змагальний характер, будуються на матеріалі програми з риторики і сприяють виконанню завдань з цього предмета.
- **риторичні смішинки** – сприяють ознайомленню з засобами творення комічного:
 - намагання співрозмовника вдавати із себе не того, ким він є насправді;
 - неправильне тлумачення одним із співрозмовників значення слова, якогось явища, події, предмета;
 - використання в мовленні жартівливих слів, висловів;
 - протиставлення явища нормі;
 - непередбачувана мовленнєва поведінка співрозмовника.
- **риторичні задачі** – вимагають творення мовлення відповідно до комунікативної задачі;
- **риторичний аналіз** – полягає у розборі усних і письмових текстів, мовленнєвих ситуацій, оцінка чужого і власного мовлення, публічних виступів [5, 44-45].

Для ефективного і успішного спілкування необхідно ще з дитинства починати оволодівати комунікативною культурою, етикетними нормами поведінки. Тому варіативний курс риторики у школі носить практичний характер. Розроблена система методичного забезпечення курсу: посібники, підручники, ігрові методики підтвердила свою результативність. Позитивне значення риторики полягає не лише в навчальному плані, а ще й корисне для загального розвитку дитини, виховного впливу на неї.

Отже, курс риторики стимулює вчителя до пошуку нових шляхів збагачення мовлення учнів, у дітей виховує увагу до слова, до співрозмовника, бажання говорити красиво, правильно, переконливо.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Голуб Н.Б. Риторичні вміння як базовий компонент риторичної компетенції // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. –2011. – №5. – С.56–58.
2. Науменко В.О. До уроків риторики в початкових класах: методичний посібник – К.: Літера ЛТД, 2010. – 128 с.
3. Науменко В., Осколова М. Особливості роботи на уроках риторики // Початкова освіта. –2010. –№12. – С.3–11.
4. Науменко В., Осколова М. Риторика. Спілкуємося красиво // Початкова школа. –2009. –№9. – С.43–45.
5. Науменко В., Осколова М. Урок риторики в початкових класах// Початкова школа. –2010. –№3. – С.21–24.

Лілія БРОДЕЦЬКА

В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ВИХОВАННЯ ВІДЧУТТЯ КРАСИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

(студентка V курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент Т.Я. Довга

Актуальність проблеми. В усі часи засобам мистецтва у вихованні особистості надавалось провідне значення, оскільки воно, синтезуючи в собі істину, красу, добро, у руках педагога є найкращим знаряддям для формування людини-мислителя, людини-творця, життєстійкої та життєздатної особистості [6, с. 3].

У документі «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів» сказано: «Естетичне виховання спрямоване на розвиток у зростаючої особистості широкого спектра почуттів — здатності збагнути та виразити власне ставлення до мистецтва. Важливим є сприймання об'єктів

довкілля як естетичної цінності, ерудиція у галузі мистецтва, власний погляд на світ, здатність радіти за інших як ознака духовної зрілості [1].

Тому одним із головних завдань сучасної школи є створення такої системи навчання й виховання, яка б забезпечувала освітні потреби кожного учня відповідно до його нахилів, інтересів, можливостей.

Проблема розвитку особистості, її творчих здібностей завжди була в полі зору вчених. Психологічні основи розвитку вивчали Л.Божович, Л. Виготський, П. Гальперін, В.Давидов, Д.Ельконін, Г.Костюк, О.Леонтєв, Н.Талізїна, С.Рубінштейн та ін., педагогічний аспект зазначеної проблеми досліджували Л.Аристова, В.Андрєєв, О.Савченко, М.Скаткін, Т.Шамова, Г.Щукїна та ін.

Мета статті – розглянути проблему виховання відчуття краси у молодших школярів.

Завдання: показати основні напрями роботи з виховання відчуття прекрасного у Павлівській школі; виявити методи та засоби виховання відчуття прекрасного в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу

Видатний педагог-новатор створив організовану систему впливу на вихованців, яка сприяє всебічному розвитку дитини. Методика гуманістичного виховання у Василя Сухомлинського полягає у поєднанні різноманітних способів та методів виховання. Він уміло поєднував у своїй діяльності теорію і практику в галузі виховання відчуття прекрасного. «Лікування красою – так можна назвати одну з граней моєї педагогічної системи», – писав видатний педагог [2, с. 306].

В.О. Сухомлинський справедливо вважав, що естетика починається з краси переживань і не визнавав емоційного убозтва. Основним об'єктом свого педагогічного впливу він називав культуру почуттів, які є цільним ґрунтом для високоморальних дитячих вчинків. «...Там, де немає чуйності, тонкості сприймання навколишнього світу, виростають бездушні, безсердечні люди», -- попереджав педагог [5, с. 87].

Педагог порівнював красу з джерелом моральної чистоти, духовного багатства, фізичної краси. «У світі є не тільки потрібне, корисне, а й красиве. З того часу, коли людина стала людиною, з тієї миті, коли вона задивилася на квітку і вечірню зорю, вона стала вдивлятися в саму себе. Людина осягла красу. Краса - це глибоко людське! ...Краса - це радість нашого життя»[4, с. 409].

Виховання відчуття прекрасного, орієнтоване на формування естетичної культури школярів, передбачає: розвиток у школярів здібності сприймати прекрасне в природі, в праці, в творах мистецтва, оточуючій дійсності, поведінці людей, які бажають насолоджуватися цим прекрасним.

«З перших днів вчимо дітей бачити, сприймати, відчувати, розуміти красу навколишнього світу – природи й суспільних відносин. Сприймання, осмислення прекрасного – це основа, стрижень естетичної освіченості, серцевина тієї естетичної культури, без якої почуття залишаються глухими до всього благородного і високого в житті [3, с. 542]».

Естетичне виховання, на думку В. О. Сухомлинського, це виховання красою, виховання прагнення жити за законами краси. Вказуючи на українську народну мудрість, яка гласить: "Тримаючи в руках скрипку, людина не здатна на погане", видатний педагог поставив у Павлівській школі провідним завданням естетичного виховання, образно кажучи, дати в руки кожній дитині скрипку, або навчити розуміти, цінувати і створювати прекрасне. Велику роль у вихованні відчуття прекрасного належить інтелектуальному розвитку дитини. *Мета виховання відчуття прекрасного* – широко ознайомлювати дитину з досягненнями світової культури, з культурними цінностями людства [2, с.356].

Таким чином, формування естетичних смаків і ідеалів - обов'язкова умова виховання всебічно й гармонійно розвинутої особистості. Основи естетичних поглядів і переконань людини закладаються в шкільні роки. Тому формування естетичних почуттів дітей, їх емоційної культури - одне із важливих завдань системи освіти і виховання.

Можна виділити головні ідеї педагога В. Сухомлинського:

- любов до дітей, віра в творчі сили дитини. («Кожна дитина повинна бути щасливою»);
- виховання через розум, серце, руки дитини;
- всебічний розвиток особистості кожної дитини;
- система навчання через образно-чуттєве та естетичне сприймання [6, с. 81].

В.О. Сухомлинський надавав особливо великого значення у вихованні відчуття прекрасного учнів казці, музиці, живопису, художній літературі (читання). Він дбав про те, щоб його вихованці діставали світлі мажорні враження, які вже самі по собі повинні ставати могутніми засобами виховання людини. Це досягалося за допомогою яскравих полотен, доступних дітям за змістом і формою, виразно прочитаної народної казки, краси рідної природи. Особливо сильний вплив на формування духовного світу дитини справляє пісня, музика. Осягаючи світ музичних ритмів, дитина навчається передавати за допомогою музики свої враження, розкриває свою емоційну культуру, творчі здібності.

Велике значення у вихованні відчуття прекрасного школярів належить урокам художньої літератури (читання) - як за відведеним на них часом, так і за впливом на загальний розвиток дітей. Слово - найбільш зрозумілий засіб вираження ідей митця (на відміну від звуків, фарб і т.д.), що робить літературу найдуховнішим універсальним видом мистецтва.

Без відчуття краси слова для дитини недосяжні потаємні грані його смислового значення. А переживання краси немислиме без фантазії, без особистої участі учня у співтворчості з учителем, який передає казку. Казка – активна творчість, яка охоплює всі сфери духовного життя дитини, її розум, почуття, уяву, волю. Казка невіддільна від краси, сприяє розвитку естетичних почуттів, без яких немислиме благородство душі, чуйність, героїчний вчинок тощо [4, с. 410].

В.О. Сухомлинський наголошував, що створення казок – одне з важливих джерел поетичної творчості, формування естетичних почуттів і водночас засіб розумового розвитку. В.О. Сухомлинський наголошував, що створення казок - одне з важливих джерел поетичної творчості, формування естетичних почуттів і водночас засіб розумового розвитку. Участь дитини у створенні казок великою мірою сприяє збагаченню її словникового запасу, розвитку творчого мислення. Казка виховує любов до рідного краю вже тому, що сама вона - творення народу, гра творчих сил народного духу, духовне багатство народної культури.

Багато казок створювалося самими дітьми. Понад тисячу казок написаних В.О. Сухомлинським, активно використовуються педагогами сучасності у виховній роботі. Тому що їх аналіз змісту цих творів дозволяє виховувати в дітей такі якості як: доброта, чесність, справедливість, щедрість, щирість, сміливість, а також любов до людей, природи, праці, мистецтва, розвиває вміння спостерігати, аналізувати, робити висновки та багато чого іншого.

У Павлівській школі є кімната казок, де багато малюнків, що відтворюють епізоди з різних казок. У кімнаті створюється обстановка в залежності від задуму казки, яку учні читають або інсценізують у супроводі музики.

Стверджуючи, що фантастичні казкові образи відкривають дитині не лише красу, але й істину, що без казки і казкової ситуації всі пояснення для дитини мертві, бо мовчить її серце, Василь Олександрович неухильно дотримувався важливого педагогічного засобу - естетична потреба не повинна задовольнятися до перенасичення. Там, де є перенасичення, починається снобізм, розчарування, нудьга, пошуки засобів "вбити" вільний час. Тому, в "Кімнаті казок" В.О. Сухомлинський бував з дітьми не часто - раз чи два на тиждень [6, с. 82].

Особливого значення в вихованні відчуття прекрасного в учнів В.О. Сухомлинський надавав зовнішньому вигляду, оформленню класів. Тому велику увагу він приділяв організації робочих місць учнів, упорядкуванню території школи.

Велику увагу в естетичному вихованні учнів В.О. Сухомлинський приділяє музиці. "Музика тісно пов'язана з ліричною поезією і є немовби наступною сходинкою в духовному розвитку людини. У вихованні музикою виражається єдність моральної, емоційної і естетичної сфер людини" [2, с. 553]. Серед різних видів мистецтва особлива виховна роль належить музичному вихованню, яке вводить дітей у світ музичного мистецтва, знайомить з музичною культурою різних народів, сприяє збагаченню індивіда знаннями законів музичного мистецтва, необхідними для розуміння його сутності, формуванню смаку, музичних здібностей, виробленню навичок і вмінь, які дозволяють школярам бути активними слухачами, вмільми виконавцями.

Музика - це мова почуттів. Мелодія передає найтонші відтінки почуттів, недоступні слову. Музика починається там, де кінчається слово. І якщо словом обмежується проникнення вихователя в потаємні куточки юного серця, якщо після слова не починається тонше й глибше проникнення - музика, виховання не може бути повноцінним.

Твори образотворчого мистецтва утверджують в юній душі почуття величі й краси людини, підносять особистість в її власних очах. "...Щоб розуміти, переживати й любити живопис, людині треба пройти тривалу школу почуттів. в світі природи" [3, с. 557].

В.О. Сухомлинський будував початково-виховний процес так, щоб сприймання творів мистецтва - музики, живопису чергувались «з виходами на природу», де дитина може зримо, наочно відчутти співзвучність тиші полів і лук, шелесту дібров і співу жайворонків.

Великий гуманіст розглядав природу як важливий засіб емоційного, естетичного, морального аспектів виховного процесу. Вона виховує в душі дитини здатність відчувати, сприймати тонкощі, відтінки речей, явищ. Сухомлинський писав «пізнаючи відтінки краси природи, хлопчики та дівчатка переживали життєрадісне почуття повноти духовних сил, жадобу до пізнання все нових джерел естетичних багатств» [3; с. 539].

Спілкування учнів з природою, педагог забезпечував завдяки проведенню занять у зелених класах, організованих на території Павлиської школи. Саме там діти могли спостерігати, аналізувати та робити висновки щодо явищ природи та просто милуватись нею: слухати спів пташок, шелест листя та ловити сонячне проміння.

Свій ідеал естетичного виховання талановитий педагог убачав в тому, щоб кожна дитина, побачивши прекрасне, зупинилася перед ним у подиві, зробив його частинкою свого життя. Пізнання прекрасного, переживання радості в зв'язку з його створенням збагачують людину, примножують сили, цементують

світогляд. Адже світогляд базується не тільки на сумі знань, але й на морально-естетичному, емоційному світі людини, у тому числі й на відчутті прекрасного.

В.О. Сухомлинський наголошував на необхідності системного підходу до виховання відчуття прекрасного школярів, постійного ускладнення завдань, змісту, форм і методів відповідно до віку учнів та рівня їх естетичного розвитку:

- від сприйняття краси природи – до складання казок віршів, творів-мініатюр, створення етюдів;
- від сприйняття творів мистецтва – до їх глибокого аналізу;
- від простих спостережень – до активної творчої діяльності, стимулювання прагнення жити і творити за законами краси [5, с. 37].

Педагогові, як організатору процесу виховання відчуття прекрасного у підростаючої особистості, важливо орієнтуватися на те, що саме повнота насолоди є головним критерієм художньо-естетичного розвитку. Тому всі його методичні засоби мають бути спрямовані на досягнення такого емоційного стану особистості.

Серед основних форм реалізації художньо-естетичного виховання В. С. Сухомлинський, крім уроку, приділяє велику увагу екскурсіям, походам, спостереженням, аналізу явищ природи.

Прилучення дитини до прекрасного починається в сім'ї. Оскільки остання є тим соціальним осередком, де дитина одержує свої перші життєві уроки, то зрозуміло, що перші естетичні враження, переживання, почуття започатковуються в сім'ї. «Тонкість відчуття людини, емоційна сприйнятливість, вразливість, чуйність, чутливість, співпереживання, проникнення в духовний світ іншої людини – все це досягається передусім у сім'ї, у взаємовідносинах з рідними. Тут треба шукати емоційно-естетичний корінь благодіної духовної потреби в людині [3, с. 529]».

Усе прекрасне, що існує в навколишньому світі створене людиною для інших людей, повинно доторкнутися до серця дитини і облагородити її [2, с. 534].

Висновок. Василь Олександрович приділяв багато уваги проблемі виховання почуття прекрасного у дітей. Своїм педагогічним досвідом він довів, що поглиблення чуттєвого світу засобами мистецтва сприяє вихованню людини, цікавої і корисної суспільству.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів» (Затверджено наказом Міністерства освіти, науки, молоді та спорту України від 31.10. 2001. №1243).
2. Сухомлинський В.О. Естетичне виховання і всебічний розвиток особистості в роки в роки отрочества і юності / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5-ти т. Т.4 - К.: Радянська школа, 1976. - 640 с.
3. Сухомлинський В.О. Природа й краса / В.О.Сухомлинський // Вибрані твори в 5-ти т. Т.3 - К.: Радянська школа, 1976. - 657 с.
4. Сухомлинський В. О. Ставлення до краси в природі і суспільстві / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5-ти т. Т.2 - К.: Радянська школа, 1976. - 645 с.
5. Постельняк А.І. В.О. Сухомлинський: діалог із сучасністю. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2003. – 178 с.
6. Творча реалізація педагогічних ідей В.С.Сухомлинського в системі художньо-естетичного виховання: навчально-методичний посібник. – Кіровоград: Вид-во ОШПО імені Василя Сухомлинського, 2008. – 103 с.

Лілія БРОДЕЦЬКА

УРОК У СИСТЕМІ РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

(студентка V курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент Н.В. Котелянець

Актуальність проблеми. Сучасний рівень розвитку суспільства ставить перед учителем завдання створити дитині умови для її максимального самовизначення й самовияву. Для цього процес навчання має бути сконструйований з максимальним наближенням до запитів і можливостей дитини. Закон України «Про освіту» висунув перед учителем завдання: сприяти формуванню в учнів фахового рівня, тобто навчальна діяльність у підсумку має не просто дати людині суму знань, умінь і навичок, а сформувати рівень її компетентності. Поняття компетентності не зводиться ні до знань, ні до навичок, а належить до сфери вмінь. Уміння – це компетентність у дії, тобто це здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, набутих завдяки навчанням [3, с. 41].

Саме впровадження технології розвивального навчання дозволяє вирішити поставлені перед освітою завдання.

У наш час проблема розвивального навчання досліджується відомими вітчизняними вченими: А. М. Алексюком, Н. М. Бібік, С. У. Гончаренко, О. К. Дусавицьким, В. Ф. Паламарчук, О. Я. Савченко, О. І. Синицею. Розробкою та реалізацією психологічної концепції розвивального навчання та заснованою на її основі педагогічною системою займаються вчені Харкова: О. К. Дусавицький, А. М. Захарова, Е.

В. Заїка та інші. У 1992 р. в Харкові створено українсько-російський незалежний науково-методичний центр «Розвивальне навчання».

Мета – здійснити структурний аналіз та виявити можливості уроку в системі розвивального навчання.

Завдання:

- проаналізувати структуру уроку;
- визначити форми, методи навчання та оцінювання у системі розвивального навчання.

Виклад основного матеріалу. Формуванню цілісної теорії розвивального навчання сприяла висловлена на початку 30-х років ХХ ст. Л. Вигоцьким ідея про можливість і доцільність навчання, орієнтованого на розвиток дитини як на безпосередню головну мету. За його переконаннями, оцінювати рівень розвитку дитини потрібно не лише за тим, що вона робить самостійно (актуальний рівень розвитку), а й за тим, що вона може робити з допомогою дорослого (зона найближчого розвитку). Рівень актуального розвитку дитини засвідчують сформовані в неї психічні процеси. Це означає, що за її актуальним розвитком можна судити про завершені цикли розвитку. Однак метою освіти є перспективний розвиток дитини, тому розвивальна освіта, крім досягнутих результатів розвитку, використовує процеси, що перебувають на стадії становлення. В дитячому садку, початковій школі дитину вчать нового, просуваючи її в розвитку, даючи їй змогу зробити більше, ніж вона може. Дитина може наслідувати тільки те, що перебуває у зоні її інтелектуальних можливостей. З допомогою дорослого, на думку Вигоцького, вона може виконувати не будь-які дії, а лише ті, до яких певною мірою готова. Можливості навчання визначаються зоною її найближчого розвитку. На цій підставі він робить висновок: «Педагогіка повинна орієнтуватися не на вчорашній, а на завтрашній день дитячого розвитку» [1, с. 172]

Л. В. Занковим, який розробив систему інтенсивного всебічного розвитку, було здійснено одну з перших спроб реалізувати ці ідеї. Деяко інший напрямок розвивального навчання було розроблено Д. Б. Ельконіним та В. В. Давидовим і втілено в практику роботи експериментальних шкіл. У їх технології основна увага зверталася на розвиток інтелектуальних здібностей дитини [2, с. 43].

Розвивальне навчання – це активно-діяльнісний спосіб навчання, під час якого враховуються та використовуються природні закономірності індивідуального розвитку дитини, що зумовлюють розвиток знань, умінь, навичок і способів розумових дій, самокерованих механізмів особистості, емоційно-ціннісної та діяльнісно-практичної сфер [2, с. 46].

Головна мета розвивального навчання – навчити учнів самостійно вчитись, вільно орієнтуватись у величезному потоці інформації, яку вони одержують, виділяти головне, логічно і послідовно викладати свої думки, працювати творчо, об'єктивно оцінювати свою роботу і роботу товариша [3, с. 41].

З огляду на особливості технології розвивального навчання, пропонується типологія адекватних структурі навчальної діяльності уроків, яка охоплює:

а) уроки на формування навчального завдання. Їх компонентами є оцінка можливостей учня, створення ситуації успіху через особистісну мотивацію; практичне завдання, доступне для виконання кожним учнем; рефлексія способу дії, обговорення того, що зроблено. Під час цих уроків навчальне завдання постає лише наприкінці заняття, а протягом усього уроку учень осмислює те, чого не знає.

б) уроки моделювання. Завдання, що постало на попередньому уроці, виконує роль моделі і зумовлює необхідність нового способу дій. Цінність такої праці полягає в тому, що результати є надбанням учня на все життя і ніколи не забудуться;

в) урок контролю. Передбачає усвідомлення учнями ролі перевірки й оцінювання знань для піднесення якості їх навчально-пізнавальної роботи;

г) урок оцінювання дій. Урок спонукає учнів сумлінно виконувати свої навчальні завдання, сприяє виробленню у них умінь аналізувати свою роботу, критично оцінювати її результати, виховує почуття обов'язку і відповідальності [6, с. 176].

Найпоширеніші форми навчання: фронтальні, індивідуальні, групові, командні.

Особливу увагу необхідно звернути на командні та групові форми роботи. Саме співпрацюючи з однолітками, діти вчаться співпрацювати, нести відповідальність за спільну діяльність [2, с. 48].

Способи взаємодії учнів у групі можуть бути різними. О.Б. Воронцов виділив:

- спосіб позиційної взаємодії, коли у розв'язанні проблеми, яку ставить учитель беруть участь всі члени групи, а спільний висновок колективного обміркування повідомляє один з них;
- індивідуально-групова взаємодія. Такий вид роботи застосовується під час виконання завдання, значного за обсягом. Кожен виконує свою частину завдання, результати об'єднують і отримують спільний висновок.
- конвеєрна взаємодія, яка використовується під час розв'язування текстових задач. Усі члени групи разом читають текст, потім один з них складає схему, робить короткий запис, другий складає рівняння, третій його розв'язує, четвертий зіставляє розв'язок і умову задачі. Розв'язуючи наступну задачу, вони міняються ролями, що дозволяє засвоїти весь процес роботи.

З часом діти втрачають інтерес до групової роботи. Вони прагнуть до індивідуальної чи групової роботи. Однак потрібно пам'ятати, що учасників групар потрібно час від часу змінювати. Автори книг з розвивального навчання визначають наступні види роботи:

- статична пара, що об'єднує учнів, які сидять за однією партою. Учні стають на позицію вчителя;
- динамічна пара (використовується під час завдання, яке поділяється на чотири частини: кожен учень обмірковує свою частинку з партнерами і тричі йому треба врахувати індивідуальні особливості кожного з них);
- варіаційна пара (кожен член групи отримує своє завдання, виконує його, аналізує висновки разом з наставником. Засвоївши свою частину матеріалу, учні можуть проводити взаємонавчання і взаємоконтроль).

Використання групової роботи потребує від педагога серйозної та копіткої підготовки до уроку. Тільки в такому випадку збільшується обсяг і глибина матеріалу, що засвоюється дітьми, менше часу витрачається на формування понять і відпрацювання умінь та навичок. Разом з тим учні набувають життєво необхідних навичок: вміння слухати співрозмовника, аргументувати своє позицію тощо [5, с. 111].

Також можливе використання нетрадиційних форм активізації психічного здоров'я: точковий масаж, динамічні релаксаційні паузи, функціональна музика, рухливі дидактичні та соціальні ігри [2, с. 48].

Виходячи з вище сказаного можна запропонувати наступну структуру уроку-майстерності у технології розвивального навчання:

I. Індукція (наведення) – створення емоційного настрою, особистого ставлення кожного учня до предмета обговорення; індуктором можуть виступати: слово, образ, фраза, предмет, звук, мелодія, текст, малюнок – те, що може викликати почуття, потім емоційний, питань.

II. Самоконструкція – індивідуальне створення гіпотез розв'язку задачі або проблеми тексту, малюнка, проекту.

III. Соціалізація – усе, що зроблено індивідуально, у парах, групах, має бути винесено на обговорення; думки всіх з цього приводу вислухані й обговорені.

IV. Афішування – вивішування робіт учнів і майстра у вигляді малюнків, текстів, проектів; усі ходять по аудиторії, читають, ознайомлюються зі змістом афіш.

V. Розрив – внутрішнє усвідомлення учасника майстерні неповноти або невідповідності свого старого знання новому, внутрішній емоційний конфлікт, виходом з якого є заглиблення в проблему, пошук відповідей.

VI. Рефлексія – вираження почуттів, що виникали в учнів у ході уроку [2, с. 49].

Ефективність розвивального навчання підвищується внаслідок використання на уроці проблемного викладу навчального матеріалу, частково-пошукового і дослідницького методів навчання. Сприяють розвитку учнів самостійна робота, робота з книжкою, приладами, самостійне виконання письмових вправ, написання творів, розв'язання задач, спостереження тощо [6, с. 177].

Частково пошуковий метод – метод, який передбачає, що одні елементи знань повідомляє педагог, інші – учні здобувають самостійно, відповідаючи на поставлені запитання чи розв'язуючи проблемні завдання [4, с. 143].

Внесення елемента дослідження в навчальну діяльність сприяє вихованню в школярів активності, ініціативності, допитливості, розвиває їхнє мислення, заохочує потребу дітей у самостійних пошуках [1, с. 195].

Пошуково-дослідницький метод – метод залучення учнів до самостійних і безпосередніх спостережень, на основі яких вони встановлюють зв'язки предметів і явищ дійсності, роблять висновки, пізнають закономірності [6, с. 143].

Основними складовими пошуково-дослідницького методу є: формулювання навчального завдання; спільне з учнями розв'язання навчального завдання; організація оцінювання віднайденого способу дій [1, с. 196].

Головним інструментом учителя є запитання. За характером і рівнем розвивального впливу на учнів їх класифікують на нижчі (здійснюють лише функцію контролю знань), середні (навчально-освітня функція) і вищі (розвивальна функція). Розрізняють запитання за зовнішньою (контролююча функція) і внутрішньою орієнтацією (гностична (пізнавальна), діагностична, прогностична, адаптивна, медіативна, пансофійська, сугестивна) [1, с. 199].

Система розвивального навчання розкриває широкі можливості для розвитку самооцінки учня, допомагає усвідомити себе як суб'єкта навчального процесу.

За допомогою «лінієчок» можна лаконічно оцінити все, що підлягає оцінці в термінах «більше-менше». Самооцінка за допомогою лінієчок може бути двох типів – ретроспективна (направлена в минуле) і прогностична (передбачувальна).

Ретроспективна оцінка – це оцінка уже виконаної роботи. Виділено два кроки цього виду оцінювання:

1) дитина оцінює свою роботу після того, як її перевірів вчитель; отримавши свою роботу з виправленими помилками, але без оцінки вчителя, дитина вивчає виправлення і оцінює сама себе за поданими вчителем шкалами (наприклад, краса, пропуск букв і т. д.);

2) формування ретроспективної самооцінки: дитина оцінює свою роботу одразу після її виконання, до перевірки вчителем.

Прогностична самооцінка. Дітям пропонується оцінити свої можливості справитись з певним завданням.

Недолік лінійчок в тому, що вони в зошиті знаходяться під оцінюваним завданням, тому дитині, яка пише в різних зошитах, важко розташувати їх в один ряд і порівняти свої оцінки протягом року за виконання одного типу завдань [7, с. 72].

Також активно використовуються щоденники, які веде кожен учень. Зміст щоденника визначає сітка, що організовує навчальну працю учнів, і рубрики, в яких вони виражають своє ставлення до себе, своєї навчальної діяльності та навколишнього світу. Сітка містить такі рубрики: «Мені дуже подобається», «Мої успіхи», «Ні як не можу зрозуміти», «Хочу вміти», «Мое здоров'я» тощо. Регулярно після кожного начального дня і протягом навчального дня у зошитах на трьохрівневих лінійках діти відмічають рівень і якість своїх навчальних та інших досягнень [1, с.207].

Об'єктом самооцінки умінь вчитися є мотивація навчальної діяльності, співробітництво і деякі особистісні якості [4, с. 213].

Для критеріїв оцінювання використовують такі позначки і скорочення:

А – акуратність
 ПР – правильність
 ГР – грамотність
 І – інтерес

СТ – старанність
 К – краса
 Р – розуміння

Розвивальне навчання суттєво впливає і на розвиток емоційної сфери учнів. Якісно виконана робота викликає задоволення, що діє значно краще, ніж найвищий бал, виставлений учителем. у процесі навчання виникає почуття поваги до інших [1, с. 207].

Висновок. Отже, технологія розвивального навчання сприяє формуванню навичок самостійного навчання та оцінювання своєї роботи й роботи інших. Поширені форми роботи: групова та парна. Ефективними методами навчання є: частково-пошуковий і дослідницький.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дичківська І.М. Інтерактивні педагогічні технології. – К.: Академвидав, 2012. – 412 с.
2. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н. П. Наволокова. – Х.: Вид. група «Основа», 2011. – 176 с.
3. Ковальчук А. Інформаційні методики в розвивальному навчанні. / Відкритий урок. – 2008, №9. – С. 41-42.
4. Освітні технології: Навчально-методичний посібник / О. М. Пехота, А. З.Кіктенко, О. М. Любарська та ін., за заг. ред. О. М. Пехоти. – К.: Вид. А. С. К., 2002. – 252 с.
5. Сучасні шкільні технології. Ч. 1 / Упоряд.: І. Рожнятовська, В. Зоц; Ред. рада: М. Мосієнко, Г. Кузьменко, О. Шатохіна та ін. – К.: Ред. загальнопед. газет, 2004. – 112 с.
6. Фіцула М. М. Педагогіка: Навч. посібн. Вид. 2-ге, випр., доп. – К.: Академвидав, 2007. – 560 с.
7. Цукерман Г.А. Оценка без отметки.- Москва-Рига, «Эксперимент», 1999. – 131 с.

Ольга БУРКОВЕЦЬКА

ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент Макарчук В.В. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Концепція профільного навчання вимагає розробки якісно нового проектно-технологічного підходу до трудової підготовки школярів, наукового обґрунтування місця і значення продуктивної праці в ній для професійного самовизначення учнів, їх фізичного, інтелектуального, соціального і духовного розвитку.

Одним із напрямків у розв'язанні цих завдань є вивчення досвіду, кращих надбань трудової підготовки у минулі роки. В умовах сьогодення новаторство не може протиставлятися педагогічним традиціям, адже своїми коренями воно сягає саме їх.

Вагомий внесок у теорію і практику поєднання суспільно корисної, продуктивної праці з навчально-виховним процесом середньої школи у цей період зробив видатний педагог, директор Павлівської середньої школи Кіровоградської області В.О. Сухомлинський. Як слушно зазначає О.Я. Савченко, “у цей період творчості (50-ті–середина 60-х років) Василь Олександрович вбачав основним завданням створення

трудова школа, де найважливішим засобом навчання і виховання була б педагогічно інструментована, цілеспрямована праця учнів у колективі" [4, 2]. "З кінця 50-х років Василь Олександрович у своїй теоретичній і практичній діяльності йде від школи навчання (учіння), від спрямованості лише на розвиток інтелекту до трудової школи як основи розвитку дітей і підготовки їх до життя, де основним засобом виховання виступала педагогічно обґрунтована й методично спрямована праця", – зазначає О.В. Сухомлинська [5, 7].

Доцільними формами продуктивної праці у його педагогічній системі були: учнівські виробничі бригади, ланки високої продуктивності праці, змішані та сімейні екіпажі, творча робота в гуртках за інтересами.

У своїй практичній діяльності В.О. Сухомлинський перебував у постійному пошуку найефективніших, дієвих, відповідних рівневі розвитку науки, техніки та виробництва форм поєднання навчання з продуктивною працею.

Мету продуктивної праці, на думку педагога, в жодному разі не можна розглядати лише як поглиблення навчальних знань. Такий підхід до питання може призвести насамперед до механічного поєднання кожного розділу навчального предмету з продуктивною працею. В.О. Сухомлинський вважав великою помилкою бачити в праці виключно ілюстрацію істинності тих чи інших знань, набутих у школі. Таке поєднання навчального матеріалу з конкретною працею носить штучний, формальний характер, більше того – воно просто неприпустиме.

В.О. Сухомлинський наполягав на тому, щоб у школі були не "уроки праці", не гра в працю, а справжня діяльність школярів, спрямована на створення суспільного багатства. Тому праця учнів повинна включати якомога більше елементів, що наближують її до продуктивної праці дорослих (як з точки зору суспільної значущості, так і з позиції техніки та технології). "Вже в дитячому віці наші вихованці знають, що доручена їм робота це – не гра, а цілком серйозна, доросла справа" [6, 362].

Видатний педагог довів, що виховний потенціал має лише та продуктивна праця, в якій гармонійно поєднуються індивідуальні та суспільні інтереси. Він помітив, що "у вихованні працьовитості є ще один серйозний недолік – недостатній особистий досвід учнів у процесі повсякденного шкільного життя. Для учнів старші роблять незрівнянно більше, ніж учні роблять для себе. У деяких випадках учні звикають до того, що їх обслуговують старші: вдома – батьки, а в школі – технічні працівники. Це породжує споживацькі тенденції, байдужість до колективних інтересів" [1].

У час демократизації школи, особистісної зорієнтованості навчання важливо скористатися порадами В.О. Сухомлинського, а саме: сільську школу розглядати як навчальний заклад проектно-технологічного спрямування, де здійснюється диференційований підхід до організації продуктивної праці учнів за п'ятьма основними напрямками професійної діяльності: людина-природа, людина-техніка, людина-людина, людина-знакові системи, людина-художні образи. При цьому, в основі продуктивної праці повинні знаходитися три взаємодоповнюючі принципи: проектування, профорієнтації, політехнічності.

Важливим засобом здійснення політехнічного навчання є формування у школярів умінь та навичок необхідних для їх майбутньої трудової діяльності. Здійснення цього завдання починається на уроці, розвивається в позакласній гуртковій роботі й завершується в процесі виробничого навчання. У житті педагогічного колективу ввійшло правило: всі самостійні, лабораторні й практичні роботи, передбачені програмою, кожен учень повинен виконати індивідуально, набувши при цьому твердих умінь і навичок.

Для вироблення практичних навичок із сільськогосподарського виробництва всі учні V–VII класів виконували передбачений програмою мінімум практичних робіт на навчально-дослідній ділянці. Окремі уроки з біології проводилися безпосередньо на ділянці, в плодовому саду, теплиці, крільчатнику, на пасіці.

Матеріальна база ділянки (дослідне поле із зерновою та овочевою сівозміними, плодовий сад, теплиця, парникове господарство, пасіка, крільчатник) використовувалася повною мірою не лише для навчальних та практичних цілей, а й для виховання в учнів любові до сільськогосподарської праці. Незалежно від того, до якої галузі сільськогосподарського виробництва учень виявляв нахил, протягом перших семи років перебування в школі він повинен був разом зі своєю ланкою виростити розсаду в теплиці й парниках, зібрати високий урожай зернових, технічних та овочевих культур, посадити плодове дерево.

У шкільних технічних і сільськогосподарських гуртках працювали усі учні V–VII класів та значна частина учнів III–IV класів. У 1956–1957 н. р. у школі було організовано такі гуртки: городників, буряководів, садоводів та лісоводів, шовківників, пасічників, кролівників, юних тваринників, гурток з вирощування зернових і технічних культур, слюсарів-моделістів, електротехніків, радіотехніків, мотористів, столярів. Досвід показав, що неоднаковий віковий склад дітей не лише не ускладнював, а, навпаки, полегшував розвиток самодіяльності учнів. Старші гуртківці, що мали чотири-п'ятирічний досвід, передавали свої вміння й навички молодшим, виховували у них почуття відповідальності за доручену справу.

Учні не лише вчилися вирощувати рослини й доглядати тварин, а й набували великого життєвого досвіду. Як правило, кожен гуртківець протягом декількох років виконував тривале трудове завдання:

готував насіння до сівби, заготовлював місцеві добрива і вносив їх у ґрунт, нагромаджував вологу, доглядав посіви, збирав і обліковував врожай. Юні кролівники вирощували за рік по 47–50 кролів від кожної кролематки.

Значну роль у здійсненні трудового виховання, політехнічного навчання (для ефективного вивчення фізики, хімії, біології), зокрема, відіграла організація екскурсій на промислові та сільськогосподарські виробництва. Екскурсії забезпечували принцип наступності для шкіл проектно-технологічного типу, давали імпульс для профорієнтації, наочної ілюстрації застосування фізичних законів і принципів функціонування техніки. При вивченні механіки можна успішно використати сільськогосподарські машини (для ілюстрації різних видів механічного руху, застосування законів динаміки, шкідливого і корисного тертя тощо).

Особливої уваги заслуговує досвід організації суспільно корисної праці педагогічним колективом, яка, по суті, була продуктивною. Із сукупності дидактичних засад, сприятливих для функціонування школи професійно-технічного профілю, системотвірним складником є врахування взаємовідносин учнів і вчителів із місцевим предметно-розвивальним довкіллям і, насамперед, із трудовим. Така особливість яскраво виявляється у досвіді функціонування Павлівської школи.

Важливою формою суспільно корисної продуктивної праці учнів V–VII класів був трудовий піонерський табір, який працював у школі щороку. Кожен учень перебував у таборі два тижні. Відпочиваючи й загартовуючи своє здоров'я, вихованці, разом з тим, брали посильну участь у продуктивній праці. Вони доглядали овочеві культури й плодові дерева в колгоспному саду, збирали урожай фруктів, проривали кукурудзу, просо. Улітку 1956 р., наприклад, піонери прополіли 106 га проса, 70 га кукурудзи, 3 га овочевих культур, збрали фрукти на площі 5 га.

Суспільно корисна праця учнів VIII–X класів перебувала в тісному зв'язку з виробничим навчанням. Під час літніх канікул учні, які вивчали професію комбайнера, працювали помічниками комбайнерів. Багато учнів об'єднувалися в ланки, групи, роботою яких керували викладачі виробничого навчання і спеціалісти сільського господарства. Закріплюючи практичні вміння й навички, учні, разом з тим, вносили значну частку в колгоспне виробництво. Улітку 1956 р. ланка школярів, які вивчали спеціальність агротехніка з вирощування зернових і технічних культур, виростила на площі 4,5 га 128 ц гібридної кукурудзи та збрала 200 ц качанів на насіння. Учні, що вивчали спеціальність майстра тваринництва, того самого літа збрали сіно з площі 170 га та засилосували 200 т качанів кукурудзи в молочно-воскової стиглості.

В.О. Сухомлинський неодноразово повертався до ідеї допрофесійної підготовки школярів з певними спеціальностями, які є необхідними для зміцнення кадрового потенціалу свого регіону. Зазначена проблема є актуальною сьогодні для шкіл і МНВК (міжшкільних навчально-виробничих комбінатів). Після введення в дію “Закону про зміцнення зв'язку школи з життям” директор Павлівської школи зазначив: “Слід також чітко визначити орієнтований перелік масових робітничих спеціальностей, які будуть даватися учням. Потреба в такому уточненні виходить з того, що не всі робочі спеціальності можуть даватися учням, окремі з них дозволено давати тільки особам, що досягли 18 віку. Крім того, масові робочі спеціальності, які будуть даватися в політехнічних школах не повинні бути вузькими. Вони мусять бути побудовані на широкій політехнічній основі” [2].

Ініціатива В.О. Сухомлинського щодо посилення уваги до трудового виховання й політехнічної підготовки школярів була одним із проявів випередження часу, в який він жив. Це не випадковість. Він свідомо випереджав час, чітко усвідомлюючи, що ідеалом виховання має бути не тільки те, чого вимагає життя зараз, а й те, чого вимагає майбутнє в найближчі роки. Ідея допрофесійної підготовки учнів з урахуванням найближчих потреб у кадрах свого регіону вимагає в наш час практичного втілення, оскільки це є початком створення міцних регіональних громад, які є основою для місцевого самоврядування. Таким є шлях до формування основ громадянського суспільства.

Уже у 1956–1957 н. р. в Павлівській середній школі було організовано при місцевому колгоспі плодовоовочеву навчальну бригаду із старшокласників, що оволодівали масовою робочою спеціальністю агротехніка-плодоовочівника. До цієї бригади включали також добровільних учнів, які закінчили 7 класів і в період літніх канікул виявляли бажання вирощувати в колгоспі помідори, капусту, картоплю та доглядати за плодовими деревами і вигодовувати шовкопрядів. За цією бригадою було закріплено 15 га колгоспної землі і парникове господарство.

Було створено молодіжні ланки у складі 10–15 осіб, які повністю обслуговували ту чи іншу тваринницьку ферму колгоспу [3].

Про результативність підготовки учнів 10-х класів Павлівської школи до трудової діяльності у власному сільськогосподарському регіоні затверджує такий звіт: “Всі 29 учнів проходять виробниче навчання, оволодіваючи робочими спеціальностями: тракториста-слюсаря (11 чол.), майстра тваринництва по догляду за великою рогатою худобою (4 чол.), майстра тваринництва по догляду за свинями (2 чол.), агротехніка з вирощування городніх культурних плодових дерев (8 чол.), агротехніка з вирощування зернових і технічних культур (4 чол.). Ці учні вже протягом 4–8 років входять до складу трудового

колективу майстерні МТС, тваринницької ферми. Вони беруть участь у виконанні важливих трудових завдань (напр., у заготівлі місцевих добрив, в заготівлі та переробці кормів для худоби, у ремонті тракторів та інших машин). Значна частина учнів уже твердо вирішила після закінчення школи піти працювати механізаторами МТС і рядовими колгоспниками” [3].

При обговоренні проекту “Положення про середню загальноосвітню політехнічну трудову школу з виробничим навчанням” педагогічний колектив під керівництвом В.О. Сухомлинського висловив суттєві критичні зауваження: “Нечітко, на думку всіх членів педагогічної ради, не зовсім правильно визначено шляхи здійснення політехнічного навчання в середній загальноосвітній школі. У проекті говориться, що в міській школі буде вивчатися машинозавод і електротехнічний, а в сільській – основи рослинництва, тваринництва, механізації й електрифікації сільського господарства. Робити такий поділ – це значить посилювати відрив села від міста, обмежувати кругозір сільських школярів, до деякої міри закривати перед ними дорогу в промислове виробництво. Коло політехнічних знань єдине для міста й села. Це треба відбити в проекті” [2]. Зазначені зауваження засвідчують розуміння педагогічним колективом наукових основ профорієнтації, роботи з учнями у сільській школі. Профорієнтація не повинна зводитися до закріплення учнівської молоді за виробничими загонами народного господарства, а до організації вибору учнями професійної діяльності у відповідності з їхніми здібностями. В основному, вимагалася орієнтації сільської молоді на професії реалістичного типу “людина – природа”, “людина – техніка”.

Методичну цінність педагогічної діяльності В.О. Сухомлинського мають введені у практику Павлівської середньої школи і теоретично обґрунтовані ним такі елементи суспільно корисної, продуктивної праці у трудовому колективі як спільність мети, розподіл самої праці, спільне планування і розподіл обов’язків, взаємодопомога, взаємодія, наявність звітності перед членами колективу. Особливо значущим емпіричний досвід виявився в тому, що актуалізував принципи функціонування шкіл з домінуючою продуктивною праці, шкіл проектно-технологічного профілю, які є профорієнтаційними центрами для зміцнення кадрового потенціалу власного регіону.

Отже, досвід шкільного колективу, очолюваного видатним вченим В.О. Сухомлинським підтвердив правильність теоретичних положень, що ефективно виховання молоді можливе тільки за умови поєднання навчання із виконанням ділових завдань та продуктивною діяльністю учнів. Аналіз спадщини українського педагога-гуманіста другої половини ХХ століття В.О. Сухомлинського показує, що він керувався науково обґрунтованими принципами та вимогами до трудового виховання і на практиці продемонстрував потенційні можливості продуктивної праці учнів, спрямованої на створення матеріальних цінностей для суспільства і формування особистості.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Меморіальний музей В.О. Сухомлинського. 1957–1958 н. р. (ЛВ 13012). Протокол №2 від 24.09.1957 р. (Інв. №9).
2. Меморіальний музей В.О. Сухомлинського. 30.08.58.–24.08.59. Протокол №10 (інв. №10).
3. Меморіальний музей В.О. Сухомлинського. 13014 1956–57 н. р. Протокол № 15 (інв. №8).
4. Савченко О.Я. Стан і завдання реформування змісту загальної шкільної освіти // Педагогіка і психологія. – 1999. – №4 (25). – С. 6–17.
5. Сухомлинська О.В. Випереджуючи час... Василь Олександрович Сухомлинський: До 85-річчя від дня народження // Рідна школа. – 2003. – №9. – С. 6–9.
6. Сухомлинський В.О. З чого починається громадянин // Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 359–366.

Юлія ВІРВКА

МОВЛЕННЄВО-ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ДОШКІЛЬНИКІВ

(студентка V курсу факультету педагогіки і психології)

Науковий керівник – доцент, кандидат педагогічних наук Н.В. Тарапака

Розвиток мовлення дітей дошкільного віку є однією зі стрижневих проблем сучасної дошкільної лінгводидактики. Її актуальність зумовлюється пріоритетними напрямками Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті, Законів України "Про освіту", "Про дошкільну освіту", "Комплексними заходами щодо всебічного розвитку і функціонування української мови", спрямованими на модернізацію дошкільної освіти, оновлення змісту, вдосконалення форм, методів і технології навчання дітей рідної мови, розвитку культури мовлення та мовленнєвого спілкування.[2,51]

Мовленнєве спілкування є одним із перших видів діяльності, яким дитина оволодіває в онтогенезі; воно є універсальною умовою розвитку особистості в період дошкільного дитинства. У процесі різнопланового спілкування в ігровій діяльності дитина пізнає природний, предметний і соціальний світ, що її оточує, в його цілісності й різноманітності; формує і розкриває свій власний внутрішній світ, свій образ "Я"; засвоює і створює культурні цінності, виступаючи при цьому активним суб'єктом взаємодії. Базовий

компонент дошкільної освіти визначає кінцевою метою мовленнєвого розвитку випускника дошкільного закладу сформованість у нього комунікативної компетенції. Мовленнєвий розвиток дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт з довкіллям і завдяки якому відбувається соціалізація дитини. Водночас, як засвідчує практика, поширення комп'ютеризації, телебачення та інших технічних засобів, які стали доступними і дітям дошкільного віку як у сім'ї, так і в дошкільних закладах, обмежують безпосереднє спілкування дітей з іншими мовцями, внаслідок чого збагачується їхня пізнавальна сфера і водночас гальмується мовленнєва. Зазначимо, що мовленнєва компетенція є однією з провідних базисних характеристик особистості, що формується на етапі дошкільного дитинства. Своєчасний і якісний розвиток мовлення - важлива умова повноцінного мовленнєвого розвитку випускника дошкільного навчального закладу.[3,130]

Важливе місце в системі засобів розвитку мовлення дошкільників посідає гра. У ході гри діти мають можливість діяти, конкретні дії зумовлюють мовленнєву активність дошкільника і водночас спрямовують розвиток, гри. Це перехідна, проміжна ланка між повною залежністю мовлення від речей і предметних дій та свободою слова.

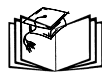
Доведено, що здатність дитини використовувати в ігрових ситуаціях мовленнєві висловлювання позитивно впливає на емоційно чуттєву сферу їхньої життєдіяльності і водночас максимально активізує мовлення дітей. В ігровій діяльності відбувається пошук предметів - замінників і символічне зображення предметних дій, що передають характер відносин між людьми, форми і типи їхнього спілкування. Ігрова діяльність тренує знакову функцію: заміщення знаками і знакові дії. Ігрова діяльність виступає засобом пізнання культури свого народу, його традицій, обрядів, звичаїв. Відтак, у дитячих іграх яскраво відображується взаємозв'язок національної культури народу і його мови, взаємозв'язок пізнання, спілкування і діяльності дитини, що і становить сутність мовленнєво-ігрової діяльності.

Мовленнєво-ігрова діяльність – це діяльність, що вимагає використання набутих раніше знань, мовленнєвих умінь і навичок у нових зв'язках і обставинах. У цій діяльності діти, на основі набутих уявлень про предмети, уточнюють і поглиблюють свої знання. Основою для мовленнєво-ігрової діяльності є сформовані уявлення про побудову ігрового сюжету, різноманітні ігрові дії з предметами, засвоєні мовленнєві вміння і навички. Як форма навчання дітей, мовленнєво-ігрова діяльність виконує пізнавальну і розважальну функції. Однією з найважливіших функцій ігрової діяльності є функція мовленнєвого спрямування. Мовленнєво-ігрові дії гравців спрямовані на інших учасників гри. У процесі гри дитина користується як діалогічним, так і монологічним мовленням. Саме в ігровій діяльності яскраво виявляється образність і виразність дитячого мовлення, в якому поєднуються мовні і немовні засоби виразності. Мовленнєво-ігрові дії виступають і засобом творчого мовленнєвого самовираження. Як самостійний вид діяльності, мовленнєво-ігрова діяльність - це процес, що ґрунтується на інтересі дитини до гри, її правил і дій. У кінцевому результаті мовленнєво-ігрова діяльність спрямована на розвиток і вдосконалення мовлення дітей. [5,48]

Як компонент мовленнєво-ігрової діяльності, гра в поєднанні з навчанням і мовою, є засобом всебічного розвитку дитини. У зв'язку з цим мовлення та гра виконують низку функцій.

Освітня функція полягає у тому, що гра тісно пов'язана з навчанням, оскільки в ній відбувається важливий процес набуття знань, який активізує розумові здібності дитини, її увагу, пам'ять, увагу. Цікава гра підтримує розумову активність дитини. Зміст ігор формує у дітей адекватне ставлення до явищ суспільного життя, природи, предметів довкілля, систематизує і поглиблює знання. За допомогою ігор вихователь привчає дітей самостійно мислити, використовувати отримані знання у різноманітних умовах у відповідності з поставленими завданнями. Активність дитячого мислення є головною передумовою свідомого ставлення дитини до набуття знань, встановлення партнерства у грі, домовленості між гравцями, що вимагає, у свою чергу, добре розвинутого мовлення.

Виховна функція гри полягає у формуванні моральних уявлень про бережливе ставлення до довкілля і норми поведінки, позитивні і негативні риси особистості. Вона сприяє формуванню моральних почуттів, благородних прагнень, навичок колективного життя, створення між дітьми відносин, які ґрунтуються на дружбі, справедливості, відповідальності перед товаришами. У вихованні цих якостей особлива роль належить змісту і правилам гри. Чим глибше дитина занурюється у зміст гри, тим більший вплив вона має на неї. Завдяки правилам гри відкриваються великі можливості для виховання у дітей умінь підпорядковувати свою поведінку нормам співжиття і спілкування з людьми, які її оточують. Зміст правил чітко визначає спосіб дії і поведінки дітей. Правила стають моральними нормами, які регулюють взаємини дітей. Необхідність дотримання правил в умовах колективної гри спонукає кожну дитину співвідносити свої дії з діяльністю інших гравців, сприяє вихованню спільних інтересів, а тому є важливою умовою формування суспільних рис у поведінці дітей. До того ж у процесі гри діти засвоюють лексику морально-етичної спрямованості.

Естетична функція гри і мовлення реалізується шляхом використання в іграх текстів віршів, пісень, примовок, лічилок, мирилок, загадок. Діти відчувають красу, виразність і образність українського мовлення, запам'ятовують тексти ігор, що сприяє збагаченню їхнього мовлення.

Народні ігри виконують також історичну функцію. Це національний скарб, що єднає минулі покоління з сучасністю у єдине ціле. Окремі з них своїм походженням сягають у глибину віків, інші - виникли набагато пізніше. Чимало з них свідчать про трудову основу народної поетичної творчості взагалі. Ігри, що виникли з прадавніх часів, розвивались, убирали риси різних суспільних формацій, життєвих укладів. Проте водночас вони зберегли й ознаки свого давнього походження. Найдавніші за походженням є хоро-водні ігри, що колись були частиною кожного календарного обряду. До того ж кожна календарна гра супроводжується яскравою народною мовою.

Розважальна функція гри реалізується у створенні позитивного настрою, сприятливої атмосфери. Вона урізноманітнює цей вид діяльності, зумовлює певні почуття, емоційні переживання, впливає на поведінку дітей. Діти імітують рухи героїв, виражаючи своє ставлення до них. Гра є своєрідним "регулятором" поведінки і спонукає дітей до активної діяльності.

Експресивна функція - це функція вираження дитини у грі за допомогою мови і рухів внутрішнього світу дитини, емоційна насиченість і забарвленість мовлення індивідуально кожного гравця.

Культуросна функція означає, що розвиток культури започатковується з розвитку мовлення людини, яке реалізується у різних видах дитячих ігор.

Контактностановлювальна функція - гравець готує свого співрозмовника до сприйняття інформації для подальшої гри.

Однією з найважливіших функцій ігрової діяльності є *функція мовленнєвого спрямування*. Мовленнєво-ігрові дії гравців спрямовані на інших учасників гри. У процесі гри дитина користується як діалогічним (діалог, трилог, полілог), так і монологічним мовленням. Саме в ігровій діяльності яскраво виявляється образність і виразність дитячого мовлення, в якому поєднуються мовні і немовні засоби виразності. Мовленнєво-ігрові дії виступають і засобом творчого мовленнєвого самовираження. Усі ці функції тісно взаємозв'язані і виступають у єдності і взаємозв'язку в мовленнєво-ігровій діяльності.[6,231]

Мовленнєво-ігрова діяльність – це двокомпонентне утворення, в основі якого лежить розвиток дитячого мовлення засобами гри. Як складне педагогічне явище, мовленнєво-ігрова діяльність базується на ігрових методах навчання дітей дошкільного віку.

У мовленнєво-ігровій діяльності ми виокремлюємо такі її аспекти:

- *психологічний* - із цих позицій мовлення у ході гри - це специфічний, складний процес, певною мірою, опосередкованого, суб'єктивного відображення фактів, явищ, предметів у конкретно-чуттєвих уявленнях асоціативно пов'язаних один із одним, реальних чи створених уявою у свідомості мовця у відповідності з ігровим завданням;

- *лінгвістичний* (лексико-семантичний, комунікативний) - складний, специфічний процес використання у мовленнєвому спілкуванні ігрової ситуації як стилістично нейтральних, що набувають образного потенціалу шляхом актуалізації їх значень, семантичного зрушення, внесення до них різноступеневих смислових, емоційно-естетичних нашарувань, що досягаються здебільшого на лексико-семантичному рівні;

- *естетичний* - у цьому аспекті мовлення становить такий свідомий творчий процес використання мовних одиниць, який стимулює передусім естетичне сприйняття ігрової діяльності, в якому раціональний та емоційний бік перебувають у єдності, зумовлюють один одного, а також сприяють формуванню певних переконань, моральних якостей та естетичних смаків мовця;

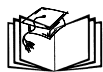
- *Лінгводидактичний* (практичний) розглядається як здатність дитини доречно використовувати в ігрових ситуаціях зв'язні висловлювання, які за допомогою певних естетичних властивостей (незвичність у сполученні слів, метафоричність, влучність) впливають на емоційно-чуттєву сферу їхньої життєдіяльності.[11,224]

Якісними характеристиками мовленнєво-ігрової діяльності є:

- *доступність* - точний відбір мовленнєвих засобів для адекватного відображення думок з урахуванням ігрових завдань. Ознакою майстерності мовленнєвої взаємодії виступає уміння говорити просто про складні речі. Лише поглиблене знання предмета дає можливість "перевести" змістовий аспект у мовленнєво-ігрову діяльність;

- *довільність* - високий рівень мовленнєвої активності і здатності до самоорганізації, відсутність мовленнєвих штампів. Дитина з високим рівнем довільності мовленнєво-ігрової діяльності почуває себе впевнено і без попередньої підготовки, може організувати ігрову ситуацію, реалізувати ігровий задум;

- *варіативність* - здатність одне і те саме завдання реалізувати за допомогою різноманітних ігор на основі словесного матеріалу;

- *виразність* - уміння викликати за допомогою мовленнєвого матеріалу у свідомості дітей наочні образи (використання метафор, порівнянь). Образна виразність, заміна узагальнених фраз на конкретні суттєво підвищує вплив мовленнєвої інформації на дитину;

- *емоційність* - здатність впливати на емоції і почуття учасників мовленнєво-ігрової діяльності;

- *логічність* - послідовність розгортання аргументації, дотримання основного завдання, мети діяльності;

- *доречність* - відповідність змістових і стилістичних особливостей мовленнєвого висловлювання ситуації взаємодії.[4,111]

У дітей дошкільного віку мовленнєво-ігрова діяльність протікає у різних видах ігор, у ході яких у дітей формуються ігрова та мовленнєво-ігрова компетенції.

Ігрова компетенція - це сформованість у дітей ігрових дій, ініціативність, їхня самостійність в ігровій діяльності; творче відображення реальних і казкових ситуацій; ініціювання і розгортання ігрового задуму і сюжету гри; вміння об'єднуватися з однолітками на основі ігрового задуму, ролівової взаємодії, особистих уподобань; дотримання норм та етикету спілкування.

Мовленнєво-ігрова компетенція - це комплексна характеристика особистості, полі компонентний утвір, чинниками якого виступають діалогічна, монологічна, когнітивно-мовленнєва, виразно-емоційна, оцінно-етична, театральна-ігрова та ігрова компетенції.

Когнітивно-мовленнєва компетенція означає наявність певних знань у дитини з розвитку мовлення з різних розділів (словник, зв'язне мовлення, звукова культура, граматична будова) у межах програми вікової групи і здатність застосувати здобуті знання в ігровій діяльності.

Виразно-емоційна компетенція - уміння емоційно виконувати ігрові дії, емоційно передавати їх зміст у мовленні, дотримуючись адекватних засобів виразності; вдало поєднувати мовні та немовні засоби виразності, розігруючи різні ролі в ігровій діяльності.

Оцінювально-етична компетенція - це здатність дитини свідомо аналізувати поведінку однолітків, взаємовідносини під час мовленнєво-ігрової діяльності, вміння висловлювати своє ставлення до них, мотивувати свої моральні та естетичні оцінки.

Театральна-ігрова компетенція передбачає наявність у дітей умінь і навичок самостійно розігрувати зміст знайомих художніх творів у театралізованих іграх, іграх-драматизаціях, іграх за сюжетами літературних творів, інсценувати твори в театральних виставах [10,138].

Одним із засобів розвитку мовлення дошкільників є словесна гра. Це гра, змістом якої виступає мовленнєве висловлювання; засобом реалізації ігрової дії та ігрового задуму є слово; результат гри - це породження нового висловлювання - тексту (слово, фраза, речення, судження, розповідь). Словесна гра можлива тільки на основі попереднього досвіду дитини. У словесних іграх реалізується важливий методологічний принцип єдності мови, мислення і мовлення. Крім мисленнєвих завдань, у словесних іграх вирішуються такі мовленнєві завдання, як виховання звукової культури мовлення, формування граматичної правильності мовлення, збагачення, уточнення і активізація словника дітей, розвиток зв'язного мовлення.

Відтак, словесні ігри можна класифікувати за мовленнєвими завданнями або за метою таким чином. Ігри на розвиток: звукової культури мовлення і розвиток звукового аналізу слів ("Відгадай слово", "Хто, в якому будиночку буде жити", "Знайди собі пару" тощо); б) граматичної правильності мовлення ("Що на картинці?", "У кого більше?", "Назви дію" тощо); в) збагачення, уточнення і активізація словника ("Відгадай за описом", "Склади букет", "Крамниця іграшок" тощо); г) розвиток діалогічного мовлення ("Ми подорожуємо", "На гостини до лісовичка", "Бджілка-трудівниця" тощо); д) розвиток монологічного мовлення ("Розкажи про своїх друзів", "Полікуємо ведмедика", "Будівельники" тощо); ж) комунікативна спрямованість мовлення, міжособистісне спілкування ("На іменинах", "На гостини до бабусі", "Куди я потрапив?" тощо).[7,286]

Словесна гра - це природний спосіб організації спілкування дітей дошкільного віку, оскільки вона невимушено залучає дітей у міжособистісне спілкування. Знання, доступні й цікаві дітям, охоче засвоюються і відображаються, ускладнюються у ході словесної гри, коли в дітей виникає потреба пояснити один одному те, що вони знають, бачать, роблять. У цих ситуаціях діти оперують складними реченнями, які не завжди використовують на заняттях з розвитку мовлення. Словесні ігри зацікавлюють дітей старшого дошкільного віку, позитивно впливають на їхнє навчання, привчають самостійно доходити висновків. За допомогою словесних ігор у дітей виховується бажання займатися розумовою працею. У грі сам процес мислення протікає активніше, труднощі розумової праці дитина долає легше, не помічаючи, що її навчають. Словесні ігри сприяють вихованню уміння уважно слухати педагога, швидко знаходити відповідь на запитання, точно формулювати свої думки, застосовувати знання у відповідності з поставленим завданням.[1,34]

Мовлення в першому, процесуальному, значенні має синоніми: мовленнєва діяльність, мовленнєвий акт. Мовлення - це спілкування, контакт між людьми, обмін думками і почуттями, інформацією. Спілкування здійснюється не тільки через мовлення, але й за допомогою немовних знаків, які вивчає

семіотика (міміка, жести, дотик). Мовлення ж – вербальне спілкування за допомогою мовних знакових одиниць: слів, синтаксичних конструкцій, тексту, інтонацій, часто за підтримки невербальних засобів.[8,304]

Термін “мовлення” позначає і процес мовлення, і результат мовленнєвої діяльності, т.т. текст – усний, письмовий або навіть мислинневий. Мовлення поділяється на зовнішнє і внутрішнє.

Мова – це фактор, що цементує націю, покликаний виявляти внутрішню своєрідність її психофізичної культури. Через ставлення до української мови виявляється ставлення народу до родовідної духовної культури, до свого минулого й майбутнього. Плекання духовності в широкому розумінні слова дає основу для розвитку мови. Народ, який творить рідною мовою, думає про майбутнє своєї нації.[9,122]

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Артемова Л.В.* Вчитися, граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільнят. - К.: Томіріс, 1995. -112 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. - К., 1999.-62 с.
3. *Богущ А.М.* Розвиток мови у дітей дошкільного віку. -К.:“Рад. пік.”, 1972.- 188 с.
4. *Богущ А.М.* Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика. - Запоріжжя: Просвіта, 2000. - 216 с.
5. *Бондаренко А.К.* Словесные игры в детском саду. Пособие для воспитателя детского сада. - М.: Просвещение, 1977. -94 с.
6. *Виготский Л.С.* Игра и ее роль в психическом развитии ребенка. Вопросы психологии. - 1966. - №6 – 269 с.
7. Жуковская Р.И. Воспитание ребенка в игре. - М., 1963.-319 с.
8. *Козлова С.А., Куликова Т.А.* Дошкольная педагогика. 2-е изд. перераб. и доп. - М.: Академия, 2000. - 416 с.
9. *Колодця Д.А.* Детские игры, их психологическое и педагогическое значение. -М., 1911.-236 с.
10. *Луцан Н.І.* Мовленнєво-ігрова діяльність дітей дошкільного віку. - О.: ПНЦ АГІН України, 2005.- 288 с.
11. *Поніманська Т.І.* Основи дошкільної педагогіки: Навчальний посібник. - К.: Абрис, 1998. - 448 с.

Анна Власенко

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

(студентка V курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – канд. філол. наук, доцент Кіндей Л. Г.

Одним з найважливіших показників рівня культури та інтелекту людини є мова. На думку К. Д. Ушинського, розвиток мовлення варто визначати як розвиток «дару слова». «Дар слова» (чуття мови) – це набута шляхом практичних вправ здібність розуміти та вживати нові слова, їхні форми та сполучення за аналогією з раніше засвоєними словами, формами і сполученнями слів, це неусвідомлене володіння граматиною рідної мови [4, 4].

Усі слова мови становлять її лексику. Лексикою називають також певну частину словникового складу мови: лексика абстрактна, лексика термінологічна, лексика побутова, лексика емоційна. «Найбільше багатство кожного суспільства – його мова, а в мові – її словниковий склад» [1].

Лексична система є найрухливішим, наймобільнішим складником мови: у ній постійно виникають нові слова, нові значення в існуючих словах, а окремі слова стають застарілими, рідковживаними, а то й зовсім забуваються, залишаючись тільки в писемних пам'ятках. Коли ми говоримо про те, що мова пов'язує минулі покоління із сучасними, зберігає й передає минулий досвід, то маємо на увазі насамперед слова, лексику [2, 67].

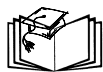
У молодшому шкільному віці швидко росте пасивний словник – кількість слів, що розуміє дитина [2, 66].

Дитина розуміє всі слова, якими користуються дорослі, а також пояснення дорослого (інструкції) відносно сумісних дій. Вона активно пізнає світ речей, тому маніпуляція предметами для неї є найбільш значущою діяльністю, а засвоїти нові дії з предметами вона може тільки разом з дорослим.

Дуже швидко розвивається також активний словник, та все ж таки він відстає від пасивного. Основною частиною активного словника є іменники (близько 60%), дієслова (25–27%) і прикметники (близько 10–12%) [3]. Слово входить до активного словника школяра лише тоді, коли він добре розуміє його значення, усвідомлює правильність граматичних форм, структуру словосполучень та речень, тобто воно закріплюється у пам'яті учнів лише через активне застосування у мовленні.

У своїх працях В. О. Сухомлинський указував на велике значення слова: «Кожне слово рідної мови має своє обличчя. Як у квітки, у нього свій неповторний аромат і відтінок барви, а цих відтінків кожна барва має тисячі» [4, 5].

Проблема розвитку зв'язного мовлення учнів висуває на одне з провідних місць словникову роботу з огляду на ту надзвичайно важливу роль, яку відіграє лексика в комунікативно спрямованому навчанні

рідної мови. Набуті в початкових класах уміння користуватися лексикою рідної мови допомагають учням точніше передавати свої думки, сприяють їхньому загальному розвитку.

Великого значення збагаченню словника учнів надавали методисти минулого К. Б. Бархін, Ф. І. Буслаєв, М. О. Рибнікова, І. І. Срезневський, К. Д. Ушинський.

Ця проблема й сьогодні викликає інтерес, оскільки синоніми є одним із найважливіших явищ у лексичній системі мови, вони відіграють важливу продуктивну роль у мовленні як засіб точного й образного висловлення думки, стилістичної диференціації текстів. Водночас методика вивчення синонімів у школі, і в її початковій ланці зокрема, залишається недостатньо розробленою.

З огляду на це проблема збагачення словника молодших школярів потребує постійних досліджень, оскільки на сьогодні ще не зовсім повно розглянута в методиці викладання рідної мови [6].

Розвиток мовлення – складний психічний процес, що не зводиться до простого відтворення дитиною почутої мови. Він обумовлений розвитком діяльності спілкування з дорослими та однолітками, активізацією пасивного та уточненням активного словника, збагаченням словникового запасу дітей.

Для організації процесу розвитку мовлення дитини замало просто пропонувати їй різноманітний мовний матеріал, важливо ставити перед нею нові завдання спілкування, які потребують нових засобів реалізації цілей комунікації, тому мовленнєвий розвиток дитини демонструє її компетентність у соціальній взаємодії.

Нині суспільству потрібна інтелектуально соціально компетентна особистість, здатна самокритично мислити, творчо діяти, застосовувати набуті знання в нестандартних ситуаціях, неординарно розв'язувати проблеми, створювати нове. Життєва компетентність учня – це запорука його успішного входження в систему соціальних, економічних, політичних та культурних відносин.

Для формування такої особистості треба використовувати у шкільному навчально-виховному процесі інноваційні методи і прийоми навчання, особливі завдання і вправи, які спонукали б школярів до творчої діяльності. Лише в процесі спільної роботи над осмисленням ситуації чи проблеми можна отримати якісно новий результат зростання особистості, який ґрунтується не на примусі, а на свободі вибору.

Інтеграційні процеси у світі зумовлюють взаємопроникнення культур, мов різних націй. В епоху масового поширення спілкування через електронні носії відбувається, на жаль, знецінення безпосереднього «живого» спілкування. Отже, формуванню комунікативної компетентності особистості слід приділяти чільну увагу.

Розв'язання актуальних проблем сьогодення потребує радикальних змін у методиці навчання, що зі свого боку неможливе без озброєння школи, вчителів конкретними методиками, технологіями та рекомендаціями для їх упровадження [10].

Інтерактивні методи навчання покликані сприяти переосмисленню відносин вчитель – учень, головною метою методичних інновацій є створення комфортних умов навчання (перш за все психологічних), таких, при яких учень відчуває свою успішність, інтелектуальну самостійність, що робить продуктивним сам процес навчання.

За переконанням В. О. Сухомлинського, «ніщо так не пригнічує дитину, як усвідомлення безперспективності: «Я ні на що не здатний». Зневіра, пригніченість – ці почуття позначаються на всій розумовій праці школяра, мозок його ніби блокується. Майстерність учителя полягає в тому, щоб розкрити сили і можливості кожної дитини, дати їй радість успіху в розумовій праці». Інтерактивне навчання допомагає вчителю розкрити потенціал кожної дитини, бо його суть полягає в тому, що навчальний процес організований таким чином, що практично всі учні виявляються залученими у процес пізнання, вони знають і думають, вони мають право на помилки, не відчувають психологічного дискомфорту. Спільна діяльність учнів у процесі пізнання, освоєння навчального матеріалу означає, що кожний вносить свій особливий індивідуальний внесок в обмін знаннями, ідеями, способами діяльності. Причому відбувається це в атмосфері з доброзичливою і взаємною підтримкою, що дозволяє не тільки одержати нові знання, але й розвиває саму пізнавальну діяльність, приводить її на більш високі кооперації та співробітництва [8].

Іншими словами, саме інтерактивні технології на сучасному етапі розвитку суспільства сприяють формуванню соціально успішної особистості. Це відбувається тому, що саме під час виконання інтерактивних вправ в учнів формуються вміння і навички, які являються кінцевим продуктом навчання. Як доводить досвід, просте прослуховування інформації, підготовленої вчителем, або пояснення демонстраційних дослідів, на жаль, їх не сформує. Лише через практичну діяльність можна досягти реального засвоєння лексичних одиниць мови.

Інтерактивна діяльність на уроках передбачає організацію й розвиток діалогового спілкування, що сприяє взаєморозумінню, взаємодії, пошуку спільного розв'язання загальних, проте значущих для кожного учасника завдань, бо діалог є універсальним способом і принципом організації людської свідомості. Інтерактив усуває домінування однієї думки над іншою.

Під час діалогового спілкування учні навчаються критично мислити, розв'язувати складні проблеми на основі аналізу обставин і відповідної інформації, зважувати альтернативні думки, приймати продумані

рішення, брати участь у дискусіях, спілкуватися з іншими людьми. Для цього організується індивідуальна, парна й групова робота, застосовуються дослідницькі проекти, рольові ігри, іде робота з документами й різними джерелами інформації, використовуються творчі роботи [11].

Збагаченню лексичного запасу учнів початкових класів сприяє система лексичних вправ. Сприйняття і засвоєння різних категорій слів потребує особливого підходу та добору вправ. Якість засвоєння слів набагато вища тоді, коли зі словами виконувалися певні мислинні операції, насамперед, пояснення лексичного значення самими учнями за допомогою тексту, в якому слово вживається. Велику роль при цьому відіграють логічно продумані запитання вчителя, що активізують мислення дітей, спонукають їх вникати у зв'язки лексичного значення певного слова з іншими словами тексту чи змістом усього твору [7, 16].

Програма початкових класів [9] не передбачає виділення спеціальних годин на словникові вправи. Вони повинні проводитися у зв'язку із заняттями з читання, граматики й правопису і включатися як органічна частина цих занять в уроки української мови. Важливо, щоб учитель у процесі роботи над словником дітей здійснював постійний міжпредметний зв'язок (наприклад, уроків читання і письма, читання і музики та ін.). Це привчає дітей краще приглядатися до лексичного багатства і стилістичних можливостей рідної мови, сприяє розвитку загальної мовленнєвої культури. Водночас для роботи над словом, зокрема над багатозначністю чи прямим і переносним значенням, потрібно час від часу відводити окремі уроки, що передбачаються для розвитку мовлення. На таких уроках можуть бути і спостереження за художніми текстами, окремими реченнями, і практичні усні вправи [5].

Під час застосування інтерактивного навчання педагог натрапляє на певні проблеми й труднощі. Для подолання ускладнення в застосуванні інтерактивних технологій і перетворити їхні слабкі аспекти на сильні, учителям слід знати таке:

1. Інтерактивні технології потребують певної зміни всього життя класу, а також значної кількості часу для підготовки як учнів, так і педагога. Починати потрібно з поступового впровадження інтерактивних технологій. Краще ретельно підготувати кілька інтерактивних занять у навчальному році, ніж часто проводити похапцем підготовлені «ігри».

2. Можна провести з учнями особливе «організаційне заняття» й розробити разом з ними «правила роботи в класі». Необхідно налаштувати учнів на сумлінну підготовку до інтерактивних занять. Використовувати спочатку прості інтерактивні технології: роботу в парах, у малих групах, мозковий штурм тощо. Коли в учнів буде досвід такої роботи, такі заняття проходитимуть значно легше, а підготовка не забиратиме багато часу.

3. Використання інтерактивних технологій – не самоціль. Це лише спосіб створення атмосфери в класі, котра найліпшим чином сприяє співпраці, порозумінню та доброзичливості, дає змогу по-справжньому реалізувати особистісно орієнтоване навчання [10].

На різних етапах уроку можуть використовуватись різні елементи інтерактивного навчання. Наприклад, технологія «Ротаційні (змінювані) трійки» – діяльність учнів подібна до роботи в парах. Цей варіант кооперативного навчання сприяє активному, ґрунтовному аналізу під час засвоєння нової лексики з метою її осмислення, закріплення та засвоєння [8, 35].

Технологія «Два – чотири – всі разом» – ще один варіант кооперативного навчання, що є похідним від парної роботи, ефективний для розвитку навичок спілкування в групі, закріплення вивченої лексики під час ведення дискусій [8, 36].

«Незакінчені речення» – робота за такою методикою дає змогу долати стереотипи, вільніше висловлюватися, відпрацьовувати вміння говорити коротко, але по суті [8, 45].

Метод «Навчаючи – учусь» використовується при вивченні блоку нових слів або при узагальненні та повторенні уже вивченої лексики. Він дає можливість учням узяти участь у передачі своїх знань однокласникам. Використання цього методу дає можливість визначити на початку уроку загальний обсяг слів, які необхідно засвоїти протягом усього уроку, а також викликає певні запитання та підвищує інтерес до навчання [8, 47].

Окрім цих, існує також багато методів та технологій, які можна використати для збагачення словникового запасу молодших школярів.

Для збагачення словникового запасу широко використовуються ігрові методи. Модель навчання у грі – це побудова навчального процесу за допомогою активного включення учня у гру.

Використання гри в навчальному процесі завжди стикається з суперечностями: навчання є завжди процесом цілеспрямованим, а гра за своєю природою має невизначений результат (інтригу), тому завдання педагога в процесі застосування гри в навчанні полягає у підпорядкуванні гри визначеній дидактичній меті.

У західній дидактиці поступово відходять від терміна «гра», який асоціюється з розвагами, і вживають поняття «симуляція, імітація» тощо.

Ігрова модель навчання покликана реалізувати, крім основної дидактичної мети, ще й комплекс цілей. Учасники навчального процесу, за ігровою моделлю, перебувають в інших умовах, ніж у традиційному навчанні.

Учням надається максимальна свобода інтелектуальної діяльності, яка обмежується лише визначеними правилами у грі [8, 55].

Арсенал інтерактивних ігор досить великий, але найбільш поширеними з них є моделюючі. Імітаційні ігри, наприклад, розвивають навички критичного мислення, сприяють застосуванню на практиці засвоєних слів і дають можливість їх активно застосувати в мовленні [8, 57].

Також збагаченню та активізації словникового запасу сприяють розігрування ситуацій за ролями («Рольова гра», «Програвання сценки», «Драматизація»). У процесі рольової гри учасники «розігрують у ролях» визначену проблему або ситуацію. Рольова гра потребує ретельної підготовки та ґрунтовного словникового запасу. Початкові вправи мають бути простими з наступним ускладненням, з поступовим нашаруванням нових слів на вже засвоєнні. Наприклад, можна почати з читання текстів «за ролями», формування коротких висловлювань або відповідей від імені історичної особи, природного явища, конкретного предмета, тварини [8, 62].

Важливо, щоб навчальна праця приносила радість. Дитина, яка захоплена справою, яка їй до вподоби, виявляє наполегливість, силу волі, критичне ставлення до загальновідомого. У творчості дитина може реалізувати всі наявні в неї знання, уміння та здібності.

Отже, на практиці просто необхідно використовувати інтерактивні форми в цілому, або ж взявши елементи, які більш доцільні до певного класу. Саме інтерактивні методи дають змогу створювати навчальне середовище, у якому теорія і практика засвоюються одночасно, а це надає змогу учням формувати характер, розвивати світогляд, логічне мислення, зв'язне мовлення; формувати критичне мислення; виявляти і реалізовувати індивідуальні можливості. Важливо також те, що розглянуті методи роботи над формуванням словникового запасу дозволяють учням використовувати засвоєні лексичні одиниці у вільному спілкуванні за межами навчального процесу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Варзацька Л. О. Активізація мовленнєвої діяльності учнів / Л. О. Варзацька // Початкова школа. – 1991. – №2. – С. 28.
2. Гільбух Ю. З. Психологічні аспекти словникового розвитку молодших школярів / Ю. З. Гільбух, О. І. Пенькова // Початкова школа. – 1979. – №12. – С. 66–67.
3. Забіяка В. Робота зі словником / В. Забіяка // Початкова школа. – 1997. – № 10. – С. 8.
4. Іванісова О. Є. Для розумників і розумниць. Формування енциклопедичної культури в молодших школярів / О. Є. Іванісова. –Х.: Основа, 2006. – 144 с.
5. Канакина В. П. Лексико-орфографические упражнения при изучении слов из словаря / В. П. Канакина // Начальная школа. – 1990. – №11. – С. 18–20.
6. Карунна Н. М. Збагачення словникового запасу під час засвоєння граматично-орфографічних знань / Н. М. Карунна // Початкова школа – 1991. – № 2. – С. 31.
7. Коршун Т. Слово – основний продукт мовленнєвої діяльності, центральна одиниця внутрішнього лексикону / Т. Коршун //Рідні джерела. – 2001. – № 2. – С.14-17.
8. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання / О. І. Пометун. – К., 2007.
9. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1–4 класи. – К.: Початкова школа, 2006. – 432 с.
10. Савченко О. Я. Уміє вчитися: Навчальний посібник для молодших школярів / О. Я. Савченко. – К.: Освіта, 1998. – 193 с.
11. Трубочова С. Роль методів самостійного набуття знань в організації пізнавальної діяльності учнів / С. Трубочова // Рідна школа. – 2001. – № 1. – С. 23-26.

Ірина ВОЛОШИНА

ЕМОЦІЙНО-ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА СУХОМЛИНСЬКОГО

(студентка V курсу факультету педагогіки і психології)

Науковий керівник – доцент, кандидат педагогічних наук Н.В. Тарапака

Особливе місце серед складових частин формування всебічно гармонійно розвиненої особистості педагогіка відводить естетичному вихованню. Естетичне виховання - ціленований естетичний вплив на особистість з метою її естетичного розвитку, формування естетичного сприйняття, судження, смаків, почуттів, правильного розуміння прекрасного в діяльності (природі, праці, суспільних відношеннях) та в мистецтві.

Розглядаючи питання емоційно-естетичного розвитку дітей, В.О. Сухомлинський вирішальне місце відводив ролі педагога. Він вказував на те, що без постійного духовного спілкування вчителя і дитини, без взаємного проникнення в світ думок, почуттів, переживань немислима емоційна культура як плоть і кров

культури педагогічної. Найважливіше джерело виховання почуттів педагога він вбачав - багатогранні емоційні відносини з дітьми в єдиному, дружньому колективі, де вчитель - не тільки наставник, а й друг, товариш. Емоційні відносини неможливі, якщо вчитель зустрічається з учнями тільки на уроці і діти відчують на собі вплив педагога тільки в класі. [1, с.15].

Василь Олександрович висував великі вимоги до педагога як керівника та організатора навчально-виховного процесу: "Ми повинні бути для дітей прикладом багатства духовного життя; -тільки при цій умові ми маємо моральне право виховувати" [70, с.32]. Одним з головних завдань вихователя, учителя початкової школи, на думку В.О.Сухомлинського, є виховання потреби до краси, яка багато в чому визначає весь лад духовного життя дитини, її взаємин в колективі. Він стверджував, що "дитинство найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. І від того, яке було дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло до її розуму й серця з навколишнього світу, – від цього значною мірою залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк. У дошкільному й молодшому шкільному віці формуються характер, мислення, мова людини". [2, с.15].

Аналіз праць В.О.Сухомлинського дозволяє зробити висновок, – що він тісно пов'язував зміст естетичного розвитку дітей з культурою емоцій педагога, яка полягає в його здатності адекватно, емоційно реагувати на різні педагогічні ситуації, дотримуватися естетичних норм. Він вбачав ідеал гуманістичного виховання взагалі і педагога, зокрема, в формуванні емоційно-естетичної культури, розвитку витонченості та краси почуттів. Згадуючи слова К.Д.Ушинського про те, що "почуттям наказувати не можна", В.О.Сухомлинський зробив важливим складовим формування естетичної культури педагога цілеспрямоване виховання його емоцій та почуттів. Одне із основних завдань емоційного розвитку педагога він вбачав у вихованні почуттів любові до дітей в якій ніжна турбота і сердечна ласка поєднуються з мудрою суровістю та батьківською вимогливістю.

Особливу увагу він звертав на особистість педагога, його приклад. "Якщо ви хочете бути справжнім вихователем, розкривайте перед юним серцем красу людського передусім у самому собі – це дуже важливо" [4, с.536]. Він вважав, що справжній вихователь - людина широкого емоційного діапазону, яка глибоко переживає радість, смуток, прикроші й тривогу, обурення і гнів. Емоційна культура як складова частина змісту естетичної культури вчителя, на думку В.О.Сухомлинського, включає в себе культуру управління своїми емоціями. Він вважав, що уміння володіти собою, своєю поведінкою - одне з найнеобхідніших умінь, від якого залежить успіх у діяльності педагога. Це не значить бути пасивним до всього. Справжні почуття емоційно вихованої людини доходять до дитячих сердець і без крику. Для справжнього майстра виховання характерна велика емоційна культура, вихованість почуттів. "... Щоб ці почуття були сприйняті дітьми, справжньому педагогу-гуманісту не потрібно займатися риторичними вправами: якщо почуття живуть у душі, діти зрозуміють їх і без слів". [3, с.498].

У книзі "Серце відаю дітям" В.О.Сухомлинський наголошує: "Найголовнішою рисою педагогічної культури має бути відчуття духовного світу кожної дитини, здатність приділити їм стільки уваги й духовних сил, скільки потрібно для того, щоб дитина відчула, що про неї не забувають, її горе, її образи й страждання поділяють". [2, с.167]. Могутнім засобом виховання у дошкільників та молодших школярів, на думку В.О.Сухомлинського, є емоційні моменти в роботі, поведінці педагога, врахуванням ним емоціональних станів і особливостей дітей. Вони є необхідним складовим моментом умілого підходу педагога до своїх вихованців, педагогічного такту, оцінки його роботи і вчинків, їх схвалення, заохочення.

Емоціонально забарвлена оцінка сприяє усвідомленню учнем своїх недоліків і виникненню прагнення їх виправити. Особливо ефективним засобом інтелектуального, емоційного й естетичного розвитку дітей, на думку Василя Олександровича, є природа. Естетичний вплив природи на дитину значною мірою пояснюється тим, що прекрасне сприймається у доступній і привабливій формі: при цьому діти виявляють швидкі емоційні реакції. Ці особливості емоційних реакцій дітей є з одного боку, швидкими переходами від одного емоційного стану до іншого, а з другого - несформованістю навичок вираження почуттів або їх гальмування. Важливою є думка педагога про те, що школа майбутнього повинна в повній мірі використовувати для гармонійного розвитку людини все, що дає природа: "Природа є джерелом добра, її краса впливає на духовний світ людини тільки тоді, коли юне серце облагороджується вищою людською красою - добром, правдою, людяністю, співчутливістю, непримиренністю до зла. "...Краса природи як засіб емоційного, естетичного й морального виховання звучить тільки в загальній гармонії всіх засобів духовного впливу на особистість" [4, с.539]

Результат естетичного виховання є прояв очищення, возвеличення духу перед ликом всього прекрасного, породження радісної думки і розумної радості. Розуміючи важливість цього, педагог закладав фундамент світлого, сильного світовідчуття, світорозуміння, світосприймання. Таким чином В.О.Сухомлинський досягав формування у дітей міцних емоційно-психологічних зв'язків з природою, розуміння універсальних взаємодій у ній, а також гармонізація власної душі.

Естетико-педагогічні ідеї В.О.Сухомлинського ніколи не мали лише споглядацький характер. Ставлення до природи, яке виховував педагог у дітей, була притаманна дійова спрямованість, що матеріалізувалась у конкретних вчинках. В.О.Сухомлинський вважав це необхідним "олюдненням речей". Логічно і просто пояснює він цей феномен: деревце, що виросло з посаженого рукою дитини жолудя, стає для неї найдорожчим деревом у світі. [3, с.544] Педагог розробив цікаві форми творчої праці дітей у природі. Можна вважати показовим те, що його турбував не лише процес праці, а й мотиви, якими вона освячена. Перевагу він безумовно віддавав морально-етичній мотивації, що народжувало яскраві нестандартні форми виховної роботи.

На нашу думку, в досвіді В.О.Сухомлинського представляє інтерес використання **свят** як засобу активного залучення дошкільників та молодших школярів до краси людини, її праці і неповторної краси природи. Зокрема, оригінальний підхід В.О.Сухомлинського до організації свят в природі, на наш погляд, полягає в тому, що вони були спрямовані на розвиток у дітей здатності дорожити живим і прекрасним. Дошкільний та молодший шкільний вік сприятливий для емоційно-естетичного розвитку. Емоційна чутливість, безпосередність вияву почуттів, підвищена вразливість створюють психологічні та педагогічні передумови необхідні для розвитку музичного сприймання у дітей. Здатність музичного сприйняття формується у процесі активної діяльності, охоплюючи всю сферу естетичної свідомості. Сприйняття набуває творчого характеру в тих випадках, коли музика дістає емоційний відгук у дітей.

Становлення цілісного уявлення про музичний образ відбувається поступово, включаючи перше враження про прослухане, його оцінку, раціональну аргументацію. Стихійність сприйняття ускладнює розуміння логіки відбиття життя в музиці, як у мистецтві динамічному, процесуальному, де кожний звук, тема, інтонація обумовлені один одним. У зв'язку з цим відповідальним педагогічним завданням стає вироблення у дітей естетичних настанов, необхідних для аналізу музики, формування уявлень про відбиття в музичних образах життєвиявлень.

Значне місце у змісті емоційно-естетичного розвитку дітей займала **народна пісня**, як жанр фольклору та виховний засіб народної педагогіки. "Народні пісні для дітей це перші й найяскравіші сторінки для читання мови почуттів..." [4, с.555]. - наголошував педагог. Разом з дітьми Василь Олександрович слухав чудові народні пісні, і в кожній пісні намагався відкрити їм велике емоційне багатство, її дух і зміст. Прагнув, щоб кожна прослухана пісня пробуджувала естетичні почуття, давала емоційний поштовх для розуміння її підтексту. Тим самим, вважав В.О.Сухомлинський, забезпечується комплексний вплив на інтелектуальну та емоційну сферу дитини, підвищується якість розумового морального, естетичного виховання учнів. Підтвердження цьому ми знаходимо в його працях "Серпе віддаю дітям", "Пависька середня школа", "Народження громадянина", "Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості", в яких зазначається, що "мелодія і слово рідної пісні - це могутня виховна сила". [2, с.189].

Особливу роль у емоційно-естетичному розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку та формуванні творчої особистості В.О.Сухомлинський відводив **народній казці**. "Казка - це, образно кажучи, світлий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки й мови" [2, с.33].

Багаторічний досвід роботи дав можливість вченому-педагогу зробити висновок, що від життєвої емоційної школи, від глибини співпереживання радощів і прикрощів інших людей залежить і сприймання дітьми художніх творів. Художній твір виховує емоційну й моральну культуру тільки тоді, коли зерна цієї культури сіються в юну душу тонкими емоційно-моральними відносинами. [4, с.528]. На його думку, через художні образи діти збагачують свої почуття, емоції, пізнають різноманітність навколишнього світу. Одночасно відбувається їхній загальний мовленнєвий розвиток. Правильне опрацювання художнього твору сприяє єдності морального, розумового, естетичного виховання дітей і кожної особистості, зокрема. Тому так важливо вчити дітей сприймати твори художньої літератури через активну естетичну діяльність.

Надаючи великого значення естетичному оточенню, в якому діти повинні слухати і складати казки, педагог створив **Кімнату казки**, де кожний наочний посібник, кожна картинка загострює сприймання художнього слова, викликає у дітей інтерес. Василь Олександрович наголошував, що чим цікавіше казка і чим незвичайніша обстановка, в якій перебувають діти, тим сильніша гра дитячої уяви, тим несподіваніші образи створюють малюки. Він не тільки сам створював відповідну обстановку, а й підключав до потужної праці своїх вихованців, намагався, щоб праця в Кімнаті казки приносила дітям естетичну насолоду, викликала позитивні емоції. Складним засобом емоційно естетичного впливу на дітей є споглядання **картин**, пояснюється це тим, що, "конкретність, образність мислення в дитячі роки утруднює розкриття перед вихованцями узагальнюючого змісту образотворчого мистецтва" [4, с.544].

Для В.О.Сухомлинського гра була складовою частиною емоційно-естетичного розвитку дітей, адже гра - починається там, де краса. Гра має бути присутньою і в трудовій діяльності, і в навчанні. Він писав, що оскільки праця маленької дитини немислима без естетичного начала, то, отже, й трудова діяльність у молодшому віці тісно пов'язана з грою". [2, с.96]. Поєднуючи її з навчанням, вчений застерігав педагогів від того, що замінити навчання грою не можна, але і не можна "відгородити стіною" навчання від гри. В.О.Сухомлинський у своїй практичній діяльності тісно проєднував **естетичне та фізичне виховання**,

вважючи, що краса людини не може існувати без здоров'я і фізичного удосконалення - красивої постави, ходи, координації усіх рухів. Колектив Павлівської школи прагнув утвердити уявлення про гармонійно розвинуте тіло, про красу в праці, в русі, в подоланні труднощів. З цією метою в школі було запроваджене весняне Свято краси, на якому проводились спортивні змагання з краси рухів.

Василь Олександрович відзначав, що чим яскравіший елемент естетичної творчості в суспільно корисній праці, тим глибше поєднується естетична оцінка речей - результатів праці з моральною оцінкою людини, яка створила ці речі. Естетична оцінка праці, на його думку, це джерело моральної гідності трудівника. [7, с.387]. В.О.Сухомлинський вважав, що виховання моральних, інтелектуальних, естетичних почуттів у їх тісному взаємозв'язку має практичну цілеспрямованість: "навчити молоду людину керувати своїми бажаннями, свідомо обмежувати їх, бути володарем бажань, виховувати в собі благородні людські потреби". [4, с.500]

Отже, естетичне виховання, як складова частина формування гармонійно розвиненої особистості, тісно взаємодіє з розумовим, трудовим, моральним та фізичним вихованням. Взаємозв'язок, взаємодія і взаємообумовленість зазначених вище сторін настільки велика, що вчителі, торкаючись однієї якоїсь грані, неминує зачіпають інші.

В.О.Сухомлинський наголошував, що "допомогти дитині зрозуміти незрозуміле, в цьому один із секретів педагогічної творчості; чим яскравіше розуміння незрозумілого, тим активніше працює думка". [6, с.7.]Важливого значення В.О.Сухомлинський надавав емоційному забарвленню слова педагога. Адже чим виразніша і емоційніша мова, тим діти краще її сприймають. Особливо це стосується дошкільників та молодших школярів, які сприймають слово образно. Даючи поради вихователям, Василь Олександрович зазначав, що краса рідного слова - це його емоційне забарвлення, це ті грані, які маленька дитина відкриває для себе в поетичному звучанні слова. В своїй статті "Слово до вчителя початкової школи" Василь Олександрович звертав увагу на виключно важливу роль вчителя початкових класів у всебічному розвитку вихованців, дітей - семирічок, для яких вчитель вірець і носій всього цікавого і найкращого. Даючи настанову педагогам, він визначав: "Від тебе, мій дорогий товаришу, залежить велике духовне багатство, коріння якого закладуться тільки в початковій школі, - радість пізнання, жадоба до знань. Це коріння в молодшому віці дуже ніжне, ламке, і від нього, від твого мистецтва, від твоєї людяності, педагогічної мудрості, від твоєї любові до дітей залежить, щоб вони глибоко ввійшли в ґрунт". [5, с.4]Для педагогіки є цінним переконливе твердження В.О.Сухомлинського про те, що вчитель обов'язково повинен володіти умінням бачити красу природи, мистецтва, людських відносин, і за допомогою емоційно-образного, виразного слова формувати це уміння у своїх вихованців. В естетичному та емоціональному вихованні, підкреслював педагог, недопустимий дидактизм, штучне замилювання природою. Тільки істинне захоплення вихователя красою природи може запалити вогник естетичних почуттів в душі дитини. Роль педагога в емоційно-естетичному сприйнятті дітьми природи дуже важлива, адже діти сільської місцевості, проживаючи в оточенні гарної природи, можуть не помічати самого основного - краси тієї місцевості, де вони вирости і живуть. І якщо діти не помічають оточуючої краси природи, краси навколишнього середовища, то це наслідок того, що не всі педагоги навчають дітей спостерігати природу, розуміти її.

Таким чином, заслуга видатного педагога в тому, що він всебічно розкрив значення емоційно-естетичного розвитку, естетичної культури дитини в цілісному процесі формування особистості, впевнено показав діалектичний взаємозв'язок між емоційно-естетичним розвитком дитини: розумовою діяльністю, моральними уявленнями, вчинками, а також дав ряд цінних рекомендацій стосовно застосування різноманітних засобів естетичного впливу на дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Отже, вивчення і аналіз спадщини В.О.Сухомлинського щодо емоційно-естетичного розвитку дають можливість зробити висновок, що це актуальне питання по праву займає в його теоретичній і практичній діяльності одне із провідних місць. Аналіз основних ідей, на яких була побудована педагогічна система В.О.Сухомлинського, переконує в тому, що ми маємо справу з видатним явищем в історії освіти і школи. Його теоретичну спадщину не можна розглядати поза часом. Цінним вкладом в педагогічну науку є теоретична розробка і перевірка безпосередньо в умовах дошкільного виховного закладу та загальноосвітньої школи змісту, завдань, форми і методів емоційно-естетичного розвитку дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Верьте в человека. - М.:Молодая гвардия, 1960. - 112 с.
2. Серце віддаю дітям//Вибр.твори: У 5-ти т.-Т.3.-К.,1977.-С.7-278.
3. Розмова з молодим директором//Вибр.твори: У 5-ти т.-Т.4.-К., 1977.- С.393-625.
4. Народження громадянина//Вибр.твори: У 5-ти т.-Т.3.-К.,1977.-С.283-581.
5. Слово к учителю начальной школы //Спр.610. - 6 арк.
6. Как учить маленьких детей //Спр.675. - 20 арк.
7. Павлівська середня школа//Вибр.твори: У 5-ти т.-Т.4.-К., 1977.-С.7-385.

Ірина ГРАЄВСЬКА

СПІВЗВУЧНІСТЬ ОБРАЗУ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА – ВИХОВАТЕЛЯ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ІДЕЯМ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

*Наук.керівник – к.п.н., доц.Попиченко С.С. Уманський державний педагогічний університет імені
Павла Тичини*

Стаття присвячена дослідженню образу сучасного педагога – вихователя дошкільного навчального закладу. В ній простежується відповідність новітніх підходів до вихователя ідеям та гуманістичним ідеалам визначеного педагога-мислителя В.О.Сухомлинського.

На сучасному етапі розвитку всіх сфер життя суспільства завдання першочергової важливості – оновлення, реформування національної системи освіти, початковою ланкою якої є дошкільна освіта.

Українське дошкільля сьогодні повинне будуватись на засадах гуманізації і демократизації, створювати оптимальні умови для природного входження дитини в культуру нації як складову загальнолюдської культури, формувати національну свідомість, духовність, готовність до навчальної і трудової діяльності.

Вирішення відповідальних завдань дошкільної освіти можливо за умови ефективної педагогічної діяльності фахівців, реалізації їх особистісно-творчого потенціалу, високого рівня загальної культури та психологічної компетенції, педагогічної майстерності та професіоналізму.

Відповідно до Закону України “Про дошкільну освіту” “педагогічний працівник дошкільного навчального закладу – особа з високими моральними якостями, яка має відповідну вищу педагогічну освіту.

У зв’язку з означеним актуальною є проблема формування фахівців дошкільної освіти, підвищення рівня їх професіоналізму.

У педагогічній науці існують підходи, які розглядають формування педагога як творця, новатора, майстра своєї справи (Ш.Амонашвілі, Є.Ільїн, І.Зязюн, В.Кан-Калик, С.Лисенкова та ін.). Особливо цінним з цього погляду є творчий доробок відомого педагога-мислителя В.О.Сухомлинського. Для вивчення професійних та особистісних якостей педагогів дошкільного профілю вагоме значення мають праці Л.Артемової, А.Богущ, О.Кононко, В.Кузя та ін. Історико-педагогічний аспект проблеми підготовки кадрів для дошкільної освіти досліджували Л.Батліна, З.Нагачевська, І.Улюкаєва та ін.

Мета нашого дослідження полягає у створенні образу сучасного педагога-вихователя дошкільного навчального закладу у світлі ідей В.О.Сухомлинського і конкретизується у реалізації наступних завдань:

1) визначенні головних елементів, що утворюють образ сучасного педагога-вихователя дошкільного навчального закладу;

2) вивченні соціально-психологічних особливостей педагогічного спілкування та взаємин для налагодження оптимальної педагогічної взаємодії, запобігання та конструктивного розв’язання міжособистісних конфліктів;

3) з’ясуванні можливостей гуманістичної педагогіки в контексті виховання дошкільників.

У психолого-педагогічній науці під образом розуміють результат психічного відображення чи уявлення будь-якого об’єктивного явища. Процес створення образу активний та цілеспрямований, включає процедури аналізу та синтезу, під час яких виявляються типові та індивідуальні характеристики об’єкту.

Різновид образу, підґрунтям якого є не будь-яке явище, а суб’єкт (людина, колектив, організація), називається іміджем. У перекладі з англійської імідж буквально означає образ.

Визначають внутрішній та зовнішній образ педагога. Внутрішній образ – це багатий внутрішній світ педагога, його внутрішня культура, бачення світу, емоційність, настрої, самовладання, тощо. Зовнішній образ – це форми вияву емоційних ставлень до дійсності, уміння самопрезентуватися, тобто показати свою неповторну особистість, зробити її оригінальною у педагогічній діяльності, створити власний імідж.

Головний організатор педагогічного процесу в дошкільному навчальному закладі – вихователь. Від нього значною мірою залежить розвиток особистості і пізнавальних процесів дошкільників, їхнє здоров’я, підготовленість до навчання в школі. Ми зупинилися на характеристиці образу педагога-вихователя як центральної, ключової особистості у дошкільному навчальному закладі. Яким має бути сучасний педагог-вихователь? Які вимоги ставить суспільство до нього?

З погляду визначеного педагога-дослідника виховання людини потребує складної, цілеспрямованої, планомірної і систематичної праці. Професія педагога – особлива і надзвичайно відповідальна: “Ми маємо справу з найскладнішим, неоціненним, найдорожчим, що є в житті, - з людиною. Від нас, від нашого вміння, майстерності, мистецтва, мудрості залежить її життя, здоров’я, розум, характер, воля, громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя” [5,5].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив нам визначити головні елементи, що утворюють образ сучасного педагога-вихователя дошкільного навчального закладу.

Успіх педагогічної діяльності значною мірою забезпечує професіоналізм – висока професійна кваліфікація і компетентність, володіння ефективними професійними вміннями і навичками.

Професіоналізм включає професійні знання (знання педагогіки і психології, методик дошкільної освіти); педагогічне мислення – його логічність, системність, гнучкість, оригінальність та креативність, здатність бачити процеси та явища в динаміці й розвитку; педагогічну інтуїцію – швидке прийняття рішення педагогом з передбаченням подальшого розвитку ситуації без повного її аналізу, оскільки розмаїття та неповторність ситуацій, обмеженість у часі потребують швидкого рішення. Як доцільно підкреслює В.О.Сухомлинський: “Учительська професія – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється” [5,7].

Вищою формою професіоналізму вихователя є педагогічна майстерність – комплекс властивостей особистості, який забезпечує високий рівень самоорганізації професійної педагогічної діяльності. Педагогічна майстерність передбачає наявність педагогічних здібностей: конструктивних, проєктувальних, організаторських, гностичних, комунікативних. Важливою складовою педагогічної майстерності є педагогічна техніка – вміння керувати своєю поведінкою і діяльністю, взаємодіяти з іншими людьми.

Педагог-вихователь як фахівець із вищою освітою повинен опанувати як систему професійних знань, умінь і навичок, так і набути високу культуру, стати представником передової частини суспільства – еліти. Педагогу дошкільного навчального закладу необхідно знати деякі соціалізовані ціннісні характеристики особистості. Цінності – це те, що має для людини велике значення та відповідає її потребам, ідеалам, особистісному смислу. Загально визнаними цінностями є віра, надія, любов, індивідуальність, повага до життя та гідності особистості, шанування батьків, турбота про дітей.

Найважливішою рисою особистості є характер – цілісне утворення, що визначає особливості діяльності та поведінки людини і характеризується стійким ставленням до різноманітних сфер діяльності. Важливою ознакою характеру є воля – здатність свідомо керувати своєю психікою та вчинками. В.О.Сухомлинський привертая увагу до важливості волевих якостей у педагогічній діяльності: “Наша праця – це повсякчасна зміна ситуацій, що викликає то посилене збудження, то гальмування. Тому вміння володіти собою, тримати себе в руках – одне з найбільш необхідних умінь, від якого залежать і успіх діяльності педагога, і його здоров’я” [5,13].

Важливий напрям нашого дослідження – вивчення соціально-психологічних особливостей педагогічного спілкування та взаємин для налагодження оптимальної педагогічної взаємодії, запобігання та конструктивного розв’язання міжособистісних взаємин. Визначний педагог-дослідник зазначає: “Невикорінною духовною потребою будь-якої людини є спілкування з людьми, у спілкуванні з ними вона знаходить радість і повноту життя” [5,6].

На сучасному етапі розвитку дошкільної освіти особливо цінною є гуманістична спрямованість вихователя: його інтересів, ціннісних орієнтирів, ідеалів. На любові до дітей як однієї з головних рис педагога-вихователя концентрує нашу увагу В.О.Сухомлинський: “Наша любов до дітей має бути такою, щоб у дитини пробуджувалася чутливість серця до навколишнього світу, до всього, що створює людина, що служить людині, і, звичайно, насамперед до самої людини. Я твердо переконаний, що виховання людського благородства в дитячому серці починається з олюднення його ставлення до людей, одухотворення цього ставлення чистими, піднесеними почуттями поваги до людини і передусім до матері й батька” [5,164].

Любов до дитини повинна поєднуватися з глибокою вірою в нею, її можливості, її майбутнє: “Наріжний камінь педагогічного покликання – це глибока віра в можливість успішного виховання кожної дитини” [5,8]; “Оптимізм, віра в людину – невичерпне джерело творчої енергії, нервових сил, здоров’я вихователя й вихованця” [5,18].

Проведене дослідження дозволило нам зробити висновки:

1. У сучасних умовах розвитку дошкільної освіти основна увага повинна надаватися формуванню нової генерації педагогічних кадрів, яка здатна до новітніх прогресивних підходів, зможе забезпечити модернізацію освіти, виявлятиме новаторство, творчість.

2. Сьогодення вимагає від педагогічного працівника-вихователя дошкільного навчального закладу високого професіоналізму, педагогічної майстерності, загальної культури, які допоможуть йому самореалізуватися у професії дошкільної освіти.

3. Вихователь дошкільного навчального закладу повинен усвідомити необхідність зміни тактики спілкування з дитиною, що полягає у переході до спільної діяльності з дорослими, встановленні довірчих стосунків між ними, що забезпечує дитині почуття захищеності, емоційного благополуччя, радощів життя.

4. Сучасні підходи до особистості вихователя дошкільного навчального закладу співзвучні ідеям, гуманістичним ідеалам авторської психолого-педагогічної системи великого українського педагога-мислителя В.О.Сухомлинського.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Закон України “Про дошкільну освіту”. – К.: Редакція журналу “Дошкільне виховання”, 2001. – 56с.
2. Каложный А.А. Психология формирования имиджа учителя. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. – 222с.
3. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): Навч. посіб. для вищ. навч. закладів. – К.: Освіта, 1998. – 255с.

4. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів. – К.: ТОВ «Філі-студія», 2006. – 320с.

5. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю. – К.: Рад. шк., 1988. – 304с.

Марина ДЕМЕШКЕВИЧ

ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В УМОВАХ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

(студентка V курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – канд. філол. наук, доцент Л. І. Потєха

Актуальність дослідження. Основна мета навчальної дисципліни «українська мова» у початкових класах, зазначено у Програмі з рідної мови, «полягає у формуванні ключової комунікативної компетентності молодшого школяра, яка виявляється у здатності успішно користуватися мовою (всіма видами мовленнєвої діяльності) у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішенні життєво важливих завдань» [3, 10].

З низки завдань мовної змістової лінії освітньої галузі «Мови і літератури» одним із найважливіших є «формування елементарних умінь орфографічно правильно писати слова, вживати пунктуаційні знаки» [3, 16]. Оскільки оволодіння рідною мовою у початковій школі забезпечує успішне опанування змісту інших навчальних дисциплін, то особливо важливим виявляється аспект формування правописної грамотності.

Крім традиційних форм і методів вироблення свідомих і стійких правописних умінь і навичок на сучасному етапі початкової освіти виникає потреба окреслювати нові науково-методичні підходи. Згідно з Національною доктриною розвитку освіти, затвердженої у 2002 році, одним із пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку освіти є особистісна орієнтація освіти [4].

Тобто, саме особистість дитини є центром усієї освітньої системи; дитина розглядається не лише як об'єкт навчального впливу, а й і як суб'єкт навчання. Тому зміст та способи викладу програмового матеріалу слід обов'язково узгоджувати із суб'єктивним, життєвим досвідом учня.

Метою даної статті є окреслення шляхів формування орфографічної грамотності учнів молодших класів за умов особистісно орієнтованого навчання.

Концептуальні вимоги до створення та реалізації особистісно орієнтованого підходу розробляли такі психологи: К. О. Альбуханова-Славська, О. Г. Асмолов, В. В. Давидов, В. О. Моляко, Л. М. Проколенко, В. В. Рибалка, В. В. Столін, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, І. С. Якиманська та інші.

Питання потреби в особистісному підході до школярів при організації навчально-виховного процесу неодноразово порушували вчені: І. Д. Бех, І. О. Зимня, І. С. Кон, А. В. Петровський, В. В. Серіков, В. О. Сухомлинський, Б. О. Федоришин.

Технологія особистісно орієнтованого навчання є педоцентричною, оскільки вістрям навчально-виховного процесу виступає особистість дитини, її самобутність, самоцінність.

Під особистісно орієнтованим навчанням науковці О. Балл, О. Бондаревська, В. Серіков, А. Фурман, І. Якиманська розглядають органічне поєднання навчання (нормативно відповідного до діяльності суспільства) та учіння як індивідуально значиму діяльність окремого суб'єкта, в якій реалізується досвід його життєдіяльності [6, 10].

Слід виділити цілі та завдання особистісно орієнтованого навчання [1, 36]:

- розвиток індивідуальних та пізнавальних здібностей кожної дитини;
- максимальний вияв, ініціювання, використання індивідуального (суб'єктивного) досвіду дитини;
- допомога особистості у самопізнанні, самовизначенні і самореалізації, а не формування задалегідь заданих якостей.

Особистісно орієнтована технологія навчання, за І. С. Якиманською, має відповідати низці вимог, зокрема [5, 36 – 37]:

- забезпечувати вияв навчальним матеріалом змісту й обсягу суб'єктивного досвіду учня, в тому числі й досвіду попереднього навчання;
- спрямовувати викладені у підручнику або вчителем знання не тільки на розширення їх обсягу, структурування, інтегрування, узагальнення предметного змісту, а й на постійне перетворення набутого суб'єктивного досвіду кожного учня;
- постійно узгоджувати у процесі навчання життєвий досвід учнів із змістом наукових основ навчальних дисциплін;
- активно стимулювати учнів до самоцінної освітньої діяльності, зміст і форми якої мають забезпечувати їм можливість самоосвіти, саморозвитку, самовираження у процесі оволодіння знаннями;

- конструювати та організовувати навчальний матеріал так, щоб учні мали змогу обирати його зміст, вид та форму виконання завдань;
- виявляти та оцінювати способи навчальної роботи, якими користується учень самостійно, стійко, продуктивно;
- забезпечувати контроль й оцінювання не тільки результату, але й передусім процесу учіння;
- забезпечувати у процесі навчальної діяльності учнів рефлексію, оцінювання учіння як суб'єктивної діяльності.

Вищеокресленим вимогам, на нашу думку, у процесі формування орфографічної грамотності молодших школярів найповніше відповідають навчальні тестові завдання та елементи програмованого навчання.

Зупинимось докладніше на їхніх дидактичних особливостях.

Необхідність психологічної та методичної підготовки учнів початкових класів до державної підсумкової атестації зумовлює потребу формування в школярів загальних умінь та навичок роботи над тестовими завданнями різного типу. Як засвідчують спостереження, у практиці роботи початкової школи знайшли широке застосування тестові технології діагностики та корекції знань, умінь, навичок учнів для формування орфографічної грамотності.

Педагогічний (дидактичний) тест, за визначенням В. С. Аванесова, – це система завдань специфічної форми, певного предметного змісту та складності, що зростає, для об'єктивного оцінювання рівня підготовленості учнів в обмежений проміжок часу. Автор розглядає дидактичний тест з двох позицій: як метод і як результат педагогічного оцінювання [2, 98].

Використання тестових завдань у процесі опрацювання орфографічного матеріалу дає можливість вчителю за короткий проміжок часу отримати об'єктивну інформацію про рівень навчальних досягнень кожного учня та класу загалом, вчасно виявити прогалини у знаннях та визначити дії для їх усунення.

У процесі виконання тестових завдань учні, по-перше, навчаються оперативно приймати рішення (оскільки час на виконання завдань регламентується); по-друге, аналізувати та контролювати свою роботу.

При такому методичному підході у школярів формуються прагнення до досконалості, самоорганізації, самокерівництва, наполегливості, здатність до роздумів, відповідальність за свою роботу, вміння виділяти орфограми, класифікувати їх і застосовувати правила у різних писемних ситуаціях.

Однак під час виконання тестових робіт не завжди забезпечується надійний зворотний зв'язок, тобто учитель і школяр своєчасно не отримують інформації про те, наскільки правильно виконується завдання. Це пояснюється тим, що іноді учень вибирає правильну відповідь невпадом або шляхом відкидання неправильних варіантів, тобто не орієнтуючись на відповідне правило і не застосовуючи його. Тому вважається методично вмотивованою потреба розробляти так звані кодовані тестові завдання, при виконанні яких простежується менша ймовірність угадування або випадкових правильних відповідей. Суть їх полягає у тому, що до кожного завдання вчителем даються відповіді, записані в певному порядку (набір цифр, таблиці-орієнтири). При виконанні роботи учні звіряють свої відповіді з поданими у матриці, тобто постійно здійснюється самоконтроль. Не знайшовши правильної відповіді, вони вносять певні корективи в хід виконання, шукають помилки та виправляють їх, нерідко звертаючись до підручників, довідників, словників. Після завершення роботи школярі дають учителю код своїх відповідей, за яким безпосередньо на уроці встановлюється, як виконали завдання, що викликало труднощі в учнів, своєчасно надається необхідна допомога.

При такому підході уможлиблюється своєчасне отримання вчителем більш достовірної інформації про рівень засвоєння учнями навчального матеріалу, а також про вміння практично застосовувати здобуті знання. За таких умов учитель вчасно виявляє недоліки в організації навчального процесу та вносить відповідні корективи.

У зв'язку із необхідністю практичної перевірки ефективності використання навчальних тестових завдань і завдань із кодованими відповідями було проведено дослідно-експериментальну роботу. Дослідження проходило на базі НВК «Балтська загальноосвітня школа I-III ст. №1 ім. О. Гончара – лицей» м. Балти Одеської області.

Зіставлення навчальних досягнень учнів з фонетико-орфографічного програмового матеріалу, проведених за звичайними формами та із застосуванням тестових завдань різного типу і кодованими відповідями, дає підставу стверджувати, що якість знань учнів, які навчалися із застосуванням тестових і кодованих завдань, дещо вища. Оскільки учень має проміжні орієнтири своєї роботи, то у нього з'являється можливість контролювати свої дії, своєчасно отримувати необхідну допомогу, консультації вчителя.

Цікавими для учнів, як засвідчує практика, виявляються програмовані завдання (перфокарти) і завдання із ключами. Учень при виконанні завдань із відповідями-ключами (згрупувавши цифри відповідного мовного матеріалу згідно з умовою завдання, або поділивши слова за певною ознакою), сам може перевірити правильність виконання, орієнтуючись на подану вчителем відповідь (перелік цифр, сума чисел, вислів). При наявності помилок дитина може проаналізувати їх, використовуючи матеріал підручника чи додаткової

літератури (словники, довідники), або звернутись за допомогою до вчителя.

Наприклад, у 2 класі при вивченні апострофа учні із запропонованого переліку слів виписують ті, в яких уживається апостроф:

Під...йом, кав...ярня, св...ято, Аляб...єв, п...юре, з...йомка, роз...яснення, Лук...янівка, сім...я, обов...язок, моркв...яний, нап...ються.

З перших букв слів діти складуть ім'я казкового персонажа. (кав'ярня, Аляб'єв, роз'яснення, Лук'янівка, сім'я, обов'язок, нап'ються; ключ: Карлсон).

Наступний приклад завдання такого типу. Учитель диктує слова на правопис м'якого знака, які учні записують у дві колонки: із м'яким знаком та без нього. У записаних словах із м'яким знаком виділяють другу букву з кінця та продовжують відомий вислів: «... – це сила». Слова: князь, гілля, вісім, день, пісня, гетьман, гребінь, ліс, волосся, синь, рік, грильяз.

З м'яким знаком	Без м'якого знака
князь	гілля
день	вісім
гетьман	пісня
гребінь	ліс
синь	волосся
грильяз	рік

Застосування у навчальному процесі елементів безмашинного програмування має низку переваг, зокрема:

- раціонально використовується час на уроці;
- забезпечується оперативний зворотний зв'язок;
- відбувається інтенсифікація і спрощення процесу перевірки виконаних завдань.

Під час вивчення орфографічного матеріалу така специфіка особливо важлива, оскільки вчасно виявлені недоліки та прогалини у знаннях школярів допоможуть учителю ефективно спланувати та проводити корекцію сформованих правописних навичок.

Найпоширенішим засобом безмашинного програмування виявляється методично вмотивованим використання перфокарт (аркуш цупкого паперу, в якому вирізаються отвори, де діти вказують відповіді певним чином). Вчитель може виготовити універсальну перфокарту, яку застосовуватиме незалежно від кількості слів. Сучасні технології уможливають широке застосування шаблонів, що сприяє економії часу на уроці.

Значного поширення у практиці роботи вчителів набувають так звані завдання з ключами, чим забезпечується в учнів стійка мотивація до засвоєння навчального матеріалу, викликається зацікавленість до виконання завдань. Крім того, подібні вправи виконують ще одну, не менш важливу, функцію – сприяють формуванню правописної компетенції школяра.

Вправи із пропуском уможливають формування в учнів умінь оперативно застосовувати правило на вказану у завданні орфограму, розвивають уважність і зосередженість. Позитивним у таких завданнях є те, що вони забезпечують перевірку великого обсягу вивченого правописного матеріалу, тому можуть бути застосовані як на етапі формування, закріплення умінь та навичок, так і на етапі контролю рівня навчальних досягнень.

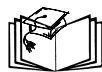
Для кращого засвоєння орфограм і швидкої перевірки виконаного завдання самим учнем використовуються заковані у текстах вправ вислови: скоромовки, прислів'я, приказки, відповіді на загадки, фразеологізми або частини крилатих висловів, речення з художніх творів чи окремі слова. Ці завдання пропонуються професором І. П. Ющуком для середньої та вищої школи, однак за їх зразком учитель початкових класів може самостійно розробити низку завдань для опрацювання правил суто орфографічного та орфографічно-морфологічного матеріалу.

Оскільки завдання з ключами, кодованими та програмованими відповідями з української мови для початкової школи ще не знайшли належного вивчення й опису у науковій та методичній літературі, то вчителям доводиться самостійно розробляти їх.

Сучасний учень, за концепцією особистісно орієнтованого навчання, – це суб'єкт навчального процесу, тому використання дидактичних тестових та програмованих завдань для виявлення рівня знань, умінь і навичок учнів, їхньої самоосвіти, самоконтролю сприяє активізації розумово-пізнавальної діяльності школярів, свідомому та активному засвоєнню програмового матеріалу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор – укладач Н. П. Наволокова. – Х. : Видавнича група «Основа», 2009. – 176 с.
2. Свтух М. Б. Інноваційні методи оцінювання навчальних досягнень : монографія / М. Б. Свтух, Е. В. Лузік, Л. М. Дибкова. – К.: КНЕУ, 2010. – 248 с.
3. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1 – 4 класи. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2012. – 392 с.

4. Національна доктрина розвитку освіти [електронний ресурс] / www.mon.gov.ua.
5. Освітні технології: навчальний посібник / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; За ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2004. – 256 с.
6. Сучасні шкільні технології. – Ч. I / І. Рожнятовська, В. Зоц. – К.: Редакція загально педагогічних газет, 2004 – 112 с.

Марина ДЕМЕШКЕВИЧ

В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО РАЦІОНАЛЬНУ ОРГАНІЗАЦІЮ РЕЖИМУ ЯК ЗАСОБУ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

(студентка V курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент Т. Я. Довга

Актуальність проблеми. Збереження, формування та відновлення здоров'я сьогодні є однією з найактуальніших проблем нашого суспільства.

У Національній доктрині розвитку освіти зазначено: «Пріоритетним завданням системи освіти є виховання людини в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності. Це здійснюється шляхом розвитку валеологічної освіти, повноцінного медичного обслуговування, оптимізації режиму навчально-виховного процесу, створення екологічно сприятливого життєвого простору» [2].

За час навчання в школі учень втрачає третину свого здоров'я, насамперед, через навколишню нездорову атмосферу. Якщо понад 90 % першокласників ідуть до школи з великою радістю, то вже в 3-му класі кожен десятий школу ненавидить. А як відомо, ненависть – це дуже деструктивна емоція, що руйнує здоров'я дитини. Кожна п'ята дитина відчуває страх перед школою, вчителем, сильнішими учнями; 18% дітей мають знижені показники здоров'я [3, 21].

На сьогоднішній день теоретиками та практиками педагогічної науки виявлено та обґрунтовано шляхи формування здорової особистості. Проте не втрачають актуальності в напрямку здоров'язбереження здобутки видатного педагога – Василя Олександровича Сухомлинського.

Аналіз наукових досліджень

Педагогічну спадщину В. О. Сухомлинського досліджували наступні науковці: М. Я. Антоненко, Л. С. Бондар, А. М. Борисовський, С. С. Вітвицька, Н. П. Дічек, В. О. Кравцов, В. Г. Кузь, С. Г. Мельничук, М. І. Мухін, І. П. Прокопенко, А. Я. Розенберг, Г. М. Ткаченко, О. Я. Савченко, О. В. Сухомлинська, О. Л. Храмова та інші.

Мета нашої статті – аналіз педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського з питань раціональної організації режиму як засобу збереження здоров'я молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Василь Сухомлинський визначив та практично втілював систему роботи школи та родини щодо збереження здоров'я молодшого школяра. «Добре, міцне здоров'я, відчуття повноти, невичерпності фізичних сил – дуже важлива умова життєрадісного світосприймання, оптимізму, готовності долати труднощі» [6, 192]. Завдяки багаторічним спостереженням за дітьми, педагог висунув тезу про взаємозв'язок та взаємообумовленість фізичних сил дитини та її духовного життя – «духовне життя дитини – інтелектуальний розвиток, мислення, пам'ять, увага, уява, почуття, воля – великою мірою залежить від «гри» її фізичних сил» [6, 193].

Варто зазначити, що до духовного життя ним зараховано компоненти, що наразі визначаються як складники психічного, соціального здоров'я. Тому є підстава стверджувати, що Василь Олександрович приділяв увагу питанням збереження здоров'я як цілісного утворення.

Нам видається доцільним виділити основні засоби збереження здоров'я та фізичного розвитку, які використовував педагог-новатор: режим праці, відпочинку й харчування школяра, фізична праця, заняття гімнастикою і спортом, спілкування з природою, і які він вважав важливою умовою забезпечення повноцінного розвитку дитини.

В. О. Сухомлинський рекомендував педагогам виважено підходити до організації режимних моментів школяра з урахуванням основних положень:

- інтенсивна розумова праця в перші 6-7 годин після пробудження дитини;
- наступні години – діяльність, не пов'язана з великим розумовим навантаженням;
- протягом останніх 5-6 годин перед сном не займатися напруженою розумовою працею;
- школярі рано лягають спати і рано пробуджуються (молодші школярі лягають спати о 8 (9 – у період канікул) годині вечора, а встають – о 6 (7 – у період канікул) годині ранку);
- перед тим, як йти до школи, діти протягом 1-2 годин займаються найважчими домашніми завданнями;

– другу половину дня діти проводять головним чином на свіжому повітрі, займаючись цікавою творчою працею або читанням.

На перший погляд, видається не зовсім звичайним, що домашні завдання діти виконують саме вранці, а не ввечері. Однак саме це і є «центральною моментом режиму», оскільки ранкові заняття є ефективнішими і у навчальному, і у здоров'ясприятливому плані.

Детальніше зупинимося на рекомендаціях для організації режимних моментів молодших школярів. Після ранкових гігієнічних процедур, фізичної зарядки та сніданку учень виконує домашні завдання. Однак він має більше читати, міркувати та аналізувати, а не заучувати. А завдання, виконання яких потребує використання більшої кількості часу, дозовано розподіляться протягом декількох днів.

Таким чином, робочий день для школяра починається з найважчого, тому що ранок – це період найвищої працездатності, яка поступово знижується протягом дня. Важливо правильно чергувати роботу із відпочинком, адже своєчасний відпочинок здатний запобігти передчасній утомі і підтримати працездатність дитини. Дорога до школи пішки – ось перший відпочинок школяра після виконання завдань. Дійсно, після активної розумової діяльності, за якої більшість м'язів перебувають у статичному положенні, відбуваються різноманітні застійні явища в організмі; тому вкрай необхідно відновити нормальний кровообіг. Рух, ходьба є найбільш фізіологічно оптимальними засобами для цього.

Педагог звертає особливу увагу на той факт, що для молодшого школяра, який прокидається о 6 годині ранку, напружена розумова праця після 12-13 годин є неприпустимою. Таке положення має наукове підґрунтя. Дійсно, працездатність починає поступово зростати саме з 6 години ранку, а її найвищий пік триває з 10 до 12 години, а з 14 до 16 години дня – найнижчий рівень працездатності.

Як бачимо, положення вченого знайшли своє підтвердження. Мабуть, краще організувати навчальний процес, особливо у молодших класах, таким чином, щоб найбільший рівень розумових навантажень на дитину припадав саме на пік працездатності. У цьому разі, швидше за все, буде можливим уникнути передчасної втоми, запобігти захворюванням школярів.

Актуальними є ідеї Василя Олександровича стосовно організації праці та відпочинку школярів. Педагог наголошує, що у дитини ніколи не згасне бажання вчитися, якщо після уроків вона буде зайнята творчою працею у гуртках, на пришкольній ділянці, у саду, читанням літератури. Також на території школи варто розмістити рекреаційні зони, зелені насадження, облаштувати зелені класи. Це принципові вимоги, «... завдяки яким не тільки зміцнюється здоров'я, а й створюються можливості для багатого духовного життя, для всебічного розвитку» [6, 194].

Культура та гігієна розумової праці – запорука здоров'я. Стосовно вмотивованої організації розумової праці, педагог застерігає вчителів від надмірного захоплення педагогічними інноваціями, які переважують, а не допомагають навчатися дитині. Якщо наповнювати кожен хвилину уроку напруженою розумовою працею, то це часто приносить несподівані для вчителя результати: розумова і фізична працездатність дітей на такому уроці різко знижується, падає рівень пізнавальної активності. А якщо у дитини ще й наявні певні соматичні захворювання, то можливе їхнє загострення, а то й поява нових хвороб.

Вчений-практик особливо підкреслює той факт, що в навчально-виховному процесі слід враховувати циклічні коливання життєдіяльності людського організму – біоритми, «...навесні захисні сили організму послаблюються, на осінь зміцнюються» [7, 488]. Тому розумова праця буде ефективною лише в тому разі, якщо найбільші інтелектуальні навантаження припадають на той період, коли в дитини наявний стійкий імунітет. Зміст програмового матеріалу в початковій школі, на його думку, варто розподілити таким чином, щоб до середини лютого діти вивчили найважчі теоретичні положення, а розумова праця навесні «має складатися в основному з тих видів роботи, які розвивають, поглиблюють, систематизують здобуті раніше знання». Також весною варто вести інтенсивні спостереження, зміст яких стане основою теоретичних узагальнень у перших двох чвертях наступного навчального року [7, 488].

Стосовно складання розкладу уроків у директора Павлівської школи також існують рекомендації. Він радив останніми уроками ставити трудове навчання, образотворче мистецтво, музичне мистецтво, фізичне виховання, працю на ділянках, у майстернях.

Вартий уваги й досвід організації рухового режиму на уроках. Учні не перебувають постійно лише у сидячому положенні. «Посередині уроку вчитель дає їм таку справу, яка змушує їх виходити чи до столу, чи в двір, що-небудь розглядати, спостерігати» [5, 133 – 134]. Доцільна зміна видів діяльності протягом уроку, чергування статичного й динамічного положення тіла дитини також є профілактикою передчасної втоми.

Останнім часом стає поширеною практика створення та діяльності груп продовженого дня саме для молодших школярів. У педагогічній спадщині Василя Олександровича знаходимо цінні поради стосовно організації розумової роботи в групі. Так от, учні 1 – 4 класів, які залишаються на групі продовженого дня, зайняті розумовою працею не більше 20-30 хвилин. Решту часу учні проводять на свіжому повітрі [5, 131].

Зазначимо, що педагог рекомендує дієві способи уникнення перевантаження у розумовій діяльності школярів. Це, зокрема, організація високого інтелектуального фону у сім'ї дитини. Зрозуміло, що, якщо у дитини ще до початку навчання у школі буде багатий словниковий запас, загальнонаукова обізнаність, розвинені мислинні операції, насамперед аналіз та синтез, то зміст програмних вимог дитина опануватиме без особливих труднощів. Однак організувати таке сприятливе інтелектуальне середовище мають насамперед батьки дитини, завдання ж учителя початкових класів – сприяти підвищенню педагогічної культури батьків. Наступний спосіб – не допускати диспропорції між знаннями та вміннями, формування в учнів уміння вчитися. Саме це положення нам здається особливо цінним. Адже в умовах сучасного компетентнісного підходу, компетентність «уміння вчитися» є ключовою у початковій школі. Орієнтація на кожного окремого учня у навчальному процесі – ще один із засобів уникнення перевантаження. Дійсно, динаміка працездатності кожного школяра індивідуальна, вона залежить від особливостей нервової системи, стану здоров'я учня. Тому лише за умови застосування індивідуального підходу до кожного школяра можлива ефективна, сприятлива організація навчально-виховного процесу.

Як бачимо, значну увагу приділено саме раціональній розумовій праці школярів, оскільки «повноцінність розумової праці визначається не тільки її темпом і напруженістю, а насамперед правильною, продуманою, розумною її організацією» [6, 193].

Безперечно, здоров'я кожної дитини має бути предметом вивчення та особливої уваги педагогічного колективу. Василь Олександрович рекомендує вчителю разом із батьками та медичним працівником усунувати для кожного вихованця режим праці, відпочинку і харчування.

У наш час, на жаль, частіше трапляються випадки наявності у дітей різних форм недорозвинення мислення, головною причиною яких є не органічні ураження головного мозку, а недоліки організації сімейного виховання, педагогічна занедбаність. Тому варто в цьому випадку взяти на озброєння наступні поради В. О. Сухомлинського.

Багато уваги приділяти питанням організації ефективного відпочинку дітей. Відпочинок має бути як пасивним, так і активним. Пасивним – як розрядка після напруженої праці. Дитину варто привчати кожну хвилину відпочинку використовувати для духовного збагачення. З цією метою особливо ефективними виявляються споглядання творів природи та мистецтва. «Відпочинок своїх вихованців ми вбачаємо в розумному чергуванні видів діяльності, у праці, що задовольняє естетичні запити, в діяльній насолоді красою природи» [6, 196].

Вчителю варто спонукати вихованців до такої організації власного відпочинку, щоб він був заповнений задоволенням високих духовних інтересів. «Своє завдання ми вбачаємо в тому, щоб години, вільні від навчання і фізичної праці, були наповнені живою, хвилюючою думкою, глибокими моральними, інтелектуальними й естетичними почуттями. Чим багатші духовні інтереси в години відпочинку, тим більше приваблює дитину навчання, розумова праця на уроках, тим більше вона відчуває красу в творах культури й мистецтва» [6, 196].

Водночас, групові та колективні форми організації відпочинку (читання та обговорення літератури, участь у художній самодіяльності, спортивних секціях) сприяють згуртуванню колективу, успішному налагодженню міжособистісних відносин. А це – передумови соціального здоров'я вихованців.

Стародавня мудрість стверджує: «Скажи мені, що ти їси, і я скажу, хто ти». Від режиму харчування та самих продуктів, які споживає дитина, залежить стан її здоров'я. Педагог рекомендував батькам підвищувати вміст вітамінів та активних мікроелементів шляхом використання меду – «шматка сонця на тарілці», варення із плодів шипшини, терну. Цілком зрозумілий зміст таких порад: вітаміни, насамперед, сприяють зміцненню імунітету; завдяки стійкому імунітетові дитина буде менше хворіти, підвищиться її працездатність. Серед продуктів харчування, які дитина має обов'язково споживати, педагог радить наступні: молоко, масло, фруктовий цукор (його джерелом є свіжі й сушені фрукти).

Наступним засобом збереження здоров'я та фізичного розвитку є фізична праця. «Без здорової втоми людині не може бути повною мірою доступна насолода відпочинком» [5, 137].

Саме завдяки виконанню трудових операцій (у полі, в саду, майстрування) формуються рухові навички, вдосконалюються фізичні якості дитини. «Вихованці, які займаються такою працею, відзначаються прекрасним фізичним розвитком, красою, гармонійною пропорційністю органів, поєднанням стрункості, краси постави, пластичності рухів і фізичної сили» [6, 195].

Фізична праця сприяє формуванню адаптаційних сил організму, стійкості психоемоційної сфери. Вчитель має знайти для кожного вікового періоду саме ту працю, «яка розвиває людину фізично й духовно, загартовує організм, виховує почуття краси» [6, 195].

Стосовно праці для молодших школярів, педагог рекомендує роботу у сфері сільського господарства, а саме: догляд за плодовими деревами та виноградом, вирощування саджанців, збирання насіння декоративних і плодкових дерев, відбір насіння зернових і технічних культур.

Взагалі, будь-яку фізичну працю дитині краще виконувати на свіжому повітрі, щоб дія фізичного навантаження та природних чинників була комплексною. У творах видатного педагога можемо знайти приклади сприятливого впливу фізичної праці на психічний стан вихованців.

Важливим джерелом здоров'я виступає праця взимку на свіжому повітрі. Діти віком 8 – 11 років за умови морозу до 10°C працювали на свіжому повітрі раз на тиждень 2 години (8-річні), 3 години (9 – 10-річні), 4 години (11-річні). Вони займалися сільськогосподарською працею (захист стовбурів дерев від морозу, заготівля снігу для виноградників та плодкових дерев) [4, 106].

Заняття гімнастикою і спортом у практичній діяльності колективу Павлівської школи під керівництвом В. О. Сухомлинського також відігравали значну роль у формуванні здоров'я.

Головною організаційною формою фізичного виховання виступають уроки фізичної культури. Ці уроки варто проводити в теплі пори року на вулиці: спортивному майданчику.

Утім, сприятливий вплив від фізичних вправ можливий лише за тієї умови, якщо «вся навчально-виховна робота пройнята турботою про здоров'я, про гармонію фізичного і духовного» [6, 195]. Важливим є факт усвідомлення школярем корисності заняття фізичними вправами та відчуття насолоди від їх виконання. У школі варто проводити гімнастику до занять – спеціальний комплекс вправ для формування правильної постави, а під час найбільшої перерви (у Павлівській середній школі – 30-хвилинної, після другого уроку) проводити фізкультурну паузу із спеціальними комплексами для кожного віку.

Василь Олександрович постійно наголошує на взаємозв'язку фізичного та духовного (психічного). Робота школи має бути спрямована на формування у вихованців переконання, що «завдяки регулярним фізичним вправам у них не тільки створюється краса тіла, гармонія рухів, але й формується характер, загартується воля» [6, 195]. У його творах знаходимо підтвердження взаємозв'язку фізичного виховання з естетичним: педагог пропонує під час проведення фізичних ігор проводити змагання на першість за красою, витонченістю, гармонією рухів.

Заслуговує на увагу й досвід використання такого важливого методу фізичного виховання, як туризм. Школярі брали участь у туристичних походах з 8 – 9 років, тобто з початкової школи [5, 143]. У процесі туристичних подорожей широко застосовувалися можливості реалізації завдань усіх напрямків виховання: розумового (пошук та збір інформації про історичні пам'ятки рідного краю, корисні копалини); трудового (організація власного побуту під час походу, приготування їжі, чергування); фізичного (дія природних засобів, фізичні навантаження під час переходів); морального (збір краєзнавчого матеріалу, допомога ветеранам); естетичного (споглядання за красою природних об'єктів).

Висновки. Отже, педагогічні ідеї видатного педагога Василя Олександровича Сухомлинського залишаються актуальними в умовах сучасної шкільної практики. Ним визначено основні засоби збереження здоров'я учнів, показано шляхи їх практичного втілення. На особливу увагу заслуговує система роботи із здоров'язбереження молодших школярів, адже саме початкова школа значною мірою закладає основи здорового способу життя дитини. Ми переконані, що педагогічна спадщина вченого-практика потребує системного осмислення й творчого застосування в початковій школі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антоненко М. Проблема охорони здоров'я школярів у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського / М. Антоненко // Початкова школа. – 2012. – №9. – С. 10 – 13.
2. Національна доктрина розвитку освіти [електронний ресурс] / www.mon.gov.ua.
3. Оржеховська В. М. Стратегія педагогіки здорового способу життя / В. М. Оржеховська // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 4 (53). – С. 19 – 28.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 9 – 282.
5. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 4. – С. 31 – 392.
6. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 1. – С. 55 – 206.
7. Сухомлинський В. О. Сто порад учителів / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 2. – С. 419 – 656.

Світлана Ковалевська

В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

(студентка IV курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник - старший викладач, заступник декана з навчально-виховної роботи
Т.А.Шарапова

1. Принципи і методи естетичного виховання

В.О. Сухомлинський надавав особливо великого значення в естетичному вихованні учнів казці, музиці, живопису. Він дбав про те, щоб його вихованці діставали світлі мажорні враження, які вже самі по собі

повинні ставати могутніми засобами виховання людини. Це досягалося за допомогою яскравих полотен, доступних дітям за змістом і формою, виразно прочитаної народної казки, краси рідної природи. Особливо сильний вплив на формування духовного світу дитини справляє пісня, музика. Осягаючи світ музичних ритмів, дитина навчається передавати за допомогою музики свої враження, розкриває свою емоційну культуру, творчі здібності.

Особливе значення в естетичному вихованні школярів належить урокам художньої літератури (читання) - як за відведеним на них часом, так і за впливом на загальний розвиток дітей. Слово - найбільш зрозумілий засіб вираження ідей митця

(на відміну від звуків, фарб і т.д.), що робить літературу найдуховнішим універсальним видом мистецтва. Українські письменники Б. Грінченко,

М. Коцюбинський, Олена Пчілка, Леся Українка, І. Франко вважали художню літературу одним з найефективніших засобів естетичного виховання дітей.

Великого значення в естетичному вихованні учнів В.О. Сухомлинський надавав зовнішньому вигляду і оформленню класів. Кожна картина, кожне унаочнення повинні допомогти учням сприйняти слова вчителя, глибше усвідомити матеріал, який вивчається.

Багато уроків Василь Олександрович проводив у спеціальній «Кімнаті казок», щоб якомога глибше поринути з дітьми в атмосферу чарівного світу казок, бо саме казці педагог відводив особливе місце в естетичному вихованні учнів. Адже усвідомлення суті моральних ідей досягається не гучними словами й фразами, а емоційністю, глибиною розкриття істини і показом величчя людського розуму.

Без відчуття краси слова для дитини недосяжні потаємні грані його смислового значення. А переживання краси немислиме без фантазії, без особистої участі учня у співтворчості з учителем, який передає казку. Казка, на думку В.О. Сухомлинського, — активна творчість, яка охоплює всі сфери духовного життя дитини, її розум, почуття, уяву, волю. Казка невіддільна від краси, сприяє розвитку естетичних почуттів, без яких немислиме благородство душі, чуйність, героїчний вчинок тощо. Завдяки казці дитина осягає світ не лише розумом, але й почуттями, в казці вона знаходить реальну форму виявлення своїх духовних сил.

В.О. Сухомлинський наголошував, що створення казок - одне з важливих джерел поетичної творчості, формування естетичних почуттів і водночас засіб розумового розвитку. Участь дитини у створенні казок великою мірою сприяє збагаченню її словникового запасу, розвитку творчого мислення. Казка виховує любов до рідного краю вже тому, що сама вона - творення народу, гра творчих сил народного духу, духовне багатство народної культури.

У Павлівській школі багато казок створювалося самими дітьми. Понад тисячу казок написано В.О. Сухомлинським. Твердячи, що фантастичні казкові образи відкривають дитині не лише красу, але й істину, що без казки і казкової ситуації всі пояснення для дитини мертві, бо мовчить її серце, Василь Олександрович неухильно дотримувався важливого педагогічного засобу ~ естетична потреба не повинна задовольнятися до перенасичення. Там, де є перенасичення, починається снобізм, розчарування, нудьга, пошуки засобів "вбити" вільний час. Тому в "Кімнаті казок" В.О. Сухомлинський бував з дітьми не часто - раз - два на тиждень.

Велику увагу в естетичному вихованні учнів В.О. Сухомлинський приділяє живопису і музиці. «Музика тісно пов'язана з ліричною поезією і є немовби наступною сходинкою в духовному розвитку людини. У вихованні музикою виражається єдність моральної, емоційної і естетичної сфер людини.»

Серед різних видів мистецтва особлива виховна роль належить музичному вихованню, яке вводить дітей у світ музичного мистецтва, знайомить з музичною культурою різних народів, сприяє збагаченню індивіда знаннями законів музичного мистецтва, необхідними для розуміння його сутності, формуванню смаку, музичних здібностей, виробленню навичок і вмінь, які дозволять школярам бути активними слухачами, вмілими виконавцями. Торкаючись емоційної сфери людини, музика впливає на формування її моральних і естетичних смаків та ідеалів.

Так, К. Стеценко вважав, що музика - "один з найвагоміших засобів естетичного виховання дітей, бо вона, як ніщо інше, здатна ушляхетнити людину, розвинути в ній благородні поривання, вплинути на психіку і настрої"

Музика - це мова почуттів. Мелодія передає найтонші відтінки почуттів, недоступні слову. Музика починається там, де кінчається слово. І якщо словом обмежується проникнення вихователя в потаємні куточки юного серця, якщо після слова не починається тонше й глибше проникнення - музика, виховання не може бути повноцінним.

Твори образотворчого мистецтва утверджують в юній душі почуття величчя й краси людини, підносять особистість в її власних очах. «Щоб розуміти, пережити й любити живопис, людині треба пройти тривалу школу почуттів... в світі природи»

На найкращих зразках живопису й музики у школярів виховується вміння цінувати справжню людську красу, нетерпимість до приниження людської гідності. Музика й живопис сприяють формуванню в дитини

кращих людських якостей. Вони - могутній засіб виховання. В.О. Сухомлинський будує так, щоб сприймання творів мистецтва - музики, живопису чергувались «з виходами на природу», де дитина може зримо, наочно відчувати співзвучність тиші полів і лук, шелесту дібров і співу жайворонків.

Краса природи допомагає по-новому відчувати красу мистецтва, а краса мистецтва виховує чуйність, сприйнятливості до краси природи. В "Школі радості" приділяється однакова увага як прослуховуванню музичних творів, так і осягненню "музики" природи.

Природу - великий гуманіст розглядав як важливий засіб емоційного, естетичного, морального аспектів виховного процесу. Вона виховує в душі підлітків здатність відчувати, сприймати тонкощі, відтінки речей, явищ. Сухомлинський писав «пізнаючи відтінки краси природи, хлопчики та дівчатка переживали життєрадісне почуття повноти духовних сил, жадобу до пізнання все нових джерел естетичних багатств». І при цьому наполягав на повноцінному включенні природи і в навчальну, і у виховну роботу. Але згадаймо його застереження: природа не повинна лишатися простим фоном розумових зацікавлень. Саме тому він вбачав необхідність талановито й уміло, глибоко й продумано включати силу краси оточуючого світу в процес виховання розуму й почуттів. Його переконання, що вміння читати й розуміти мову природи виховується так само, як і вміння читати, і сьогодні апелює до нас у процесі виховання дитини в прекрасному світі гармонії.

Прилучення дитини до прекрасного починається в сім'ї. Оскільки остання є тим соціальним осередком, де дитина одержує свої перші життєві уроки, то зрозуміло, що перші естетичні враження, переживання, почуття започатковуються в сім'ї. "Тонкість відчуження людини, емоційна сприйнятливості, вразливості, чуйності, чуливість, співпереживання, проникнення в духовний світ іншої людини - все це осягається передусім у сім'ї, у взаємовідносинах з рідними. Тут треба шукати емоційно-естетичний корінь благої духовної потреби в людині".

Втіленням краси, досконалості, доброти для дитини передусім є мати. Це не лише тепло, а й світ сонця, любові, ласки. У Павлієвській школі панувала обстановка культу матері, з перших уроків дітям прищеплювалась життєво важлива формула: "Люби й цінуй більше всіх у житті - Маму!".

Отже, творчий доробок В.О. Сухомлинського має різноплановий багатоаспектний характер, основу якого становлять педагогічні погляди і переконання видатного вченого. Василь Олександрович приділяв багато уваги проблемі естетичного виховання дітей. Своїми педагогічними працями він довів, що поглиблення чуттєвого світу засобами мистецтва сприяє вихованню людини, цікавої і корисної суспільству.

Головною метою навчально-виховного процесу В.О. Сухомлинський вважав всебічний розвиток особистості. Положення про неповторність кожної дитини є немовби наріжним каменем, на якому побудована вся система поглядів В.О. Сухомлинського на проблеми навчання й виховання. Це дає змогу сформулювати фундаментальні принципи підходу до навчання й виховання:

- принцип емоційної чутливості. Емоційна чуйність немовби відкриває очі на світ. Співпереживання навчає відчувати горе іншої людини в найнепомітніших відтінках суму, задуми, тривоги в очах. «Завдяки школі емоційної чутливості, яку проходили мої вихованці в роки дитинства, отроцтва та юності, вони помічали самотність дорослих, проймались до них співчуттям, ставали їх друзями.»

- принцип урахування нерівності розумових здібностей дітей. Навчання й виховання дітей із високими розумовими здібностями не викликає особливих труднощів. А що робити з дітьми, які мають знижену здатність до навчання? Як вчити і виховувати таких дітей? Впоратися з цим завданням можна, на думку В.О. Сухомлинського, лише за умови використання для навчання і виховання таких дітей особливих заходів, тонкого і делікатного індивідуального підходу.

- принцип індивідуалізації навчально-виховного процесу. Індивідуалізація навчально-виховного процесу - це, по суті, навчання і виховання кожного учня за індивідуальним планом. "Досвід переконує, - пише В.О. Сухомлинський у статті "Народний учитель", - якщо в школі, скажімо, шістсот учнів, то це означає, треба шукати шістсот індивідуальних стежок.

- принципу врахування індивідуальних особливостей учнів. Природні задатки, нахили, обдарування складають зміст індивідуальних особливостей учнів.

- ~ принцип визначення кожного учня особистістю. Розкриваючи суть індивідуального, диференційованого підходу до навчання й виховання учнів, В.О. Сухомлинський постійно використовує поняття особистість дитини.

1. принцип отримання позитивних почуттів від навчання. Головним завданням щодо реалізації цього принципу є збереження і розвиток у дитини почуття людської гідності. Це завдання В.О. Сухомлинський вважав одним із найважливіх і найтонших завдань педагога і, судячи з того, як часто зустрічається поняття людська гідність у його працях, надавав йому дуже великого значення. Поважне ставлення до людської гідності, людської особистості учня є, говорячи словами В.О. Сухомлинського, найважливішим педагогічним інструментом, оскільки дає змогу зберегти всі гарні людські якості, що були закладені у дитини від народження - доброту, людяність, невгамовність, і не дає змоги розвинути погані властивості - безвольність і мовчазній покірності, безсердечності, жорстокості.

Кінцевою метою такого підходу є, за словами В.О. Сухомлинського, творити дуже ніжну, тонку річ: «бажання бути хорошим, стати сьогодні кращим, ніж був учора». Переживання як позитивних, так і негативних інтелектуальних почуттів позначається на всьому духовному житті дитини.

– принцип навчання через подолання труднощів. У талановитих дітей успіхи у навчанні можуть породжувати почуття запаморочення від успіхів, зазнайство. Щоб запобігти цим небажаним явищам, - пише В.О. Сухомлинський, - слід уміло вести підлітка шляхом подолання труднощів.

– принцип дослідницького підходу до предмета вивчення. Навчання - це важка розумова праця, і щоб ця праця була успішною, вона має бути цікавою, бажаною для учнів. При чому цікавим може бути не тільки предмет, а й спосіб пізнання. Одним із найефективніших способів пізнання, пише В.О. Сухомлинський у статті "Розумова праця і зв'язок школи з життям", є дослідницький підхід до предмета вивчення

– принцип обов'язковості самостійної розумової праці учнів у процесі навчання. Шкільна пошуково-дослідницька діяльність - один із аспектів самостійного добування знань учнями, якому В.О. Сухомлинський надавав великого значення.

– принцип людяності, чуйності і тактовності по відношенню до учнів. Важливим чинником ефективності навчання В.О. Сухомлинський вважав людяність, любов, доброту, чуйність, сердечність, тактовність стосовно учнів. З цим положенням безпосередньо пов'язане наступне положення В.О. Сухомлинського про розуміння оцінки як інструмента виховання, а не покарання.

– принцип взаємозалежності колективу і особистості у навчанні.

– принцип залежності особистості учня від особистості вчителя.

– принцип розгляду навчально-виховного процесу як складної системи. Положення В.О. Сухомлинського про наявність численних складних взаємозв'язків і взаємозалежностей між окремими складовими частинами навчально-виховного процесу.

2. Організація естетичної підготовки вчителя до практичної роботи на прикладі педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського

Одним із важливіших завдань розвитку освіти в сучасних умовах є формування духовної культури вчителя, невід'ємну складову частину якої становить його естетична підготовка.

Питання естетичної культури вчителя займають важливе місце в працях В.О. Сухомлинського. Він розглядав її у двох аспектах: як основу духовного життя особистості і як важливий компонент педагогічної майстерності, а також рекомендував здійснювати естетичну освіту і виховання вчителів у двох напрямках. Метою першого була підготовка естетично грамотної особистості самого вчителя, тобто формування його естетичної свідомості, та гармонізація різнопланових здібностей. Другий становила підготовка вчителя до естетичного виховання молоді через основні види діяльності учнів: навчання, спілкування, працю, а також естетичні компоненти побуту і природи.

В.О. Сухомлинський вважав, що лише навчившись уважно спостерігати і зосереджено слухати, вчитель може повноцінно відчувати багатство оточуючого світу, розпізнавати зовнішні прояви внутрішнього емоційного життя учнів.

Другою складовою частиною естетичної діяльності вчителя Сухомлинський вважав науково-самостійною галузь до якої відносив процес формування естетичних суджень, смаків, ідеалів шляхом інтелектуальної самоосвіти. У зв'язку з цим він наголошував на необхідності теоретичної підготовки вчителя у галузі естетики і мистецтва, потребі постійного розширення і поглиблення отриманих знань. Основу мистецтвознавчої підготовки вчителя, за думкою В.О. Сухомлинського, складало знання з літературознавства, музикознавства, теорія та історія образотворчого мистецтва, а також фольклористики і культури мови.

Провідне місце у змісті культури вчителя, займає його морально-естетична культура, яка полягає в умінні створювати і підтримувати в учбово-виховному процесі школи атмосферу творчої співпраці. Повага до особистості учня, його людської гідності відзначає справжнього вчителя.

В.О. Сухомлинський отстоював «прово дитини на зону недоторканості у внутрішньому світі»

Успіх виховання полягає не у викориненні вад, а у розкритті всього найкращого в дитині. Педагогу виживо, з одного боку, бачити перспективу розвитку позитивних якостей особистості учня, з другого - постійно підтримувати та заохочувати притамане дітям прагнення бути кращими.

Після глибокого вивчення спадщини В.О. Сухомлинського, його принцип естетичного виховання можна уявити як струнку систему. Ця система включає високі вимоги до діяльності вчителя:

- любов до власної справи,
- високої кваліфікації,
- моральних якостей,
- вимога творчого підходу до навчання й виховання,
- систематичне піклування про всебічний розвиток дітей,
- любов до дітей і кожної окремо,
- повага до дитини, вміння бачити в кожному особистість,

- віра в дитину, як запорука педагогічного успіху,
- глибоке психологічне знання дитини,
- бережливе ставлення до духовного світу і природи дитини,
- вміння розвивати у дитини почуття власної гідності,
- вміння включати дитину в коло інтересів, життя і турбот інших людей,
- бути другом, мудрим радником дитини.

Я виділила таку гуманно-естетичну методіку у вихованні:

– виховання словом: роз'яснення учителем естетичних понять, цінностей, норм, правил естетичної поведінки; етичні бесіди; словесне виявлення довіри і недовіри; навіювання; переконання, роздуми; створення казкових образів гуманної поведінки і взаємовідносин.

– виховання прикладом: відношення до людей, навколишнього світу, природи, України, людства,

– система методів організації діяльності і формування досвіду естетичної поведінки дітей: організація спеціальних педагогічних ситуацій, доручення, спонування до творчо-корисної діяльності, створення ситуацій успіху.

– самовиховання, саморозвоток учнів як вершина, мета виховання.

До змісту естетичної культури вчителя В.О. Сухомлинський відносив також естетику його зовнішнього вигляду, стиль одягу і зачіски. Простота, скромність та елегантність зовнішнього вигляду, починаючи з силуету і закінчуючи кольоровою гамою - все повинно відповідати індивідуальності людини, підкреслювати красу і згладжувати недоліки. Відсутність зовнішньої яскравості має комі має компенсуватися плавністю ліній, зручністю, функціональністю.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. І.Я. Зазюн, С.Х. Родчанин Морально-естетичний погляд В.О. Сухомлинського. — Київ 1980
2. Лозова В.Х., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: навчальний посібник / Харк. держ. пед. ун-т ім.Х.С. Сковороди. -2-е вид., випр. і доп. - Харків: "ОВС", 2002.
3. Мечник Л.А., Мечник І.І., Посібник для вчителів.- Тернопіль, 1998.
4. Сухомлинський В.О. Сто порад вчителю //Вибр. Твори: в 5 т.—Т.2.
5. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. - К.: Радянська школа, 1978.

Яна ЛУТЧЕНКО

ТЕСТУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З МАТЕМАТИКИ

(студентка V курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент В.В. Постолатій

Педагогічна діагностика ставить за мету, по-перше, оптимізувати процес індивідуального навчання, по-друге, в інтересах суспільства забезпечити об'єктивний контроль результатів навчання і, по-третє, керуючись виробленими критеріями, звести до мінімуму помилки у разі вибору учнями профілю і спеціалізації навчання [2, 114]. Тести – один з провідних інструментаріїв педагогічної діагностики. Корені тестування – у стародавності.

У XIX ст. Ф. Гальтон (Англія) не тільки започаткував тестування для вивчення індивідуальних відмінностей у людей, а й розробив методи математичної статистики для аналізу даних щодо індивідуальних особливостей у такій формі, яка давала змогу дослідникам, не маючи математичної підготовки, вільно їх використовувати. На нашу думку сучасний вчитель початкових класів повинен володіти класичною теорією тестування та вміти застосовувати прості математико-статистичні методи для обробки результатів тестування, щоб мати можливість перекоструювати за необхідності тести, що пропонуються в різноманітних дидактичних матеріалах, конструювати власні тести, калібрувати їх, щоб застосовувати, враховуючи індивідуальні особливості класу.

Перші три десятиріччя XX ст. система тестування розвивалась в багатьох країнах, але з різною інтенсивністю. У колишньому СРСР в 20-30-х рр. тести почали широко використовувати у професійно-консультаційній роботі, в дослідженнях працездатності і лише частково – під час вивчення шкільної успішності. У той час безтурботне використання нашвидку адаптованих зарубіжних тестів, їх переоцінка і нехтування традиційних методів вимірювання шкільної успішності зашкодили навчанню і вихованню

молодого покоління. Внаслідок цього постановою уряду 1936 р. було засуджено тести успішності й інтелектуальні тести, які нібито мали «класовий» характер і перевіряли «вроджений інтелект», а не рівень розвитку дитини на певний час.

Водночас зарубіжний досвід на нинішньому етапі свідчить про те, що тести мають певні переваги перед традиційним інструментарієм діагностики успішності й розвитку учнів (контрольні і самостійні роботи, усні відповіді учнів, олімпіади, звичайні спостереження вчителя, анкети та ін.). Традиційний контроль в основному орієнтований на виявлення помилок і недоліків, а тому призводить до негативного ставлення до нього учнів. Багаторічний зарубіжний досвід свідчить про те, що тестовий контроль успішності учнів за певних умов спричиняє позитивне ставлення школярів до нього, оскільки тести спрямовані в основному на виявлення досягнень учнів. Велика кількість різноманітних завдань (20-30 і більше), які охоплюють значний навчальний матеріал і перевіряють не тільки навички й уміння, а й теоретичні знання, дає змогу учневі вибрати передусім ті, з якими він може впоратися і набрати максимальну для нього кількість балів, тому система тестування нині популярна в багатьох країнах.

Редактори перекладу двотомника відомого американського спеціаліста в галузі тестування Г. Анастасі К.М. Гуревич і В.І. Дубовський справедливо вважають, що розв'язати проблему методики тестування за рахунок тестів і методів, розроблених в інших країнах, навряд чи можливо. І тести, й методики їх проведення, методи обробки результатів тощо мають бути створені на базі нашої культури, що потребує і кваліфікації, і досвіду [1, 14].

Вчителів тести допомагають з'ясувати успіхи кожного учня відповідно до програми й організувати своєчасну індивідуальну допомогу, скоригувати власну педагогічну діяльність. Однак тести мають і цілу низку недоліків, які слід враховувати.

Для створення якісних тестів у системі тестування слід пам'ятати, що результати вимірювання мають задовольняти три основні критерії: 1) об'єктивність; 2) надійність; 3) валідність, які можна підвищувати шляхом апробації та калібрування тестових завдань.

Об'єктивність означає, що результати вимірювання мають бути максимально незалежними від тих, хто вимірює, тобто треба максимально виключити суб'єктивізм. Це означає, що для будь-якого індивіда показник тестування має бути однаковим незалежно від того, хто обробляє наслідки. Насправді досягти повної стандартизації й об'єктивності практично неможливо, хоч за належного забезпечення для більшості тестів їхній рівень досить високий.

Під надійністю вимірювання розуміють ступінь точності, з якого можна скласти кількісне уявлення про певну ознаку, наприклад рівень знань, навичок і умінь, розвитку індивіда. Надійність передбачає погодженість результатів тесту, які одержують під час повторного його використання до тих самих індивідів в різні періоди часу з використанням наборів еквівалентних завдань.

Валідність, або вірогідність, тесту – поняття, котре показує, що саме вимірює тест і як добре він це робить. Валідність за змістом вимагає переконалися, що завдання тесту охоплюють всі аспекти перевірки, причому в правильній пропорції.

Покажемо на прикладі математико-статистичну обробку результатів тестування за класичною теорією, описаною Челишковою М.Б. [3]. Тестові завдання з математики були складені для учнів другого класу та апробувалися під час педагогічної практики в Шарівській загальноосвітній школі I-III ступенів Олександрійського району Кіровоградської області.

На основі отриманих даних вказаного тестування були побудовані матриці результатів тестування. У вихідній матриці кількісні дані були представлені в систематизованій і стислій формі: за невірну відповідь на завдання тесту виставлено 0, а за вірну – 1, тобто матриця результатів тестування складалася із нулів та одиниць (вона називається бінарною або дихотомічною). Рядки матриці відповідали відповідям учнів на різні завдання тесту, а по стовпцям розташовані бали відповідей випробовуваних на кожне завдання тесту. Після підрахунку індивідуальних балів досліджуваних та кількості правильних відповідей випробовуваних на кожне завдання тесту, ми зробили перестановку рядків матриці так, щоб впорядкувати результати тестування: індивідуальні бали розташували в порядку зростання, а число правильних відповідей в порядку спадання – отримали впорядковану матрицю результатів (табл. 1). У таблиці прізвища учнів не вказуються з етичною метою, роботи пронумеровані відповідно до зростання індивідуальних балів школярів, тобто роботи учня, який набрав найменшу кількість балів, присвоєно №1 і т.д.

Таблиця 1

Упорядкована матриця результатів тестування

Номер Завдання, j Номер роботи, i											Індивідуальний бал учня (X_i)
	1	2	3	5	4	6	7	8	9	10	
1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	2
2	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	3
3	1	1	0	1	1	0	0	0	0	0	4
4	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	4
5	1	1	1	1	0	0	0	1	0	0	5
6	1	1	1	0	0	0	1	0	0	1	5
7	1	1	1	0	0	1	0	0	0	1	5
8	1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	5
9	1	1	1	0	1	1	0	0	0	1	6
10	1	1	0	1	1	0	1	0	1	0	6
11	1	1	0	1	0	1	1	1	0	0	6
12	1	1	0	1	1	0	1	1	1	0	7
13	1	1	1	1	1	0	1	0	1	0	7
14	1	0	1	0	1	1	1	1	1	1	8
15	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	9
Кількість правильних відповідей, R_j	14	13	9	9	8	7	6	6	5	5	82

Представимо емпіричні результати тестування графічно.
Для побудови гістограми дані запишемо у вигляді розподілу згрупованих частот (табл. 2).

Таблиця 2

Згрупований ряд

x_i	2	3	4	5	6	7	8	9
n_i	1	1	2	4	3	2	1	1

Побудуємо гістограму, так як вона досить зручна для візуального порівняння емпіричного розподілу з теоретичним нормальним (рис. 1).

Визначимо моду даного розподілу. Очевидно, що значення 5 зустрічається найчастіше серед результатів виконання тесту, тому $M_0=5$.

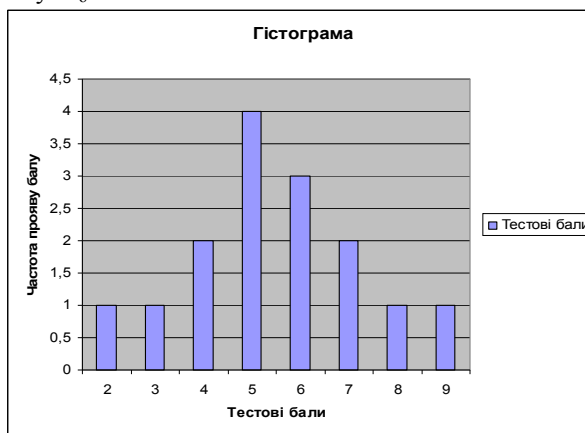

Рис. 1. Гістограма результатів тестування другокласників з математики

Для сукупності індивідуальних балів X_1, X_2, \dots, X_{15} групи $N=15$ випробовуваних середнє значення $\bar{X} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N X_i \approx 5,4$. Так як середнє значення балів знаходиться в центрі розподілу, то можна вважати, що тест забезпечує нормальний розподіл індивідуальних балів репрезентативної вибірки учнів, а це говорить про те, що нормативно-орієнтований тест правильно сконструйований.

Виправлена дисперсія рівна $S_x^2 = \frac{\sum_{i=1}^N (X_i - \bar{X})^2}{N-1} \approx 3,41$, стандартне відхилення $S_x = \sqrt{S_x^2} \approx 1,85$.

Знайдемо потроєне стандартне відхилення $3S_x = 3 \cdot 1,85 = 5,54$. Порівнюючи отриманий результат з середнім вибірковим, можна сказати, що дисперсія оптимально висока і розподіл близький до нормального.

Ступінь відхилення розподілу спостережуваних частот вибірки від симетричного розподілу, характерного для нормальної кривої оцінимо за допомогою асиметрії, а вигляд вершини кривої розподілу

визначимо за допомогою ексцесу. Формули для обчислень асиметрії $A = \frac{\sum_{i=1}^N (X_i - \bar{X})^3}{S_x^3 \cdot N}$ і ексцесу

$E = \frac{\sum_{i=1}^N (X_i - \bar{X})^4}{S_x^4 \cdot N} - 3$. Асиметрія розподілу балів додатна $A=0,05$, а ексцес від'ємний $E=-0,37$, обидва

показники близькі до нуля, тому можна вважати, що крива розподілу балів близька до нормальної.

Важливою характеристикою якості тестових завдань є їхня кореляція, яка визначається коефіцієнтом кореляції. Він виражає ступінь зв'язку між виконанням певного завдання і решти завдань дослідної форми тесту. Теоретично він може змінюватися від -1 до 1 . Обчислимо показники зв'язку між результатами учнів з окремих завдань тесту за допомогою коефіцієнта кореляції ϕ .

Формула для обчислення коефіцієнта кореляції ϕ_{jl} результатів між двома завданнями тесту

з номерами j і l має вигляд $\phi_{jl} = \frac{p_{jl} - p_j p_l}{\sqrt{p_j q_j \cdot p_l q_l}}$, де p_{jl} - частина випробовуваних, які виконали правильно

обидва завдання тесту; p_j - частина випробовуваних, які правильно виконали j -те завдання; $q_j = 1 - p_j$; p_l - частина випробовуваних, які виконали правильно l -те завдання тесту, $q_l = 1 - p_l$.

Результати підрахунку значень коефіцієнта кореляції між результатами з окремих завдань тесту зведемо в матрицю (табл. 3).

Таблиця 3

Матриця коефіцієнтів кореляції ϕ завдань тесту

№ завдання	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	1	-0,1048	-0,2182	0,2857	0,3273	0,2500	0,2182	0,2182	0,1890	0,1890
2	-0,1048	1	0,0801	0,0262	0,0801	-0,0262	-0,0801	-0,4804	-0,1387	-0,1387
3	-0,2182	0,0801	1	0,2182	-0,3889	0,2182	-0,1667	-0,1667	0,0000	0,5774
4	0,2857	0,0262	-0,2182	1	0,0546	0,0714	0,2182	-0,0546	0,6614	0,0945
5	0,3273	0,0801	-0,3889	0,0546	1	-0,3273	0,1111	0,3889	0,2887	-0,5774
6	0,2500	-0,0262	0,2182	0,0714	-0,3273	1	-0,2182	0,0546	0,0945	0,4725
7	0,2182	-0,0801	-0,1667	0,2182	0,1111	-0,2182	1	0,1667	0,5774	0,0000
8	0,2182	-0,4804	-0,1667	0,0546	0,3889	0,0546	0,1667	1	0,2887	0,0000
9	0,1890	-0,1387	0,0000	0,6614	0,2887	-0,0945	0,5774	0,2887	1	0,1000
10	0,1890	-0,1387	0,5774	0,0945	-0,5774	0,4725	0,0000	0,0000	0,1000	1

Аналіз значень коефіцієнтів кореляції ϕ завдань тесту в табл. 3 дозволяє виділити 2, 3 і 6 завдання. За даними таблиці завдання 2 має найбільше від'ємних коефіцієнтів кореляції: з завданнями 1, 6, 7, 8, 9, 10. Про те, що «винне» завдання 2, а не інші завдання тесту, свідчить аналіз значень коефіцієнта кореляції в стовпцях з номерами 1, 7, ..., 10 таблиці 3. Ці завдання від'ємно корелюють тільки з двома-трьома

завданнями, одне з яких друге. Аналогічна ситуація спостерігається в стовпцях з номерами 3, 6. Таким чином, ці завдання для підвищення гомогенності змісту краще видалити з тесту.

За допомогою підрахунку значень коефіцієнтів точково-бісеріальної кореляції оцінимо валідність окремих завдань тесту. Занесемо результати цих значень в таблицю 4.

Таблиця 4

Значення коефіцієнта точково-бісеріальної кореляції 10 завдань тесту

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Завдання	9	4	1	7	10	8	6	3	5	2
r_{pbis}	0,7649	0,5433	0,5184	0,4721	0,4484	0,3959	0,3539	0,2132	0,2132	-0,0073

Так як вибірка у нас невелика, то будемо вважати завдання валідним, якщо значення $(r_{pbis})_j$ перевищує 0,3. Аналіз значень коефіцієнтів точково-бісеріальної кореляції в таблиці 4 вказує на досить невдалі завдання тесту 2, 3 і 5. Показник $(r_{pbis})_2 = -0,0073$ означає, що відповіді на нього протилежні результатам по інших завданнях, тому друге завдання слід обов'язково вилучити. Показник $r_{pbis} = 0,2132$ говорить про низьку валідність завдань 3 і 5. Ці завдання потрібно визнати невдалими і для удосконалення тесту їх видалити.

Завдання 6 від'ємно корелює з чотирма завданнями (одне з них друге, його однозначно слід видалити для підвищення якості тесту), але значення коефіцієнта точково-бісеріальної кореляції $(r_{pbis})_6 = 0,3539$. Тому ми вважаємо, що його можна не вилучати.

Потрібно виключити завдання з низькою валідністю, які негативно корелюють з іншими завданнями. Отже, з десяти завдань ми вилучаємо 2, 3 і 5. Удосконалений тест можна використовувати у навчальному процесі вказаної школи.

Використання тестів під час вивчення математики визначається тим, що навчання математики в школі є одночасно засобом розвитку учня і передачі йому системи математичних знань, навичок і умінь, вироблених людством і соціально значущих для його майбутньої трудової діяльності [2, 122]. Тому своєчасна діагностика навчальних досягнень молодших школярів з математики дає можливість переорієнтувати процес навчання на досягнення як першої, так і другої мети.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Анастаси А. Психологическое тестирование. – Москва: Педагогика, 1982. – 320 с.
2. Слєпкань З.І. Методика навчання математики: Підруч. для студ. мат. спеціальностей пед. навч. закладів. – К.: Зодіак-ЕКО, 2000. – 512 с.
3. Чельшкова М.Б. Теория и практика конструирования педагогических тестов: Учебное пособие. – М.: Логос, 2002. – 432с.

Тетяна МАЛАМУЖ

ВИКОРИСТАННЯ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВИХ ІГОР В ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

(студентка V курсу факультету педагогіки та психології)

науковий керівник – доцент, кандидат педагогічних наук Тарапака Н.В.

Дійсність, у якій живе дитина, можна умовно поділити на сферу природних і створених руками людини предметів (речей) і на сферу діяльності людей і стосунків, у які вони вступають під час різних видів діяльності. Для дітей дошкільного віку надзвичайно привабливою є навколишня дійсність, особливо світ дорослих. У них з'являється потреба діяти так, як дорослі, робити все самотужки. Однак вони не можуть включитися в «дорослу життєву ситуацію», оскільки їм бракує відповідних умінь, знань, навичок. Суперечності між прагненням усе зробити самотужки і реальними можливостями спонукають дитину реалізувати свої інтереси в сюжетно-рольовій грі.

Діти відображають у грі предметну трудову діяльність дорослих (приготування їжі, ремонт квартири), стосунки між людьми, суспільну сутність їхньої діяльності («лікар» уважно вислуховує своїх «пацієнтів», призначає «лікування»). Конкретні взаємини між персонажами гри можуть бути різними: співпраця, взаємодопомога, турбота одне про одного. Іноді вони проявляють ворожість, грубість, жорстокість, що залежить від конкретних соціальних умов життя і виховання дитини. Одні й ті самі сюжети можуть мати різне смислове наповнення. Малята спершу зосереджуються на сюжетах, які відображають предметну діяльність дорослих, невдовзі починають відтворювати стосунки людей, а ще через деякий час — суспільні

відносини між ними. Це виявляється навіть у характері їхніх суперечок. Якщо серед молодших дошкільників вони виникають із приводу користування конкретним ігровим предметом, то діти середнього дошкільного віку найчастіше конфліктують із приводу ролі, а старші дошкільники вже чітко дотримуються обумовлених ролю правил, бурхливо реагують на їх порушення.[4].

Молодший шкільний вік - дуже короткий відрізок в житті дитини. Але він має вирішальне значення для розвитку особистості. Із зовсім безпорадної істоти дитина перетворюється у відносно самостійну, активну особистість. Розвиваються всі сторони психіки дитини, закладається фундамент для діагностики та корекції рівня розвитку, для подальшого шкільного навчання і виховання. Важливу роль у цьому відіграє гра, яка у дошкільному віці була провідною діяльністю, а в цей період все ще продовжує займати значне місце у житті дитини.

У різні періоди розвитку та становлення шкільництва дослідники висували неоднакові теорії і відстоювали відповідні їм погляди на гру. На основі проведених досліджень теоретично обґрунтовано, що рольова гра є соціальною за своїм походженням та змістом; досліджено умови виникнення цієї форми гри в онтогенезі, виділено основну одиницю гри і доведено, що гра виникає не спонтанно, а формується під впливом виховання.

У дослідженнях науковців розкрито внутрішню психологічну структуру гри, простежено динаміку її розвитку та розпаду. Виявлено, що основним мотивом гри є людина, її діяльність. Відповідно встановлено, що ігрова техніка - перенос значень з одного предмета на інший, скороченість і узагальненість ігрових дій є важливою умовою проникнення дитини в сферу соціальних відносин та доведено - реальні відносини дітей в процесі гри є практикою їх колективних дій. Як наслідок, обґрунтовано функції гри у психічному розвитку дітей молодшого шкільного віку.[2]

У глибину давнину дитячі ігри виникли як стихійне наслідування дій дорослих. В ігрових вправах і змаганнях підрастаюче покоління готувалося до праці, полювання, війни, дотримання норм поведінки, тобто гра мала важливі соціальні функції. З розвитком людства, нагромадженням знань, засобів матеріальної і духовної культури, прискоренням темпів життя гра поступово втрачала свою навчальну функцію. Універсальний засіб народної педагогіки, вона починає вважатися «легковажним» заняттям, стає переважно привілеєм дітей із заможних класів, обслуговує лише дозвілля. У школі, з її традиційним бажанням уникати будь-якої стихійності, з поглядами на учня як на слухняного виконавця, досить тривалий час для гри не було місця.

Гра - найбільш доступний для дітей вид діяльності, спосіб переробки отриманих з навколишнього світу вражень, знань. У грі яскраво проявляються особливості мислення та уяви дитини, її емоційність, активність, розвивається потреба в спілкуванні.

Видатний дослідник у галузі психології Л. С. Виготський підкреслював неповторну специфіку дошкільної гри. Вона полягає в тому, що свобода і самостійність грають поєднується з суворим, беззастережним підпорядкуванням правилам гри. Таке добровільне підпорядкування правилам відбувається в тому випадку, коли вони не нав'язуються ззовні, а випливають зі змісту гри, її завдань, коли їх виконання становить головну її принадність. [5]

Характерним для ігор, особливо сюжетно-рольових, є наявність двох видів відносин між дітьми: уявних, відповідних сюжетом, ролі, і реальних відносин учасників спільної гри.

Чим старше стають діти, чим вище виявляється рівень їх загального розвитку, тим більше цінною буває гра (особливо педагогічно направляється) для становлення самодіяльних форм поведінки: у дітей з'являється можливість самим намічати сюжет або організувати ігри з правилами (дидактичні, рухливі), знаходити партнерів, ставити мету і вибирати засоби для реалізації своїх задумів. Самодіяльна гра, вимагає від дитини вміння встановлювати взаємини з товаришами. У цих неформальних дитячих об'єднаннях виявляються різні риси характеру дитини, її звички, інтереси, уявлення про навколишній, різні вміння, наприклад уміння самостійно знаходити вихід з виникаючих у грі проблемних ситуацій, керуючись відомими нормами і правилами поведінки, чи вміння самостійно організувати реальну (а не уявну) трудову діяльність для рішення ігрових завдань.

Гра - справжня соціальна практика дитини, її реальне життя в суспільстві однолітків. [3]

Сучасна психологія визнає, що гра охоплює всі періоди життя людини. Це - важлива форма її життєдіяльності, а не вікова ознака. З грою людина не розлучається все життя, змінюються лише її мотиви, форми проведення, ступінь вияву почуттів та емоцій. Розробкою теорії дитячих ігор, з'ясуванням ролі, структури і значення гри для виховання і навчання дітей займалися психологи Ж.Піаже, Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв, Д.Б.Ельконін та ін.

А.С.Макаренко вважав дитячі рольові ігри такими ж важливими для розвитку дитини, як для дорослого справжню працю. Однак, зазначав він, тільки та гра є педагогічно цінною, в якій дитина активно діє, мислить, будує, комбінує, моделює людські взаємини. За цих умов вона може виконувати в грі різні ролі -- бути командиром, виконавцем, творцем, знаходити умови для виявлення своїх здібностей та життєвої активності.

У період становлення України як незалежної, економічно розвиненої держави проблема розвитку дитини набуває особливого значення. Глибокі знання, креативність, вміння спілкуватися, мобільність на сьогодні більш ніж важливі для кожного з нас. Розвинути задатки, які допоможуть дитині стати необхідною у суспільстві та самодостатньою, можна у процесі дидактичних ігор.

Суперечність між необхідністю приділяти дидактичній грі на уроках образотворчого мистецтва достатньо уваги з боку вчителів і майже повна їх відсутність на уроках образотворчого мистецтва у сучасній початковій школі і зумовлює актуальність проблеми і формулювання теми дипломної роботи.

Гра впорядковує не тільки поведінку дитини, але і його внутрішнє життя, допомагає зрозуміти себе, своє ставлення до світу. Це практично єдина область, де він може проявити ініціативу і творчу активність. І в той же час саме в грі дитина вчиться контролювати і оцінювати себе, розуміти, що він робить і вчиться діяти правильно. Саме самостійне регулювання дій перетворює дитину в свідомого суб'єкта життя, робить його поведінку усвідомленим і довільним.

Дитинство це не тільки сама щаслива і безтурботна пора життя людини. Це період найбільш інтенсивного формування особистості, те що не склалося в дитячі роки, вже не заповнити дорослій людині. [1]

Сюжетно - рольові ігри в комплексі з іншими виховними засобами являють собою основу формування гармонійно розвиненої активної особистості, здатної знаходити вихід із критичного становища, приймати рішення, проявляти ініціативу, тобто набувають ті якості, які необхідні в майбутньому житті.

Сюжетна рольова гра є динамічним феноменом, її розвиток виявляється насамперед у виникненні нових сюжетів — утілених у певних подіях образних відтворень задумів. В іграх дітей дошкільного віку вони надзвичайно різноманітні й відображають конкретні (соціально-історичні, географічні, побутові тощо) умови їхнього життя.

Деякі сюжети цікаві як молодшим, так і старшим дошкільникам (наприклад, ігри на побутові теми). Проте в їх розвитку спостерігається певна тенденція: спершу виникають ігри з побутовими сюжетами, потім — ігри на теми праці і нарешті — ігри суспільної тематики. Різноманітність сюжетів залежить від масштабу і глибини пізнання дітьми навколишнього світу.

Протягом дошкільного віку сюжети ігор не тільки урізноманітнюються, а й стають тривалішими. Якщо молодші дошкільники розігрують один і той самий сюжет протягом 10—15 хв., то діти середнього дошкільного віку розігрують його 40—50 хв., а старші дошкільники — кілька годин і навіть днів. Це означає, що діти старшого дошкільного віку збагачують гру новим змістом, надають їй іншого спрямування завдяки поглибленню й розширенню знань, розвитку мислення, уяви.[4]

Отже, у формуванні рольової поведінки дошкільників спершу відбувається засвоєння знань конкретної діючої особи (її атрибутики, характеру дій, жестів тощо), потім — усвідомлене розрізнення дитиною себе і персонажа, роль якого вона виконує. Важливе значення у цьому належить сюжетно-рольовій грі, беручи участь у якій, дитина діє від імені себе і від імені іншої особи, що дає їй змогу виокремити себе серед інших. Свідченням такого диференціювання є так звані «виходи» дитини з гри, які можуть бути пов'язані з розподілом ролей, необхідністю домовитися про щось із партнером по грі, порушенням партнером правил рольової поведінки тощо.

Ігрові і реальні стосунки дітей тісно пов'язані, однак не тотожні. Наприклад, сюжет гри може відзначатися високоморальною поведінкою персонажів, однак моральний рівень реальних взаємин дітей у грі може бути надто низьким.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондаренко А.К. Дидактические игры в детском саду – М.:1991
2. Козлова С.А., Куликова Т. А. Дошкільна педагогіка – М.: 2002
3. Менджритская Д.В. Вихователю про дитячу гру - М.: Просвещение, - 210 с.
4. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка – К.:Академвидав, 2006, - 337 с.
5. Смирнова Є.І. Сучасний дошкільник і особливості ігрової діяльності // Дошкільне виховання, 2002 - №4. – 70-74с.

Альона ПАРКАН

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ УМІНЬ ЗДІЙСНЮВАТИ САМОПЕРЕВІРКУ ТА НАЙПРОСТІШЕ РЕДАГУВАННЯ ТЕКСТУ

(студентка V курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – канд. філол. наук, доцент Кіндеї Л. Г.

Основною характеристикою традиційної системи освіти, яка спрямована здебільшого на запам'ятовування програмового матеріалу і відтворення його, є конкретно-практичні знання, викладені у вигляді готових зразків. Нині у початкових класах потрібно змінювати пріоритети цілей навчання: на перший план треба ставити його розвивальну функцію, культ самостійності і нестандартності думок.

Відповідно до національної програми «Освіта» передбачено використання світового досвіду для створення системи освіти, яка б відповідала стандартам XXI ст. До таких наукових розробок належить програма розвитку творчої особистості, що є прообразом принципово нової системи освіти. Його основна мета – розвиток здібностей дитини, на відміну від «навчання», де відбувається механічне засвоєння знань. Якщо учень залишається звичайним виконавцем і йому не вдається відчутти задоволення від творчості, то формувати стійкі пізнавальні інтереси не можливо [8].

Розвиток освіти вимагає від педагогічної науки й практики вивчення і впровадження нових методів навчання і виховання дітей. Нині створюється нова педагогіка, характерною ознакою якої є інноваційність – здатність до оновлення, відкритість новому. Найнеобхіднішою особливістю сучасної системи освіти є співіснування двох стратегій організації навчання – традиційної та інноваційної. Розвиток системи і змісту навчання в сучасному світі є: значущість освіти для індивіда і суспільства; організація та активне освоєння людиною способів пізнавальної діяльності; активізація освітнього процесу до записів і потреб особистості; організація навчання на особистість, забезпечення можливостей її саморозкриття. Ці тенденції засвідчують, що головною функцією людини є її розвиток.

Навчання навчатися має на меті формування здатності ефективно оволодівати професійними навичками, вміння знаходити вихід у найнепередбачуваніших виробничих ситуаціях, співпрацювати в колективі, співвідносити себе з конкретним фаховими ролями та ефективно їх виконувати.

Суспільству майбутнього потрібні люди з актуальними знаннями, гнучкістю, і структурою критичного мислення, творчою ініціативою, високими адаптаційними потенціалами. Не менш важливими є такі їх якості, як висока моральність, особистісна відповідальність, внутрішня свобода, налаштованість на максимальну самореалізацію, здатність досягати високої мети раціональним шляхом і коректними засобами, які передбачають кругообіг якості освіти: 1) якість особистості людини (те, що закладає педагог у самовиховання й виховання дитини); 2) якість життя; 3) якість культури (культура здобування знань); 4) якість виробництва; 5) якість культури екологічного середовища залежить від культури застосування знань [1].

Інноваційність розглядають не тільки як налаштованість на сприйняття, продукування і застосування нового, а насамперед як відкритість. Стосовно особистісного чинника педагогічної діяльності це означає:

1. Відкритість вихователя до діалогічної взаємодії з вихованцями, яке передбачає рівність психологічних позицій обох сторін.
2. Відкритість культурі й суспільству, яка виявляється у прагненні педагога змінити дійсність, дослідити проблеми та обрати оптимальні способи їх розв'язання.
3. Відкритість свого «Я», власного внутрішнього світу, тобто організація такого педагогічного середовища, яке сприяло б формуванню і розвитку образу «Я».

Інноваційність як принцип педагогіки забезпечує умови розвитку особистості, здійснення її права на індивідуальний творчий внесок, на особистісну ініціативу, на свободу саморозвитку. Розвиток будь-якого навчально-виховного закладу, тобто перехід його в новий якісний стан, не може здійснюватися інакше, як через освоєння нововведень через інноваційний процес, який є складним за своєю структурою феноменом.

У структурі інноваційних процесів виокремлюють такі два рівні:

- предметно-технологічний мікрорівень, що поділяє нововведення на частини (стадії, етапи, цикли), аналізуючи його змістовий аспект;
- макрорівень, на якому розглядають взаємодію окремих нововведень, визначають особливості їх поєднання, трансформації.

У педагогічній інноваційній, як і в загальній теорії інноватики, сформувалася схема поділу інноваційного процесу на етапи, яка отримала назву «життєвий цикл нововведень», яка охоплює: 1) етап зародження нової ідеї, виникнення нової концепції, нововведення (старт); умовно його можна назвати

етапом відкриття, який є результатом фундаментальних і прикладних наукових досліджень або життєвого «осяння»; 2) етап винаходу, на якому відбувається створення нововведень, тобто втілення нової ідеї у певний об'єкт, матеріальний чи духовний проект зразок; 3) етап реалізації нововведень, суть якого полягає у практичному застосуванні, корегуванні, доопрацюванні нового засобу, завершується етапом отримання стійкого ефекту від нововведень після чого воно існує автономно; 4) передумовою наступної стадії інноваційного процесу є відкритість, сприйнятливість педагогічного спів товариства і до нововведення, саме тоді починається фаза його використання: етап розповсюдження нововведень (зрілість), суть якого полягає у широкому впровадженні, дифузії (проникненні) у нові галузі (освітні заклади); 5) етап насичення в конкретні галузі, на якому нововведення освоює багато людей в усіх сферах педагогічного й управлінського процесів, саме тоді воно втрачає свою новизну – цей стан може завершитися появою альтернативного нововведення або поглинанням його ефективнішою системою; 6) етап спаду (криза, фініш), особливістю якого є вичерпаність можливостей застосування нововведень в нових умовах, галузях; 7) іррадіація – сяяти, випромінювати нововведення, яка притаманна не кожному нововведенню; 8) етап зародження педагогічної інновації на якому інновація виникає як щось зовнішнє, що не торкається роботи суб'єкта. Нове може фігурувати як думка, ідея і як реалізований зразок практичної діяльності.

Структура мислительного процесу оцінювання значення і прийняття рішення з приводу інноваційної інформації є складним процесом і зумовлює структуру сприйняття нововведення, яка теж охоплює 5 (п'ять) основних етапів: ознайомлення людини з інновацією: людина вперше чує (дізнається) про інновацію, але ще не готова до сприйняття додаткової інформації; поява інтересу: людина виявляє зацікавленість інновацією і починає шукати додаткову інформацію про неї; оцінювання: людина подумки оцінює нововведення у контексті своєї ситуації, а потім вирішує, чи варто його апробувати, шукає спеціалізовану інформацію (поради, консультації) про нововведення, найчастіше у колег і знайомих; апробація: апробують інновацію у відносно невеликих масштабах, намагаючись з'ясувати, наскільки доцільне її застосування в конкретній ситуації (результати цього етапу є найважливішими, оскільки вони можуть дати широкий простір для впровадження нововведення або переконати в його неможливості чи недоцільності); остаточне прийняття: приймається рішення щодо сприйняття інновації, при цьому висновок здебільшого відповідає одному з таких варіантів рішення: сприйняття і використання від інновації; цілковита відмова від інновації; сприйняття з подальшою відмовою від інновації; відмова від нововведення з подальшим сприйняттям [7].

Інноваційність не є і не може бути самоціллю в педагогічній практиці. Мета її полягає в оптимізації навчально-виховного процесу, в забезпеченні його відповідності умовам і тенденціям суспільного буття. Саме в цій площині постає проблема ефективності інноваційних педагогічних процесів. Нерідко інноваційні дії можуть бути результативними, але малоефективними.

Загалом будь-який інноваційний процес з погляду його ефективності значною мірою ризикований. Суть не лише у потенціалі ефективності інноваційної ідеї, а й у багатьох чинниках, що впливають на впровадження і використання інноваційної педагогічної (діяльності) технології. Одні з цих чинників універсальні і виявляються в будь-якій сфері людської діяльності, інші – поширені в педагогічному середовищі.

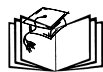
Якість реалізації інноваційного процесу зумовлюється його цілями, методами і засобами, організованістю, знаннями, здібностями, зацікавленістю виконавців у досягненні найвищих результатів, особливостями комунікації між ними.

Особливо важливим є формування мети впровадження. Тільки конкретність, прозорість, чіткість окреслених у ній параметрів дає змогу на основі їх порівняння зі здобутими результатами прийняти рішення про доцільність тривалого використання нововведення або зупинення роботи щодо реалізації інноваційної ідеї.

Ефективність навчання у сучасній школі залежить від уміння вчителя обирати метод чи прийом навчання в конкретних умовах для кожного уроку, застосовувати оптимальні педагогічні технології, які б проектували кінцеві якості особистості (учня):

- когнітивні (пізнавальні) – уміти відчувати навколишній світ, ставити питання, обґрунтовувати своє розуміння питання, вступати в змістовний діалог чи дискусію, робити висновки;
- креативні (творчі) виявляти гнучкість розуму, фантазію, натхнення, мати свою точку зору, виявляти ініціативу, нестандартність, неординарність;
- оргдіяльнісні – уміння ставити мету й забезпечувати її досягнення, програмування дій, самоаналіз і самооцінка;
- комунікативні – здатність взаємодіяти з іншими суб'єктами, з довкіллям.

Інтегрований підхід до навчального процесу може бути організований різними методами. Результатом, у будь-якому випадку, має бути єдиний цілісний курс, який зводиться не лише до суми властивостей об'єднаних курсів, а має вищу ефективність функціонування і витримує усі вимоги до сучасного процесу освіти. Тому важливим на цьому етапі розробки науково-методичної проблеми є пошук такої інноваційної

моделі, використання якої у навчально-виховному, методичному процесі, підвищить ефективність результатів вивчення [3].

Педагогічні інновації пов'язані сьогодні із застосуванням інтерактивних методів у навчальній та виховній діяльності вчителя. Інтерактивне навчання – це насамперед діалогове навчання, у ході якого здійснюється взаємодія вчителя та учня. Інтерактивні технології (ІТ) можна представити як різновид активних методів навчання. ІТ грають важливу роль у сучасній освіті. Суть інтерактивних технологій полягає в тому, що навчання відбувається шляхом спілкування та співпраці. Вона стимулює роботу в команді. Ідеї, вироблені групою, допомагають учасникам бути корисним одне одному. Висловлювання думок допомагає їм відчувати особисті можливості та зміцнити їх.

Учитель об'єднує учнів в малі групи, розподіляє завдання між групами. Вони мають за короткий час (3–10 хв.) виконати це завдання та представити результати своєї групи. Більшість завдань слід опрацьовувати саме в малих групах або парах, тому що учням краще висловитися в невеличкій групі. Робота в малих групах дає змогу заощадити час уроку, бо зникає потреба вислуховувати кожну людину у великій групі.

Для самостійних вправ використовується дидактичний матеріал з диференційованими завданнями: різноманітні довідки, перфокарти, опорні таблиці, алгоритми, пам'ятки, картки для самоперевірки та інші. Треба тільки пам'ятати, що застосування їх має бути посилюючим, творчим. Іноді пропонується завдання на вибір. На дошці записуються всі вправи, а учні на свій розсуд виконують те, що їм під силу. Безперечно, добір відповідного пізнавального завдання – нелегка справа.

Диференційована робота проводиться не тільки на уроці, а й в домашньому завданні. Вправи добираються так, щоб вони сприяли зміцненню зв'язку з практикою, всебічному розвитку, творчій активності та самостійності. Правильна організована робота, увага до кожної дитини сприятиме тому, що розумові сили її розвиватимуться безупинно, а сама вона відчує себе сильною, здібною, цікавою для вчителя і однокласників. Забезпечити умови, щоб учень був суб'єктом навчальної діяльності (бачить своє завдання, розв'язує його, радіє), зобов'язаний кожний педагог. Передумови для цього на уроці такі:

- не можна всіх навчити однаково, треба створити належні умови, щоб кожний учень зробив стільки кроків, скільки може (сам, або з допомогою);
- від пошуку помилок перейти до їх профілактики (підвести учня до успіху);
- створити комфортні умови для кожної дитини (вчитися охоче, без страху) [4].

Одним з істотних недоліків традиційного навчання української мови в початкових класах було те, що засвоєні молодшими школярами відомості з різних галузей мовознавства мали розрізнений характер і не спиралися достатньою мірою на текст, на елементарні відомості з лінгвістики тексту. Це помітно знижувало можливість реалізувати першорядне завдання початкового завдання рідної мови – формування у молодших школярів мовленнєвих навичок, умінь будувати зв'язні висловлювання, в яких би вони реально застосовували набуті знання і вміння з різних галузей науки про мову.

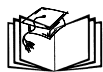
В останні десятиліття у лінгвістиці активно розробляється теорія тексту, яка дає можливість методистам використовувати її для розробки методики навчання школярів усних і письмових висловлювань, для вироблення в них спеціальних комунікативно-мовленнєвих умінь, що ґрунтуються на теорії тексту. Це вміння визначати найважливіші текстові характеристики і враховувати їх у процесі побудови власних висловлювань. На сьогодні не тільки сучасні теоретичні дослідження, а й досить широка практика довели доцільність і можливість ознайомлення молодших школярів з поняттям текст та деякими його ознаками вже з 1 класу. [2; 109–110].

Робота над текстом здійснюється за його структурою, змістом викладу та мовним оформленням. Учитель, зокрема, має можливість довести учням необхідність добору виразних лексичних засобів – різноманітних означень до назв предметів, обставин, за яких відбувається чи відбувалася дія, які уточнюють, конкретизують висловлене. Для усунення повторів учні мають навчитися відшукувати для певного контексту лексичні синоніми. Слід домагатися, щоб вони самостійно виправляли допущені граматичні помилки, які стосуються зв'язків між членами речення, порядку слів, засобів зв'язку між окремими реченнями в тексті, логічності викладу. Корисно організовувати вправлення учнів як на основі доцільно дібраних навчальних текстів, так і побудованих самими учнями [2; 111].

У початковій школі роботі з текстом відведено важливу роль. Учитель, організовуючи роботу з джерелами інформації на різних уроках, навчає школярів розуміти її, порівнювати, аналізувати, систематизувати, класифікувати, оцінювати, використовувати за потребою у певних ситуаціях. Отже, закладаються основи інформаційної культури особистості.

Уміти працювати з інформацією означає:

- сприймати певний обсяг інформації (слухати, читати);
- розуміти її (усвідомлювати основні ключові поняття);
- встановлювати причинно-наслідкові зв'язки (використовувати певні знання й досвід для пояснення процесів, явищ, фактів);

- порівнювати невідоме з відомим (застосовувати засвоєну інформацію для визначення, на що схожий і від чого відрізняється досліджуваний об'єкт);
- оцінювати засвоєну інформацію (висловлювати особистісне ставлення до предмета, об'єкта, явища, процесу);
- ефективно й успішно формувати власний інформаційний продукт.

У стратегії мовної освіти в Україні особлива роль відводиться формуванню мовленнєвої компетентності школярів, однією із складових якої є вміння корегувати висловлювання. Іншими словами, кожна освічена людина має володіти навичками авторського редагування. У зв'язку з цим Г. Дідук зазначає: «учні інтуїтивно у своїй мовній практиці користуються редагуванням під час виконання творчих робіт, отже, ці вміння необхідно вдосконалювати».

На жаль, робота над удосконаленням власного чи чужого мовлення на заняттях з мови потребує більшої уваги, порівняно з тим, скільки їй приділяють сьогодні вчителі-словесники. Ця думка пронизує праці з розвитку мовлення О. Довгої, В. Коваленка, В. Мельничайка, Г. Шелехової, А. Ярмолюк [10; 10].

Шкільне редагування – це один із видів роботи учнів над текстом з метою його вдосконалення. Важливо, щоб ця робота була внутрішньо мотивованою, відтак школярі мають усвідомити значення її для розвитку мовленнєвої компетентності. Зазвичай у школі редагування проводиться як саморедагування – самостійна перевірка і виправлення власного тексту (твору чи переказу), написаного на чернетці, зокрема виправлення орфографічних і пунктуаційних помилок, лексичних повторів, синонімічна заміна слів, удосконалення структури речень, будови тексту тощо. Йдеться про редагуюльно-рефлексивний механізм реалізації мовленнєвої компетенції, що передбачає поточне (у процесі складання тексту на інвективному (задум, розробка змісту), диспозитивному (композиція), елокативному (мовне оформлення) і підсумкове редагування (після складання тексту). При цьому суттєву роль для продукування учнями ефективного мовлення відіграє вироблення вміння працювати з чернеткою [5; 14].

У практиці школи досвідчені вчителі організують не тільки саморедагування, а й взаємне редагування творів, переказів. Для цього учні обмінюються самостійно складеними текстами. Використання технології кооперованого навчання (робота в парах, групах) у такий спосіб не лише підвищує рівень мовленнєвого розвитку, а й виробляє навички співпрацювати.

Одним із шляхів створення й підтримки позитивної мотивації навчання, спрямованого на розвиток навичок удосконалення написаного, є урізноманітнення форми занять, зокрема проведення не лише традиційних уроків, а й уроків-тренінгів з використанням комп'ютерних тренажерів (спеціальних програм), уроків-практикумів з використанням «комп'ютерного редактора», що забезпечує автоматичний контроль за орфографічною правильністю тексту, уроків розвитку мовлення з елементами дискусії, рольової гри, під час якої, виконуючи комунікативно-ситуативні завдання, учні виступають у соціальній ролі редактора, коректора регіональної чи шкільної газети.

У процесі поточного контролю під час вивчення нового матеріалу відбуваються виконання учнями різних видів перевірних завдань, участь у фронтальній бесіді, відповіді на запитання підручника. Це дозволяє вчителю оперативно скласти достатнє уявлення про актуальний рівень засвоєння матеріалу, спрогнозувати подальшу роботу, стимулювати розумові й вольові зусилля учнів на вдосконалення своєї праці.

У контексті досягнення учнями належного рівня розуміння прочитаного, необхідно застосовувати різні види навчально-перевірних завдань упродовж всього уроку, адже процес контролю сприяє також закріпленню й поглибленню виучуваного [9; 348].

Молодші школярі, які нині навчаються за програмами чотирирічної початкової школи, мають оволодіти на доступному для них рівні за допомогою відповідного дидактичного (текстового) матеріалу таким 11 практичними вміннями: відрізнити текст від окремих (навіть об'єднаних спільною темою) речень; визначати тему висловлювання; оцінювати наявний у тексті заголовок з погляду його співвідносності з темою текст або головною думкою; вибирати з-поміж запропонованих заголовків ті, що найбільше відповідають даному тексту; знаходити в тексті ключові слова, речення, на яких тримається головна думка; виявляти окремі засоби між фразових зв'язків і користуватися ними у власних висловлюваннях; визначати і створювати структурні одиниці тексту (зачин, основну частину, кінцівку); розрізнити основні типи текстів розповіді, описи та міркування, виявляти найважливіші лексичні ознаки кожного з названих типів.

Крім сформованих знань і вмінь, пов'язаних з аналізом текстів-зразків, важливо докласти всіх зусиль, щоб виробити в учнів потребу і вміння дотримуватись текстологічних вимог при побудові власних висловлювань: забезпечувати тематичну єдність і зв'язність викладу думки; розкривати запропоновану тему; виражати в тексті його головну думку; добирати, якщо ставиться таке завдання, відповідний заголовок, який би відображав тему або головну думку висловлювання; правильно використовувати засоби міжфразового зв'язку; забезпечувати в тексті наявність усіх його структурних компонентів і, нарешті, додержувати найтипівіших особливостей, характерних для різних типів тексту, – розповідей, описів і

міркувань, створюваних у заданому стилі – науково-популярному (науково-пізнавальному) чи художньому [6; 168].

Організація контролю і самоконтролю навчальної діяльності сприяє не тільки вихованню в дітей здатності самостійно мислити, здобувати знання, формування у школярів важливих якостей особистості, а й підвищення ефективності і результативності самостійної роботи. Крім сформованих знань і вмінь, пов'язаних з аналізом текстів-зразків, важливо докласти всіх зусиль, щоб виробити в учнів потребу і вміння дотримуватись текстологічних вимог при побудові власних висловлювань: забезпечувати тематичну єдність і зв'язність викладу думки; розкривати запропоновану тему; виражати в тексті його головну думку; добирати, якщо ставиться таке завдання, відповідний заголовок, який би відображав тему або головну думку висловлювання; правильно використовувати засоби міжфразового зв'язку; забезпечувати в тексті наявність усіх його структурних компонентів і, нарешті, додержувати найтипівіших особливостей, характерних для різних типів тексту, – розповідей, описів і міркувань, створюваних у заданому стилі – науково-популярному (науково-пізнавальному) чи художньому.

Отже, доступність, своєчасність, достовірність інформації, сприятливий для професійного спілкування клімат забезпечують ефективну взаємодію всіх учасників інноваційного процесу, своєчасне виявлення і розв'язання конфліктів, що є передумовою злагодженої роботи колективу. Ідеалом сучасного навчання є особистість не з енциклопедичною розвинутою пам'яттю, а з гнучким розумом, з швидкою (пам'яттю, а з) реакцією на все нове, з повноцінним, розвинутими потребами дальшого пізнання та самостійної дії, з добрим орієнтувальними навичками й творчими здібностями.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Заболотний О. Уроки української мови: традиції й інновації / О. Заболотний // Дивослово. – 2009. – №5. – С. 18–21.
2. Вашуленко М. Українська мова і мовлення в початковій школі / М. Вашуленко // К: Освіта. – 2006. – С. 109–112.
3. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Н. П. Наволокова. – Х.: Основа, 2009. – 176 с.
4. Кратасюк Л. Інтерактивні методи навчання / Л. Кратасюк // Дивослово. – 2010. – № 10. – С. 15–19.
5. Кучерук О. Редагування тексту в шкільному курсі української мови / О. Кучерук // Українська мова і література в школі. – 2007. – № 4. – С. 14–17.
6. Мельничайко В. Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови / В. Я. Мельничайко. – К.: Радянська школа, 1986. – 168 с.
7. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання / О. І. Пометун. – К., 2007.
8. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1–4 класи. – К.: Початкова школа, 2006. – 432 с.
9. Савченко О. Я. Методика читання у початкових класах: Посіб. для вчителя / О. Я. Савченко. – К: Освіта, 2006. – С. 348.
10. Соняк Н. Формування у молодших школярів навичок роботи з текстовою інформацією / Н. Соняк // Початкова школа. – 2007. – № 7. – С. 10–13.

Анастасія СУМЕНА

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ПРИ ВИВЧЕННІ РІДНОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

(студентка IV курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – канд. філол. наук, доцент Л. І. Потєха

Мета і завдання навчального предмета «Українська мова» у початковій школі, як зазначено в Державному стандарті початкової освіти, полягає не лише в опануванні учнями грамоти (початкових умінь читати і писати), у мовленнєвому розвитку молодших школярів, а й в оволодінні ними науковими основами рідної мови [1, 7-8]. У зв'язку з цим вивчення української мови в початкових класах передбачає реалізацію трьох основних завдань: 1) дати учням основи наукових знань з мови і сформувати вміння використовувати їх на практиці; 2) розвивати мислення, творчі вміння й здібності; 3) виховувати національно свідому особистість [3, 10-17].

Результативність реалізації навчальної мети – свідомість, міцність і глибина знань учнів з української мови – напряму залежить від активної зацікавленості молодших школярів предметом, від бажання знати його, тобто від рівня мотивації учнів до вивчення рідної мови.

Учені – психологи, дидакти, а також учителі-практики зацікавленість пов'язують з пізнавальним інтересом.

Пізнавальний інтерес – це виразна інтелектуальна спрямованість особистості на пошук нового у предметах, явищах, подіях, супроводжувана прагненням глибше пізнати їх особливості, це усвідомлене ставлення до предметів, явищ, подій [9, 356]; «це прагнення до знань, що виявляється в активному ставленні учня до пізнання сутнісних властивостей предметів і явищ дійсності» [4, 47].

Пізнавальний інтерес, за Г. Шукіною, виявляється потужним рушієм активності особистості, під впливом якого психічні процеси проходять особливо інтенсивно, а діяльність стає інтелектуальною і продуктивною [5, 96].

Головна функція пізнавального інтересу полягає в заохоченні школяра до глибшого, свідомого пізнання предмета. Пізнавальні інтереси лежать в основі активності, самостійності школяра в навчальній діяльності. У дослідженнях В. Лозової, О. Савченко зазначено, що при наявності пізнавального інтересу до предмета учіння, знання засвоюються усвідомлено і міцно, за його відсутності вони формальні і нестійкі [2, 49].

Пізнавальний інтерес розглядається як рушійна сила активізації навчання, розвитку пізнавальної самостійності учнів; це важливий напрям підвищення ефективності навчального процесу. Пізнавальний інтерес стимулює пізнавальну активність учнів, чим спрямовує розвиток розумової, психічної та соціальної сфери школяра загалом і молодшого, зокрема: створює умови для формування свідомості учня, сприяє усвідомленню й поглибленню його знань.

Проблемі формування пізнавальної активності приділяють увагу як психологи, так і педагоги: (Н. Бібік, В. Білий, М. Беляєв, Л. Божович, Д. Водзинський, Л. Гордон, О. Ковальов, В. Котирло, В. Крутецький, В. Лозова, В. Онищук, В. Паламарчук, О. Савченко, С. Рубінштейн, Н. Тализіна, Т. Шалева, Г. Шамова, Г. Щукіна та інші).

Викладаючи «Українську мову», учителеві початкової школи треба усвідомити вагомість її з-поміж інших навчальних дисциплін шкільного циклу, оскільки це не лише звичайний навчальний предмет, а й засіб оволодіння дітьми іншими навчальними дисциплінами; засіб розвитку мовлення і мислення; засіб формування гармонійної особистості і становлення дитини в суспільстві. Тому у процесі вивчення з молодшими школярами української мови учитель має забезпечити глибокі, стійкі і свідомі знання про українську мову як систему систем; ознайомити молодших школярів з науковими основами рідної мови, базовими мовними поняттями і категоріями; сформувати належний рівень усної та писемної грамотності; виробляти і удосконалювати навички вільного і свідомого використання в усному і писемному мовленні усього багатства мовних засобів; дбати про розвиток та удосконалення навичок вільного і свідомого володіння українським літературним усним і писемним мовленням у різних життєвих ситуаціях; навчити дітей працювати з науковою, науково-популярною літературою, словниками та довідниками для здобуття нових знань і розширення їх; забезпечити усвідомлену мотивацію вивчення рідної мови.

Усе це можливо лише у співпраці вчителя із школярами, оскільки вчителю треба застосовувати такі прийоми, форми і методи роботи, які сприяють міцності знань учнів, бажанню дітей вчитися, пізнавати усе багатство мови, використовувати його для спілкування і вираження думок.

Учитель має викликати в учнів інтерес до вивчення української мови, зацікавити їх красою, різноманітністю і багатством слова, спонукати до свідомого, активного вивчення рідної мови, і використання її у повсякденні.

У процесі підготовки до уроків учителеві початкових класів треба ретельно продумати особливості організації роботи над формуванням і розвитком шляхів зацікавленості учнів до вивчення української мови, застосувати методично доречні методи і прийоми, для формування пізнавального інтересу учнів як до вивчених тем, так і до української мови загалом.

Розглянемо основні психологічні та загальнопедагогічні напрямки розвитку пізнавального інтересу та зацікавленості учнів до опанування українською мовою в початковій школі.

Одним з найважливіших шляхів формування пізнавального інтересу молодших школярів до вивчення рідної мови визначається мотивація навчальної діяльності.

Навчальна мотивація ґрунтується на потребі, яка стимулює пізнавальну активність дитини, її усвідомлену готовність до засвоєння знань. Потреба не визначає характеру діяльності, її предмет окреслюється тоді, коли учень починає діяти, мислити. Спонукальний (мотиваційний) складник навчальної діяльності охоплює пізнавальні потреби, мотиви і сенси навчання. Умовою учіння є наявність пізнавальної потреби і мотиву навчання. Емоційне переживання пізнавальної потреби виявляється як інтерес.

Мотивація навчальної діяльності є одним з основних компонентів навчання, підґрунтям для глибокого і свідомого засвоєння програмового матеріалу, опанування знань з навчальної дисципліни.

Мотиваційному аспекту навчання приділялась увага в психологічній і педагогічній літературі (С. Рубінштейн, О. Леонт'єв, Л. Божович, О. Ковальов, Г. Костюк, В. Мерлін, В. Сухомлинський, М. Алексеева, І. Синиця та інші).

Мотивація – це сукупність мотивів до навчання. В учінні – це мотиви, які спрямовують діяльність школярів до пізнання.

У процесі опрацювання програмового матеріалу учні мають усвідомити мотивацію вивчення відповідної теми, необхідність її для засвоєння інших тем та в практичному застосуванні.

Як засвідчує практика, ефективними для розвитку пізнавального інтересу до рідної мови в початковій школі виявляються елементи проблемного навчання. Воно ґрунтується на системі проблемних ситуацій.

Проблемна ситуація – це формулювання перед учнями певного пізнавального завдання, яке містить протиріччя, викликає дискусію, спонукає до роздумів, пошуків і висновків.

Мета створення проблемної ситуації – впливати на особистість учня, зокрема, на формування його пізнавальних інтересів.

Проблемна ситуація виникає завдяки протиріччям між пізнаним і непізнаним. Вона складається з низки компонентів: відоме і невідоме, їхніх властивостей, відношення чи способів дій; потреба пізнання невідомого, інтелектуальна можливість дитини.

У процесі навчання проблемна ситуація має цінність лише тоді, коли вона здатна викликати у дітей бажання вийти з цієї ситуації. Це виникає лише за двох умов: коли зміст ситуації (мовного матеріалу) становить для учня інтерес; коли учень відчуває, що проблема для нього посильна.

У початковій школі вчитель має можливість застосовувати елементи проблемного навчання, тобто створювати такі навчальні ситуації, коли учні за допомогою запитань і завдань здобувають нові знання (наприклад, при вивченні тем з написання літер на позначення ненаголошених [e], [u]; написання літер e (e) або u (i) в особових закінченнях дієслів).

Ураховуючи переважання в учнів молодшого шкільного віку образно-наочного мислення і сприймання, педагоги визначають наочність одним із важливих принципів дидактики, відповідно до якого навчання будується на конкретних образах, що безпосередньо сприймаються учнями. Завдяки цьому принципу дидактики абстрактний мовний матеріал стає більш доступним, не викликає труднощів, що сприяє розвитку інтересу і зацікавленості до об'єкту навчання.

Наочність у дидактиці розглядається як сукупність засобів, що сприймаються різними органами чуття, для досягнення навчальних цілей; як джерело знань, на основі якого формуються уявлення й поняття, здебільшого абстрактні; як ілюстрація до положень, що вивчаються; як опора для формування абстрактного мислення.

У педагогіці наочність класифікується за різними принципами: словесна, природна, зображувальна (образна), об'ємна, звукова, абстрактно-символічна. При доборі та застосуванні будь-якого виду наочності слід дотримуватися низки загальнодидактичних вимог: співвідність її із змістом програмового матеріалу (теми уроку); відповідність рівню підготовки і розвитку учнів; відповідність санітарно-гігієнічним вимогам тощо.

Наочність може бути використана на різних етапах уроку рідної мови, вона сприяє розумовому розвитку учнів; допомагає виявити зв'язок між науковими знаннями і життєвою практикою; полегшує процес осмислення абстрактних мовних понять; сприяє розвитку інтересу до знань; допомагає сприйняти об'єкт у системі його складників і зв'язків; стимулює розвиток мотиваційної сфери учнів.

На уроках рідної мови методично виправданим є широке використання дидактичних мовних ігор.

Дидактичні ігри – це ігри для навчання, які розвивають сенсорні (чуттєві) орієнтації дітей, спостережливість, увагу, пам'ять, мислення, мовлення, уміння фактично застосовувати в ігровій, невимушеній, формі здобуті знання з мови.

У процесі дидактичних мовних ігор розвиваються мислення і мовлення дітей, формуються і розширюються знання про відповідні поняття, явища. У процесі їх дітям часто доводиться оперувати мовними категоріями, термінами і застосувати теоретичні знання в незвичних ситуаціях, що сприяє розвитку зацікавленості учнів до вивчення мови.

Дидактичні мовні ігри проводяться здебільшого на етапі закріплення і застосування знань, вироблення умінь і навичок. Керівництво ними з боку вчителя визначається особливостями їх типів, змістом програмового матеріалу та місцем їх у структурі уроку.

При плануванні, доборі і підготовці дидактичних мовних ігор на уроці необхідно дотримуватись загальноприйнятих дидактичних вимог. Важливо проводити їх систематично й цілеспрямовано на кожному уроці рідної мови, поступово ускладнюючи й урізноманітнюючи у міру накопичення в учнів знань. Це сприятиме розвитку інтересу учнів до відповідного програмового матеріалу.

Крім дидактичних ігор як виду навчальної діяльності, для розвитку пізнавального інтересу до вивчення рідної мови у сучасній школі практикуються нестандартні, цікаві завдання і вправи, які вимагають знання відповідного програмового матеріалу, спонукають до мислення і розв'язання дидактичних завдань у нетипових ситуаціях.

Завдання і вправи у дидактиці розглядаються як важливий засіб здобування, закріплення знань і вироблення умінь і навичок. Вдало і методично обгрунтовані завдання сприяють міцності знань, виробленню стійких умінь і навичок, а також можуть викликати у школярів зацікавленість до відповідної теми.

Як засвідчує аналіз підручників з рідної мови, у них переважають вправи із стандартними завданнями, здебільшого репродуктивного характеру. У зв'язку з цим учителям доводиться добирати з методичної літератури або самому розробляти завдання, які зацікавлюють учнів, розвивають їхній пізнавальний інтерес, сприяють свідомості, міцності і стійкості знань.

Завдання і вправи у дидактиці розглядаються як важливий засіб здобування, закріплення знань і вироблення умінь і навичок. Вдало і методично обгрунтовані завдання сприяють міцності знань, виробленню стійких умінь і навичок, а також можуть викликати у школярів зацікавленість до відповідної теми.

Важлива роль тут відводиться нестандартним завданням, які вимагають нетипового підходу до їх виконання. Нестандартні завдання – такі види завдань, які не відповідають загальноприйнятим дидактичним правилам. Вони мають специфічні формулювання умови, побудовані на нетипових особливостях мовних явищ, понять; вимагають від учнів з'ясування взаємозв'язків між виучуваними мовними поняттями, явищами, активізації мислення, проявів кмітливості, сприяють розвитку творчих сил і здібностей.

Нерідко при виконанні таких завдань дітям доводиться звертатися до підручників, довідкової літератури, словників. З початкових класів школярів слід привчати до роботи з енциклопедичними, а особливо з лінгвістичними словниками, в яких міститься чимало важливої, цікавої інформації, що спонукатиме учнів до глибшого засвоєння навчальних дисциплін, зокрема й української мови. Розмаїття мовознавчих словників уможливило широке використання їх в навчальному процесі.

Для реалізації завдань діагностики рівня навчальних досягнень учнів останнім часом широко практикуються тестові форми контролю. Тестування запроваджується разом із традиційними формами перевірки рівня знань, умінь і навичок: усне опитування, письмові роботи. Такий комплексний підхід уможливило забезпечення об'єктивності як процесу вимірювання, обробки даних, так і їхньої інтерпретації.

Тестування урізноманітнює процес перевірки здобутих знань, вироблених умінь і навичок. Воно забезпечує істинність вимірювання знань, якщо організувати роботу дидактично вмотивовано.

Шкільні навчальні тести – це різновид контролю навчальних досягнень учнів для діагностування рівня сформованості знань, умінь і навичок. У практиці початкової школи необхідно використовувати тести різних типів для підготовки учнів початкової школи до Державної атестації, що проводиться у четвертому класі.

Сучасна система навчання дає можливість формувати пізнавальний інтерес і через організацію навчальної діяльності як усього колективу, так і кожного учня, зокрема. Слід планувати урок так, щоб збільшити час для самостійної роботи школярів. Самостійність учнів є важливою передумовою свідомого і міцного оволодіння знаннями, оскільки, по-перше, вона розвиває зосередженість, уміння міркувати, формувати індивідуальний спосіб мислення; по-друге, уможливило організацію диференційованого навчання. За цієї умови здобуття знань стає активною самостійною діяльністю дітей. Роль учителя при цьому спрямовується на формування у школярів уміння працювати самостійно, здійснювати само- і взаємоконтроль.

Методично доречними для контролю знань, особливо, для самоконтролю, виявляються завдання з ключами і кодованими відповідями. Виконавши запропоноване завдання, учень швидко може визначити рівень засвоєння матеріалу, виявити допущені помилки і, звернувшись до підручника, словника, довідника, повторити необхідне, з'ясувати теоретичний матеріал, чим забезпечується міцність знань і формується зацікавленість учнів до засвоєння дисципліни.

Отже, для забезпечення ефективності навчального процесу однією з вимог є формування в учнів пізнавального інтересу, зацікавлення їх до навчання загалом і вивчення окремої дисципліни, зокрема. Пізнавальний інтерес, зацікавленість і захоплення тісно пов'язані і забезпечують пізнавальні потреби, пізнавальну активність школярів.

Пізнавальна активність виявляється у прояві інтересу до об'єкта пізнання – програмового матеріалу, ґрунтується на мотивації навчальної діяльності, залученні учнів до проблемно-пошукової роботи, застосуванні різних видів тренувальних вправ і завдань а також форм контролю. Поєднання різних видів роботи спонукають учнів до мислення, розвивають допитливість, бажання більше знати, сприяють розвитку розумових здібностей і свідомому, активному засвоєнню програмового матеріалу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Державний стандарт // Спецвипуск журналу «Практика управління закладом освіти», 2012. – С.7-8.
2. Лозова В. І. Пізнавальна активність школярів / Лозова В. І. - Х.: Основа, 1990. – 89 с.
3. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи – К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. – 392 с.
4. Савченко О. Я. Сучасний урок в початкових класах / Савченко О. Я. – К.: Магістр – S, 1997. – 256 с.
5. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе / Щукина Г. И.– М.: Просвещение, 1979. – 160 с.

ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ

Тетяна БЕЗРУЧЕНКО

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КІРОВОГРАДСЬКОЇ СУБРЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ

(магістрантка природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат геогр. наук, доцент Л.Л. Семенюк

Географія населення, особливо її складові частини, пов'язані з питаннями формування міського і сільського розселення, значно розвинулась в останні десятиліття. Велика увага на даному етапі приділяється розробці її теоретичних основ, в першу чергу системному підходу щодо предмету дослідження. Розвивається поняття сутності систем розселення, збагачується методика їх дослідження, виявляються закономірності їх розвитку. Форми розселення і типи поселень відображають особливості історичного розвитку і сучасні соціально – політичні умови, рівень розвитку продуктивних сил, спеціалізацію і концентрацію виробництва [1]. Дане питання є актуальним, оскільки цілеспрямоване формування територіальних систем розселення сприяє вирівнюванню умов проживання в різних типах поселень, які входять до складу цих систем і органічно доповнюють один одного в територіальному поділі праці.

В основу даної публікації покладені статистичні дані Головного управління статистики в Кіровоградській області, які підлягали авторському аналізу з використанням математико – статистичних, порівняльно – географічних, картографічних та інших методів дослідження. Представлені у публікації характеристики та показники поселенсько – розселенської системи Кіровоградської області є результатами проведеного автором дослідження. Публікації з питань аналізу сучасного розселення Кіровоградської області практично відсутні. Цим обумовлена актуальність даної теми та її наукова новизна.

При дослідженні Кіровоградської субрегіональної системи розселення нами враховувались такі теоретичні положення [3]:

- ❖ - регіональні системи розселення є складним об'єктом економіко - і соціально-географічних досліджень, виступаючи динамічними та відкритими системами;
- ❖ - у якості однієї з основних передумов формування та функціонування регіональних соціально-економічних комплексів та регіональних систем розселення є комплекс природних умов і ресурсів території;
- ❖ - економічною основою регіональних систем розселення виступають регіональні соціально-економічні комплекси та рівень розвитку продуктивних сил;
- ❖ - субрегіональні системи розселення - складні поєднання функціонально взаємозв'язаних і взаємодіючих ієрархічно підпорядкованих міських і сільських поселень, які формуються у процесі розвитку регіональних соціально-економічних комплексів ;
- ❖ - в основі перетворення мережі населених пунктів у системи розселення знаходяться різноманітні міжпоселенські зв'язки (виробничі, адміністративні, культурно-освітні, соціально-побутові, організаційно-розподільчі, трудові, інформаційні тощо), які залежать від транспортної доступності населених пунктів до центрів систем;
- ❖ - у населених пунктах різних функціональних типів і в залежності від географічного положення сформувалася різна демографічна ситуація;
- ❖ - міграційна активність населення та вектори міграційних потоків визначаються як рівнем економічного та соціального розвитку регіонів, так і окремих поселень територіальних систем розселення, що, в кінцевому підсумку, відображається на формуванні їх демографічного та поселенського потенціалів [3].

Згідно археологічних даних заселення території області розпочалося в добу палеоліту. Тут виявлено близько 10 пам'яток того часу, серед яких три стоянки первісних мисливців (поблизу с. Володимирівки Новоархангельського району), що існували приблизно 20—15 тис. років тому. В добу неоліту (VI—III тисячоліття до н. е.), територію сучасної Кіровоградщини заселяли дві групи племен. У північно-східній частині в V—IV тисячоліттях до н. е. проживали мисливці та рибалки, поселення яких виявлено біля с. Великої Андрусівки Світловодського та с. Успенки та с. Деріївки Онуфріївського районів. Південно-західну частину області в VI—V тисячоліттях до н. е. освоїли найдавніші в Європі землероби. Залишки їхніх поселень досліджували поблизу с. Сабатинівки Ульянівського, с. Жакчика та с. Березівки

Гайворонського району. На цій же території в добу міді (IV—III тисячоліття до н. е.) жили нащадки найдавніших землеробів — племена трипільської культури [2].

Нами було розроблено карту «Об'єкти історико – культурної спадщини Кіровоградської області», в якій відображено поселенську мережу й основні тенденції розселення в межах нашої області в різні проміжки часу: від доби каменю до сьогодення.

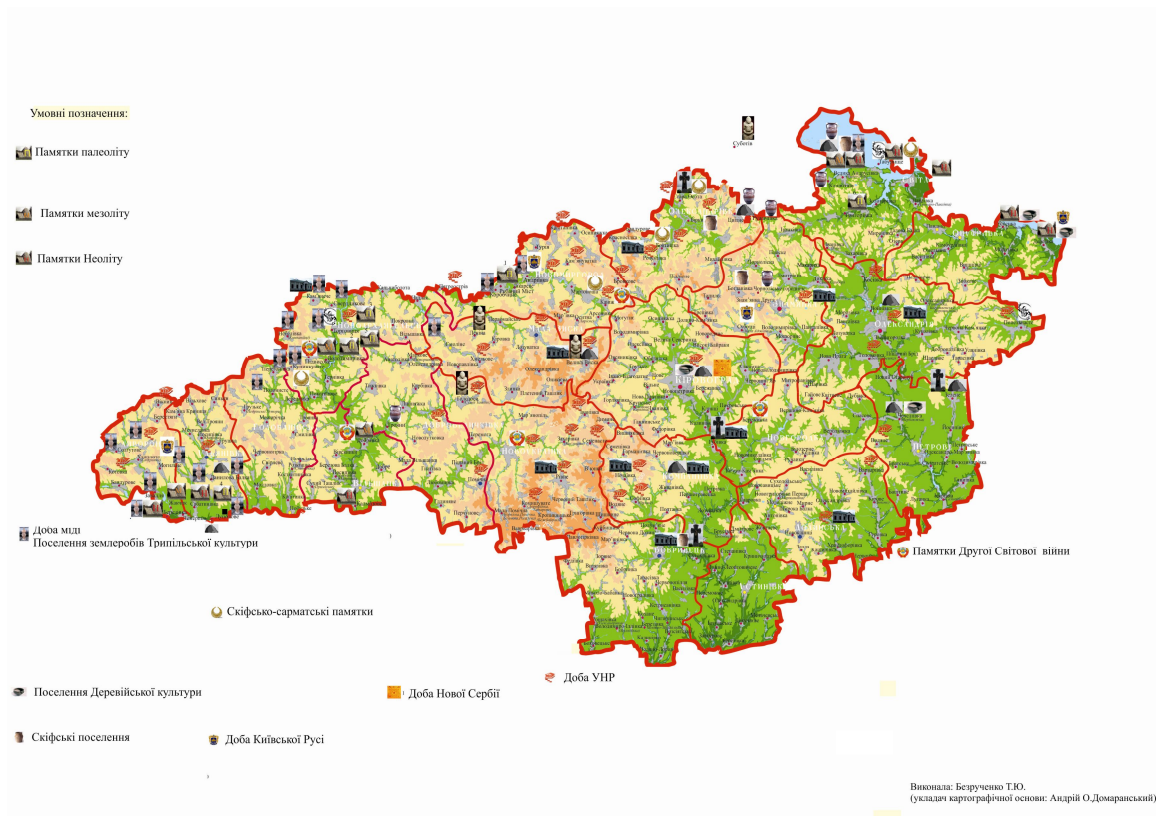

Рис.1. Об'єкти історико-культурної спадщини Кіровоградської області

Кіровоградська субрегіональна система розселення включає 39 міських та 996 сільських поселень і є слабо сформованою. Поступово скорочується кількість сільських поселень, зокрема у 1985 році в області нараховувалось 1056 сіл, (тобто їх чисельність зменшилась за 28 років на 6 %).

В області продовжує тривати складна демографічна ситуація. **За період із 1939 - 1959 рр. чисельність сільського населення скоротилася на 12,7%, за період із 1959 по 1979 на 31,4%, із 1979 по 1999 на 23%, за період з 1999 по 2011** кількість сільського населення скоротилося на 91,8 тис. (0,7%) (близько 5,7 тис. щороку).

Чисельність населення в Кіровоградській області станом на 1.01.2013 склала 995,2 тисяч осіб, спостерігаються тенденції до скорочення населення (див. Рис. 2.) [5].

Продовжує зменшуватися кількість населення області, за період з 1959 – 1970 рр. чисельність населення збільшилася на 0,7 %, але уже з 1970 – 1979 зменшилася на 0,6 %, за період з 1970 – 1989 на 0,9 %, в період з 1990 – 2000 на 6 %, в період з 2000 – 2008 на 8 %, в період з 2008 – 2013 на 9 %.

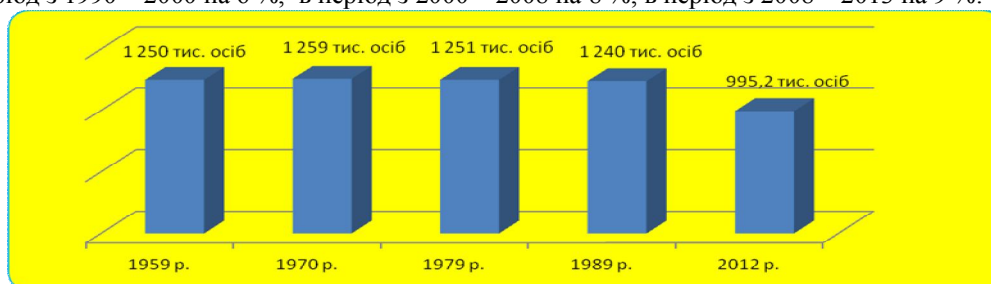

Рис.2. Динаміка чисельності населення з 1959 по 2012 рр.

Середня густина населення в області – 41 ос. / кв. км, зокрема, сільського – 18, міського – 27,4 ос./кв.км. Максимальні значення густоти населення характерні для адміністративних районів, прилеглих до міст обласного та районного підпорядкування: Кіровоградського (180 осіб /кв. км), Олександрійського (75 осіб/кв. км) районів. Найвищою концентрацією населення у Кіровоградській області відзначаються Кіровоградський (280,3 тис. осіб), Олександрійський (93,3 тис. осіб), Світловодський (74,2 тис. осіб), Знам'янський (65,7 тис. осіб), Маловисківський (51,5 тис. осіб), Новоукраїнський (48,9 тис. осіб) райони [5].

Із середини 70-х років минулого століття в області спостерігається кількісне переважання міського населення над сільським. Показник урбанізації території області за даними 2003 року склав 60,4%, 2008 року – 61,3%, 2010 – 61,6%, 2012 - 62%, в Україні – 67,3% [4].

Міста разом з транспортними магістралями формують опорний каркас територіальної організації населення та господарства.

Систему міських поселень досліджуваної території утворюють 12 міст (4 міста обласного підпорядкування, 8 міст районного підпорядкування) та 27 селищ міського типу. Найбільша кількість міських поселень зосереджена в Олександрійському (5) та Гайворонському (3) районах. Найвища концентрація міського населення спостерігається у Кіровоградському – 260,2 тис. осіб, Олександрійському – 121,5 тис. осіб, Світловодському – 57,5 тис. осіб, Знам'янському - 37,4 тис. осіб. На території зазначених районів зосереджено близько 70% від загальної чисельності міського населення області.

Міські поселення диференціюються за людністю на 6 основних типів: 1) до 5 ; 2) 5 – 10; 3) 10 – 20; 4) 20 – 50; 5) 50 -100; 6) 100 – 500 тис. осіб [2]. Із загальної кількості міського населення Кіровоградської області 50,3% зосереджено у міських поселеннях з людністю від 100 до 500 тис. осіб (м. Кіровоград), 8,3 % з людністю від 50 -100 (м. Олександрія), 15,7 % - з людністю від 5 до 10 тис. осіб, 12,3% – з людністю від 20 до 50 тис. осіб (м. Світловодськ, м. Знам'янка), 10,5 % – з людністю від 10 до 20 тис. осіб (м. Бобринець, м. Гайворон, м. Долинська, м. Помічна та ін.), 2,9% – до 5 тис. осіб. [5].

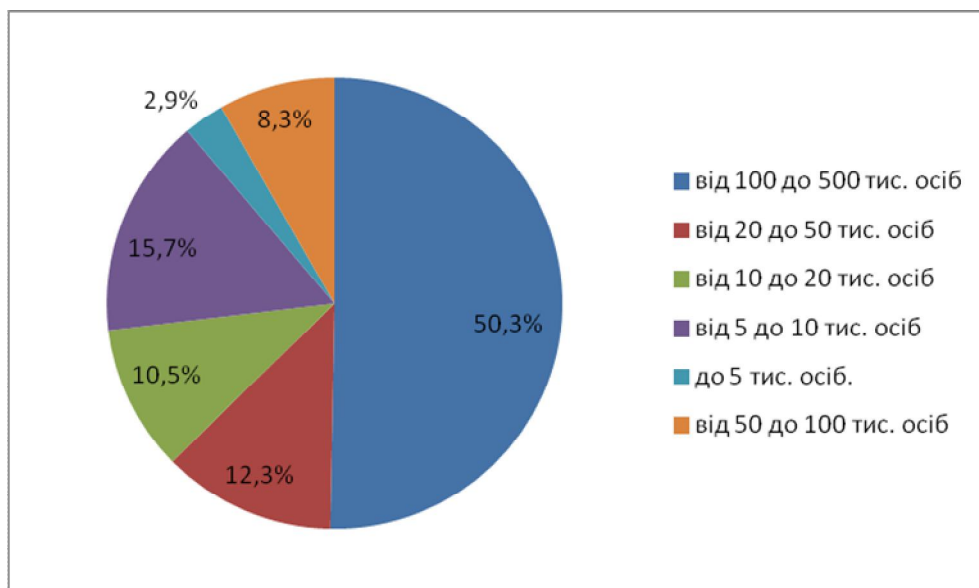

Рис.3. Концентрація міського населення у містах різних типів

Співвідношення між типами поселень у Кіровоградській області може бути представлено наступним чином – 10 міст, 21,6 смт., 840 сільських поселень, в Україні – 10 міст: 20 смт., 635 сіл.

За кількістю сільських поселень на першому місці знаходиться Бобринецький район (понад 80). Нижчі показники у Новоукраїнському, Кіровоградському, Олександрійському районах (65 – 80). Найменші (до 35) – у Гайворонському, Ульяновському, Вільшанському, Устинівському районах.

Внаслідок проведених досліджень нами була вперше створена карта «Структура субрегіональної системи розселення Кіровоградської області», в якій ми визначили локальні (міжрайонні) системи розселення області.

Виконала: Безрученко Тетяна

Рис.4. Структура субрегіональної системи розселення Кіровоградської області

Локальні системи розселення в Кіровоградській області формуються на території декількох адміністративних районів, які визначаються єдністю природного, економічного і соціального розвитку, і мають єдиний системотворчий центр. В межах Кіровоградської субрегіональної системи розселення сформувалось 6 локальних систем розселення: Кіровоградська, Олександрійська, Світловодська, Знамянська, Бобринецька, Новоукраїнська, Гайворонська, що відрізняються за територією, поселенським, демографічним, соціальним та економічним потенціалом, рівнем сформованості, що визначається людністю.

Питання заселення і розселення вивчаються в шкільному курсі географії, зокрема, у розділах «Населення України» (9 клас), «Населення світу» (10 клас). Зазначені теми мають фундаментальне значення у вивченні суспільної географії та сприяють формуванню світогляду учнів. Подану інформацію можна всебічно використовувати при застосуванні краєзнавчого підходу у вивченні географії своєї області.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Джаман В. О. Регіональні системи розселення : демогеографічні аспекти. – Чернівці : Рута, 2003. – 392 с.
2. Історія міст і сіл Української РСР. Кіровоградська область / Сиволом Д. С., Безтака П. М., Богульський А. А. та інші. – Головна редакція Укр. Рад. енциклопедії АН УРСР.
3. Топчів О. Г. Соціально – географічні дослідження : методологія, методи, методики / Топчів Олександр Григорович. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ:

4. gus@kr.ukrstat.gov.ua
5. www.kr.ukrstat.gov.ua

ФОНДОВІ МАТЕРІАЛИ :

7. «Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2011 рік» – Кіровоград, 2012 – 517 с.

Вікторія БОСЕЦЬКА

ПОРІВНЯЛЬНА ОЦІНКА ГЕОЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ ЧЕРКАСЬКОЇ ТА КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

(магістрантка природничо-географічного факультету)

Науковий керівник : канд. геогр. наук, доцент О.Ф. Гелевера

Термін геоecологія був введений в 1939 році німецьким вченим Троллем, як синонім екології ландшафтів. **Геоecологія** – наука, яка вивчає вплив на геологічне середовище природних геологічних процесів і антропогенної (техногенної) діяльності [6]. Зараз, вчені розуміють цей термін ширше, а саме,

геоекологія: 1) вивчає різноманітні зв'язки між природою, людиною (соціумом) та господарством; 2) пропонує шляхи раціональної просторової організації природних, соціальних і господарських систем, що є актуальним на сьогоднішній день. Її предмет дослідження пов'язаний із екологічними функціями атмосфери, гідросфери й педосфери [10]. Важливою ознакою, за якою розрізняють більшість визначень термінів "геоекологія" та "екогеографія", є ставлення дослідників до біоти і техногенезу, а об'єднують ці визначення міждисциплінарний статус науки та геосферний об'єкт досліджень [12].

На прикладі Черкаської та Кіровоградської областей можна побачити наслідки антропогенного навантаження на природні геокомпоненти та геоекологічну ситуацію в Україні загалом.

Геоекологічні проблеми в межах Черкаської області

Одна з найактуальніших проблем Черкаської області – забруднення водних об'єктів стічними водами. Основними джерелами забруднення водних об'єктів залишаються очисні споруди та каналізаційні мережі виробничих управлінь житлово-комунального господарства, цукрові заводи області. Із діючих в області 38 комплексів очисних споруд більше половини потребують реконструкції, причиною їх незадовільної роботи є фізична та моральна застарілість обладнання, несвоєчасне проведення поточних та капітальних ремонтів.

Важливою геоекологічною проблемою є нераціональне використання земельних природних ресурсів. В області було необґрунтовано розорано понад 20 тис. га малопродуктивних природних угідь і схилкових земель. Розораність сільськогосподарських угідь досягла 88%, що порушило допустиме співвідношення площ ріллі та природних угідь. Водна ерозія ґрунтів проходить практично у всіх районах області на схилах стрімкістю більше 3 градусів, особливо в Канівському районі, де спостерігається ріст ярів по 4-70 метрів щорічно.

Хімічна та нафтохімічна промисловість здійснює викиди в атмосферу вуглеводню, сірчаної кислоти, сірковуглецю, ртуті, фтористих та інших шкідливих сполук. Основним забруднювачем атмосферного повітря викидами аміаку є ВАТ "Азот", його вклад в забруднення атмосферного повітря Черкас складає 96%, найбільшим забруднювачем викидами формальдегіду по місту є ТОВ "Маррел" (24 %) [5,8].

Серед екопроблем області, що мають загальнодержавне значення слід відмітити і таку як неналежне зберігання хімічних засобів захисту рослин. За даними комісії з проведення інвентаризації станом на 01.01.2011 року в області у 116 складах зберігається 685,148 тонн невідомих, непридатних та заборонених до використання пестицидів. Із 116 складів, на яких зберігаються хімічні засоби захисту рослин, у доброму стані знаходиться 4 склади, у задовільному – 25 та 87 складів – у незадовільному стані [2].

Геоекологічні проблеми в межах Кіровоградської області

Однією з найважливіших проблем в області залишається охорона поверхневих і підземних вод від забруднення. Обсяги скиду стічних вод значно нижчі ніж потужність очисних споруд, що призводить до низької ефективності їх роботи, в тому числі локальних на підприємствах. Станом на 1 січня 2011 року в Кіровоградській області 54 підприємства, мають скиди зворотних вод. В порівнянні з 2008 роком загальна кількість скиду забруднених вод збільшилась на 2,5 млн. м³ і становить 32,91 млн. м³. Проектна потужність очисних споруд в області складає 106,3 млн. м³. Потужність очисних споруд перевищує обсяг стоків, які надходять на очищення, їх завантаженість становить від 20% до 60 % [4].

Наслідком високої господарської освоєності земельного фонду є прогресуюча деградація земель, що створює загрозу екобезпеці області. Крім того, водній ерозії ґрунтів сприяють природно-кліматичні умови та ландшафт місцевості, особливо в Придніпровській частині області. Через ерозійні процеси площа ярів перевищує 3,6 тис. га, а площа деградованих та малопродуктивних земель склала 270 тис. га. Отже, за такої тенденції ґрунти області протягом дуже короткого проміжку часу можуть зазнати змін [7,13].

Залишається невирішеною проблема поводження з відходами: промислових відходів в області накопичено 53,05 млн. тонн. Основна маса їх - це відходи найвищого класу небезпеки гідрометалургійного заводу міста Жовті Води Дніпропетровської області, які зберігаються в хвостосховищі в балці "Щербаковська" Петровського району (52,1 млн.т) [11].

Коефіцієнт антропогенної перетвореності ландшафтів

Щоб зменшити антропогенний вплив на природні геокомплекси областей, потрібно знати, яка саме діяльність найбільшою мірою впливає на дану ситуацію. Для цього потрібно розрахувати коефіцієнт антропогенної перетвореності ландшафтів у межах даної території.

Проектування раціональної організації території може бути здійснено тільки на основі синтезу інформації про природні властивості ландшафтів та особливості їхнього господарського використання. Цій меті служить визначення *регіонального коефіцієнту антропогенної перетвореності* ландшафтів, методика якого розроблена П.Г. Шищенком (1988, 1999), і який визначається за формулою:

$$K_{an} = \frac{\sum_{i=1}^n (r_i \times P_i \times Q)}{100}$$

де K_{an} - коефіцієнт антропогенної перетвореності; r - ранг антропогенної перетвореності ландшафтів i -тим видом природокористування; p - площа i -того виду природокористування (у відсотках до площі ландшафтного району); i - індекс глибини перетвореності ландшафтів; q - кількість виділів у межах контуру ландшафтного регіону. Ділення на 100 взяті для зручності користування значеннями коефіцієнту. Ці значення змінюються в межах від 0 до 10 і характеризують наступну закономірність: чим більше площа виду природокористування та вище індекс глибини перетворення ним ландшафтів, тим в більшому ступені ландшафтний регіон перетворений господарською діяльністю.

Найбільшим ступенем перетворення характеризуються ландшафти степової (7,79) та лісостепової (7,22) зон України, які інтенсивно використовуються у сільському господарстві, цивільному та промисловому будівництві [1]. В таблиці 1 наведені розрахунки коефіцієнтів антропогенної перетвореності ландшафтів в межах Черкаської та Кіровоградської областей.

Таким чином, сума показників різних видів природокористування, дала нам загальний коефіцієнт антропогенної перетвореності Черкаської та Кіровоградської областей. На діаграмі (рис. 1) можна побачити, що більшість показників, не мають значних розбіжностей між собою. Але отриманий результат показує, що саме Кіровоградська область має більшу ступінь перетвореності внаслідок господарської діяльності.

Черкаська область має значно більше еконебезпечних підприємств ніж Кіровоградська, що значною мірою впливає на надмірне забруднення даної території. Протилежна ситуація спостерігається у різниці коефіцієнтів орних земель. В Черкаській області цей показник становить 0,046, а в Кіровоградській 6,225.

Таблиця 1

Коефіцієнти антропогенної перетвореності ландшафтів в межах Черкаської та Кіровоградської областей (Розрахунки проведені на основі [3,8]).

Види природокористування	Черкаська область	Кіровоградська область
ПЗФ	$K_{an} = \frac{1 \times 2,9 \times 1}{100} = 0,029$	$K_{an} = \frac{1 \times 0,63 \times 1}{100} = 0,0063$
Лісовкриті площі	$K_{an} = \frac{2 \times 16,3 \times 1,05}{100} = 0,3423$	$K_{an} = \frac{2 \times 7,4 \times 1,05}{100} = 0,1554$
Болота	$K_{an} = \frac{3 \times 0,8 \times 1,1}{100} = 0,0264$	$K_{an} = \frac{3 \times 0,4 \times 1,1}{100} = 0,0132$
Пасовища і сіножаті	$K_{an} = \frac{4 \times 6,8 \times 1,15}{100} = 0,3128$	$K_{an} = \frac{4 \times 12,3 \times 1,15}{100} = 0,5658$
Сади і виноградники	$K_{an} = \frac{5 \times 1,4 \times 1,2}{100} = 0,084$	$K_{an} = \frac{5 \times 1,1 \times 1,2}{100} = 0,066$
Орні землі	$K_{an} = \frac{6 \times 61,3 \times 1,25}{100} = 0,046$	$K_{an} = \frac{6 \times 83 \times 1,25}{100} = 6,225$
Сільські населені пункти	$K_{an} = \frac{7 \times 0,31 \times 1,3}{100} = 0,028$	$K_{an} = \frac{7 \times 2,5 \times 1,3}{100} = 0,198$
Міста та селища міського типу	$K_{an} = \frac{8 \times 1,1 \times 1,35}{100} = 0,1188$	$K_{an} = \frac{8 \times 3,6 \times 1,35}{100} = 0,388$
Водосховища та канали	$K_{an} = \frac{9 \times 6,5 \times 1,4}{100} = 0,819$	$K_{an} = \frac{9 \times 3,15 \times 1,4}{100} = 0,3969$
Транспортні магістралі	$K_{an} = \frac{10 \times 0,87 \times 1,5}{100} = 0,1305$	$K_{an} = \frac{10 \times 1,4 \times 1,5}{100} = 0,21$
Промислові землі	$K_{an} = \frac{11 \times 0,35 \times 1,55}{100} = 5,9675$	$K_{an} = \frac{11 \times 1,3 \times 1,55}{100} = 0,222$
Землі, що порушені в результаті видобування корисних копалин	$K_{an} = \frac{12 \times 0,12 \times 1,6}{100} = 0,023$	$K_{an} = \frac{12 \times 0,14 \times 1,6}{100} = 0,027$
	$K_{an} = 7,92$	$K_{an} = 8,47$

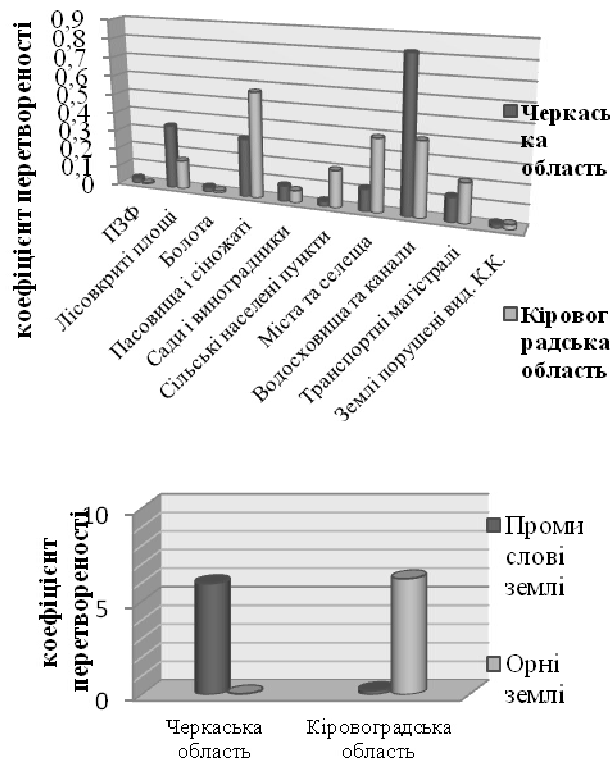

Рис. 1. Коефіцієнти антропогенної перетвореності за видами природокористування в межах Черкаської та Кіровоградської областей.

Також, значний вплив на одержані результати має показник заповідності досліджуваних територій, у межах Черкаської області він становить 2,9%, а Кіровоградської - 1,4% [14]. На картах природно-заповідного фонду Черкаської та Кіровоградської областей (рис.2,3), можна побачити значну різницю забезпечення даних територій об'єктами природно-заповідного фонду, який помітно впливає на збереження природних геокомплексів.

Рис. 2. Картосхема природно-заповідного фонду Кіровоградської області

Природно-заповідний фонд Черкаської області нараховує 503 природних комплексів та об'єктів (станом на 01.01.2011 р.) [4]. У їх числі значний відсоток займають об'єкти національного значення, які повністю відсутні в межах Кіровоградської області. На території обох областей існує проєктований Національний парк "Придніпровське чорнолісся", який міг би покращити коефіцієнт заповідності в межах

областей та зберегти природні ландшафти даної місцевості. На сьогодні ще не затвердили надання національного статусу проєктованому Національному парку "Придніпровське чорнолісся", саме тому суспільство використовує дану територію для промислових потреб та знищує дивовижну природу в її межах.

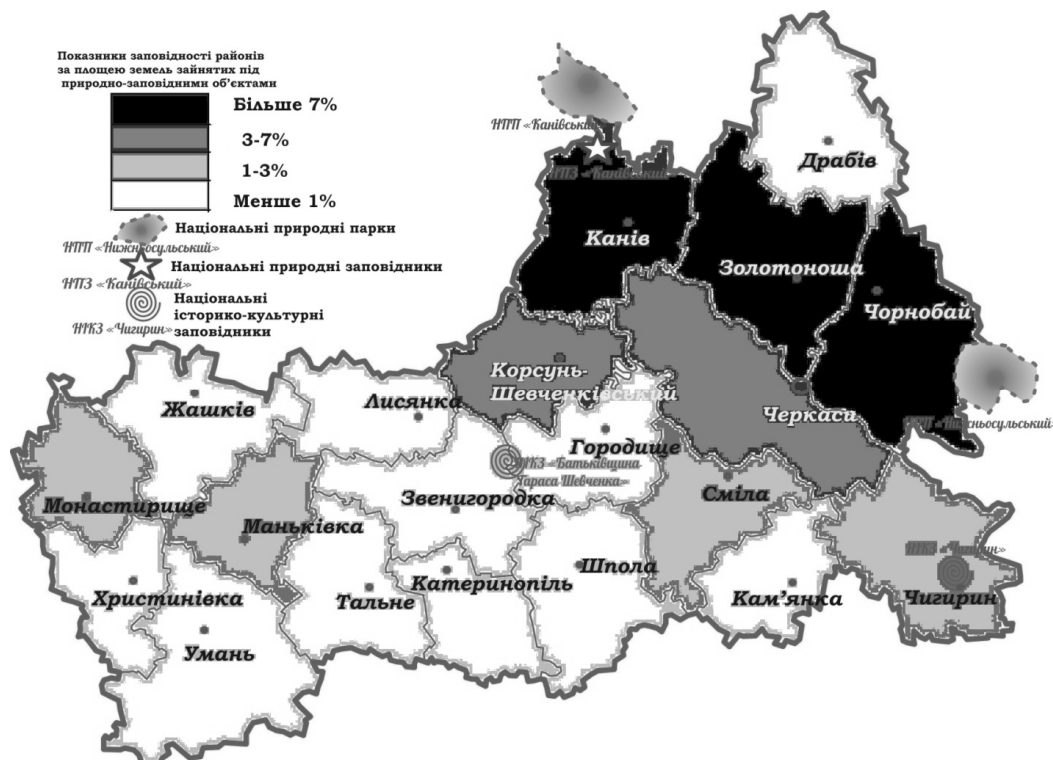

Рис. 3. Картохсхема природно-заповідного фонду Черкаської області

Висновки

Для того щоб зменшити негативний вплив на природні геоконплекси, необхідно дослідити яка саме антропогенна діяльність найбільшою мірою впливає на їх порушення.

Досліджуючи геоecологічну ситуацію Черкаської та Кіровоградської областей, ми отримали досить незвичайний результат. Отримані розрахунки коефіцієнту антропогенної перетвореності показали, що Кіровоградська область має значно більший вплив антропогенної діяльності на природні геоконплекси ніж Черкаська. Дана ситуація є досить нестандартною, оскільки в межах Черкаської області є величезна кількість екобезпечних підприємств, які забруднюють навколишнє середовище. В Кіровоградській області їх відносно менше. Але коефіцієнт антропогенної перетвореності ландшафтів в Кіровоградській області більший по тій причині, що вона має дуже малий показник заповідності територій. В Черкаській області показник заповідності не найбільший в Україні, але завдяки об'єктам національного значення (Канівський Національний природний парк, Нижньосульський Національний природний парк, Канівський природний заповідник і інших), відсоток заповідності вдвічі більший ніж у Кіровоградській області. Таким чином, в межах даних областей покращенню отриманої ситуації сприятиме розвиток природо-заповідної справи, який може забезпечити збереженню цілісних природних комплексів та обмежити кількість територій на які негативно впливає антропогенна діяльність.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гавриленко О.П. Геоecологічне обґрунтування проєктів природокористування / О.П. Гавриленко – К.: Ніка – Центр, 2003.– 316с.
2. Довкілля Черкащини / Державний комітет статистики України в Черкаській області. – Черкаси: Головне управління статистики в Черкаській області, 2011. – 40 с.
3. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Кіровоградській області за 2011 рік //Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Кіровоградській області;
4. Екологічний паспорт Кіровоградської області. Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Кіровоградській області, 2011. – 114 с.
5. Екологічний паспорт Черкаської області. – Черкаси: Обласне управління охорони навколишнього середовища в Черкаській області, 2011. – 120 с.
6. Круглов І.С. Геоecологія та географія // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету / І.С. Круглов //Серія: географія. – 2004. – № 2, Ч. 1. – С. 49-55.
7. Мусієнко М., Серебряков В. Екологія. Охорона природи. / М. Мусієнко, В. Серебряков - К.: Знання, 2007.-624с.

8. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Черкаській області у 2011 році//Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Черкаській області.
9. Фоміна Н. М. Громадська екологічна діяльність у вищих навчальних закладах як обов'язкова складова неперервної екологічної освіти (Всеукраїнська екологічна ліга; Черкаська обласна організація) / Н. М. Фоміна, Н. І. Свояк, М. І. Свояк. – 2011.- 258с.
10. Ясаманов Н.А. Основы геоэкологии: Учебн. Пособие / Н.А. Ясаманов – М.: Изд. центр "Академия", 2003. – С. 29-44.

Електронні ресурси:

11. Екологія регіону Кіровоградської області. [Електронний ресурс] Режим доступу до журн.: <http://www.experts.in.ua/regions/detail.php?ID=4332>
12. Основні концепції екології. [Електронний ресурс] Режим доступу до журн.: <http://pidruchniki.com.ua>
13. Проблеми екології в друкованих виданнях Кіровоградської області [Електронний ресурс] Режим доступу до журн.: <http://gurt.org.ua/articles/2562/>
14. Сучасний стан природно-заповідного фонду Черкаської області та шляхи його оптимізації [Електронний ресурс] Режим доступу до журн.: <http://www.rusnauka.com/Ecologia/5687>.

Інна БУРТОВА

ВІКОВІ ЗМІНИ ЗАЛОЗ ВНУТРІНЬОЇ СЕКРЕЦІЇ ТА СИНТЕЗУ ЇХ ГОРМОНІВ

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – канд. с/г. наук, доцент О. М. Данилків

«При сприятливому гормональному фоні людина, що здавалася до того млявою, пригніченою, яка скаржиться на свою немічність і нездатність мислити - стає бадьорою і жвавою, багато працює, створює різноманітні плани про свою майбутню діяльність, заявляючи про своє чудове самопочуття».

В. М. Бехтерєв

Актуальність дослідження. Ендокринна система - це система залоз внутрішньої секреції зі своєю складною регуляцією, ієрархією, комплексом взаємозв'язків між органами. Ендокринна система організму в цілому підтримує постійність у внутрішньому середовищі, необхідне для нормального перебігу фізіологічних процесів. Крім цього, ендокринна система спільно з нервовою і імунною системами забезпечують репродуктивну функцію, ріст і розвиток організму, утворення, утилізацію і збереження ("про запас" у вигляді глікогену або жирової клітковини) енергії. Роль сигналів у цій системі виконують гормони. Гормони - біологічні активні речовини, що володіють строго специфічним і виборчим дією, здатні змінювати рівень життєдіяльності організму. Гормони регулюють активність всіх клітин організму. Вони впливають на гостроту мислення і фізичну рухливість, статуру і зріст, визначають ріст волосся, тональність голосу, статевий потяг і поведінку. Завдяки ендокринній системі людина може пристосовуватися до сильних температурних коливань, надлишку або нестачі їжі, до фізичних і емоційних стресів.

Вивчення фізіологічної дії ендокринних залоз дозволило розкрити секрети статевої функції і диво народження дітей, а також відповісти на питання, чому одні люди високого зросту, а інші низького, одні повні, інші худі, одні повільні, інші моторні, одні сильні, інші слабкі. У нормальному стані існує гармонійний баланс між активністю ендокринних залоз, станом нервової системи і відповіддю тканин-мішеней (тканин, на які спрямовано вплив). Будь-яке порушення в кожному з цих ланок швидко призводить до відхилень від норми. Надлишкова чи недостатня продукція гормонів служить причиною різних захворювань, супроводжуються глибокими хімічними змінами в організмі на різних етапах його розвитку [2, 19].

Постановка проблеми. З кожним роком стає відомо все більше захворювань пов'язаних з порушенням діяльності ендокринної системи, що призводить до зниження якості життя як в дитячому, так і у похилому віці. Від таких хвороб не застрахований практично ніхто. Ендокринна система постійно змінюється, зазнає впливу зовнішнього середовища та, безумовно, сама впливає на організм. Вікові зміни залоз внутрішньої секреції лежать в основі нормального розвитку усіх систем та органів. На різних етапах життя кожна залоза та її гормони впливають на людину по різному. Так, у дитячому віці одне з найбільших значень учені віддають гіпофізу, у юнацькому періоді – статевим залозам, у дорослому віці – підшлунковій залозі. Тому вивчення та аналіз динаміки зміни залоз внутрішньої системи та синтезу гормонів на різних етапах життя дозволить скоротити число ендокринних захворювань та поліпшити життя кожної людини, дозволить вивчити процеси старіння та виявити методи боротьби з ним.

Онтогенетична модель вікової патології відкриє нові підходи до профілактики передчасного старіння і хвороб, пов'язаних з віком, що є основними причинами смерті людини: хвороб серця, злоякісних

новоутворень, інсультів, метаболічної імунодепресії, атеросклерозу, цукрового діабету літніх і ожиріння, психічної депресії, аутоімунних і деяких інших захворювань. З онтогенетичної моделі випливає, що розвиток хвороб і природних старечих змін можна загальмувати, якщо стабілізувати стан гомеостазу на рівні, що досягається до закінчення розвитку організму. Якщо сповільнити швидкість старіння, то можливо збільшити видові межі життя людини [1, 33-41].

Виклад основного матеріалу. Формування залоз та їх функціонування починається ще під час внутрішньоутробного розвитку. Ендокринна система відповідає за зростання ембріона і плода. У процесі формування тіла, утворюються зв'язки між залозами. Після народження дитини вони зміцнюються. З моменту появи на світ і до настання періоду статевого дозрівання найбільше значення мають щитовидна та надниркові залози, гіпофіз. У пубертатному періоді зростає роль статевих гормонів. У період з 10-12 до 15-17 років відбувається активізація багатьох залоз. Надалі їх робота стабілізується. При дотриманні правильного способу життя і відсутності хвороб в роботі ендокринної системи не спостерігається істотних збоїв. Виняток становлять лише статеві гормони.

Найбільше значення в процесі розвитку людини відводиться *гіпофізу*. Він відповідає за роботу щитовидної залози, наднирників та інших периферичних частин системи. Маса гіпофіза у новонародженого становить 0,1-0,2 грама. У 10 років життя його вага досягає 0,3 грама. Маса залози у дорослої людини дорівнює 0,7-0,9 грам. Розміри гіпофіза можуть збільшуватися у жінок під час вагітності. В період очікування дитини його вага може досягати 1,65 грама (рис. 1).

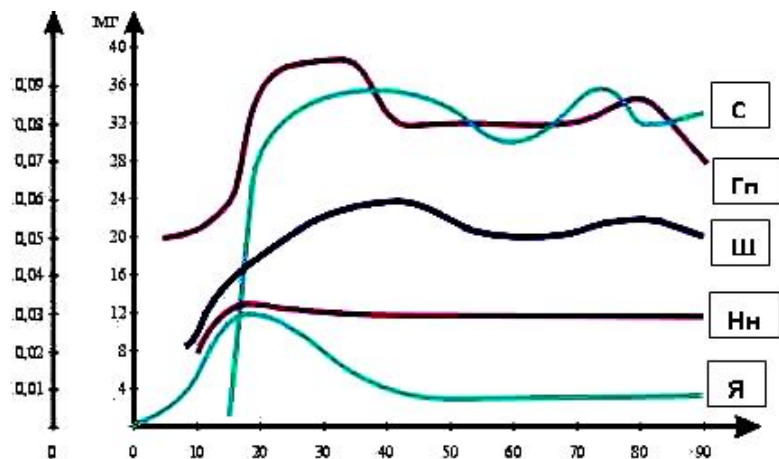

Рис. 1. Вікові зміни маси гіпофіза (Гп), щитовидної залози (Щ), наднирників (Нн), яєчників (Я) ті сім'яників (С) у людини.

Основною функцією гіпофіза вважається контроль росту тіла. Вона виконується за рахунок вироблення гормону росту (соматотропного). Якщо в ранньому віці гіпофіз працює неправильно, це може призвести до надмірного збільшення маси і величини тіла або, навпаки, до невеликих розмірів. Залоза значно впливає на функції і роль ендокринної системи, тому при її неправильній роботі вироблення гормонів щитовидною залозою, наднирковими здійснюється невірно. У ранньому юнацькому віці (16-18 років) гіпофіз починає працювати стабільно (рис. 2). Якщо його активність не нормалізується, і соматотропні гормони виробляються навіть після завершення росту організму (20-24 року), це може призводити до акромегалії. Ця хвороба проявляється у надмірному збільшенні частин тіла [3, 55-64].

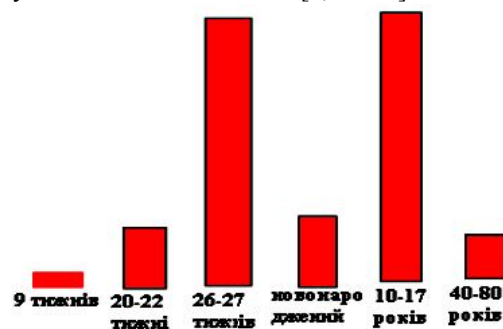

Рис. 2. Середній вміст соматотропного гормону в гіпофізі людини.

Епіфіз - залоза, яка функціонує найбільш активно до молодшого шкільного віку (7 років). Її вага у новонародженого становить 7 мг, у дорослого - 200 мг. У залозі виробляються гормони, які гальмують статевий розвиток. До 3-7 років активність епіфіза знижується. У період статевого дозрівання кількість секретії гормонів значно скорочується. Завдяки епіфізу підтримуються біоритми людини [3, 72].

Ще одна важлива залоза в організмі людини - *щитовидна*. Вона починає розвиватися однією з перших в ендокринній системі. До моменту народження, вага залози складає 1-5 грамів. У 15-16 років її маса вважається максимальної. Вона становить 30-40 грам. Найбільша активність цієї частини ендокринної системи спостерігається в 5-7 і 13-14 років. Після 21 років і до 30 років активність щитовидної залози знижується (рис. 1).

Паращитовидні залози починають формуватися на 2 місяці внутрішньоутробного розвитку (5-6 тижнів). Після появи на світ дитини, їх вага становить 5 мг. Протягом життя їх вага збільшується в 15-17 разів. Найбільша активність паращитовидної залози спостерігається в перші 2 роки життя. Потім до 7 років вона підтримується на досить високому рівні [3, 96].

Вилочкова залоза або тимус найбільш активно діє в пубертатному періоді (13-15 років). У цей час його вага становить 37-39 грам. Його маса зменшується з віком. У 20 років вага складає близько 25 грам, в 21-35 - 22 грами. Ендокринна система у літніх працює менш інтенсивно, тому і вилочкова залоза зменшується в розмірах до 13 грам. У міру розвитку лімфоїдні тканини тимуса замінюються жировими.

Надирники при народженні дитини важать приблизно 6-8 грам кожен. У міру зростання їх маса збільшується до 15 грам. Формування залоз відбувається до 25-30 років. Найбільша активність і зростання надирників спостерігаються в 1-3 роки, а також в період статевого розвитку. Завдяки гормонам, які виробляє залоза, людина може контролювати стрес. Вони також впливають на процес відновлення клітин, регулюють обмін речовин, статеві та інші функції.

Розвиток *підшлункової залози* відбувається до 12 років. Порушення в її роботі виявляються переважно в період до початку статевого дозрівання.

Жіночі та чоловічі статеві залози - формуються під час внутрішньоутробного розвитку. Однак після народження дитини їх активність стримується до 10-12 років, тобто до початку пубертатного періоду [3, 144].

Жіночі статеві залози – яєчники. Їх вага в момент народження становить 5-6 грам. Маса яєчників у дорослих жінок дорівнює 6-8 грам. Розвиток статевих залоз відбувається в 3 етапи. Від народження до 6-7 років спостерігається нейтральна стадія. У цей період формується гіпоталамус за жіночим типом. З 8 років до початку підліткового віку триває предпубертатний період. Від першої менструації і до початку менопаузи спостерігається пубертатний період. На цьому етапі відбувається активний ріст, розвиток вторинних статевих ознак, становлення менструального циклу (рис. 1).

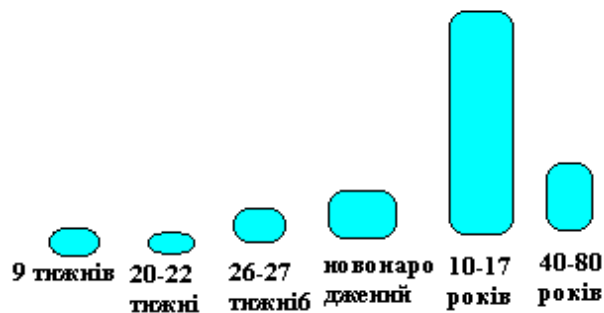

Рис. 3. Середній вміст статевих гормонів людини.

Чоловічі статеві залози - яєчка. При народженні їх вага дорівнює приблизно 0,3 грама. З 12-13 років залоза починає працювати більш активно під впливом гонадоліберину. У хлопчиків прискорюється ріст, з'являються вторинні статеві ознаки. У 15 років активізується сперматогенез (рис. 3). До 16-17 років завершується процес розвитку чоловічих статевих залоз, і вони починають працювати також, як і у дорослого (рис. 1).

Ендокринна система у дітей більш активна, у порівнянні з дорослими. Основні зміни залоз відбуваються в ранньому віці, молодшому і старшому шкільному віці [3, 198].

Геронтологічні зміни синтезу гормонів залозами внутрішньої секреції.

Процес старіння супроводжується численними порушеннями функцій ендокринної системи. Часто важко визначити, що є причиною цих порушень - власне старість або хвороби, її супроводжують. У старих людей концентрації більшості гормонів знижені. Ще більш різниця між молодим і старим організмами помітна при порівнянні реакцій ендокринних залоз на зовнішній вплив. Так, гіпофіз людей похилого віку

відповідає на дію релізінг-факторів гіпоталамуса (ліберинів) секрецією меншої кількості гормонів тропів. Штучно заповнюючи відсутні в гіпофізі речовини, можна затримати або звернути назад ослаблення репродуктивної функції, розвиток пухлин і інволюцію вилочкової залози (тимуса).

Ще одна причина послаблення ендокринної регуляції - вікові зміни структури гормонів і, відповідно, їх активності. Так, у міру старіння змінюється молекулярна маса і знижується активність тиреотропіну (ТТГ). Штучним введенням кальцію в клітину в деяких випадках вдається запобігти зниженню її відповіді на гормони. Відбуваються зміни і в зв'язуванні кальцію в клітині. У старості посилюється утворення катехоламінів в симпатичній частині вегетативної нервової системи. З іншого боку, послаблюються ефекти, що передаються впливом катехоламінів на адренорецептори. Все це звужує діапазон можливих відповідей на екстремальні впливи зовнішнього середовища. Можливо, додаткові кількості катехоламінів потрібні для кращої утилізації нутрієнтів: діючи на адипоцити, катехоламіни підсилюють ліполіз.

У старості відбуваються зміни в регуляції обміну глюкози. Кількість Р-клітин в підшлунковій залозі зменшується. У відповідь на зростання концентрації глюкози вони вивільняють в кров меншу кількість інсуліну. Зворотній зв'язок, переважно, викид глюкози печінкою (при підвищенні її концентрації в крові), діє повільніше. Активність інсуліну падає, відповідно, порушується поглинання глюкози м'язами. Результатом цих змін є зниження толерантності до глюкози, а іноді й розвиток цукрового діабету [5, 155-169].

Зв'язок старіння і ендокринної системи описується елеваційною теорією Дільмана. На початку 1950-х років відомий вітчизняний геронтолог В.М. Дільман висунув і обґрунтував ідею про існування єдиного регуляторного механізму, що визначає закономірності вікових змін різних гомеостатичних (підтримують сталість внутрішнього середовища) систем організму. За гіпотезою Дільмана, основною ланкою механізмів як розвитку (лат. *elevatio* - підйом, в переносному сенсі - розвиток), так і подальшого старіння організму є гіпоталамус - «диригент» ендокринної системи. Деякі геронтологи, у тому числі і Дільман, вважають, що багато змін, що з'являються в організмі в міру старіння людини, обумовлені поступовою втратою організмом здатності зберігати гомеостаз за допомогою гормонального контролю і мозкової регуляції. Багато симптомів старіння, судячи з усього, пояснюються втратою контролю за утворенням гормонів, в результаті чого їх виробляється або занадто багато, або дуже мало і регулювання життєвих процесів розбалансовується. Клімакс, наприклад, обумовлений втратою гормону естрогену, виробленого яєчниками. Це призводить до зниження здатності до дітородіння та зменшення вагінальних виділень, (що може порушувати статеві стосунки), зниження тону м'язів, сухості шкіри. У клімактеричний період зростає кількість холестерину і крові, а це значить, що після припинення менструацій жінки піддаються нарівні з чоловіками небезпеки захворювань серця, які пов'язані з тим, що відкладення холестерину блокують кровопостачання серця [4, 86].

Головна причина старіння - це вікове зниження чутливості гіпоталамуса до регуляторних сигналів, що надходять від нервової системи і залоз внутрішньої секреції. Протягом 1960-80-х рр. за допомогою експериментальних досліджень і клінічних спостережень було встановлено, що саме цей процес призводить до вікових змін функцій репродуктивної системи та гіпоталамо-гіпофізарно-наднирковозалозної системи, що забезпечує необхідний рівень вироблених корою наднирників глюкокортикоїдів - «гормонів стресу», добові коливання їх концентрації та підвищення секреції при стресі, і, в кінцевому підсумку, до розвитку стану так званого «гіперадаптозу». Наслідком аналогічних вікових змін в системі метаболічного гомеостазу, регулюючого апетит і енергетичне забезпечення функцій організму, є наростання з віком вмісту жиру в тілі, зниження чутливості тканин до інсуліну (предіабет) і розвиток атеросклерозу.

Висновки. Ендокринні залози є одними з найважливіших органів нашого організму. Вони контролюють усі процеси і зміни що відбуваються в ньому. Вікові зміни, що відбуваються у залозах внутрішньої секреції сприяють нормальному росту і розвитку. Вміст гормонів в організмі постійно змінюється на різних етапах життя. Це є важливим аспектом нашого існування, оскільки забезпечує гомеостаз внутрішнього середовища та здатність протистояти негативним впливам зовнішнього середовища. Вікові зміни, закономірно виникають у трьох основних «супергомеостатах» (репродуктивному, адаптаційному і метаболічному), у формуванні таких, що мають ключове значення для тривалості життя індивідуума і формування умов, що сприяють виникненню злоякісних новоутворень. Старіння (і головні хвороби, асоційовані зі старінням) не запрограмоване, а є побічним продуктом реалізації генетичної програми розвитку і тому старіння виникає з закономірністю, властивою генетичній програмі. Старіння і пов'язані з ним хвороби - це побічний продукт реалізації генетичної програми онтогенезу - розвитку організму.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Вобрицький В. І. Анатомія, вікова фізіологія і шкільна гігієна. Навч. метод. посібн. – К.: Професіонал, 2004. – 80 с.
2. Валеологія. Навч. посібн. для студ. вищих педагогічних закладів освіти /за ред. В. І. Бобрицької. – Полтава: Полтавський ПДУ, 2000. – /146 с.

3. Гальперин С. О. Анатомия и физиология человека. Возрастные особенности с основами школьной гигиены. – М.: Высшая школа, 1994. – 468 с.
4. Гальперин С. И. Физиологические особенности детей. – М.: Просвещение, 1995. – 243 с.
5. Дробинская А. О. Основы старения человеческого организма. – М.: Владос. 2003. – 400 с.

Ірина ВИСОЦЬКА

ЗНЕЛІСНЕННЯ ТЕРИТОРІЇ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ (НА ПРИКЛАДІ ЛІСІВ ДП «ГОЛОВАНІВСЬКИЙ ЛІСГОСП»)

(магістрантка природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – канд. географ. наук, доцент А. О. Домаранський

Ця розвідка присвячена аналізу проблеми знеліснення – явищу, що має надзвичайно широке розповсюдження, фактично, в усіх регіонах планети з виразними лісовими покривами: від бореальних до екваторіальних ландшафтів. Маючи різні причини появи, більший чи менший ступінь ураження просторів, неоднакові тенденції розвитку тощо, знеліснення повсюдно несе виключно негативний вплив як на природні умови територій, так і на розвиток господарства в їх межах. На жаль, українські терени не є виключенням із цього переліку. Більше того, знеліснення поширене навіть у тих місцинах, ступінь лісистості яких є надзвичайно малим і недостатнім для забезпечення нормального природно-господарського розвитку ландшафтів, що їх вміщують. Тож, виявлення і усебічний аналіз регіональних проявів знеліснення території України виглядає достатньо **актуальною** географічною проблемою. Незважаючи на широкий вжиток, поняття «знеліснення» не завжди трактується однозначно. Проводжуючи цей пошук, ми орієнтувалися на підхід до розуміння означеного терміну, що був окреслений А. О. Домаранським в «Українському ботанічному журналі» [3], де зазначається, що **знеліснення** являє собою *множинність усіх природних, антропогенних чи антропогенноспровокованих процесів, наслідком яких є тимчасове, тривале або повне (в осяжних часових межах) зникнення природного лісового покриву ландшафтів тієї чи іншої території.*

Різним аспектам явища знеліснення присвячено чимало наукових і публіцистичних праць вітчизняних [1 - 5, 7, 8] і зарубіжних [9-12, 14] авторів. Аналіз такого роду проблематики здійснюють міжнародні наукові, політичні та громадські інституції [6, 13 та ін.]. При цьому, для багатьох територій, відсутні актуальні відомості про масштаби та тенденції розвитку знеліснення. Одним з таких регіонів є український лісостеп у межах території Кіровоградської області, висвітлення особливостей знеліснення якого є основною **метою** даної статті (на прикладі угідь ДП «Голованівський лісгосп», що стали основним **об'єктом** досліджень).

Для реалізації поставленої мети було застосовано низку **методів** географічних досліджень, основними з яких стали способи ГІС - аналізу території: підбір супутникових зображень тестового полігону (ними стали ресурси сервісу Google Earth), компонування зображень в єдину цілісну основу в середовищі програми Corel DRAW Graphics Suite, опрацювання за допомогою електронної програми MapInfo Professional (позиціонування в системі реальних географічних координат, виявлення й оконтурювання досліджуваних об'єктів і явищ, обчислення площ тощо), укладання картосхем та аналіз отриманих результатів.

На сьогоднішній день, у межах тестового полігону (рис. 1) виявлено щонайменше **11** лісових урочищ. Загальна площа цих ділянок становить близько **94 км²** (табл. 1). Найбільшими лісами району є ліс Голоче (37,51 км²), Голованівський (22,07 км²), Ємилівський (14,92) та Воловик (12,04 км²). Суттєво меншими є урочища біля сіл Розношенське, Межирічка, Троянка, Журавлінка та Мар'янівка, загальною площею близько 7,45 км². Відтак, на долю чотирьох найбільших лісів припадає близько 92,07% загальної залісненої площі тестового полігону, що дозволяє поширювати виявлені у їхніх межах тенденції на цілий регіон. Цей лісовий осередок є одним з найбільших ареалів поширення такого типу рослинності в Кіровоградській області, поступаючись лише лісам району Подніпровського чорнолісся. На жаль, досліджувані терени зовсім не поступаються масштабами знеліснення своїх урочищ.

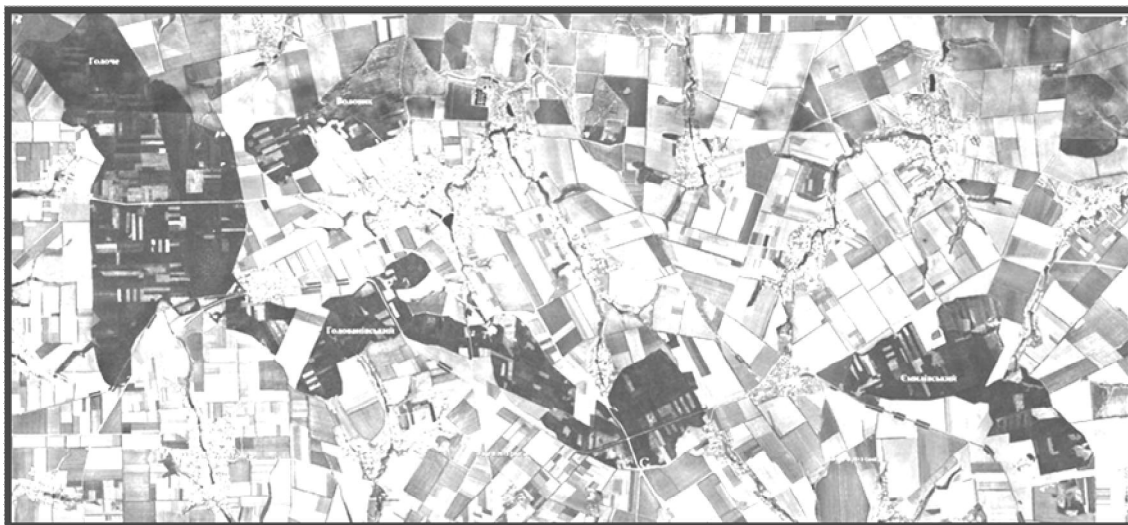

Рис. 1. Супутникове зображення полігону досліджень (Кіровоградська область, угіддя ДП «Голованівський лісгосп»)

Загалом, у межах тестового полігону було виявлено **210 осередків** старих чи порівняно недавніх рубок, загальною площею **17,4 км²**, переважна більшість із них (200 одиниць, площею 15,19 км²) – серед найбільших лісів (рис. 2). Максимальна кількість наявна у межах лісу Голоче – 80 ділянок, дещо менше (62 ареали) – у межах Голованівського лісу, 35 – на теренах урочища Воловик, 23 – в Ємилівському лісі. Серед інших осередків лісової рослинності виявлено ще близько 10 знеліснених ділянок, загальним розміром 2,21 км². Пропорційно до розмірів лісів, різняться й площі знеліснення: Голоче – 6,2 км², Голованівський – 4,04 км², Ємилівський – 2,7 км², Воловик – 2,25 км². Кількісно це наближається до площ знеліснення співрозмірних лісів інших частин області (Чорний – 9,3 км², Чута – 6,06 км²) [3]. Пересічна площа знеліснених територій у межах найбільших лісів полігону – 3,79 км² (усіх лісів району досліджень – 1,58 км²).

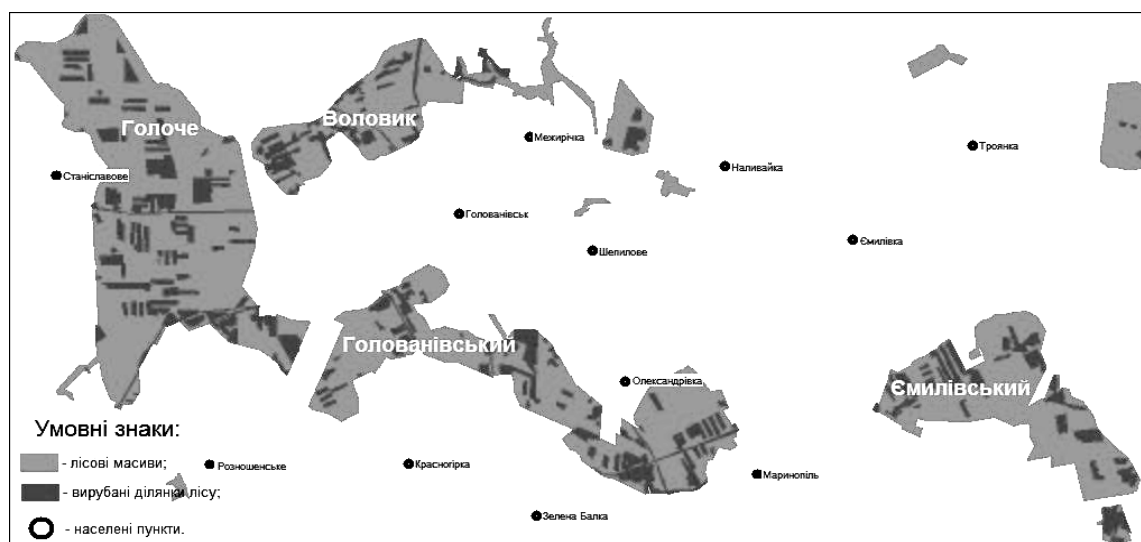

Рис. 2. Знеліснення угідь ДП «Голованівський лісгосп»

Беручи до уваги відносні показники – відсоток знеліснення, виявляється чітка закономірність (табл. 1): при будь-яких розмірах лісових масивів регіону дослідження, ступінь їхнього знеліснення є подібним і коливається в межах 16-18 %, в середньому становлячи 17,89%. Знеліснення Ємилівського лісу складає – 18,09 %, Воловика – 18,7 %, Голованівського масиву – 18,3 %, Голоче – 16,6 %. Загалом же, середній ступінь знеліснення усіх лісів у межах ДП «Голованівський лісгосп» становить близько **18,51 %**. Це перебільшує аналогічні показники для досліджених лісів Подніпровського чорнолісся, де знеліснення коливається у межах 8-10 % (Чута – 8,27 %, Чорний – 10,3 %) [3].

Таблиця 1.

Показники знеліснення лісових урочищ ДП «Голованівський лісгосп»

Назви лісів	Площі лісів (км ²)	Кількість знеліснених ділянок	Площі знеліснених ділянок (км ²)	Ступінь знеліснення (%)
Голоче	37,51	80	6,2	16,52
Голованівський	22,07	62	4,04	18,3
Ємилівський	14,92	23	2,7	18,09
Воловик	12,04	35	2,25	18,68
Разом для найбільших лісів	86,54	200	15,19	пересічно 17,89
Разом для лісів тестового полігону	93,99	210	17,4	18,51

У просторовому аспекті знеліснені ділянки відзначаються двома типами поширення. Одні розташовані у внутрішніх районах лісів (часто — в найвіддаленіших частинах), інші — по їхній периферії (рис. 1). Походження перших найчастіше пов'язане з лісгосподарською діяльністю, а тому їх досить легко виявляти і метризувати; зовнішній тип поширення ідентифікувати важче, бо такі знеліснені ділянки дуже скоро стають продовженням орних земель чи пасовищ, зливаючись із суміжними територіями. З огляду на це, аби уникнути отримання необгрунтованих відомостей, ми метризували лише ті, що достатньо чітко виявляють сліди недавнього знеліснення. Подекуди трапляється комбінований тип поширення знеліснених ділянок: на місці лісів формуються смуги ріллі, з неширокою облямівкою природної деревної рослинності. Вочевидь, це проміжний етап знеліснення в разі «врізання» сільськогосподарських угідь у ліс ззовні. Аналізуючи походження знеліснених ділянок за супутниковими зображеннями та окремими польовими спостереженнями, можна виявити декілька причин їх появи: лісо- та сільськогосподарська діяльність, будівництво транспортних, селитебних та белигеративних комплексів. Порівняння площ засвідчує, що найбільшу частку становлять знеліснені масиви під лісгосподарськими рубками, що здійснюються тут з санітарними, лісозаготівельними та іншими цілями. Наведені метричні характеристики, вочевидь, є дещо суб'єктивними, і в разі застосування інших підходів до їх обрахунків можуть, певною мірою, різнитися із зазначеними в цій праці. При цьому, для загального уявлення про масштаби, кількісні параметри та просторові аспекти знеліснення регіону отриманих відомостей, вочевидь, достатньо.

Виявлена ситуація, разом з результатами попередніх загальних та авторських напрацювань, дозволяють говорити про низку **тенденцій** розвитку процесів знеліснення та явищ, ним спровокованих у межах досліджуваних теренів:

- стале збільшення площ, уражених процесами знеліснення;
- домінування серед причин знеліснення чинників господарського (чи радше, безгосподарського) характеру (лісозаготівельні чи самочинні рубки);
- стрімке скорочення площ, охоплених природними лісовими масивами при видимому збереженні загальних площ лісів та їх природних конфігурацій;
- значна фрагментація природних лісових масивів;
- зміни видового складу рослинності у бік порід субдомінантів;
- порушення стійкості рослинних угруповань (а разом з тим і ландшафтів загалом) до впливу збурюючих чинників, що породжує неконтрольоване збільшення чисельності шкідливих мікроорганізмів та комах, розвиток хвороб дерев, втрату господарських якостей деревини, ерозію, засолення, дегуміфікацію та переуцільнення ґрунтів тощо;
- збіднення біорізноманіття лісів та сумежних просторів;
- зміна мікрокліматичних параметрів ландшафтів, що вміщують ліси (зміни параметрів руху вітрів, температурного режиму, водно-теплого балансу, режиму та масштабів повеней тощо);
- порушення функціонування гідромережі ландшафтів, що вміщують ліси (замулення водотоків, ерозія берегів, зміни аквабіоти тощо) та ін.

Разом, це спонукає до пошуку шляхів подолання такого роду явищ. Вочевидь, у цьому поступі мають бути реалізовані заходи *юридичного* (розроблення системи заходів з юридичної відповідальності за порушення норм користування лісовими угіддями та дотримання виконання існуючих правових норм), *освітньо-виховного* (підвищення рівня кваліфікації осіб, дотичних до використання лісових ресурсів), *наукового* (усебічний аналіз стану лісових масивів та розробка адекватних рекомендацій щодо відновлення природних властивостей лісових масивів) та *адміністративного* гатунків (вироблення оптимальної системи розподілу лісових масивів різного роду власникам, контроль над дотриманням природоохоронних зобов'язань суб'єктами господарювання, розширення системи природно-заповідних територій за рахунок

висококатегорійних об'єктів тощо). Тільки при негайному і комплексному підході до вирішення проблем знеліснення, можна не лише зберегти природну цінність лісових масивів, а й реалізувати рекреаційний та господарський потенціали Кіровоградської області та інших адміністративних одиниць України.

У якості **висновка**, можна зазначити: *сучасні розміри і темпи знеліснення природних ландшафтів досліджених територій є надзвичайно великими, а їхні наслідки більші ніж небезпечними. Ігнорування такого роду проблем несе суттєві загрози нормальному функціонуванню природно-господарських систем, а відтак, вироблення адекватних заходів для подолання проблеми знеліснення має стати одним з першочергових завдань регіонального адміністративного менеджменту.*

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Геник Я.* Незаконні рубки деревини в Карпатах і Західному Поліссі та заходи щодо їх запобігання / Я. Геник, М. Чернявський, І. Соловій, М. Шпільчак // Еколого-економічні та соціальні проблеми, зумовлені неефективним і несталим веденням лісового господарства та незаконними лісозаготівлями в Україні: зб. матер. міжн. наук.-практ. конф. – Львів : Зелений Хрест, Ліга-Прес. – 2011. – С. 109–119.
2. *Геник Я. В.* Причини та наслідки знеліснення і деградації лісових екосистем в Україні / Я. В. Геник // Науковий вісник НЛТУ України. - 2011. - Вип.21.16. – С. 118 – 122.
3. *Домаранський А. О.* Знеліснення Правобережжя Середнього Подніпров'я у межах Кіровоградської області: сучасний стан і тенденції / А. О. Домаранський // Український ботанічний журнал. - 2010. - № 1. - С. 40-48.
4. Еколого-економічні та соціальні проблеми, зумовлені неефективним і несталим веденням лісового господарства та незаконними лісозаготівлями в Україні: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Львів: Зелений Хрест, Ліга-Прес, 2011. – 396 с.
5. *Кулешник Т. Я.* Зміна клімату і лісовий сектор економіки: взаємовпливи, альтернативи, перспективи / Т. Я. Кулешник, І. П. Соловій // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.11. – С. 209-216.
6. Незаконні рубки в Україні. Збір даних. / упорядкув. А. Павелко, Д. Скрильніков., ред. С. Монї, пер. з англ. М. Павелко – Сентендре (Угорщина): REC, 2010. – 44 с.
7. *Нейко І. С.* Стан та причини дигресії лісів Західного Полісся / І. С. Нейко // Науковий вісник НЛТУ України. - 2009. – Вип. 19. 4. – С. 37–42.
8. *Соловій І. П.* Політика сталого розвитку лісового сектора економіки : парадигма та інструменти : монографія / І. П. Соловій. – Львів : РВВ НЛТУ України, Ліга-Прес, 2010. – 368 с.
9. *Agronne D.* Deforestation and Climate Change / Dianna M. Agronne. - Nova Science Pub Incorporated, 2010. – 124 p.
10. *Brown K.* The Causes of Tropical Deforestation: The Economic and Statistical Analysis of Factors Giving Rise to the Loss of the Tropical Forests / K. Brown, D. W. Pearce. - UBC Press, 1994. - 338 p.
11. *Edwards M.* Deforestation: Can We Balance Resource Conservation with Economic Growth? / M. Edwards. - National Science Teachers Assn, 1997. – 64 p.
12. *Palmer C.* Avoided Deforestation: Prospects for Mitigating Climate Change / C. Palmer, S. Engel. - Taylor & Francis, 2009. - 258 p.
13. *State of the World's Forests 2012: FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS, Rome, 2012* (щорічний звіт Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН про стан лісових ресурсів світу у 2012 році) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/docrep/016/i3010r/i3010r00.htm>.
14. *Vajpeyi D.* Deforestation, Environment, and Sustainable Development: A Comparative Analysis / D. Vajpeyi. - Greenwood Publishing Group, 2001. - 261 p.

Марина ЖАБОКРИЦЬКА

ГАЛУЗЕВА СТРУКТУРА ТА ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ МАШИНОБУДУВАННЯ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

(магістрантка природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – канд. геогр. наук, доцент Л.Л. Семенюк

Сьогодні вся життєдіяльність людського суспільства пов'язана з використанням продукції машинобудування, яка виготовлена також машинами або з їх використанням. Машинобудування має велике значення для зміцнення економіки як регіону так і України в цілому та становлення її як незалежної високорозвиненої держави. «Економічне диво» ФРН, Японії, Південної Кореї та інших держав починалося з розвитку найсучасніших його галузей. Машинобудування є однією з провідних ланок важкої промисловості. Створюючи найбільш активну частину основних виробничих фондів (знаряддя праці), машинобудівна промисловість істотно впливає на темпи і напрями науково-технічного прогресу в різних галузях господарства, зростання продуктивності праці, інші економічні показники, які визначають ефективність розвитку суспільного виробництва [7].

Роль машинобудування в економічному розвитку країни визначає його обслуговуюча функція в усіх міжгалузевих комплексах – паливноенергетичному, агропромисловому, будівельному, лісопромисловому тощо; участь у територіальному поділі праці (внутрішньодержавному та міждержавному). Саме від частки машинобудівної продукції в експортному секторі залежить, багато в чому, статус країни, її місце в міжнародних економічних інтеграційних процесах. Машинобудування є важливою галуззю промисловості Кіровоградської області, яка визначає рівень економічного розвитку нашого регіону та його місце в економіці України, сприяє науково-технічному прогресу, полегшує працю робітників і виробництва [4].

Промисловість обласного регіону є важливим об'єктом суспільно-географічного вивчення. Саме територія адміністративної області є базовим об'єктом для створення і проведення державної регіональної політики, яка «має на меті повніше та якісніше задовольнити соціальні потреби населення території шляхом створення умов сталого господарського (в т.ч. і промислового) розвитку».

Машинобудування є складним і розгалуженим комплексом, який об'єднує сотні різних виробництв (рис. 1).

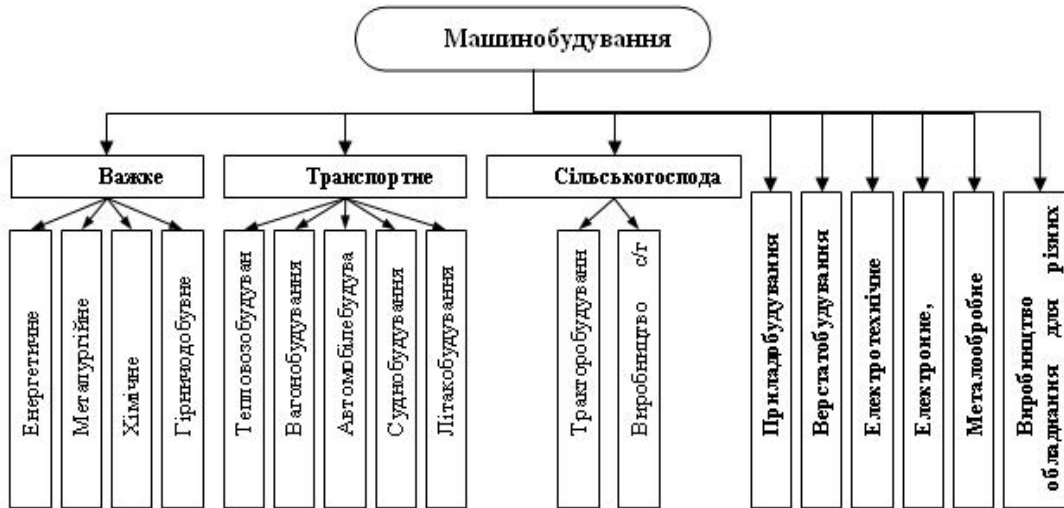

Рис. 1. Структура машинобудівного комплексу (Масляк П.О.)

Підприємства цієї галузі при розміщенні орієнтуються на сировинні ресурси, трудові ресурси, а також близькість до районів споживання готової продукції.

У галузевій структурі машинобудування і металообробки Кіровоградської області виділяють:

- підійомно-транспортне машинобудування;
- електротехнічне;
- верстатобудування і інструментальне;
- приладобудування;
- сільськогосподарське і тракторне;
- обладнання для легкої і харчової промисловості та побутових приладів;
- ремонт машин і обладнання;
- транспортне [5].

Машинобудування є однією з галузей спеціалізації області, що представляє Кіровоградщину у міжобласному поділі праці, на загальнодержавному рівні [3]. Машинобудівний комплекс Кіровоградщини у попередні роки був основною галуззю спеціалізації і на сьогодні залишається базовою галуззю промисловості нашого регіону, у 2010 році тут працювало 183 підприємства.

Машинобудівний комплекс забезпечує робочими місцями значну частку населення Кіровоградської області. Середньорічна кількість штатних працівників у машинобудівній промисловості становить 9,1 тис. осіб або 20,1 % до загальної кількості працівників у промисловості.

За останні роки роль та значення машинобудування в економіці області значно зменшилась. Так, у структурі обсягу виробництва промислової продукції за галузями на 2011 р. машинобудування займає друге місце в області після харчової промисловості. Частка машинобудівної продукції у 1988 році становила 30,1% (I місце в структурі промисловості нашого регіону), у 2004 році - 27,3% (II місце), 2010 році - 17,5% і у 2011 році вона знизилась до 13%, тобто на 56,8 % у порівнянні з 1988 р. [2].

Аналізуючи виробництво промислової продукції у машинобудуванні протягом останніх п'яти років, слід зазначити, що найбільше зростання (в 1,6 разів) обсягів виробництва порівняно з 2011 роком досягнуто у 2007 р. (рис. 2) [1].

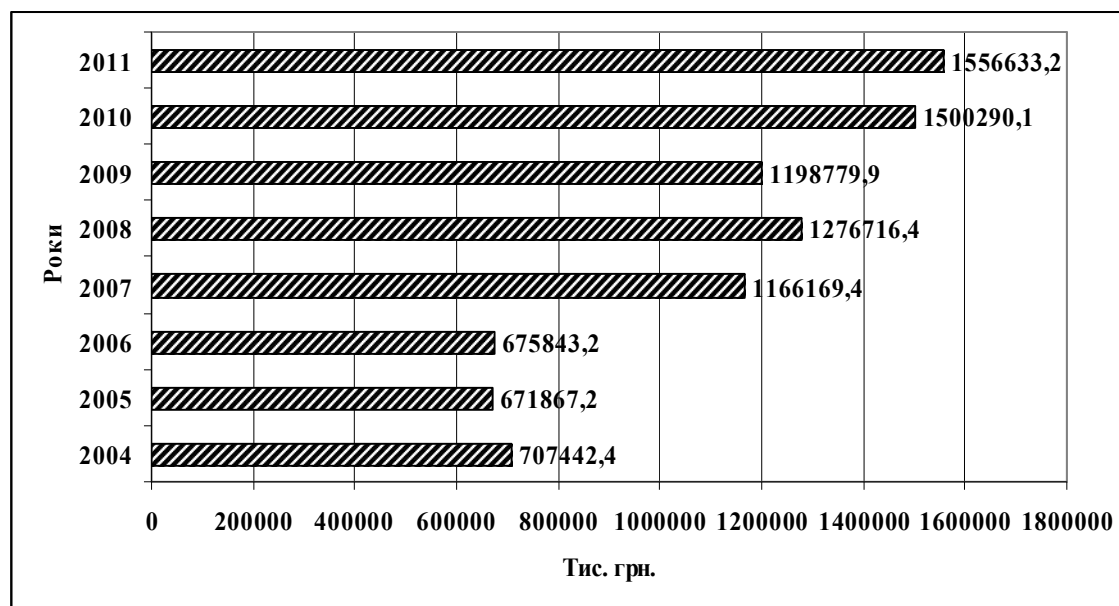

Рис. 2. Обсяг реалізованої продукції у машинобудуванні

Одним із факторів, що зумовлює позитивний розвиток будь-якої галузі, є покращення стану її матеріально-технічної бази, що у свою чергу потребує проведення активної інвестиційної політики. У 2011 р. на розвиток підприємств машинобудування спрямовано 137,8 млн.грн. інвестицій в основний капітал (5,8% загального обсягу капіталовкладень у промисловість області), що на 28% більше обсягу 2010 р., найбільше – на розвиток підприємств з виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування (на 43,2%) [1].

Машинобудування Кіровоградської області в загальноукраїнському масштабі виробляє 100% сівалок, устаткування для атомної енергетики, дозувальних автоматів для будівельних сумішей, 78.6 % млинового обладнання типу «Фермер»; 98.6 % гідромашин та гідросистем для с/г техніки, 27.3 % причепів для легкових автомобілів (рис. 3).

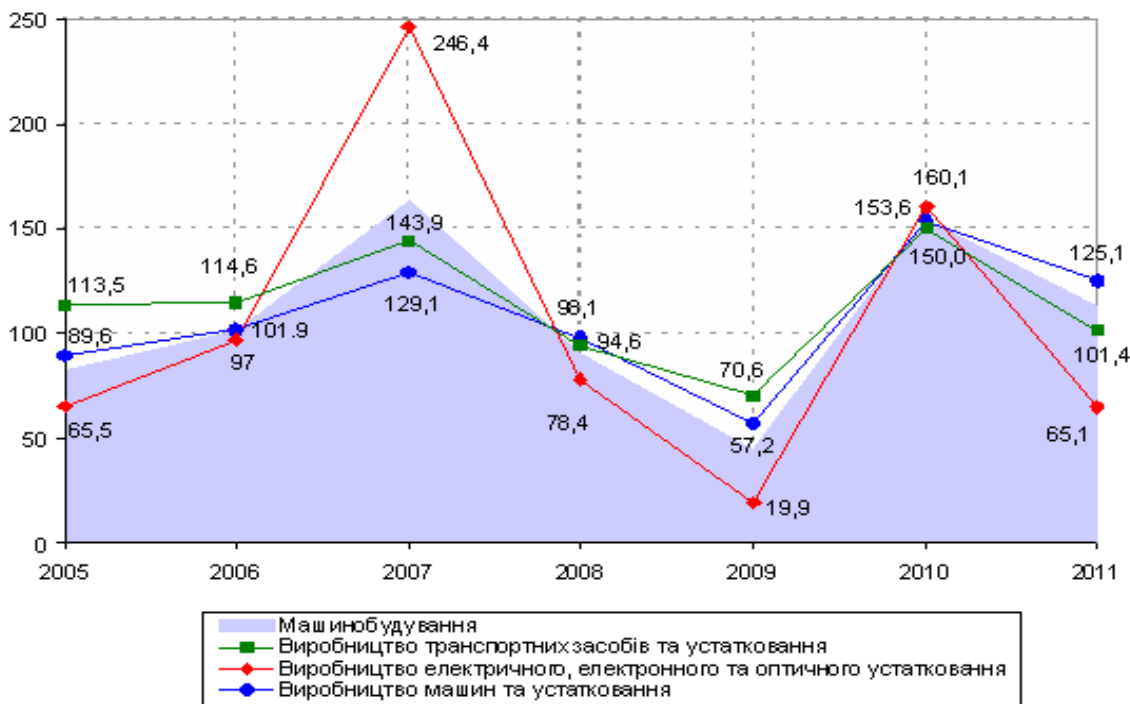

Рис. 3. Індеси промислової продукції підприємств машинобудування (до попереднього року; відсотків)

Фактично вся галузь розташована в трьох промислових центрах області. Так, найвищі обсяги виробництва галузі у м. Кіровограді (78.9 % від загальнообласного виробництва), Світловодську (6.5 %) та Олександрії (6.4 %) (рис. 4). Найвищу частку у структурі промислового виробництва району машинобудування займає в Світловодську (53.4 %) та Олександрійському районі - 35.8 % [8].

Рис. 4. Центри машинобудування

Найбільшим центром машинобудування є Кіровоград. Найбільша частка у структурі машинобудування міста належить тракторному та сільськогосподарському машинобудуванню, важливими промисловими пунктами тут є ПАТ «Червона Зірка» та ЗАТ «Гідросила груп»). Кіровоград також є центром приладобудування (ПАТ «Завод дозуючих автоматів», ЗАТ «Радій»), верстатобудування та інструментальної промисловості (завод «Сегмент»).

Наступний за величиною центр - Олександрія. Тут розвинуті електротехнічне машинобудування (ПАТ «НВО Етал», завод «Автоштамп»), підійомно - транспортне (ПАТ «Віра - Сервіс»).

У Світловодську машинобудування представлено заводом радіодеталей і заводом теплоізоляцій і будівельних конструкцій, сільськогосподарським машинобудуванням (ПАТ «Олімп»).

Знам'янка - центр с/г машинобудування (ПАТ «Завод Пуансон»). В Гайвороні діє тепловозремонтний завод.

Машинобудування області зосереджено на виробництві:

- зернових, кукурудзяних та бурякових сівалок, гідромашин та гідросистем для тракторів, комбайнів, дорожньо - будівних машин (ПАТ «Червона Зірка» та ЗАТ «Гідросила груп»);
- дозувальних автоматів для будівельних сумішей, вагів в асортименті (ПАТ «Завод дозуючих автоматів»);
- автотранспорту, в т.ч. малої вантажопідйомності 1,6-1,8 та 3-4 тонни, електротранспорту та електрокарів (ПАТ «Віра - Сервіс»);
- апаратури автоматизованих систем управління технологічними процесами атомних електричних станцій, ретранслятори та передавачі, систем кабельного телебачення, газового обладнання (ЗАТ «Радій»);
- млинового обладнання з переробки пшениці на високоякісне борошно (ЗАТ «Завод Автоштамп»);
- ізоляторів для ліній електропередач (ПАТ «Світловодський ізоляційний завод»).

Галузева структура машинобудування нашого регіону має багато напрямів і забезпечує виробництво широкого асортименту машинобудівної продукції (рис. 5).

Рис. 5. Структура обсягу реалізованої продукції машинобудування у 2011 р. (відсотків)

Загалом економіко-географічне положення області є вигідним для розвитку економіки нашого регіону і промисловості зокрема. Більшість факторів є сприятливими для формування, розвитку і раціональної територіальної організації машинобудівної промисловості.

Промисловість Кіровоградщини має широкий споживчий ринок, який є одним з найбільших у структурі господарства області.

Подальший розвиток машинобудування регіону потребує докорінної реконструкції та технічного переоснащення. Нові напрямки розвитку має стати створення невеликих і середніх підприємств, що випускатимуть різноманітні товари народного вжитку.

Отже, машинобудівна промисловість Кіровоградської області має ряд проблем, однак є і перспективи розвитку. Про це свідчать конкретні дії відповідно до розроблених державних програм розвитку промисловості області, внаслідок яких спостерігаються позитивні тенденції.

Машинобудування буде розвиватись по кластерному принципу. Рішення про початок розробки проекту «Кластер машинобудування Кіровоградщини» було прийнято на засіданні тристоронньої соціально-економічної ради Кіровоградської області. Створено робочу групу, до якої увійшли представники роботодавців, обласної адміністрації, обласного центру зайнятості, науковці [6].

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Машинобудування Кіровоградської області: доповідь. – Кіровоград, 2012 р.
2. Промисловість Кіровоградської області: статистичний збірник за 2011 рік. – Кіровоград, 2012 р.
3. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2011 рік. – Кіровоград, 2012 р.
4. <http://polkaknig.narod.ru/>
5. <http://rada-vlasovka.at.ua/>
6. <http://uc.kr.ua/>
7. <http://ukrkniga.org.ua/>
8. www.kirstat.kr.ua/

Інна КАРАУШ

ДЕНДРОФЛОРА ПАРКІВ, СКВЕРІВ ТА ВУЛИЧНИХ НАСАДЖЕНЬ МІСТА НОВОМИРГОРОДА (КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСТЬ)

(студентка III курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – канд. біол. наук, доцент Г. Ф. Аркушина,

Території, на яких розташовані великі міста, протягом останніх століть набули особливих рис, що дозволяє виділити їх у окремий тип ландшафтів, для яких характерні специфічні флора і фауна. Місто виступає потужним споживачем речовини та енергії. Територія міст часто стає плацдармом для інвазії адвентивних видів рослин та місцем збереження залишків природної біоти. Міське довкілля безпосередньо та опосередковано впливає на здоров'я та тривалість життя людей. Все це призводить до потужного впливу міст на оточуючі і віддалені природні і антропогенні ландшафти.

Відносно сталим компонентом рослинного покриву міст стають насадження деревних рослин. Дослідження структурних і функціональних особливостей дендрофлори великих міст та всебічна оптимізація міського середовища є важливою проблемою сьогодення. Зміни, що відбуваються у місті протягом його існування та їхній вплив на природний рослинний покрив потребують виявлення, дослідження та опанування з позицій концепції сталого розвитку (sustainable development), з використанням останніх досягнень у теорії інтродукції рослин, охорони природи, теорії і практиці озеленення населених пунктів [16].

В озелененні міст деревно-чагарникова флора виконує дуже важливу роль [5, 13-17]. Особливе значення мають насадження міських вулиць та місць загального користування – озеленені упорядковані території, призначені для відпочинку міського населення, з вільним доступом [23]. Саме вони мають найбільше фітомеліоративне і рекреаційне значення, створюють оптимальні умови для життя людей. Найбільшою ефективністю відрізняються багатовидові, багаторусні фітомеліоративні системи деревно-чагарникових насаджень [13, 14]. В літературі останнього часу приділяється особлива увага флорі парків, скверів, вуличних насаджень та її місцю в урбаноекосистемах [5, 7, 20, 22].

У сучасній природній дендрофлорі України нараховується від 314 [9, 19] до 450 [6, 7] видів дерев, кущів та ліан, а у культивованій – понад 1500 видів [9,10]. Видовий склад міських деревно-чагарникових насаджень активно досліджується майже в усіх регіонах України [4, 7-9, 11, 12, 18, 19, 21, 22]. Для Центральної України такі дані є фрагментарними. В Кіровоградській області детально досліджена лише дендрофлора обласного центру [1-3]. Саме тому особливого значення набуває дослідження дендрофлори міста Новомиргорода як одного із районних центрів Кіровоградської області

Новомиргород розташований в лісостеповій зоні, на півночі Кіровоградської області, в долині річки Велика Вись. Рельєф міста відзначається хвилястістю. Клімат помірний, континентальний. Середньорічні температури повітря: літня +18°C, зимова - -10°C.

Впродовж 2012 року проведено дослідження сучасного стану деревно-чагарникових насаджень вулиць, парків та скверів Новомиргорода, зібрано гербарій (понад 100 аркушів), встановлено її видовий склад, проаналізовано систематичну структуру, здійснено екологічний та географічний аналіз. Вперше проведено комплексну оцінку сучасного стану дендрофлори міста Новомиргорода. В дослідженні використано загальноприйняті методи маршрутно-флористичного обстеження, морфолого-екологічних досліджень, математичні методи аналізу флори. Видовий склад рослин визначений за [18].

Досліджена дендрофлора нараховує 52 види, які належать до 37 родів та 21 родини. Основу складають Magnoliophyta (50 видів, 96,2%). Pinophyta представлені лише 2 видами (3,8%). Провідними за чисельністю видів є родини Rosaceae, Aceraceae, Oleaceae. Перші три родини містять 24 види (46,1%) та 13 родів (35,1%).

Концентрація більшості видів в незначній кількості родин є характерною рисою синантропної та природної флори України [24]. За порядком провідних родин наведений спектр значно відрізняється від природної флори через спрямований добір корисних видів людиною.

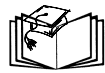
Найбільш численні за видовим складом роди Acer, Cerasus та Ulmus (відповідно 5, 4, та 3 види). Решта родів містять по 1-2 види. Наведений розподіл свідчить про зональний характер флори міста.

Для визначення таксономічної структури досліджуваної дендрофлори нами була визначена пропорція біоти, яка складає 1 : 1 : 16 : 1,3 : 1,8 : 1,4. Таксономічні відношення досліджуваної біоти наступні: а) середня кількість сидів у родині 2,5; б) середня кількість родів у родині – 1,8; в) середня кількість видів у роді – 1,4. Наведені показники також підтверджують зональний характер флори в цілому, незважаючи на те, що у складі її є інтродуковані види.

В дослідженій дендрофлорі переважають дерева (37 видів, 71,2%), кущів лише 12 видів (23,1%); решта видів має різні життєві форми (дерева або кущі за різних умов зростання).

Екологічний аналіз дендрофлори міста виявив переважання геліофітів (23 види, 44,2%) та геліосциофітів (18, 34,6%); мегатермофітів та мезотермофітів (30, 57,7% та 21, 41,4% відповідно) та мезофітів (29 видів, 55,8%). Наведені екологічні характеристики є типовими для урбанофлор малих міст України та в цілому відображають особливості освітлення, зволоження та температурний режим міста. Географічний аналіз виявив переважання видів європейського, палеарктичного, євросибірського, голарктичного та європейсько-середземноморського ареалів, що також відображає умови та загальні закономірності створення міських деревно-чагарникових насаджень.

Всі види дендрофлори складають генофонд корисних рослин міста і області. Серед них види з явними декоративними властивостями, харчові, лікарські та медоносні, дубильні, кормові, можуть бути використані в інших галузях промисловості. Декоративні види досить рівномірно поширені по всій території міста, харчові – переважно у приватному секторі. Деякі харчові рослини зустрічаються також і у парках, скверах та вуличних насаджень, зокрема - *Armeniaca vulgaris* Lam., *Prunus divaricata* Ledeb., *Cerasus avium* (L.) Moench.. (Назви рослин наведені за [25]).

Поширення дерев та чагарників у межах оцінене візуально. Найпоширенішими в місті є *Acer campestre* L., *A. negundo* L., *A. platanoides*, *A. pseudoplatanus* L., *Ailanthus altissima* (Mill.) Swingle, *Armeniaca vulgaris*, *Populus alba* L., *P. nigra* L., *Robinia pseudoacacia* L., *Tilia cordata* Mill., *T. platyphyllos* Scop. Зрідка зустрічаються *Symphoricarpos rivuralis* Suksdorf, *Tamarix ramosissima* Ledeb. та інші. Деякі з таких рослин відмічені лише в природних місцезростаннях: *Euonymus verrucosa* Scop., *Padus virginiana* (L.) Roem., *Rosa spinosissima* L., *Spiraea hypericifolia* L. та деякі інші.

Розглянуті особливості дендрофлори Новомиргорода свідчать як про її зональний характер, значну подібність видового складу скверів, парків та вуличних насаджень.

Особливе значення в оптимізації міського середовища має арборіфлора насаджень загального користування – озелених впорядкованих території, призначених для відпочинку міського населення, з вільним доступом [23]. Деревно-чагарникова флора має найбільше фіто меліоративне і рекреаційне значення, створює оптимальні умови для життя людей.

В Новомиргороді декілька парків та скверів. Їх обстеження дозволило виявити загальний видовий склад, санітарний стан насаджень, найпоширеніші види, які несуть основне фітомеліоративне навантаження також рідкі і нетипові види, які можуть бути ширше використані в міських насадженнях. Це види, які відповідають певним вимогам. Вони безпечні для природної біоти, неінвазивні, гіпоалергенні, гігієнічні з точки зору очищення повітря, мають фітонцидні властивості, довговічні, декоративні, стійкі до хвороб (*Populus tremula* L., *P. deltoids* Marshall, *Platanus occidentalis* L., більшість голонасінних рослин).

Знищення штучних насаджень за умов відсутності значних площ природної деревно-чагарникової рослинності в місті – вкрай болюча проблема. За нашими спостереженнями, 60–80% дерев мають ознаки антропогенного пошкодження. Місцями дерева знищуються повністю або частково.

У багатьох випадках відростання рослин можливе здебільшого у вигляді чагарників. Водночас, чагарники також зазнають значного впливу з боку людини, аж до повного знищення. Перелік основних видів дендрофлори дослідженого регіону подібний за складом до списку видів, які рекомендують для створення насаджень на техногенних територіях [21-23]. Такі дані свідчать про високу стійкість зазначених деревно-чагарникових рослин та про великі перспективи їх подальшого використання.

На основі проведених досліджень розроблені попередні рекомендації стосовно оптимізації міського середовища. Так, площа деревно-чагарникових насаджень м. Новомиргорода може бути збільшена за рахунок вільних від забудови територій. Об'єкти міського озеленення необхідно відгородити для захисту від пошкоджень. Видова, сортова різноманітність, а також ярусність насаджень може бути збільшена за рахунок довговічних ліан та кущів. В місті необхідно висаджувати чоловічі екземпляри дводомних рослин або стерильні форми. Необхідно здійснювати контроль за інвазійно активними видами (*Ailanthus altissima* (Mill.) Swingle, *Acer negundo* L.). Асортимент озеленення можна поповнювати з числа аборигенних та добре пристосованих до міських умов інтродукованих видів рослин відповідно до кліматичних та ґрунтових особливостей міста.

В цілому проведені попередні дослідження та аналіз одержаних даних свідчать про невелике різноманіття деревно-чагарникової флори міста Новомиргорода, її зональний характер та наявність видів, найбільш пристосованих до міських умов.

Перспективи подальшого дослідження ми бачимо у здійсненні аналізу стійкості деревно-чагарникових видів до дії урбанізації, моніторингу дослідженої дендрофлори, розробці практичних рекомендацій щодо оптимізації міського середовища та поповнення видового складу парків, скверів та вуличних насаджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аркушина Г.Ф. Різноманіття деревно-чагарникових видів в озелененні міста Кіровограда // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції „Україна наукова 2003”. – т.13. Біологія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С.3.
2. Аркушина Г.Ф., Попова О.М. Аналіз дендрофлори Кіровограда // Вісник Одеського національного університету. Біологія. - 2003. – т.8, вип.6. - С. 36-42.
3. Аркушина Г.Ф. Дендрофлора парків та скверів міста Кіровограда // Біорізноманіття як ключовий момент збалансованого розвитку: регіональний аспект. Матеріали Всеукраїнської конференції молодих вчених. – Миколаїв: МДУ, 2003. – с. 3-7.
4. Барбарич А. І. Декоративні рослини населених пунктів Українського Полісся XIX- першої половини XX століття // Укр. ботан. журн. – 1972. – Т. 29, № 5. - С. 662 – 665.
5. Горышина Т.К. Растения в городе. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1991. – 148 с.
6. Івченко І. С. Історична інтерпретація видів дендрофлори України // Укр. ботан. журн. – 1984. - Т. 41, № 3. - С. 94 – 100.
7. Івченко І. С. Сучасний стан охорони рідкісних і зникаючих видів дендрофлори України // Укр. ботан. журн. – 1983. – Т. 40, № 3 - С. 81.
8. Кармазин Р.В. Флора дендропарку інфекційної клінічної лікарні м. Львова // Проблеми ботаніки і мікології на порозі третього тисячоліття. Матеріали Х з'їзду Українського ботанічного товариства. – Київ, 1997. – С. 31-32.
9. Кохно М. А., Пасічний А. О., Чуприна П. Я., Ципалак Г.Н. Древа і кущі міських декоративних насаджень Прикарпаття та Закарпаття // Укр. ботан. журн. – 1980. - Т. 37, № 2. - С. 27 – 31.
10. Кохно М. А., Кузнецов С. І., Дорошенко О. К., Чуприна П. Я., Пасічний А.О. Дендрофлора міст півдня України // Укр. ботан. журн. – 1983. - Т. 40, № 5. - С. 12 – 14.
11. Крамарець В. О., Кучерявий В. О. Соломаха В. А. Паркова та лісопаркова рослинність міст Заходу України // Укр. ботан. журн. – 1992. – Т. 49, № 3. - С. 12 – 20.

12. Кудрик П. Я., Коцун О. Л. Видовий склад та структура зелених насаджень міста Луцька // Проблеми ботаніки та мікології на порозі третього тисячоліття: Матеріали Х з'їзду УБГ. - Київ: - 1997. - С. 35–36.
13. Кучерявий В. А. Природная среда города. Львов: Вища школа, 1984. – 142 с.
14. Кучерявий В. А. Урбоэкологические основы фитомелиорации. - М.: Информация, 1991. – 288 с.
15. Кучерявий В. А. Урбоэкология. – Львів: Світ, 1999. – С. 117–359.
16. Немерцалов В.В. Дендрофлора міста Одеси (формування, сучасний стан, перспективи оптимізації). - Автореф. дис. ... канд. біол. наук: 03. 00. 05. – Київ, 2008. – 18 с.
17. Новиков Э. А. Город и природопользование – Л.: Наука, 1984. – 143 с.
18. Определитель высших растений Украины. - К.: Наук. думка, 1987. - 548 с.
19. Панасенко Т.В. Дендрофлора парків Полтавщини: сучасний стан, шляхи збереження та розвитку. – автореферат дисертації на здобуття наук.ступню канд.біол.наук. – київ, 2007. – 22 с.
20. Пастернак В.П., Остапенко Б.Ф. Дендрогенофонд шпилькових парків Харківщини // Проблеми ботаніки і мікології на порозі третього тисячоліття. Матеріали Х з'їзду Українського ботанічного товариства. – Київ, 1997. – С. 233.
21. Поляков О. К. Використання дендрологічних ресурсів Донбасу в системі фітооптимізації техногенного середовища // Укр. ботан. журн. – 1998. - Т. 55, № 4. - С. 417 – 421.
22. Поляков О.К. Таксономічний склад урбанодендроценозів Донбасу // Там же – С. 296.
23. Про затвердження Правил утримання зелених насаджень міст та інших населених пунктів України //Наказ Державного комітету України по житлово-комунальному господарству № 70 від 29 червня 1994 р. (витяг) . – С.660-661.
24. Протопопова В. В. Синантропная флора Украины и пути ее развития. - Киев: Наук. думка, 1991. - 204 с.
25. Mosyakin S., Fedoronchuk M. Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist. – Kiev: 1999. – 346 p.

Тетяна КОЗУБЕНКО

ВИВЧЕННЯ ФІЗИКО-ХІМІЧНИХ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ АДСОРБЦІЙНОГО ВИДІЛЕННЯ БАРВНИХ РЕЧОВИН ЦУКРОВОГО ВИРОБНИЦТВА (НА ПРИКЛАДІ БАРВНИКА СОКУ БУРЯКА)

(студентка IV курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник кандидат хімічних наук, доцент Л.М.Лопатенко

Адсорбція з розчинів на поверхні твердих тіл є основою для багатьох фізико-хімічних процесів. З кожним роком розширюється коло науково-технічних завдань, пов'язаних із використанням адсорбційних процесів. Адсорбційне розділення та очистка речовин досить давно застосовується в різноманітних галузях хімічної, нафтохімічної, газової, фармацевтичної та харчової промисловості [1,2]. Велике практичне значення процес адсорбції має в цукровій галузі. Якість білого кристалічного цукру, зокрема його чистота та забарвленість, залежать від того, наскільки якісно проведена адсорбційна очистка цукрових соків та сиропів.

Дослідження процесів адсорбції барвних речовин із цукрових розчинів та підбір ефективних вітчизняних природних сорбентів для їх видалення є актуальним, оскільки забарвленість цукру, який виробляється в Україні, досить висока і не відповідає нормам Міжнародних стандартів якості.

З метою зниження забарвленості напівпродуктів цукрового виробництва та білого кристалічного цукру пропонується використовувати різноманітні адсорбенти. в тому числі природні дисперсні мінерали України. Завдяки пористій структурі та високорозвиненій поверхні мінеральні сорбенти здатні селективно вилучати з водних розчинів різні речовини, а їх нетоксичність робить можливим використання цих реагентів для потреб різних галузей харчової промисловості [3]. Слід зазначити, що запаси цих мінералів у родовищах досить великі, видобуваються вони кар'єрним способом і вартість їх невелика порівняно з синтетичними адсорбентами.

Метою даного дослідження є вивчення фізико-хімічних закономірностей адсорбційного виділення барвника соку буряка (бетаїну) речовин на твердих адсорбентах та визначення оптимальних умов ефективного виділення барвника із водного розчину.

Кількісна оцінка процесу адсорбції

1. Концентрацію барвника (бетаїну) до та після адсорбції визначають фотоколориметричним методом [4] за градувальним графіком.

2. Ступень виділення барвника на твердих адсорбентах визначають за формулою:

$$\alpha = \frac{(C_0 - C)}{C} \cdot 100\% \quad (1),$$

де C_0 і C – початкова та рівноважна концентрація адсорбтива (барвника),

α – ступінь виділення барвника.

3. Питому адсорбцію барвника Γ на різних адсорбентах розраховують за формулою:

$$\Gamma = \frac{V(C_0 - C)}{m} \quad (2),$$

де V – об'єм розчину барвника, m – маса адсорбенту.

На основі отриманих результатів будують ізотерму адсорбції $\Gamma=f(C)$.

4. Для описання закономірностей процесу адсорбції барвника на твердих адсорбентах використовуємо рівняння Ленгмюра:

$$\Gamma = \Gamma_{\infty} \frac{KC}{1 + KC} \quad (3),$$

Для знаходження граничної адсорбції Γ_{∞} та константи рівноваги адсорбції K використовують лінійну форму рівняння Ленгмюра:

$$\frac{1}{\Gamma} = \frac{1}{\Gamma_{\infty}} + \frac{1}{\Gamma_{\infty}K} \cdot \frac{1}{C} \quad (4)$$

5. Питому поверхню адсорбента визначають за $S_{\text{шт}} = \Gamma_{\infty} \cdot N_A \cdot S_0$,

де S_0 – площа поперечного перерізу адсорбованої молекули барвника.

6. Визначивши константу рівноваги адсорбції за формулою

$K = 1 / \text{tga} \cdot \Gamma_{\infty}$ обчислюють силу сорбційної взаємодії за зміною величини стандартної вільної енергії адсорбції (енергії Гіббса):

$$\Delta G^0 = -RT \cdot \ln K \quad (5)$$

Проведенні дослідження показали, що на процес адсорбції барвника соку буряка (бетаїну) на поверхні активованого вугілля, кальцію карбонату та кокосової стружки впливають різні фактори: час адсорбції, концентрація барвника, температура та кислотність середовища.

Кінетика процесу адсорбції. Для визначення оптимального часу адсорбції барвника соку буряка на різних адсорбентах вивчалися кінетичні закономірності процесу адсорбції.

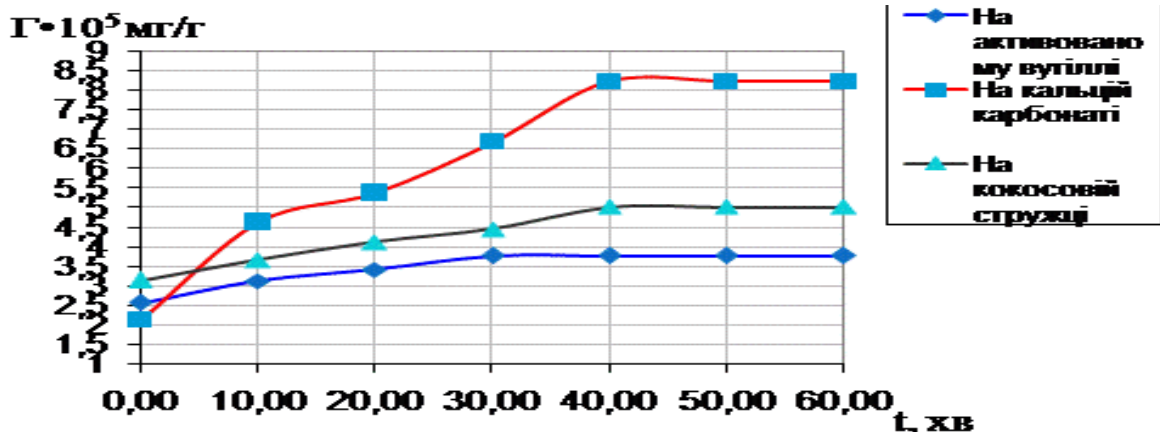

Рис.1. Кінетика процесу адсорбції барвника соку буряка на:

1-активованому вугіллі; 2-кальцій карбонаті; 3-кокосовій стружці при $T=23^{\circ}\text{C}$; $\text{pH}=4,7$; $m=0,5\text{г}$; $C=0,125\text{мг/л}$.

З рисунка 1 видно, що максимальне значення адсорбції Γ_{∞} для барвника соку буряка досягається на активованому вугіллі за 30 хв., на кальцій карбонаті та кокосовій стружці за 40 хв.

Адсорбція барвника на обраних твердих адсорбентах підпорядковується рівнянню аналогічному рівнянню реакції другого порядку $-dc/dt = kc^2$. Після інтегрування отримуємо лінійне рівняння:

$$1/C = kt + 1/C_0 \quad (9).$$

За графічними залежностями $1/C=f(t)$ по тангенсу кута нахилу прямої для кожного із адсорбентів визначено константу швидкості адсорбції K , $\text{л}\cdot\text{моль}^{-1}\cdot\text{хв}^{-1}$: для активованого вугілля, кальцій карбонат та кокосової стружки відповідно 0,0870; 0,419, 0,848.

Як показали кінетичні дослідження найбільша константа швидкості адсорбції барвника соку буряка на кокосовій стружці, яка дорівнює $0,848\text{л}\cdot\text{моль}^{-1}\cdot\text{хв}^{-1}$, що фактично в десять разів перевищує константу швидкості процесу адсорбції барвника на активованому вугіллі. За величинами констант швидкості процесу адсорбції барвника соку буряка адсорбенти можна розташувати в наступний ряд:

K (кокосова стружка) $> K$ (кальцій карбонат) $> K$ (активоване вугілля).

Для пояснення фізико-хімічних закономірностей процесу адсорбції барвника на різних адсорбентах проведено додаткові дослідження.

Вплив концентрації барвника на ефективність процесу адсорбції. Отримані експериментальні дані $\Gamma=f(C)$ показали, що найбільша величина адсорбції досягається при концентрації барвника соку буряка 1,07мг/л.

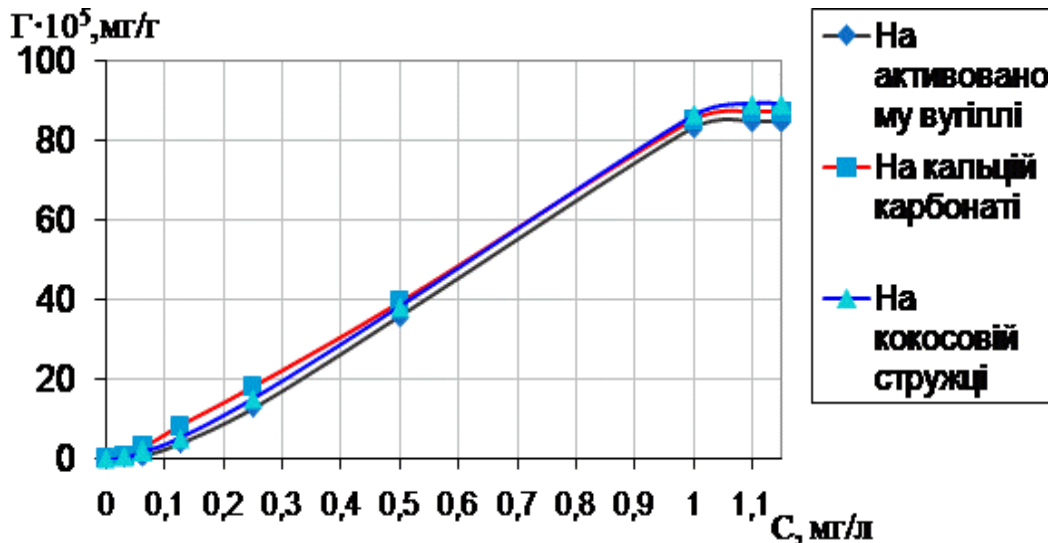

Рис.2. Ізотерма адсорбції барвника соку буряка на:
1-активованому вугіллі; 2-кальцій карбонаті; 3-кокосовій стружці.
 $T=23^{\circ}\text{C}$; $\text{pH}=4,7$; $\tau = 60$ хв; $m=0,5\text{г}$.

Як показав експеримент (рис.2), найбільша ступінь виділення барвника соку буряка із водного розчину спостерігається на кокосовій стружці а дорівнює 89,91%, на активованому вугіллі 86,29% та на кальцій карбонаті 85,05%.

За кількісним аналізом лінійної форми ізотерми адсорбції Ленгмюра було визначено Γ_{∞} - граничну адсорбцію; $S_{\text{пит}}$ – питому поверхню; K - константу рівноваги процесу адсорбції; ΔG^0 – зміну енергії Гіббса.

Таблиця 1. Порівняння кількісних величин адсорбції для різних адсорбентів

адсорбент	$\Gamma_{\infty} \cdot 10^{-3}$, мг/г	$S_{\text{пит}} \cdot 10^8$, см ²	$K \cdot 10^{-6}$	ΔG^0 , кДж/моль
<i>Активоване вугілля</i>	2,0	35,64	0,30	-53,69
<i>Кальцій карбонат</i>	1,25	22,27	0,76	-52,71
<i>Кокосова стружка</i>	3,33	59,34	0,20	-55,99

За даними експерименту кращим адсорбентом для барвника соку буряка є кокосова стружка. Це можна пояснити порівнявши представленні в таблиці 1 величини. Для кокосової стружці найбільше значення величина граничної адсорбції Γ_{∞} та питомої поверхні адсорбента $S_{\text{пит}}$ порівняно з іншими адсорбентами, але найменше значення величини зміни енергії Гіббса, що й пояснює ефективну дію даного адсорбенту.

Вплив температури на ефективність адсорбції барвника. Температурна залежність дозволяє визначити, яка взаємодія відбувається між адсорбентом і адсорбтивом. За даними проведення експерименту (рис.3.) збільшення температури призводить до збільшення питомої адсорбції барвника, це свідчить про те, що відбувається хемосорбція. Хімічна адсорбція вибіркова та більш чутлива до хімічної природи адсорбенту і адсорбтиву, ніж фізична адсорбція. Швидкість хімічної адсорбції невелика (див. кінетичні залежності).

БІБЛІОГРАФІЯ

- 1.Николенко Н.В. Развитие исследований в области избирательной адсорбции из растворов на поверхности твердых тел // Вопросы химии и химической технологии. - 2000. - № 2. - С.10-14.
- 2.Рощина, Т.М. Адсорбційні явища і поверхня / Т.М.Рощина, В. П. Передовий, Ф.Л.Ковш / / Соросівський освітній журнал. 1998. - № 2. – 94с.
3. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Magisterium/stetsenko
4. Моросанова С. А. Методы анализа природных и промышленных объектов. - М.: Издательство МГУ, -1988, -112 с.

Анна КОЛІСНИК

ВИВЧЕННЯ КІНЕТИЧНИХ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ ВИДІЛЕННЯ ДИХРОМАТ-ІОНІВ ІЗ ВОДНИХ РОЗЧИНІВ

(студентка IV курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат хімічних наук, доцент Л.М.Лопатенко

Адсорбція з розчинів на поверхні твердих тіл є основою для багатьох фізико-хімічних процесів. З кожним роком розширюється коло науково-технічних завдань, пов'язаних із використанням адсорбційних процесів. Адсорбційне розділення та очистка речовин досить давно застосовується в різноманітних галузях хімічної, нафтохімічної, газової, фармацевтичної та харчової промисловості. Процеси адсорбції широко застосовуються в промисловості при очищенні стічних вод від іонів важких металів [1,2].

У зв'язку з погіршенням екологічного стану на сьогоднішній час особливо гострого значення набула проблема очистки стічних вод гальванічних виробництв від іонів важких металів [3]. У процесі виробництва утворюється значна кількість стічних вод, що містять іони важких металів, зокрема хром (Cr^{3+} , Cr^{+6}). Такі стічні води не можуть безпосередньо скидатись у водойми і потребують проведення спеціального очищення.

Для виділення важких металів із стічних вод певних промислових об'єктів важливим є тривалість процесу очищення від шкідливих домішок. Вивчення кінетичних закономірностей процесу адсорбції також надає можливість з'ясувати й механізм даного процесу.

Тому метою даного дослідження є вивчення кінетичних закономірностей адсорбційного виділення дихромат-іонів із водних розчинів на твердих адсорбентах.

Концентрацію дихромат-іонів визначали фотоелектроколориметричним методом. [4]. Градувальний графік будували для модельних розчинів з різною концентрацією калій дихромату

Питому адсорбцію дихромат-іонів на різних адсорбентах обчислювали за формулою:

$$\Gamma = \frac{V \cdot (C_0 - C)}{m} \quad (1),$$

де Γ – величина питомої адсорбції; V – об'єм розчину калій дихромату; C_0 та C – концентрація дихромат-іонів до та після адсорбції; m – маса адсорбента.

За експериментальними даними визначено, що максимальне значення адсорбції Γ_{∞} для дихромат-іонів досягається за 40 хв. фактично для всіх твердих адсорбентів, використаних в даній роботі (рис.1). Тільки спостерігається різна ефективність адсорбційного виділення дихромат-іонів на різних адсорбентах (див. різні величини Γ_{∞} [мг/г] для трьох адсорбентів: 0,450; 0,249; 0,175).

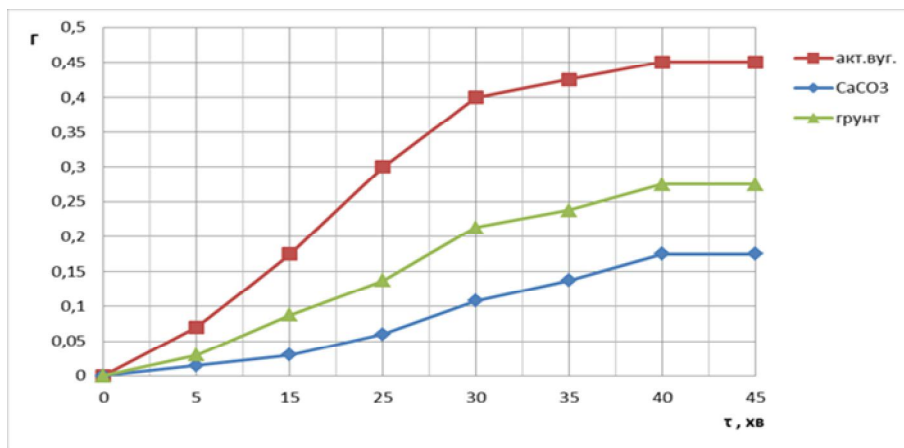

Рис. 1. Кінетика процесу адсорбції іонів $\text{Cr}_2\text{O}_7^{2-}$ із модельного водного розчину на: кальцій карбонаті, ґрунті та активованому вугіллі:

$$C(\text{Cr}_2\text{O}_7^{2-}) = 50 \text{ мг/л}; T = 21^\circ\text{C}; \text{pH} = 7,1; m = 2 \text{ г}$$

Кінетичних закономірностей процесу показало, що адсорбція дихромат-іонів на активованому вугіллі, ґрунті та кальцій карбонаті (яєчній шкарлупі) підпорядковується рівнянню аналогічному рівнянню другого порядку $-dc/dt = kc^2$. Після інтегрування отримуємо лінійне рівняння:

$$1/C = kt + 1/C_0 \quad (2).$$

За графічними залежностями $1/C = f(t)$ для кожного із адсорбентів визначено константу швидкості процесу адсорбції $K = tga$:

Адсорбент	$K, \text{л}\cdot\text{моль}^{-1}\cdot\text{хв}^{-1}$
Активоване вугілля	$2,55\cdot 10^{-4}$
CaCO_3	$1,17\cdot 10^{-4}$
Ґрунт	$1,95\cdot 10^{-4}$

Як показали кінетичні дослідження найбільша константа швидкості процесу адсорбції дихромат-іонів на активованому вугіллі, яка дорівнює $2,55\cdot 10^{-4} \text{ л}\cdot\text{моль}^{-1}\cdot\text{хв}^{-1}$. За величинами констант швидкості процесу адсорбції дихромат-іонів адсорбенти можна розташувати в наступний ряд:

K (активоване вугілля) > K (ґрунт) > K (кальцій карбонат).

Для виявлення механізму взаємодії дихромат-іонів з поверхнею адсорбентів, виявлення стадії, що лімітує швидкість адсорбційного процесу була проведена відповідна обробка кінетичних кривих. [5]. Доказом того, що стадією, яка лімітує адсорбційний процес, є внутрішня дифузія, служить прямолінійна залежність $\Gamma_t \cdot t^{1/2}$, так як кількість адсорбованих іонів при дифузіонноконтролюючому процесі, як функція від часу, може бути виражена наступним чином:

$$\Gamma_t = k_d \cdot t^{1/2} \quad (3),$$

де Γ_t – кількість адсорбованого дихромат-іону на одиницю маси сорбенту на момент часу t ; k_d – константа швидкості внутрішньої дифузії; t – час.

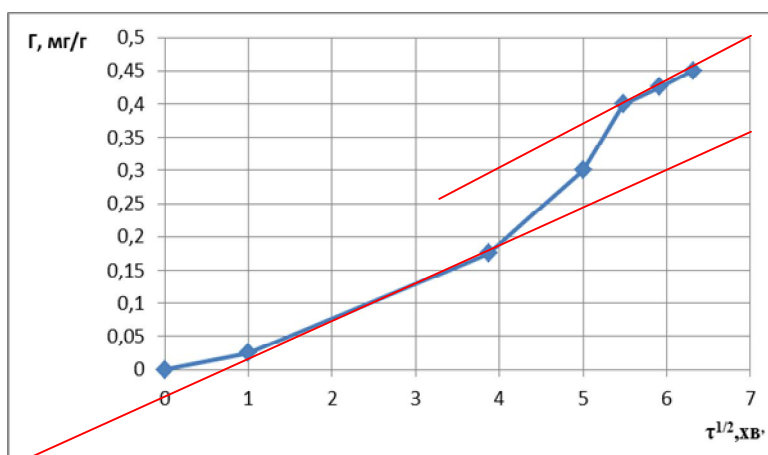

Рис. 2. Залежність $\Gamma_t \cdot t^{1/2}$ для процесу адсорбції дихромат-іонів на активованому вугіллі

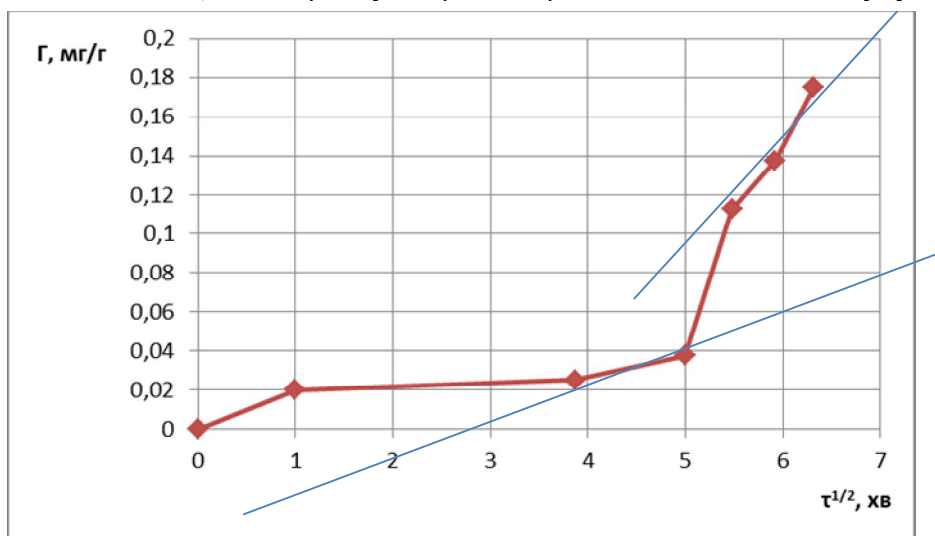

Рис.3. Залежність $\Gamma_t \cdot t^{1/2}$ для процесу адсорбції дихромат-іонів на кальцій карбонаті

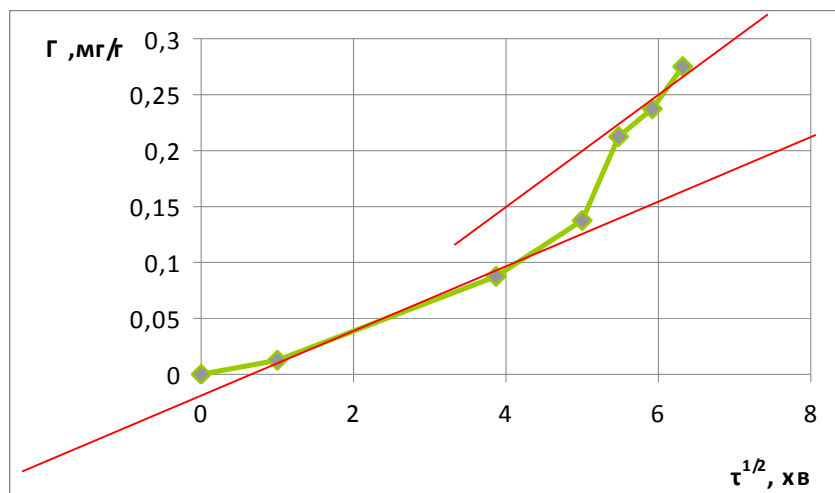

Рис.4. Залежність $\Gamma_t \cdot t^{1/2}$ для процесу адсорбції дихромат-іонів на ґрунті.

Для всіх використаних адсорбентів (рис.2-4) залежність $\Gamma_t = f(t^{1/2})$ є мультилінійною і описується рівнянням

$$\Gamma_t = k_d \cdot t^{1/2} + b \quad (4),$$

де b – значення на осі ординат, що отримане за графічною залежністю.

Отже, в процесі дослідження встановлено, що перший відрізок на рисунках свідчить про дифузію сорбата із розчину до поверхні сорбенту (внутрішньо дифузійна кінетика), другий – характеризує дифузію в самому адсорбенті. Це дозволяє зробити висновок про те, що адсорбційний процес контролюється як внутрішньою, так і зовнішньою дифузією.

Кінетичні параметри, що відповідають внутрішній дифузії, характеризує кут нахилу другого відрізка. Таким чином, швидкість адсорбції дихромат-іонів такими адсорбентами, як кальцій карбонат, активоване вугілля та ґрунт здійснюється в змішанодифузійному режимі, тобто контролюється одночасно і дифузією в розчині, і дифузією в адсорбенті.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Запольський А.К., Мішкова-Клименко М.А., Астрелін І.М. та ін. Фізико-хімічні основи технології очищення стічних вод. – К.: Лібра, 2000. – 552 с.
2. Алексеева Т.Н., Корцова Е.Л., Демин О.А. Изучение свойств адсорбентов, полученных из растительных отходов // Вісник Кременчуцького державного політехнічного університету.- Кременчук, 2005 .- Вип. 5(34) .- С. 126-128.
3. Виговська Т.В. Відходи як фактори екологічної небезпеки // Вісник ТУП. – 2002. – №4, с.14-17.
4. Моросанова С. А. Методы анализа природных и промышленных объектов. - М.: Издательство МГУ, -1988, -112 с..
5. Акаев О.П., Цветкова А.Д. Изучение кинетики процесса адсорбции ионов тяжелых металлов диоксидом кремния. - Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – <http://jurnal.org/articles/2010/chem1.html>

Анна КОЛІСНИК

ФІЗИКО-ХІМІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ВИДІЛЕННЯ ДИХРОМАТ-ІОНІВ ІЗ МОДЕЛЬНИХ ВОДНИХ РОЗЧИНІВ ТА СТІЧНИХ ВОД ЗАВОДУ «ЧЕРВОНА ЗІРКА»

(студентка IV курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник кандидат хімічних наук, доцент Л.М.Лопатенко

З метою очищення стічних вод широко використовуються адсорбенти різної хімічної структури та різного механізму дії [1,2]. Різноманіття технологій одержання адсорбентів, розходження в їхньому використанні й облік факторів, що впливають на якісні характеристики адсорбентів, вимагають проведення аналізу на основі наявних наробітків і класифікацій. Задачі такого аналізу: виявлення функціональних залежностей характеристик адсорбентів від чинників, що впливають, визначення можливості створення керованого технологічного процесу з передбачуваним результатом, оптимізація процесів при вирішенні економічної доцільності одержання адсорбентів різної модифікації.

Перевагою використання адсорбентів, порівняно з іншими способами очищення, є їх добра поглинаюча здатність, прості засоби регенерації і можливість їх багаторазового використання. Однак

багато з адсорбентів мають високу вартість і використовуються у великих кількостях. Тому, актуальною задачею є пошук ефективних адсорбентів для очищення хромовмісних стічних вод методом сорбції адсорбентами, які не дорогі і можуть адсорбувати великий відсоток хрому(VI) або перевести його у менш токсичну форму перебування у водних розчинах [3-5].

Метою даного дослідження є вивчення фізико-хімічних закономірностей адсорбційного виділення дихромат-іонів та визначення оптимальних умов їх ефективного виділення з модельних водних розчинів та стічних вод заводу «Червона Зірка».

Концентрацію дихромат-іонів до та після адсорбції визначають фотоколориметричним методом за градувальним графіком [6,7].

Проведенні дослідження показали, що на процес адсорбції дихромат-іонів на поверхні активованого вугілля, кальцію карбонату та ґрунту впливають різні фактори: час адсорбції, концентрація дихромат-іонів, температура, маса адсорбенту та кислотність середовища.

Вплив концентрації барвника на ефективність процесу адсорбції.

Отримані експериментальні дані впливу концентрації дихромат-іонів на ефективність процесу адсорбції на трьох твердих адсорбентах $\Gamma=f(C)$ показали, що з підвищенням концентрації адсорбата зростає величина їх адсорбції досягаючи максимального значення для активованого вугілля 0,45 мг/г (рис. 1).

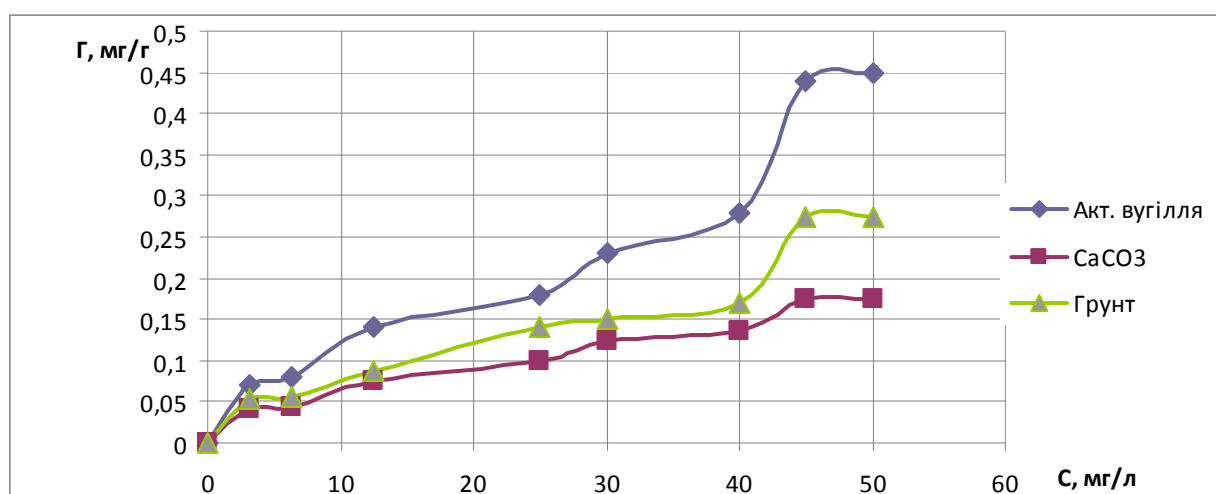

Рис. 1. Ізотерма адсорбції іонів $\text{Cr}_2\text{O}_7^{2-}$ на: кальцій карбонаті; ґрунті та активованому вугіллі: $\text{pH} = 7,1$; $T = 21^\circ\text{C}$; $m = 2$ г; $\tau = 40$ хв.

За кількісним аналізом лінійної форми ізотерми адсорбції Ленгмюра [8] було визначено Γ_∞ - граничну адсорбцію; $S_{\text{пит}}$ – питому поверхню; K - константу рівноваги процесу адсорбції.

Таблиця 1. Кількісні величини адсорбції для різних адсорбентів

Адсорбент	Γ_∞ , г/мг	$S_{\text{пит}}$, cm^2	K
Актив.вуг.	0,45	$9,2 \cdot 10^{11}$	$4,59 \cdot 10^{-2}$
CaCO3	0,25	$1,6 \cdot 10^{12}$	$3,56 \cdot 10^{-2}$
Ґрунт	0,18	$6,6 \cdot 10^{11}$	$5,1 \cdot 10^{-2}$

За даними експерименту кращим адсорбентом для дихромат-іонів є активоване вугілля. Для активованого вугілля найбільше значення величини граничної адсорбції Γ_∞ та питомої поверхні адсорбента $S_{\text{пит}}$ порівняно з іншими адсорбентами.

Вплив температури на ефективність адсорбції барвника

Залежно від характеру взаємодії між молекулою адсорбата і адсорбентом адсорбцію прийнято поділяти на фізичну адсорбцію і хемосорбцію. Зниження величини адсорбції дихромат-іонів при підвищенні температури свідчить про фізичну адсорбцію (рис.2, гістограма 1). Вивчення впливу температури на процес адсорбції дихромат-іонів на твердих адсорбентах має складний характер: з підвищенням температури від 10 до 21 °C величина адсорбції зростає, а з подальшим збільшенням температури – зменшується. Оптимальна температура для даного процесу на всіх адсорбентах становить 21 °C.

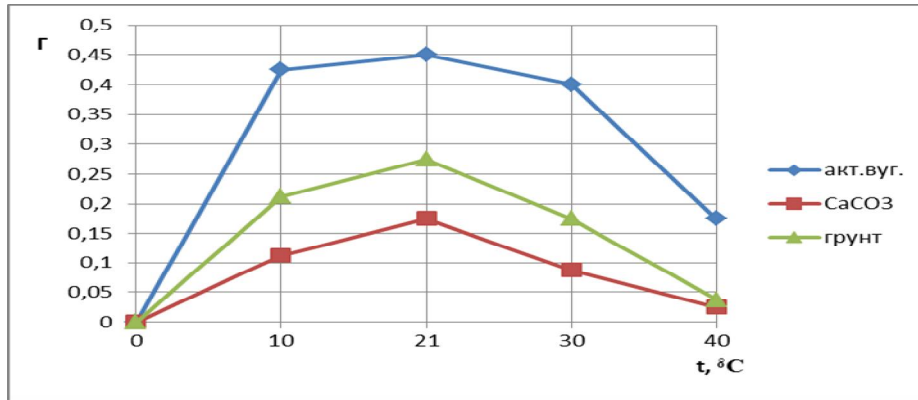
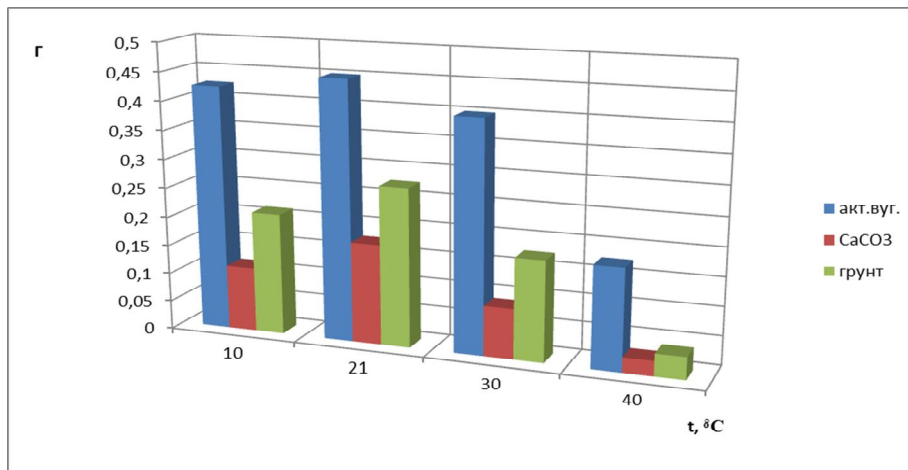

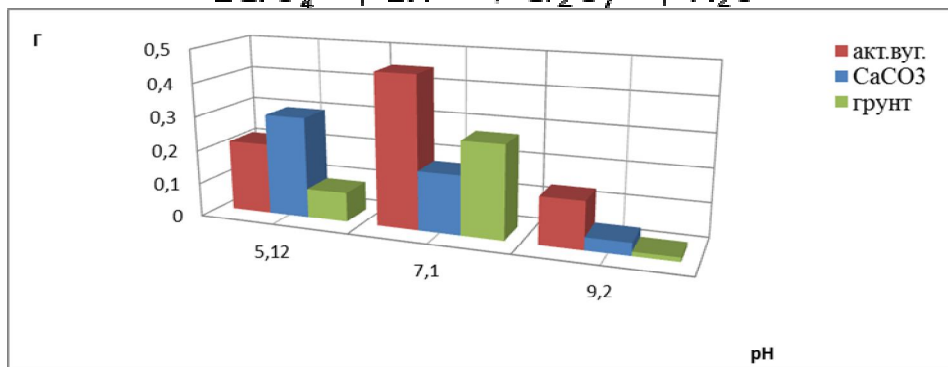
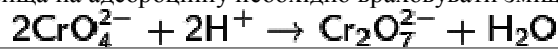
Рис. 2. Вплив температури на величину адсорбції іонів Cr₂O₇²⁻ на кальцій карбонаті, ґрунті та активованому вугіллі при рН= 7,1; m = 2 г; τ = 40 хв.

Гістограма 1. Порівняння впливу температури на ефективність виділення дихромат-іонів з водних модельних розчинів на активованому вугіллі, кальцій карбонаті та ґрунті

Вплив рН середовища на ефективність виділення дихромат-іонів з водних модельних розчинів.

Вивчення впливу рН середовища дає підстави зробити висновок, що у більш кислому середовищі краще проходить адсорбція на кальцій карбонаті, а близько до нейтрального – на активованому вугіллі. Під час дослідження впливу рН середовища на адсорбційну необхідно враховувати зміщення рівноваги

Гістограма 2. Порівняння величин адсорбції дихромат-іонів із водних модельних розчинів при різних рН.

Вплив маси адсорбенту на ефективність виділення дихромат-іонів з модельних водних розчинів та стічних вод

Для дослідження впливу маси адсорбента на ефективність виділення дихромат-іонів з модельних водних розчинів було взято зразок стічної води заводу «Червона зірка» та модельний розчин з однаковою концентрацією дихромат-іонів (50 мг/л). Встановлено, що існує оптимальна величина кількості адсорбенту. Потрібно відмітити, що спостерігається зниження ефективності виділення дихромат-іонів зі сточних вод порівнянно з модельними розчинами, що логічно пояснюється багатокомпонентним складом сточних вод заводу «Червона зірка»

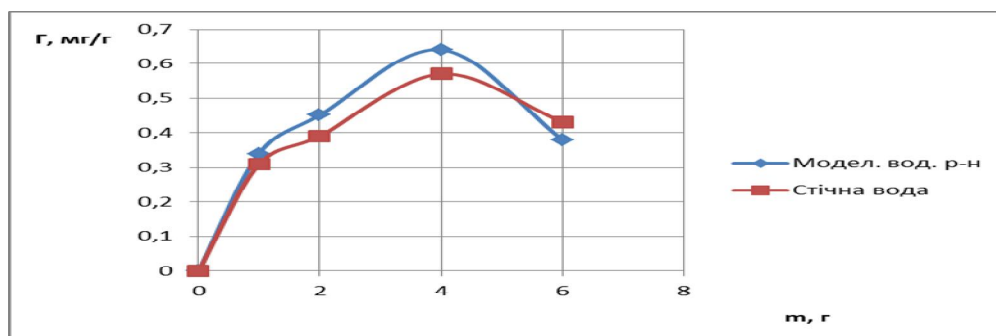

Рис. 4. Вплив маси адсорбенту на величину адсорбції іонів $\text{Cr}_2\text{O}_7^{2-}$ на активованому вугіллі. $T=21^\circ\text{C}$; $\text{pH}=7,1$; $\tau=40$ хв.

ВИСНОВКИ

1. Встановлено, що найефективнішим адсорбентом дихромат-іонів з водних розчинів є активоване вугілля.
2. Максимальна адсорбція досягається при $C(\text{Cr}_2\text{O}_7^{2-}) = 45,50$ мг/л за 30-40 хв для всіх адсорбентів.
3. Вплив температури на ефективність адсорбції дихромат-іонів на твердих адсорбентах має складний характер, оптимальна температура для даного процесу становить 21°C .
4. Для найефективнішого адсорбенту встановлено оптимальне значення рН середовища, що дорівнює 7,1, при якому ступінь с адсорбційного виділення дихромат-іонів має найбільше значення.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Жуков О.І., Монгайт І.Л., Родзіллер І.Д. "Методи очищення виробничих стічних вод", - М.: Хімія, 1996,-345с.
2. Запольський А.К., Мішкова-Клименко М.А., Астрелін І.М. та ін. Фізико-хімічні основи технології очищення стічних вод. – К.: Лібра, 2000. – 552 с.
3. Сборник санитарно-гигиенических нормативов и методов контроля вредных веществ в объектах окружающей среды - М.: Искусство, 1991. - 370 с.
4. Ефремов. А.Б., Эпоян С.М. Повышение эффективности реагентной очистки сточных вод гальванических производств с помощью рециркуляции осадка // Збірн. тез. доп. Міжнар. наук. практ. конфер. молодих вчених і студентів. «Підвищення ефективності використання водних, теплових та енергетичних ресурсів та охорона навколишнього середовища». – К.: КНУБА, 2008. – С. 38-40.
5. Пляцук Л.Д. Разработка конструкции экспериментальной очистной установки для обезвреживания хромосодержащих промывных стоков //Л.Д. Пляцук, Е.С. Мельник // Вопросы химии и химической технологии. -2009. - №4. - С. 192-194.
6. Лурье Ю. Ю. Аналитическая химия промышленных сточных вод. – М.: Химия, 1984.
7. Моросанова С. А. Методы анализа природных и промышленных объектов. - М.: Издательство МГУ, 1988.
8. Физическая химия. Практическое и теоретическое руководство. Под ред. Б. П. Никольского, - Л.: Химия, 1987. – 875 с.

Ольга КОЛЯДА

ГЕНЕЗА МЕТОДИЧНИХ ПРИРОДОЗНАВЧИХ ІДЕЙ

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – доктор пед. наук, професор,
заслужений вчитель України Н.А. Калініченко

Актуальність роботи. Недостатність вивчення розвитку вітчизняної методики біології ХХ ст. та потреба творчого використання надбань минулого в сучасних умовах зумовили вибір теми дипломної роботи.

Сучасна методика навчання біології - це творчий досвід, накопичений багатьма поколіннями вчених, вчителів та учнів. Її виникнення і розвиток тісно пов'язані з соціально-економічною і політичною історією нашої країни, розвитком суспільно-політичної думки, біологічної та педагогічної наук, середньої і вищої школи. Становлення методики навчання можна простежити з глибокої давнини. Це пов'язано з освоєнням умов навколишнього середовища, розвитком ботаніки та зоології, практичними знаннями і

спостереженнями природи, які накопичувалися століттями. Питання щодо природних явищ з давніх пір включалися у зміст освіти. Про це свідчить історія шкільного природознавства в нашій країні.

На перших етапах зміст шкільного природознавства було далеко від науки, мало релігійну спрямованість. Справа в тому, що протягом багатьох століть початкові уявлення про природу на Русі отримували з Біблії та рукописної літератури переважно духовного змісту. У XVI - XVII ст. першоджерелами зазвичай були твори візантійських авторів. Переклади і численні переписування їх від руки приводили часто до повної втрати науковості колись цінного (для свого часу) першоджерела.

Сучасні соціальні перетворення в Україні сприяють відродженню духовності, національної культури, зумовлюють необхідність пошуку нових засобів навчання та виховання дітей і молоді, реформування національної системи освіти. “Національною доктриною розвитку освіти” України у XXI столітті визначені пріоритетні напрями удосконалення існуючої освітньої системи, одним з яких є “постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу”.

Вирішення важливих сучасних проблем, впровадження інноваційних технологій потребує врахування досвіду минулого, його провідних ідей, що пройшли перевірку часом у навчально-виховному процесі. Тому науковці, методисти звертають увагу на педагогічні надбання минулого з метою впровадження їх в освіту і виховання підростаючого покоління. Вивчення історії розвитку методичної думки розширює світогляд педагога і застерігає від помилок у професійній діяльності, дозволяє виявити найбільш прогресивні ідеї та творчо використовувати їх в сучасних умовах.

Завдання реформування середньої біологічної освіти, підготовки спеціалістів з високим рівнем професійної компетентності та педагогічної культури поставило на порядок денний питання методологічної рефлексії науково-педагогічного знання, що вимагає проведення історико-педагогічних досліджень у галузі методики навчання біології.

Впродовж історичного періоду (друга половина XIX століття – початок третього тисячоліття) методика біології збагатилась ідеями науковців, методистів та передовим досвідом вчителів, що заслуговують на вивчення, аналіз і узагальнення з метою обґрунтування можливого їх подальшого використання в умовах сьогодення. Дослідження історії розвитку методики навчання біології є важливим для формування змісту біологічної освіти та прогнозування перспектив її розвитку.

Важливу роль в історії розвитку методики біології відіграє період XX ст. Саме в цьому періоді започатковано творчий пошук форм і методів навчання біології, змісту та структури шкільної біологічної освіти.

Методика навчання біології тісно пов'язана з розвитком освіти і педагогіки загалом. Тому для дослідження проблем змісту, форм, методів навчання зазначеного періоду мають значення роботи (М.Гриценко (1966), Н.Гупан (1999), П.Дроб'язко (1997), Н.Калениченко (1997), Л.Ковальчук (1998), Т.Самоплавська (1992, 1995), Б.Ступарик (1998), Н.Рудницька (1999), О.Сухомлинська (1996), Г. Ясницький (1965) та інші) в галузі педагогічної думки та українського шкільництва.

За останнє десятиріччя з'явилась низка праць (Л.Кузьмич (1998), О.Овчарук (2001), Т.Пантюк (2001), Т.Садова (1997), Т.Самоплавська (1995), Б.Ступарик (1997), О.Сухомлинська (1996) та ін.), присвячених вивченню методичних ідей та діяльності українських педагогів першої половини XX ст., що значно розширило джерелознавчу базу досліджуваного періоду.

Осмісленню сучасних проблем біологічної освіти сприяють праці В.Ільченко (1995), В.Кузнецової (2000), Н.Матяш (1995, 1998), А.Степанюк (1995, 1996), Е.Шухової (1995).

Питання історичного розвитку методики навчання біології знайшли відображення у працях радянських педагогів – Д.Трайтака (1987, 2000), І.Зверева (1987), О.Казакової (1953), М.Мельникова (1946), Б.Райкова (1955), В.Федорової (1958).

Водночас аналіз методичної, історико-педагогічної літератури, періодичних видань та дисертаційних робіт засвідчує, що у доробку вітчизняних вчених недостатньо досліджень, які б узагальнювали і систематизували багаторічну працю видатних педагогів минулого відносно історичного розвитку шкільної біології та методики її викладання в Україні. Окремі питання розглядали у своїх працях О.Гончар (1999), Л.Логінова (1973), Б.Мітюров (1967), Н.Міщук та А.Степанюк (1997), А.Охріменко (1967, 1969), Е.Середенко (1967), Л.Старікова (1994), І.Шульга (1966).

Об'єкт дослідження – теорія і практика навчання біології в загальноосвітній школі України в їх історичному розвитку.

Предмет дослідження – шкільна біологічна освіта, методичні ідеї та творчий спадок вітчизняних методистів-біологів XX століття.

Мета дослідження полягає у виявленні та узагальненні основних тенденцій розвитку методики навчання біології в загальноосвітній школі України у XX ст., оцінці їх значення для сучасної школи.

Поставлена мета дослідження визначає його конкретні завдання та логічну послідовність:

- Проаналізувати періоди розвитку методики навчання біології у XX столітті.

- Обґрунтувати особливості змісту, організаційних форм та методів навчання біології в загальноосвітній школі України у означених хронологічних межах.
- Виявити у творчому спадку вітчизняних методистів-біологів та вчителів-практиків досліджуваного періоду тенденції та прогресивні методичні ідеї у навчанні біології в школі.
- Обґрунтувати роль і місце використання передових методичних ідей ХХ ст. в сучасній методиці навчання біології.

Методологічною основою та теоретичною базою дослідження є теорія наукового пізнання, діалектичний підхід до аналізу педагогічної діяльності і методичної спадщини, теоретичні положення про зв'язок історії та сучасності, історико-логічний підхід до аналізу методичних ідей і педагогічних процесів.

Методи дослідження:

- хронологічний, побудований на єдності історичного і логічного, що дає змогу дослідити розвиток методики біології в Україні в динаміці, змінах і часовій послідовності;
- теоретичний аналіз проблеми на основі вивчення методологічної, історико-педагогічної, методичної літератури, пов'язаної з темою дипломної роботи;
- аналіз навчально-методичного забезпечення процесу навчання біології (навчальні плани, програми та підручники з біології, методичні посібники, науково-методична література, періодичні видання та інше) в Україні у ХХ ст.;
- порівняння, що дало змогу виявити можливості використання методичних ідей ХХ ст. в сучасних умовах;
- узагальнення дослідженого матеріалу.

Визначним етапом в історії розвитку цивілізації стало прагнення людини до освіти, навчання, долучення до скарбниці педагогічної та методичної мудрості. Хоча від стародавніх часів до нас дійшло небагато прямих свідчень про конкретні методи навчання й виховання дітей, однак сучасні археологія й лінгвістика допомогли нагромадити загальні відомості щодо способів передавання знань про природу від покоління до покоління, про формування навичок і вмінь спостерігати за рослинами й тваринами, вирощувати, доглядати та охороняти їх.

Значний внесок у розвиток природознавчих методичних ідей зробили відомі філософи, громадські діячі, автори підручників, учителі братських шкіл – Осип Кононойн-Горбацький, Іосиф Корковський, Лаврентій Зизаній, Спіфаній Славинецький, Памво Беринда.

У педагогічному відношенні видатним явищем того часу були книги, в яких реалізувалися дидактичні принципи вивчення природи такою, якою вона є насправді.

Початок ХХ ст. став етапом пошуку нових підходів до вивчення природознавства в загальноосвітній школі. Більшу увагу було приділено змісту шкільної біології, методам навчання й виховання. Цього вимагала нова соціальна епоха — капіталізм. Пожвавлення педагогічного життя в усіх галузях освіти й виховання зумовило помітне зростання інтересу до шкільного природознавства.

До середини 80-х рр. ХХ століття методика початкового природознавства була представлена методикою навчання "Природознавство" - інтегрованого курсу, який вивчався на початковій та середній ступені загальноосвітньої школи в Росії. Методика навчання природознавства розглядалася як приватна по відношенню до загальної методики навчання природознавства (біології). Таке положення методики початкових курсів природознавства по відношенню до методики загального природознавства було обумовлено історично і було результатом процесу диференціації, в ході якого із загальної методики природознавства виділилися приватні методики природознавства (природознавства, ботаніки, зоології, анатомії і фізіології людини, загальної біології). Підкреслимо, що з точки зору змістовної наступності, на курс природознавства поклалися, як відомо, більш широкі завдання, що виходять далеко за рамки забезпечення підготовки до вивчення курсу біології.

У сучасній початковій школі представлено вже більше десятка курсів початкового природничо-наукової освіти. Дані курси оформлені у вигляді авторських програм, представлені у варіантах підручників та навчально-методичних посібників. Створюються також спеціальні інтегровані курси з вивчення біології, фізики та хімії, вивчення яких передбачається в середній ланці, паралельно з лінійними курсами. Подібні курси, за задумом розробників, повинні грати роль компенсаторних механізмів, що дозволяють подолати предметно-змістовну неузгодженість програм між молодшим і середньою ланкою в умовах варіативності. Не можна не згадати ще про одну тенденцію, що характеризує і здатною змінити вектор сучасних методичних досліджень. Мова йде про те, що актуалізація ідеї формування в учнів уявлень про взаємини між природним і соціальним середовищем призвела до широкої інтеграції природничих і суспільствознавчих знань в рамках початкових курсів природознавства таких, наприклад, як "Світ і людина", "Навколишній світ", "Я і світ навколо" і ін. Примітно, що подібні курси займають рівновіддалене положення до освітніми областям "Обществознание" і "Природознавство" з точки зору їх пропедевтичної ролі.

Учені-біологи, методисти України спільно з учителями розробили концепцію біологічної освіти, вдосконалили її зміст, упроваджують в навчально-виховний процес нові технології, форми й засоби навчання. На основі розв'язання визначених завдань можна зробити наступні висновки:

1. У процесі дослідження історії розвитку методики навчання природознавства однією із найважливіших проблем є її періодизація. Вона дає змогу виявити структурні особливості науки, закономірності розвитку її цілей, завдань, методів тощо, рушійні сили, зв'язок з іншими науками і на основі цього зробити певні узагальнення. В основу періодизації покладаються якісні зміни в науці, які відділяють один період від іншого. У рамках періодів можуть виокремлюватися етапи – відрізки часу, відзначені певними подіями.

2. Кожна з означених хронологічних меж має свої особливості змісту, організаційних форм та методів навчання біології в загальноосвітній школі України.

3. У XIX - XX ст. розвиток методики навчання біології в Україні відбувався під впливом російських педагогів, методистів на основі їхніх методичних ідей. Створювалися нові навчальні плани, програми, підручники, методичні посібники. Такий стан тривав до здобуття Україною незалежності. Теоретичні й практичні питання методики навчання біології в умовах незалежності дістали розвиток у працях провідних українських учених-методистів, вчителів біології.

4. Передові методичні ідеї минулих століть використовуються і в сучасній методиці навчання біології.

Учені-біологи, методисти України спільно з учителями розробили концепцію біологічної освіти, вдосконалили її зміст, упроваджують в навчально-виховний процес нові технології, форми й засоби навчання.

Отже, на всьому шляху розвитку суспільства простежується безперервний пошук ефективних методів, прийомів навчання й виховання підрастаючого покоління.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Верзілін, М. М. Загальна методика викладання біології / Верзілін М. М., Корсунська В. М. - К. : Рад. шк., 1980. – 352 с.
2. Общая методика преподавания биологии / Зверев И. Д., Мягкова А. Н. - М.: Просвещение, 1985. – 192 с.
3. Методика преподавания природоведения Акулова Л. Т. –Просвещение. 1990. – 192с.
4. Методика преподавания естествознания: Учебный пособие/Под ред. П.И.Боровицкого. – Ленинград:1955.– 667 с.
5. Общая методика преподавания биологии / Верзилин Н.М., Корсунская В.М. М.: Просвещение, 1976. – 383 с.
6. Загальна методика навчання біології / Мороз І.В., Степанюк А.В., Гончар О.Д., Міщук Н.Й., Барна Л.С., Жирська Г.Я. – К: Либідь, 2006. – 592с.

Ольга КОМАР

ГЕРОНТОЛОГІЧНІ ЗМІНИ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ ТА ВИЩОЇ НЕРВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат сільськогосподарських наук, доцент О.М. Данилків

Актуальність дослідження. Нервова система забезпечує взаємозв'язок між окремими органами і системами органів та функціонування організму як єдиного цілого. Вона регулює і координує діяльність різних органів, пристосовує діяльність всього організму як цілісної системи до мінливих умов зовнішнього і внутрішнього середовища. За допомогою нервової системи здійснюється сприйняття і аналіз різноманітних подразнень із навколишнього середовища і внутрішніх органів, а також відповідні реакції на ці подразнення [2].

У міру морфологічного і функціонального дозрівання головного мозку поведінка дитини піддається безперервній зміні і ускладненню; поступово все нові явища навколишнього середовища набувають для неї значення сигналів, на яких будуються нові форми поведінки. Але з часом організм людини перебудовується: в організмі відбуваються процеси, які називають геронтологічними процесами.

Постановка проблеми. Організація і здійснення дослідження геронтологічних змін нервової системи та вищої нервової діяльності людини зумовлена необхідністю подолання низки суперечностей, а саме:

- підвищення значення впливу процесу старіння на функціонування нервової системи та вищої нервової діяльності;
- необхідністю вивчення особливостей геронтологічних змін нервової системи та вищої нервової діяльності людини.

Мета дослідження полягає в виділенні, аналізі та обґрунтуванні геронтологічних змін нервової системи та вищої нервової діяльності людини.

Для досягнення мети було поставлено такі **завдання**:

- визначити ознаки, які визначають старіння нервової системи людини;
- охарактеризувати основні геронтологічні зміни у функціонуванні нервової системи та вищої нервової діяльності людини, які відбуваються під час старіння людського організму;
- зробити висновки стосовно особливостей геронтологічних процесів в організмі людини стосовно діяльності нервової системи та вищої нервової діяльності.

Виклад основного матеріалу. В останній час значно збільшилась кількість старих людей. Це викликало потребу вчених звернутися до вивчення геронтології [5].

Геронтологія (від грец. *γέρωντος* – стара людина і *λόγος* – слово, знання) – наука, що вивчає біологічні, соціальні та психологічні аспекти процесу старіння людини, його причини та шляхи боротьби з ним (омолодження) [3].

Старіння мозку є однією з найактуальніших проблем не тільки геронтології, але й неврології та психіатрії в цілому. Стрімке зростання частки людей літнього та старечого віку в популяції, особливо в розвинутих країнах, призводить до несприятливого збільшення захворюваності на різні форми віковозалежної патології нервової системи, що за своєю поширеністю серед людей старечого віку поступаються лише хворобам серцево-судинної системи, і є одним із основних факторів інвалідизації та причин смертності у цій віковій категорії [8].

Разом з тим дослідники ще мало звертають увагу на особливості психічної діяльності людей літнього і похилого віку.

Нервова система протягом життя людини, як і всі інші системи її організму, зазнає змін. Змінюється і головний мозок (табл. 1).

Таблиця 1

*Динаміка маси (в грамах) головного мозку у зв'язку з віком
(І.С. Вітенко, 1994)*

Вік, роки	Чоловіки		Жінки	
	Маса за Бішоффом	Маса за Чернишовим	Маса за Бішоффом	Маса за Чернишовим
17-19	1340	1375	1242	1255
20-29	1396	1383	1234	1244
30-39	1375	1387	1283	1226
40-49	1366	1371	1281	1241
50-59	1365	1341	1240	1209
60-69	1323	1325	1210	1184
70-79	1279	1308	1201	1175
80-89	-	1281	-	1116

З таблиці 1 видно, що з віком маса головного мозку змінюється як у жінок, так і чоловіків. Але ці зміни в обох статей відбуваються по-різному. Згідно Бішоффа, у чоловіків маса головного мозку найвищого значення досягає у віці 20-29 років і становить 1396 г, а в подальші роки зменшується до 1279 г у віці 70-79 років. Відповідно до цих даних, маса головного мозку до 70-79 років зменшується на 8,38 %. Схожі дані наводить і Чернишов, але вони дещо відрізняються. Він вважає, що головний мозок у чоловіків інтенсивно розвивається до 30-39 років і становить 1387 г, а потім поступово зменшується й у віці 80-89 років становить 1281 г, що на 7,64 % менше від максимальної маси головного мозку. Що стосується динаміки маси головного мозку у зв'язку з віком жіночого організму, то Бішофф вважає, що мозок жінки у віці 17-19 років повністю сформований і досягає 1242 г. З віком його маса зменшується лише на 2,58 % (й становить 1210 г). А от Чернишов наводить дані, згідно яких маса головного мозку з віком знижується аж на 11,08% (з 1255 г у 17-19 років до 1116 г у 80-89 років). Таким чином, Бішофф стверджує, що у жінок, порівняно з чоловіками, зменшення маси мозку відбувається майже непомітно і знижується лише на 2,58 % (а у чоловіків – на 8,38 %). Чернишов вважає навпаки, що зменшення маси головного мозку більш помітніше у жінок і зменшується аж на 11,08 %, тоді як у чоловіків – на 7,64 %.

Є відомості, що у старих людей з'являється згладжування закруток і потовщення оболонки мозку. Зміни у нервовій системі при старінні зводяться до порушення ядерно-плазматичних співвідношень, деякі автори вказують на відгалуження і гіпертрофію дендритів, що мають місце в мозку осіб старечого віку, тощо.

Відкладання жовто-коричневих ліпоїдних і чорних металоїдних пігментів, що вважається характерним для старості, починається в дуже ранньому віці, а у старості ці відкладення лише змінюють забарвлення (з жовтого на коричневе), при цьому спостерігаються непігментовані клітини.

Чітко встановити початок фізіологічного зниження психічної діяльності неможливо. Існують лише дані, які вказують на те, що здатність до швидкого переключення психічної діяльності починає знижуватися з 25-35 років, чіткість сприймання і тренування пам'яті - з 40 років. При цьому поряд з раннім зниженням одних психічних функцій відзначають дальше удосконалення інших [5].

Як стало відомо з вище сказаного, при старінні спостерігається зниження маси мозку, стоншення закруток, розширення і заглиблення борозн, розширення шлуночкової системи. Відбувається зменшення кількості нейронів і заміщення їх гліальними елементами; в окремих ділянках кори головного мозку втрата нейронів може досягати 25-45 % (по відношенню до їх кількості в новонароджених). Разом з тим у життєво важливих центрах довгастого мозку зниження кількості нейронів мінімальне.

Закономірною і чіткою ознакою старіння нервових клітин є нагромадження ліпофусцину (так званого пігменту старіння), який являє собою продукт окислення ненасичених жирних кислот. Відбувається зниження їх збудливості, швидкості розповсюдження збудження, сповільнення синаптичного проведення внаслідок зменшення кількості рецепторів. Велике значення в механізмах зміни функцій нервових клітин має зниження K^+ , Na^+ -АТФ-ази, проникливості мембранних каналів.

При старінні послаблюються гальмівні процеси на різних рівнях нервової системи.

Для електроенцефалограми людей похилого віку характерним є сповільнення альфа-ритму, поява або посилення повільних коливань (тета- і дельта-хвиль), зниження можливості засвоєння нав'язаних ритмів [4].

Вченими-геронтологами були виділені *ознаки*, які свідчать про старіння нервової системи людини.

Перша ознака. Зниження швидкості мислення. У період росту і розвитку організму кількість нейромедіаторів у центральній нервовій системі дуже велика. Мислення прискорене настільки, що навіть один день здається нескінченно довгим. У дітей іноді за день відбувається стільки подій, що спогадів потім вистачає на все життя. Суб'єктивно виникає відчуття сповільненості ходу часу. Час для людини мало не зупиняється. У період, наступний за завершенням росту організму, все змінюється. Кількість нейромедіаторів в головному мозку починає зменшуватися [6]. Це відбувається як через стреси, так і в результаті поступового зменшення кількості нервових клітин в організмі. Спочатку людина стає більш урівноваженою та розважливою. Це оцінюється як ознака зрілості, що, в принципі, дуже близько до істини [1]. Найбільш оптимальні рішення людина приймає вже ближче до 30-ти років. Якщо брати все людство в цілому, то зниження швидкості мислення з віком прогресує. Поступово нарастають загальна загальмованість, бідність міміки, емоційна холодність.

Друга ознака. Зниження настрою. Поганий настрій у дитини – ознака нездоров'я. Принаймні, на це потрібно звертати увагу. Навіть якщо дитину чимось образили, плаче вона недовго. Основні нейромедіатори головного мозку, що відповідають за швидкість розумових процесів, катехоламіни, самі по собі здатні підвищувати загальний фон настрою. До того ж вони мають здатність уповільнювати руйнування ендорфінів. Ендорфіни (внутрішні морфіни) – це ціла група нейромедіаторів, що відповідають за підвищення настрою, протибольовий та протишокковий захист. У період росту організму вміст ендорфінів у мозку досить велике. Малим воно у здорової людини бути і не може, тому що кількість клітин, що виробляють ендорфіни, до пори до часу тільки додається. На схилі років люди стають зовсім іншими. Людина має кошти, сім'ю, положення в суспільстві, але ніщо його чомусь не радує. Не радують навіть такі речі, до яких він усе життя прагнув і яких досяг. І все це тільки через те, що вміст нейромедіаторів у головному мозку (в першу чергу катехоламінів і ендорфінів) постійно знижується. Це і називається віковою нервовою депресією [6].

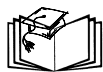
Вікове зменшення кількості нервових клітин, старіння їх мембран та, як наслідок, накопичення холестерину (відомо, що головний мозок людини містить майже 30% всього холестерину, наявного в організмі), зниження чутливості рецепторного апарату призводить до серйозних порушень обміну нейромедіаторів. Відбувається як зменшення кількості синтезованих первинних клітинами медіаторів, так і зменшення чутливості нервових клітин до нейромедіатора. Як результат, розвиваються численні порушення, як в нервовій, так і в ендокринній системах [8].

Стан аналізаторів у літньому та похилому віці. Поряд із психологічними змінами з віком змінюється і функціонування органів чуття. У літніх людей з роками зменшується акомодативна здатність, часто розвивається стареча далекозорість, поле зору звужується. Гострота слуху знижується, що може привести до розвитку легкої форми приглухуватості, здебільшого ці зміни не досягають різких проявів. Найбільш характерною особливістю слуху у літніх і старих людей при нормі вважають послаблення розбірливого сприймання мови. Спостерігається такий феномен, коли той, хто слухає, не бачить обличчя того, хто говорить; фон при цьому має нормальну аудіометричну криву.

Люди повинні враховувати це під час розмови з особами літнього віку.

Смак, нюх, больова і тактильна чутливість з роками теж знижуються, але залишаються в межах нижнього показника норми.

Помітно змінюється функція вестибулярного апарата; вона слабшає і в дуже старих людей може бути відсутньою. З її зниженням пов'язана хитка хода таких людей та їх моторика в цілому.

У 70-80 років зменшується кількість нейромоторних одиниць. Цей процес у литкових м'язах починається уже в 45-50 років, у інших м'язах – пізніше, що позначається на миміці і в спокої, і при посмішці. Зміни моторики тісно пов'язані зі змінами в сенсорних системах.

Коли старіння проходить нормально, на пізніх етапах констатують звуження діапазонів усіх сенсорних систем організму, зменшення швидкості проведення імпульсів [5].

Типологічні властивості нервової системи у процесі старіння. Але, не зважаючи на попередньо наведені дані, вікові особливості діяльності мозку у людини в період зрілості вивчені порівняно мало. Найбільш систематичні дослідження стосуються вивчення типологічних властивостей нервової системи.

Дослідження Б. М. Теплова, показано, що є дуже велика варіативність типологічних особливостей, які важко укласти в чотири класичних типи. Встановлено також, що поряд із загальним типом нервової системи є «парціальні» (або часткові) типи, що характеризують функціональні властивості того чи іншого каталізатора. Так, наприклад, при загальному сильному урівноваженому типі нервової системи може бути виявлено переважання збудження по пробам, адресованим слуховому аналізатору. Н. М. Зирянова вивчала вікові особливості властивостей нервових процесів у здорових дорослих людей чотирьох груп: 1) 18-21 рік, 2) 22-24 роки, 3) 25-28 років і 4) 29-33 року. За всіма групами автор виявив, що у жінок немає відповідності у рівні збудливості по слуховим і зоровим моторним реакціям, у чоловіків же кореляції цих реакцій досягають статистично значущого рівня. Жінки характеризуються великою швидкістю замикання позитивних зв'язків, чоловіки – великою швидкістю вироблення диференційовань. Кореляція показників рівня збудливості («чутливості») і сили нервових процесів у групі жінок виявилася трохи вищою, ніж у групі чоловіків, на всіх вивчених вікових періодах, причому стабільність цих параметрів у жінок з'являється раніше – вже у 18-24 років, у чоловіків же – 25-33 року [8].

Досить велика кількість досліджень присвячено вивченню **взаємодії сигнальних систем у дорослої людини**. Показано великий вплив словесних впливів на орієнтовні і рухові умовні рефлекси. Якщо безпосередньому подразнику за допомогою словесної інструкції надається сигнальне значення, то це призводить до зниження порогів і вкорочення латентних періодів компонентів орієнтовного рефлексу, що свідчить про підвищення збудливості відповідних відділів центральної нервової системи. Цікаво, що в даний час ряд американських психологів звертаються до умовнорефлекторних методик для визначення функціонального рівня діяльності мозку [7].

Геронтологічні зміни вищої нервової діяльності. І. П. Павлов жваво цікавився проблемою змін вищої нервової діяльності у людини при старінні, зіставляючи дані окремих клінічних спостережень, іноді з самоспостережень, з результатами, отриманими на тваринах. Він вважав, що при настанні старості відбувається ослаблення основних нервових процесів, особливо гальмівного, а також зменшення їх рухливості, розвивається інертність процесу. Характерним для старості ослаблення процесу гальмування І. П. Павлов пояснював старечу балакучість і фантастичність.

Одне з перших проявів старіння ослаблення пам'яті на поточні події, за спостереженнями Івана Петровича Павлова, залежить від зміни рухливості дратівливого процесу в бік його інертності. Старечу неухважність вчений вважав наслідком вираженої негативної індукції. З огляду на дані самоспостережень, він писав: «Чим далі, тим більше я втрачаю здатності, зайнятий однією справою вести справно інше. Очевидно, зосереджене роздратування певного пункту при загальному зменшенні збудливості півкуль індукують таке гальмування інших частин півкуль, що умовні подразники старих, міцно зафіксованих рефлексів виявляються тепер нижче порога збудливості». Щодо послідовності змін властивостей нервових процесів він вказував: «На підставі нашого матеріалу можна сказати, що при старінні слабшає раніше гальмівний процес, а потім страждає рухливість нервового процесу, наростає інертність».

У осіб похилого віку гальмуються умовні рефлекси кліпання при відносно більшому збереженні мовних реакцій. У глибокій старості мали місце зворотні відносини. Систематичне застосування словесних і безпосередніх подразників з відпочинком в 1-2 дні сприяло поліпшенню функцій обох сигнальних систем.

У процесі старіння спостерігалось не тільки порушення комплексного реагування, але й зміна властивостей нервових процесів. У людей у віці від 60-90 років виробляли рухові умовні рефлекси за допомогою електрошкірного підкріплення.

При двосторонній переробці сигнальних значень асоційованої пари умовних подразників на зворотні виявилися особливі труднощі переробки позитивного умовного рефлексу в гальмівні. Все це говорить про інертність і ослаблення дратівливого процесу в старості.

Дослідження рухливості нервових процесів мовної системи показало, що при експерименті подовження латентних періодів (до 2-6 сек.) словесні реакції часто супроводжувалися повторними відповідями. Об'єктивно реєстрований рух нижньої щелепи не припинявся відразу після словесного відповіді, як у більш молодих випробовуваних, а тривали протягом декількох секунд після неї, що вказує на інертність дратівливого процесу в мовноруховому аналізаторі.

У ряду досліджуваних осіб старечого віку інтерес до навколишньої дійсності переважає над іншими безумовними рефlekсами, а мовна діяльність зберігає провідне значення. Вегетативні порушення у осіб похилого віку у вигляді судинної ареактивності, зміни дихання, що приймає хвилеподібний характер, залежить, мабуть, від ослаблення регулюючої функції кори великих півкуль головного мозку [8].

Висновок. Питання про типологічні особливості нервової діяльності людини розроблено недостатньо, тим часом воно має велике практичне значення. Слід підкреслити, що, як і розвиток вищої нервової діяльності в дитини, так і згасання її в похилому віці, в дуже великій мірі детерміновані соціальними впливами. Тому найважливіше завдання дослідників – вивчити умови, що сприяють розвитку і повноцінному функціонуванню вищої нервової діяльності людини у всі її вікові періоди.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вікові особливості нервової системи / <http://knowledge.allbest.ru>
2. Вікова фізіологія нервової системи / <http://www.franko.lviv.ua>
3. Геронтологія / <http://uk.wikipedia.org>
4. Зміни нервової системи в процесі старіння / <http://bukvar.su>
5. Психіка та центральна нервова система в літньому та похилому віці / <http://pidruchniki.ws>
6. Старение нервной системы / <http://gerontology-explorer.narod.ru>
7. Старение. Нервная система и умственные способности / <http://komykak.ru>
8. Фізіологія нервової системи / <http://rpht.com.ua>

Ольга КОМАР

ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ Й ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЯК НАСЛІДОК МІНЛИВОСТІ ВИЩОЇ НЕРВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат сільськогосподарських наук, доцент О.М. Данилків

Актуальність дослідження. Тип вищої нервової діяльності – якість особистості, що сформувалася в особистому досвіді людини на основі генетичної обумовленості його типу нервової системи і значною мірою визначає стиль його діяльності. Темперамент відноситься до біологічно обумовлених підструктур особистості. Темперамент відбиває динамічні аспекти поведінки, переважно уродженого характеру, тому властивості темпераменту найбільш стійкі і постійні в порівнянні з іншими психічними особливостями людини. Найбільш специфічна особливість темпераменту полягає в тому, що різні властивості темпераменту даної людини не випадково сполучаються між собою [9].

Тип нервової системи є сукупністю вроджених функціональних особливостей. Він є найбільш сталою характеристикою вищої нервової діяльності і в цілому навряд чи може бути змінений. Проте і ця характеристика зазнає змін під впливом зміни умов існування, тобто під впливом оточуючого середовища загалом. В лабораторіях І.П.Павлова було експериментально доведено, що прояви основних властивостей нервової системи можуть змінюватися під впливом умов життя [6].

Постановка проблеми. Організація і здійснення дослідження мінливості типів вищої нервової діяльності для усунення проблем навчання й виховання зумовлена необхідністю подолання низки суперечностей, а саме:

- підвищення значення мінливості впливу вищої нервової діяльності на навчання та виховання підростаючого покоління;
- необхідністю цілеспрямованого покращення навчання й виховання з урахуванням мінливості вищої нервової діяльності особистості.

Мета й завдання дослідження. *Мета* дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні наслідків впливу мінливості вищої нервової діяльності на навчання та виховання школярів.

Для досягнення мети було поставлено такі **завдання**:

- проаналізувати стан вивчення проблеми впливу мінливості вищої нервової діяльності на навчання та виховання школярів в психолого-педагогічній теорії і практиці;
- охарактеризувати типи вищої нервової діяльності;
- зробити висновки стосовно проблем в навчальній та виховній діяльності учнів як наслідку мінливості вищої нервової діяльності.

Виклад основного матеріалу. *Тип темпераменту – це певна сукупність психічних властивостей, закономірно пов'язаних між собою і спільних для даної групи людей* [1, с. 536].

На протязі багатьох століть люди замислювалися над дивовижною пристосованістю поведінки людини до умов проживання. Ще більш загадковою здавалася цілеспрямована, розумна поведінка людини. Засновником учення про темперамент вважається батько грецької медицини *Гіпократ* [5, с. 372]. Він зробив першу спробу з'ясувати, чим зумовлюються індивідуальні відмінності в поведінці людей [7] та стверджував, що люди розрізняються співвідношенням чотирьох основних «соків» організму - *крові* (лат. *sanguis*), *слизу* (лат. *phlegma*), *чорної жовчі* (лат. *melons cholera*) і *жовтої жовчі* (лат. *cholera*), що входять до його складу. Оптимальне співвідношення цих «соків» визначає здоров'я, тоді як непропорційне змішання стає джерелом різних захворювань [5, с. 372].

Відповідно до вище наведеного головними типами темпераменту до цього часу вважаються ті чотири, які були виокремлені в античній науці:

- холеричний;
- сангвінічний;
- флегматичний;
- меланхолічний [7].

Рис. 1. Типи темпераменту за Гіпократом

Наукове розв'язання питання основ темпераменту вперше дав *І.П. Павлов* у своєму вченні про типи нервової системи тварин і людини; він створив новий розділ у науці — *фізіологію вищої нервової діяльності тварин і людини* [2, с. 418]. І.П. Павлов визначив чотири основні типи нервової системи, близькі до традиційної типології Гіппократа. Порівнюючи свої типи нервової системи з типологією Гіппократа, великий російський фізіолог описує їх так:

- 1) сильний, врівноважений, рухливий тип - сангвінік;
- 2) сильний, врівноважений, інертний тип - флегматик;
- 3) сильний, нерівноважений тип - холерик;
- 4) слабкий тип – меланхолік [8].

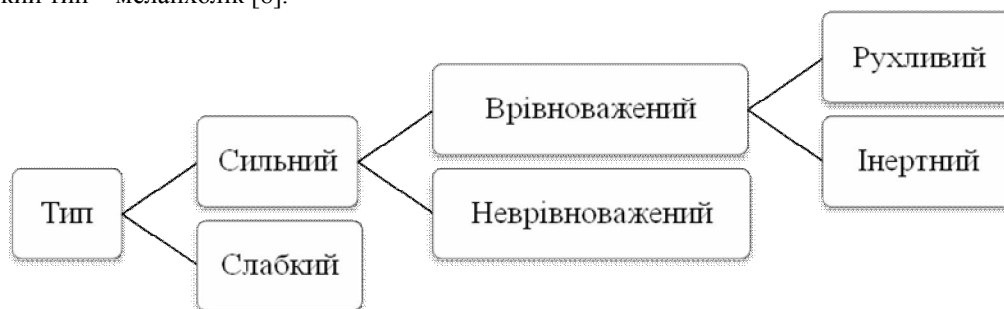

Рис. 2. Типи нервової системи за І.П. Павловим [5, с. 374].

Тип нервової системи являє собою насамперед сукупність вроджених її функціональних особливостей. Темперамент є найбільш постійною загальною характеристикою вищої нервової діяльності.

І.П.Павлов називав загальний тип генотипом, тобто спадково набутим. У походженні типу темпераменту головну роль відіграє спадковість. Спадкова зумовленість нервової системи у даний час доводиться багатьма фактами. У дослідженнях на тваринах (собаках, кроликах, мишах) установлений зв'язок між силою нервової системи у батьків та дітей. Найпереконливіше спадковість типологічних властивостей підтверджується, якщо порівняти властивості темпераменту в гомозиготних близнюків, у яких спадкові фізіологічні властивості однакові, і гетерозиготних близнюків, у яких ці властивості не зовсім однакові. Виявлено, що міра подібності властивостей темпераменту у гомозиготних близнюків порівняно з гетерозиготними значно більша і приблизно дорівнює 85%.

Указаний факт підтверджується, якщо порівняти вищу нервову діяльність гомозиготних близнюків, узятих на виховання в різні сім'ї. Умови виховання в таких близнюків різні, але відмінності темпераментів протягом багатьох років незначні.

Доведено, що особливості процесів збудження і гальмування – видова якість. Під час дослідження вищої нервової діяльності курей виявлено, що сила процесів збудження передається по материнській лінії. Це також відноситься і до рухливості нервових процесів.

Хоча тип темпераменту загалом залежить від спадковості, певні властивості його в певних межах змінюються у зв'язку з умовами життя і виховання. У процесі життя в кожній людині утворюється велика кількість позитивних і негативних умовних рефлексів, що призводить до певної зміни функціональних властивостей мозку. У результаті цього з віком людини змінюються і типологічні особливості. Цим пояснюється наявність великої кількості варіацій типів нервової системи.

Такі зміни часто спостерігаються в ранньому дитинстві під впливом хвороби, побутових умов, у підлітковому віці залежно від пережитих конфліктів. Спостерігаються вони і в результаті тривалого впливу певних умов виховання.

І.П.Павлов вважав, що нервова діяльність може змінюватися «під впливом життєвого виховання» і що «остаточно наявна нервова діяльність живої істоти визначається не тільки вродженим типом нервової системи, але й усією історією її життя».

У лабораторіях І.П.Павлова експериментально доведено, що умови життя значно впливають на формування типологічних особливостей поведінки тварин. Новонароджених цуценят ділили на дві групи: одну групу саджали у клітку, другу - випускали на волю. Коли вони підросли, то виявилось, що тварини, які знаходилися в клітці, боягузливі, гальмуються за незначних змін у середовищі, а ті, що розвивалися на волі, поводитися нормально. Рефлекс вродженої обережності за сприятливих умов зникав, замінювався дослідницьким рефлексом, за несприятливих умов він залишався і заважав орієнтуванню в навколишньому середовищі.

Зміна проявів темпераменту під впливом життєвих умов і виховання виразно виявляється в людини. Часто діти слабкого типу, які виявляють боягузтво, сором'язливість, мовчазність, у результаті правильної організації їхнього життя і виховання стають сміливими і діяльними, ініціативними і товарицькими. І навпаки, неправильна організація життя, надмірна опіка, обмеження і пригнічення самостійності призводять до формування негативних рис поведінки. «Тепличне оточення під час виховання може призвести до того, що людина з сильною нервовою системою на все життя залишиться боягузом» (І.П.Павлов).

Таким чином, завдяки пластичності нервової системи створюються можливості для виховання і формування необхідного типу поведінки.

Вроджені особливості нервової системи не виступають у житті в «чистому» вигляді. Вони завжди виявляються через складні системи тимчасових нервових зв'язків, які утворюються в процесі індивідуального життя кожної людини і тварини. Тому так нелегко буває за особливостями поведінки зробити висновок про її тип нервової системи. Навіть у тварини тимчасові зв'язки можуть маскувати вияв типу нервової системи. Наприклад, відсутність витримки в людини ще не є свідченням вродженої неврівноваженості її нервової системи. Це може бути наслідком того, що в людини не виховані як слід гальмівні умовні рефлекси. Учень у школі поводить себе в'яло, і можна зробити висновок про слабкість нервової системи, хоча це може бути наслідком відставання в навчанні та відсутності нормальних стосунків з ровесниками. І.П.Павлов писав, що характер поведінки людини і тварини зумовлений не тільки вродженими властивостями нервової системи, але й тими впливами, які діяли і постійно діють на організм під час їх індивідуального існування, тобто залежить від постійного виховання чи навчання в найширшому значенні цього слова.

Прояви темпераменту залежать від загальної культури людини. Так, є люди, які не тільки не хочуть стримувати себе, а, навпаки, спеціально демонструють свій емоційний стан: гнів, смуток, радість, щоб викликати страх або співчуття оточуючих. Такі люди все виправдовують своїм темпераментом, своїми нервами [3, с. 388-391].

Врахування типу вищої нервової діяльності в навчальній діяльності. Особливості типу темпераменту починають проявлятися вже з раннього дитинства. Завдання вчителів та вихователів полягає в тому, щоб зважати на ці особливості та виробляти в дітей уміння володіти своїм темпераментом.

Як же треба враховувати особливості того чи іншого типу темпераменту в навчальній діяльності?

Оскільки в дітей *сангвінічного темпераменту* легко утворюються та залишаються стійкими тимчасові зв'язки, вони легко засвоюють новий матеріал, майже «хапають на льоту». Але оскільки вони дуже рухливі і їхня увага відволікається від основної справи, до них слід застосовувати заходи, які б виховували посидючість та зосередженість. Потрібно постійно підтримувати інтерес сангвініків до розпочатої справи, інакше вони почнуть нудьгувати, стануть млявими або, навпаки, шукатимуть сторонні збудники та розважатимуться.

Працюючи з *холериками*, слід урахувати, що вони легко концентрують свою увагу на тому чи іншому об'єкті, але не можуть її швидко переключати, позаяк процеси гальмування в них уповільнені. Вчителям слід так організувати діяльність учнів, щоб полегшити успішне переключення уваги та

виховувати уміння її переключати. Холерики також схильні до порушення дисципліни на уроках, тому що частіше бувають підвищено збудливими, схильними до афективних реакцій, їх треба захопити цікавими справами і давати якісь доручення. Навички та звички в холерика утворюються легко, але змінити їх буває дуже і дуже важко. Тому перехід від звичних дій до інших, нових, має здійснюватися поступово. Неврівноважені діти (якими є холерики) потребують більше часу для утворення нового динамічного стереотипу – тому до них не можна використовувати грубих, категоричних заборон, а спрямовувати на іншу діяльність поступово.

У дітей флегматичного та меланхолічного темпераментів тимчасові зв'язки утворюються повільніше внаслідок недостатньої рухливості кіркових процесів. Тому їм потрібно давати більше часу на засвоєння та опанування навчального матеріалу.

Інертність нервових процесів, недостатня рухливість *флегматиків* призводить до того, що вони повільно переключають увагу. Працюючи з ними, слід добирати завдання, які сприяють виробленню більшої швидкості реагування та моторної рухливості. Динамічні стереотипи у флегматиків утворюються повільніше, ніж у сангвініків, а тому їх треба поступово переключати з однієї звичної дії на іншу.

Діти *меланхолічного темпераменту* потребують особливої уваги внаслідок своєї вразливості, швидкої втомлюваності організму, їм необхідні спокійне, сприятливе оточення та продуманий режим впливу, який передбачає поступовий перехід від звичних умов життя до іншої діяльності та обставин. Слабкість нервових процесів цих учнів вимагає чутливого та обережного ставлення, продуманих методів педагогічного впливу [4, с. 336-337].

Вища нервова діяльність та проблеми виховання. Виховуючи дитину, не можна ставити завдання переробити темперамент, але за будь-якого темпераменту можна виховати всі необхідні позитивні якості особистості та її поведінки.

Усі типи темпераменту мають свої позитивні та негативні сторони. Так, позитивні якості холерика – активність, пристрасність, енергійність; сангвініка – рухливість, емоційність, чуйність; флегматика – витримка, спокій; меланхоліка – глибина та стійкість почуттів, емоційна чутливість. Разом з тим холерики можуть бути нестриманими, різкими, афективними; сангвініки – недостатньо зосередженими, легковажними та поверховими; флегматики – млявими, байдужими; меланхоліки – сором'язливими, замкнутими. А тому завдання педагогів полягає в тому, щоб виявити особливості прояву темпераменту дитини та, спираючись на його позитивні сторони, намагатися перебороти негативні прояви. Наприклад, виховання може привчити холерика до стриманості у вияві своїх почуттів, яка йому не властива, а меланхолік може стати більш сміливим та рішучим у вчинках.

Прикладом того, як учитель має враховувати певні риси темпераменту в процесі роботи з дітьми різного темпераменту, може бути дослідження В.С. Мерліна. Автор спостерігав двох учнів початкової школи з різним темпераментом та однаково позитивним ставленням до навчання. Він дав такі характеристики учням:

Учень М.: Рухи мляві, слабкі та невиразні, на уроках спокійний, не кричить. Сидить завжди в одному й тому самому положенні, постійно щось тримає та крутить у руках. Коли його викликають, то повільно виходить до дошки. Відповідає голосно, але повільно. Якщо перервати відповідь, хлопчик соромиться, голос його стає глухим та тихим – такий стан залишається надовго. Настрій коливається між пригніченим та спокійно-веселим. У цього хлопчика меланхолічний темперамент.

Учень Ш.: Рухи швидкі та жваві. Під час уроку постійно змінює позу, безперервно розмовляє з іншими учнями. Дуже активний. На будь-яке запитання вчителя піднімає руку та відповідає, не турбуючись, правильно чи неправильно. Говорить голосно, швидко. На перервах ніколи не сидить на місці, бігає по коридорах, бореться з хлопцями. Переважає веселий, життєрадісний, але швидкозмінливий настрій. Характерні дуже виразні та сильні емоційні реакції. Нестриманий та непосидючий. Це хлопчик холеричного темпераменту.

Для обох учнів негативна оцінка є сильним збудником, тому що обидва активно позитивно ставляться до навчання. Однак сильна нервова система учня Ш. перемагає ці стимули і відповідає збудженням, а тому негативна оцінка може його стимулювати. Учень М., навпаки, проявляє пригніченість, зниження працездатності після поганої оцінки. Така різна реакція учнів потребує різних педагогічних прийомів. Так, негативну оцінку щодо М. треба застосовувати обережно, пом'якшуючи її негативну дію. І навпаки, стосовно Ш. можна використати негативну оцінку настільки, наскільки цього потребує підвищення його успішності.

Правильне виховання – в контексті проблем темпераменту – має полягати в тому, щоб у процесі формування особистості закріплювати позитивні та гальмувати негативні якості темпераменту, характерні для конкретного індивіда [4, с. 336-337].

Висновок. В лабораторіях І.П.Павлова було експериментально доведено, що прояви основних властивостей нервової системи можуть змінюватися під впливом умов життя. Від подібних змін властивостей темпераменту слід відрізняти дозрівання типу темпераменту, який формується не весь відразу

з усіма характерними для нього властивостями. Загальні закономірності дозрівання нервової системи накладають відбиток і на дозрівання типу темпераменту. Головні властивості певного типу вищої нервової діяльності виявляються поступово, з віком, залежно від дозрівання нервової системи. Цей процес називається дозріванням темпераменту. Оскільки особливості типу вищої нервової діяльності починають проявлятися вже з раннього дитинства і з часом змінюватись (дозрівати), завдання вчителів полягає в тому, щоб зважати на ці особливості та виробляти в дітей уміння володіти своїм темпераментом.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Біологічний словник / Редколегія. 2-е вид. – К.: Головна редакція УРЕ., 1986. – 680 с.
2. Богданова Д.К. Біологія: Довідник. – Донецьк: ВКХ «БАО», 2002. – 592 с.
3. Павелків Р.В. Загальна психологія: Підручник. – К.: Кондор, 2009. – 576 с.
4. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. Загальна психологія: Підручник. – К.: Каравела, 2009. – 464 с.
5. Ярослав С.Ю., Ананенко М.Т. Фізіологія людини і тварин. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Вища школа, 1971
6. <http://osvita.ua>
7. <http://uk.wikipedia.org>
8. <http://vashpsixolog.ru>
9. <http://www.info-works.com.ua>

Олександр КОНДРАТЬЄВ

ПРОСТОРОВО-ТОПОНІМІЧНА ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ЛІСІВ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРИТОРІЇ ДП «ОЛЕКСАНДРІВСЬКИЙ ЛІСГОСП»)

(магістрант природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – канд. геогр. наук, доцент А. О. Домаранський

Нині, до здійснення просторово-топонімічної інвентаризації лісів території Кіровоградської області спонукає низка достатньо важливих, на наш погляд, причин, найбільш актуальними з яких виглядають:

- тривалий процес «вивітрення» з побутового мовлення та колективної пам'яті мешканців центральнотериторіального регіону інформації про власні назви лісових масивів цієї території;
- відсутність зведеного переліку топонімічних означень лісів регіону досліджень;
- відсутність єдиного картографічного твору достатнього рівня деталізації з інформацією про топонімічне означення і просторове розміщення лісів Кіровоградської області;
- наявність суттєвих відмінностей у трактуванні деяких означень лісових масивів;
- домінування серед джерел інформації про назви і просторове розташування лісів Кіровоградської області творів (головно - картографічних) укладених російською мовою, де питома українські назви проігноровано, замінено чи позначено з неточною передачею їхнього звучання, або й узагалі в перекладі (недоречному в цілому, а тим паче, не завжди якісному);
- необхідність в узагальненні такого роду інформації для потреб освіти, науки, туризму та інших галузей господарства держави.

З огляду на це, основною метою нашого пошуку став *збір та узагальнення інформації про топонімічні означення лісових масивів території Кіровоградської області та просторового розташування цих реалій природи. У пропонованій статті, надаються результати досліджень, об'єктом яких стали ліси у межах угідь ДП «Олександрівський лісгосп».*

Досягнення задекларованої мети передбачає виконання низки послідовних дослідницьких кроків як от: аналіз інформації просторово-топонімічного змісту, що міститься в доступних різночасових картографічних творах; виявлення відповідної інформації у фондових матеріалах лісових господарств; аналіз лісознавчої літератури; соціологічний моніторинг населення Кіровоградської області; паспортизація отриманих відомостей; укладання узагальнюючої картосхеми.

Частково, ці етапи досліджень були реалізовані відносно до території ДП «Олександрівський лісгосп». Основою для укладання переліку назв лісових масивів області головно послужили топографічні карти радянської доби та часів незалежності, укладені в масштабах 1:200 000 – 1:25 000 [1-23] та детальна лісівнича карта-схема лісонасаджень ДП «Олександрівський лісгосп» [21]. Додатковими джерелами відомостей слугували електронні копії давніх мап [24] чи їх ґрунтовні описи в літературних джерелах [22].

Загалом, у межах тестового полігону, було виявлено близько 252 більш-менш чітко виражених осередків лісової рослинності. Власні назви вдалося встановити для 89 об'єктів, що становить близько 35 % від загальної їх кількості. При цьому, невідомими лишаються назви лише дрібних лісів, значна частина з яких, явно є безіменними. З'ясовані відомості було узагальнено у формі запропонованої нижче таблиці (табл. 1).

Таблиця 1.

Топонімічні означення та просторове розташування лісових масивів ДП «Олександрівський лісгосп» (Кіровоградська область).

№ з / п	Назви (чи їх варіанти) лісових масивів / джерела інформації з варіантом назви	Просторове розташування лісових масивів		
		Адміністративне підпорядкування лісових масивів (райони)	Лісгосподарське підпорядкування лісових масивів (лісництва)	Найближчі до лісів великі населені пункти
1	Ур. «Андріївське» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Новомиргород
2	Ур. «Артьома» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Мартоноша
3	Ур. «Байрак» ⁵	Олександрівський р-н.	Червоно-Нерубаївське лісн.	Підлісне
4	Ур. «Балки» ⁵	Олександрівський р-н.	Олександрівське лісн.	Стара Осота
5	Ур. «Бирзове» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Новомиргород
6	Ур. «Бишовий ліс» ³	Олександрівський р-н.	Бірківське лісн.	Єлизаветградка
7	Ур. «Бірки-2» ⁵	Олександрівський р-н.	Бірківське лісн.	Бірки
8	Ур. «Бобешка» ³	Олександрівський р-н.	Червоно-Нерубаївське лісн.	Букварка
9	Ур. «Бонче» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Оситняжка
10	Ур. «Братерські яри-1» ⁵	Олександрівський р-н.	Олександрівське лісн.	Вищі Верещаки
11	Ур. «Братерські яри-2» ⁵	Олександрівський р-н.	Олександрівське лісн.	Вищі Верещаки
12	Ур. «Бровкове-1» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Родниківка
13	Ур. «Бровкове-2» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Родниківка
14	Ур. «Букварка» ⁵	Олександрівський р-н.	Червоно-Нерубаївське лісн.	Букварка
15	Ур. «Валіпоп-1» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Панчеве
16	Ур. «Валіпоп-2» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Панчеве
17	Ур. «балка Водяна» ³ («Василівське-1» ⁵)	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Дібрівка
18	Ур. «Георгіївський гай» ⁵	Олександрівський р-н.	Олександрівське лісн.	Нова Осота
19	Ур. «Глинище» ⁵	Олександрівський р-н.	Олександрівське лісн.	Іванівка
20	Ур. «Гончарів ліс» ^{3,5}	Олександрівський р-н.	Червоно-Нерубаївське лісн.	Оситняжка
21	Ур. «Денисенкове» ⁵	Олександрівський р-н.	Олександрівське лісн.	Стара Осота
22	Ур. «Довжик» ⁵	Олександрівський р-н.	Олександрівське лісн.	Любомирка
23	Ур. «Єрків байрак» ⁵	Олександрівський р-н.	Олександрівське лісн.	Нижчі Верещаки
24	Ур. «Жолобок» ⁵	Олександрівський р-н.	Олександрівське лісн.	Любомирка
25	Ур. «Журавка» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Мала Виска
26	Ур. «Зайцеве» ^{2,3} («Зайцевське» ⁵)	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Родниківка
27	Ур. «Залізняків яр» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Оситняжка
28	Ур. «Зубринець» ⁵	Олександрівський р-н.	Олександрівське лісн.	Любомирка
29	Ур. «Іванівське» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Коробчине
30	Ур. «Казанок» ^{2,3,5}	Олександрівський р-н.	Кримківське лісн.	Кримки
31	Ур. «Кирпин ліс» ³ («Окіп-1» ⁵)	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Оситняжка
32	Ур. «Кобиляча балка» ⁵	Олександрівський р-н.	Олександрівське лісн.	Нижчі Верещаки
33	Ур. «Козирів яр» ⁵	Олександрівський р-н.	Олександрівське лісн.	Стара Осота
34	Ур. «Копійвка» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Оситняжка
35	Ур. «Коробчине» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Коробчине
36	Ур. «Косієве» ⁵	Олександрівський р-н.	Кримківське лісн.	Голікове

37	Ур. «Красна дубрава» ⁵	Олександрівський р-н.	Кримківське лісн.	Бандурове
38	Ур. «Кринички» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Оситняжка
39	Ур. «Круглий ліс» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Оситняжка
40	Ур. «Круглик» ^{2,3,5}	Олександрівський р-н.	Олександрівське лісн.	Цвітне
41	Ур. «Круча» ⁵	Олександрівський р-н.	Олександрівське лісн.	Вищі Верещаки
42	Ур. «Липове» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Оситняжка
43	Ур. «Листопадівське» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Новомиргород
44	Ур. «Ліверта» ⁵	Олександрівський р-н.	Новомиргородське лісн.	Родниківка
45	Ур. «Ліс Охотовича» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Панчеве
46	Ур. «Луки-1» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Оситняжка
47	Ур. «Луки-2» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Оситняжка
48	Ур. «Лутківка» ⁵	Маловисківський р-н.	Новомиргородське лісн.	Новомиргород
49	Ур. «Магдалинівка» ^{2,3} («Магдалінове» ⁵)	Олександрівський р-н.	Кримківське лісн.	Бовтишка
50	Ур. «Макартет» ⁵	Олександрівський р-н.	Олександрівське лісн.	Іванівка
51	Ур. «Мамаєве» ³ , («Мамаївський байрак» ⁵)	Олександрівський р-н.	Олександрівське лісн.	Вищі Верещаки
52	Ур. «Матвій яр» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Новомиргород
53	Ур. «Наумів ліс» ³ («Окіп-3» ³)	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Оситняжка
54	Ур. «Нерубай» ^{6,9} («Нерубайка» ^{1,2,3,4})	Олександрівський р-н.	Червоно-Нерубаївське лісн.	Підлісне
55	Ур. «Новомиргородське-1» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Мартоноша
56	Ур. «Новомиргородське-2» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Мартоноша
57	Ур. «Окіп-2» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Оситняжка
58	Ур. «Орлове» ⁵	Олександрівський р-н.	Олександрівське лісн.	Любомирка
59	Ур. «Павликове» ³ («Молодняк» ⁵)	Олександрівський р-н.	Кримківське лісн.	Розумівка
60	Ур. «Пальчикове» ³	Олександрівський р-н.	Кримківське лісн.	Розумівка
61	Ур. «Підкова» ⁵	Олександрівський р-н.	Кримківське лісн.	Голікове
62	Ур. «Плоский ліс» ³ («Плоске» ⁵)	Олександрівський р-н.	Бірківське лісн.	Єлизаветградка
63	Ур. «Полідорова балка» ⁵	Олександрівський р-н.	Червоно-Нерубаївське лісн.	Підлісне
64	Ур. «Попівська дача» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Каніж
65	Ур. «Посадка» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Мартоноша
66	Ур. «П'яте» ⁵	Олександрівський р-н.	Червоно-Нерубаївське лісн.	Підлісне
67	Ур. «П'ятий округ» ⁵	Олександрівський р-н.	Бірківське лісн.	Михайлівка
68	Ур. «Радуга» ³	Олександрівський р-н.	Червоно-Нерубаївське лісн.	Родниківка
69	Ур. «Редьчине» ⁵	Олександрівський р-н.	Кримківське лісн.	Красносілка
70	Ур. «Рейментарівське» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Дібрівка
71	Ур. «Романчуків яр» ⁵	Олександрівський р-н.	Олександрівське лісн.	Іванівка
72	Ур. «Рудникове» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Дібрівка

73	Ур. «Семидуб-1» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Мартоноша
74	Ур. «Семидуб-2» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Мартоноша
75	Ур. «Смелянський яр» ⁵	Олександрівський р-н.	Олександрівське лісн.	Стара Осота
76	Ур. «Спіякове» ⁵	Олександрівський р-н.	Олександрівське лісн.	Іванівка
77	Ур. «Срібний ліс» ^{2,3} («Срібне» ⁵)	Олександрівський р-н.	Червоно-Нерубаївське лісн.	Підлісне
78	Ур. «Стінка» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Оситняжка
79	Ур. «Стримівка» ⁵	Олександрівський р-н.	Бірківське лісн.	Соснівка
80	Ур. «Тимошеве» ^{3,5}	Олександрівський р-н.	Кримківське лісн.	Кримки
81	Ур. «Хребет» ⁵	Олександрівський р-н.	Червоно-Нерубаївське лісн.	Підлісне
82	Ур. «Чубівка» ⁵	Олександрівський р-н.	Кримківське лісн.	Красносілка
83	Ур. «Шивинський ліс» ³ («Василівський ліс» ⁵)	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Дібрівка
84	Ур. «Широка балка» ³ («Ясеноватське» ⁵)	Олександрівський р-н.	Кримківське лісн.	Кримки
85	Ур. «Шмидове» ⁵	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Новомиргород
86	Ур. «Ямне» ⁵	Олександрівський р-н.	Бірківське лісн.	Голікове
87	Ур. «Ямне» ³ («Василівське-2» ⁵)	Новомиргородський р-н.	Новомиргородське лісн.	Дібрівка
88	Ур. «Яр» ⁵	Олександрівський р-н.	Кримківське лісн.	Красносілка
89	Ур. «Яр» ⁵	Олександрівський р-н.	Червоно-Нерубаївське лісн.	Родниківка

Примітки:

1. Джерела інформації про просторово-топонімичні особливості лісів: 1 – топографічна карта «Кировоградская область» (М 1:200 000, 2012 р.) [23], 2 – топографічні карти УРСР, України (М 1 : 100 000, 1984 – 1995 рр.) [3-7, 17-20], 3 – топографічні карти СРСР (М 1:50 000, 1984 – 1991 рр.) [5-16], 4 – топографічні карти СРСР (М 1 : 25 000, 1968-1969 рр.) [1,2], 5 – карта-схема лісонасаджень ДП «Олександрівський лісгосп» (М 1 : 100 000, 2009 р.) [21], 6 – «Генеральна карта України» Гійома Левассера де Боплана (М 1:1 800 000, 1648 р.) [24], 7 – План казенному лесу Нерубаю с показаним внутренней ситуации и прикосновенных к оному селений и какогo роду имеетя лес. (М 60 саж. в дм., 1782 р.) [22], 8 – План части Елисаветградского уезда казенным селени ям, отошедшим от Его Светлости [князя Григория Александровича Потемкина] и собственной его части леса Нерубай и с принадлежащими ко оной землями и деревнями, также Его Сиятельства графа Александра Андреевича Безбородки лесу Чуты с деревнями. Сочинил елисаветградский уездный землемер Иван Горбаненко. (М 3 версты в дм, 1791 р.) [22], 9 – План частини лісу Нерубай / в Чигиринському повіті між лісами слобод Болтишки і Стримівки та Івангородськими ґрунтами (польською мовою) / (М 400 рос. ари. в дм., 1836 р.) [22].

2. У якості основного, зазначається той варіант означення лісу, що виявлений у давнішому джерелі інформації.

Як видно, у більшості випадків (76 масивів) ліси мають лише одну назву, проте, багато в чому така ситуація зумовлена опрацюванням лише частини можливих джерел інформації. Для 13 лісів вдалося виявити кілька означень (табл. 1). Часто (6 випадків), це варіації назви, при якій стверджувати про основне наймення доводиться лише умовно, як от: «Срібний ліс» – «Срібне», «Мамаєве» – «Мамаївський байрак», «Нерубай» – «Нерубайка» та ін. Подколи (7 випадків), маємо ситуації з кардинально відмінними варіантами означень: «Кирпин ліс» – «Окіп-1», «Павликове» – «Молодняк», «Шивинський ліс» – «Василівський ліс». Питання з'ясування походження кожної з назв та визначення найбільш доцільного сучасного означення лісів може стати предметом окремого дослідження. Вдалося натрапити й на випадок явного «перекручування» назви лісового урочища, шляхом надання йому більш зрозумілого звучання російською мовою: на радянській топографічній карті урочище «Редьчине» подається як «Речное».

Іншим важливим результатом цього пошуку є те, що кожна встановлена назва має чітку координату з місцеположенням лісу, а тому, в майбутньому може бути перекладена на картографічну основу.

У якості підсумку можна зазначити, що питання просторово-топонімичної інвентаризації лісів Кіровоградської області перебуває на перших етапах свого становлення, а тому, результати викладені у

цьому повідомленні мають стати основою для подальшого поглиблення, уточнення і пояснення найрізноманітніших відомостей, з огляду на його непересічну актуальність.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. X-35-60-В-г [Карта] (М 1 : 25 000) / Главное управление геодезии и картографии при Совете Министров СССР. – К., 1968. – 1 к.
2. X-35-60-В-в [Карта] (М 1 : 25 000) / Главное управление геодезии и картографии при Совете Министров СССР. – К., 1969. – 1 к.
3. Украина. Кировоградская область [Карти]: Кировоград (Лист М-36-125, М 1:100 000) / Главный штаб. – К., 1984. – 1 к.
4. СССР. УССР. Кировоградская область [Карти]: Малая Виска (Лист М-36-124, М 1:100 000) / Генеральный штаб. – К., 1984. – 1 к.
5. СССР. УССР Кировоградская область [Карти]: Великая Виска (Лист М-36-124-Б, М 1:50 000) / Генеральный штаб. – К., 1984. – 1 к.
6. СССР. УССР Кировоградская область [Карти]: Гаевка (Лист М-36-123-А, М 1:50 000) / Генеральный штаб. – К., 1984. – 1 к.
7. СССР. УССР Кировоградская область [Карти]: Смолино (Лист М-36-123-Б, М 1:50 000) / Генеральный штаб. – К., 1984. – 1 к.
8. СССР. УССР Кировоградская область [Карти]: Александровка (Лист М-36-113-А, М 1:50 000) / Генеральный штаб. – К., 1985. – 1 к.
9. СССР. УССР Кировоградская область [Карти]: Елизаветградка (Лист М-36-113-Г, М 1:50 000) / Генеральный штаб. – К., 1985. – 1 к.
10. СССР. УССР Кировоградская область [Карти]: Иванковцы (Лист М-36-114-А, М 1:50 000) / Генеральный штаб. – К., 1985. – 1 к.
11. СССР. УССР Кировоградская область [Карти]: Красноселье (Лист М-36-113-Б, М 1:50 000) / Генеральный штаб. – К., 1985. – 1 к.
12. СССР. УССР Кировоградская область [Карти]: Родниковка (Лист М-36-113-В, М 1:50 000) / Генеральный штаб. – К., 1985. – 1 к.
13. СССР. УССР Кировоградская область [Карти]: Капитановка (Лист М-36-112-А, М 1:50 000) / Генеральный штаб. – К., 1991. – 1 к.
14. СССР. УССР Кировоградская область [Карти]: Новомиргород (Лист М-36-112-В, М 1:50 000) / Генеральный штаб. – К., 1991. – 1 к.
15. СССР. УССР Кировоградская область [Карти]: Панчево (Лист М-36-112-Г, М 1:50 000) / Генеральный штаб. – К., 1991. – 1 к.
16. СССР. УССР Кировоградская область [Карти]: Телепино (Лист М-36-112-Б, М 1:50 000) / Генеральный штаб. – К., 1991. – 1 к.
17. Украина. Кировоградская, Черкасская области [Карти]: Новомиргород (Лист М-36-112, М 1:100 000) / Главный штаб. – К., 1993. – 1 к.
18. Украина. Кировоградская, Черкасская области [Карти]: Мокрая Калигорка (Лист М-36-111, М 1:100 000) / Генеральный штаб. – К., 1994. – 1 к.
19. Украина. Кировоградская, Черкасская области [Карти]: Александровка (Лист М-36-113, М 1:100 000) / Генеральный штаб. – К., 1995. – 1 к.
20. Украина. Кировоградская, Черкасская области [Карти]: Знаменка (Лист М-36-114, М 1:100 000) / Генеральный штаб. – К., 1995. – 1 к.
21. Карта-схема лісонасаджень ДП «Олександрівський лісгосп». Кировоградська область [Карта] / Харківська державна лісовпорядна експедиція Українського державного проектного лісовпорядного об'єднання «Укрдержліспроєкт», УкрНДЛГА лабораторія нових інформаційних технологій. – Харків, 2009. – 1 к.
22. Карти і плани в джерелознавчих студіях Лідії Пономаренко (з описом картографічних джерел Інституту рукопису НБУ імені В. І. Вернадського та додатком відомостей про карти і плани з історії України в російських архівних та рукописних збірниках). – К.: Академперіодика, 2012. – 668 с.
23. Кировоградская область [Карта] (М 1 : 200 000) / Киевская военно-картографическая фабрика. – К., 2012. – 1 к.
24. Генеральна карта України [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Генеральна_карта_України.

Юлія КОШІН

ХАРЧУВАННЯ І СТАРІННЯ

(студентка V курсу природничо – географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат сільськогосподарських наук, доцент Данилків Ольга Миколаївна

*Единственная красота,
которую я знаю, - это здоровье.
(Генрих Гейне)*

У сучасному світі в складі населення більшості країн зростає частка людей похилого віку, що пов'язують з подовженням середньої тривалості життя. Тому старіння як процес вимагає до себе особливої уваги, адже перехід людини в групу людей похилого віку суттєво змінює її взаємини з навколишнім середовищем, стиль життя, харчування, вимагає пристосування до можливих втрат.

З біологічної точки зору старіння пов'язується зі змінами, що відбуваються на всіх рівнях організації живої матерії – молекулярному, клітинному, системному; на рівні цілісного організму. В цьому контексті старіння розглядається як згубний процес, що настає в результаті наростаючої з віком руйнівної дії зовнішніх та внутрішніх факторів та призводить до недостатності функцій організму [1].

Для нормального функціонування організму потрібно більше 600 найменувань поживних речовин. Сам організм людини може виробляти лише невелику частину з них - інші надходять разом з їжею. З різних причин раціон сучасної людини далекий від ідеалу. Нещодавно проведене в Європі дослідження показало, що і у здорових літніх людей нерідко відзначаються порушення харчування, білково-енергетична недостатність харчування в поєднанні з дефіцитом мікронутрієнтів, а це основна проблема захворювання літніх людей. При цьому різні порушення в харчуванні можуть бути причиною розвитку деяких захворювань та сприяють передчасному старінню організму. Надзвичайно актуальною проблемою є раціональне харчування осіб похилого та старечого віку. Від того, наскільки правильно воно побудовано, в значній мірі залежить не тільки здоров'я, але і тривалість життя людини [2]. Але є і соціальна сторона (матеріальне забезпечення) - відмінності в джерелах поживних речовин [3].

Відомо, що старіння організму характеризується поступовим зниженням інтенсивності обмінних процесів, що лежать в основі життєдіяльності організму. Це виражається в зниженні показників основного обміну, споживання кисню та виділення вуглекислоти, в зменшенні інтенсивності білкового обміну, накопичення ліпідних компонентів у тканинах, зниження швидкості утилізації глюкози, в падінні активності ферментів біологічного окислення в тканинах печінки, нирок, серця та ін

Травна система в процесі старіння піддається змінам, які негативно позначаються на її функціональній здатності. На розвиток процесів старіння істотний вплив роблять гіпокінезія і пов'язана з нею надлишкова маса тіла. Енергетична потреба організму в старості зменшується через зниження інтенсивності обмінних процесів і обмеження фізичної активності. В середньому енергоцінність харчового раціону в 60-69 років і 70-80 років становить відповідно 85% і 75% від такої в 20-30 років. Старіючий організм особливо чутливий до надмірного харчування, яке не тільки веде до ожиріння, але сильніше, ніж у молодому віці, призводить до атеросклерозу, цукрового діабету та інших захворювань, а в кінцевому підсумку сприяє передчасній старості. Негативні наслідки ожиріння і м'язової ненавантаженості, що прискорюють процеси старіння, є серйозною геріатричною проблемою. Тому важливе в будь-якому віці відповідність між витратою енергії і енергоцінністю споживаної їжі набуває особливо велике профілактичне значення в старості.

Нерідко основним проявом енергетичного дисбалансу є порушення ліпідного обміну і, зокрема, холестеринового, що має безпосереднє відношення до етіопатогенезу атеросклерозу. При атеросклерозі спостерігаються не тільки порушення в ліпідному обміні, а й інші метаболічні розлади, пов'язані з білковим обміном, обміном вітамінів і мінеральних речовин і з різними функціональними порушеннями. Так, наприклад, дослідженнями останніх років встановлено, що нестача білка в харчуванні, зміни у змісті незамінних амінокислот, гіповітамінозних станах викликають в організмі різні порушення. В процесі старіння в організмі знижується здатність асимілювати білки, в результаті чого збільшуються ендогенні втрати білкових, мінеральних компонентів їжі і вітамінів. Розвиток в осіб похилого та старечого віку вітамінної недостатності може привести до дезадаптації ферментних систем і пов'язаних з нею порушень окислювальних процесів, що, в свою чергу, може викликати хронічні гіповітамінозні стани. Зазначені порушення сприяють появі ознак передчасного в'янення організму. Таким чином, поряд з іншими факторами аліментарний фактор має велике значення для профілактики порушень обміну речовин у осіб похилого віку.

В основу побудови харчування практично здорових осіб похилого та старечого віку повинні бути покладені такі основні принципи, сформульовані А.А. Покровським[4]:

- ◆ енергетична збалансованість раціонів харчування за фактичними енерговитратами;
- ◆ антиатеросклеротична спрямованість харчових раціонів;
- ◆ максимальна різноманітність харчування та збалансованість його за всіма основними незамінними факторами харчування;
- ◆ оптимальне забезпечення харчових раціонів речовинами, стимулюючими активність ферментних систем в організмі;
- ◆ використання в харчуванні продуктів і страв, які володіють досить легкою ферментною перетравленістю.

Якщо не боротися з надмірним апетитом, то переїдання призводить до збільшення ваги тіла і порушень в обміні речовин, що, в свою чергу, несприятливо позначається на стані здоров'я. Енергетичний дисбаланс, зокрема, значне перевищення калорійності харчування над фактичною потребою призводить до порушення обміну речовин з накопиченням надлишкової ваги у літніх і старих людей досить часто. Постійне переїдання і огрядність для людини дуже небайдужі. Відомо, що ожиріння призводить до різних захворювань обміну речовин: діабет, подагра, атеросклероз і деякі інші, частота появи і тяжкість перебігу яких збільшується з віком і в міру збільшення ваги. Повинно бути встановлено відповідність калорійності

харчового раціону фактичним енерготратам літніх і старих людей. Існує думка, що зниження калорійності харчування є адаптаційною потребою старості. Тому одним з найбільш важливих вимог геродієтики є поступове зниження загальної калорійності харчування в міру старіння організму. При обмеженні калорійності їжі заслуговують уваги рекомендації ВООЗ про поступове зниження її з віком (в цілому на 30% - від 30 до 70 років) з наступним розподілом по десятиліттях: в 20-30-річному віці калорійність добового раціону приймається за 100%, в 31 - 40 - до 97%; в 41-50 - до 94%, в 51-60 - до 86%; в 61-70 - до 79%; старше 70 років - до 69%[5].

При організації харчування людей похилого віку необхідно враховувати насамперед зміни травної системи. У зв'язку з цим першою вимогою до харчування літніх людей є помірність, тобто деяке обмеження харчування в кількісному відношенні. Враховуючи зниження інтенсивності обмінних процесів при старінні, другою вимогою слід вважати забезпечення високої біологічної повноцінності харчування за рахунок включення достатніх кількостей вітамінів, біомікроелементів, фосфоліпідів, поліненасичених жирних кислот, незамінних амінокислот ін. Третя вимога до харчування осіб похилого віку - збагачення його природними антисклеротичними речовинами, що містяться в значній кількості в деяких харчових продуктах.

Недостатнє надходження вітамінів з їжею - загальна проблема у всіх цивілізованих країнах. Вона виникла як неминучий наслідок зниження енерговитрат і відповідного зменшення загальної кількості їжі, споживаною сучасною людиною. Фізіологічні потреби нашого організму у вітамінах та мікроелементах, у тому числі біоантиоксидантах, сформовані всієї попередньої еволюцією, в ході якої обмін речовин людини пристосувався до тієї кількості біологічно активних речовин, які він отримував з великими обсягами простої натуральної їжі, відповідними настільки ж великими енерговитратами наших предків.

З одного боку, у зв'язку зі значним зниженням енерговитрат ми повинні настільки ж істотно зменшити кількість споживаної їжі як джерела енергії. Інакше - переїдання, надмірна вага і всі пов'язані з цим "пренади".

Але їжа - не тільки джерело енергії, це одночасно джерело вітамінів і мікроелементів. Зменшуючи загальну кількість споживаної їжі, ми неминуче прирікаємо себе на вітамінний голод.

Завдяки своїм каталітичним властивостям вітаміни здатні до певної міри гальмувати процеси старіння. Достатній рівень вітамінної забезпеченості дає можливість підтримувати інтенсивність обміну речовин на нормальному рівні, не допускаючи накопичення в сполучній тканині кислих сульфатованих мукополісахаридів, і попередити таким чином розвиток в сполучній тканині склеротичних змін. У старості відзначаються явища ендогенної полівітамінної недостатності, викликані зносом і дизадаптацією ферментних систем. У зв'язку з цим літні люди потребують збалансованого, повноцінного вітамінного забезпечення. Більшість дослідників дотримуються думки про необхідність в літньому віці створювати харчові раціони багаті вітамінами. Для осіб похилого віку особливе значення мають вітаміни, які надають нормалізуючий вплив на стан судинної і нервової систем, а також вітаміни, які беруть участь в реакціях, пов'язаних з гальмуванням розвитку склеротичного процесу.

Підтверджена важлива роль певних комплексів вітамінів, що впливають на перебіг і розвиток процесів старіння в тканинах і системах організму, а також на тривалість життя. В залежності від вітамінної забезпеченості змінюється рівень холестерину в крові. В цьому відношенні особливе значення надається вітамінам [6].

Недостатня забезпеченість організму вітамінами характерна для більшості людей похилого віку, яких лише умовно можна віднести до категорії здорових, і посилюється при наявності будь-якого захворювання, в першу чергу при хворобах шлунково-кишкового тракту, печінки і нирок, при яких має місце порушення всмоктування і утилізації вітамінів.

Лікарська терапія, антибіотики, різні обмеження, дієти, хірургічні втручання, нервові переживання і стрес - все це вносить додатковий внесок у поглиблення вітамінного голоду. Зростаючий дефіцит вітамінів, порушуючи обмін речовин, ускладнює перебіг будь-яких хвороб, перешкоджає їх успішному лікуванню.

Поняття "мікронутрієнти" включає в себе не тільки вітаміни, але й мінеральні речовини. Складна взаємодія виникає між близькими один до одного за хімічними властивостями елементами, які, як передбачається, можуть мати спільні механізми засвоєння і конкурувати з лігандами, що є сполучною ланкою при всмоктуванні та транспорті в кров. Ця група елементів включає хром, кобальт, мідь, залізо, марганець і цинк, а також токсичні метали - кадмій і свинець. Передбачається, що нестача одного або декількох елементів з цієї групи може привести до антагоністичної конкуренції при засвоєнні, викликаючи дефіцит тих чи інших важливих мікроелементів [7].

Лікування будь-якого літнього хворого повинно включати корекцію наявного полівітамінного дефіциту і підтримання оптимальної вітамінної забезпеченості організму шляхом обов'язкового включення в комплексну терапію полівітамінних препаратів або продуктів лікувально-профілактичного харчування, додатково збагачених цими незамінними харчовими речовинами.

Особливу увагу слід приділяти харчуванню період відновлення організму після захворювань людей похилого віку і хворих людей. В цей час просто необхідно використовувати вітамінно-мінеральні комплекси для поповнення потреб організму в мікронутрієнтах.

На жаль, серед значної частини населення і навіть у медичних працівників існує уявлення, що "синтетичні" вітаміни, присутні в полівітамінних препаратах і збагачених вітамінами продуктах харчування, не ідентичні "природним", менш ефективні; що вітаміни в натуральних продуктах знаходяться в поєднаннях, краще засвоюваних організмом. Все це не більше ніж помилка. Насправді всі вітаміни, що випускаються медичною промисловістю, повністю ідентичні "природним", які присутні в натуральних продуктах харчування - і за хімічною структурою, і за біологічною активністю. Їх співвідношення у вказаних вище полівітамінних препаратах і вітамінізованих продуктах найбільш точно відповідає фізіологічним потребам людини, чого аж ніяк не можна сказати про більшість окремо взяті харчові продукти. Технологія отримання вітамінів і полівітамінних продуктів надійно відпрацьована і гарантує як високу чистоту, так і гарну збереженість, до того ж строго контролювану. Досить сказати, що вітамін С в препаратах незрівнянно більш збережений, ніж у овочах і фруктах. Утилізація вітамінів з препаратів і збагачення ними продуктів не нижче, а вище, ніж "натуральних" вітамінів, часто перебувають в продуктах у зв'язаній формі.

Ще одна помилка, вільно чи мимоволі всяєна, в тому числі і засобами масової інформації: зарубіжні вітаміни більш ефективні. По-перше, у багатьох англійських країнах вітаміни не є лікарськими препаратами, це всього лише біологічно активні добавки, і, значить, не отримують допуску FDA, тобто вони не проходять випробувань і неотримують висновків і рекомендацій Національних фармацевтичних комітетів. По-друге, тонізуючі добавки, введені до складу, починають швидко діяти і сприймаються пацієнтом, як значний клінічний ефект.

Однак і сам вітамінно-мінеральний комплекс для літніх людей повинен задовольняти ряд вимог: містити всі необхідні вітаміни і мінерали в кількостях, які перевищують рекомендовані рівні споживання для населення похилого віку, повинен бути безпечним у використанні; повинна бути забезпечена збереженість всіх вхідних до складу елементів (інакше вітамінна профілактика не буде ефективною) і, звичайно ж, врахована сумісність мікронутрієнтів (тобто несумісні мікронутрієнти повинні бути рознесені в різні таблетки, які повинні прийматися у різний час протягом дня).

Таким чином, старіння організму супроводжується різними змінами обміну речовин і функцій, що обумовлює необхідність адекватної перебудови харчування. Основні принципи геродієтикі: енергетична збалансованість харчування з фактичними енерговитратами організму; профілактична його спрямованість щодо атеросклерозу, ожиріння, цукрового діабету, гіпертонічної хвороби, онкологічних захворювань та ін; відповідність хімічного складу їжі віковим змінам обміну речовин і функцій; збалансованість харчових раціонів за всіма незамінними факторами харчування, в першу чергу по мікронутрієнтах, що володіють геропротекторними властивостями; збагачення раціонів продуктами і стравами, нормалізують кишкову мікрофлору; раціоналізація режиму харчування; використання харчових продуктів і страв, що досить легко піддаються дії травних ферментів

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Что мы думаем о процессе старения и старости? Метод, пособие. Вып. 1 / Сост. В. Ю. Приходько.- К.: КИСОР, 2003.- С. 8-9.
2. Вороніна Л.П. Питання раціонального харчування у літніх людей /Л.П. Вороніна //Журнал "Медицинські новини". - № 6. - 2007.
3. Второй план действий в области пищевых продуктов и питания для Европейского региона ВОЗ на 2007-2012 гг. – Европейское региональное бюро ВОЗ. Копенгаген. 2007 г. – 24 стр.
4. Покровский А.А. Беседы про харчування. 2 изд. /А.А. Покровский. - М., 1968.
5. Методичні рекомендації з організації харчування людей похилого та старечого віку (затв. МОЗ ССР 19.02.1975 N 1225-75).
6. Лазебник Л.Б. Практична геріатрія /Л.Б. Лазебник, Ю.В. Конев. - Москва, 2002. - Г. 19. - С. 379-409.
7. Ших Е.В. Ефективність вітамінно-мінеральних комплексів з точки зору взаємодії мікронутрієнтів /С.В. Ших //Фармацевтичний Вісник. - 2004. - № 37. - С. 358.

Лень ТЕТЯНА

СПЕЦИФІКА ЗОНИ ДОТИКУ ПРИДНІПРОВСЬКОЇ ВИСОЧИНИ ТА ПРИЧОРНОМОРСЬКОЇ НИЗОВИНИ

(магістрантка природничо-географічного факультету)

*Науковий керівник – зав. каф. географії та геоекології, доктор геогр. наук,
проф. Кривульченко А. І.*

Придніпровська височина — морфоструктура півдня Європейської рівнини, яка займає межиріччя середнього плину Дніпра й Південного Бугу в межах Житомирської, Київської, Вінницької, Черкаської, Кіровоградської та Дніпропетровської і Запорізької областей. На півночі височина невисоким уступом переходить у Поліську низовину, на заході межує з Подільською височиною, на півдні прилягає до

Причорноморської низовини. Східна межа височини, згідно фізичних карт України, проходить по крутому правому схилу долини Дніпра [3].

Придніпровська височина лежить у межах розповсюдження кристалічних порід Українського щита і простягається з північного заходу на південний схід.

Характер поверхні кристалічних порід визначає головні риси гіпсометрії Придніпровської височини й особливості ландшафтів окремих її частин. Височина являє собою підняття типу плато, що поступово знижується в південно-східному напрямку. Середня її висота у північно-західній частині становить 220-240 м та 150-180 м - на сході й південному сході. Найбільша висота досліджуваної території знаходиться на північному заході і становить 323 м. Для Придніпровської височини в цілому характерне чергування плоских вододілів із глибокими річковими долинами й балками. Вододіли середньої частини височини широкі, зрідка розчленовані балками з пологими схилами. З наближенням до Дніпра, а також до Південного Бугу вододіли звужуються і мають вигляд увалів із пласкою поверхнею, значно збільшується кількість балок і ярів. Яружно-балкова мережа особливо розвинена на правобережжі Дніпра (на ділянці між Києвом і Дніпропетровськом). Поверхня височини густо розчленована долинами Південного Бугу, Собу, Синюхи, Гірського Тікича, Росі, Інгулу, Інгульця, Саксагані й інших річок. Більшість долин мають 3-4 чітко виражені тераси. Характерною рисою річок у межах височини є наявність порогів і бистрин, утворення яких пов'язане з виходами кристалічних порід. Глибина врізу долин сягає 80-90 м. Поширені тут також залишкові прохідні долини завглибшки 15—40 м (іноді до 50 м). Трапляються й інші форми рельєфу — зсуви, конуси виносу. Найбільше їх на правому схилі Дніпра. Своєрідною будовою в межах Придніпровської височини виділяються Канівські гори, де внаслідок великої різниці відносних висот глибокого й густого розчленовування ярами й балками, поверхня має вигляд ерозійних гір [3].

Причорноморська низовина знаходиться на півдні України і поширена в межах Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької областей та Автономної Республіки Крим. В основі низовини залягає Причорноморська тектонічна западина та Скіфська плита. Абсолютні висоти змінюються тут від 210-240 м на заході і до 50-80 м на сході. Окремі ділянки поверхні лежать нижче рівня моря. Складена поверхня Причорноморської низовини осадовими породами морського походження, а тому низовина дуже розчленована глибокими (до 100 м) долинами річок та балками. Складовою частиною Причорноморської низовини є Північнокримська рівнина, поверхня якої поступово знижується до Сиваша. Абсолютні висоти її не перевищують 40 м над рівнем моря. Особливо глибоко в суходіл низовини вдаються Дністровський, Тилігульський, Дніпровсько-Бузький та Молочний лимани.

Придніпровська височина і Причорноморська низовина мають достатньо широку зону дотику, - геотон, який знаходиться у межиріччі Південного Буга – Дніпра, проходить він орієнтовно по лінії: м. Вознесенськ, м. Єланець, м. Новий Буг, с. Інгулець, м. Апостолове, м. Марганець, м. Степногірськ, м. Токмак (рис. 1). Абсолютні висоти зони дотику Придніпровської височини та Причорноморської низовини коливаються (табл. 1) в діапазоні від 121 м на заході і до 60 м на сході. Порівняльний аналіз цих гіпсометричних даних з раніше опублікованими матеріалами свідчить, що в останніх абсолютні висоти є значно нижчими, приблизно на 20-40 м.

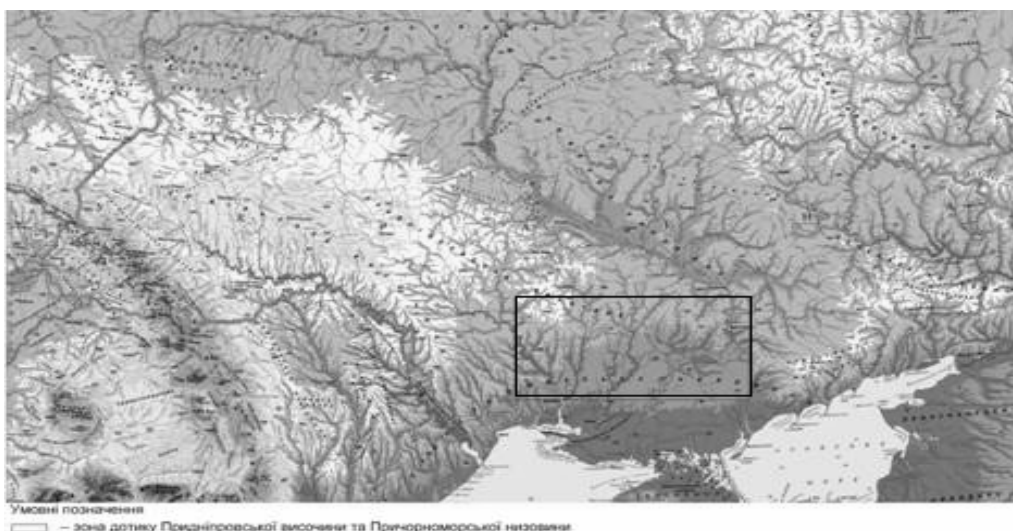

Рис. 1. Зона дотику Придніпровської височини та Причорноморської низовини [3]

Таблиця 1.

Абсолютні висоти зони дотику Придніпровської височини та Причорноморської низовини

Населені пункти вздовж лінії зони дотику (геотону)	Адміністративна область	Висота, м
м Вознесенськ	Миколаївська	60-86
м. Сланець	Миколаївська	118-121
м. Новий Буг	Миколаївська	100-105
м. Інгулець	Дніпропетровська	87-100
м. Апостолове	Дніпропетровська	90-96
м. Марганець	Дніпропетровська	85-99
м. Степногірськ	Запорізька	80-92
м. Токмак	Запорізька	80-100

Придніпровська височина та Причорноморська низовина як морфоструктури у тектонічному відношенні відповідають Українському щиту (Кіровоградському та Придніпровському мегаблокам) та Південноукраїнській монокліналі.

В характері геологічної будови дочетвертинного часу на території північної частини геотону представлені переважно відклади протерозою, зрідка, в районі південної частини Кривого Рогу, - архею. Такі відклади відображають особливості геологічної будови Придніпровської височини. У південній частині геотону домінують відклади неогенового часу (пліоцену), які представлені на межирічних вододілах товщами червоно-бурих глин. В долинах річок півдня геотону переважають більш давні відклади міоцену, зокрема понтичного та сарматського регіонарусів, - регіональних стратиграфічних одиниць (горизонтів). У східній частині геотону, в районі Нікополя-Марганця, зустрічаються ще більш давні палеогенові відклади еоцен-олігоцену. Характер дотику архей-протерозойських і кайнозойських відкладів є досить складним, адже лінія дотику дуже звивиста, подекуди, особливо у межиріччі Інгульця-Базавлука, відклади неогену можуть досить далеко заходити на північ вглиб Придніпровської височини.

Зона дотику четвертинних відкладів на досліджуваній території представлена елювіальними та еолово-дельтовіальними відкладами, де перші здебільшого відображають особливості геологічної будови Придніпровської височини, а другі – особливості Причорноморської низовини. Проте, у складі цих відкладів спільним є наявність лесового матеріалу та викопних ґрунтів.

Геоморфологічна будова зони дотику Придніпровської височини та Причорноморської низовини здебільшого відзначається такими типами форм рельєфу як денудаційні рівнини та надзаплавні тераси. Перші являють собою розчленовані морфоскульптури з яскраво розвинутими лесовими відкладами, другі – морфоскульптури з алювіальними та алювіально-дельтовіальними відкладами. На території дослідження яскравий прояв мають такі генетичні групи форм рельєфу як: флювіальні, гляціальні та еолові. Флювіальні процеси поширені повсюдно в межах досліджуваного геотону, що першочергово обумовлено особливостями гіпсометрії. Гляціальні форми рельєфу тут переважно представлені невеликими за площею зандровими рівнинами та прохідними долинами. Наявність останніх обумовлена впливом раніше існуючого тут дніпровського зледеніння, язик льодовика якого доходив до сучасної території м. Дніпродзержинська. Еолові процеси в цьому регіоні розвинуті на терасах річкових долин.

Клімат та поверхневі води території дослідження є типовими для помірного поясу. Середня річна температура тут коливається від 8° до 10°. Температури січня становить -4°, температури липня +21°. У холодну пору року переважаючим напрямом повітряних мас тут є західне і північно-східне спрямування. У теплу пору року домінуючими є північно-західні та південні і південно-східні повітряні маси. Середня річна кількість опадів становить від 450 до 500 мм. Відносна вологість повітря за рік становить від 90% до 100%.

Гідрографічна мережа зони дотику є досить розгалуженою, сформована вона річками Дніпро і Південний Буг з відповідними їх притоками: Інгулець, Висунь, Саксагань, Базавлук, Кам'янка, Томаківка, Мокра Московка, Кінська, Молочна а також Мертвовід, Гнилий Яланець, Громоклія, Інгул. Найбільшими антропогенними водними об'єктами геотону є Каховське водосховище та канал Дніпро-Кривий Ріг.

На території досліджуваної зони зональні ґрунти представлені переважно чорноземами звичайними, де материнською породою є лесові відклади. Значно менші площі тут займають чорноземи південні, які поширені на території Дніпропетровської області. Невеликими вкрапленнями по долинам річок тут трапляються такі інтразональні ґрунти як дернові переважно оглеєні, піщані, глинисто-піщані та супіщані ґрунти в комплексі зі слабогумусованими пісками. На вододільних ділянках подекуди тут зустрічаються, - в межах подів, лучно-чорноземні та дернові осолоділі глейові ґрунти.

Рослинність в зоні дотику представлена субпонтійськими різнотравно-типчакково-ковилловими та типчакково-ковилловими степами і агрофітоценозами на їх місці. По долинам річок тут зустрічаються байрачні ліси та лучна рослинність, подекуди, особливо у більш південній частині геотону, з галофітами. Значне поширення в долинах річок мають петрофітні угруповання на відслоненнях кислих кристалічних

порід. У більш південній частині геотону також розвинуті петрофітні угруповання, але вже на вапнякових відкладах.

Тваринний світ зони дотику багатий та різноманітний, адже цю територію населяють такі види тварин: з ссавців – їжак вухатий, ховрах, бабак, вовк, лисиця, перев'язка, тхір степовий, куниця кам'яна, козуля; з птахів – канюк, журавель степовий, дрохва, сова болотяна, жайворонек степовий; з плазунів – ящірка прудка, полоз жовточервий, гадюка степова; із земноводних – ропуха зелена, жаба озерна.

Ландшафти зони дотику Придніпровської височини та Причорноморської низовини представлені типами, які зафіксовано на ландшафтній карті Національного атласу України [3]. Сформована нами аналітична таблиця (табл. 2), окремо для зональних та інтразональних ландшафтів, дає можливість простежити особливості типів ландшафтів в межах досліджуваної території. Аналіз таких даних свідчить, що існує певна неоднозначність щодо геоморфологічної та ландшафтної ідентифікації рівнинних територій південно-східної частини Придніпровської височинної морфоструктури (здебільшого територія Дніпропетровської області, частково Запорізької та Кіровоградської областей) та Лівобережжя України між Дніпром і Приазовською височиною. Південно-східна частина Придніпровської височини від Інгульця і до Дніпра (здебільшого територія Запорізької області), згідно типології ландшафтів України [3], віднесена до Північностепових ландшафтів лесової низовини, долинно-балкових та яружно-балкових, зі зсувами, змитими звичайними малогумусними чорноземами, байрачними лісами та чагарниками, за даними фізичної карти та карти геоморфологічного районування України [2] цей регіон віднесений, відповідно, до Придніпровської височини та Південнопридніпровської акумулятивно-денудаційної рівнини на неогенових відкладах і докембрійських породах. Головною рисою, що визначає геолого-геоморфологічну специфіку цього регіону є наявність кристалічних порід, положення в межах Українського щита. Лівобережжя України між Дніпром і Приазовською височиною, згідно карти геоморфологічного районування України [3] також віднесено до Південнопридніпровської акумулятивно-денудаційної рівнини. За схемою морфоструктурного районування України В.П. Палиєнко [4] ця територія віднесена до Східно-Придніпровської рівнинно-платформної структури I порядку. В той же час за фізичною картою України, матеріалами фізико-географічної характеристики Запорізької області [1, Т.2] ця територія не віднесена до Придніпровської височини. У згаданій фізико-географічній характеристиці цей регіон віднесений до Придніпровської низовини, що повністю порушує генетичний підхід стосовно типології ландшафтів, адже аналізована територія Запорізької області знаходиться в зоні Українського щита, а не Дніпровсько-Донецької тектонічної западини, яка ідентифікує Придніпровську низовину. Звідси висновок, - на фізичних картах України потрібно щоб поняття «Придніпровська височина», відповідно і надпис поширювалося не лише на правобережну частину України, але й на лівобережну, - до території Приазовської височини.

Таблиця 2.

Дотикові зональні та інтразональні типи ландшафтів геотону між Придніпровською височиною та Причорноморською низовиною (за даними Національного атласу України, 2007)

Типи ландшафтів Придніпровської височини		Типи ландшафтів Причорноморської низовини	
<i>Зональні ландшафти</i>			
	Північностепові ландшафти лесової низовини, слабозвилясті, розчленовані вузькими кам'яноподібними річковими долинами, балками та ярами з виходами кристалічних порід із звичайними малогумусними чорноземами, з байрачними дібровами і чагарниками (71)*		Північностепові ландшафти лесової низовини, слабозвилясті, розчленовані вузькими кам'яноподібними річковими долинами, балками та ярами з виходами кристалічних порід із звичайними малогумусними чорноземами, з байрачними дібровами і чагарниками (71)
	Північностепові ландшафти лесової низовини, долинно-балкові та яружно-балкові, зі зсувами, змитими звичайними малогумусними чорноземами, байрачними лісами та чагарниками (72)		Північностепові ландшафти лесової низовини з чорноземами звичайними малогумусними в поєднанні з лучно-чорноземними, дерновими глейовими ґрунтами подів, у минулому під різнотравно-типчаково-ковиловою рослинністю (76)
	Північностепові ландшафти лесової височини розчленовані долинами, балками та ярами, врізаними в докембрійські породи, з чорноземами звичайними малогумусними, у минулому під різнотравно-типчаково-ковиловою рослинністю (70)		Середньостепові ландшафти лесової низовини розчленовані ярами та балками з чорноземами південними малогумусними, у минулому під типчаково-ковиловою рослинністю (101)
			Середньостепові ландшафти лесової низовини, хвилясті, розчленовані глибокими ярами та балками, з чорноземами південними малогумусними, у минулому під типчаково-ковиловою рослинністю (97)
<i>Інтразональні ландшафти</i>			
	Північностепові ландшафти лесової височини, піщані тераси з дерновими ґрунтами у поєднанні з лучними солонцюватими, з острівними борами і суборами (84)		Заплавні ландшафти рівнин (плавні, лучно-степові солонцювато-солончакуваті заплави) (123)
	Північностепові ландшафти лесової височини, розчленовані, з чорноземами звичайними малогумусними, у минулому під різнотравно-типчаково-ковиловою рослинністю, з різнотравно-злаковими луками (81)		Північностепові ландшафти лесової височини, розчленовані, з чорноземами звичайними малогумусними, у минулому під різнотравно-типчаково-ковиловою рослинністю, з різнотравно-злаковими луками (81)
	Заплавні ландшафти рівнин (плавні, лучно-степові солонцювато-солончакуваті заплави) (123)		

* Цифрові значення до типів ландшафтів відповідають загальній нумерації типології ландшафтів України [3].

Аналіз типології ландшафтів [3] досліджуваної території показує ще на одну деталь ландшафтної карти. Неподалік від кордону Кіровоградської області у Новобузькому районі Миколаївщини в межиріччі Інгулу-Висуні зафіксовано «Північностепові ландшафти лесової височини, розчленовані, з чорноземами звичайними малогумусними, у минулому під різнотравно-типчакково-ковиловою рослинністю, з різнотравно-злаковими луками». Цей тип ландшафтів є єдиним для всієї території Правобережної України, автори ландшафтної карти подають такі ландшафти (як зональний тип) лише для території межиріччя Самари-Сіверського Дінця, здебільшого в межах Харківської області. Вказівка [3] на наявність в межах цієї території різнотравно-злакових луків, а також плакорний характер положення такого типу ландшафтів і показ в цьому районі на карті ґрунтів України [3] осолоділих ґрунтів (лучно-чорноземних та дернових осолоділих глейових ґрунтів й солодей) наводять на думку, що такий тип ландшафтів відповідає інтразональним падинним геоконкомплексам (степовим блюдцям, подам тощо) [2], які переважно сформовані на території Причорноморської низовини, особливо в межах вододільних геоконкомплексів Херсонської, Запорізької та Миколаївської областей. Отже, показаний поблизу Кіровоградської області тип ландшафтів не є зональним типом, це інтразональний тип, але у Національному атласі України такий тип ландшафтів в типології ландшафтів України окремо не зафіксований. Велика кількість таких геоконкомплексів, що поширені на півдні країни, на типологічній карті в Національному атласі не показані, що відповідно свідчить про методичну помилковість показу такого типу ландшафтів у межиріччі Інгулу-Висуні.

Отже, геокомпонентний та геоконкомплексний аналізи геотону між Придніпровською височиною та Причорноморською низовиною дає можливість визначити орієнтовну ширину такої зони. За основу такого визначення, першочергово, на наш погляд, мають бути покладені дані щодо геологічної будови території дослідження, адже межі Придніпровської височини ідентифікуються залежно від наявності докембрійських порід, а межі Причорноморської низовини залежно від наявності червоно-бурих глин пліоцену. В межах досліджуваної території зона взаємопроникнення докембрійських порід і червоно-бурих глин, за нашими підрахунками, становить 25-37 км. Проте, не лише геологічний фактор може слугувати критерієм виявлення геотону, принаймні тут це може бути ще й проникнення галогенних ґрунтів та галофітів з півдня на територію Причорноморської низовини.

Загальним висновком з усього викладеного є те, що у майбутньому при перевиданні Національного атласу України, мають бути внесені корективи як на його фізичній карті, стосовно території поширення Придніпровської височини, так і на ландшафтній карті щодо відображення інтразональних ландшафтних комплексів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Географічна енциклопедія України: в 3-х томах / Редколегія: О. М. Маринич (відпов. ред.) та ін. — К.: «Українська радянська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1989.
2. Кривульченко А.І. Сухі степи Причорномор'я та Приазов'я: ландшафти, галогеохімія ґрунто-підґрунтя: Моногр. / А.І. Кривульченко. — К.: Гідромакс, 2005. — 345 с.
3. Національний атлас України. - К.: Національна академія наук України, ДНВП Картографія 2007. – 448 с.
4. Палиенко В.П. Новейшая геодинамика и ее отражение в рельефе Украины. К.: Наукова думка, 1992. – 116 с.

Катерина МАРЧАК

ВЕБ-КВЕСТ ЯК ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ УЧНІВ

(студентка III курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – канд. пед. наук, ст. викладач В.М. Квас

Ключові слова: технологія веб-квест, інтернет-ресурси

Актуальність дослідження. Сьогодні у зв'язку зі збільшенням об'єму інформації, яка підлягає засвоєнню під час навчання, а також із необхідністю підготовки учнів до самоосвіти, важливого значення набуває організація навчального процесу, який був би зорієнтований не тільки на засвоєння знань і оволодіння навичок, але й на розвиток здібностей самостійного й активного перетворення інформаційного середовища шляхом пошуку і практичного застосування інформаційних ресурсів, зокрема, освітніх інтернет-ресурсів. Модернізація освіти, що базується на нових інформаційних технологіях, передбачає формування нових моделей навчальної діяльності, що використовують інформаційні і телекомунікаційні засоби навчання. Отже, сучасна школа знаходиться в процесі пошуку засобів оптимального співвідношення традиційних та інноваційних технологій навчання.

Постановка проблеми. Розвиток комп'ютерної техніки і технології останнім часом привів до значних змін у розумінні ролі інформаційних технологій у житті суспільства і можливостей застосування засобів

обчислювальної техніки в навчанні. Сфера застосування комп'ютерної техніки в освіті постійно розширюється: від використання комп'ютера та супутніх йому інформаційних технологій як об'єкту вивчення предмета інформатики акценти нині переносяться на широке використання його як засобу інтенсифікації навчального процесу.

Одним із засобів організації навчання учнів відповідно до сучасних вимог суспільства є технологія веб-квест. Але й до теперішнього часу вплив цієї технології на зміну цілей і змісту середньої освіти відчувається в навчальних закладах досить опосередковано.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблему розробки та використання веб-квестів у навчальному процесі активно вивчають зарубіжні та вітчизняні науковці: В. Dodge, Т. March, М. В. Андреева, М. С. Гриневич, Г. Л. Шамотова, В. В. Шмідт та ін. Існують такі погляди науковців на поняття веб-квесту: веб-квест як технологія і веб-квест як освітній продукт. Тлумачення цього терміну різні. Російські дослідники П. В. Сисоєв, М. Н. Євстігнєєв, зазначають, що освітні веб-квести – це тип навчальних інтернет-матеріалів; А. В. Федоров і А. А. Новікова стверджують, що веб-квест – це освітній сайт, присвячений самостійній дослідницькій роботі учнів (звичайно в групах), з визначеної теми з гіперпосиланнями на різні веб-сторінки; О. Г. Шевцова вважає, що веб-квест – це діяльність орієнтована на розв'язання проблеми, при чому більшість інформації взято з інтернету. [5] Інші науковці (І. Ф. Албегова, М. С. Гриневич, В. В. Шмідт) розглядають веб-квест як інноваційну ресурсно-орієнтовану технологію навчання, основною метою якої є самостійний пошук учнями необхідної для вивчення інформації. [2]

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження є розкриття можливостей застосування технології веб-квест під час навчання учнів хімії.

Виклад основного матеріалу. Веб-квест (webquest) в педагогіці – це проблемне завдання з елементами рольової гри, для виконання якого використовуються інформаційні ресурси Інтернету. Уперше ця модель проектної діяльності була представлена викладачем університету Сан-Дієго (США) Берні Доджем і Томом Марчем в 1995 році. Учителі всього світу використовують цю технологію як один із способів успішного використання Інтернету на уроках. [1]

Відповідно до цієї технології учитель викладає учням матеріал і, враховуючи їх міркування, може переглядати свою точку зору. Змінюється роль учителя, оскільки виклад нового матеріалу відбувається під час діалогу з учнями. Отже, обидві сторони стають взаємно відповідальними за навчальний процес, у якому всі підвищують рівень своїх компетентностей.

Учителям варто враховувати, що Інтернет – це великий вирівнювач можливостей у навчанні, оскільки він усуває географічні бар'єри та економить час. Обладнання комп'ютерного класу та підключення до Інтернету відразу ж вирішує кілька проблем: неупорядкованість бібліотеки навчального закладу, відсутність підручників, висока вартість передплати на періодичні видання, тощо.

Технологія веб-квест – це сукупність методів та прийомів організації дослідницької діяльності, для виконання якої учні здійснюють пошук інформації, використовуючи інтернет-ресурси з практичною метою. Така технологія дозволяє працювати в групах (від трьох до п'яти учнів), розвиває конкурентність та лідерські якості учня, підвищує не тільки мотивацію до процесу оволодіння знань, а й відповідальність за результати діяльності та їх презентацію. Крім того, цю технологію можна використовувати незалежно від навчальної дисципліни.

Під інтернет-ресурсом може розумітися як сайт (хост), так і певний розділ сайту. Огляд інтернет-ресурсів для ознайомлення з навчальною інформацією і можливість їх використання з максимальною користю може бути основою для розвитку вмінь аналізу, синтезу й оцінки інформації, критичного й творчого мислення учнів. Залученню Інтернету до навчального процесу передують моніторинг інтернет-ресурсів: автор інтернет-ресурсу (приватна особа, державний навчальний заклад, приватний навчальний заклад тощо); мета його створення (пояснити, інформувати, переконати в чомусь тощо); використання власниками інтернет-ресурсу прийомів переконання, пропаганди; об'єктивність представлених фактів на відповідному інтернет-ресурсі; наявність логічної структури гіперпосилань.

Фактично, у результаті навчання за цією технологією учні повинні створити власний веб-квест – веб-сторінку (окремий документ у мережі Інтернет, який має свою адресу, або у локальній мережі навчального закладу), чи веб-сайт (група взаємопов'язаних веб-сторінок, присвячена конкретній тематиці). Веб-квест як освітній продукт, створений учнями, є своєрідним веб-вузлом, виконаним у спеціальних програмних додатках (Microsoft FrontPage, Publisher тощо), або засобами безкоштовних хостингів (типу <http://www.ucoz.ua/>) і являє собою повноцінне гіпертекстове середовище. [2]

Технологія веб-квест, використовуючи інформаційні ресурси Інтернет та інтегруючи їх у навчальний процес, виконує ряд важливих функцій:

- використання ІКТ для вирішення професійних завдань (пошук необхідної інформації, оформлення результатів роботи у вигляді комп'ютерних презентацій, веб-сайтів, баз даних тощо);
- сприяє самонавчанню і самоорганізації;

- формує навички роботи в команді (планування, розподіл функцій, взаємодопомога, взаємоконтроль), тобто навички командного вирішення проблем;
- формує вміння знаходити декілька способів рішень проблемної ситуації, визначати найбільш раціональний варіант, обґрунтовувати свій вибір;
- мотивує і стимулює пізнавальну активність учнів;
- дозволяє значно розширити й більш творчо підходити до надання інформації для учнів, таким чином збільшуючи динамічність практично будь-якого уроку;
- зумовлює розуміння тими, хто навчається, складних ідей завдяки зрозумілішому, ефективнішому й динамічнішому поданню матеріалу[4].

До того ж робота над веб-квестом дозволяє вчителю розвивати в учнів під час навчання важливі дослідницькі вміння й навички, зокрема:

- виходити за межі змісту та форм навчального матеріалу, що пропонується вчителем;
- використовувати Інтернет як унікальне джерело інформації;
- аналізувати, оцінювати й здійснювати синтез інформації, отриманої з Інтернету;
- оцінювати свої власні творчі здібності й вміння;
- використовувати інформаційний простір мережі Інтернет для розширення сфери своєї творчої діяльності.

Особливістю освітніх веб-квестів є те, що частина або вся інформація для самостійної або групової роботи учнів з нею знаходиться на різних веб-сайтах і зосереджуються учні саме на самій інформації, а не на її пошуку. Але при цьому в певній мірі зникає пошукова активність учнів. Таким чином, веб-квест підтримує навчання на рівні мислення, аналізу, синтезу і оцінки. [3]

Крім того, що веб-квест дозволяє підвищити мотивацію учнів до вивчення навчальної дисципліни, цей метод вчить учнів розв'язувати проблемні ситуації й працювати в команді для досягнення спільної мети. Результатом виконання завдання стає веб-сайт в Інтернеті, що має свою унікальну структуру, оскільки пов'язаний єдиною сюжетною лінією розділів, насичених посиланнями на інші ресурси Інтернету. Візитною картою будь-якого веб-квесту є наступні елементи:

1. навчальний предмет (або декілька предметів);
2. вікова категорія учнів, які працювали над веб-квестом;
3. головне завдання, над яким працювали учні;
4. опис ролей, які виконували учні;
5. покрокова детальна інструкція для кожної ролі;
6. список найбільш важливих Інтернет-джерел як основи подальшої дослідницької діяльності учнів;
7. критерії оцінювання веб-квесту;
8. очікуваний результат.

Інформацію про те, як виглядають типові завдання для веб-квесту можна також знайти в Інтернеті, проте хімія як навчальний предмет вимагає постановки особливих завдань для веб-квесту, наприклад:

- створення бази даних з проблеми, створення електронних хімічних формул ;
- написання альтернативних відповідей, коли учні пишуть різні варіанти розв'язання хімічних завдань;
- створення документу, в якому подається аналіз складної задачі, а інші учні запрошуються до дискусії;
- інтерв'ю з віртуальним персонажем (хімічним елементом). Питання й відповіді розробляються учнями, які детально й глибоко ознайомилися з властивостями персонажу. Учні з інших груп можуть поставити персонажеві питання;

- складання рівнянь хімічних реакцій, після проведених дослідів, уніфікація написання формул.

Ключовими характеристиками навчання учнів за допомогою технології веб-квест є:

- залучення учнів до дослідницької діяльності, змога порівняти умови проведення власних дослідів та однокласників;
- тісний зв'язок з реальним життям, оскільки більшість учнів проводить час за комп'ютером з опрацюванням корисної інформації, спілкуючись з однокласниками, а не засиджується у соціальних мережах;
- розвиток навичок самонавчання та самоосвіти, вмінь самостійно аналізувати рекомендовані інтернет-ресурси;
- корекція неправильно виконаних завдань проводиться відразу не тільки вчителем, але й іншими учнями;
- необмеженість освітніх ресурсів, використання інформації хімічних веб-квестів інших шкіл з усього світу.

Окрім вищезазначених позитивних моментів, пов'язаних із використанням веб-квестів, не слід забувати й про недоліки їх застосування в освітньому процесі. До них можна віднести такі:

1. по-перше, для роботи з подібним устаткуванням необхідним є базовий (початковий) рівень комп'ютерної грамотності;
2. по-друге, процес навчання роботи з веб-квестами та вивчення розширених можливостей вимагає значного часу від учителів;
3. по-третє, проведення повноцінних уроків з використанням веб-квестів вимагає на початкових етапах значної методичної підготовки до нього.

На жаль, сьогодні ми можемо спостерігати результат неправильної організації роботи учнів з Інтернет джерелами. Учні часто використовують інформаційні інтернет-ресурси лише в «корисних цілях», наприклад, бездумно копіюючи готові реферати. Така діяльність не стає реальною базою для розвитку медіакомпетентності особистості. Пасивне сприйняття будь-якої інформації може привести до споживчого відношення до медіа, плагіату текстів, робіт, ідей, зрештою – до стереотипного мислення і спотвореного світогляду.

Не всі категорії учнів можуть засвоїти веб-квест, оскільки основною вимогою є розвиток критичного мислення, а якщо порівняти з критеріями оцінювання знань у школі, то досить важко урівняти оцінки за виконання веб-квестів і за роботу на уроці. Хоча технологія веб-квест пропагує диференційоване навчання і декларується її засновниками, але насправді вона не враховує різних можливостей учнів. В розділі «оцінка» часто відсутні критерії навченості.

В хімічному веб-квесті досить важко організувати зворотній зв'язок корегуючого характеру, оскільки помилки можуть бути непередбаченими, які не залежать від змісту веб-квесту. Традиційні методики навчання «примушують» учнів збирати готові відповіді, накопичуючи інформацію на найбільш важливі питання, при цьому більшість часу витрачається на визначення ступеню важливості інформації. Веб-квест дозволяє учням робити відкриття, а не просто засвоювати інформацію, підвищує впевненість у власних силах, пробуджує інтерес і самооцінку учнів.

Висновки. Отже, інформаційні технології в сучасній Україні починають активно проникати в сферу освіти. Вони мають усі ознаки соціально-технічної інновації і вимагають від усіх учасників освітнього процесу зусиль адаптивного характеру. Аналіз літератури, присвяченої застосуванню веб-квесту в навчанні, переконливо показує, що запропонована технологія має великі можливості для модернізації навчання. Перспективність використання веб-квест обумовлена тим що технологія відображає нові цілі освіти, розуміння суті навчального процесу, сприяє розвитку особистості учня як основної цінності навчального процесу. Впровадження технології сприяє активізації самостійності учнів у процесі пошуку нових знань і повною мірою відповідає не лише потребам інформаційного українського суспільства, а й сучасним вимогам. Розглянуті у статті аспекти далеко не висчерпують усіх питань цієї теми і потребує подальшої науково-педагогічної розробки.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гриневич М. С. Медіаосвітні квести... / М. С. Гриневич // Вища освіта України. Тем. Вип. «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – К. : Гнозис, 2009. – № 3 (дод.1). – С.153–155.
2. Кононець Н. Технологія веб-квест у контексті ресурсно-орієнтованого навчання студентів / Кононець Н. // Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. праць. – Полтава, 2012. – Вип. 10. – С. 138–143.
3. Кытманова Е. А. Веб-квест как вид проектной деятельности и его использование в обучении иностранному языку [Электронный ресурс] http://vestnik-mgou.ru/vipuski/2011_1/stati/pdf/kytmanova_ped.pdf
4. Стреліна В.О., Яценко О.В. Технологія «Web-Quests» в навчально-виховному процесі Методичний зошит із соціального проектування. 2011. – 57с.
5. Шевцова, О. Г. Веб-квест – один из наиболее эффективных способов применения Интернета для внедрения ролевых игр в обучение [Электронный ресурс] / ИТО-2008 / Секция III / Подсекция 2 Владивостокский государственный университет экономики и сервиса (ВГУЭС), г. Владивосток. – Режим доступа: <http://ito.edu.ru/2008/Moscow/III/2/III-2-7656.htm>

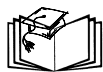
Євгеній МОЛЧАН

ФОРМУВАННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЧОРНОЗЕМІВ ЗВИЧАЙНИХ НА ТЕРИТОРІЇ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

(студент V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник — канд. географ. наук, доцент О. Ф. Гелевера

Актуальність даної роботи полягає в дослідженні формування та еволюції чорноземів звичайних у межах фортеці Св. Єлисавети. До сьогоднішнього часу ґрунтовий покрив в межах фортеці не був

досліджений. Тому дане дослідження є цікавим з точки зору формування ґрунтового покриву на порушених землях.

Об'єктом дослідження виступають чорноземи звичайні сформовані в межах Кіровоградського району Кіровоградської області на лесових породах.

Історія дослідження процесів формування ґрунтів. Теорію формування чорноземів розвивали такі російські вчені: В.В. Докучаєв, П.А. Костичев, М.М. Сибірцев, П.С. Косович, В.Р. Вільямс, О.О. Ізмаїльський, К.К. Гедройц, Л.І. Прасолов та ін.

Докучаєв В.В. вперше з'ясував поняття ґрунту та його родючості, визначив місце ґрунту серед інших тіл природи і вивів найголовніші закони ґрунтоутворення.

Походження ґрунтів вивчав Сибірцев М.М. У 1900 році він опублікував перший підручник з ґрунтознавства, в якому узагальнив і розвинув вчення В.В. Докучаєва і П.А. Костичева про ґрунт як особливе природне тіло [6]. Вільямс В.Р. вивчав поняття ґрунту не тільки як природного тіла, але й як засобу виробництва, надавав виняткового значення структурі ґрунту. Вернадський В.І. є основоположником нової науки – геохімії, з якої з часом виділилися нові галузі: геохімія вугілля, нафти, газу та різних металів, геохімія морів, осадових порід та ін.

Історичне минуле фортеці Святої Єлисавети.

На початку XVIII століття на півдні України царським урядом було введено військо-адміністративне управління краєм і створено систему військово-землеробських поселень [3]. 1751 року на правобережжі Дніпра, на площі 1,4 млн. десятин створюється військово-адміністративна одиниця під назвою Нова Сербія.

Фортецю Св. Єлисавети з урочистостями було закладено 18 червня 1754 р., будівництвом керував інженер-майор, пізніше підполковник Людвіг Іоганн Менцеліус, а плани затверджував Сенат [2].

Що являла собою фортеця Св. Єлисавети? Це було земляне укріплення полігональної форми. Внутрішня лінія оборони складалась із земляних валів висотою 14 метрів у формі правильного багатогранника і мала шість бастионів. Бастион – це великий ромбовидний виступ лінії укріплень, кожен з яких мав свою назву: Св. Петра, Св. Катерини, Св. Олексія, Св. Архангела Михаїла, Св. Апостола Андрія Первозванного, Св. Олександра Невського [3].

Фортеця Св. Єлисавети відігравала значну роль у військовій, економічній і культурній політиці царського уряду в цьому регіоні. Наприкінці XVIII ст. фортеця Св. Єлисавети втрачає своє значення як військова одиниця. Назва фортеці Св. Єлисавети була прийнята за основу першої назви міста – Єлисаветград, а основу сучасного герба міста покладено зображення плану фортеці, яка дала місту початок [2].

З огляду на те, що перед спорудженням валів фортеці Св. Єлисавети були викопані рови, можна припустити, що ґрунотвірною породою були леси, які поширені на досліджуваній території. Виходячи з того, що під час будівництва фортеці вали сягали 14-ти метрової висоти, а потужність гумусових горизонтів в чорноземах звичайних в середньому складає 100 см, в результаті з 14 метрів, 12 метрів припадає на гірську породу і 2 метри – на гумусовані горизонти, а ймовірний склад вихідної породи був такий: 85% – лес, 15% – чорнозем (2:12).

Лес – це суглинок ясно-жовтого кольору загальною пористістю 40-50%, з видимими неозброєним оком шпаринами, вапняковий, більш-менш мікроагрегований, схильний обвалюватися вертикальними брилами, залягає шаром потужністю зазвичай не менше декількох метрів. Гранулометричний склад усіх лесів і лесоподібних порід, незалежно від часу і місця утворення, на величезних площах і у вертикальному розрізі є подібним — найчастіше середньосуглинковий.

Ґрунтоутворення – це довгий процес взаємодії продуктів вивітрювання гірських порід, живих організмів і продуктів їх життєдіяльності. Тільки в результаті цієї взаємодії і виникає нове природне тіло – ґрунт [6].

Взаємодія біологічного і геологічного кругообігів речовини у верхніх горизонтах земної кори проявляється через утворення специфічних генетичних горизонтів, які і визначають будову ґрунту. Таке перетворення ґрунотвірної породи в ґрунт відбувається під впливом процесів ґрунтоутворення, які поділяються на 4 групи: 1) Біогенно-аккумулятивні, до них належать торфоутворення і гумусоутворення; 2) Гідрогенно-аккумулятивні — засолення, загіпсовування, окарбоначення; 3) Метаморфічні – глеєвий процес, злитизація, оструктурення; 4) Процеси винесення –вилуговування, знемулювання, осолонцювання, осолодіння, підзолистий процес [4].

У чорноземах переважають біогенно-аккумулятивні процеси, а саме – накопичення гумусу. Чорноземи звичайні сформувалися під різнотравно-типчакково-ковиловою рослинністю в умовах рівнинного рельєфу, помірно-континентального клімату, на лесових породах.

За потужністю профілю чорнозем звичайний сформований на теренах фортеці є не глибоким (40 – 65 см). За вмістом гумусу він відноситься до малогумусних ґрунтів (гумусу менше 5,5%).

При проведенні лабораторних досліджень була виявлена нейтральна або близька до неї реакція ґрунтового середовища (див. табл.1.).

Таблиця 1.

Показники рН та щільності зложення ґрунтових горизонтів

Показники	Водна витяжка, рН	Сольова витяжка, рН	Щільність зложення, г/см ³
Бастіон Св. Олексія до 10 см.	7,3	6,09	1,07
Бастіон Св. Олексія 20-30 см.	7,4	6,06	1,12
Бастіон Св. Олексія від 40 см.	7,3	6,13	1,16
Бастіон Св. Катерини до 10 см.	7,3	6,10	1,08
Бастіон Св. Катерини 20-30 см.	7,2	6,08	1,04
Бастіон Св. Катерини від 40 см.	7,0	6,14	1,05
Бастіон Св. Олекс. Невського до 10 см.	7,1	6,07	1,05
Бастіон Св. Олекс. Невського 20-30 см.	7,2	6,08	1,06
Бастіон Св. Олекс. Невського від 40 см.	7,5	6,14	1,06

Пересячна глибина ґрунтового профілю складає 0,5 м. (див. рис. 1 (3)). Спостерігається різкий перехід між гумусовим, перехідним горизонтами і ґрунтотвірною породою.

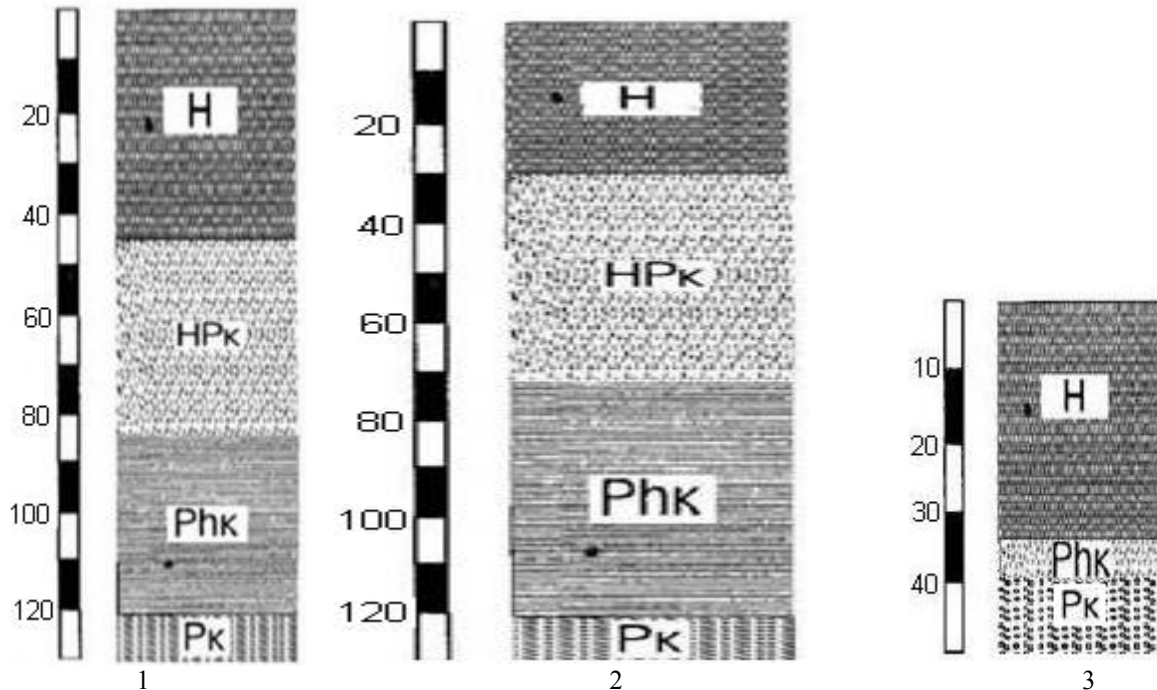

Рис. 1. Ґрунтовий профіль чорнозему звичайного: 1 – цілинні землі; 2 – орні землі; 3 – в межах бастіону Св. Олексія.

Будова профілю чорноземів звичайних (див. рис. 1. (1)):

Н — гумусовий горизонт (0-45-50 см), темно-сірий, на цілинні структура грудкувато-зерниста, в орних ґрунтах пилювато-грудкувата, в підорному шарі зернисто-дрібногрудкувата. У нижній частині є карбонати, зустрічаються червоні і поодинокі ходи землерийв, перехід до наступного горизонту поступовий за кольором;

HPk — верхній перехідний горизонт (51-85 см), темно-сірий з буруватим відтінком, нерівномірно гумусований, інтенсивно переритий землериями, карбонатний з нестійкою зернисто-грудкуватою структурою, пухкий, перехід до наступного горизонту поступовий за кольором;

Phk — нижній перехідний горизонт (86-120 см), слабогумусований, сірий з буруватим відтінком, структура неміцно-грудкувата; видимі карбонати у вигляді псевдоміцелію, перехід поступовий за кольором;

Pk — ґрунтотвірна порода — лес (120 см і нижче), буруватопалевий або палевий, карбонати у вигляді прожилок і псевдоміцелію [4].

Чорнозем звичайний характеризується високою біогенністю: профіль переритий землериями, хробаками, комахами. По ходах хробаків багато копролітів – це зумовлює їх розсипчато-пухке зложення, структурованість. На важких породах залягають середньогумусні види чорноземів, а на легких (тераси

річок) – малогумусні.

Реакція ґрунтового розчину в чорноземах звичайних нейтральна, або слаболужна. Чорноземи звичайні мають своєрідний валовий хімічний склад. У ґрунтовому профілі вміст SiO_2 коливається в межах 69-75%, Fe_2O_3 – 4,0-6,5, Al_2O_3 – 11,2-14,2, CaO – 1,6-2,7, MgO – 1,5-3,0, K_2O – 1,8-2,6%.

Щільність твердої фази складає $2,6 \text{ г/см}^3$ у гумусовому горизонті й збільшується до $2,7 \text{ г/см}^3$ у материнській породі. Тому вони характеризуються добрими водно-фізичними властивостями.

Чорноземи звичайні містять від 4 до 6 % гумусу, у складі якого переважають гумінові кислоти. Характерною ознакою чорноземів звичайних є наявність карбонатних новоутворень (білозірка) нижче гумусного горизонту [6].

Основний вплив на ґрунти здійснює сільське господарство, що включає використання ґрунтів та застосування мінеральних й органічних добрив. Щільність зложення орного шару чорноземів звичайних зростає до $1,5\text{--}1,7 \text{ г/см}^3$.

За період з 1882 по 2011 рік вміст гумусу в чорноземах звичайних постійно зменшується. Запаси органічної речовини за останні 130 років знизились у середньому з 5,5 до 4,1 %, тобто на 1,4 %, а за 10 років в області ґрунтів з високим і підвищеним вмістом гумусу майже не залишилося [1].

У результаті процесу дегуміфікації, а також під впливом надмірного інтенсивного обробітку ґрунтів важкою технікою, незбалансованого застосування мінеральних добрив погіршилися фізичні властивості чорноземів звичайних. Орні чорноземи погано зберігають вологу [5].

У результаті порівняння профілю та властивостей чорноземів звичайних сформованих на валах фортеці Св. Єлизавети, з цілиними ґрунтами та орними землями Кіровоградського району можна зробити наступні висновки:

Чорноземи, що сформувались на валах фортеці Св. Єлизавети мають укорочений профіль (до 50 см), та неглибокі гумусові горизонти (до 40см), що пов'язане з нетривалим часом їх формування (близько 250 років). Можна припустити, що за сприятливих умов ґрунтоутворення повноцінний профіль сформується за 700-750 років.

За фізичними властивостями, зокрема, за щільністю зложення, чорноземи, що сформувались на валах фортеці Св. Єлизавети, схожі на чорноземи звичайні на цілиних землях ($1,0\text{--}1,1 \text{ г/см}^3$) і мають пухку будову. Під час тривалого розорювання відбувається переущільнення ґрунтів і щільність зложення зростає до $1,5\text{--}1,7 \text{ г/см}^3$.

Кислотно-основні властивості чорноземів, що сформувались на валах фортеці Св. Єлизавети, аналогічні чорноземам звичайним під природною рослинністю та на орних землях ($\text{pH}_{\text{H}_2\text{O}}$ 7,0-7,5; pH_{HCl} 6,0-6,2).

Вміст гумусу у чорноземах, що сформувались на валах фортеці Св. Єлизавети, значно нижчий ніж у чорноземів звичайних під природною рослинністю та на орних землях, по пояснюється нетривалим періодом їх формування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гульванський І.М., Гелевера О.Ф. Проблема моніторингу ґрунтів Кіровоградської області. – Агрохімія і ґрунтознавство. Харків, 2006. – с. 37-38.
2. До 250-річчя Єлисаветграда. Методичні матеріали до спецкурсу “Історія нашого краю”/ Укладач: Романко І.І. Кіровоград: Видавництво ДЛАУ, 2004. – 69с. – ISBN 979966-613-532-5.
3. Кизименко П. Пам'ять степів. Історичні нариси з минулого Кіровоградщини. – Кіровоград: Поліграфічно-видавничий центр “Мавік”, 2003. – 246с.
4. Назаренко І.І., Польчина С.М., Нікорич В.А. Ґрунтознавство: Підручник. – Чернівці: Книги – XXI, 2004. – 400 с.
5. Позняк Степан. Український чорнозем: сучасний стан, проблеми збереження та охорона // Географія та основи економіки в школі. – 2003. – №4. – стр. 49-52.
6. Чорний І.Б. Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 1995. – 240 с.: іл.

Ірина МОШНА

ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

(магістрантка природничо-географічного факультету)

Науковий керівник: канд. геогр. наук, ст. викладач А.В. Зарубіна

В статті визначено поняття “туристичних ресурсів”, розглянуто основні їх види. Також проаналізовано наявні в Кіровоградській області туристичні ресурси та можливості їх залучення з метою розвитку різних видів туризму. Розглянуто різноманітні методики визначення туристичної привабливості

територій, а також розроблено картосхему туристичної привабливості Кіровоградської області з використанням новітньої методики оцінки туристичних ресурсів території.

Ключові слова: туристичні ресурси, туристична привабливість, туризм.

Вступ. Для розвитку різних видів туризму, територія має бути забезпечена туристичними ресурсами. Як відомо, **туристичні ресурси** — специфічні властивості природного середовища, а також їх поєднання, прояви людської діяльності, природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, які є предметами зацікавлення туристів, стимулюють їх до подорожі, здатні задовольнити їхні потреби у відновленні та розвитку фізичних, емоційних та інтелектуальних сил. Ресурсом є не лише пейзаж чи історична пам'ятка, а й тиша, чисте повітря, гостинність жителів, доступність розваг тощо. Там, де немає туристичних ресурсів, туризм розвиватись не може. З точки зору рекреаційної географії до туристичних ресурсів відносять природні та антропогенні геосистеми, тіла й явища природи, що володіють комфортними властивостями і споживчою вартістю для рекреаційної діяльності, можуть бути використані для організації відпочинку й оздоровлення визначеного контингенту людей у певний час за допомогою конкретної технології і за певних матеріальних можливостей [1].

Перспективними для розвитку в аграрній Кіровоградській області є, наприклад, пішохідний, водний, велосипедний, зелений туризм, а також такі екстремальні види спорту, як пригодницькі перегони.

Вихідні матеріали. Туристична привабливість області ще недостатньо вивчена й досліджена, оскільки раніше не здійснювалось комплексної оцінки туристичних ресурсів. Лише деякі території України вже були досліджені на предмет туристичної привабливості. Під час дослідження було враховано та використано сучасні підходи оцінювання різних видів ресурсів, в тому числі з робіт Runge J., Кекушева В.П., Сергеева В.П., Степаницюга В.Б., Поповича С.І., Бейдика О.О. В основу оцінки туристичної привабливості регіону було покладено метод бального бонітету Runge J. та метод початкового поля за Бартковським.

Формулювання цілей статті, постановка завдання. Природно-ресурсний потенціал Кіровоградської області з огляду його привабливості для розвитку туризму й конкурентоспроможності без добре налагодженого управління не може бути повністю використаний. Природні умови виступають однією з умов туристичного бізнесу взагалі, а також об'єктом управлінської дії, на рівні з матеріальними, фінансовими та людськими ресурсами, стан і рух яких необхідно цілеспрямовано формувати, регулювати та контролювати. Для цього в системі менеджменту повинен бути відповідний механізм, призначений для управління використанням в туристських цілях природних ресурсів з найбільшою економічною і екологічною ефективністю [2]. Відповідно, метою даної статті є розгляд поняття "туристична привабливість", аналіз туристичних ресурсів області, опрацювання різних методик туристичної привабливості та обрання найбільш доцільної для оцінки туристичних ресурсів Кіровоградської області. Результатом має стати картосхема туристичної привабливості області.

Виклад основного матеріалу. Загалом, Кіровоградська область має сприятливі умови для розвитку різних видів туризму, тобто вона достатньо забезпечена туристичними ресурсами, як природними, так і культурно-історичними. Область володіє широкими рекреаційними можливостями завдяки жаркому літу, наявності функціонально вільних територій, наявності мінеральних вод, добре прогрітим пляжам, можливостям кліматотерапії. Розвитку пішохідного та велосипедного туризму сприяє наявність лісових масивів на півночі області. Важливе значення в розвитку різних видів туризму мають річки, що протікають територією області та велика кількість ставків. Серед водойм найбільшим рекреаційним потенціалом володіють Кременчуцьке та Дніпродзержинське водосховища, а також річки Південний Буг, Синюха, Інгул, Інгулець, Чорний Ташлик, Сухий Ташлик, Велика Вись, Ятрань тощо.

Бальнеологічні рекреаційні ресурси Кіровоградської області представлені родовищами мінеральних вод у містах Знамянка, Олександрія, Новоукраїнка та мінеральних вод без особливих компонентів в смт. Новгородка.

На території Кіровоградської області при достатньо високому рівні антропогенного освоєння оточуючих ландшафтів є потенційні райони проведення туристсько-красназавчих походів і експедицій. Загалом, розроблено 4 рекомендованих пішохідних маршрути по Кіровоградській області, частково по Черкаській і Миколаївській областях [3].

Великі потенційні можливості на Кіровоградщині має водний туризм. Річки, що протікають територією Кіровоградської області відносяться до річок височин. Річки цієї групи дають можливість проводити водні походи до II-III категорії складності.

Значні можливості є на території області і для розвитку велосипедного туризму. Природні та культурно-історичні ресурси дають необмежені можливості для проведення різного плану заходів - від невеликих прогулянок в природу до складних туристсько-спортивних походів та експедицій.

Можливості Кіровоградської області з розвитку лижного туризму не дуже широкі через відсутність взимку тривалого стійкого снігового покриву на більшій частині території. Взимку, при сталому сніговому

Території, що отримали найменшу кількість балів (від 6 до 9) є малопривабливими для туристів, оскільки мають недостатньо розвинену мережу шляхів, погано забезпечені водними та лісовими ресурсами, на своїй території не мають туристичних маршрутів, а також невелику кількість об'єктів історико-культурної спадщини, культових споруд чи об'єктів природно-заповідного фонду.

Території, що отримали від 9 до 14 балів є достатньо привабливими для туристів, тому що мають на своїй території певні природно-заповідні об'єкти різного рівня, мають добре розвинену мережу шляхів, добре забезпечені водними ресурсами, дещо в меншій мірі — лісовими, але загалом є цілком сприятливими для розвитку різних видів туризму.

Понад 13 балів отримали території, що є дуже привабливими. На їх привабливість впливає багато факторів, але найголовнішими є добра забезпеченість лісовими та водними ресурсами, розвинута мережа шляхів різного значення, наявна велика кількість музеїв, пам'яток і об'єктів історико-культурної спадщини та об'єктів природно-заповідного фонду, тощо.

Висновки. Для розвитку різних видів туризму необхідно вдосконалювати туристичну інфраструктуру, слідкувати за станом історико-культурних об'єктів, а також розвивати існуючу мережу зелених садиб, санаторіїв і баз відпочинку. Важливим є створення кадастру природних та історико-культурних туристичних ресурсів.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг / Мальська М.П., Антонюк Н.В., Ганич Н.М. – К.: Знання, 2008. – 661 с.
2. Кекушев В.П. Основы менеджмента экологического туризма. Учебное пособие / Кекушев В.П., Сергеев В.П., Степаницкий В.Б. - М.: Издательство МНПЭУ, 2001. - 60 с.
3. Колотуха О.В. Ресурсно — туристський потенціал Кіровоградської області. - Кіровоград: 2002. - 68 с.
4. Любіцева О. О. Туристичні ресурси України: Навч. посіб./ О. О. Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. - Київ: Альтерпрес, 2007. - 369 с.
5. Runge J. Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej elementy metodologii, wybrane narzędzia badawcze. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2006. - 700 s.
6. Закон України Про охорону культурної спадщини, - 2001.
7. Державний реєстр нерухомих пам'яток України національного значення. - К., 2001.
8. "Кіровоградщина туристична" — сайт, присвячений туристичним ресурсам Кіровоградської області. Режим доступу: <http://kr-admin.gov.ua/Tourism>
9. Заповідні куточки Кіровоградської землі. - Колектив авторів під заг.ред.д.б.н. Т.Л. Андрієнко. - Київ: Арктур-А:1999. - 240 с.
10. Національний атлас України. - К.: Національна академія наук України, ДНВП "Картографія", 2007. - 440 с.
11. Картохеми лісового господарства Кіровоградської області. Матеріали управління лісового господарства Кіровоградської області. - Кіровоград, 2000.

Сергій ПЕЛЮХОВСЬКИЙ

ГАЛУЗЕВА СТРУКТУРА ТА ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

(магістрант природничо-географічного факультету)

Науковий керівник - канд. геогр. наук, ст. викладач Зарубіна А. В.

Вступ. Харчова промисловість є важливою галуззю промисловості Кіровоградської області. Оскільки область є аграрно-індустріальною, а харчова промисловість займається переробкою сільськогосподарської продукції, то вона набула широкого територіального поширення та представлена у всіх районах області та у значній кількості населених пунктів.

Актуальність теми. Харчова промисловість як галузь господарства є однією з провідних на території області, тому дана тема є досить актуальною та потребує детального дослідження та вивчення процесів і тенденцій змін у даній галузі.

Харчова промисловість у галузевій структурі Кіровоградської області займає перше місце та становить 39 % від усього промислового комплексу області.

Харчова промисловість є рушійною силою економіки нашого краю. Кількість галузей та асортимент вироблених продуктів зростає кожного року, що зумовлено потребами населення та стрімким розвитком підприємств даної галузі. Підприємства харчової промисловості широко відомі на території Кіровоградської області, а деякі з них займають провідні або ж лідируючі позиції по виробництву тієї чи іншої продукції на території України (наприклад, олійно-жирова промисловість та підприємство «КРЕАТИВ»).

Отже, якщо звернутись до актуальності теми дослідження, то можна сказати, що формування соціально орієнтовної економіки вимагає вирішення стратегічного завдання створення в Україні та на

території Кіровоградської області, зокрема, потужної харчової індустрії для забезпечення нормальної життєдіяльності її населення, відновлення і збереження його здоров'я, розвитку експорту вітчизняної продукції. З огляду на це, розвиток харчової промисловості повинен стати одним з пріоритетних напрямів економічної політики. Необхідно зорієнтувати цю галузь на одержання кінцевого результату діяльності всього агропромислового комплексу (АПК), що забезпечить істотне підвищення його ефективності, а також стане надійним джерелом поповнення державного бюджету і значних валютних надходжень.

Основними завданнями дослідження є:

- проаналізувати сучасний стан та структурні особливості харчової промисловості;
- дослідити територіальну організацію та галузеву структуру харчової промисловості на території Кіровоградської області;
- визначити проблеми та перспективи розвитку харчової промисловості Кіровоградської області.

Об'єкт та предмет дослідження. Об'єктом даного дослідження є харчова промисловість. Предметом дослідження є територіальна організація та галузева структура харчової промисловості, її структурні особливості, стан та перспективи розвитку.

Під час написання даної роботи були використані такі методи дослідження: літературний, статистичний, картографічний, методи аналізу, синтезу, порівнянь тощо.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, харчова промисловість – галузь господарства, яка об'єднує більше 20 галузей, які займаються переробкою сільськогосподарської продукції та виробництвом харчових продуктів. Ця галузь є важливою галуззю промисловості області та розвивається швидкими темпами. Це пов'язано зі зростанням потреб населення та агропромисловою спеціалізацією області [2].

Харчова промисловість надзвичайно тісно пов'язана з сільським господарством, яке є головним постачальником сировини для неї. Тому не дивно, що просторова організація харчової промисловості значною мірою визначається особливостями спеціалізації сільського господарства. Визначальну роль у розміщенні підприємств галузей харчової промисловості відіграють сировина і споживач. Ті з них, які використовують малотранспортабельну сировину (що швидко псується) або велику кількість сировини, тяжіють до неї (цукрова, олійна, рибна, плодоконсервна, маслоробна та ін.). Галузі, в яких затрати на транспортування готової продукції більші, ніж на перевезення сировини, орієнтуються на споживача (кондитерська, хлібопекарська, пивоварна, молочна та ін.). І на сировину, і на споживача орієнтуються м'ясна, борошномельно-круп'яна, тютюнова та інші галузі [1].

Харчова промисловість Кіровоградської області має широкую галузеву структуру. Це зумовлено, в першу чергу, наявністю сировини для виробництва тієї чи іншої продукції. Вона включає такі галузі: олійно-жирову, м'ясну, борошномельно-круп'яну, цукрову, хлібопекарську, молочну, маслосироробну, рибну, макаронну, консервну, овочеву, пивоварну, кондитерську, горілчану, виробництво безалкогольних напоїв, меду тощо. Харчова промисловість також випускає добрива та комбікорми для годівлі тварин (рис. 1.) [5].

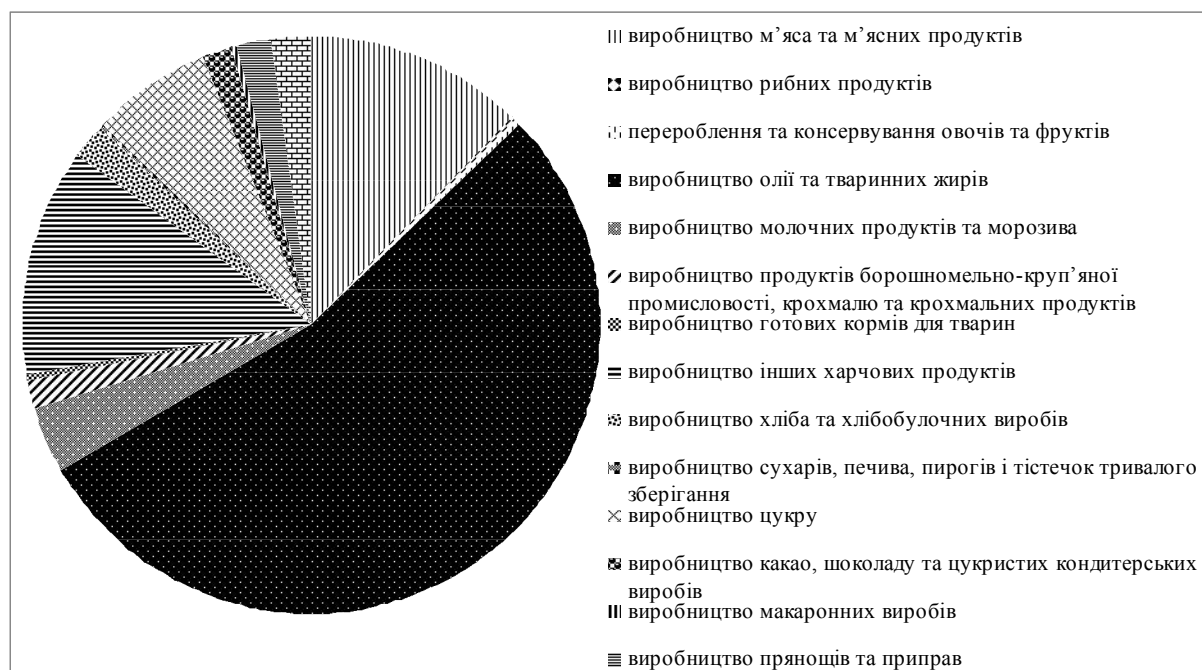

Рис. 1. Обсяг реалізованої продукції у виробництві харчових продуктів та напоїв

Найбільшу частку у галузевій структурі області займає олійно-жирова галузь господарства. Протягом останніх трьох-п'яти років вона є незмінним лідером у галузевій структурі харчової промисловості області. Підприємства даної галузі з кожним роком нарощують свої потужності та виробляють більшу кількість і ширший асортимент продукції. Це зумовлено наявністю сировини та попиту на неї. Зокрема, підприємства даної галузі виробляють олію, маргарини, шортинги, замінники харчових жирів тощо. Найбільшими підприємствами даної галузі є: ПАТ «КІРОВОГРАДОЛІЯ», ТОВ «ГРАДОЛІЯ», ПАТ «КРЕАТИВ ГРУП», ПОВНЕ ТОВАРИСТВО «СТАРТ», ПРИВАТНЕ ПІДПРИЄМСТВО «ВІКТОР І К» тощо [5].

Таким чином, найбільші підприємства даної галузі розміщуються переважно у найбільших містах області, таких як: Кіровоград, Світловодськ, Олександрія. Менші за кількістю виробленої продукції підприємства розміщуються також у Олександрівському, Бобринецькому, Голованівському, Долинському, Компаніївському, Маловисківському, Новоархангельському, Новомиргородському, Новоукраїнському та деяких інших районах області [4].

Дуже давніми та важливими галузями харчової промисловості Кіровоградської області є м'ясна, молочна та маслосиробобна. Продукція даної галузі широко відома не лише на території області, а й на території України. М'ясопереробна галузь виробляє різноманітні ковбаси, котлети, тушковане м'ясо, шашлики, сосиски, копчене сало та інше. Молочна та маслосиробобна галузі спеціалізуються на виробництві молока, морозива, сиру, сметани, масла, йогуртів, кефіру, ряжанки тощо [4].

Найвідомішими підприємствами даних галузей є ВАТ «М'ЯСОКОМБІНАТ «ЯТРАНЬ», ТОВ «ФОН-САН», ТОВ «М'ЯСОПРОДУКТ-КІРОВОГРАД», ТОВ «ОКСАМИТ», ПП «ВК і К», ПП «ЛАСКА», ТОВ «УКРАГРОКОМ», ТОВ «ВАДІС», селянське господарство «ЦЕНТР», ТОВ «МРІЯ», ПП «ДОБРА ГОСПОДА», ТОВ «Молочний комбінат «СОКОЛІВСЬКИЙ», сільськогосподарський кооператив «КОЛОС», фермерське господарство «ГУЛЬДАС», ТОВ «ПРОГРЕС», ПАТ «НОВОАРХАНГЕЛЬСЬКИЙ СИРЗАВОД», ТОВ «АВАНГАРД ЛТД», ПП «ЕЛБІ», ТОВ ІМ. ФРУНЗЕ, ПП «МИР», ТОВ «НАК» тощо. Широко відомою на території України є продукція м'ясної галузі під торговою маркою «ЯТРАНЬ» [4, 5].

Значну частку в структурі харчової промисловості області займає борошномельно-круп'яна та хлібопекарська. Борошномельно-круп'яна галузь Кіровоградської області спеціалізується на виробництві борошна різноманітних сортів та круп. Зокрема, на території нашої області виробляють гречану, пшеничну, ячмінну, кукурудзяну, перлову та інші види круп. Хлібопекарська галузь промисловості займається випічкою різноманітних видів хліба та хлібобулочних виробів.

Найбільші підприємства даної галузі розміщуються у Кіровограді, Новоукраїнці, Олександрії, Знаменці, Світловодську: ДП «КХП №2», ТОВ «КРУП'ЯНИЙ ДІМ», «КХП № 1», ТОВ «КІРОВОГРАД ХЛІБ», ПП «КСІМ», ТОВ «ЗНАМ'ЯНСЬКИЙ ХЛІБОКОМБІНАТ», ТОВ «РОСІЯ», ПАТ «НОВОУКРАЇНСЬКИЙ КХП», ПП «МЮННТ» тощо [4].

Однією з найбільш давніх галузей на території Кіровоградської області є цукрова. Донедавна, вона була кризовою галуззю. Протягом останніх двадцяти років виробництво цукру скоротилось у десятки разів та були закриті цукрові заводи у багатьох містах області. І лише останні два-три роки відбуваються зрушення у даній галузі, відновлюють свою роботу цукрові заводи, деякі реконструюються, нарощують потужності. Хоча і спостерігається приріст у цій галузі останніми роками, але кількість підприємств дуже мала і вони не використовують повністю свої потужності. Також ще дуже далеко до рівня виробництва цукру 1990-2000 років. В області працює декілька цукрових заводів: ТОВ «ОЛЕКСАНДРІЙСЬКИЙ ЦУКРОВИЙ ЗАВОД», ПАТ «2-Й ІМ. ПЕТРОВСЬКОГО ЦУКРОВИЙ ЗАВОД», ТОВ «НОВОМИРГОРОДСЬКИЙ ЦУКОР».

Стрімкими темпами на території Кіровоградської області розвивається кондитерська галузь, яка спеціалізується на виробництві цукерок, печива, шоколаду, халви, вафель, арахісу тощо. Найбільшими підприємствами за кількістю та асортиментом виробленої продукції є: ТОВ «ПРОД-ІНВЕСТ», ТОВ «СХІДНІ ЛАСОЩІ», ТОВ «АГРОПРОДУКТ», ТОВ «ТРИ СТАР», ТОВ «АГРО-ТРЕЙД».

Останнім часом на території Кіровоградської області збільшилося вирощування овочів та фруктів. Це сприяло розвитку такої галузі як консервна. Найбільшими підприємствами цієї галузі є ТОВ «Добровеличківський консервний завод «ПЛЮС», ТОВ «КУЛЬТУРНИЙ ГРИБ» та ТОВ «АГРОДАР-УКРАЇНА».

Оскільки значними темпами розвивається борошномельна галузь, тому на території Кіровоградської області також виробляють доволі значну кількість макаронних виробів. Виробництвом даної продукції займаються: ПП «ВІТ», ТОВ «ТЯСМИН», ПП «ІСКРА» ПП «ХАРЧОВИК», ПП «МЮННТ», ТОВ «НОВИЙ СВІТ» тощо.

Із розвитком суспільства населення України та, зокрема, Кіровоградської області, почало вживати більшу кількість алкогольних напоїв. Ця ситуація призвела до попиту на даний вид продукції, створенню та функціонуванню підприємств горілчаної та пивоварної промисловості. Територія нашої області не відзначається особливо значними кількостями виробництва даної продукції, але все ж деякі підприємства

цієї галузі наявні на території рідного краю (ПАТ «ІМПЕРІЯ-С», ТОВ «ОЛЕКСАНДРІЯ-БЛІГ», цех ПАТ «ОБОЛОНЬ») [4].

Територія Кіровоградської області доволі багата на мінеральні води. Запаси мінеральних вод сприяють розвитку виробництва безалкогольних напоїв та мінеральних вод. Підприємства даної галузі розташовані на території Знам'янського, Світловодського, Новомиргородського, Гайворонського, Новгородківського районів [4].

На території Кіровоградської області багато штучних та природних водних об'єктів. Наявність цих об'єктів (ставки, річки, водосховище) сприяє розвитку риболовецької галузі. Вилов риби здійснюється переважно на сході області у Кременчуцькому водосховищі. Також значну кількість риби розводять і виловлюють у ставках та річках. Асортимент рибної продукції доволі значний. Зокрема, у водоймах виловлюють коропа, білого амура, товстолоба, щуку, карася, окуня, лина, плітку тощо. Також на територію нашого краю завозять морські рибні продукти (оселедці, камбала, тюлька, креветки тощо). Промисловим виловом та переробкою рибної продукції займаються ТОВ «ЄДИНА СИСТЕМА» та СВІТЛОВІДСЬКИЙ ХАРЧОКОМБІНАТ РАЙОННОГО СПОЖИВЧОГО ТОВАРИСТВА.

Харчова промисловість Кіровоградської області також має широкую територіальну організацію, оскільки у кожному районі є певні населені пункти, які займаються виробництвом харчових продуктів.

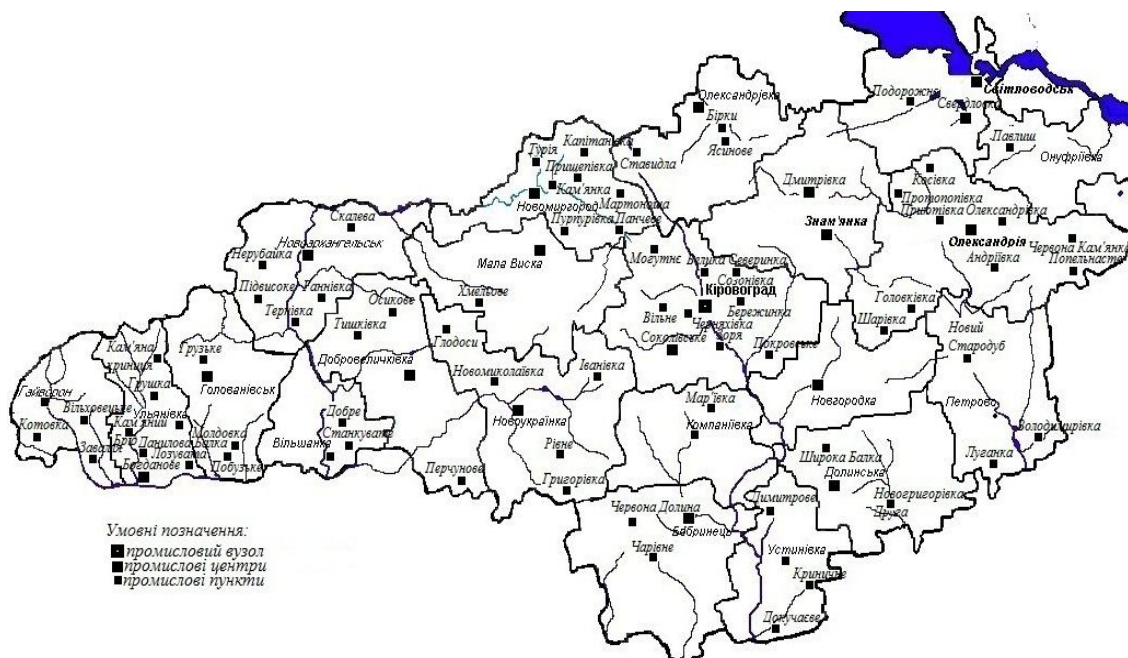

Рис. 2. Територіальна організація харчової промисловості Кіровоградської області.

Найбільшим вузлом харчової промисловості Кіровоградської області є місто Кіровоград. На території обласного центра знаходиться близько двадцяти підприємств, які є одними з найбільших в області та займаються виробництвом харчових продуктів. У Кіровограді підприємства харчової промисловості мають різну галузеву спрямованість. Зокрема, представлені такі галузі харчової промисловості: олійно-жирова, м'ясопереробна, борошномельно-круп'яна, хлібопекарська, кондитерська, макаронна, рибопереробна, пивоварна, молокопереробна.

Найбільшими центрами харчової промисловості Кіровоградської області є Світловодськ, Знам'янка, Олександрія, Новоукраїнка, Новоархангельськ тощо. На території цих міст розміщено більше двох великих промислових підприємств, які спеціалізуються на різних галузях харчової промисловості [4].

Промисловими пунктами, які виробляють певний вид харчових продуктів є близько 70 поселень області. Дані пункти мають хоча б одне промислове підприємство харчової промисловості та спеціалізуються лише на одній галузі. Такими пунктами є: Котівка, Грушка, Підвисоке, Кам'янка, Ставдла, Новгородка, Чарівне тощо [4].

Висновки. Не дивлячись на значне територіальне поширення та широку галузеву структуру, на території області відсутні галузі харчової промисловості, які мають можливість розвиватись. Зокрема, виробництво соків, пресервів, морожених і сушених ягід та фруктів, джемів тощо.

Харчова промисловість є дуже важливою галуззю, оскільки, саме вживання якісних харчових продуктів сприяє покращенню здоров'я населення та зменшення його захворюваності. Тому, розвиток харчової промисловості позначиться не лише на економіці області, а й на стані здоров'я населення, на його працездатності.

Таким чином, Кіровоградська область має всі умови для подальшого стрімкого розвитку харчової промисловості. Потрібно відновлювати непрацюючі підприємства, реконструювати діючі та створювати нові, оскільки це позитивно відобразиться на доходах в обласний бюджет та на зниженні рівня безробіття населення області. Отже, харчова промисловість повинна стати рушійною галуззю у розвитку області, оскільки всі фактори та передумови для цього є.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Заставний Ф.Д. Економічна і соціальна географія України: Підруч. – К.: Форум, 2003. – 239с.
2. Ішук С.І., Гладкий О.В. Техніко-економічні основи промислового виробництва: Навчальний посібник. – Київ: ВЦ «Академія», оригінал-маркет, 2011.
3. Топчів О.Г. Основи суспільної географії: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2001.
4. Головне управління статистики у Кіровоградській області – Режим доступу: <http://www.kirstat.kr.ua/>.
5. Державний комітет статистики України - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Антоніна ПІДВАЛЬНА

СУЧАСНИЙ УРОК БІОЛОГІЇ. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ РОЗДІЛУ РОСЛИНИ (7 КЛАС)

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – доктор пед. наук, професор, заслужений вчитель України Н.А. Калініченко

*Урок стає не цікавим, якщо
він не виходить за межі підручника.*

В. Сухомлинський

Актуальність теми дослідження: Біологія в системі шкільної освіти займає важливе місце, як наука, яка формує “загальну культуру учнів, виховує особистість, що усвідомлює свою роль у збереженні живого на планеті”.

Завданням біологічної освіти є формування наукового світогляду учнів завдяки засвоєнню основних понять і законів природи, вироблення вмінь застосовувати здобуті знання на практиці. Згідно з цим в учнів формується система знань, які дають змогу зрозуміти наукові основи виробництва, безпечно жити у сучасному суспільстві і взаємодіяти з природою. Реалізації цих завдань повинен сприяти сучасний урок біології.

У сучасній педагогіці виділяють різноманітні форми навчально-пізнавальної діяльності учнів. Це – уроки, факультативи, екскурсії, консультації, семінари, лабораторні заняття, практикуми, заліки та іспити, додаткові індивідуальні заняття, гуртки, конференції, домашні роботи, змагання, гра тощо. Організаційні форми навчально-пізнавальної діяльності відіграють важливу роль, адже поза будь-якою формою організації навчальної діяльності навчання взагалі не буває. Треба зазначити, що кожна з організаційних форм має певні відмінні риси – структурні етапи, часовий та просторовий режим, мету, навчально - організаційні функції вчителя та учня.

Найпоширенішою в системі освіти є класно - урочна система навчання, основною структурною одиницею якої є урок.[1]

На мою думку, недоліком в проведенні сучасного уроку буде ситуація, коли на всіх етапах уроку ініціатива повністю належатиме учителю. Якщо вчитель визначає тему, мету, завдання, тип уроку, і якщо основним методом викладу ним матеріалу буде лекція (відомо, що знання, одержані учнями в процесі лекції, засвоюються лише на 3%), то в такій ситуації учні, зазвичай, є тільки виконавцями плану, запропонованого вчителем, і частина з них без ентузіазму бере участь у його реалізації. Спрацьовує прямий зв'язок: “вчитель – учень”, і майже повністю відсутній зворотний зв'язок: “учень – учитель”, але ж саме він і є необхідною умовою прояву цікавості до предмета біології.

В Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті наголошується, що метою української освіти є створення умов для особистісного розвитку та творчої самореалізації кожного громадянина

України, формування покоління, здатного навчатися самостійно впродовж життя. То які ж особливості сучасного уроку біології, який буде сприяти досягненню цієї мети? Як зробити так, щоб урок став цікавим та залишився в пам'яті учнів, щоб іскра цікавості переросла в захопленість, а захопленість – у самостійний пошук знань, щоб учень зрозумів та засвоїв те, до чого додумався самостійно?[3]

Об'єкт дослідження: навчально-виховний процес вивчення шкільного курсу біології у 7 класі.

Предмет дослідження: науково-методичні основи інтерактивного навчання з біології у 7 класі.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати і експериментально перевірити в процесі навчання біології доцільність та ефективність використання інтерактивних методів.

Для реалізації мети дослідження визначені наступні **завдання:**

1. Проаналізувати особливості засвоєння знань учнів під час вивчення біології за допомогою традиційних та інтерактивних методів навчання.

2. Шляхом використання інтерактивних методів виробити в учнів вміння приймати спільні рішення;

3. Розробити та апробувати плани-конспекти уроків з інтерактивними методами навчання у

7 - му класі.

Методи дослідження:

1) теоретичні (системний аналіз проблеми на основі вивчення методологічної, психолого - педагогічної й методичної літератури, а також моделювання педагогічного процесу з формування знань, умінь і навичок учнів під час вивчення біології за інтерактивними методиками);

2) емпіричні (спостереження та аналіз навчального процесу, тестування, опитування, бесіда, аналіз письмових робіт, констатуючий і формуючий педагогічні експерименти, комп'ютерна обробка результатів педагогічного експерименту).

Гіпотеза: довести або спростувати на основі проведених уроків та зібраних статистичних матеріалів, що використання інтерактивних методів навчання біології результативно впливає на рівень знань учнів у порівнянні з традиційними методами навчання.

Як активізувати пізнавальну діяльність учнів на уроці? Як зробити процес навчання більш результативним? Як зацікавити дітей у вивченні біології? Ці питання постають перед кожним учителем, який бажає працювати творчо. Знайти відповідь на ці питання допоможе впровадження активних методів та форм роботи на уроках біології.

Методи активного навчання – це сукупність способів, що активізують організацію та управління навчально-пізнавальною діяльністю тих, хто навчається. Ці методи спрямовані не на повідомлення учням готових знань, їх запам'ятовування та відтворення, а на організацію самостійного одержання знань, засвоєння ними умінь і навичок у процесі активної практичної та пізнавальної діяльності.

Методи активного навчання, у порівнянні з традиційними методами, мають ряд особливостей:

- “примусова” активізація мислення, суть якої полягає в тому, що учень змушений бути активним незалежно від того, бажає він цього чи ні;
- самостійне творче вироблення рішень учнями, підвищений ступінь мотивації;
- постійна взаємодія вчителя з учнями та взаємодія учнів між собою за допомогою прямих чи зворотних зв'язків [2].

Активні методи та форми навчання можуть використовуватися на різних етапах уроку: під час засвоєння нових знань, на етапі їх закріплення, на етапі узагальнення та систематизації знань, на етапі формування умінь та навичок. Ці методи бажано застосовувати поряд із традиційними методами майже на кожному уроці біології. Вони поділяються на неімітаційні та імітаційні, які в свою чергу поділяються на ігрові та неігрові. До неімітаційних методів належать: проблемна лекція, евристична бесіда, пошукова робота, дослідний метод, самостійна робота з книгою, дискусії, проблемний виклад матеріалу, самостійне розв'язування логічних та розрахункових задач тощо. Імітаційні неігрові це: розв'язування ситуаційних задач, вправи-дії за інструкціями; а імітаційні ігрові це: розігрування ролей, рольова або ділова гра, дидактичні ігри, гра-подорож, гра-змагання тощо.

Методи активного навчання безумовно сприяють розвитку мислення учнів, їх пізнавальних інтересів, формуванню умінь і навичок самоосвіти. Але їх використання потребує значного часу, тому не варто переводити весь навчальний процес на їх застосування, а варто одночасно з ними використовувати також традиційні методи. У своїй роботі вчителя біології під час педагогічної практики поряд із традиційними методами я використовувала форми, методи та прийоми активного навчання [1].

Під час проходження педагогічної практики в школі №25 в 7-А та 7-Б класах мною були проведені уроки по розділу Рослини. Під час вивчення теми було вирішено, що в одному класі, – а саме у 7-Б, тему буду вивчати за допомогою традиційних методів (контрольний клас), а в іншому,

7-А (експериментальний клас), за допомогою інтерактивних методів навчання. Всього було проведено 20 уроків біології [6].

Під час проходження практики, мною було використано такі інтерактивні методи:

Робота в парах.

Під час використання цього методу учні працюють в парах, виконуючи завдання. Парна робота вимагає обміну думками і дозволяє швидко виконати вправи, та після цього обміну, один з партнерів доповідає перед класом про результати.

Робота в малих групах.

Під час використання цього методу в малій групі учні вибирали керівника групи, який слідкує за регламентом під час обговорення, зачитує завдання; секретаря, який веде записи результатів роботи та доповідача чи доповідачів, який доповідає про результати роботи групи на клас.

Мікрофон.

Цей метод є досить поширеним, я часто його використовувала під час проведення уроків. Під час його використання учні швидко по черзі висловлюються з приводу проблеми, підбивали підсумки уроків, передаючи один одному уявний "мікрофон".

Мозковий штурм.

На даний момент є загальновідомою технологією, якою часто користуються вчителі. Я також користувалась цим методом, так наприклад для актуалізації знань учнів чи для узагальнення вивченого матеріалу. Суть методу полягає в тому, що всі учні по черзі висловлюють думки з приводу проблеми, певних завдань, відповідей на запитання. Висловлене не критикується і не обговорюється до закінчення висловлювань.

Також використовувались традиційні методи навчання:

Метод розповіді

Він передбачав усний живий і образний, емоційний і послідовний виклад переважно фактичного матеріалу в пояснювальній чи оповідальній формі. Використовувала я його на всіх етапах навчання.

Бесіда

Є одним з найпоширеніших методів. Завдання полягає в тому, щоб, по-перше, за допомогою цілеспрямованих і вміло поставлених запитань актуалізувати відомі учням знання, по-друге, досягти засвоєння ними нових знань шляхом самостійних обмірковувань, узагальнень та інших розумових операцій.[4]

Моя підготовка до занять за груповою формою навчання передбачала такі етапи:

- 1) правильно обрати інтерактивний метод для конкретного заняття, що визначається метою уроку, особливостями матеріалу, який вивчається.
- 2) правильно сформулювати групу учнів.
- 3) ретельно продумати структуру уроку з використанням групових форм навчальної діяльності.
- 4) обрати проблему для розв'язання та намітити шляхи її вирішення.

Слід пам'ятати, що жоден із методів не дає прямого навчального результату (спочатку новий метод лише стимулює певний вид діяльності учнів), тому лише сукупність певних методів приводить до досягнення мети навчання. А. С. Макаренко писав: "Жоден із засобів не може бути гарним чи поганим, якщо він вирваний із усієї системи засобів; вирішальним моментом є логіка та дія усієї системи, гармонійно організованої".

Кожний урок є відносно закінченою ланкою в загальному процесі навчання учнів, тому вчителю біології слід пам'ятати, що основний матеріал учні повинні засвоїти на уроці. Щоб досягти найкращого результату засвоєння навчального матеріалу, слід впроваджувати на уроці біології активні методи та прийоми навчання. Це сприятиме активізації роботи учнів на уроці. Я переконана, що активна праця учня на уроці забезпечує найкраще розуміння та засвоєння навчального матеріалу.

Сучасний урок біології повинен сприяти розвитку індивідуальних здібностей учня. Тому вчителю біології слід використовувати особистісно орієнтований підхід до організації роботи учнів на уроці, що дасть можливість кожному учневі відчувати радість успіху від розумової праці, сприяти розвитку інтересу до вивчення біології.

Сучасні умови та потреби життя вимагають нових підходів до організації навчання і виховання, які б сприяли інтелектуальному розвитку учнів в тісному і постійному взаємозв'язку з природним та соціальним середовищем, яке в наш час є ще й інформаційним. Тому школа має бути зорієнтована на використання таких педагогічних технологій, які передбачають навчання та виховання активної, високо освіченої, творчої особистості, коли навчальні дисципліни розглядаються не тільки як одна із сторін навколишньої дійсності, з якою слід ознайомити учнів, а й використовується їх зміст, форми і методи для формування та вдосконалення таких якостей особистості, як активність, пізнавальна самостійність, здатність творчо

підходити до розв'язування як навчальних, так і життєвих задач. Цьому ж звичайно сприяють сучасні підходи до вивчення біології у загальноосвітніх навчальних закладах.

Сучасні дослідження в галузі освіти доводять, що традиційне навчання з найпоширенішими лекційними та запитальними методами не підходять більшості учнів. Учні по-різному сприймають, обробляють, відтворюють, класифікують та застосовують знання. Одні краще відчують, інші глибше осмислюють. Чутливі отримують інформацію через органи чуття, а ті, хто осмислює, підходять до всього логічним шляхом. Одні спочатку вивчають ситуацію, а потім самі пробують з'ясувати суть проблеми, а інші відразу, довго не замислюючись, починають щось робити, бо хочуть випробувати, застосувати набуті знання в нових навчальних ситуаціях. [5]

Щоб вміло організувати та провести урок біології, вчителю необхідно добре знати вимоги до сучасного уроку, володіти дидактичними знаннями про сучасний урок і сучасні методи та прийоми навчання, творчо підходити до підготовки та проведення уроку. Слід пам'ятати, що урок – це творчість кожного окремого вчителя, який опирається на загальні дидактичні вимоги до уроку. Вчителю біології слід урізноманітнювати роботу учнів на уроці, використовуючи для цього різноманітні методи та прийоми активного навчання і слід пам'ятати, що лише сукупність певних традиційних і нетрадиційних методів приводить до досягнення мети навчання.

Основні вимоги до сучасного уроку біології.

Ефективність уроків значною мірою залежить від розуміння певних педагогічних і методичних вимог до них.

У педагогіці загальні вимоги до уроку поділяють на чотири групи: дидактичні, виховні, організаційні й методичні.

До дидактичних вимог належать: чітке визначення освітніх завдань кожного уроку та його місця в загальній системі уроків; визначення оптимального змісту уроку відповідно до навчальної програми, мети уроку з урахуванням рівня підготовки учнів; добір доцільних методів, прийомів і засобів навчання, їх оптимальна взаємодія на кожному етапі уроку, вибір методів, які забезпечують пізнавальну активність, поєднання різноманітних форм колективної роботи на уроці із самостійною діяльністю учнів. Виховні вимоги: чітка постановка виховних завдань уроку, які забезпечують формування на основі наукових знань із біології наукової картини світу, екологічної культури, естетичного смаку, працьовитості; формування й розвиток в учнів пізнавальних інтересів, умінь і навичок самостійного оволодіння знаннями, творчої ініціативи та активності; дотримання вчителем педагогічного такту.

Організаційні вимоги: наявність продуманого плану проведення уроку на основі тематичного планування; чітка організація уроку на всіх етапах його проведення; підготовка та раціональне використання різноманітних засобів навчання, в тому числі технічних.

Методичні вимоги полягають ось у чому: будова будь-якого органа організму має вивчатись у взаємозв'язку з виконуваними ним функціями; розглядаючи будову організмів (біологічних систем), слід акцентувати увагу на їхній цілісності; вивчаючи організми, треба з'ясовувати їхні пристосування до умов довкілля; будову й життєдіяльність певної групи організмів слід вивчати в еволюційному аспекті; показувати учням можливості використання біологічних знань у різних сферах виробничої та суспільної діяльності; вивчення шкільного курсу біології має ґрунтуватися на принципах біоцентризму та поліцентризму, що забезпечує формування екологізованого сприйняття довкілля учнями, стратегії поведінки людини в біосфері.

Вміле проведення уроків багато в чому залежить від розуміння та виконання певних педагогічних і методичних вимог. Ці методи визначаються завданнями середньої школи, закономірностями і принципами навчання. [5]

Загальні висновки:

1. Під час проведення експерименту була проаналізована література та з'ясовано сутність інтерактивного навчання як спеціальної форми організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету - створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. Інтерактивне навчання базується на підході, центрованому на учнів, що дає можливість актуалізувати знання, досвід всіх учасників навчання, обмінятися ним. Цей підхід робить навчання активним, що полегшує засвоєння матеріалу, робить цей процес усвідомленим, а відтак більш ефективним.

2. Крім того, було з'ясовано, що інтерактивне навчання формує здатність мислити неординарно, по-своєму бачити проблемну ситуацію, вихід з неї; обґрунтовувати свої позиції, свої життєві цінності; розвиває такі риси, як уміння вислуховувати іншу точку зору, уміння співпрацювати, вступати в партнерське спілкування, проявляючи при цьому толерантність по відношенню до своїх опонентів, необхідний такт, доброзичливість до учасників процесу спільного знаходження шляхів взаєморозуміння, пошуку істини. При інтерактивному навчанні педагог виконує функцію помічника в роботі, одного з джерел інформації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Активізація пізнавальної діяльності учнів на заняттях з біології. Сметаніна Т.М. // журнал "Біологія", 2004. № 25 – X.; ВГ "Основа", с. 12-15
2. Активні форми та методи пізнавальної діяльності та їх використання на уроках біології. Бондар Т. А. // журнал "Біологія", 2003. № 7 – X.; ВГ "Основа", с. 2-6
3. Використання методів активного навчання в навчально-виховному процесі. Жихарєва В. Н. // журнал "Біологія", 2004. №15 – X.; ВГ "Основа", с.2-5
4. Інновації на уроках. Спеціальний внесок "Методичний банк" // журнал "Біологія", 2004. № 29 – ВГ "Основа", 7 с.
5. Сучасний урок: інтерактивні технології; метод. посібник. Г. О. Сиротенко – Харків: ВГ "Основа", 2003 – 77 с.
6. Завдання творчого характеру на уроках біології. І. Казанцева // журнал "Біологія і хімія в школі", 2002. № 6 – "Педагогічна преса", с. 21-23

Іван ПОЛИЩУК

**АНАЛІЗ СХЕМ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНОГО РАЙОНУВАННЯ УКРАЇНИ
ТА ЗОНУВАННЯ БАСЕЙНУ РІЧКИ ІНГУЛЕЦЬ**

(магістрант природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – завідувач кафедрою географії та геоекології,

доктор географічних наук, професор Кривульченко А.І.

Фізико-географічне районування (ФГР) є одним з важливих методів географічних досліджень. Одночасно ФГР є кінцевим результатом ґрунтового дослідження природного середовища: чим вищий ступінь вивченості, тим детальнішою є схема районування з більшою кількістю таксономічних одиниць. Фізико-географічне районування відображає складні зв'язки та процеси між геокомпонентами та утвореними ними геокомплексами. Результати районування є надзвичайно важливими для управління регіональним розвитком територій, цілей сільського господарства та вирішення агроґрунтових, меліоративних задач, моніторингу навколишнього середовища, обґрунтування створення та регулювання стану природно-заповідних та рекреаційних територій, при створенні проектів землекористування, здійсненні раціонального і збалансованого природокористування [3,4,6].

Українськими вченими здавна приділялася значна увага фізико-географічному районуванню країни. Однією з найперших є схема такого районування Г.І. Танфільєва (1897 р.) для Європейської Росії [8], де в межах сучасної території України автор виділяв: «Округ Полесья (луговые болота и смешанные леса)», «полосу доисторических степей (бледноцветных лессовых почв)», а також «полосу черноземную». Більшу частину цієї території займала недиференційована «полоса черноземная», яка, з сучасних позицій, охоплювала разом лісостеп і степ країни.

Перша найбільш детальна схема фізико-географічного районування країни була опублікована у 1968 році в колективній монографії географів України під редакцією В.П. Попова, О.М. Маринича, А.І. Ланька [9]. Принципова побудова такої схеми сформована на чітко окресленому регіональному підході, в ній для рівнинної території авторами було виділено 3 фізико-географічних зони (зона мішаних лісів, лісостепова зона та степова зона) з диференціацією степової зони на дві підзони, - північну та південну.

У більш пізніх роботах (Ланько, Маринич, Щербань, 1969) такий вид районування для території країни поглиблювався, уточнювався. Цьому питанню у 1985 р. була спеціально присвячена монографія О.М. Маринича, В.М. Пашенка і П.Г. Шищенко [3], в якій фізико-географічне районування представлено до рівня фізико-географічних областей з відповідним відображенням специфіки їх ландшафтної структури.

Ще більш ґрунтовною стала схема фізико-географічного районування країни [5], яка була представлена у Географічній енциклопедії України (1989-1993 рр.). Порівняно з попередньою схемою (1985) тут диференціація рівнинної частини території України здійснена до рівня фізико-географічних районів, також збільшено, по одній, кількість фізико-географічних областей у лісостеповій зоні та північностеповій підзоні.

Найсучаснішою схемою фізико-географічного районування країни є «Удосконалена схема...» (2003) О.М. Маринича та його колег, опублікована в Українському географічному журналі [4] і майже продубльована в Національному атласі України (2007) [7]. Порівняно з вище згаданою схемою, вслід за ландшафтною картою М 1:1000000 (1997), в «Удосконаленій схемі...» замість назви регіональної таксономічної одиниці «провінція» було введено термін «край», досить новим для західної частини країни стало

виокремлення зони широколистяних лісів і віднесення до неї Малого Полісся та Волинської височинної області.

Погляди, щодо районування території України мають історично-еволюційний характер, які поступово змінювались і якщо в праці 1968 року [9] колективом авторів було виділено 3 фізико-географічних зони і 2 степові підзони, то виокремлення третьої підзони у сучасному розумінні, було зроблено у роботах 80-х років, хоча в праці П.Г. Шищенка [10] їй надавався статус природної зони. Останнє ми вважаємо недоцільним, зважаючи на те, що фізико-географічна зона, як ландшафтне утворення, характеризується спільним балансом тепла і вологи. Критерієм виділення фізико-географічної підзони є зміна ґрунтово-рослинного покриву, що і відбувається на півдні України: перехід від чорноземів південних до каштанових ґрунтів, від типчакково-ковилових до полинно-злакових степів [1,2].

Подібна неоднозначність виникає при аналізі карти «Агроґрунтове районування» [7], в якій територія сухостепової підзони виступає сухостеповою агроґрунтовою зоною при тому, що на базі сучасних ландшафтознавчих напрацювань обґрунтовано факт існування трьох степових підзон. Тому необхідним, на нашу думку, є дотримання єдиної системи принципів та підходів як для геокомплексного районування, так і для геокомпонетних видів районування.

Аналізуючи погляди щодо фізико-географічного районування басейну р. Інгулець на основі трьох найдетальніших схем [4,5,9] (табл. 1), можна побачити головні зміни та доповнення на регіональному рівні. Це, перш за все, виділення третьої степової підзони (1993). На рівні фізико-географічних країв (провінцій) відбувалися зміни назв: в межах лісостепової зони було перейменовано Дністровсько-Дніпровську провінцію на Подільсько-Придніпровський край (2003); в межах північностепової підзони відбулося перейменування Правобережно-Дніпровської провінції на Дністровсько-Дніпровську (1993); назва території Причорноморської південностепової провінції була трансформована у Причорноморську середньостепову та Причорноморсько-Приазовську сухостепову провінції (1993).

Відповідне перейменування спостерігається при аналізі фізико-географічних областей. Назви областей з 1968 року зазнали змін лише у структурі побудови назви: Південна лісостепова область Придніпровської височини → Південно-Придніпровська схилово-височинна область (1993); в межах північностепової підзони: Степова область південних відрогів Придніпровської височини → Південно-Придніпровську схилово-височинну область (1993). Територія Бузько-Дніпровської степової області Причорноморської низовини Причорноморської південностепової провінції схеми стає частиною Бузько-Дніпровської низовинної області Причорноморської середньостепової провінції та Причорноморсько-Приазовської сухостепової провінції з двома областями: Нижньобузько-Дніпровською низовинною та Нижньодніпровською терасово-дельтовою низовинною (1993).

Територія басейну річки Інгулець відзначається субмеридіональним розташуванням в межах двох морфоструктур, – Придніпровської височини і Причорноморської низовини з відповідним діапазоном висот, від 200 м на півночі і 55 м на півдні. Крайня північна частина басейну знаходиться в межах екотонної ділянки між лісостеповою та степовою природними зонами, а крайня південна частина характеризується переходом від середньостепової до південностепової підзони.

У вже згадуваній монографії 1968 р. з фізико-географічного районування України північна частина території басейну р. Інгулець тоді відносилась до Південної лісостепової області Придніпровської височини, зокрема Кремгесівського (Тясминсько-Інгулецького) фізико-географічного району. Північностепова частина басейну на той час була віднесена до Степової області південних відрогів Придніпровської височини, зокрема Кіровоградського (Середньоінгульського), Долинсько-Петрівського (Середньоінгулецького), Інгулецько-Саксаганського (Криворізького) фізико-географічних районів. Решта степової частини басейну р. Інгулець, що в межах Бузько-Дніпровської степової області Причорноморської низовини, була зафіксована в межах Баштанського,

Таблиця 1. Співвідношення таксономічних одиниць фізико-географічного районування та їх назв території басейну р. Інгулець [4,5,9].

Схеми ФГР	Східноєвропейська рівнина				Таксономічні одиниці	
	Країна	Зона	Провінція	Край (провінція)	Область	
Удосконалена схема фізико-географічного районування України (2003). Автори: Маринич О.М., Пархоменко Г.О., Петренко О.М., Шципенко П.Г.	Україна	Лісо-степова	Південно-степова	Дніпровсько-Дніпровська лісо-степова провінція	Південна лісо-степова область Придніпровської височини	
				Північно-степова	Південно-степова	Степова область південних відрогів Придніпровської височини
					Північно-степова	Бузько-Дніпровська степова область Причорноморської низовини
			Північно-степова		Південно-Придніпровська схилово-височинна	
			Степова	Південно-степова	Причорноморська південно-степова провінція	Бузько-Дніпровська степова область Причорноморської низовини
					Дніпровська, Дніпровська лісо-степова провінція	Південно-Придніпровська схилово-височинна область
		Дніпровська, Дніпровська степова провінція			Бузько-Дніпровська низовинна	
		Середньо-степова		Причорноморська середня степова провінція	Бузько-Дніпровська низовинна	
				Південно-степова	Причорноморська-Приазовська сухо-степова провінція	Нижньо-дніпровська терасово-дельтова низовинна
					Південно-степова	Південно-Придніпровська височинна область
		Лісо-степова	Північно-степова	Полтавсько-Придніпровський край	Південно-Придніпровська схилово-височинна	
				Дніпровсько-Дніпровський край	Південно-Придніпровська схилово-височинна	
Степова	Середньо-степова	Причорноморський край	Бузько-Дніпровська низовинна			
		Причорноморсько-Приазовський край	Нижньо-бузько-Дніпровська низовинна			
Степова	Південно-степова	Причорноморсько-Приазовський край	Нижньо-бузько-Дніпровська низовинна			
			Нижньо-дніпровська терасово-дельтова низовинна			

Високопільсько-Апостолівського, Снігурівського, Висунь-Інгулецького та Нижньоінгулецького Дніпровського фізико-географічних районів. Отже, на кінець 60-х років басейн р. Інгулець був віднесений до двох фізико-географічних зон, трьох фізико-географічних областей і восьми фізико-географічних районів. Важливо тут зазначити, що автори згаданої монографії звертають увагу на наявність в межах Нижньоінгулецько-Дніпровського району яскравого розвитку галогенних ґрунтів, про що у більш північних районах майже не згадується.

За «Удосконаленою схемою фізико-географічного районування України» (2003) на території басейну річки Інгулець виділяється 2 фізико-географічні зони, 3 степових підзони, 4 краї, 5 областей та 16 районів (рис. 1). Лісостепова частина басейну займає крайню північну частину басейну з лише одним районом. Більша частина території басейну розміщена в північностеповій та середньостеповій підзонах, де виокремлено 20 районів. Така кількість виділів обумовлена тим, що межі субмеридіонального спрямування проведені по долинам річок або по вододільним ділянкам, поряд з тим, що конфігурація басейну є досить непропорційною і змінною за тополого-метричними показниками. Слід зазначити, що виділено великі райони, які повністю розміщені на площі водозбірного басейну, – це Середньоінгулецько-Саксаганський та Нижньовисунсько-Інгулецький. На крайньому півдні, де відбувається впадіння р. Інгулець в р. Дніпро, простягається сухостепова підзона з двома областями і двома районами.

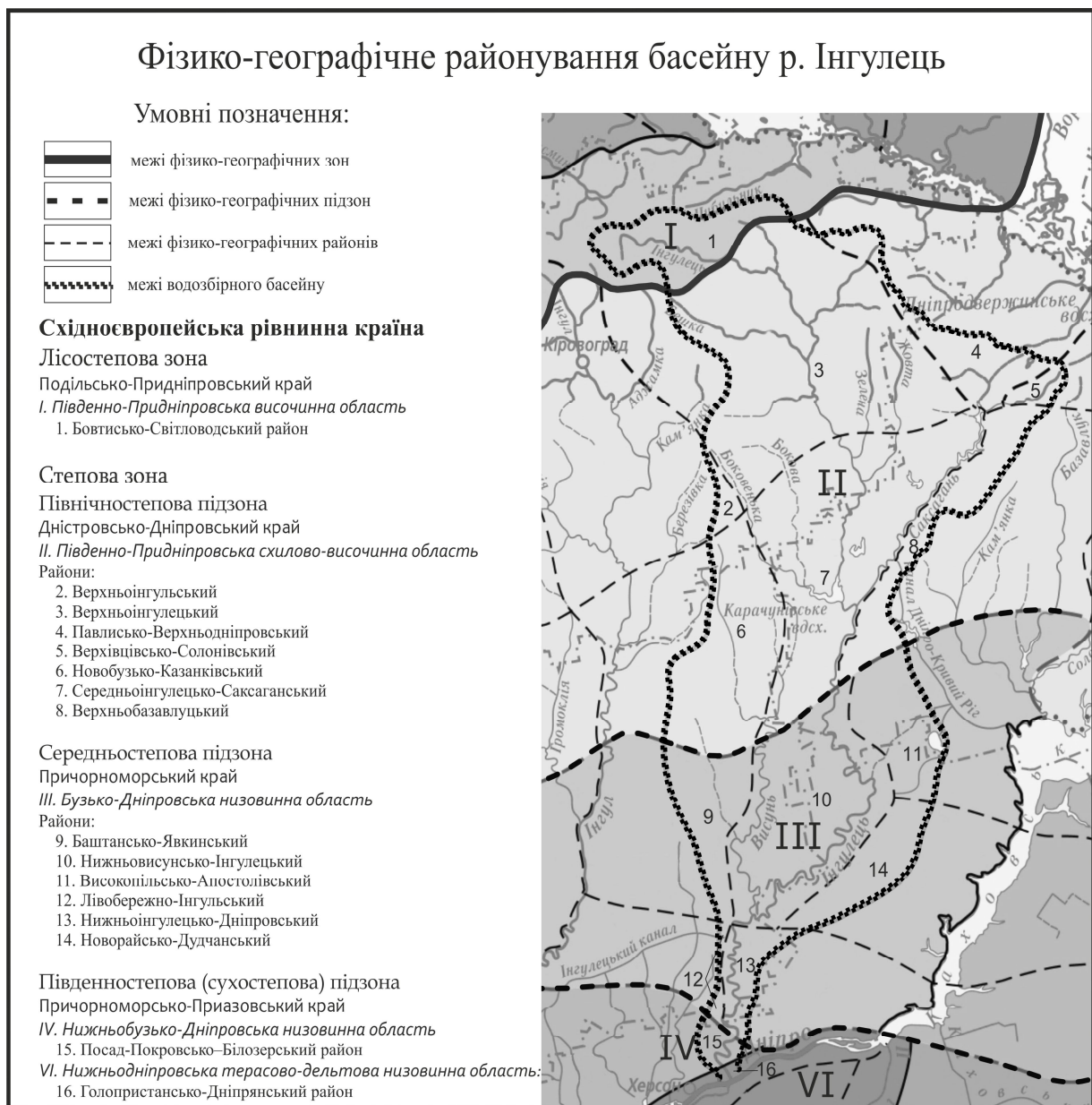

Рис. 1. Фізико-географічне районування басейну р. Інгулець [7].

Аналіз схем фізико-географічного районування території України надав можливість здійснити фізико-географічне районування басейну р. Інгулець, яке може бути покладеним в основу різних видів зонування цього регіону, зокрема гідроекологічного, рекреаційного та природо-охоронного.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кривульченко А.І. Сухі степи Причорномор'я та Приазов'я: ландшафти, галогеохімія ґрунто-підґрунтя: Моногр. / А.І. Кривульченко. — К.: Гідромакс, 2005. — 345 с.
2. Кривульченко А.І. Сухостепові ландшафтні комплекси: поширення та систематика // Український географічний журнал. — 2001, № 2. — С. 22-27.
3. Маринич А.М., Пашенко В.М., Шищенко П.Г. Природа Украинской ССР: Ландшафты и физико-географическое районирование. — К.: Наукова думка, 1985. — 224с.
4. Маринич О. М. Удосконалена схема фізико-географічного районування України / О. М. Маринич, Г.О.Пархоменко, О.М. Петренко, П.Г. Шищенко // Укр. географ. журн. - 2003. - № 1. - С. 16-20.
5. Маринич О.М., Шищенко П.Г. Фізико-географічне районування / Географічна енциклопедія України. — К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1989-1993. Т.3: П-Я. — С. — 340-343.
6. Маринич О.М. Фізична географія України. О.М. Маринич, П.Г. Шищенко. — К.: Знання, 2005. — 511 с.
7. Національний атлас України. - К.: ДНВП «Картографія», 2009. — 440 с.
8. Танфильев Г.И. Географические работы. — М.: Гос. изд-во географической литературы, 1953. — 676 с.
9. Физико-географическое районирование Украинской ССР / Под ред. Попова. В.А., Маринича А.М., Ланько А.А. Киев: Университет, 1968. 683 с.
10. Шищенко П.Г. Прикладная физическая география. — К.: Вища школа., 1988. — 192 с.

Ірина ПОПОВА

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА ТЕРИТОРІЇ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ (ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ)

(студентка IV курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент кафедри географії та геоєкології

О.Л. Миргородська

Протягом тривалого історичного періоду економісти, історики й політичні діячі всіляко применшували роль малого бізнесу в економіці. Але прогресивні політики усвідомили, що ринкова економіка сприятиме конкурентоспроможності вітчизняних виробників, матиме вирішальний вплив на всю економіку. Саме тому у вітчизняній економічній науці з'явилось досить багато праць, де науковці висловлюють свої, часто неоднозначні, думки щодо місця малого підприємництва в сучасній економічній ситуації.

Перші спроби теоретично осмислити підприємництво було зроблено ще у XVII ст., згодом ці дослідження продовжили Ж. Сей, А. Сміт, К. Маркс та інші видатні економісти. Термін «підприємництво» ввів у науку Р. Кантіллон, розуміючи під ним економічну функцію особливого роду, зміст якої тісно пов'язаний з ризиком ведення господарської діяльності. В основу сучасних досліджень підприємництва покладено ідеї провідних економістів світу Й. Шумпетера, Ф. Хайека та їх послідовників. Згідно з їх поглядами: статус власника не є визначальною ознакою підприємця; підприємництво розглядається як функція господарсько-політичного середовища, що і визначає його можливості, типи, мотивації. Змістом підприємництва є одержання нових комбінацій факторів виробництва та обігу, реформування виробництва за допомогою використання різноманітних можливостей для випуску нових або вже існуючих товарів (послуг) із застосуванням нових методів, відкриття нових джерел сировини, ринків, поліпшення організації виробництва тощо. [3]

Мале підприємництво виконує низку функцій.

По-перше, формує конкурентне середовище. По-друге, оперативно реагуючи на зміни кон'юнктури ринку, надає ринковій економіці необхідної гнучкості. По-третє, величезним є внесок малого підприємництва в здійснення прориву у галузі електроніки, кібернетики, інформатики. Четверте. Мале підприємництво робить вагомий внесок у вирішення проблеми зайнятості. П'яте. Мале підприємництво сприяє пом'якшенню соціальної напруги і демократизації ринкових відносин, бо саме воно є фундаментальною основою формування середнього класу. [2]

Метою статті є дослідження особливостей територіальної організації малого підприємництва на території Кіровоградської області.

Україна початку XXI ст. характеризується позитивними тенденціями розвитку малого підприємництва. Так, у 2000 році кількість малих підприємств (на 10 тис. наявного населення) становила 44, у 2005 році показник кількості малих підприємств збільшився майже в два рази і становив 72, а у 2010 році їх кількість зменшилась на 9, і становила 63. Тобто, у період 2000 – 2005 рр. кількість підприємств поступово зростала, і у 2005 році досягла свого максимуму. [1, 7]

Розвиток малого підприємництва має значне місце і на території Кіровоградської області. У 2000 році управлінням статистики Кіровоградської області було зареєстровано (на 10 тис. наявного населення) 38 малих підприємств, у 2005 році кількість малих підприємств зросла до 51, у 2010 році їх кількість становила 55. Тобто, тенденції розвитку малих підприємств у Кіровоградській області можна охарактеризувати як позитивні.

У територіальному аспекті загальна кількість малих підприємств також має тенденцію до зростання в усіх районах та містах Кіровоградської області. Так, найбільша кількість малих підприємств у 2000 році була зосереджена у таких містах та районах (на 10 тис. наявного населення): м. Кіровоград – 74, м. Світловодськ – 65, м. Знам'янка – 39, у Бобринецькому районі – 33, Кіровоградському – 39, по 25 в Ульяновському та Новоукраїнському, по 24 в Гайворонському та Долинському районах. Найменша кількість малих підприємств у 2000 році зафіксована у таких районах, як: Добровеличківському – 13, Знам'янському – 15, Маловисківському – 15, Новоархангельському, Компаніївському та Устинівському по 17.

А у 2010 році найбільшу кількість малих підприємств було зареєстровано у м. Кіровоград – 109, м. Світловодськ – 72, у Кіровоградському районі – 73, Світловодському – 53, Онуфріївському – 42. Найменшу кількість – у Знам'янському районі – 23, Добровеличківському, Устинівському та Петрівському районах – 24. [4, 5, 6]

Важливим показником діяльності та розвитку малих підприємств є зайнятість та кількість найманих працівників. У 2000 році кількість найманих працівників у Кіровоградській області становила 34490, у 2005 році – 33671, а у 2010 році – 33349. Таким чином у період з 2000 по 2010 рік кількість найманих працівників скоротилася на 1141.

За галузевою ознакою найбільшу кількість найманих працівників у 2000 році було зафіксовано у сфері торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку і становила 10799, у промисловості – 7496, у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві – 4990, будівництві – 3673; а найменша кількість найманих працівників спостерігалась у таких сферах, як: охорона здоров'я та надання соціальних послуг – 239, освіта – 353, діяльність готелів та ресторанів – 1010. [5, 6]

У 2010 році найбільшу кількість найманих працівників було зафіксовано у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві – 6511, торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 6817, промисловості – 6434, операцій з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг підприємствам – 5634. Значно зменшилась кількість найманих працівників у сфері освіти – 76, охорони здоров'я та надання соціальної допомоги – 319.

2010 рік характеризується найбільшою кількістю зайнятих у м. Кіровоград – 13779, м. Олександрія – 3105, Кіровоградському – 1946, Новоукраїнському – 925, Маловисківському районах – 913, найменша кількість зайнятих була у таких районах, як: Устинівському – 308, Компаніївському – 310, Знам'янському – 360. (Рис. 1).

Вирішальними для розвитку малих підприємств є фінансові результати, які відображають мету підприємницької діяльності, її дохідність. Основним фінансовим результатом діяльності підприємства є його дохід і прибуток.

Вивчаючи ефективність діяльності підприємств, ми розглядали обсяги реалізованої ними продукції. Всього у 2000 році виручка від реалізації становила 660668 тис. грн., в 2005 році – 1288540,4 тис. грн., в 2010 році – 6446100,8 тис. грн.

У 2000 році найбільші обсяги реалізованої продукції було зареєстровано в галузі торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 415326,9 тис. грн., промисловості – 92899,6 тис. грн., сільського господарства, мисливства, лісового господарства – 54389,3 тис. грн., будівництві – 36743,1 тис. грн.. Найменші обсяги робіт та послуг мають місце в сфері охорони здоров'я та надання соціальної допомоги – 794,1 тис. грн., освіти – 1643,6 тис. грн., діяльність готелів та ресторанів – 7209,8 тис. грн., надання комунальних послуг та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту – 7382,1 тис. грн. [4]

У 2010 році на перше місце за найбільшими обсягами реалізованої продукції вийшла сфера сільського господарства, мисливства, лісового господарства – 683258,1 тис. грн., потім сфера промисловості, обсяги реалізованої продукції якої дорівнювали 596733,3 тис. грн.. Найменші обсяги робіт та послуг залишилися незмінними у порівнянні з попередніми роками: освіта – 5620,9 тис. грн., охорона здоров'я та надання соціальної допомоги – 10757,2 тис. грн., діяльність готелів та ресторанів – 27412,3 тис. грн. [6]

За територіальною ознакою найбільший обсяг реалізованої продукції у 2000 році було зареєстровано у м. Кіровоград – 339 451,7 тис. грн., м. Олександрія – 62157,1 тис. грн., м. Світловодськ – 52472,7 тис. грн., у Кіровоградському районі – 32306,1 тис. грн., Новоукраїнському – 16182,9 тис. грн., Долинському – 16075,3 тис. грн., Гайворонському – 15885,1 тис. грн.. Найменші обсяги реалізованої продукції спостерігалися в Устинівському – 2232,2 тис. грн., Компаніївському – 3309,2 тис. грн. та Вільшанському районах – 3843,9 тис. грн.

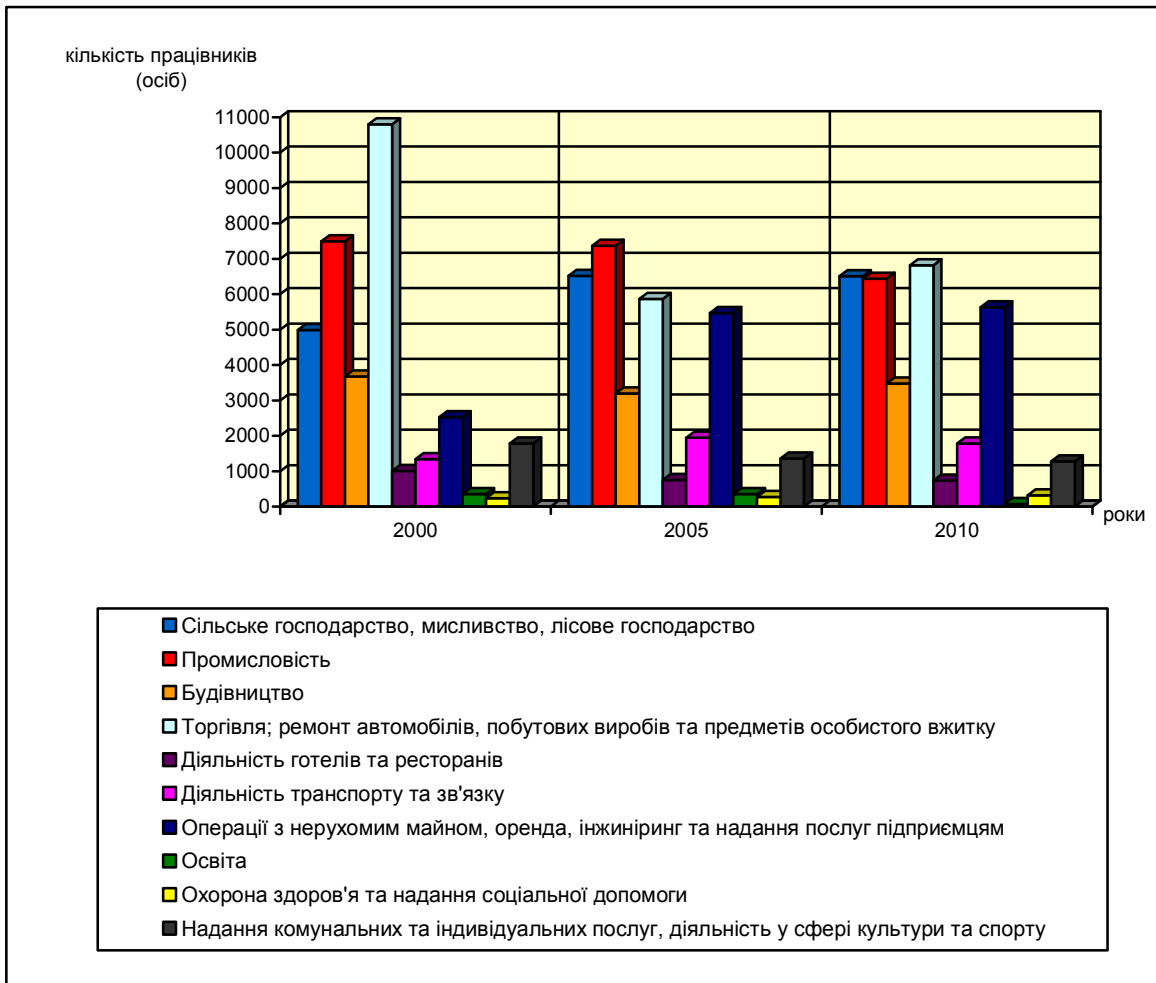

Рис.1 Кількість найманих працівників за видами економічної діяльності

У 2010 році картина залишилася незмінною. Тільки показники обсягів зросли більш як в два рази по всіх районах області.

Так, у 2010 році найбільший обсяг реалізованої продукції мали м. Кіровоград – 3 419 813,1 тис. грн., м. Олександрія – 662670,7 тис. грн., м. Світловодськ – 621380,5 тис. грн., у Кіровоградському районі – 411334,9 тис. грн., Новоукраїнському – 164467,0 тис. грн., Долинському – 129786,4 тис. грн.. Найменші обсяги були зафіксовані в Компаніївському – 22333,7 тис. грн.. Устинівському – 25305,1 тис. грн.. [4, 5, 6]

Всі малі підприємства станом на 2007 рік мали 63,9 млн. грн. прибутку, а у 2008 році малі підприємства мали 81,8 млн. грн. збитку, у 2009 році збиток дорівнював 58,3 млн. грн., тобто зменшився на 29,5 млн. грн.

Найбільш прибутковими на 2007 рік були підприємства сільського господарства, мисливства, лісового господарства, і прибуток становив 92,9 млн. грн., у 2008 році прибуток дещо скоротився і дорівнював 32,6 млн. грн., а у 2009 році прибуток від діяльності підприємств сільського господарства, мисливства, лісового господарства досяг максимального значення – 126,8 млн. грн.; у 2007 році прибуток у сфері будівництва становив 12,2 млн. грн., у 2008 році – 9,3 млн. грн., а у 2009 році підприємства сфери будівництва стали збитковими, і їх збиток становив 29,7 млн. грн. Також прибутковими були підприємства фінансової діяльності (2007 рік – 4,4 млн. грн., 2008 рік – 8 млн. грн., 2009 рік – 10,8 млн. грн.).

Збитковими були підприємства промисловості (2007 р. – 9 млн. грн., 2008 рік – 22,5 млн. грн., 2009 р. – 26,3 млн. грн.); торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів, предметів особистого вжитку (2007 р. – 2,3 млн. грн., 2008 р. – 45,3 млн. грн., 2009 р. – 101,6 млн. грн.). (Рис.2).

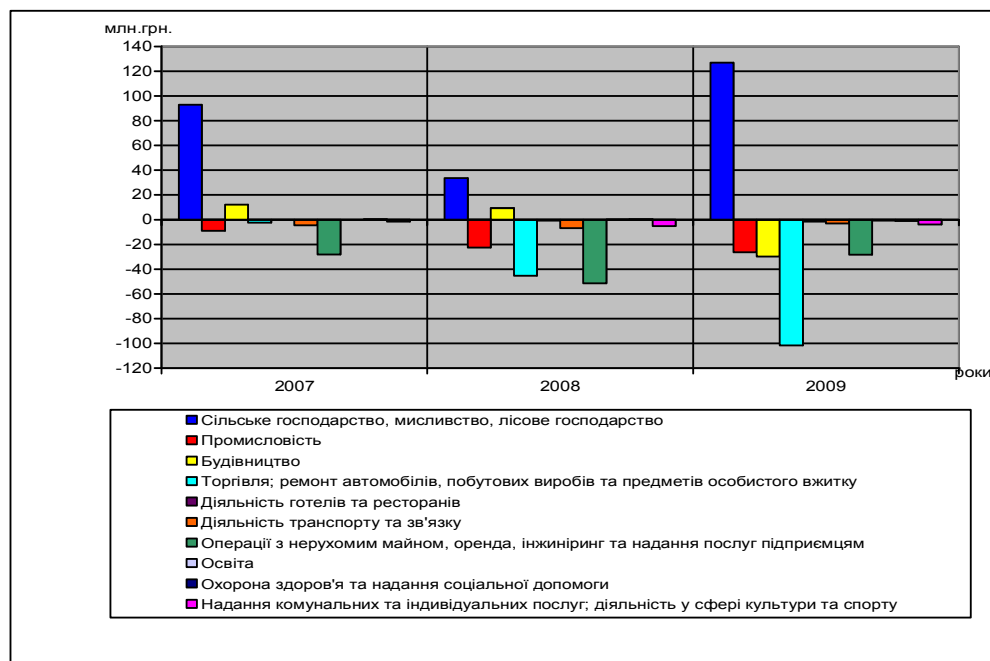

Рис. 2. Прибуткові та збиткові малі підприємства

Ознайомившись з прибутками і збитками підприємств, не можна повністю охарактеризувати, наскільки ефективно працювали ці підприємства. Для цього потрібно розглянути рентабельність підприємств.

Проаналізувавши дані Головного управління статистики у Кіровоградській області, ми отримали наступні дані, так на 2007 рік найвищий рівень рентабельності (36,1%) мали підприємства, які працювали в галузі сільського господарства, мисливства, лісового господарства, друге місце посідали малі підприємства сфери будівництва (3,9%). Найнижчий рівень рентабельності (збитковості) мали малі підприємства, які працювали у сфері операцій з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг підприємцям, і відсоток їхньої збитковості становив -20,7. Також не рентабельними були підприємства торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (-8,4%), промисловості – (-8,1%).

У 2008 році ситуація щодо рентабельності малих підприємств суттєво не змінилася, найвищий показник рентабельності, як і в 2007 році мали підприємства сільського господарства, мисливства, лісового господарства, але цей показник зменшився на 17,8 % і становив 18,3 %, друге місце посіли підприємства фінансової діяльності (9,8 %), а третє місце займали підприємства сфери будівництва (4,4 %), хоча їхній показник рентабельності зріс на 0,5 % в порівнянні з 2007 роком. Найнижчу рентабельність станом на 2008 рік мали підприємства сфери операцій з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг підприємцям (-12 %), цей показник зменшився на 8 % у порівнянні з попереднім роком. Також найнижчі показники рентабельності мали місце у таких сферах роботи малого підприємництва, як: торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – (-7,4 %), промисловість – (-3,5 %).

У 2009 році картина залишилась аналогічною щодо показників найвищої рентабельності (доходності). Найвищий показник рентабельності (39,2 %) характерний для сільського господарства, мисливства, лісового господарства, він є максимальним у порівнянні з попередніми роками (2007 – 2008 рр.)

А загальна картина щодо показників найнижчої рентабельності дещо змінилась: на перше місце за показниками збитковості вийшли малі підприємства, які працювали у галузі торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – (-22,5 %), друге місце займали підприємства сфери будівництва – (-6,9 %), які у порівнянні з попередніми роками були рентабельними, і показник їх рентабельності коливався в межах від 3,9 % у 2007 році до 4,4 % у 2008 році. Порівнявши показники збитковості в 2008 і 2009 рр. щодо діяльності малих підприємств працюючих у галузі промисловості можна сказати, що цей показник збільшився у негативний бік на 1,7 %, і станом на 2009 рік дорівнював – (-5,2 %), тоді як у 2008 році становив – -3,5 %.

Всі інші малі підприємства задіяні в різних сферах економічної діяльності (рибальство, рибицтво; діяльність готелів та ресторанів; діяльність транспорту та зв'язку; освіта; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та

спорту) характеризувалися незначними показниками рентабельності, а інколи, в окремі роки незначними показниками збитковості, які коливалися в межах від -0,4 % (збитковості) до 0,7 % (дохідності). [4, 5]

Таким чином, проведене дослідження дозволяє нам зробити такі висновки.

Головними причинами гальмування розвитку малого підприємництва в Україні і в Кіровоградській області є: відсутність дійового механізму реалізації державної політики щодо підтримки малого підприємництва, важкий тягар оподаткування, відсутність належного нормативно-правового забезпечення розвитку малого бізнесу тощо.

Державна політика має зосередитися на питаннях впровадження спрощеної системи бухгалтерського обліку та звітності малих підприємств; розробки та прийняття цільових регіональних програм розвитку і підтримки малого підприємництва; створення спеціалізованої банківської установи або установи з кредитування малого підприємництва та ін.

Вважаємо, що найбільш перспективними для підтримки з боку органів місцевого самоврядування повинні стати ті галузі малого бізнесу, які мають перспективи до створення нових робочих місць і ті, які характеризуються найвищою прибутковістю.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Борейко В.І. Тенденції розвитку малого бізнесу в Україні / В.І. Борейко // Економічний простір. – 2009. - №22/2. – 63 с.
2. Варналій З.С. Малий бізнес України: проблеми становлення та перспективи розвитку // Урядовий кур'єр. – 1995. - № 62-63. – 187с.
3. Варналій З. Мале підприємництво: Основи теорії і практики / З. Варналій – 2-ге вид., – К.: Знання, КОО, 2003. – 285с.
4. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2000 р., 2005 р., 2010 р. / За ред. Л.Б.Дівель / Головне управління статистики у Кіровоградській обл., 2001, 2006, 2011. – 486 с.
5. Державний комітет статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Ілона ПОШТАРУК

ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ЖИТЛОВИХ СУБСИДІЙ НАСЕЛЕННЮ УКРАЇНИ І КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент кафедри географії та геоєкології

О. Л. Миргородська

Субсидії є звичайним і вельми поширеним інструментом реалізації економічної політики урядів, який використовується для розв'язання широкого спектра проблем, зумовлених особливостями соціально-економічного розвитку країн. Вони застосовуються для вирівнювання виробничих, економічних і соціальних умов окремих регіонів країни; для підтримки зайнятості, для сприяння підготовці та перепідготовки кадрів; для впровадження комплексних економічних і соціальних програм, спрямованих на прискорення розвитку в країнах; для підтримки науково-дослідницьких програм тощо.

Різні автори трактують поняття «субсидія» по-різному. За визначенням авторів бюджетного кодексу Російської Федерації «субсидія» визначається як бюджетні кошти, що надаються бюджету іншого рівня, фізичній або юридичній особі на умовах часткового фінансування цільових видатків [1].

У Житловому кодексі України це поняття трактується як допомога держави, що здійснюється з метою відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг у вигляді безготівкової допомоги малозабезпеченим сім'ям, у зв'язку із підвищенням плати за житло та житлово-комунальні послуги [2].

Удалов Т.Г. визначає поняття «субсидія» як фінансову або іншу підтримку державними органами виробництва, переробки, продажу, транспортування, експорту, споживання товару, у результаті якої суб'єкт господарювання країни експорту одержує пільги [3].

Таке явище як субсидія є важливим джерелом фінансування місцевих бюджетів країн Західної, Східної Європи, Північної Америки, країн СНД. Наприклад у Нідерландах існує більше ніж 500 видів різноманітних цільових субсидій, у США – більше ніж 200, у Великій Британії – близько 50 [2].

У Франції і Великій Британії розрізняють прямі та непрямі субсидії. Перші спрямовують у галузі, розвитку яких є вельми необхідним для економіки країни в цілому; непрямі субсидії здійснюються за допомогою податкової та кредитної політики [4].

У країнах СНД пільги, що надавались за часів існування СРСР, не враховували ступінь нужденності тих, хто їх отримував. На сьогоднішній день більшість із цих пільг або монетизовані, або скасовані. У Росії та Білорусі окремі види пільг ще й досі надаються у не грошовій формі.

В Україні для відшкодування сім'ям витрат на оплату житла і комунальних послуг запроваджено Програму житлових субсидій. Згідно із нею, субсидія призначається, якщо розмір плати за житлово-

комунальні послуги в межах санітарної норми перевищує встановлений відсоток середньомісячного сукупного доходу. Розмір субсидії визначається постановами Кабінету Міністрів України та наказами профільних міністерств. Призначення субсидій і контроль за їх цільовим використанням здійснюється відділами (управліннями) субсидій районних державних адміністрацій та виконавчих органів міських і районних рад.

Метою нашої статті є виявлення географічних особливостей надання грошових субсидій на житлово-комунальні послуги в межах України і Кіровоградської області.

Ми проаналізували статистичні дані за період із 2000 до 2011 року і дійшли висновку, що станом на 2000 рік переважна більшість сімей, що отримували субсидії для оплати житлово-комунальних послуг були жителями Донецької (476,1 тис. сімей), Харківської (388 тис. сімей) і Львівської (371,4 тис. сімей) областей. Це відповідно 9,75%, 7,95% і 7,6% від загальної кількості сімей України, що отримували субсидії такого роду. Найменша кількість сімей, що отримували подібні субсидії була зареєстрована у Чернівецькій, Закарпатській, Херсонській областях та у місті Севастополь (відповідно 1,45%, 1,5% та 1,6% від загальної кількості субсидованих сімей).

Аналіз грошових виплат на субсидії для оплати житлово-комунальних послуг за 2000 рік показав, що лідерами серед областей України також були Львівська, Донецька і Харківська області (9,95%, 8,8%, 7,48% відповідно від загальної суми грошових виплат).

У 2005 році ситуація із наданням субсидій на оплату житлово-комунальних послуг виглядала майже аналогічно. Найбільша кількість сімей, що отримували такого роду субсидії проживали у Донецькій, Харківській та Дніпропетровській областях (13,2%, 9%, 5,42% відповідно від загальної кількості субсидованих сімей). Разом із тим констатуємо, що загальна кількість сімей, що отримували субсидії у Донецькій і Харківській областях, у 2005 році скоротилась із 476,1 тис. до 187,5 тис та із 388 тис. до 128,4 тис. відповідно. Серед областей України із найменшою кількістю сімей, що отримували субсидії були Миколаївська, Рівненська і Чернівецька (1,9%, 1,64% і 1,8% відповідно від загальної кількості субсидованих сімей в Україні).

Найбільшу кількість субсидій у грошовому еквіваленті у 2005 році отримали Львівська, Донецька, Харківська області (9,95%, 8,8%, 7,48% від загальної суми грошових виплат по Україні відповідно). Найменшу кількість грошових виплат мали Херсонська, Миколаївська області і АР Крим.

За даними на 2011 рік областями – лідерами за кількістю субсидованих сімей знову були Донецька (14,4% від загальної кількості), Харківська (8,95%) і Дніпропетровська (7,51%). Саме ці три області були лідерами і за розмірами грошових виплат по субсидіям – 14,4%, 9,9% , 7,76% від загальної суми грошових виплат по Україні відповідно. Аутсайдерами за кількістю сімей, яким призначалися грошові субсидії на покриття житлово-комунальних послуг стали Чернівецька, Закарпатська, Волинська області та місто Севастополь (у межах 1,65% – 0,6% від загальної кількості субсидованих державою сімей). За розмірами грошових виплат найгірша ситуація у 2011 році була характерною для Чернівецької, Закарпатської та Миколаївської областей.

Кіровоградська область за період з 2000 до 2011 року і за кількістю сімей, що отримували грошові субсидії на житлово-комунальні послуги, і за кількістю грошових виплат на них входила до числа областей-аутсайдерів. Особливістю нашої області було те, що за період із 2000 до 2005 року кількість сімей, що отримували грошові субсидії і розміри грошових виплат зростали, а з 2005 до 2011 року обидва показники скорочувались.

Ми детально проаналізували ситуацію із наданням грошових субсидій населенню Кіровоградської області. За даними Кіровоградського обласного управління статистики у 2000 році грошові субсидії на житлово-комунальні послуги отримало 159 тисяч сімей на загальну суму 4 млн. 903 тис. гривень [5]. Переважна більшість сімей, що отримували такі субсидії проживали на території м. Кіровограда (42,4 тис.), м. Олександрії (18,4 тис.) та на території Долинського району (7,6 тис.). Частка м. Кіровограда становила 26,6%, м. Олександрії – 11,6% від загальної кількості сімей, охоплених субсидіями, частка Долинського району – близько 5%. За загальною кількістю коштів, що були виділені сім'ям, лідирували м. Кіровоград (1млн. 343 тис. грн.), м. Олександрія (777,5 тис. грн.) і м. Світловодськ (586,4 тис. грн.).

Найменша кількість сімей, що отримували субсидії на житлово-комунальні послуги було зафіксовано у 2000 році в Устинівському, Новгородківському, Вільшанському і Знаменському районах області (0,8%, 0,9%, 1,2%, 1,2% від загальної кількості субсидованих сімей відповідно). Вільшанський, Устинівський, Голованівський райони області отримали найменшу кількість грошових надходжень на забезпечення субсидій (9,5 тис. грн., 15,5 тис. грн., 17,7 тис. грн. відповідно) (Рис.1,2).

У 2011 році лідерами і за кількістю сімей, що отримували субсидії на житлово-комунальні послуги, і за розмірами грошових надходжень на них залишались м. Кіровоград, м. Олександрія і м. Світловодськ [5]. Однак загальна кількість таких сімей по місту Кіровограду у порівнянні із 2000 роком скоротилась у 2,7 рази (із 42,4 тис. до 15,7 тис.), по м. Олександрія – у 2,1 рази (із 18,4 тис. до 8,9 тис.). Подібний стан речей може свідчити або про зростання рівня сукупного прибутку у багатьох сім'ях, або про відсутність бажання населення витрачати час на оформлення великої кількості паперів.

Найменша кількість сімей, що отримувала субсидії на житлово-комунальні послуги у 2011 році була зафіксована в Устинівському, Онуфріївському, Вільшанському, Кіровоградському і Компаніївському районах області. Найменшу кількість коштів на вирішення цього питання отримали Вільшанський, Новоукраїнський та Устинівський райони (Рис. 1,2).

Наше дослідження дозволяє зробити кілька основних висновків: – різного роду субсидії були і залишаються поширеним інструментом реалізації економічної політики урядів колишніх радянських республік та урядів розвинених країн Європи і Північної Америки; – саме поняття «субсидія» різними авторами трактується по-різному; – існують географічні відмінності у забезпеченні субсидіями на житлово-комунальні послуги населення східних (Донецька, Харківська, Дніпропетровська області мають найвищі показники) та західних і південних областей України (Чернівецька, Закарпатська, Херсонська – найнижчі); – на території Кіровоградської області основну частину субсидій на житлово-комунальні послуги отримують сім'ї м. Кіровоград, м. Олександрія та м. Світловодськ; – скорочення загальної кількості сімей, що отримують субсидії на житлово-комунальні послуги у Кіровоградській області, скоріше за все обумовлене небажанням населення витрачати час на оформлення великої кількості необхідних паперів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бюджетный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс] // режим доступа: <http://bk-rf.ru/>.
2. Анимица Е. Г., Тертышный А. Т. Основы местного самоуправления. Учебник./ Анимица Е. Г., Тертышный А. Т.— М., 2000.- 201 с.
3. Удалов Т.Г. Конкурентное право: Навч. посіб./ Т. Г. Удалов. — К.: Школа, 2004. — 496 с.
4. Черноморова Т.В. Политика финансирования местных органов власти в Великобритании : Реферат на книгу Travers T. The Politics of Local Government Finance. / Т.В.Черноморова; Отв. за вып. С.Л. Зарецкая. - М., 1994. - с 5, 9-10.
5. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2002 - 2011 рік / Державний комітет статистики в Кіровоградській обл. За ред. Л.Б. Дівель. – Кіровоград, 2011. – 524 с.

Світлана САМОЙЛОВСЬКА

ДОСЛІДЖЕННЯ ВБИРНОЇ ЗДАТНОСТІ ҐРУНТІВ КІРОВОГРАДЩИНИ ПРИ ВНЕСЕННІ АЗОТНИХ ДОБРІВ

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – канд. хім. наук, доцент Л.М. Лопатенко

Ґрунт є основним та незамінним засобом сільськогосподарського виробництва, який забезпечує людей продуктами та сировиною, є джерелом живлення для рослин та тварин.

Головна властивість ґрунтів – це їх родючість, що залежить від сукупності багатьох факторів: складу ґрунту, його фізичних, хімічних, фізико-хімічних і біологічних властивостей.

Ці властивості значно змінюються при застосуванні добрив, які, в свою чергу, зазнають перетворень, взаємодіючи з ґрунтом, що істотно впливає на умови живлення рослин, величину та якість врожаю.

Вивченню питання про вплив добрив на ґрунт присвятили свої дослідження І.Х. Гебенштрейт, Даніель Теер, Юстус Лібіх, Уей, І.Г. Валеріус, М.В. Ломоносов, В.В. Докучаєв, П.А. Костичев, В.Р. Вільямс, К.К. Гедройц, О.Н. Соколовський, Д.М. Прянишников.

Однак більшість питань цієї проблеми, залишаючись актуальними на сучасному етапі розвитку агропромислового виробництва, потребують дальшої розробки. Одночасно з різким зростанням виробництва добрив значно розширюється їх застосування. Виникає потреба у розумінні та правильності їх внесення в ґрунти, щоб покращити їх родючість. [1-3]

У наш час раціональне використання добрив і одержання високих урожаїв сільськогосподарських культур неможливе без агрохімічних досліджень, необхідних для оцінки родючості ґрунту, встановлення науково обґрунтованих доз добрив, без контролю за потребою рослин в елементах живлення в процесі їх росту і розвитку, без визначення якості продукції і добрив. [3]

Тому обов'язково потрібно знати фізико-хімічні властивості ґрунту, щоб цілеспрямовано керувати фізіолого-біохімічними процесами в рослинному організмі, які забезпечують ріст та розвиток рослин та сприяють збільшенню врожаю.

У зв'язку з цим, дана робота була спрямована на вивчення фізико-хімічних закономірностей поглинальної здатності ґрунтів Кіровоградщини до іонів NH_4^+ , які містяться в азотних добривах.

Актуальність тематики роботи набуває все більшого значення у зв'язку з необхідністю раціонального використання добрив, що пов'язано в тому числі з процесами адсорбції ґрунтовим вбирним комплексом.

Саме однією з найважливіших властивостей ґрунту є поглинальна здатність, що має велике значення в теорії використання добрив. Взаємодіючи з ґрунтами, мінеральні добрива утворюють сполуки різної розчинності, рухливості і доступності для рослин. [4]

Метою роботи було вивчення фізико-хімічних закономірностей іонного обміну при внесенні азотних добрив та порівняння поглинальної здатності різних зразків ґрунтів Кіровоградщини до іонів NH_4^+ та їх вплив на кислотність ґрунтів.

Нині агрохімічна наука має більш ніж достатньо доказів того, що під дією мінеральних добрив відбуваються зміни кислотно-основних властивостей ґрунтів. Змінюючи реакцію ґрунтового розчину, мінеральні добрива призводять до підвищення рухомості токсичних елементів і опосередковано діють на процеси переходу їх у рослини. Практикою встановлено, що аміачні добрива краще вбираються ґрунтом, через це вони більш придатні для завчасного внесення. [5, с. 163] Проте основна небезпека від мінеральних добрив полягає в тому, що вони поряд з необхідними для рослин елементами живлення містять різні шкідливі домішки. Тому не випадково для досліджень було обрано аміачні добрива, а саме – аміачна селітра NH_4NO_3 , амоній сульфат $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$.

Для експериментальних досліджень було взято три зразки ґрунту з різних місцевостей Кіровоградщини, а саме: м. Кіровоград (зразок №1), смт Устинівка (зразок №2), с. Велика Виска (зразок №3). При аналізі водної витяжки було виявлено, що жоден з досліджуваних зразків не має сульфат-іонів та гідроген-карбонат іонів, що властиво для кислих ґрунтів. Встановлено, що найбільший вміст катіонів Ca^{2+} та Mg^{2+} у зразку, відібраному в смт Устинівка, а найменший – у зразку с. Велика Виска (табл.1). Також можна прослідкувати, що вміст Кальцію приблизний вмісту Магнію. Результати визначення всіх компонентів водної витяжки зведено в таблицю 1.

Таблиця 1 Аналіз водної витяжки ґрунтів Кіровоградщини

№ зразка	Аніони, мг-екв / %				Кислотність, мг-екв	Катіони, мг-екв / %	
	CO_3^{2-}	HCO_3^-	Cl^-	SO_4^{2-}		Ca^{2+}	Mg^{2+}
1.	1,13/ 0,034	–	0,26/ 0,009	–	–	0,47/ 0,010	0,40/ 0,005
2.	0,48/ 0,014	–	0,21/ 0,007	–	–	0,59/ 0,013	0,49/ 0,006
3.	0,72/ 0,022	–	0,16/ 0,006	–	–	0,42/ 0,007	0,29/ 0,003

Отриманий результат визначення рН водної та сольової витяжок досліджуваних зразків ґрунту [5] вказує на те, що зразки ґрунтів мають середовище близьке до нейтрального та слабколужне, що є також характерною ознакою чорноземів. За величиною рН сольової витяжки виявляють ступінь кислотності ґрунту, за рН водної витяжки зразків ґрунту можна робити висновки про мінералізацію ґрунту.

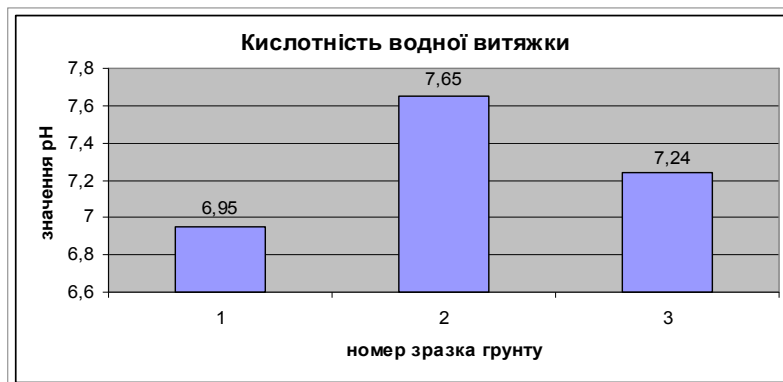

Рис.1 Кислотності (рН) водної витяжки зразків ґрунтів Кіровоградщини

Рис.2. Кислотність (рН) сольової витяжки зразків ґрунтів Кіровоградщини

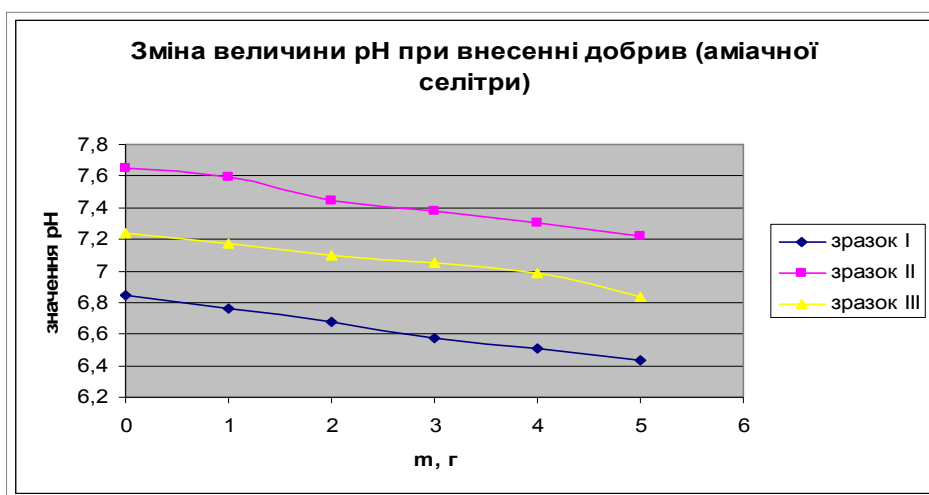

Рис.3. Вплив внесеного азотного добрива на величину рН водної витяжки зразків різних районів Кіровоградщини

Отже, з графіку видно, що при внесенні добрив (NH_4NO_3) значення рН в незначній мірі зменшується в бік підкислення приблизно на 0,5 одиниці.

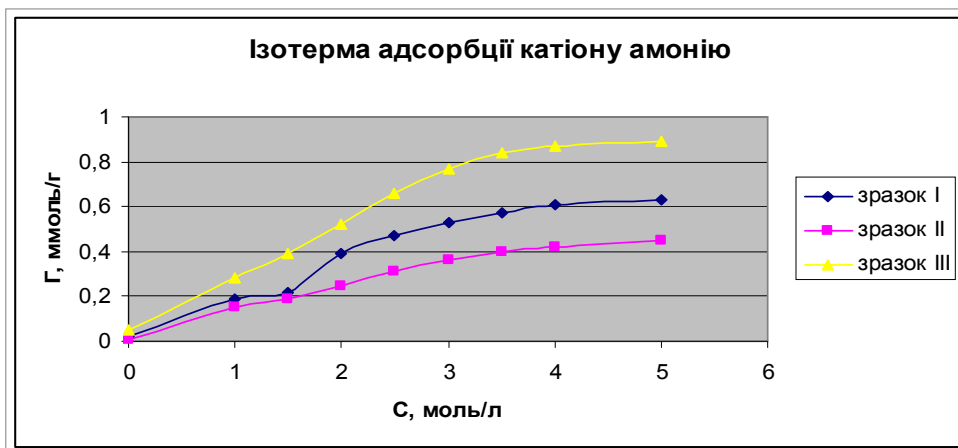

Рис.4. Ізотерми адсорбції катіону NH_4^+ із розчину на поверхні зразків ґрунту з різних районів Кіровоградщини

Дослідження показало, що найбільшою поглинальною здатністю до катіонів NH_4^+ при внесенні аміачної селітри володіє зразок ґрунту, відібраний в Маловиськівському районі, а найменшою – зразок з Устинівського району). Зі збільшенням концентрації добрив ($C(\text{NH}_4^+) = 4\text{-}5$ моль/л) спостерігається досягнення граничної величини адсорбції Γ_∞ . Рівняння Ленгмюра добре описує ізотерми адсорбції процесу поглинання іонів NH_4^+ .

Для визначення Γ_∞ – максимальної кількості катіонів NH_4^+ , що адсорбуються різними зразками ґрунту та K – константи рівноваги процесу адсорбції, одержані результати подані в лінійній формі рівняння Ленгмюра (рис. 5 на прикладі зразка №3).

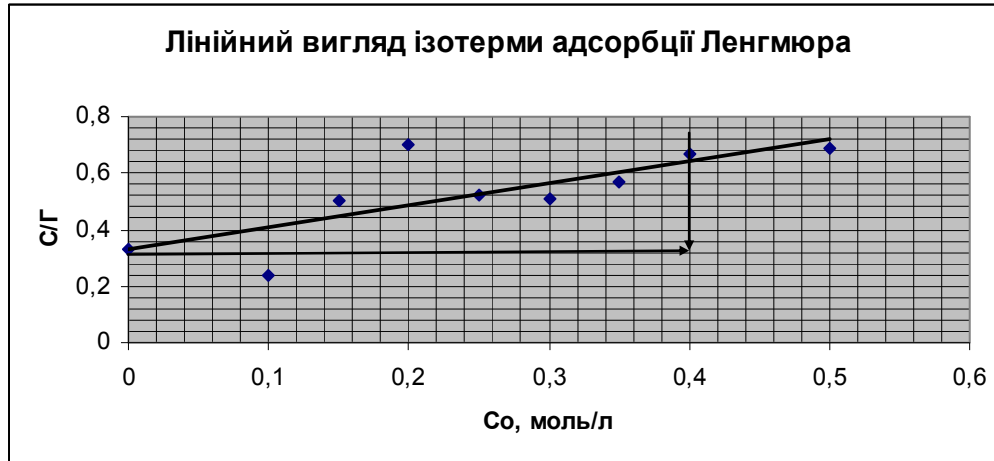

Рис. 5 Лінійний вигляд ізотерми адсорбції іонів NH_4^+ (зразок №3)

Визначенні графічно величини Γ_∞ та K , відповідно дорівнюють: для зразка ґрунту, відібраного в м. Кіровограді $\Gamma_\infty = 2,44$; $K = 0,60$; для зразка ґрунту Устинівського району – $\Gamma_\infty = 5,65$; $K = 0,85$; для зразка ґрунту Маловиськівського району $\Gamma_\infty = 4,07$; $K = 0,69$. На основі аналізу фізико-хімічних закономірностей процесу адсорбції за рівнянням Ленгмюра або Фрейндліха, можливе математичне обґрунтування прийняття оптимальних рішень щодо складанні системи удобрення конкретних ґрунтів.

Але більш точно кількісно описати процеси, що відбуваються, можливо на основі врахування іонного обміну між іонами в ґрунті та в розчині добрива за рівнянням Нікольського. Графічно рівняння Б.П. Нікольського зображується прямою залежності $\Gamma_1/\Gamma_2 = f(C_1/C_2)$ (рис. 6), за тангенсом кута нахилу якої визначають величину константи іонного обміну K_0 . Обчислена за представленими даними на рис.6 константа іонного обміну дорівнює $K_0 = 0,05$.

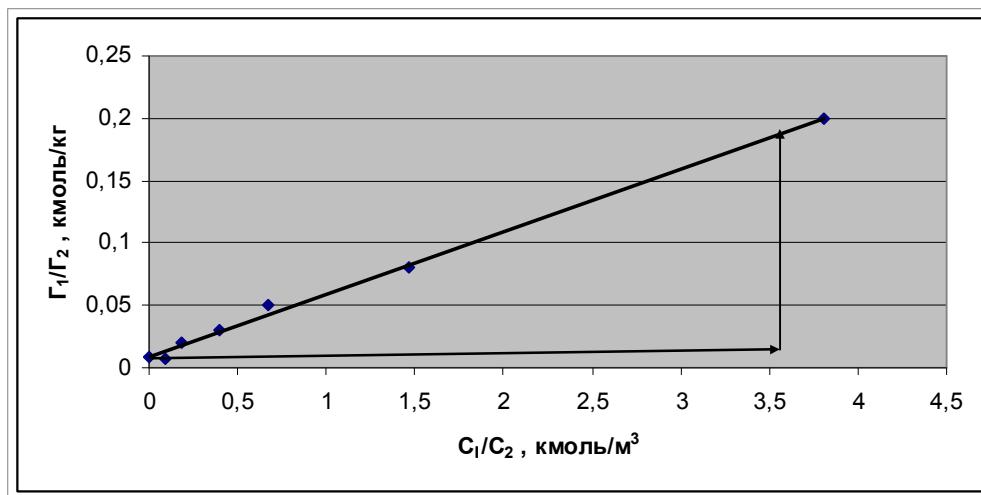

Рис. 6 Лінійний вигляд рівняння Нікольського

Відомо, що властивості ґрунтів та склад добрив суттєво впливають на фізико-хімічні закономірності вбирання ґрунтами іонів.

За результатами експериментальних досліджень встановлено, що з трьох обраних ґрунтів найбільше значення рН водної витяжки (7,65) та рН сольової витяжки (7,23) має ґрунт, відібраний в смт Устинівка. Показано, що при внесенні азотних добрив відбувається підкислення всіх ґрунтів, що досліджувались, значення рН водної витяжки зменшується приблизно на 0,5 одиниць. За аналізом ізотерм адсорбції іонів NH_4^+ виявлено, що найбільшою поглинальною здатністю при внесенні аміачної селітри володіє ґрунт,

відібраний в с. Велика Виска, а найменшою – ґрунт з смт Устинівка. Процес адсорбції іонів NH_4^+ підпорядковуються закономірностям рівняння Ленгмюра. Графічно визначено величини граничної адсорбції та константи рівноваги адсорбції для кожного з ґрунтів. На основі обробки експериментальних результатів можливе прийняття оптимальних рішень щодо складання системи удобрення ґрунтів певного складу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Медведєв В.В. Деградація ґрунтів – пріоритетна проблема. // Вісник аграрної науки. – 2001. - №9, с 14-18.
2. Землеробство з основами ґрунтознавства і агрохімії / За ред. В.П. Гудзя. 2 видання. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 408 с.
3. Березюк С.В. Мінеральні добрива – основа підвищення урожаю // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – Миколаїв, 2001. – Вип. 3.
4. Лісовал А.Г. Методи агрохімічних досліджень. – К.: ВЦ НФУ, 2001. – 247 с.
5. Топольний Ф.П., Гелевера О.Ф., Медведєва О.В. Ґрунтознавство та географія ґрунтів. Навч. Посібник Кіровоград : П.П. Лисенко, КНТУ, 2007. – 208 с.

Юлія СКРИПКА

ДОСЛІДЖЕННЯ ВМІСТУ ГІДРОКСИМЕТИЛФУРФУРОЛУ ТА ДІАСТАЗИ В МЕДІ НАТУРАЛЬНОМУ КВІТКОВОМУ

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – канд. хім. наук, ст. викладач О. В. Терещенко

На сучасному продуктовому ринку мед посідає важливе місце так, як його корисні властивості зумовлені його біологічною природою та його складним хімічним складом. Використання меду як ефективного лікарського засобу ґрунтується на багатьох його властивостях, у тому числі антибактеріальній, бактерицидній, протизапальній і протиалергічній дії. [4]

Мед є невід'ємною частиною харчового раціону майже кожної людини. Разом з тим є досить проблематично придбати справжній якісний мед, що відповідає законодавчим вимогам якості. Адже, для постачальників меду набагато економічно вигідніше є продаж не свіжого меду, з домішками, вартість якого нижча за вартість якісного свіжого меду. Тому більшість пасічників різними методами фальсифікують мед. Такий фальсифікований продукт має не тільки меншу ціну, але й нижчу харчову цінність, а головне не завжди є безпечним. [5]

Метою нашого дослідження було провести моніторинг змін фізико – хімічних показників, а саме діастазного числа (ДЧ) та вмісту гідроксиметилфурфуролу (ГМФ) в досліджуваних зразках меду натурального квіткового при його фальсифікації та встановити відповідність одержаних результатів вимогам державних стандартів України.

Хімічний склад меду не постійний і залежить від джерела збору нектару, району знаходження нектарних рослин, часу збору, зрілості меду, породи бджіл, погодних та кліматичних умов та ін. Однак деякі особливості складу меду є характерними і типовими. Склад меду досить складний, в ньому міститься близько 300 різних компонентів, 100 з них є постійними і є в кожному виді. [2]

Основним ферментом меду є інвертаза. Під її впливом сахароза розщеплюється на глюкозу і фруктозу. З інвертазною активністю меду пов'язано вміст сахарози. Чим вище активність інвертази і довше термін зберігання меду, тим менше міститься в ньому сахарози. При нагріванні меду до 80 °С фермент повністю інактивується.

Найбільш вивчені амілолітичні ферменти меду - альфа- і бета-амілази. Їх сумарна активність визначає діастазне число (ДЧ), яке прийнято виражати в одиницях Готе. [5]

Оцінка якості натурального меду проводиться відповідно до вимог ДСТУ 4497:2005, які поширюються на мед, заготовлюється і реалізовується у різних торгових підприємствах усіх форм власності. Відповідно до ДСТУ 4497:2005 натуральний квітковий мед за органолептичними та фізико-хімічними показниками повинен відповідати вимогам, що прописані в ДСТУ 4497:2005. [1]

Нами було відібрано для дослідження два показника: вміст гідроксиметилфурфуролу та діастазне число. Саме ці два показника яскраво відображають якість та натуральність меду, а також відображають в часі зміни, які відбуваються в меді, після тієї або іншої спроби фальсифікації.

Гідроксиметилфурфурол (ГМФ) - це забруднююча речовина, що утворюється при тривалому зберіганні або в результаті високотемпературної обробки харчових продуктів. З хімічної точки зору - продукт хімічного руйнування цукрів. [3]

Для проведення аналізу були відібрані три види натурального квіткового меду:

Еталонний мед (мед було відібрано за найкращими показниками серед 6 інших зразків), покупний мед (мед був куплений на міському ринку у пасічника), фальсифікований мед (зразок меду, що був навмисно фальсифікований шляхом додаванням до чистого натурального меду інвертованого цукру в співвідношенні 1:1).

Для оцінки якості досліджуваних аналітів були використані методики, що дають змогу оцінити органолептичні показники.

Одержані результати показали, що на протязі трьох місяців дослідження лише еталонний мед по органолептичним показникам відповідає вимогам, зазначеним у ДСТУ 4497:2005. Що стосується фальсифікованого та покупного меду, їхні показники помітно погіршали - присутній аромат карамелі у покупного меду, що є недопустимим, а фальсифікат набув гіркої присмаку.

Проведено визначення вмісту ГМФ. Даний показник був визначений на початку роботи (в вересні місяці) отримані дані були названі «попередніми», а потім на протязі трьох місяців аналіти піддавалися нагріванню при температурі 60 °С та знову проводилось визначення вмісту ГМФ.

Таблиця 1 – Вміст гідроксиметилфурфуролу в досліджуваних аналітах

Досліджувані зразки	Вміст ГМФ, мг/кг			
	Попередні	Жовтень	Листопад	Грудень
Еталонний мед	2,9	7,7	26,9	46,1
Покупний мед (мед з ринку)	4,8	9,6	28,8	48,0
Фальсифікований мед	55,7	60,5	79,7	98,9

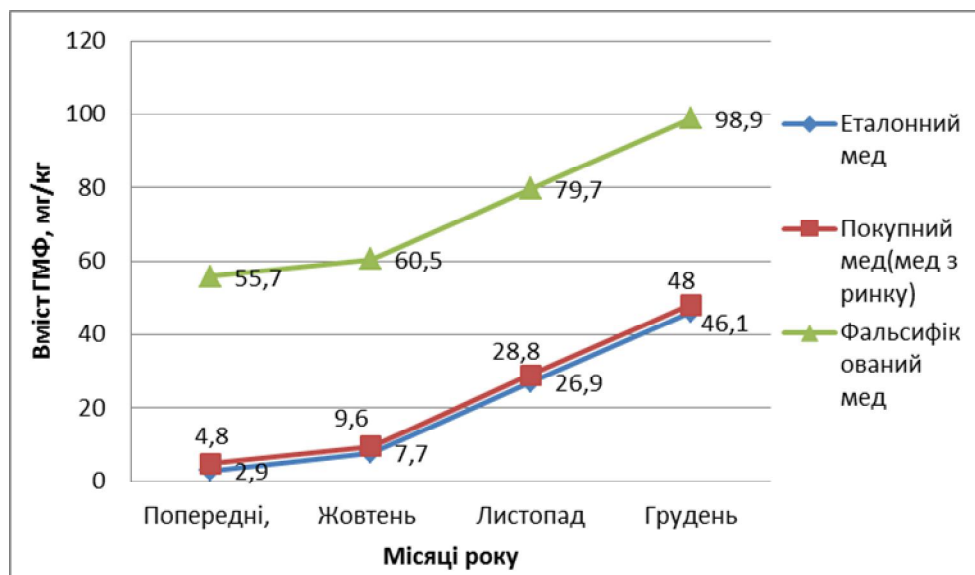

Рис. 1 – Зміна вмісту ГМФ в досліджуваних аналітах

Отримані результати дають змогу зробити висновок, що вміст ГМФ в досліджуваному меді помітно збільшується в процесі нагрівання зразків на протязі трьох місяців. Фальсифікований мед ще з самого початку мав показники, які в два рази перевищували норму. Еталонний та покупний мед після першого нагрівання ще відповідали нормам, але вже після другого нагрівання жоден не відповідав нормам зазначеним в ДСТУ 4497:2005.

Проведено визначення ДЧ в досліджуваних аналітах. Даний показник був визначений на початку роботи (в вересні місяці) отримані дані були названі «попередніми», а потім досліджувалися на протязі трьох місяців.

Таблиця 2 – Значення діастазного числа в досліджуваних аналітах

Досліджувані зразки	Діастазне число, од. Готе			
	Попередні	Жовтень	Листопад	Грудень
Еталонний мед	27,03	23,36	21,13	15,85
Покупний мед (мед з ринку)	16,38	14,14	10,75	8,58
Фальсифікований мед	5,4	3,2	0,54	0

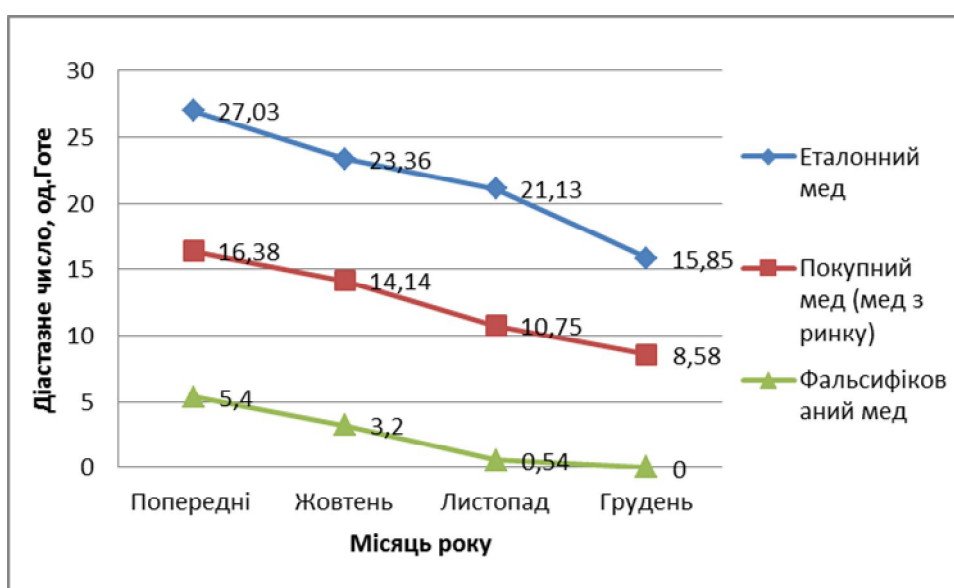

Рис. 2 – Зміна значень діастазного числа в досліджуваних аналітах

Отримані результати дають змогу зробити висновок, що визначення ДЧ в досліджуваному меді помітно зменшується в процесі реакції ферменту діастази з цукрозою на протязі трьох місяців. Фальсифікований мед ще з самого початку мав показники, які не відповідали вимогам стандарту.

Значення ДЧ покупного меду після першого аналізу виявило мінімальне втручання стосовно підкормлювання бджіл цукровим сиропом. В жовтні місяці ДЧ даного аналізу відповідало нормам, але після третього місяця його ДЧ вже не відповідало нормам зазначеним в ДСТУ 4497:2005.

Що стосується еталонного меду, ДЧ даного аналізу на протязі трьох місяців зменшувалось, але за три місяці показник так і не вийшов за межі норм ДСТУ 4497:2005. Це говорить про його високу якість.

Отже, встановлено, що при нагріванні досліджуваних аналітів на протязі трьох місяців, органолептичні показники лише еталонного меду відповідали вимогам, зазначеним у ДСТУ 4497:2005. За даними експериментальних досліджень виявлено не придатність покупного та фальсифікованого меду до вживання після нагрівання при температурі 60 °С, так як з'являється аромат карамелі, що недопустимо згідно з ДСТУ 4497:2005, а після повторного нагрівання фальсифікованого меду взагалі з'явився гіркуватий присмак, який зберігся до кінця дослідження. Визначення ДЧ та ГМФ в досліджуваних зразках меду показали непридатність до вживання фальсифікованого меду. Покупний мед зберігає свої властивості та витримує нагрівання при 60 °С, але вже після другого нагрівання кількість ГМФ не відповідала нормам зазначеним в ДСТУ. Дані показали, що значення ДЧ покупного меду після першого аналізу виявило мінімальне втручання стосовно підкормлювання бджіл цукровим сиропом. В жовтні місяці ДЧ даного аналізу відповідало нормам, але з часом (в грудні місяці) ДЧ вже не відповідало нормам зазначеним в ДСТУ 4497:2005. Що стосується еталонного меду, ДЧ зменшувалось, але за час дослідження показник так і не вийшов за межі норм ДСТУ 4497:2005.

Таким чином, необхідне більш широке використання методів контролю за наявним на харчовому ринку меду та сумлінне виконання своїх обов'язків працівників ветсанекспертизи так як мале ДЧ говорить

про низьку якість меду, а перевищення вмісту ГМФ у меді може призвести до накопичення його в організмі споживачів, що в результаті буде викликати тяжкі захворювання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. ДСТУ 4497 : 2005 Мед натуральний. Технічні вимоги
2. Заикина В.И. Экспертиза меда и способы обнаружения его фальсификации: Учебно-практическое пособие. – М.: Издательский дом «Дашков и Ко», 1999. – 142 с.
3. Киселев Н. Коварный ядовитый мед // Пчеловодство, 1997. № 4.
4. Навчально-публіцистичне видання. В.П.Поліщук, В.А. Гайдар. Пасіка: К., 2008. – 284 с.
5. Чудаков В. Г. Состав и свойства сахарного меда и методы выявления этого фальсификата. – М. : Московский рабочий, 1987.

Анна СОКОЛОВА

ВИРОБНИЧІ ТИПИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У ПРИМІСЬКІЙ ЗОНІ МІСТА КІРОВОГРАДА

(студентка природничо-географічного факультету)

Науковий керівник - кандидат біологічних наук, доцент В. М. Мирза – Сіденко

В основу публікації покладені фондові матеріали управління сільського господарства Кіровоградської районної держадміністрації, матеріали наукових праць. Актуальність обумовлена відсутністю публікацій з означеної теми. Об'єкт дослідження – виробнича спеціалізація сільськогосподарських підприємств у приміській зоні міста Кіровограда. Основні методи дослідження: економіко – статистичний, картографічний, порівняльний, метод системного підходу, аналізу, синтезу, дедукції.

Теоретико – методологічні засади функціонування приміського сільського господарства. У загальній класифікації регіональних АПТК значне місце посідають приміські, які в типології відрізняються за ознакою основної спеціалізації та рівнем концентрації виробництва, а також інтенсивністю ведення сільського господарства.

Приміський АПТК слід характеризувати як тип. Такий АПТК спеціалізований на виробництві певного набору продуктів харчування: молока і кисломолочних продуктів, свіжого м'яса, яєць, овочів, плодів і ягід. Основна особливість їх – орієнтація на активне використання потенційних можливостей, пов'язаних з наявністю великого міста, тенденція до створення відносно замкнутих відтворювальних циклів, які включають виробництва, розташовані і в самому місті, і в приміській смузі.

Першим теоретичним дослідженням економічної суті формування і розвитку приміського сільського господарства, закономірностей дії фактора близькості до міста – центру, а також становлення територіальної спеціалізації товарного виробництва була праця Йогана Тюнена (1783 - 1850) «Ізольована держава в її відношенні до сільського господарства і національної економії». Ця тритомна праця й досі зберігає своє методологічне значення при вивченні проблем розміщення сільськогосподарського виробництва.

Застосовуючи метод абстракції, Й. Тюнен, щоб виявити вплив саме фактора відстані, моделює гіпотетичну ізольовану державу, що складається з одного міста, розташованого в центрі великої і, що важливо, абсолютно однорідної у всіх напрямках рівнини. Отже, Й. Тюнен, абстрагуючись від зміни рівня техніки, впливу зовнішнього ринку, доводив, що під впливом зниження цін на землю і робочі руки від центру держави до периферії і зростанням вартості транспортних затрат навколо міста концентрично розміщуються пояси спеціалізації сільського господарства:

1) пояс «вільного» приміського господарства, де виробляється нетранспортабельна продукція рослинництва і тваринництва – овочі, картопля, свіже молоко;

2) пояс лісового господарства, що постачає на центральний ринок (місто) і в господарства першого поясу паливо, будівельний ліс, вугілля, тощо.

У наступних трьох поясах (3, 4 і 5) основним продуктом є зерно, але виробляється воно в кожному поясі за різними технологіями. Й. Тюнен доводить, що зниження інтенсивності сільськогосподарського виробництва з віддаленням від міста закономірне, і показує, як встановлюються межі поширення більш ресурсомістких технологій. Цей висновок прямо стосується і наших днів, коли неодноразово фіксується факт зниження рівня витрат на одиницю земельної площі з віддаленням від міста.

3) пояс інтенсивного землеробства й скотарства з плононасіницькою шестирічною ротацією культур (одне поле жита, два – картоплі, одне – ячменю, одне – конюшини і одне - вики) і стійловим утриманням

худоби для відгодівлі. Худобу сюди приганяють з поясу скотарства для дальшого продажу в місто. При наявності багатих ґрунтів у сівозміну можна впроваджувати і технічні культури, наприклад, льон;

4) пояс зернового господарства і відгінного скотарства із семипільною ротацією, спеціалізованого головним чином на виробництві зерна: а) пар, б) жито, в) ячмінь, г) овес і решта три поля – вигони. Скотарство спеціалізоване на виробництві молока і переробці його на масло. Молодняк тут вирощувати не вигідно, його доцільно купувати в поясі скотарства. Частина площ відводиться під луки для отримання сіна на період зимової годівлі;

5) пояс трипільного зернового господарства: а) пар, б) жито, в) ячмінь. Є луки для заготівлі сіна і вигони. Гній вивозиться на парове поле;

б) пояс екстенсивного тваринництва, що постачає на ринок масло, м'ясо, вовну, тощо. Тварини випасаються на природних пасовищах, зимова годівля забезпечується сіном з природних луків та соломою. Землеробство розвивається лише для власних потреб;

7) пояс натурального господарства, що може включати полювання, рибальство та інші примітивні форми екстенсивного господарства.

Однак не всі положення й висновки Й. Тюнена дістали повну аргументацію і практичне підтвердження [2].

Порівняно недавно почали з'являтися праці українських учених – географів, присвячені економіко – географічним аспектам дослідження територіальної організації приміських АПТК. Оригінальні наукові розробки опублікували М. Д. Пістун, М. М. Паламарчук, Я. Б. Олійник, Н. І. Корольова, В. О. Гуцал та ін.

Сучасні приміські АПТК, що сформувались в Україні навколо індустріальних центрів Донбасу, Придніпров'я, Києва, Харкова, Одеси, Львова, в курортній зоні Південного берега Криму і узбережжя Чорного моря, мають низку специфічних рис і особливостей. Специфічною рисою спеціалізації приміського АПТК, як було вже сказано, виступає виробництво певного набору малотранспортабельних видів продукції: овочів, ранньої картоплі, незбираного молока, свіжого м'яса, яєць, квітів. Важливою ознакою приміських АПТК є підвищений рівень індустріалізації та інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Переробні й реалізуючі стадії господарських структур не поглиблені, тобто здебільшого йде підготовка товару і доведення його до споживача у свіжому вигляді. Поглиблена агропромислова інтеграція представлена такими формами співпраці, як прямі довгострокові договірні зв'язки, господарське оформлення агропромислових об'єднань, агрофірм, агропромислових асоціацій.

До характерних ознак приміських АПТК належать концентрична зональна спеціалізація, яка модифікується конкретними природними умовами [2].

Приміські АПТК України можна умовно ранжувати за критерієм людності обслуговуваних ними міст. Це можуть бути АПК малого, і середнього міста, АПТК великого міста, АПТК дуже великого міста, і АПТК міст – мільйонерів.

Приміські АПТК дуже великих міст у своїй агровиробничій структурі мають майже повний набір продуктивних блоків, які характеризуються завершеністю циклів виробництва, мають специфічну територіальну структуру, включають 2 – 4 найближчих до міста адміністративних райони, де формується спеціальна приміська смуга. В межах України до розряду дуже великих віднесено 6 міст – Запоріжжя, Львів, Кривий Ріг, Маріуполь, Миколаїв, Луганськ.

До найбільш сформованих слід віднести АПТК, що виникли на основі господарських агломерацій та міст – мільйонерів. Найпотужнішими серед них є Донецький, Київський та Придніпровський, а також ті, що сформувалися навколо Харкова, Одеси. Їхні розміри можна порівняти з розмірами кількох чи окремого обласного АПК. Частка приміських галузей спеціалізації тут перевищує 50%. В областях з високою часткою міських жителів – понад 70%, приміський АПТК підпорядковує або витісняє товарні зональні підкомплекси.

Передумови розвитку сільськогосподарського виробництва у приміській зоні міста Кіровограда.

Кіровоградський район розташований у центральній частині Кіровоградської області. Утворився 1923 року. Площа 1,6 тис. км². Чисельність населення станом на 1 січня 2011 року – 36520 чел. (без м. Кіровограда). Районний центр – місто обласного підпорядкування Кіровоград. В районі 74 сільські населені пункти.

Кіровоградський район розташований на Придніпровській височині. Поверхня – хвиляста лесова рівнина. Корисні копалини – мергель, крейда, вогнетривкі глини, граніт, будівельні піски. Лежить у межах Дністровсько – Дніпровської північностепової фізико – географічної провінції. Пересічна температура січня - 5,4°, липня + 21,0°C. Період з температурою понад + 10°C становить 170 днів. Опадів 474 мм на рік, основна частина їх випадає в теплий період року. Висота снігового покриву до 10 см.

На території Кіровоградського району виділяють такі агрокліматичні зони: зона недостатнього зволоження; помірно посушлива.

Північна і північно – західна частини району містяться у недостатньо вологій, теплій, південна і південно – східна – у посушливій, теплій агрокліматичних зонах.

Територію району перетинає р. Інгул (притока Південного Бугу), яка приймає притоку Аджамку, Сугоклію. Збудовано 68 ставків загальною площею водного дзеркала 1815 га. Переважають чорноземи звичайні середньо – і малогумусні (70%), по долинах річок дернові піщані, глинисто – піщані і супіщані, а також лучні ґрунти.

На території Кіровоградського району поширені чорноземні ґрунти. Виділяють такі агроґрунтові провінції: *Правобережна висока південна* з чорноземами реградованими, типовими та опідзоленими ґрунтами; *Північностепова правобережна* з чорноземами звичайними, переважно мало гумусними.

Площа лісів і чагарників 7,3 тис. га. Основні породи: дуб (50% пл. лісів), сосна, ясен, граб, липа, акація [1].

Виробничі типи сільськогосподарських підприємств у приміській зоні міста Кіровограда. Загальна кількість сільськогосподарських підприємств на території Кіровоградського району – 41. Основними видами товарної продукції господарств є: свинарство м'ясне (частка від загальної вартості товарної продукції господарства - 36,5 %), яйця курячі (23,5%), кукурудза на зерно (18,3%), соняшник (13,8%), пшениця озима (9,2%) (таблиця 1.) [3].

Головні напрямки сільськогосподарського виробництва: рослинницький, тваринницький, рослинницько – тваринницький, тваринницько – рослинницький.

В результаті проведеного дослідження нами виділено наступні **виробничі типи сільськогосподарських господарств:** соняшnikово – зерновий, зерново – свинарсько – скотарський, цукробуряково – соняшnikово – зерновий, скотарсько – зерно – буряковий, овочівничий (закритого ґрунту), соєво – соняшnikово – зерновий, свинарсько – соняшnikово – зерновий, скотарсько – соняшnikово – зерновий, птахівничий (яєчний напрямком), скотарсько – свинарсько – соняшnikово – зерновий, скотарсько – соєво – зерново – соняшnikовий, молочно – скотарсько – соняшnikово – зерновий, соняшnikово - зерново – скотарський, соєво – зерновий, соєво – зерново – соняшnikово – свинарський, соєво – скотарсько – зерновий, свинарсько – скотарсько – соняшnikово – зерновий, зерново – соєво – соняшnikовий, свинарсько – зерновий, соняшnikово – соєво – зерновий, зерново – соняшnikово – соєвий, свинарсько – соєво – соняшnikово – зерновий, соєво – свинарсько – соняшnikово – зерновий, зерно – соєвий, соєво – зерно – соняшnikовий (таблиця 1.)

Для 37 сільськогосподарських підприємств характерний зональний степовий виробничий тип, 3 підприємства (ФГ „Хлібороб”, ФГ „Маяк - Р”, СТОВ ім.Фрунзе) мають зональний лісостеповий виробничий тип господарства, 2 - відзначається приміським виробничим типом господарства: ПАТ Кіровський (яєчне птахівництво - частка від загальної вартості товарної продукції господарства -96,8%), ПАТ Надія (овочівництво закритого ґрунту – 48,3%). Отже, у приміській зоні м. Кіровограда домінують зональні степові виробничі типи господарств.

Таблиця 1

Виробничі типи господарств приміської зони м. Кіровограда

	Господарства приміської зони	Основні види товарної продукції господарства (частка від загальної вартості товарної продукції господарства)	Напрямок виробництва	Виробничі типи господарств	Примітки
1	ФГ „Покровське”	озима пшениця (28,9%), кукурудза на зерно (19,3%), соняшник (18,9%), яйця курячі (0,46%)	рослинницький	соняшnikово-зерновий	зональний степовий
2	Дослідне господарство «Елітне» КІ АПВ НААН	ВРХ (м'ясо) (19,8), ВРХ (молоко) (19,7), свинарство (м'ясо) (17,9), кукурудза на зерно (8,8)	рослинницько-тваринницький	зерново-свинарсько-скотарський	зональний степовий
3	ФГ „Хлібороб”	цукровий буряк (27,2), соняшник (25,7), кукурудза на зерно (23,9), пшениця озима (14,4), соя (4,5)	рослинницький	цукробуряково-соняшnikово-зерновий	зональний лісостеповий
4	ФГ „Маяк - Р”	цукровий буряк (38,9), кукурудза на зерно (16,3), пшениця озима (4,8), ВРХ (м'ясо) (10,7), ВРХ (молоко) (4,1)	тваринницько-рослинницький	скотарсько-зерно-буряковий	зональний лісостеповий
5	ПАТ Надія	овочі закритого ґрунту (48,3), пшениця озима (7,9), ВРХ (молоко) (3,5), ВРХ (м'ясо) (2,1)	рослинницький	овочівничий (закритого ґрунту)	приміський

6	ТОВ Саторі-С	кукурудза на зерно (41,5), соняшник (38,5), соя (7,9), пшениця озима (7,8)	рослинницький	сosso-соняшниково-зерновий	зональний степовий
7	ТОВ Рассвет-Агро	кукурудза на зерно (41,5), скотарство м'ясне (20,6), соняшник (15,3), пшениця озима (8,2)	тваринницько-рослинницький	скотарсько-соняшниково-зерновий	зональний степовий
8	ФГ Високобайрацьке	соняшник (29,6), ВРХ (молоко) (21,4), пшениця озима (19,7), ячмінь озимий (8,7), ВРХ м'ясо (7,7)	тваринницько-рослинницький	скотарсько-соняшниково-зерновий	зональний степовий
9	ТОВ Деметра Л	кукурудза на зерно (27,8), соя (16,5), соняшник (15,9), пшениця озима (15,3), скотарство м'ясне (9,1)	тваринницько-рослинницький	скотарсько-соняшниково-зерновий	зональний степовий
10	СТОВ ім.Фрунзе	цукровий буряк (33,6), кукурудза на зерно (23,3), соняшник (9,1), ВРХ (молоко) (7,4), ВРХ (м'ясо) (4,8)	тваринницько-рослинницький	скотарсько-зерно-буряковий	зональний лісостеповий
11	ПАТ Кировський	птахівництво (3,2), яєць курячі (96,8)	тваринницький	птахівничий (яєчний напрям)	приміський
12	ПП Влад	скотарство м'ясне (28,7), кукурудза на зерно (16,1), пшениця озима (15,5), соняшник (10,3), ВРХ (молоко) (6,0), ВРХ (м'ясо) (5,0)	тваринницько-рослинницький	скотарсько-скотарсько-соняшниково-зерновий	зональний степовий
13	ПАТ Олександрівське	соняшник (26,5), пшениця озима (13,8), соя (8,3), ВРХ (м'ясо) (3,1)	тваринницько-рослинницький	скотарсько-сosso-зерново-соняшниковий	зональний степовий
14	ТОВ РОСАГРО	кукурудза на зерно (42,5), соняшник (26,9), соя (10,6), ячмінь озимий (8,7)	рослинницький	соняшниково-зерновий	зональний степовий
15	СТОВ Світоч	кукурудза на зерно (32,7), пшениця озима (20,05), соняшник (12,2), ВРХ (молоко) (11,7)	тваринницько-рослинницький	молочно-скотарсько-соняшниково-зерновий	зональний степовий
16	СТОВ Золотий колос	ВРХ (молоко) (28,0), соняшник (21,4), пшениця озима (16,0), ВРХ (м'ясо) (9,4), ячмінь ярий (9,1)	рослинницько-тваринницький	соняшниково-зерново-скотарський	зональний степовий
17	ПП Лісне	кукурудза на зерно (53,9), соняшник (16,6), пшениця озима (11,5), просо (6,0)	рослинницький	соняшниково-зерновий	зональний степовий
18	СТОВ Мир	кукурудза на зерно (56,0), пшениця озима (17,3), соя (5,0)	рослинницький	сosso-зерновий	зональний степовий
19	ТОВ Агрофірма Промінь	пшениця озима (27,4), соняшник (23,4), кукурудза на зерно (21,0), ячмінь озимий (4,0), соя (2,5)	рослинницький	соняшниково-зерновий	зональний степовий
20	ТОВ АФ Гайське	кукурудза на зерно (40,5), соняшник (25,8), пшениця озима (25,3), ячмінь озимий (6,8)	рослинницький	соняшниково-зерновий	зональний степовий
21	ПСП Агрофірма Мрія	скотарство м'ясне (42,5), соняшник (17,0), кукурудза на зерно (16,7), соя (6,4)	рослинницько-тваринницький	сosso-зерново-соняшниково-скотарський	зональний степовий
22	СВГ Форменка Є.В.	ячмінь ярий, озимий (15,5), кукурудза на зерно (8,9), соя (8,7), ВРХ (молоко) (8,2), ВРХ (м'ясо) (5,4)	тваринницько-рослинницький	сosso-скотарсько-зерновий	зональний степовий

23	ТОВ Агропромислова компанія Ніва	соняшник (46,5), кукурудза на зерно (23,4), пшениця озима (18,4), ячмінь ярий, озимий (10,7)	рослинницький	соняшниково-зерновий	зональний степовий
24	ПП АФ Могуче	кукурудза на зерно (39,2), соняшник (14,6), пшениця озима (8,2), соя (11,9)	рослинницький	сосо-соняшниково-зерновий	зональний степовий
25	ФГ Жукова М.О.	соняшник (30,4), пшениця озима (20,7), гречка (15,3), ячмінь озимий (11,2), кукурудза на зерно (10,8)	рослинницький	соняшниково-зерновий	зональний степовий
26	СТОВ Єдність	кукурудза на зерно (23,7), ячмінь ярий, озимий (25,4), пшениця озима (15,0), соняшник (13,7), ВРХ (молоко) (11,6), ВРХ (м'ясо) (6,5), скотарство м'ясне (8,6)	тваринницько-рослинницький	скотарсько-соняшниково-зерновий	зональний степовий
27	ТОВ Агротехнологія	соняшник (49,9), соя (30,3), пшениця озима (19,7)	рослинницький	зерново-сосо-соняшниковий	зональний степовий
28	АФ ТОВ Агротехнологія-Плюс	соняшник (31,4), кукурудза на зерно (30,8), пшениця озима (21,9), ячмінь ярий, озимий (8,4)	рослинницький	соняшниково-зерновий	зональний степовий
29	ПП Артур	кукурудза на зерно (34,4), пшениця озима (14,0), ячмінь ярий, озимий (11,0), скотарство м'ясне (8,8)	тваринницько-рослинницький	скотарсько-зерновий	зональний степовий
30	СТОВ Лан	пшениця озима (21,6), ячмінь ярий, озимий (19,6), соя (13,2), соняшник (9,8)	рослинницький	соняшниково-сосо-зерновий	зональний степовий
31	СВК Іскра	пшениця озима (46,8), соняшник (39,6), ячмінь ярий (11,6)	рослинницький	соняшниково-зерновий	зональний степовий
32	ФГ Рибінського	соняшник (40,5), кукурудза на зерно (35,6), ячмінь ярий, озимий (12,3), пшениця озима (7,5)	рослинницький	соняшниково-зерновий	зональний степовий
33	ПП Шанс	соя (46,6), соняшник (36,6), ячмінь ярий, озимий (8,5)	рослинницький	зерново-соняшниково-сосний	зональний степовий
34	ТОВ Горизонт-Агро	соняшник (33,0), пшениця озима (26,0), кукурудза на зерно (20,2), соя (7,6), скотарство (2,3)	тваринницько-рослинницький	скотарсько-сосо-соняшниково-зерновий	зональний степовий
35	СТОВ Ніва	соняшник (27,6), пшениця озима (22,7), кукурудза на зерно (18,6), ячмінь ярий, озимий (14,6), соя (5,06), скотарство (6,1)	тваринницько-рослинницький	сосо-скотарсько-соняшниково-зерновий	зональний степовий
36	ДП АФ Березняк				
37	Агрофірма Агросоюз	соя (89,9), пшениця яра (10,1)	рослинницький	зерново-сосний	зональний степовий
38	ТОВ Агромир 2005	кукурудза на зерно (62,6), соняшник (32,8)	рослинницький	соняшниково-зерновий	зональний степовий
39	ТОВ Володимирівське	пшениця озима (40,0), ячмінь озимий (24,2), соя (21,0), соняшник (8,4)	рослинницький	соняшниково-сосо-зерновий	зональний степовий

№	ТОВ	сояшник (46,0), ячмінь озимий (23,0), пшениця озима (11,4), соя (11,0)	рослинницький	сосо-зерново-сояшницький	зональний степовий
41	ТОВ Яромир	пшениця озима (21,0), кукурудза на зерно (14,0), ячмінь ярий, озимий (11,8), соя (6,0)	рослинницький	сосо-зерновий	зональний степовий
	Відомому району	свинарство м'ясне (36,5,2), яйця курячі (23,5), кукурудза на зерно (18,3), сояшник (13,8), пшениця озима (9,2)	рослинницько-тваринницький	сояшницько-зерново-тваринницький	зональний степовий

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Кіровоградщина : Історія. Традиції. Сучасність. / [Босий Олександр, Босий Павло, Босько Володимир та ін. За гол. ред. О. В. Чуднова]. — Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2008. — 639 с.
2. Топчів О. Г. Суспільно – географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник. — Одеса: Астропринт, 2005. — 632 с.
3. Фондові матеріали управління сільського господарства Кіровоградської районної держадміністрації, 2011 – 2012 рр.

Юлія СТРЮЧОК

**ІМУНОФЕРМЕНТНИЙ АНАЛІЗ АНТИБІОТИКІВ
У НАТУРАЛЬНОМУ МЕДІ НА ОСНОВІ
RIDASCREEN® - ТЕСТІВ**

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Наукові керівники – канд. хім. наук, ст.викладач О.В. Терещенко;

канд. хім. наук, доцент Ю.В. Бохан

Мед може бути корисним лише у випадку натуральності та абсолютної доброякісності. У натуральному меді не повинно міститися речовин, які не властиві природному складу: токсичні та радіоактивні елементи, залишки лікарських засобів. Для стимулювання бджолиних родин, профілактики та боротьби із хворобами бджіл широко використовуються антибіотики, які можуть накопичуватися в харчовій продукції та становити загрозу для здоров'я людей.

Дешевий китайський мед, з легкістю перемагаючи в конкурентній боротьбі продукцію місцевих бджолярів, практично повністю витіснив її з переробних підприємств. Бджільництво цих країн опинилося під загрозою згасання. Розуміючи, яку небезпеку для екології та сільського господарства несе скорочення чисельності бджолиних родин, уряд Євросоюзу з подачі численних громадських організацій бджолярів доручило вченим знайти об'єктивну причину, по якій можна обмежити надходження китайського меду в Європу. Випробування показали наявність залишкових кількостей антибіотиків у всіх зразках китайського меду, причому їх значення суттєво перевищували аналогічні показники в меді європейського виробництва. У європейській стандарт на мед введено положення про те, що в цьому продукті не повинно бути присутнім нічого, крім того, що виробляє бджола. Під дані вимоги потрапили антибіотики. Пізніше були встановлені максимально допустимі рівні вмісту залишкових кількостей антибіотиків. [7]

Вжитими заходами вдалося значно послабити вплив китайського меду на європейський ринок. Деякий час його ввезення на територію Євросоюзу не дозволявся. Ці ініціативи підхопили в Канаді та США і внесли відповідні зміни у свої нормативні документи. У США, крім того, ввели антидемпінгові санкції по відношенню до китайського меду. [1], [2]

Введення моніторингу на наявність залишкових кількостей антибіотиків сприяло утвердженню меду як виключно натурального продукту. У той же час така міра вдарила по бджолярам Євросоюзу, що використовували антибіотики для лікування бджіл, і по господарям пасік в інших країнах, що постачало мед в Євросоюз. У числі «постраждалих» неодноразово виявлялися Молдова і Україна. Росія спочатку не була допущена на медовий ринок Євросоюзу, а після отримання дозволу не фігурувала в числі порушників, тому що практично не постачала мед в європейські країни. [3]

На внутрішньому українському ринку проблема наявності залишкових кількостей антибіотиків у меді спочатку не була позначена. Обов'язковий мінімальний перелік досліджень сировини, продукції тваринного та рослинного походження, комбікормової сировини, комбікормів, вітамінних препаратів та ін.,

які слід проводити в державних лабораторіях ветеринарної медицини і за результатами яких видається ветеринарне свідоцтво, передбачає визначення у бджолиному меді лише двох антибіотиків: тетрацикліну та стрептоміцину, що значно менше кількості забруднювачів, передбачених Директивами ЄС, які підлягають обов'язковому контролю в Європі. Тому, план державного моніторингу залишкових кількостей ветеринарних препаратів та забруднюючих речовин у меді передбачає поступове впровадження методик визначення залишків цілої низки інших антимікробних речовин, в тому числі й досліджуваних антибіотиків. Існує декілька способів визначення антибіотиків у меді (метод дифузії в агар, ТШХ тощо) та практично всі з них недосконалі: недостатньо чутливі, виключають можливість отримання кількісних результатів, тривалі у використанні. Відомі і інші більш складні кількісні методи визначення антибіотиків тетрациклінового ряду і левоміцетину, нітрофурану у харчовій продукції. Так, залишкові кількості левоміцетину в харчових продуктах визначають методами радіоімунного аналізу та рідинної хроматографії високого тиску. Однак, дані методи реалізуються на дорогому обладнанні і займають тривалий час, крім того, радіоімунний метод аналізу передбачає використання радіоактивних матеріалів, хроматографічні методи вимагають кваліфікованого обслуговування, працевмістні і малопродуктивні. Лабораторіям для практичної роботи на сьогоднішній день потрібні легкодоступні експрес-методи з високою чутливістю і задовільними метрологічними характеристиками. Такі методи дозволять виявити залишкові кількості антибіотиків в сировині та продуктах тваринного походження і вивчити динаміку їх руйнування при технологічних процесах, прийнятих на виробництві та зберіганні. Останнім часом, особливо в цілях скринінгу і в рутинній лабораторній практиці широко застосовують більш зручний імуноферментний метод аналізу по контролю антибіотиків у меді та медових продуктах за допомогою тест-систем RIDASCREEN®. Набори RIDASCREEN® являють собою тест-системи для імуноферментного аналізу в комплекті з необхідними реагентами, що випускається серійно під контролем системи якості ISO 9000 та призначені для виявлення надмалих залишкових концентрацій антибіотиків - левоміцетину, тетрацикліну та метаболітів нітрофуранових препаратів в деяких харчових продуктах, в тому числі й меді та продуктах на його основі. [4], [5]

У роботі запропоновано результати скринінгу слідових кількостей тетрацикліну, нітрофурану, левоміцетину (хлорамфініколу) в меді вітчизняних виробників за допомогою імуноферментного методу аналізу на основі тест-систем серії RIDASCREEN®. [6]

Для кількісного визначення левоміцетину, нітрофурану, тетрацикліну у меді та продуктах на його основі використано принцип твердофазного конкурентного імуноферментного (ІФА) на полістиролових планшетах. Вимірювання проводили на планшетному фотометрі «Thermo Scientific» з використанням фільтра, відповідної довжині хвилі 450 нм. Розрахунки здійснювали в напівавтоматичному режимі за програмою «Photo Check». Кількісні показники результатів досліджень піддавали варіаційно-статистичному аналізу за допомогою пакету програм Microsoft Excel, Statgraf, Statgraf Plus. Достовірність відмінностей встановлювали за методом Стьюдента-Фішера. Отримані результати представлені у табл. 1.

Таблиця 1.

Результати RIDASCREEN® скринінгу хлорамфініколу, нітрофурану, тетрацикліну у меді вітчизняних виробників.

№ проби	Вміст хлорамфініколу, мкг/кг, (допустима норма до 0,3 мкг/кг)	Вміст нітрофурану, мкг/кг, (допустима норма до 0,6 мкг/кг)	Вміст тетрацикліну, мкг/кг, (допустима норма до 10 мкг/кг)
1	0,064	0,204	3,500
2	0,083	0,194	2,900
3	0,050	0,226	1,000
4	0,095	0,240	0,600
5	0,059	0,178	1,900
6	0,028	0,312	2,000
7	0,090	0,236	3,250
8	0,086	0,198	4,650
9	0,690	0,134	0,500
10	0,760	0,258	0,700

Таким чином, досліджувані зразки меду та продуктів на його основі характеризуються вмістом різних величин залишкових кількостей досліджуваних антибіотиків - від не виявлення до 100% позитивних проб зі значним перевищенням допустимої норми. Залишкові кількості антибіотиків були виявлені практично у всіх зразках (100%), з них у двох (20%) знаходилися залишкові кількості хлорамфініколу у кількості, що переважає допустимі норми.

Використання в лабораторіях метода імуноферментного аналізу дозволить обмежити безконтрольне використання антибіотиків у бджільництві, забезпечити високу якість меду та підвищити його конкурентоспроможність на світовому торговельному ринку.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Захарова Н.И. Экспресс-методы экспертизы качества пчелиного меда. М.: Просвещение, 2000г.
2. Директива Ради ЄС 2001/110/ЄС від 20 грудня 2001 року стосовно меду. — 2001 — 17 с. (Council Directive 2001/110/EC 20.12.2001).
3. Щодо забезпечення виконання плану державного моніторингу залишкових кількостей токсикантів у меді на 20004 рік / Вказівка Головного державного інспектора ветеринарної медицини України № 7 від 14.04.2004.— К.: 2004. — 17 с.3. Рішення ЄК № 2004/432/ЄС від 29 квітня 2004 року щодо схвалення планів контролю за залишками, які були надані третіми країнами, відповідно до Директиви 96/23/ЄС. — 2004. — 7с.
4. Директива Ради №96/22/ЄС від 29 квітня 1996 р. щодо заборони використання у скотарстві певних речовин, що мають гормональну чи тиростатичну дію та β-агоністів, а також, що відміняє Директиви 81/602/ЄС, 88/146/ЄС та 88/299/ЄС (OJ L 125, 23.5.1996, р. 3–9).
5. Директива Ради №96/23/ЄС від 29 квітня 1996 р. про заходи по контролі певних речовин та їх залишкового вмісту в живій худобі та продуктах тваринного походження, що відміняє Директиви 85/358/ЄС та 86/469/ЄС та Рішень 89/187/ЄС та 91/664/ЄС (OJ L 125, 23.5.1996, р. 10–32).
6. Постанова Ради (ЄЕС) 2377/90 від 26.06.90, що встановлює загальні процедури співтовариства для визначення максимально допустимих рівнів залишкових кількостей дозволених речовин (ветеринарних препаратів тощо) у харчових продуктах тваринного походження.
7. «Обов'язковий мінімальний перелік досліджень сировини, продукції тваринного та рослинного походження, комбікормової сировини, комбікормів, вітамінних препаратів та ін., які слід проводити в державних лабораторіях ветеринарної медицини і за результатами яких видається ветеринарне свідоцтво (ф-2)» / Наказ Державного департаменту ветеринарної медицини України № 16 від 03.11.1998. — К.: 1998. — 127 с.

Вікторія ТКАЧЕНКО

МОРФОДИНАМІЧНА ІНТЕРПРИТАЦІЯ КРУТИЗНИ СХИЛІВ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ (НА ПРИКЛАДІ МЕЖИРІЧЧЯ ІНГУЛУ – БЕРЕЗІВКИ)

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник - кандидат географічних наук, доцент А. О. Домаранський

Ця стаття присвячена одному із найважливіших морфометричних показників, який має суттєвий вплив на інтенсивність екзогенних геоморфологічних процесів – крутизні схилів. Цей показник регулює напрям літодинамічного потоку – переміщення матеріалу літосфери на її поверхні, зумовлене екзогенними процесами і силою ваги [1]. Значне поширення та співвідношення схилів з різною крутизною на земній поверхні робить їх вивчення *актуальною* сучасною географічною проблемою.

Аналізом впливу кутів нахилу земної поверхні на характер літодинамічного потоку займався Ласточкін О. М. (1987 р.) [2], методику якого було застосовано для вивчення впливу кутів нахилу земної поверхні на розвиток різноманітних геоморфологічних процесів. Крім Ласточкіна О. М., залежність різноманітних геоморфологічних процесів від величини крутизни земної поверхні досліджували різні вчені геоморфологи – О. І. Болох, А. І. Канаш, В. П. Палієнко, С. Г. Штанденко та інші. Проте, для багатьох територій, які виступають типовим тлом розвитку схилових процесів відомості про інтерпретацію крутизни схилів відсутні. Однією з таких територій на теренах України є Кіровоградська область. Саме тому в її межах було обрано тестову ділянку межиріччя Інгул – Березівки, що і стало основним **об'єктом** досліджень.

Метою цієї статті є здійснення морфодинамічної інтерпретації крутизни схилів Кіровоградської області (на прикладі межиріччя Інгулу – Березівки).

Для досягнення означеної мети було опрацьовано та проаналізовано літературні джерела з даної тематики, зокрема, монографію Ласточкіна О.М [2], статті Штанденка С. Г. [3-5]; застосовано низку **методів** географічних досліджень, основними з яких стали способи ГІС-аналізу тестової ділянки: опрацювання за допомогою електронної програми *Arc GiS* (корегування растрового зображення, створення відповідної атрибутивної бази даних, ідентифікація об'єктів різної геометрії (відмітки висот, водотоки) відповідно до апаратної основи, прив'язка топокарти до географічних координат, оцифрування растрової основи), створення цифрової моделі рельєфу, укладання у програмній оболонці *Arc Map* картосхеми «Морфодинамічна інтерпретація крутизни схилів межиріччя Інгулу – Березівки» (рис. 1). Заключним етапом постала необхідність аналізу картосхеми та формулювання висновків. Аналізуючи вплив кутів нахилу земної поверхні на характер літодинамічного потоку, можна зробити певні прогнозування щодо впливу крутизни схилів на функціонування природних та господарських систем.

За методикою Ласточкина О. М. (1987 р.) [2] київським відділом інституту географії НАН України з позиції морфодинамічної парадигми було здійснено аналіз кутів нахилу земної поверхні на характер руху літодинамічного потоку, завдяки чому є можливість встановити ділянки з переважанням деструкції приповерхневої частини рельєфоутворюючих відкладів, перенесення матеріалу, що сформований внаслідок цієї деструкції, та його акумуляції. Результатом такого дослідження стала розробка класифікації кутів нахилу земної поверхні (табл. 1) з позиції морфодинамічної парадигми [3].

Таблиця 1. Динамічна інтерпретація кутів нахилу земної поверхні
(за Штанденком С. Г. та Палієнко В. П.), 2009 рік [3]

Кути нахилу земної поверхні	Типи земної поверхні	Характер руху літодинамічного потоку	Розвиток екзогенних геоморфологічних процесів	Стійкість земної поверхні до деструктивних процесів
0°	-	Літодинамічний потік практично відсутній	Інколи трапляються заболочені, просадкові та підтоплені ділянки	Стійкі поверхні
0,5° - 1°	ініціальні поверхні	Починається літодинамічний потік	Незначний площинний змив та струминна ерозія	Умовно стійкі поверхні
1° - 2°	перехідні поверхні	Літодинамічний потік слабкий	Незначний площинний змив і лінійний розмив	Поверхні з слабкою тенденцією до деструкції
2° - 5°	транзитні поверхні	Літодинамічний потік помірний	Процеси масових рухів і зносу флювіальним фактором – лінійна ерозія і площинний змив на ділянках, які покриті рослинним покривом	Поверхні з середньою тенденцією до деструкції
5° - 10°	транзитні поверхні	Літодинамічний потік сильний	Масовий розвиток лінійної ерозії, особливо при кутах нахилу від 8° та більше, значна небезпека розвитку зсувів	Поверхні з сильною тенденцією до деструкції
>10°	транзитні поверхні	Літодинамічний потік дуже сильний	На ділянках знаходяться всі головні зсуви (хоч багато з них розвинуті на ділянках менших нахилів). Дуже сильно розвинуті процеси площинного змиву і лінійної ерозії, осипи, обвали	Поверхні з дуже сильною тенденцією до деструкції
Днища річкових долин	термінальні поверхні	Літодинамічний потік обумовлений флювіальним процесом	Флювіальна ерозія та акумуляція	Зсуви сучасних річок – низька стійкість, надзаплавні тераси – середня стійкість до деструкції

Просторовою основою для дослідження морфодинамічної інтерпретації кутів нахилу земної поверхні в межах Кіровоградської області було обрано межиріччя Інгулу-Березівки (Устинівський район). Також були обрані критерії, які вказували на доцільність обрання даної ділянки в межах області для дослідження схилів, процесів, що з ними пов'язані. Критеріями обрання тестової ділянки слугували: компактність досліджуваної території, репрезентативність, натуральність та природна цінність.

Так, для виявлення схилів різної крутизни, які поширені в межах території межиріччя Інгулу – Березівки був застосований настільний інструментальний ГІС-пакет *ArcGIS Desktop*, як найбільш сучасний інтегрований професійний набір ГІС-додатків для створення, аналізу і візуалізації геоданих у різноманітних проявах і формах. Цифрова модель рельєфу (ЦМР) являє собою унікальну форму комп'ютерної обробки вихідних даних реальної місцевості у просторовому і інформаційному аспектах, що дозволяє отримати двовимірне чи тривимірне зображення, дані про крутизну і експозицію схилів, ступінь розчленування

рельєфу, інтерпольовані моделі рельєфу за даними відміток висот, створення відмивки рельєфу і інші виконання інших обчислювальних операцій і графоаналітичних побудов [6].

Загалом, створення за допомогою методу ГІС-моделювання у програмній оболонці *Ark Map* картосхеми «Морфодинамічна інтерпретація схилів межиріччя Інгул – Березівки» (рис. 1), дозволяє здійснити аналіз впливу кутів нахилу земної поверхні на інтенсивність екзогенних геоморфологічних процесів, зокрема, на характер руху літодинамічного потоку в контексті морфодинамічної парадигми.

Виявити схили різної крутизни, які поширені в межах цієї території, можна шляхом групування растрового зображення в певні класи. Для кожного окремого класу зазначається певне числове значення – величина кутів нахилу земної поверхні, тобто динамічна інтерпретація.

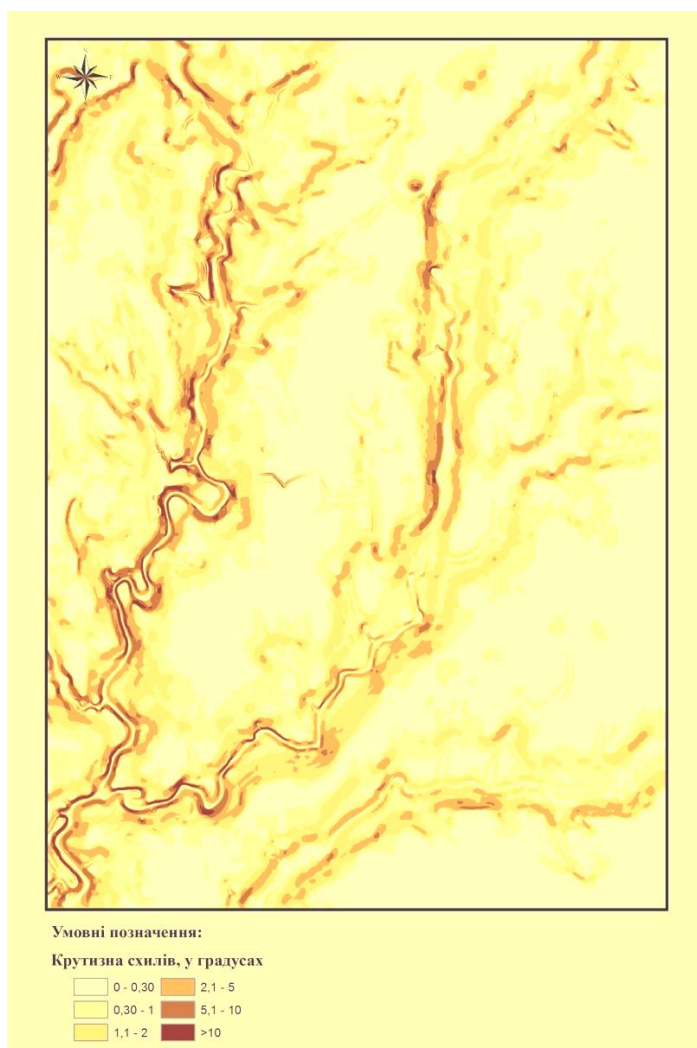

Рис. 1. Картосхема морфодинамічної інтерпретації крутизни схилів межиріччя Інгулу-Березівки

З огляду на викладені вище відомості, аналізуючи укладену на основі морфодинамічної інтерпретації кутів нахилу земної поверхні картосхему території межиріччя Інгулу – Березівки можна говорити про те, що:

1. На території межиріччя домінують вирівняні ділянки з кутами нахилу земної поверхні зі значенням 0° - $0^{\circ}30'$. Літодинамічний потік на цих ділянках практично відсутній. Це стійкі до деструктивних процесів поверхні. Але, можливий розвиток деяких екзогенних геоморфологічних процесів. Інколи трапляються заболочені, просадкові та підтоплені ділянки.

2. На схилах межиріччя виявлені також ініціальні, перехідні та транзитні поверхні:

- ініціальні поверхні з кутами нахилу від $0^{\circ}30'$ до 1° . Це поверхні в межах яких починається літодинамічний потік. Вони є умовно стійкими до деструктивних процесів. На таких поверхнях спостерігається незначний площинний змив та розвивається струминна ерозія;

- перехідні поверхні з кутами нахилу $1^\circ - 2^\circ$, поверхні, на яких літодинамічний потік слабкий, іноді може посилюватися. Такі ділянки характеризуються слабкою тенденцією до деструкції, на них проходить незначний площинний змив та розмив;
- транзитні поверхні з кутами нахилу від 2° до 5° . Літодинамічний потік на таких територіях помірний. Спостерігається середня тенденція до деструкції. Серед екзогенних процесів, які притаманні ділянкам з таким кутом нахилу, слід відмітити процеси масових рухів і зносу флювіальним фактором - лінійна ерозія і площинний змив на ділянках, які покриті рослинним покривом;
- транзитні поверхні з кутами нахилу $5^\circ - 10^\circ$. Літодинамічний потік на таких територіях сильний, мають сильну тенденцію до деструкції. В межах таких поверхонь відбувається масовий розвиток лінійної ерозії, особливо при кутах нахилу від 8° та більше.
- транзитні поверхні з кутами нахилу більше 10° , на яких літодинамічний потік дуже сильний та дуже сильна тенденція до деструкції. На таких ділянках, як правило, знаходяться всі головні зсуви. Дуже сильно розвинуті процеси площинного змиву і лінійної ерозії. Можливі осипи, обвали.

Днища річкових долин теж характеризуються як термальні поверхні в яких літодинамічний потік обумовлений флювіальним процесом. Заплави річок мають низьку стійкість до деструктивних процесів, надзаплавні тераси – середню стійкість. Серед екзогенних геоморфолічних процесів маємо флювіальну ерозію та акумуляцію [3].

Як висновок можна зазначити: тестова ділянка межиріччя Інгулу – Березівки в цілому є сприятливою для функціонування природних та господарських систем, зокрема для сільськогосподарського землекористування, оскільки переважають поверхні з кутами нахилу від 0° до $0^\circ 30'$, на яких літодинамічний потік практично відсутній. А отже, зменшення родючого шару ґрунту внаслідок площинного змиву, розвиток ерозійної діяльності, зокрема струминне розмивання, суттєвої загрози не становлять. Поверхні з сильною та дуже сильною тенденцією до деструкції становлять лише незначний відсоток від загальної площі досліджуваної території і розташовані лінійно вздовж днищ річкових долин.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Леонтьев О. К., Лонгинов В. В. Геодинамика, литодинамика, морфодинамика и динамическая геоморфология // Геоморфология, - 1972. - №3. - С. - 97-100.
2. Ласточкин А. Н. Морфодинамический анализ. - Л.: Недра, 1987 - 256 с.
3. Штанденко С. Г. Кути нахилу земної поверхні південно-східної частини Придніпровської височини як умова динаміки рельєфу // Україна: географічні проблеми сталого розвитку. 36. наук. праць. В 4-х т. - К.: ВЛГ Обрії, 2004. - Т. 2. - С. - 120 - 122.
4. Штанденко С. Г. Кути нахилу земної поверхні південно-східної частини Придніпровської височини // Науковий часопис. Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. — К.: Видавництво Національного педагогічного університету М. П. Драгоманова, 2009. Випуск 22. - С. - 83 - 85.
5. Штанденко С. Г. Дослідження рельєфу в контексті морфодинамічної інтерпретації// Укр. геогр. журнал. - 2002. - №3. С. 17 - 19.
6. Хромых В.В., Хромых О.В. Цифровые модели рельефа: учебное пособие. - Томск: Изд-во «ТМЛ-Пресс», 2007. - 176 с.;

Владислав УГРИМОВ

ОСОБЛИВОСТІ ЛІСОУСТРОЮ ТА ЛІСОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МЕЖАХ ТЕРИТОРІЇ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

(магістрант природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – канд. біологічних наук, доцент В.М. Мирза-Сіденко

Лісопромисловий комплекс України — це сукупність підприємств, пов'язаних з вирощуванням і переробкою (до одержання кінцевої продукції) лісової сировини. До його складу входять: лісове господарство, лісозаготівельна промисловість, галузі лісової промисловості з механічної, хіміко-механічної (лісопильна, фанерна, сірникова, виробництво дерев'яних будівельних деталей і будинків, деревостружкових і деревоволокнистих плит, меблів) та хімічної (лісохімічна, целюлозно-паперова промисловість) переробки деревини, а також гідролізна і дубильно-екстракційна промисловість, обслуговуючі виробництва. На території Кіровоградської області головним чином розвинені лісове господарство, лісозаготівля і окремі стадії механічної та хіміко-механічної обробки деревини [2].

Заслужують на увагу питання історичних аспектів лісокультурного виробництва на досліджуваній території. Перші свідчення про лісові масиви на території нашого краю належать грецькому історичу Геродоту, який відвідав сучасну нашу територію у V ст. до н.е. Одне з перших зображень Чорного лісу наведено на карті Ортелія. Орієнтовна лісистість регіону становила на той час близько 20%.

Але особливо посилилася вирубка лісу після закладання на березі Інгулу і початку будівництва великої земляної фортеці імені св. Єлизавети (1754), яка мала стати опорним пунктом російських військ на споконвічних козацьких землях.

Перше лісовпорядкування проведено в 1840 році в межах Чорноліської лісової дачі. Лісовпорядкування у той час обмежувалося обкопуванням лісового масиву та встановленням відповідних межових знаків. Перші досліді штучного лісорозведення у Чорному лісі були проведені ще у 1848 році. Лісничий Бронєць у кв.114 здійснив посадку сіянців дуба та ясена «під плуг». За період з 1874 по 1880 роки лісничим Г. Квестом були створені штучні насадження дубу, ясеню та клену гостролистого на площі 308га.

Під час першої світової війни (1914-1917 рр.), а загалом - громадянської (1918-1921 рр.) набули масового характеру інтенсивні вирубки для військових потреб, нерегульовані вирубки лісів місцевим населенням. Лісовідновлювальні роботи у цей період практично не проводилися. Внаслідок реорганізацій, проведених протягом 1929 - 1936 рр., в Кіровоградській області були створені лісгоспи: Чорноліський, Олександрівський, Кіровоградський, Голованівський, Кремгесівський [1].

В даний час управління лісовим господарством на території Кіровоградської області здійснює Кіровоградське обласне управління лісового і мисливського господарства, підпорядковане Держкомлісгоспу України. До його складу входять 7 лісгоспів, 31 лісництво, 44 майстерських діляниць та 231 обхідів. Головними структурними підрозділами Кіровоградського ОУЛМГ є: ДП „Чорноліське НВЛГ” (3578 га), ДП „Оникіївське ЛГ” (16255 га), ДП „Голованівське ЛГ” (17739 га), ДП „Компаніївське ЛГ” (18320,3 га), ДП „Світловодське ЛГ” (17851 га), ДП „Онуфрійське ЛГ” (15057 га), ДП „Олександрівське ЛГ” (17798 га), ДСДЛЦ „Веселі Боковеньки”. До складу ОУЛМГ входять 135,0 га Уманського району Черкаської області (ДП «Оникіївське ЛГ»), тому лісовий фонд оцінюється з врахуванням цієї площі [3].

Показник лісистості на території Кіровоградської області становить 6,7%. Нормативна оптимальна лісистість Кіровоградської області становить 11% (наказ Держкомлісгоспу України від 29 грудня 2008 року №371). Загальна площа лісів області становить 183038,7 га. [4] Територіальне розміщення лісових ресурсів по Кіровоградській області є нерівномірним (рис.1).

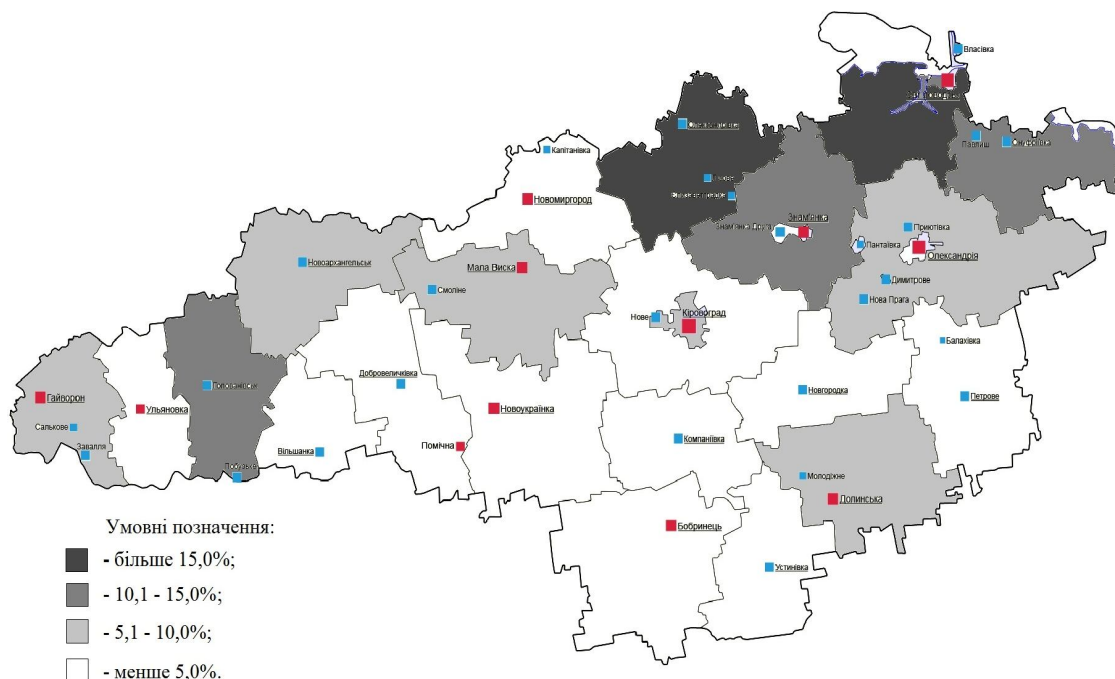

Рис.1. Лісистість території Кіровоградської області за адміністративними районами.

Головними лісокористувачами в області є Держкомлісгосп (124699,5 га), Міноборони (2266,5 га), Міністерство транспорту і зв'язку (5244,0 га). На лісгосподарські підприємства Кіровоградського обласного управління лісового та мисливського господарства припадає 68% від загальної площі лісів та лісовкритих площ. Незначний відсоток лісокористування припадає на інших користувачів [3].

Відповідно до виконуваних функцій ліси території Кіровоградської області поділяються на 3 категорії: захисні (69% від загальної площі, в Україні - 55%), природоохоронні та ін.(19%, в Україні - 29%), рекреаційно-оздоровчі (12%, в Україні -16%) [5].

Захисні лісові насадження ОУЛМГ поділяються за під категоріями на: протиерозійні - 47%, уздовж смуг відведення залізниць – 2%, уздовж берегів річок, водойм, озер – 3%, уздовж смуг автомобільних шляхів – 1%, байрачні та інші захисні ліси – 47%.

Підкатегорії лісів рекреаційно-оздоровчого призначення: ліси у межах населених пунктів – 6%, лісопаркова частина лісів зелених зон – 26%, лісогосподарська частина лісів зелених зон – 56%, рекреаційно-оздоровчі ліси за межами зелених зон – 12%.

Природоохоронні та ліси іншого призначення поділяються на: заповідні лісові урочища – 4%, пам'ятки природи – 1%, заказники – 50%, ліси історико-культурного призначення – 44%, ліси наукового значення – 1% [3].

У складі лісового фонду ОУЛМГ переважають насадження з панівними породами: дуб звичайний – 59,2%; біла акація – 13,7%; ясен звичайний – 11,6%; сосна звичайна – 6,3%; в цілому – 90,8%. Решта – на інші породи. Структура лісового фонду: хвойні насадження – 7%, твердолистяні насадження – 90%, м'яколистяні насадження – 2 %, інші – 1%.

Вікова структура насаджень виглядає таким чином: молодняки – 16%, середньовікові – 59%, пристигаючі – 9%, стиглі і перестиглі – 16% [3].

На вкритих лісовою рослинністю лісових ділянках основними групами типів лісу є: діброви – 84,0%, судіброви – 12,5%, субори – 3%, бори – 0,5%. Діброви — група типів лісу, що характеризуються багатими ґрунтами і мегатрофною рослинністю з домінуванням дуба в лісостанах. Те ж саме, що і груд. Судіброви (іноді сугруди) — типи лісорослинних умов, що об'єднують відносно родючі ґрунтові умови. Ґрунти різні: супіщані та піщані з суглинистими та глинистими прошарками на коренедоступній глибині, глинисті піски і супіски, а також сильно змиті суглинки і чорноземи на схилах балок, в горах — мало - і середньощебеністі буроземи. Бори — типи лісорослинних умов, що характеризуються дуже бідними ґрунтами і оліготрофною рослинністю. В залежності від клімату такі місцезростання можуть являти собою глибокі піски з надзвичайно малою домішкою глинистих частинок або інші ґрунти з обмеженою кількістю дрібнозему: рихляк, уламки породи з окремими невеликими частинками кремнезему, піщаними та вапняковими домішками. Субори — типи лісорослинних умов, що характеризуються відносно бідними ґрунтовими умовами, близькими до борів, але з підвищеним лісорослинним ефектом (олігомезотрофною рослинністю з переважанням оліготрофів). Ґрунти - піщані, що підстилаються на коренедоступній глибині супісками та суглинками [5].

Найбільш поширеними типами лісу на території дослідження є свіжа грабова діброва (40795 га), свіжа кленово-липова діброва (23969 га), суха кленово-липова діброва (20291 га), суха чорнопакленова судіброва, свіжа еродована судіброва, свіжий дубово-сосновий субір [1].

Згідно лісогосподарського районування [3] територія Кіровоградської області віднесена до двох лісорослинних зон – Лісостепу та Північного (Байрачного) степу та відповідно – Дністровсько-Дніпровського лісостепоного і Правобережно-Дніпровського північно-степового лісогосподарських округів, у складі яких виділено лісогосподарські райони: Південний лісостеповий Придніпровської височини з дубовими і грабово-дубовими лісами та лучними степами, Бузько-Дніпровський з різнотравно-типчакково-ковилловими степами, невеликими байрачними дубовими лісами, заплавленими луками та рослинністю гранітних відслонень (табл.1).

Таблиця 1
Схема лісогосподарського районування Кіровоградської області [3]

Лісорослинна зона (лісогосподарська область)	Лісогосподарський округ	Лісогосподарський район	Адміністративні райони, які входять до складу лісогосподарських районів
Б. Лісостеп	IV Дніпровсько-Дністровський лісостеповий	Південний лісостеповий Придніпровської височини з дубовими і грабово-дубовими лісами та лучними степами	Вільшанський, Голованівський, Гайворонський, Добровеличківський, Знам'янський, Маловисківський, Новоархангельський, Новомиргородський, Олександрівський, Онуфріївський, Світловодський, Ульяновський
В. Північний (Байрачний) степ	VII Правобережно-Дніпровський північно-степовий	Бузько-Дніпровський з різнотравно-типчакково-ковилловими степами, невеликими байрачними дубовими лісами, заплавленими луками та рослинністю гранітних відслонень	Бобринецький, Долинський, Кіровоградський, Компаніївський, Новгородківський, Новоукраїнський, Олександрійський, Петрівський, Устинівський

В області створено 28101,1 га ползахисних лісосмуг, 15060,6 га інших захисних насаджень та 10104,8 га чагарників. Ці землі раніше входили переважно до підприємств Міністерства сільського господарства. На даний час в зв'язку з докорінним реформуванням галузі, ці категорії земель здебільшого віднесені на

баланси сільських рад, районних рад, до земель запасу, частково надані в користування приватним особам, частково відносяться до сільгосп підприємств різної форми власності та підпорядкування.

Наявність в лісах стиглих насаджень, зокрема дуба, ясена звичайного, визначає їх експлуатаційне значення. В лісовому фонді Кіровоградського ОУЛМГ проводяться рубки головного користування, рубки формування та оздоровлення лісів, рубки, пов'язані з проведенням інших заходів.

Головне користування здійснюється шляхом суцільно-лісосічних, поступових, вибіркових рубок стиглого та перестійного лісу. Способи рубок головного користування, особливості їх проведення регламентується діючими правилами, установленими і затвердженими відповідними державними органами. Так відповідно до наказу Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 24.12.2010 року № 595 розрахункова лісосіка для Кіровоградської області складає 39,17 тис.куб.м. ліквідної деревини. Структура рубок головного користування наведена у таблиці 2 [4].

Таблиця 2

Сортиментна структура рубок головного користування за 2011 рік по Кіровоградському ОУЛМГ [3]

Сортименти	Всього, куб. м	В тому числі						
		дуб	ясен	клен	граб	липа	черешня	інші
Лісопродукція всього	38705	19027	13354	2623	1705	1814	8	174
В т. ч. лісоматеріали круглі	12551	7399	4461	84	15	592		
Техсировина	22417	9884	7658	2228	1484	1054	2	107
Дрова	3737	1744	1235	311	206	168	6	67
з лісоматеріалів круглих:								
Пиловник	10930	6440	3907	50		533		
Фансировина	108	108						
Буд ліс	527	265	198	10		54		
Баланси	986	586	356	24	15	5		

До рубок оздоровлення та формування лісів відносяться рубки догляду, вибіркові та суцільні санітарні рубки, лісовідновні, реконструктивні, рубки переформування, інші види рубок (розчищення просік, доріг, угідь та інші). Дані рубки проводяться згідно з постановою КМ України №724 від 12.05.2007 р. «Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів». Крім того, до загального розміру користування може включатись деревина отримана внаслідок вирубки лісу під садиби, дороги, трубопроводи тощо.

Всього по Кіровоградському обласному управлінню лісового та мисливського господарства працює 9 деревообробних дільниць, із них три дільниці - ДП «Долинського ЛГ», ДП «Онуфріївського ЛГ» та ДП «Світловодського ЛГ» працюють на забезпечення власних потреб та надання послуг по розпилюванню деревини для населення і організацій. Загальна виробнича площа цих дільниць по області складає 3,5 тис. кв. м. В області щороку переробляється близько 13 тис. куб. м. деревини на рік, в т.ч. ділової – 7 тис. куб. м. та технічної сировини – 6 тис. куб. м. Загальна сума реалізації продукції переробки по Кіровоградській області за 2011 рік складала близько 9 млн. грн. Деревообробні дільниці підпорядкованих лісгосподарських підприємств Кіровоградського ОУЛМГ виготовляють: пиломатеріали обрізні та необрізні, заготовки пиляні, брус та шпалу, штахетник, інші товари народного споживання.

З метою поліпшення екологічної ситуації в області у 1992 році (вперше в Україні) була розроблена і затверджена регіональна довготермінова програма "Ліс", якою передбачалось до 2035 року довести рівень лісистості області до 10%. За останні 10 років площа земель державного лісового фонду збільшилася на 30%. Для досягнення оптимальних показників лісистості необхідно збільшити площу лісів щонайменше на 50-60 тис.га. Відповідно до обласної програми „Ліси Кіровоградщини”, розрахованої на 2010-2015 рр.,

передбачається проведення лісорозведення на площі 27,7 тис.га, проведення рубок формування і оздоровлення лісів на площі 24,0 тис.га, отримання деревини загальним обсягом 1035,0 тис. куб.м, заготівля ліквідної деревини від рубок головного користування в обсягу 237,6 тис.куб.м, проведення лісозахисних заходів на площі 12,0 тис.га [3]. Виконання програми сприятиме підтриманню екологічної рівноваги на всій території області.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Генсірук С.А. Ліси України. - К.: Наук. думка, 1992. – 408 с.
2. Дорогунцов С.І., Пітюренко Ю.І., Олійник Я.Б. та ін. Розміщення продуктивних сил України: Навч.-мет. посібник для сам ост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2000. – 364 с.
3. Обласна програма «Ліси України» Кіровоградського ОУЛМГ (www.lis.kr.ua).
4. Основні положення організації та розвитку лісового господарства Кіровоградської області//Українське державне проектне об'єднання «Укрдержліспроєкт» Харківська державна лісовпорядна експедиція. - Покотилівська, 2010. – 184с.
5. Погребняк П.С. Основы лесной типологии. 2-е изд. испр. и доп. – Киев: Изд-во АН УССР, 1955. – 456с.

Богдана ФЕЦЕНЕЦЬ

ПОЗАКЛАСНА РОБОТА З БІОЛОГІЇ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

(студентки V курсу природничо – географічного факультету)

Науковий керівник – доктор пед. наук, професор, заслужений вчитель України Н.А. Калініченко

Актуальність теми дослідження Позакласна робота поряд з уроком є винятково важливою ланкою навчального процесу з біології в школі. Саме така робота дає можливість не лише для розширення й поглиблення біологічних знань, а й для розвитку творчої активності й самостійності учнів, їхніх нахилів, здібностей, кругозору, трудового, морального, естетичного, екологічного виховання.

А також допомагає формувати учнівський колектив і виховує почуття відповідальності перед ним. У процесі позакласної роботи учні навчаються знаходити науково обґрунтовані рішення під час розв'язування конкретних практичних завдань у різних життєвих ситуаціях, проводити досліди, спостереження, орієнтуватися в сучасній науково – популярній літературі з різних галузей знань, уміло користуватися нею [3].

На мою думку, індивідуальний підхід у позакласній роботі формує позитивне ставлення учнів до предмета, оскільки навчання у вільний час у невимушеній атмосфері дає змогу донести до учнів теоретичні знання в доступній формі. Крім того, вона відіграє важливу роль у формуванні діалектико – матеріалістичного розуміння розвитку природи, оскільки лише на багатьох прикладах учні можуть самостійно дійти висновку про те, що зв'язок між формами руху матерії є проявом законів діалектики.

Об'єкт дослідження: позакласна робота з біології

Предмет дослідження – методика організації позакласної роботи з біології в основній школі –7 – 8 класи.

Мета дослідження: організація і методика проведення позакласних заходів з біології у 7 – 8 класах.

Для реалізації мети дослідження визначені наступні **завдання**:

1. Опрацювати наукову та методичну літературу з проблеми організації позакласної роботи;
2. Проаналізувати методику організації і проведення позакласних заходів з біології;
3. Розробити та апробувати позакласні заходи.

Методи дослідження:

1) теоретичні (системний аналіз проблеми на основі вивчення методологічної, психолого-педагогічної й методичної літератури, а також моделювання педагогічного процесу з формування знань, умінь і навичок в основній школі під час вивчення біології);

2) емпіричні (спостереження та аналіз навчального процесу, тестування, опитування, бесіда, аналіз письмових робіт, констатуючий і формулюючий педагогічні експерименти, комп'ютерна обробка результатів педагогічного експерименту).

Гіпотеза: довести або спростувати на основі проведених заходів та зібраних статистичних матеріалів, що позакласна робота з біології результативно впливає на рівень пізнавальної діяльності учнів та розвиток інтересу до біологічних наук.

Експериментальна база дослідження. Дослідна робота проводилася під час проходження педагогічної практики в загальноосвітній школі І-ІІІ ступенів №6 Кіровоградської міської ради на основі організованого гуртка з яким я займалась два роки, це 7 – В клас «Юні дослідники» вивчення кімнатних рослин. Гурток складався з 8 учнів, які приймали активну участь у вивченні кімнатних рослин, розглядали

рослини, які безпосередньо знаходились в класній кімнаті, самостійно учні вивчали рослини, що знаходились у них вдома та спостерігали за ними. У 8 – В гурток складався з 6 учнів, ми вивчали лікарські рослини, їхню різноманітність, поширення, застосування та вплив на організм людини; гурток ми назвали «Знавці лікарських рослин». Вивчення біології в школі не можна обмежувати тільки відомостями з підручників і тим матеріалом, який учні отримують на уроках, велику увагу ми надали навчальній екскурсії в музей та парк, такі екскурсії мають не лише пізнавальне, але й виховне значення. На екскурсіях учні знайомляться ближче з природою, спостерігають взаємозв'язки в природі, на власні очі бачать як людина впливає на природні об'єкти.

Навчально - виховне значення позакласної роботи у навчанні біології обґрунтовано як вченими - методистами, так і досвідченими вчителями біології. У процесі позакласної роботи, не обмеженої певними рамками уроків, є великі можливості для використання спостереження і експерименту основних методів біологічної науки [1].

Ми мали нагоду з учнями організувати екскурсію до природничо – географічного факультету імені В. Винниченка, а саме до живого куточка. Метою ще однієї нашої експедиції до річки Інгул було вивчення стану річки, розроблення плану дій її оздоровлення.

Важливою на сьогодні є активна діяльність учнів під час позакласної роботи, вона формується в процесі пізнавальної діяльності. Активізація пізнавальної діяльності має бути спрямована не тільки на активне мислення, а й на підвищення розумових зусиль, удосконалення процесу засвоєння знань. Обираючи з різноманітних форм і методів навчання найбільш раціональні для певного заходу, слід виходити з основного – забезпечити активність учнів і високу якість знань. Цього можна досягти, використовуючи метод проектів. Мета виконання проектів – організація самостійної дослідницької роботи учнів під час вивчення біології, створення умов для їх самонавчання, розвитку ініціативи, окреслення інтересів та особистих прагнень [2].

Нами створено два проекти: «Бережіть природу» та «Лікарські рослини». Спочатку були розподілені завдання, потім ми визначили джерела інформації, її збір. Наступним етапом був аналіз і систематизація одержаної інформації, оформлення результатів та підбиття підсумків, показ презентаційних проектів, загальне обговорення результатів.

На основі проведеної роботи і зібраних матеріалів можна продемонструвати у вигляді діаграм рівень пізнавальної діяльності та успішності учнів і порівняти як він змінився до і після проведення позакласної роботи. Для порівняння ми будемо діаграму успішності за минулий рік учнів 7 – В класу.

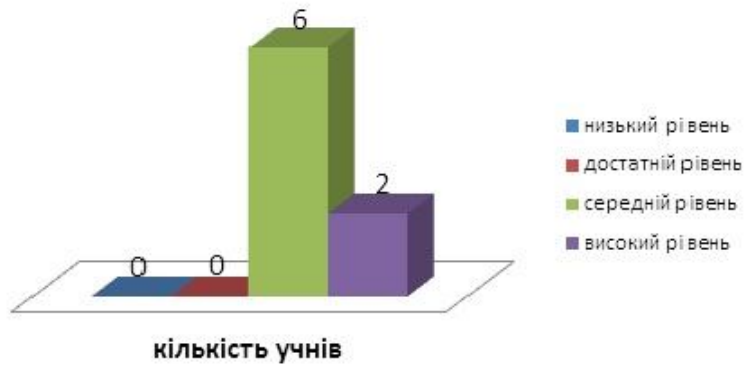
Успішність 18 учнів 7 - В класу

За розподілом учнів за даними показниками можна говорити про те, що учнів з низьким рівнем у класі не було, 4 учні мають достатньо знань, 12 учнів – середній рівень, 2 учнів – високий рівень успішності. Тепер ми можемо порівняти успішність 8 учнів – гуртківців з успішністю тих учнів, що не приймали участь у гуртку.

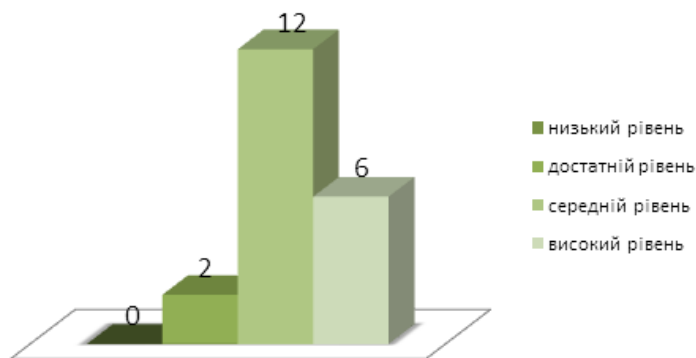
Успішність 8 учнів - гуртківців 7 - В класу

Аналізуючи діаграму, ми можемо сказати, що учнів з низьким і достатнім рівнем порівняно з класом немає, 6 учнів мають середній рівень, 2 учнів – високий рівень успішності.

Якщо проаналізувати результати 8 – В класу, то вони дещо відрізняються від минулорічних, це ми можемо чітко прослідкувати за діаграмою.

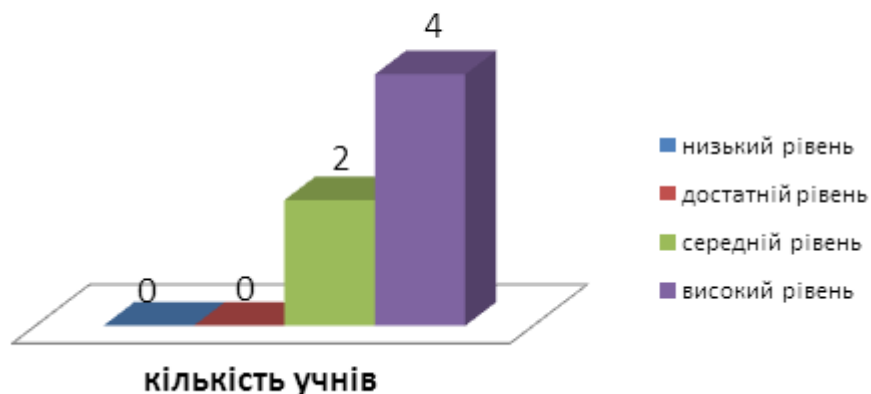
Успішність 20 учнів 8 - В класу

Учнів з низьким рівнем знань немає, 2 учні мають достатній рівень, 12 учнів – середній рівень успішності, 6 учнів – високий.

На основі даних результатів ми можемо порівняти успішність класу з успішністю 6 учнів – гуртківців.

Успішність 6 учнів - гуртківців 8 - В класу

За аналізом діаграми можна говорити, що учнів з низьким і достатнім рівнем порівняно з класом немає, 2 учні мають середній рівень, 4 – високий рівень успішності.

Успішність гуртківців 7 – В та 8 – В класів також змінюється, середній рівень успішності в 7 класі гуртківців становить 75 %, а у 8 класі зменшився на 33,4 %. Високий рівень успішності зріс у 8 – В класі 66,6 %, а в 7 класі лише становив 25 %.

Загальні висновки: На підставі одержаних показників можна стверджувати, що позакласна робота з біології результативно впливає на рівень пізнавальної діяльності учнів та розвиток інтересу до біологічних наук. Було розроблено та апробовано плани-конспекти позакласних заходів для 7 – В і 8 – В класів. Це план – конспект екскурсії до живого куточка і до річки Інгул, урок – подорож у світ кімнатних рослин, урок – конференція про лікарські рослини. Дітям заняття здавались цікавими і вони із задоволенням приймали в них участь, здобули новий обсяг знань, і стійкий інтерес до вивчення предмета біологія. Після проведення аналізу роботи гуртка, використовуючи математичні розрахунки, визначаємо, що середній показник успішності учнів – гуртківців 7 – В класу в минулому році становив 8,25 бали, в той час як середній показник в цьому році вже 8 – В класу становить 9,6 бали.

Позакласна робота дозволяє врахувати різнобічні інтереси школярів, значно поглибити і розширити їх знання. У процесі позакласної роботи, виконуючи досліди і проводячи спостереження, займаючись охороною рослин і тварин, школярі взаємодіють з живою природою. Позакласна робота з біології дає можливість тісніше здійснювати зв'язок теорії з практикою. Вона залучає школярів до різної посиленої праці [4].

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Верзілін Н.М., Корсунська В.М. Загальна методика викладання біології // - М.: «Просвещение», 1983.
2. Євдокимова Р. М. Позакласна робота з біології // - Саратов: «Ліцей», 2005.
3. Мороз І.В, Степанюк А.В, О. Д. Гончар та ін. Навч. Посібник / за редакцією І. В. Мороза. – К.: Либідь, 2006. – 592 с.
4. Нікішов А.І., Мокеєва З.А., Орловська Є.В., Семенова А.М. Позакласна робота з біології / - М.: «Просвещение», 1980.

Юлія ЧЕРНА

ОЦІНКА ТУРИСТСЬКО-СПОРТИВНИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат геогр. наук, доцент О.В.Колотуха

Бурхливий розвиток туризму сформував соціальне замовлення на вивчення цієї сфери людської діяльності. Геополітична ситуація, що змінилася, істотно вплинула на географію туристських потоків в Україні, на принципи організації туристсько-рекреаційної діяльності, яка стала багатогранним явищем, що викликає інтерес з боку багатьох наук. Географія ж має пріоритетне право і відповідний науково-методичний апарат для найбільш ефективного вивчення просторових аспектів рекреації і туризму.

Вагомою складовою світового туризму виступає спортивний туризм. Тому об'єктом даного дослідження виступив такий доступний та важливий вид рекреаційно-туристської діяльності, особливо для учнівської молоді, як спортивний туризм.

За О.Бейдиком *спортивний туризм* – це вид рекреаційної діяльності оздоровчого характеру з особливими вимогами до природно-територіального комплексу району подорожі, із високим рівнем споживання природних цінностей. Спортивний туризм поєднує значні фізичні та психофізіологічні навантаження на організм людини, висуває підвищені вимоги до витривалості, спортивно-туристського вміння, прикладних навичок, загально фізичної та теоретичної (в т.ч. географічної) підготовки [1].

На сучасному етапі спортивний туризм розвивається в двох напрямках: маршрутний туризм (проходження маршрутів туристсько-спортивних подорожей) та змагальний туризм (підготовка та участь в змаганнях із техніки спортивного туризму). Тому основними формами туристсько-спортивної діяльності є туристські подорожі та туристські зльоти і змагання (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація туристсько-спортивної діяльності в Україні

Туристська подорож – це захід, пов’язаний із пересуванням людини в природному середовищі на будь-яких технічних засобах та без них, наодинці або в складі групи з пізнавальними, оздоровчими, спортивними та іншими цілями. Подорожі повинні проводитись відповідно до законодавства України та держав, на території яких прокладено маршрут, із урахуванням вимог “Гаагської декларації з туризму”, “Хартії туризму” та інших міжнародних документів з туризму [2]. До туристських подорожей відносять туристські прогулянки, оздоровчі екскурсії, туристсько-спортивні походи, туристсько-спортивні експедиції.

Туристська прогулянка – найпростіша форма туристсько-спортивної діяльності, проходження короткого маршруту, тривалістю, як правило, до 4 годин.

Оздоровча екскурсія – туристська подорож тривалістю до 24 годин з використанням активних форм пересування, яка передбачає відвідування точно відібраних об’єктів із метою задоволення інформаційних, духовних та пізнавальних потреб туристів.

Туристсько-спортивний похід – це групове проходження туристського спортивного маршруту визначеної протяжності з подоланням природних перешкод (перевалів, порогів, печер тощо) різної категорії або ступеня складності за нормативний час. Туристсько-спортивний похід є основною формою туристсько-спортивної діяльності, за здійснення яких в спортивному туризмі присвоюються розряди і звання.

Туристсько-спортивна експедиція – активна туристська подорож пошукового, дослідницького характеру з метою вивчення певної території, маршруту, одного чи декількох об’єктів (перешкод) із використанням будь-яких технічних засобів пересування або ж без них.

Питання територіальної організації туризму вивчає *географія туризму*, яка лише порівняно недавно сформувалася як самостійна географічна дисципліна з власним об’єктом та предметом дослідження. Предметом дослідження географії туризму є територіальна організація (самоорганізація) туристської діяльності людей. А.Александрова визначає географію туризму як галузеву дисципліну соціально-

економічної (суспільної) географії про просторові закономірності та особливості функціонування і розвитку територіальних систем організації (самоорганізації) туристської діяльності людей [3].

Надзвичайно важливою функцією географії туризму є інформування населення про туристський потенціал територій. Воно дає людям уявлення про види і форми туризму, про значимі об'єкти природи, культури, історії, а також про підприємства індустрії туризму, що знаходяться в їх країні і за кордоном. Тим самим географія туризму будить інтерес у потенційних мандрівників до вже існуючих або тільки таких, що складаються, туристських регіонів, центрів і цілеспрямовано формує бажання їх відвідати.

Вагомою складовою географії туризму є *географія спортивного туризму*. Актуальним вбачається конкретизація об'єкта і розширення предметної сфери географії туризму та обґрунтування теорії геопросторової організації спортивного туризму. О.Колотуха вважає, що *об'єктом дослідження* географії спортивного туризму виступає спортивний туризм як суспільне явище геопросторового змісту, *предметом дослідження* – геопросторова організація спортивного туризму [4].

Спортивний туризм користується в основному тими ж ресурсами, що й оздоровчий, але на відміну від останнього для нього особливо привабливими є не сприятливі та комфортні сторони цих ресурсів, а близькі до екстремальних, такі, що знаходяться на межі (для даної конкретної людини, групи туристів) або близькі до неї. Так, наприклад, у гірських подорожах привабливим є важкопрохідний рельєф, в той же час подорожі здійснюються у найкомфортніший кліматичний період. В лижних подорожах і рельєф, і кліматичні умови суттєво відрізняються від інших видів рекреації. Тому можна стверджувати, що такий комплекс ресурсів доцільно виділити в окрему категорію – *спортивних рекреаційно-туристських ресурсів* [4].

Спортивний туризм, як один із видів активного дозвілля, висуває свої специфічні вимоги до всього комплексу рекреаційно-туристських ресурсів, в першу чергу, до природних.

Ресурси спортивного туризму не можна звести до природних та соціально-економічних умов розвитку туризму. Між ними є важлива різниця. Ресурси – це те, заради чого туристи рушають в подорож, без чого неможлива реалізація основної мети подорожі, а умови – те, що сприяє (позитивно чи негативно) цій організації. В дійсності ж рекреаційні ресурси та умови в значній мірі перекривають один одного. Одні й ті ж природні й антропогенні тіла чи явища виступають то як ресурси, то як умови туризму. В одних видах туризму ресурси достатньо одноманітні, наприклад, в водному туризмі – це природні води у рідкій фазі (річка, озеро) та ті геолого-геоморфологічні умови, в яких вони розташовані. В інших – більш різноманітні, як наприклад, в пішохідному туризмі, де ресурсом виступає сама територія, її рельєф, ґрунти, рослинний покрив та ін. При цьому рельєф, ґрунти та рослинність одночасно є і умовами виконання мети подорожі.

В сучасних умовах більшість населення нашої країни не має змоги відпочивати та відновлювати своє здоров'я у визначених курортно-лікувальних регіонах України – в Криму, Карпатах, Чорноморському та Азовському узбережжях. Особливо важливою в цьому аспекті постає проблема оздоровлення підростаючого покоління.

Тому дуже актуальною постає проблема дослідження рекреаційно-туристських ресурсів саме свого регіону, пошук та запровадження нових нетрадиційних, більш дешевих способів відпочинку і оздоровлення молоді. Серед них доцільно запропонувати таку форму активного відпочинку і оздоровлення, як туристсько-краєзнавчі походи і експедиції.

Актуальність широкого запровадження саме таких форм активного відпочинку дітей та юнацтва особливо постала в останні роки. Більшість дітей шкільного віку не мають змоги відпочивати за межами населених пунктів, як це було раніше – в піонерських таборах, санаторно-лікувальних закладах, на туристських базах, просто з батьками на морі чи в якійсь іншій місцевості. Контингент учнів, що не мають змоги повноцінно відпочити влітку сягає щорічно 65%. На тлі соціальних негараздів, збільшення психологічного навантаження, нераціонального харчування нагальною постає необхідність повноцінного відпочинку і оздоровлення дітей та юнацтва. Це обумовлено рядом факторів :

- забрудненням середовища існування (особливо в межах промислових міст та селищ) фізичними та хімічними відходами, а також дефіцитом компонентів здорового середовища (аеріони, фітонциди, ультрафіолет тощо);
- нераціональним харчуванням, вживанням недостатньо очищеної води з міської водопровідної мережі;
- «м'язовою бездіяльністю і безрадісністю» (на початку ХХІ століття частка м'язових зусиль в роботі зменшилась в 20 разів);
- емоційними та психічними перевантаженнями, стресами, які можуть бути зняті перш за все на лоні природи в колі друзів-однодумців.

Найбільший оздоровчий ефект та психологічний комфорт досягається при проведенні туристських походів тривалістю до 15 днів в групах складом не більше 15-20 осіб. Такі походи бажано проводити в

канікулярний період – під час осінніх, зимових, весняних та літніх канікул. При невеликих фінансових і організаційних затратах він зараз є чи не єдиною можливістю повноцінного літнього оздоровлення школярів.

Ці обставини змушують більш детально і уважно розглянути туристсько-краєзнавчі можливості рідного для автора регіону – Черкащини. При достатньо високому рівні антропогенного використання оточуючих ландшафтів потенційними районами проведення туристсько-краєзнавчих походів і експедицій є Канівські гори, Мошногір'я, лісові масиви області, долини річок – Дніпра, Росі, Тясмину, Супою, Гірського та Гнилого Тікичу, Ятрані та інших, об'єкти і території природно-заповідного фонду області.

Доцільно розглянути спортивні рекреаційно-туристські ресурси України та Черкаської області у світлі вимог основних з визначених для спортивного туризму видів (табл.1).

Таблиця 1

Максимальні категорії складності туристсько-спортивних маршрутів України, її основних туристських районів у порівнянні з Черкаською областю

Найменування районів	Види туризму							
	пішохідний	лижний	гірський	водний	велосипедний	спелео	автомобілі	вітрильний
Україна в цілому в т.ч.:	III	IV	II	IV+	V	IV	V*	V
Карпати	III	IV	II	IV+	V	II	V*	-
Крим	III	II ¹	II	I	V	IV	II	V
Черкаська область	I	I ¹	-	II	II	-	II	II

* - для авто - III к.с., мото - V к. + - підвищена категорія складності

¹ - за умови сталого снігового покриву

Дослідивши спортивно-туристські можливості Черкаської області, нами були розроблені модельні еталонні маршрути з пішохідного, лижного, велосипедного та водного туризму.

Пішохідний туризм, як найдоступніший вид туризму, залишається і найбільш масовим. Згідно з Вимогами класифікації пішохідних маршрутів на території Черкаської області можна проводити походи до I категорії складності включно.

Цікавим видається пішохідний маршрут I категорії складності по території Черкаської області з відвіданням заповідних та інші цікавих куточків Черкащини (рис.2.).

Нитка маршруту має такий вигляд: м.Чигирин – місто-примара Орбіта – Кременчуцьке водосховище – с.Стецівка – с.Суботів – с.Чмерівка – с.Рублівка – с.Полуднівка – с.Івківці – с.Головківка – с.Медведівка –

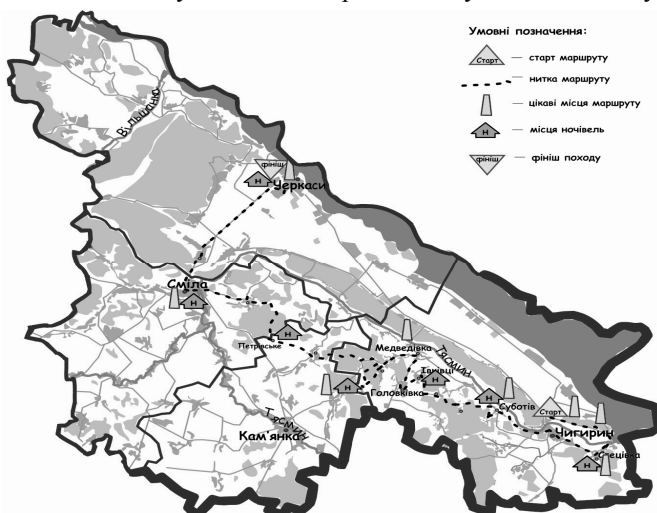

Рис.2. Маршрут пішохідного походу

с.Мельники – хутір Буда – Мотронинський монастир – с.Жаботин – с.Петрівське – с.Шевченка – с.Сунки – м.Сміла – с.Білозір'я – м.Черкаси. Протяжність маршруту – 139 км, тривалість походу – 7 днів.

Можливості Черкаської області з розвитку **лижного туризму** не дуже широкі через відсутність взимку тривалого стійкого снігового покриву на більшій частині території. Взимку, при сталому сніговому покриві, особливо на території Холодноярського масиву, території Мошногір'я та Черкаського бору є можливість організувати і проводити лижні туристські походи до I категорії складності включно та різні ступеневі походи дитячо-юнацьких груп. Нитка маршруту лижного походу I категорії складності по території Черкаської та частково Кіровоградської області має такий вигляд:

м.Черкаси – с.Свидівок – с.Сокирна – с.Будище – с.Мошни – Мощенська діброва – Русько-Полянський ботанічний заказник – урочище Литванова – Ірдинське болото – с.Ірдинівка – с.Білозір'я – с.Баси – с.Залевки – с.Плескачівка – смт.Куликівка – урочище Холодний Яр – хутір Буда – с.Головківка – с.Іванівка – с.Триліси – смт.Олександрівка. Протяжність маршруту 137 км, тривалість – 6 днів.

Велосипедний туризм має свої переваги у порівнянні з іншими видами туризму. Велосипед є дуже зручним засобом пересування. В Черкаській області є можливість проводити походи II категорії складності включно. Маршрут включає такі пункти: м.Чигирин – с.Суботів – с.Новоселиця – с.Медведівка – с.Мельники – хутір Буда – с.Грушівка – м.Кам'янка – с.Ребедайлівка – с.Михайлівка – м.Сміла – с.Білозір'я – м.Черкаси – орнітологічний заказник Липівський – с.Чапаєвка – м.Золотоноша – с.Домантове – с.Нова Гребля – с.Бубнівська Слобідка – с.Сушки – с.Прохорівка – с.Келеберда – с.Ліпляве – м.Канів – Канівський природний заповідник – с.Плостив – с.Мартинівка – с.Ключники – с.Ключинці – с.Гарбузин – м.Корсунь-Шевченківський. Протяжність маршруту 250 км, тривалість 7 днів.

Великі потенційні можливості на Черкащині має **водний туризм**. Річки, що протікають територією Черкаської області відносяться до річок височин. Це такі річки як Гірський Тікич, Гнилий Тікич, Тясмин, Рось та інші. Русла цих річок перетинають виходи різних за стійкістю гірських порід, через що в них утворюються численні пороги та перекати. В Черкаській області можна проводити походи до II категорії. Цікавим є маршрут водного туристського походу I категорії складності по річках Гірський Тікич та Синюха від смт.Цибулів до смт.Новоархангельська. Протяжність маршруту – 150 км, тривалість – 6 днів. Сезонність - травень-вересень. Засоби сплаву – туристські байдарки, каяки.

Головна особливість **автомототуризму** – можливість добиратися до початку категорійної частини маршруту і повертатися назад своїм ходом. Враховуючи вищезазначені вимоги по території Черкаської області можна прокласти автотуристські маршрути до I категорії складності включно та мототуристські маршрути до II категорії складності включно.

У **вітрильному туризмі** класифікуються маршрути, які проходяться на розбірних судах (вітрильних катамаранах) акваторіями водосховищ, озер, великих річок, у прибережній зоні морів і навіть океанів. Для розвитку **вітрильного туризму** в Черкаській області придатна акваторія Кременчуцького водосховища, параметри якого дозволяють проводити вітрильні походи до II категорії складності включно.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії / О.О.Бейдик. – К.: Палітра, 1998. – 130 с.
2. Спортивний туризм. Правила змагань. – К: Федерація спортивного туризму України, 2001. – 137 с.
3. Географія туризму: учебник / кол. авторів; под ред. А.Ю.Александровой. – М.: КНОРУС, 2008. – 592 с.
4. Колотуха О.В. Спортивні рекреаційно-туристські ресурси України / О.В.Колотуха. – К.: Федерація спортивного туризму України, 2006. – 130 с.

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА

Ірина АТРОЩЕНКО

МУЗИЧНО-РИТМІЧНЕ ВИХОВАННЯ ОДИН З ЕФЕКТИВНИХ НАПРЯМІВ «ТЕРАПІЇ МИСТЕЦТВОМ»

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник – професор кафедри хореографічних дисциплін образотворчого мистецтва та дизайну, народний артист України Похиленко В.Ф.

Резюме: Мистецтво, як форма суспільної свідомості, що акумулює та культивує систему світоглядних уявлень та ціннісних орієнтацій людства, є унікальним засобом впливу на особистість.

Нова «парадигма» (від грец. – приклад, взірць) освіти орієнтована на людину нової культури, на формування субкультури особистості, на відтворення і збереження в освітньому просторі як цінностей культури, так і цінностей субкультури людини. Як специфічно-художня форма відображення світу, мистецтво неодноразово виступало засобом гармонізації душевного стану людини, було надійним джерелом духовного становлення особистості і розглядалося як обов'язкова компонента навчання та виховання молодого покоління. Пізнання світу дитиною відбувається на всьому шляху її розвитку в процесі навчання і виховання в культурно-освітньому просторі. У своїй культурно-історичній концепції Л.С. Виготський відзначає, що «за змістом процес культурного розвитку може бути охарактеризований як розвиток особистості і світогляду дитини»[3].

Сучасна психологія і педагогіка в практиці спеціальної освіти широко використовують такі терміни, як «арт-терапія» і «арт-педагогіка». Термін «арт-терапія» (art-therapy, дослівно означає «терапія мистецтвом») був застосований британським художником Андріаном Хілом у 1938 році під час опису своєї роботи з туберкульозними хворими (тоді група художників і психіатрів США та Великобританії якраз зацікавилась можливістю використання мистецтва у терапевтичних цілях). Відносно молодий вік має і напрям лікувально-реабілітаційної, педагогічної і соціальної роботи, який він позначає. З англійської мови це поняття можна перевести як «лікування, засноване на заняттях художньою (образотворчою) творчістю...» В багатьох випадках «арт-терапевтичними» називають оздоровчі заняття з використанням фізичних вправ, танців, вдиханням пахоців, читанням казок і т.д., оскільки вважають, що таке визначення охоплює все різноманіття форм творчої діяльності і може використовуватися для опису дії тих або інших видів мистецтва на людину.

Дійсно, за кордоном, особливо в країнах Європи, термін «арт-терапія» при його використанні у множині (arts therapies) нерідко несе саме такий сенс, проте для позначення окремих форм терапії творчістю, як правило застосовуються поняття арт-терапія (психотерапія за допомогою візуального, пластичного мистецтва), драм-терапія (психотерапія за допомогою театрального мистецтва і ролевої гри), музична терапія (психотерапія за допомогою музики), танцювально-рухова терапія і т.д. Сучасне розуміння арт-терапії припускає, по-перше: використання мови образотворчої експресії (може використовуватися музика, драматичне мистецтво, рух, танець і інші форми творчої активності людини, але при цьому образотворча діяльність є основоположною); по-друге, безпосередня участь людини в образотворчій творчості.

Проте на практиці арт-терапія далеко не завжди пов'язана з лікуванням в строгому медичному сенсі слова. Хоча лікувальні завдання, поза сумнівом, їй властиві, існує багато прикладів застосування арт-терапії скоріше як засобу психічної гармонізації і розвитку людини (наприклад, в освітній практиці), як шляхи до вирішення соціальних конфліктів або з іншими цілями.

Поняття «арт-педагогіка» не підміняє вужчий термін «художнє виховання». Артпедагогіка, будучи областю наукового знання, дозволяє розглядати в рамках спеціальної освіти не тільки художнє виховання, але і всі компоненти коректувально-розвиваючого процесу (розвиток, виховання, навчання і корекцію) засобами мистецтва, а також формування основ художньої культури дитини з проблемами.

Ключова роль у формуванні художньої культури сьогодні відводиться як сім'ї, так і освітнім установам (дошкільним і школі), оскільки лише спільними зусиллями, організовуючи культурно-освітній простір дитини починаючи з раннього віку, наповнюючи його духовним змістом, вони можуть забезпечити умови для розвитку його індивідуальності, сформувати творчі прояви і зробити цей процес цілеспрямованим[1].

Надаючи величезне значення формуванню особистості за допомогою мистецтва, Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, А.У. Запорожець, Е.У. Ільєнков, М.З. Каган, Н.А. Ветлугіна і ін. відзначали, що залучення

дитини до світу прекрасного, «занурення» її в дивовижний світ єдності відчуттів і думок, що перетворюють людину, збагачує її, розкриває творчий потенціал. Отже, не можна вирішувати актуальні проблеми сучасності поза мистецтвом – найпотужнішим засобом виховання і освіти.

Починаючи з раннього дитинства йде процес не тільки формування особистості, її соціалізації, формування художньо-естетичного смаку, світогляду за допомогою мистецтва, а також і розвиток рухової, фізичної культури. У мистецтві танцюриста, актора тіло і його виразність втілена в рухах, забезпечує образність і знаковість в передачі утілюваного змісту художнього твору. Культура тіла, на переконання М.С. Кагана, це феномен культури, носій соціальних, естетичних, художніх, семіотичних функцій. Особливе значення у формуванні культури тіла з дитинства має «уміння бігати, ходити, діяти руками і пов'язаний з цим розвиток плечового поясу і всієї фігури – є результат навчання, тобто залучення дитини до культури»[5].

Музика, будучи, за виразом В.Д. Дніпрова, «світвідчуттям, що звучить», надзвичайно розширює емоційний спектр особистості. Без музики світ емоцій був би недостатньо диференційованим. Про катарсичний (очищаючий) вплив музики відомо дуже давно. Поняттям «катарсис» користувалися давньогрецькі філософи Аристотель, Платон, Піфагор і ін., розуміючи під цим психологічне очищення, яке після спілкування з музикою і іншими видами мистецтва випробовує людина, за рахунок переключення із власних (егоїстичних) проблем на проблеми інших людей або й цілого суспільства. І, нарешті, не можна не згадати про свідчення безмежного впливу музики на душу людини – міф про Орфея та Еврідіку: «... Під Орфесовими пальцями срібні струни кіфари ніжно й ласкаво бриніли. Співав же він так, що зачаровував навіть диких звірів, а дерева і скелі підступали ближче послухати той спів. Замовкали тоді галасливі птахи, вщухали буйні вітри, морські хвилі лагідно лягали на берег, і вся природа завмирала, слухаючи божественного співця...»[4].

В Середні віки практика катарсичного впливу музики пов'язана з теорією афектів і теорією психоаналізу З. Фрейда, К. Юнга. Виділяються емоційний, естетичний і етичний аспекти катарсису. Емоційний виражається в стані полегшення, звільнення (включаючи сльози, сміх) від тяжких, похмурих переживань в позитивних просвітлених відчуттях. Естетичний аспект катарсису – це поява відчуттів гармонії, порядку, краси в їх складному поєднанні. У етичному плані катарсис викликає гуманні позитивні відчуття, переживання.

Психологічний механізм катарсису був детально досліджений Л.С. Виготським в роботі «Психологія мистецтва», де визначено, що «мистецтво завжди несе в собі щось, що долає звичайне відчуття», «переробка відчуттів в мистецтві полягає в перетворенні їх в свою протилежність, тобто позитивну емоцію»[2]. Поняття катарсису тісно пов'язане з поняттям «Художнє (музичне) сприймання», яке є складною роботою відчуттів, думок, уяви того хто сприймає твір мистецтва. Проте далеко не всі діти підготовлені до здійснення цієї роботи, тому отримати ефект катарсису за допомогою музики можна в тому випадку, якщо у дітей сформовано активне сприймання музичного твору.

Діти, не підготовлені до розуміння музики, ніколи не зможуть досягти її образного змісту, їм властива своєрідна вибірковість, коли відкидаються незвичні й складні для осмислення образи, ігнорується глибоке проникнення у зміст твору, породжується поверхове ставлення до музики. Іноді музика викликає зовсім не ті емоції, думки і прагнення, на які розраховує вчитель. Нерідко частина учнів байдуже ставиться до тих творів, які можуть дати їм естетичну насолоду, розкрити багатство людських почуттів, і навпаки, захоплюються творами, на виховний ефект яких важко розраховувати. До небажаних наслідків нерідко приводить і надмірна кількість художніх впливів: замість естетичного враження виникає звичний і незначний відгук, замість збагачення особистості бачимо протилежне – поверховість сприймання, бездумне наслідування моді. При цьому, зазначав А.С. Макаренко, діти звикають до пасивного задоволення, художні враження пробігають поверхово, не зачіпаючи особистості, не викликаючи думок, не ставлячи перед ними ніяких запитань.

У сучасній психології утвердився погляд на сприймання як на активну діяльність суб'єкта по відображенню об'єктивної дійсності, опосередковану мовними значеннями, в яких представлена «згорнута в матерії мови ідеальна форма існування предметного світу, його властивостей, зв'язків і відношень».

«Сприймання, – зазначав відомий американський психолог Дж. Брунер, – це процес категоризації, у ході якого людина за допомогою характерних властивостей сприйнятого здійснює відбір і віднесення об'єкта, який сприймається, до певної категорії». Тому, на думку вченого, процес перцептивного навчання полягає у засвоєнні належних способів кодування сприйнятого і наступної категоризації суб'єктом подразників за допомогою певних кодових систем. «Найпростішою формою неготовності до сприймання у конкретному оточенні є випадок, коли сприймаючий суб'єкт володіє набором категорій, не придатних для адекватного завбачення подій цього оточення».

Ця загальна властивість відображення людиною реального світу виявляється і в музичному сприйманні. Слухач співвідносить сприйняте з тими емоційно-образними категоріями, які викристалізувалися на основі його емоційного досвіду. Нерідко цей процес для нього неусвідомлений і

виявляється лише в результаті самоаналізу власних вражень і переживань. Якщо ж у «музичній лексичі» слухача немає потрібного слова, то глибина проникнення у сенс і характер твору буде значно меншою, ніж це потрібно для повноцінного сприймання. «Без звуко-слухових накопичень», які завжди викликаються пам'яттю, музика не могла стати ідеологією, образно-пізнавальною діяльністю свідомості, а найбільше, якби могла бути провідником фізіологічних почуттєвих подразників, як це відбувається на «низових» стадіях її культивування», – писав Б.В. Асаф'єв[8].

Практичне використання музики, рухів як засобу розвитку і корекції дітей в Російській імперії почалося на початку ХХ ст. В цей час в систему музичного виховання широко упроваджувався музично-ритмічний напрям, розроблений швейцарським педагогом, музикантом Жаком Далькрозом. Формуюче начало ритміки обумовлювалося поєднанням ритму, музики і руху. Ідея «виховання ритму за допомогою ритму» реалізовувалася за допомогою використання спеціально підібраних вправ, які розвивали у дорослих і дітей, починаючи з дошкільного віку, музичний слух, пам'ять, увагу, ритмічність, пластичну виразність рухів. При цьому стрижнем музично-ритмічного розвитку Ж. Далькроз вважав музику, відзначаючи, що в ритміці музика набуває тілесних форм і перетворює наші тіла.

Н.А. Александрова, яка впроваджувала систему ритмічного виховання Ж. Далькроза розширила область застосування ритміки; вона відзначала, що ритміка є тією загальною точкою, від якої розходяться шляхи живописця, скульптора, музиканта, диригента, міміста, танцюриста, актора. Саме ця широта проявів ритму лежить в основі багатьох напрямів використання ритміки. Ритм виступає як універсальна космічна категорія. Відчуття ритму в своїй основі має активну природу, завжди супроводжується моторними реакціями. Суть моторних реакцій полягає в тому, що сприйняття ритму викликає різноманітні кінестетичних (рухових) відчуттів. Це м'язові скорочення язика, голови, щелеп, пальців ніг; напруга, що виникає в гортані, голові, грудній клітці і кінцівках; одночасна стимуляція м'язів-антагоністів, що викликає зміну фаз напруги і розслаблення без зміни просторового положення органу. На методі фізичних дій будується також система К.С. Станіславського: «Актор може викликати різні емоційні стани, якщо він здійснює необхідні фізичні дії».

Система музично-ритмічного виховання здійснюється в процесі розвитку слуху і уміння погоджувати рухи з музикою. Практика використання музично-ритмічних рухів показує, що чим раніше вони застосовуються в роботі з дітьми (у формі ритмічних вправ, музичних ігор, танців, хороводів), тим успішніше здійснюється розвиток дитини, його мовної функції, довільності діяльності, моторики, формування пластичності і виразності рухів, оволодіння прийомами невербальної комунікації, а також розвиток музичних здібностей. Робота з музично-ритмічного руху припускає декілька напрямів:

- формування музично-ритмічних навиків: уміння передавати за допомогою рухів засоби музичної виразності (характер, темп, ритм, динаміку, форму музичного твору);
- формування навиків виразних рухів (основних, гімнастичних з предметами і без них, сюжетно-образних, танцювальних).

В процес оволодіння рухами під музику вирішуються завдання, загальні для всіх категорій дітей:

- розвиток музичного сприйняття, уміння передавати різні засоби музичної виразності, у вільних рухах відображати жанри музики (марш, танець, плинну пісню, вальс, народний танець і т.д.);
- оволодіння семіотичними формами рухів, «мовою рухів», умінням пантомімічно, жесто-мімічно в танці, грі передавати музичний образ;
- розвиток творчих проявів дітей в рухах під музику в музично-руховій імпровізації в сюжетно-ігрових етюдах, танцях;

Рішення цих задач здійснюється через основні види музично-ритмічних рухів: музична гра (сюжетна і несюжетна), танці, хороводи, вправи, музично-рухові імпровізації, етюди, образна і танцювальна гімнастика. Природні для дитини рухливість, яскравий емоційний відгук на музику, бажання рухатися під неї разом з однолітками робить музичний рух одним з найулюбленіших видів художньої діяльності.

Музичні ігри – один з найбільш активних видів музичної діяльності дітей, направлений на вираз емоційного змісту музики, її ритмічних особливостей. В ході музичних ігор діти в найбільш доступній і цікавій для них формі засвоюють програмні вимоги по розвитку музично-ритмічних рухів. В музичних іграх діти вчаться рухатися, дотримуючись ритмічної структури музичного супроводу, враховуючи темп музики та інші її виразні засоби для переходу з одного виду рухів на інший, підбирають рухи, адекватні музиці, і ін. Вони створюють виразні образи відповідно до характеру музичного звучання. Серед музичних ігор виділяють ігри образного характеру, в яких діти передають образи різних тварин, птахів, казкових персонажів; образотворчо-імітаційні ігри, в яких відтворюють різні види ігрових, побутових і трудових дій; ігри з уявними предметами; музичні ігри з правилами.

Музичні ігри образного характеру засновані на розвитку творчих проявів у дітей. Чим старше діти, тим самостійніше вони виконують рухи. Показ цих ігор застосовується лише на самому початковому етапі навчання, а згодом використовується словесне керівництво. У міру навчання зміст ігор ускладнюється за рахунок різноманітності засобів виразності.

Серед ігор образного характеру є багато пов'язаних з зображенням тварин. Діти перетворюються на різних звірят і рухаються під музику, підбираючи відповідні рухи. Особлива увага приділяється формуванню виразного образу і виразних рухів, що передають специфічні звички і характер тварин. Дорослі заохочують навіть найбоязкіші спроби дітей рухатися по-своєму, але в рамках музичного образу. Якщо ж не проводити спеціальну роботу по вихованню у дітей бажання придумувати рухи, то вони завжди рухатимуться одноманітно, відтворюючи лише ті рухи, які побачили у дорослих або інших дітей[6].

Всі уміння і навички, набуті дітьми в ході ігор образного характеру, використовуються в більш ускладнених іграх, наприклад в іграх з правилами, які включають елементи образних імітаційних ігор і ігор з уявними об'єктами і танцях і хороводах які здійснюються на всіх заняттях, але на ритміці їм відводиться основний час. Природно, що якість танцювальних рухів, як і характер відношення дітей, до танців в значній мірі залежить від того, як організована робота з решти напрямів музичного виховання. Річ у тім, що музичні ігри, які стають основою для виховання у дітей бажання «представляти», брати участь в загальних танцях і хороводах, в багатьох дошкільних установах проводяться недостатньо продумано. В процесі їх проведення дітей не учать діяти самостійно, а тому у них і не виникає особливого, артистичного складу і емоційного відношення до цього виду творчої діяльності.

Велика увага на заняттях по ритміці, а також на індивідуальних заняттях приділяється самому формуванню танцювальних рухів. На всіх роках навчання при знайомстві з новим видом рухів доцільно застосовувати і суміщені дії, і дії по наслідуванню дорослому. При цьому треба стежити за тим, щоб дорослий сам показував танцювальні рухи достатньо граціозно, артистично, щоб діти прагнули бути схожими на нього[7].

Отже, музично-ритмічне виховання дітей слід розглядати як одну з складових частин всієї коректувально-виховної роботи в дошкільних установах і школах. Застосування адекватних стану і можливостям кожної дитини педагогічних дій сприяє в значній мірі не тільки загальному музичному розвитку дітей, але і корекції недорозвинення сприйняття, уваги, пам'яті, що є у них. Позитивні зрушення відбуваються і в розумовому розвитку вихованців: їх уявлення про навколишній світ істотно збагачуються, стають повнішими, стійкішими, емоційно забарвленими. Оволодіння навичками виконання, участь в музичній діяльності розширює можливості дітей, позитивно впливає на їх особистісну зовнішність.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании: Учебник для вузов / Е.А. Медведева, И.Ю. Левченко, Л.Н. Комиссарова, Т.А. Добровольская. - М.: Академия, 2001.- 248 с.
2. Выготский Л.С. Психология искусства. - М., 1965.- С.318.
3. Выготский Л.С. Собр. соч.: В 6 т. - М., 1983.- Т. 5.- С.22.
4. Деркач О. Арт-педагогіка як інноваційна технологія особистісно орієнтованого навчання та виховання. Газета «Майстер-клас» за 2010, № 1. (С. 8 - 9).
5. Каган М.С. Философия культуры. - СПб., 1996.- С.195.
6. Музыка в начальных классах: Методическое пособие для учителя. / Э.Абдуллин, Т.Бейдер, Т.Вендрова и др. - М. : Просвещение, 1985.- 140с.
7. Козлов В.В., Гиришан А.Е., Веремеенко Н.И. Интегративная танцевально-двигательная терапия. – СПб.: Речь, 2006.- С.213-215.
8. Грицюк Н., Зінкевич О., Майбурова К., Щурова Н. Слухання музики в 1-3-х класах: Методичний посібник. – К.: Муз. Україна. 1980. – 32с.

Віталій ДОРОШ

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ШКОЛЯРІВ

(студент V курсу мистецького факультету)

Науковий керівник – канд. пед. наук, професор Г.С.Дідич

Постановка проблеми. Одним із завдань реформування освіти, поставленим у державній національній програмі "Освіта. Україна XXI століття", є широке запровадження в навчально-виховній роботі нових педагогічних інформаційних технологій.

Сьогодні в музичній освіті відбувається активний пошук нових педагогічних методик. Музичне мистецтво відкривається перед дитиною як процес становлення художнього образу через різні форми художнього втілення (літературні, музичні, образотворчі). Іде опора на виявлення життєвих зв'язків музики. Урок музики стає не просто уроком розвитку сенсорних музичних здібностей, а уроком мистецтва, коли розвиваються всі психічні процеси: сприйняття, мислення, пам'ять, увага й, зокрема, музичні здібності: тембровий слух, відчуття ритму, музичне мислення і т.п.

Сучасні комп'ютерні технології в мистецькій освіті учнів базуються на ідеї їхньої інтеграції із традиційними навчальними методиками

Кажучи про вдосконалення педагогічних технологій, ми маємо на увазі передовсім інформаційні технології, тобто технології, що несуть у своїй основі максимальну кількість інформації. Отриманий у результаті обсяг знань не завжди передбачає акцент на теоретичному освоєнні матеріалу. Адже на уроках гуманітарного циклу особливо важливим є процес безпосереднього сприйняття учнями конкретного витвору музичного або образотворчого мистецтва.

Інформаційні технології дозволяють по-новому, комплексно використовувати на уроках музики текстове, звукове, графічне й відеоінформацію – створюється новий мультимедійний контент. На уроках музики гармонійно поєднуються знання комп'ютерної грамоти з музикою, образотворчим мистецтвом, літературою, і, як результат цього поєднання, створюється нова якість сучасного інтегрованого уроку.

Виклад основного матеріалу. Проблема використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчальному процесі в останні десятиріччя зайняла одне з провідних місць в дослідницькій проблематиці сучасної музичної педагогіки. Їй присвячено велика кількість робіт сучасних вітчизняних науковців, педагогів, методистів, зокрема, посібник для вчителів «Основи нових інформаційних технологій навчання» за редакцією Ю.І.Костюка, «Інформаційно-комунікаційні технології у навчальному процесі» та «Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях» за редакцією Р.С.Гуревич, М.Ю.Кадемія, навчально-методичний посібник «Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання» за редакцією О.І.Пометун та ін. Багато таланту й творчості вклали в розробку даної проблеми О.Базелюк, В.Варченко, Т.Зятяміна (про досвід використання педагогічних технологій на уроках музики; комп'ютерні технології на уроках музики); С.О.Сисоева, А.М.Алексюк, Д.М.Воловик та ін. (педагогічні технології у неперервній професійній освіті), О.І.Пометун, Л.В.Пироженко та ін. (інтерактивні технології навчання); К.М.Обрізан (інформатизація середньої освіти) та ін.

Дослідження науковців впливу нових технологій на рівень та якість навчання показали, що завдяки інтерактивній дошці та комп'ютеру в дітей з'являється зацікавлення в навчанні, укріплюється бажання вчитися, результати їхньої праці поліпшуються.

Сучасний урок, якісний урок, якісна освіта – всі ці питання постійно перебувають у полі уваги не тільки вчителів: вони хвилюють випускників, їх обговорюють батьки, держава висуває як одну з головних проблем забезпечення якісної освіти. Вчитель має усвідомити: щоб освіта була якісною, педагогічну діяльність слід спрямовувати не тільки на засвоєння учнями знань, предметних умінь і навичок, а й на засвоєння ними способів, методів і прийомів, на розвиток здібностей у пізнанні нового, незнайомого, на створення умов для розвитку самостійності та набуття ще в шкільному віці досвіду вирішення проблеми, реалізації своїх намагань як в освітній діяльності, так і загалом у суспільстві.

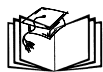
Інформаційні технології не тільки полегшують доступ до інформації і відкривають можливості варіативності навчальної діяльності, її індивідуалізації та диференціації, але і дозволяють по-новому організувати взаємодію всіх суб'єктів навчання, побудувати освітню систему, в якій учень був би активним і рівноправним учасником освітньої діяльності.

Пошук нових форм і методів навчання в наш час – явище не тільки закономірне, але й необхідне. І це зрозуміло: у вільній школі, до якої ми йдемо, кожен не тільки може, а й повинен працювати так, щоб використовувати всі можливості особистості. В умовах гуманізації освіти реальна теорія і технологія масового навчання повинна бути направлена на формування сильної особистості, здатної жити й працювати у світі, що безперервно зазнає змін, здатної сміливо розробляти власну стратегію поведінки, здійснювати моральний вибір і нести за нього відповідальність, – тобто такої особистості, яка спроможна саморозвиватись і самореалізуватись.

У школі особливе місце повинно відводитися таким формам занять, що забезпечують участь кожного учня у проведенні уроку, підвищують авторитет знань та індивідуальну відповідальність школярів за результати навчальної діяльності. Ці завдання учнів можна успішно розв'язувати завдяки інформаційним технологіям.

Головні переваги пропонованих технологій полягають в тому, що вони дозволяють інформатизувати навчальний процес, більш відповідають вимогам сучасної школи в порівнянні з класно-урочною моделлю. Мета такого навчання спирається на потенційні можливості комп'ютера як засобу пізнавально-дослідницької діяльності, забезпечує особистісно-орієнтований підхід до навчання, що сприяє розвитку індивідуальних здібностей учнів. Об'єднання в комп'ютері текстової, графічної, аудіо-відеоінформації, анімації різко підвищує якість навчальної інформації, що надається школярам, а також успішність їх навчання. Тому сьогодні в традиційну схему "вчитель – учень – підручник" вводиться нова ланка – комп'ютер, а в шкільну свідомість – комп'ютерне навчання.

Комп'ютер на будь-якому уроці допомагає створити високий рівень особистої зацікавленості учнів за допомогою інформації, виведеної на екран. Структура уроку з використанням комп'ютера є багатоваріантною, однак він має не лише формувати знання, а й сприяти розвитку учнів.

Активна робота з комп'ютером формує в учнів більш високий рівень самоосвітніх умінь і навичок аналізу та структурування отриманої інформації. При цьому нові засоби навчання дозволяють органічно поєднувати інформаційно-комунікативні, особистісно-орієнтовані технології з методами творчої та пошукової діяльності. Сьогодні впровадження комп'ютерних технологій у навчальний процес є невід'ємною частиною шкільного навчання. Загальновизнано, що використання комп'ютерних технологій в освіті неминуче, оскільки істотно підвищується ефективність навчання, якість знань і умінь.

Крім того, впровадження засобів інформаційно-комунікаційних технологій направлене на інтенсифікацію процесу навчання, реалізацію ідей розвиваючого навчання, вдосконалення форм і методів організації навчального процесу, що забезпечують перехід від механічного засвоєння знань до оволодіння ними уміннями самостійно набувати нових знань.

Слід відмітити, що в певному значенні всі педагогічні технології є інформаційними, оскільки, по-перше, навчально-виховний процес не можливий без обміну інформацією між вчителем і учнями, по-друге, основу технологічного процесу навчання складає отримання і перетворення інформації. Проте в сучасному розумінні інформаційна технологія навчання – це педагогічна технологія, що застосовує спеціальні способи, програмні і технічні засоби для роботи з інформацією. Тому значення інформатизації освіти полягає в створенні сприятливих умов для вільного доступу до культурної, навчальної та наукової інформації, а комп'ютер повинен при цьому стати одним з важливих джерел інформації.

Процес організації навчання школярів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє:

- зробити цей процес цікавим, з одного боку, за рахунок новизни і незвичності такої форми роботи для учнів, а з іншого, зробити його захоплюючим і яскравим, різноманітним за формою за рахунок використання мультимедійних можливостей сучасних комп'ютерів;
- ефективно вирішувати проблему наочності навчання, розширити можливості візуалізації навчального матеріалу, роблячи його більш зрозумілим і доступним для учнів вільно здійснювати пошук необхідного школярам навчального матеріалу у віддалених базах даних завдяки використанню засобів телекомунікації, що надалі буде сприяти формуванню в учнів потреби в пошукових діях;
- індивідуалізувати процес навчання за рахунок наявності різнорівневих завдань, самостійно працювати з навчальним матеріалом, використовуючи зручні способи сприйняття інформації, що викликає в учнів позитивні емоції та формує позитивні навчальні мотиви;
- самостійно аналізувати і виправляти допущені помилки, коригувати свою діяльність завдяки наявності зворотного зв'язку, в результаті чого удосконалюються навички самоконтролю;
- здійснювати самостійну навчально-дослідну діяльність (моделювання, метод проектів, розробка презентацій, публікацій тощо), розвиваючи тим самим у школярів творчу активність.

Швидкість зміни інформації у сучасному світі настільки висока, що гостро постає питання формування у дитини оптимальних комплексів знань і способів діяльності, формування інформаційної компетентності, що забезпечить універсальність її освіти. Підвищення якості освіти визначається використанням нових методів і засобів навчання. Активне навчання потребує залучення учнів у навчальний процес.

У розв'язанні цих проблем важливе місце відводиться комп'ютерному програмному забезпеченню освітнього процесу в цілому, а отже і мультимедійним технологіям зокрема. Мультимедійною називають технологію, яка окреслює порядок розробки, функціонування та застосування засобів обробки інформації.

Досить широке поширення мультимедійних проекторів дозволяє значно збільшити наочність за рахунок використання вчителем в ході уроку презентацій. Досвід організації навчального процесу по описаних моделях активного використання інформаційно-комунікаційних технологій в школі дозволяє говорити про високу міру ефективності поєднання використання сучасних інформаційних технологій і посібників, що передбачають пізнання через діяльність.

Застосування мультимедійних технологій різко підвищує ефективність активних методів навчання для всіх форм організації навчально-виховного процесу: на уроках під час самостійних, практичних та контрольних робіт, на всіх етапах проведення уроку, у ході проведення виховних та позашкільних заходів.

Звісно, комп'ютер не замінює вчителя, а є лише засобом здійснення педагогічної діяльності, його помічником. І при цьому якість і ступінь засвоєння навчального матеріалу, а також вплив на активізацію пізнавальної діяльності, як засвідчує практика, істотно зростає.

Учитель, застосовуючи комп'ютер та проектор, отримує потужний інструмент для подання інформації в різноманітній формі. В якості джерела інформації можна використовувати педагогічні програмні засоби та власноруч створені презентаційні та проектні програми.

Отже, в цілому, мультимедіа є виключно корисною та плідною навчальною технологією, завдяки притаманній їй інтерактивності, гнучкості й інтеграції різноманітних типів мультимедійної навчальної інформації, а також завдяки можливості врахування індивідуальних особливостей учнів та сприяння підвищенню їх мотивації. Мультимедійні засоби навчання є перспективним і високоефективним інструментом, що дозволяє надавати інформацію у більшому обсязі, ніж традиційні джерела інформації у

тій послідовності, що відповідає логіці пізнання. Завдяки цій технології можна підняти процес навчання на якісно новий рівень.

Шкільний урок – це соціальне замовлення суспільства в системі освіти, який обумовлений соціально-психологічними потребами суспільства, рівнем його розвитку, етичними та моральними цінностями цього товариства. Тому педагоги повинні націлювати учнів на отримання теоретичних знань, які б мали місце практичного застосування в їх майбутньому житті.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках справа непроста, оскільки вимагає певних витрат на підготовку. Крім того, вчитель повинен володіти навиками роботи з різними програмними продуктами, щоб підготувати якісний комп'ютерний супровід уроку.

Тому сьогодні ще залишається відкритим питання: "Як же найбільш ефективно використовувати потенційні можливості сучасних інформаційних та комунікаційних технологій при навчанні школярів?"

Із вищевикладеного можна зробити **висновок**: так як сучасне інформаційне суспільство ставить перед школою завдання підготовки випускників, здатних гнучко адаптуватися у різних життєвих ситуаціях; самостійно критично мислити; грамотно працювати з інформацією; бути комунікабельними, контактними в різних соціальних групах; самостійно працювати над розвитком власної моральності, інтелекту, культурного рівня, тому кожний сучасний вчитель повинен намагатися урізноманітнити форми роботи так, щоб кожен учень відчув необхідність своєї присутності на занятті, щоб у кожного школяра виховати любов до свого предмета, бажання вчитися та самовиховуватися. А результат залежить від особистості вчителя, рівня його майстерності.

І тільки тоді урок, на якому будуть створені реальні умови для інтелектуального, соціального, морального становлення особистості учня, які дозволять досягти високих результатів у навчанні, стане сучасним, який вимагає сьогодення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Базелюк О. Мультимедіа – технологія – мистецтво // Мистецтво та освіта. – 2008. – № 3. – С. 16 – 18.
2. Варченко В.І. Веселка в комп'ютері // Початкова школа. – 1997. – № 10. – С. 292.
3. Гуревич Р.С., Кадемія М.Ю. Інформаційно-комунікаційні технології у навчальному процесі: Посібник для педагогічних працівників і студентів педагогічних вищих навчальних закладів / Р.С.Гуревич, М.Ю.Кадемія. – Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2002. – 116 с.
4. Гуревич Р.С., Кадемія М.Ю. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях: Навчальний посібник для студентів педагог. ВНЗ і слухачів післядипломної освіти / Р.С.Гуревич, М.Ю.Кадемія. – Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2004. – 365 с.
5. Зятямина Т. Об опыте использования педагогических технологий на уроках музыки // Музыка в школе. – 2005. – № 5. – С. 28 – 33.
6. Зятямина Т. Компьютерные технологии на уроке музыки // Искусство в школе. – 2006. – № 5. – С. 41 – 43.
7. Основи наукових інформаційних технологій навчання: Посібник для вчителів / Авт. кол. за ред. Ю.І.Костюка АПН України. – К.: ІЗМН, 1997. – 264 с.
8. Пометун О.І. та ін. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Науково-методичний посібник / О.І.Пометун, Л.В.Пироженко / За ред. О.І.Пометун. – К.: А.С.К., 2004. – 192 с.
9. Обрізан К.М. Програмні засоби навчального призначення // Інформатизації середньої освіти, програмні засоби, технології, досвід, перспективи / За ред. В.М.Мадзігона, Ю.О.Дорошенка. – К.: Педагогічна думка, 2003. – С. 156 – 165.
10. Сисоева С.О., Алексюк А.М., Воловик Д.М. та ін. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті / За ред. С.О.Сисоевої. – К.: Віпол, 2001. – 502 с.

Анна ЄВСЮКОВА

БАЛЬНИЙ ЕТИКЕТ – ЦЕ ОСОБЛИВЕ ЗВЕДЕННЯ ПРАВИЛ ЯКІ НЕ МІНЯЮТЬСЯ ВІКАМИ

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник – професор кафедри хореографічних дисциплін образотворчого мистецтва та дизайну, народний артист України Похиленко В.Ф.

Резюме: Етикет являє собою історично сформований і обумовлений факторами соціальної взаємодії універсальний культурний код міжособистісного спілкування й індивідуальної поведінки, який сутнісно і функціонально реалізується у сфері моральної діяльності.

При знайомстві з культурою і побутом чужого народу перше, що впадає в очі разом з відмінностями в матеріальній культурі, – особливості поведінки в стандартних ситуаціях, причому специфічні риси поведінки найвиразніше виявляються у сфері спілкування. Коли в творах попередників етнографічної думки (Геродот, Страбон, Тацит, Монтень і ін.) мова заходить про те, чим відрізняється один народ від іншого, не випадково перш за все згадуються «дивні» обряди, звичаї і звички.

По суті саме відмінності правил поведінки в схожих ситуаціях стимулювали той інтерес до побуту різних народів, якому кінець кінцем зобов'язана своїм виникненням етнографія. Не буде перебільшенням сказати, що перші етнографічні описи відносилися саме до правил спілкування, причому йшлося не про сам етикет, а про звичаї і обряди, з яких етикет виділився порівняно пізно.

Слова «етикет» і «етика» сприймаються як близькі по значенню. І це природно. До такого сприйняття підштовхує не тільки схожість самих слів, але і тісний зв'язок цих понять. Проте насправді ці слова зблизилися порівняно пізно. Слово «етикет» запозичене з французької мови, а «етика» – з латині. Французьке слово *etiquette* має два значення: 1) «ярлик», «етикетка», «напис»; 2) «церемоніал», «етикет» – в свою чергу запозичене з голландського *sticke* («кілочок», «пеньок») і спочатку позначало кілочок, до якого прив'язувався папірець з назвою товару, пізніше – і сам папірець з написом. На основі значення «напис» розвинулося вужче значення – «записка з позначенням послідовності протікання церемоніальних дій» і далі – «церемоніал»[2].

Саме поняття «етикет» виокремилося порівняно недавно. Визначити його межі і сьогодні не так просто, як це може показатися на перший погляд. Зазвичай під етикетом розуміється «сукупність правил поведінки, що стосуються зовнішнього прояву відношення до людей (поводження з оточуючими, форми звернень і вітань, поведінка в суспільних місцях, манери і одяг)»[6]. Це визначення, проте, не враховує відмінностей між побутовими, етикетними і ритуальними ситуаціями, адже «поведінка в суспільних місцях», «поводження з оточуючими» можуть мати як чисто побутовий, суто утилітарний характер, так і ритуальний, зумовлений міфологічним сценарієм, а не тільки етикетний.

Культура взагалі і кожна культурна традиція зокрема орієнтовані на те, щоб понизити питому вагу природного, стихійного, некерованого в людині. Культура прагне ввести свої правила і норми навіть в ті сфери, які ледве піддаються регуляції, зокрема – в область емоцій. Для цього існують два основні механізми регуляції поведінки: ритуал і етикет.

І ритуал, і етикет прагнуть упорядкувати прояв емоцій, але по-різному і з різними цілями. Ритуал дає можливість виходу тим емоціям, які в повсякденному житті зазвичай стримуються етикетом. І до цих пір під час свят відміняються деякі обмеження, дотримувані в повсякденному житті. У цьому сенсі можна сказати, що ритуал протистоїть етикету[1]. Не випадково, наприклад, язичницькі обряди які обов'язково супроводжувалися танцями незмінно засуджувалися з позицій християнської моралі і оцінювалися як «бісівські» або «звірині». Але люди танцювали завжди. Навіть під строгими церковними заборонами вони знаходили можливість узятися за руки і віддатися єдиному ритму. Але як танцювали, що і коли танцювали в ті далекі часи? Спробуємо розібратися!

Після падіння Риму і до XII ст. ми майже нічого не можемо сказати про середньовічні танці – джерел, які могли б розповісти про них, практично немає. Збереглася музика, описи, візуальні джерела, але схеми залишаються невідомими до XV століття.

Головною особливістю середньовічного танцю було те, що пісня не була відокремлена від танцю. Часто, танцюристи одночасно виконували і роль хору: куплети чергувалися з простесенькими приспівками, які повторювали всі. Хоча більшість світських танцювальних пісень були про любов, в танці дозволялося тільки торкання рук. А в деяких танцях пані з кавалерами трималися за квіти або шарфи (судячи з картинок, які збереглися). Картинки ілюструють або церковні, або світські танці – в народних танцях могло бути значно більше вольностей для танцюристів. Написані для танців пісні мали танцювальні імена: «баллата» – танець, «фрондо» – коло, «вірілей» – обертання.

Вважається, що танці Середньовіччя були якщо і не зовсім однаковими, то ідентичними для всіх шарів суспільства і залишалися такими аж до кінця XIV століття. Вони відрізнялися простотою схем, набором нескладних кроків, можливістю імпровізувати. Збереглися згадки і про сольні танці, і про ланцюжки, «завдовжки майже в чверть милі!» Танець завжди був атрибутом свята, тому ні церковні заборони, ні життєві негаразди не могли заборонити людям веселитися і танцювати: на підмостках, площах, в лазнях, в полі або бальному залі замку.

Розвиток економіки, науки, культури позначили XV ст. як перехідний етап з Середньовіччя в епоху Ренесансу. Якщо раніше танці були однаковими для всіх шарів суспільства, то в XV ст. разом з традиційними танцями, народженими в народі, і театральними танцями жонглерів почали з'являтися придворні танці поставлені танцмейстерами. Постановочний танець вперше виник у Франції ще в XIV ст. під назвою «басданс» – низький танець без стрибків. З часом, кожна освічена людина повинна була уміти танцювати нові танці.

Важкі костюми з довгими шлейфами, маленькі замкові зали не були пристосовані до народних танців. Та і самі танці були не стільки проявом веселості, скільки можливістю «показати себе», свої манери, свій статус. Виконуючи танці пані, хоч і красувалися вишуканими нарядами, проявляли скромність. Вони не могли запрошувати на танець кавалера, танцювали опустивши очі, зрідка поглядаючи на нього. В той час кавалер не повинен був забувати дивитися на пані. Контакти в танцях обмежувалися торканням рук, а іноді

– тільки кінчиками пальців. У XVI ст. пані вже дозволялося фліртувати з кавалером і навіть запрошувати його на танець (або поглядом примушувати вподобаного кавалера запросити її).

Танцювати юнаки і дівчата вчилися з дитинства. Кожен танець, будь він соціальний або поставлений, мав свою манеру виконання. Про це пише італійський хореограф Фабріціо Карозо. Більш того, кожен танець – це ціла історія, і часто – історія любові. Слово «любов» зустрічається в назві кожного другого танцю: «Федельта д'Аморе» (вірність любові), «Торнео Аморозо» (любовний поєдинок), «Кача д'Аморе» (бажання любові). Кожен танець починався з складного реверансу, який партнери робили один одному. При цьому кавалер галантно знімав капелюх і тут же одягав його. Без капелюха можна було танцювати тільки дуже складні і швидкі танці, наприклад, гальярди і каскарди.

Також не ввічливо було танцювати в рукавичках – і кавалери, і пані знімали їх перед танцем. Карозо пише, що іноді рукавички були настільки вузькими, що чепурунам-кавалерам доводилося знімати їх зубами, що викликало загальний сміх. Пані ж танцмейстери не рекомендували дуже багато фліртувати з різними кавалерами, оскільки це могло привести до незручної ситуації, коли два кавалери запрошують на танець одну пані.

У 1588 році світ побачив трактат французького священника Жана Табуро, що працював під псевдонімом Туано Арбо, під назвою «Орхезографія». Велику частину трактату складає керівництво по танцю, включаючи табулятуру (форма інструментальної нотації), ілюстрації танцювальних позицій, докладний опис різних видів танців і поради з поведінки в бальній залі. Першочерговим завданням будь-якого танцюриста була демонстрація спритності і витривалості. Танцювали для того, щоб перевірити, наскільки обранець був міцним і здоровим. Кавалерам було дозволено обіймати своїх обраниць, щоб ненавмисно відчутти запахи один одного, дізнатися, чи приємно пахне з рота. На думку Жана Табуро, танці були обов'язковими для правильної організації суспільства.

Ось як Табуро описує запрошення на басданс. По етикету, заходячи в бальний зал і вибравши гідну пані, кавалер повинен був підійти, зняти лівою рукою капелюх, а праву протягнути пані. Скромна і добре навчена пані подавала ліву руку і, піднімаючись, слідувала за кавалером. Той вів її в кінець залу, щоб всі присутні могли побачити їхню красиву пару, а потім просив музикантів грати басданс. Не варто було зволікати із замовленням музики, інакше музиканти могли почати грати іншу мелодію. Якщо кавалер віддавав перевагу тому або іншому басдансу, то слід було назвати першу строчку з пісні цього басданса.

«Коли ти вивчив кроки, рухи і вже маєш хорошу кадансу (танцювальну техніку), не дивися на свої ноги, не нахилий голову, щоб перевірити, чи добре ти танцюєш. Тримайся рівно, з упевненим виглядом. Прагни не спльовувати і не сякати; але якщо це необхідно – відвернися і використовуй чисту носову хустку».

«Нехай твоя мова буде люб'язна, приємна і вихована. Нехай твої руки будуть розслаблені, але не так, ніби вони мертві, і не так, ніби гострий біль заважає їм жестикулювати. Будь охайно одягнений; твої шоби (вид штанів) повинні бути підтягнутими, а взуття чистим».

«Якщо хочеш, можеш вести двох пані, але однієї досить. Як свідчить приказка: «Хто веде двох, веде дуже багатьох». А коли ти стоїш з пані на одному кінці залу, то інший кавалер може стати напроти тебе з своєю пані. Коли ви наближаєтеся один до одного, ви повинні відступити назад або відійти убік». (Цитати за книгою Гастона Вулієра «History of Dancing from the Earliest Ages to Our Own Times» – 1898 р.).

Слово «Ball» (від фр. bal, італ. ballo) походить з німецької і в перекладі означає м'яч. Колись у Німеччині існував такий звичай: на Великдень сільські дівчата з піснями обходили будинки своїх подруг, які торік вийшли заміж. Кожній з них дарували по м'ячику, наповненому вовною чи пухом. У відповідь молода жінка зобов'язувалася влаштувати для сільської молоді частування і танці, найнявши за свій кошт музик. Скільки було в селі молодят, стільки давалося їм м'ячів, чи балів, тобто вечірок з танцями. Поряд з ними продовжують розвиватися і світські танці-ходи, танці-променади.

Початок світських балів сходить до святкувань при французькому і бургундському дворах. Перший бал, про який є відомості в історії, був даний у 1385 році в Амьєні, з нагоди одруження сімнадцятирічного Карла VI з Ізабеллою Баварської. Але достеменно невідомо, чи танцювали тоді короновані особи і запрошене вище дворянство.

У XV і XVI століттях великі танцювальні звеселення при дворах і дворянських замках відбувалися дуже рідко, і лише при Марії Медичі, яка вперше перенесла також до Франції маскаради, і ще більш при галантному королеві Генріху IV, бали набули широкого поширення. Справжню свою форму бали зберігають з часів Людовика XIV, коли вони розповсюдилися і у всіх німецьких резиденціях. З тих пір бали починають складати істотну частину більшості придворних урочистостей.

Для балів виробився мало-помалу, спочатку у Франції, певний церемоніал, який, не дивлячись на свою «сором'язливість», з невеликими змінами був прийнятий повсюдно, і лише в XIX столітті був дещо спрощений. Послідовність танців під час балу утворювала чітку композицію. Кожен танець задавав визначений стиль не тільки рухам, але і розмовам. Ланцюг танців організовувала і зміна настроїв – бесіда була такою ж невід'ємною частиною танцю, як рух і музика.

Бал мав свої правила і свій етикет, особливі для кожного історичного часу. Обов'язковим для балу був оркестр чи група музик. Танці під клавесин, клавикорди чи пізніше під фортепіано балом ніхто не вважав. Наприкінці балу завжди була вечеря і дуже часто додаткові розваги: невеликий виступ спеціально запрошених митців чи любителів – співаків та музикантів з числа гостей, живі картини, навіть самодіяльні вистави.

У XIX ст. бальний етикет ускладнився, а танці, навпаки, стали простішими, й танцювати тепер могла людина, майже не навчена танцям. Танцювали мазурку, вальс, польку, а зі стародавніх танців – полонез і французьку кадрили (контрданс). Мода на танці взагалі виникла і минала дуже швидко: в різні роки були поширеними «аля-грек», лансьє, краков'як, шакон, падекатр, мін'йон та інші танці, які, проте, швидко потім забувались. Більшість танців XIX ст. були швидкими чи дуже швидкими, що відобразилось на жіночому вбранні: відмова від твердого стискаючого корсета і важкого каркаса для спідниць (фіжм). У корсетах XIX ст. з еластичними прокладками було легше дихати, а легкі тканини бальних суконь дозволяли робити будь-як швидкі рухи. У багатьох відношеннях бали тієї пори продовжували традиції балів XVIII ст. і вирізнялися розкішню й вигадливістю.

Із середини століття значного поширення набули загальнодоступні бали для різних верств населення. Навіть продавці магазинів, домашня прислуга, кравчині могли ходити на такі бали. Тут же можна було бачити студентів, художників, дрібних чиновників та ін.

Ще частіше влаштовували у другій половині XIX ст. танцювальні вечори, які не вимагали ані пишних убрань, ні великих витрат.

У першій половині XIX ст. у Відні в період Масниці, тобто з 1 січня і до кінця свята, щовечора (!) давали до 250 балів. Аристократична верхівка вальсувала в розкішних величезних залах, число яких росло, як гриби після дощу, вже під час наполеонівських воєн (деякі зали вмщали до 8000 відвідувачів), у театрах і при дворі. Танцювали і прості городяни, що бажали забути буденність і зануритися у чарівний світ вальсу в приватних будинках і кав'ярнях на околиці міста.

Цілком природно, що Відень – музична метрополія тієї епохи – стала і столицею вальсу. Вже імператриця Марія-Тереза дозволяла між менуетами на придворних балах час від часу грати «лендлери». На балу не було різниці в походженні, під маскою міг ховатися і конюх, і генерал. Деякі історики навіть висловлювали думку, що вальс врятував Відень від руйнівного перевороту (якщо порівняти австрійську буржуазну революцію з французькою), оскільки він поєднував усі прошарки суспільства і був, свого роду, клапаном для соціального невдоволення.

В наш час Оперний бал відкривається танцем, який виконують 200 молодих пар. І кожного останнього четверга Масниці о 10 годині вечора серця двох сотень молодих дівчат, обраних для відкриття балу, що приїхали у Відень з багатьох країн світу, б'ються по-особливому. Для того, аби дівчина змогла потрапити до списку заповітного числа запрошених, не допоможуть ні зв'язки, ні гроші. Бальний комітет непідкупний. Щоб стати дебютанткою, треба подати заявку і пройти суворе випробування перед членами Комітету. Лише в тому випадку, коли дівчина може відмінно танцювати не тільки правосторонній, але і лівосторонній вальс, у неї є шанс потрапити в коло обраних. Ті ж, хто успішно виконав усі вправи під пильним поглядом шанованих віденських учителів танців, зможуть увінчати свою зачіску короною – традиційною прикрасою дебютанток балу. Щороку зразки корон змінюються, вони проходять ретельний відбір і затвердження Бального Комітету. Комітет переважно складається з трьох (іноді п'яти) осіб, зазвичай це відомі широкій публіці жінки з вищого суспільства.

Тепер, заглянемо у залу. Звучить чудесна музика. Це грає віденський філармонічний оркестр – один із найкращих оркестрів світу, і оркестр Державної Опери. Молоді дівчата в прекрасних бальних платтях з маленькими букетами квітів у стилі бідермайер (так робили букети 200 років тому) входять у залу, під руку з кавалерами в чорних фраках чи святкових мундирах військової академії. В цей момент у напруженій тиші залу можна почути лише важко стримувані схлипування батьків, які хвилюються за своїх дітей і згадують власний дебют. Хвилювання зрозуміле, тому що кожен неправильний крок відразу фіксують критичні погляди декількох тисяч гостей Балю, а в останні десятиліття завдяки телебаченню за молодими парами спостерігає увесь світ. Пари відкривають бал полонезом. Після полонезу пари поступаються місцем балету Опери.

Після балету до танцю знову йдуть молоді пари і починають танцювати лівосторонній вальс. Під пильними поглядами міжнародного комітету, людей мистецтва, політиків, фінансових акул, еліти європейської аристократії молоді пари кружляють в яскраво освітленій і прикрашеній найкращими квітникарями залі та щасливо посміхаються до батьківських лож. Для них це воістину зоряний час.

Нарешті лунає довгоочікуваний вигук «вальсують усі», і численні гості починають кружляти у вальсі. Бал входить у кульмінацію, але бальна ніч тільки починається. Вони будуть вальсувати, їсти, пити, спілкуватись, сміятись, фліртувати. 1000 осіб – саме така кількість людей обслуговує бал – вони в цю «ніч усіх ночей» роблять усе для гарного настрою гостей. Що б не сталося з кожним з п'яти тисяч відвідувачів, вони спробують розв'язати проблему. Є навіть взуттєвий майстер, який повинен піклуватися про загублені

каблучки і зламані дамські застібки. На балу також є кравці на випадок, якщо щось станеться з фракком чи платтям. Так, як і багато років тому, центр уваги преси – вечірні вбрання дам.

Офіційним різновидом балів у Росії (до складу якої входила більша частина України) були придворні бали, досить манірні і нудні. На них збиралися тисячі гостей. Так, на балу 1 січня 1828 року було до сорока тисяч осіб. Участь у придворних балах була обов'язковою для запрошених. На балах, крім імператора, імператриці та членів царської родини – великих князів, княгинь і князівен, були присутні придворні чини, а також дипломати, цивільні чиновники, що мали у «Табелі про ранги» чотири вищих класи, усі Петербурзькі генерали, правителі та проводирі дворянства, знатні іноземці, що гостювали в Росії. Зобов'язаними їздити на придворні бали були і гвардійські старшини – по двоє людей від кожного полку. Для цього існували спеціальні графіки-рознарядки, що допомагали дотримуватися черги. Старшин запрошували винятково як партнерів у танцях. Усі сімейні люди мусили бути з дружинами і дорослими дочками.

Представники знаті і найбагатших родин давали великосвітські бали. Саме вони виражали особливості тієї чи іншої бальної епохи. Особливо прекрасними були великосвітські бали другої половини XVIII ст. – першої половини XIX ст. Тут також бувало людно, але в міру – тисяч до трьох запрошених. Guesty запрошували господарі будинку з числа своїх друзів, родичів і великосвітських знайомих.

Безліч різновидів мали суспільні бали. Особливо часто їх проводили у провінції: в будинках шляхетських чи міських зібрань, у театрах, різних клубах, у помешканнях знаті і в залах у будинках приватних осіб. Як правило, коло учасників таких балів було широким і строкатим: чиновники, військові, поміщики, вчителі й ін. Кошти на такі бали збирали за підпискою (у складчину) або продавали квитки, які міг купити кожен охочий. Суспільні бали влаштовувало не тільки дворянство, але й купецтво, ремісники, художники, митці та ін.

Веселими і невимушеними бували зазвичай бали сімейні. Їх приурочували до сімейних свят, запрошували рідню і близьких знайомих – як правило декілька десятків осіб.

Існували також бали-маскаради, благодійні бали, на які продавали квитки, а в залах влаштовували благодійну торгівлю. Для цього будували невеликі, ошатно прикрашені ятки і намети, у яких дами-добровольці продавали фрукти, квіти, ласощі та різні дрібнички. Чітких цін не було; кожен платив стільки, скільки міг чи хотів. Усі отримані від балу кошти витрачали на дитячі сиротинці, навчальні заклади, потерпілих від стихійних лих тощо.

Були також і сільські свята, що відбувалися влітку на дачах і в замських маєтках. Вони включали, окрім балу, концерти. Танцювали тут найчастіше просто неба на галявинах чи у величезних наметах серед парку.

Бальна урочистість того часу була схожою як у Франції, так і в Англії та Росії. Як великосвітський, так і провінційний бал на початку XIX століття мав чітку композиційну побудову. Він починався польським танцем (полонезом). Протанцювавши хвилин п'ять, знатні літні люди сідали грати в карти, а замість них починали танцювати молоді, котрі з нетерпінням чекали другого танцю – вальсу.

Однак не вальс був вершиною балу. Із завмиранням серця дівчата чекали мазурки. Мазурку танцювали з численними вигаданими фігурами та чоловічим солоспівом, що лежить в основі танцю. І соліст, і розпорядник мазурки повинні виявляти винахідливість і здатність імпровізувати. «Мазуркова балаканина» вимагала поверхневих, неглибоких тем, але також цікавості і гостроти розмови, здатності до швидкої епіграматичної відповіді.

Чи прямує бал за часом? Мабуть, ні. Однак казка ніколи не буває сучасною. І поки залишаються люди, які бажають взяти участь у казці, поки є молоді юнаки та дівчата, які уявляють себе принцом чи принцесою і танцюють вальс бал буде існувати, – адже кожна казка невмируща [3, 4, 5, 7].

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Байбурин А. К., Топорков А. Л. У истоков этикета. Л., 1990.
2. Добродомов И. Г. Этика и этикет /Русская речь. 1988. № 4. С.129.
3. Красовская В. М., ст. «О классическом танце», в кн. Н. Базарова, В. Мей «Азбука классического танца», Л., 1983.
4. Мессерер А. М. Танец. Мысль. Время. - М., 1990.
5. Новер Ж. Ж. Листи про танець і балети., Л.-М.,-1965, 374 с.
6. Словарь по этике. М., 1983. С. 431.
7. Я познаю мир: Этикет во все времена: Дет. энцикл. / Авт.-сост. А. Яковлев; Худож. Н. Григорьева, Ю. Станишевский. - М.: Олимп, 2000.- 446с.

Юлія ЗЕЛЕНА

ІНТЕГРАЦІЯ МИСТЕЦТВ У КОНТЕКСТІ УРОКУ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

(магістрант мистецького факультету)

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін КДПУ ім. В.Винниченка – Черкасов В.Ф.

Постановка проблеми: Головним завданням сучасної системи шкільної освіти є підготовка молоді до життя, формування у них необхідних компетентностей засобами інтеграції навчальних дисциплін. За такого підходу дослідження інтеграційних процесів на уроках музичного мистецтва в загальноосвітніх навчальних закладах є своєчасним і актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Сучасні науковці (О. Абдулліна, В. Агеєв, С. Архангельський, А. Вербицький, І. Ільєсов, О. Киричук, Ю. Колюткін, Т. Куриленко) пропонують різноманітні концепції навчання та виховання щодо вдосконалення педагогічної освіти, серед яких чільне місце посідає інтегративний підхід, який забезпечує повноту, цілісність, мобільність та варіативність змісту педагогічної освіти. Останнім часом також плідно над проблемою інтеграції в освіті працюють українські науковці І. Бех, М. Васильєв, Н. Васильєва, Т. Власенко, В. Доманський, М. Іванчук, А. Карпов, Т. Лагунова, О. Руднянська та інші.

Чимало праць науковців присвячено проблемі інтеграції змісту предметів у процесі художньої, зокрема музичної освіти. Значний інтерес у вивченні питань, що стосуються інтегрованого підходу до організації музичного сприймання школярів, дидактичних особливостей інтегрованих уроків музичного мистецтва й використання позаурочних форм роботи та видів діяльності школярів у процесі засвоєння музичних знань, представляють дослідження Б. Асаф'єва, Е. Бальчітіса, Д. Кабалецького, М. Лещенко, Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалки, Е. Печерської, О. Остовського, В. Черкасова, Б. Яворського та ін.

Мета статті – виявити доцільність інтеграції різних видів мистецтв на уроках музичного мистецтва в загальноосвітніх навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження: Інтеграція (лат. *integratio* – відновлення, поповнення, від *integer* – цілий) – поняття, що означає стан або процес наближення, поєднання окремих наук або їх диференційованих частин. Саме в процесі інтегрованого вивчення шкільних предметів, зокрема художніх дисциплін, дитина здатна досягнути сутності явища, поняття, вчинку. Крім того, у неї виробляються комплексні практичні уміння й навички, що сприяють оптимальній взаємодії дитини з оточуючим її світом.

Є очевидним, що інтегроване навчання як ніяке інше закладає нові умови діяльності викладачів та учнів, є діючою моделлю активізації інтелектуальної діяльності та розвиваючих прийомів навчання.

Інтеграція зобов'язує до використання різноманітних форм викладання, що має великий вплив на ефективність сприйняття учнями навчального матеріалу, вона стає для викладачів і учнів школою співпраці та взаємодії, що допомагає разом просуватися до спільної мети.

У сучасних педагогічних науках інтеграція є одним з головних дидактичних принципів. За допомогою інтегрованого підходу до навчання на уроках музики, як наголошує Е. Печерська – «є можливість залучати учнів до різних видів художньої діяльності, використовувати аналогії» [3; с. 57].

Образне уявлення та літературна основа музичних творів передбачає пошук учнями в музиці особистісно значущих смислів, співзвучних власному духовному світу.

Використовуючи на уроці музики можливості літератури й поезії, образотворчого мистецтва, пластичної діяльності та художньої праці вчитель формує у дітей не тільки навички музичної діяльності, розвиває не лише музичні здібності, він природно вводить школярів у світ звуків, відчуттів, почуттів, явищ, подій і вчинків, які й складають цілісну картину світу, дають синтетичне уявлення про всесвіт. Відтак, школярі отримують від педагога універсальний, надійний ключ до розв'язання як навчальних ситуацій і завдань, так і життєвих питань.

Педагогічна інтеграція на мінімальному чи максимальному рівні забезпечує утворення якісних змін в особистості, пов'язаних з розвитком у неї інтегративно-цілісних якостей, здатності синхронного використання в один часовий проміжок різнопланових знань і відіграє роль рушійної сили розвитку особистості.

З музикою, на думку багатьох педагогів, рекомендується поєднувати предмети, теми яких мають спільні або універсальні засоби для цілісного, глибокого їх розкриття через масштабність та універсальність життєвого змісту самих тем і понять.

До таких предметів належать як ті, що передбачені Державним стандартом початкової загальної освіти в межах освітньої галузі «Мистецтво», так і інші предмети початкової школи: навчання грамоти, ознайомлення з навколишнім світом, українська мова, природознавство, народознавство, математика тощо.

Висновки: Використовуючи інтеграційний підхід до викладання музичного мистецтва, вчитель робить процес опанування дітьми основних елементів музичної мови радісним і цікавим, розширює та розвиває сенсорну сферу учнів, дає цілісне уявлення про мистецькі та життєві явища.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Марочкина Е.А. Интеграция науки. // Философские проблемы естествознания. – Талин, 1969. – С. 29-48.
2. Философский энциклопедический словарь. / Л.Ф. Ильчев и др. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
3. Печерська Е.П. Уроки музики в початкових класах: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2001. – 272 с.

Вероніка КОХНО

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА ДО МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

(студентки III курсу мистецького факультету)

Постановка проблеми. Сучасні перетворення в українському суспільстві особливо гостро охоплюють сферу освіти в цілому й вищої освіти зокрема, що потребує радикальних змін з системі підготовки майбутніх фахівців. Соціальне замовлення сьогодення потребує фахівця нового типу, здатного орієнтуватись в розмаїтті протиріч сучасного світу, самостійно набувати компетенцій згідно обраного фаху, бути готовим до творчого самоствердження та самореалізації в професійній діяльності.

Відповідно до запитів сучасного суспільства зростають вимоги й до фахівців у галузі мистецтва й, зокрема, до майбутнього педагога-музиканта, його готовності використовувати набутий професійний досвід у практичній художньо-творчій діяльності. Оскільки сучасний фахівець у сфері мистецької освіти має бути не тільки професійним музикантом, а й особистістю духовною і творчою, що володіє засобами пізнання себе та навколишнього світу й на цій основі здатний вибудовувати індивідуальну траєкторію свого особистісного й професійного саморозвитку, а також бути готовим до його актуалізації у практичній професійній діяльності.

Таке положення актуалізує проблему удосконалення фахової підготовки майбутніх педагогів-музикантів у напрямку формування в них готовності до творчості, оскільки саме засобами музично-творчої діяльності фахівець-музикант впливає на внутрішній світ учнівської молоді, розвиває їхній творчий та духовний потенціал.

У психолого-педагогічній літературі проблема готовності висвітлена в працях Б. Ананьєва, М. Дяченко, В. Крутецького, В. Моляко, С. Рубінштейна та ін. В дослідженнях науковців з музичної педагогіки: Л. Арчажнікової, Г. Падалки, О. Рудницької, О. Коробко, проблема готовності як особистісної якості розглядалась з позицій її професійної значущості для майбутнього вчителя музики. Проблема готовності до музично-педагогічної діяльності в різних її аспектах досліджувались у працях О. Горбенко, Л. Гуйсенової, А. Зайцевої, І. Мостової та ін. Питання методичної підготовки майбутніх фахівців-музикантів в контексті їхньої професійної готовності розглянуто у дослідженнях Л. Арчажнікової, А. Растрігіної, О. Ростовського, О. Рудницької, І. Шевченко.

Отже, вітчизняні вчені в галузі музичної педагогіки звертаються до питань готовності сучасного фахівця-музиканта до ефективної професійної діяльності, разом з тим, проблема формування готовності майбутнього педагога-музиканта до творчості в процесі вивчення фахових дисциплін залишається відкритою до наукового пошуку, що й визначило тему нашого магістерського дослідження.

Одним із постановчих завдань, що має бути розв'язаним нами під час наукових розвідок щодо педагогічних умов ефективного формування готовності майбутнього педагога-музиканта до творчості в процесі вивчення фахових дисциплін, стало вивчення ключових понять дослідження, зокрема категорій «готовність до професійної діяльності», «готовність до музично-педагогічної діяльності», а також на основі вивчення та аналізу наукових джерел щодо визначення вищезазначених понять, дослідити феномен «готовність до творчості майбутнього педагога-музиканта», що й складає мету даної статті.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження. На думку С. Рубінштейна, готовність є однією зі сторін прояву особистості, яка виявляється як вибіркове ставлення до чогось значущого [8]. Такі умови надають можливість педагогічного впливу, виявляти активність у навчанні, ретельно виконувати свої обов'язки. Науковці М. Нікандров, В. Сластьонін, В. Моляко вважають, що формування готовності до професійної діяльності є одним з найголовніших завдань підготовки педагогічних кадрів, оскільки

розкриття особистісних якостей студента зумовлює пізнавальну спрямованість в опануванні педагогічної професією.

У психологічних дослідженнях В. Алаторцева, Є. Ільїна, В. Пушкіна готовність до професійної діяльності розглядається у зв'язку з формуванням психічних функцій, які необхідні для забезпечення результативності професійної діяльності [5, с. 2]. Л. Фрідман, І. Кулагіна визначають, що готовність до професійної діяльності зумовлена наявністю відповідних здібностей і загальних психолого-педагогічних умов щодо успішного здійснення професійної діяльності, а саме: позитивного ставлення, інтересу до діяльності; наявності самостійності, цілеспрямованості; наявності сприятливих до виконання діяльності психологічних станів (зосередженість, добре психологічне самопочуття); певного фонду знань, умінь, навичок у відповідній галузі; певних індивідуально-психологічних особливостей щодо виконання професійної діяльності [9, с. 144].

Протягом останніх років значно підвищилась зацікавленість дослідників щодо проблеми формування готовності до професійної діяльності на засадах концепції самоактуалізації особистості (Дж. Олпорт, К. Роджерс, К. Хорні, І. Зимня, Л. Дергач, О. Савченко). Провідні зарубіжні і вітчизняні науковці визначають необхідність для особистості щонайповніше розвивати свої можливості, творчі здібності як провідний мотив поведінки [7, с. 30].

Відтак, у дослідженні обраної нами проблематики, вважаємо за доцільне розглянути наступні підходи розуміння проблеми формування готовності до професійної діяльності: особистісний – наявність особистісних якостей, необхідних для професійної діяльності (Б. Ананьєв, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.); функціональний – пов'язаний з психічними функціями (М. Левітов, В. Алаторцев, В. Пушкін та ін.); особистісно-діяльнісний – на засадах самоактуалізації особистості (К. Гольдштейн, А. Маслоу, К. Роджерс, М. Феденко, О. Савченко).

У дослідженні проблеми готовності до творчості майбутнього педагога-музиканта в процесі вивчення фахових дисциплін логічно також звернутись до праць науковців у галузі музичної психології (А. Артоболовська, Л. Боренбойм, Н. Голубовська, О. Гольденвейзер, Я. Мільштейн, Г. Нейгауз, С. Савшинський та ін.), які досліджували психологічні особливості зазначеного процесу.

Основний виклад матеріалу. Аналіз наукових досліджень з проблеми дослідження дає змогу трактувати поняття готовності до музично-педагогічної діяльності як складний процес, що потребує умінь приймати рішення, мати відповідальність за виконання завдань, самооцінку власної підготовки [2, с. 25]. Формування готовності до музично-педагогічної діяльності здійснюється за наявності певних музичних та педагогічних здібностей, потреб, мотивів, цілей і спрямовується на процеси рефлексії, самооцінки, самореалізації, когнітивні процеси (Л. Гуйсенова, А. Зайцева, В. Мішедченко). Отже, зміст підготовки під час вивчення фахових дисциплін має бути спрямований саме на становлення вказаних особистісних якостей, що потребує створення відповідних педагогічних умов в мистецькому освітньому просторі ВНЗ.

Наявність різноманітних підходів до вирішення проблеми формування готовності дозволяє визначити зміст поняття «готовність майбутніх учителів музики до музично-педагогічної діяльності». Отже, готовність майбутнього вчителя музики як детермінантний стан особистості, який відзначається позитивною настановою щодо музично-педагогічної діяльності, передбачає формування музично-педагогічної культури, надбання позитивного професійного досвіду, що зумовлюється особистісним ставленням до діяльності, урахування мотивів, потреб, цілей діяльності.

У публікаціях відомих учених поняття „професійна готовність” трактується як складне психологічне утворення, у якому основним чинником є психологічна готовність, що ґрунтується на педагогічній самосвідомості як необхідній умові активної регуляції професійної діяльності. Готовність забезпечує ефективне виконання цієї професійної діяльності.

Як визначають науковці, формування готовності до музично-педагогічної діяльності базується на відповідній мотивації: постановки мети, цілей, музично-педагогічних завдань та умов їхнього виконання. Утілення готовності, за результатами досліджень, відбувається завдяки застосуванню певних засобів та прийомів діяльності, результати співвідносяться з окресленою метою. Спираючись на структуру готовності до професійної діяльності майбутніх учителів музики найдоцільніше розглядати як складне, динамічне утворення, органічними компонентами якої є: мотиваційний компонент – усвідомлення окресленого перед особистістю завдання (Н. Кузьміна, І. Мостова, В. Сластьонін та ін.); когнітивний – професійно-педагогічна компетентність (Л. Гуйсенова, Ю. Машбиць, В. Моляко); операційний – володіння необхідними знаннями та вміннями (Л. Спірін, В. Сластьонін, О. Щербаків та ін.); вольовий – самоконтроль, керування діями під час діяльності (М. Дяченко, Л. Кандибович, О. Тихомиров); оцінний компонент – оцінювання результатів музично-педагогічної діяльності (Л. Гуйсенова, Н. Кичук, А. Лисенко та ін.).

Зміст компонентів структури готовності майбутніх учителів музики до музично-педагогічної діяльності: мотиваційний компонент зумовлює мотиваційну спрямованість настанови на готовність у

процесі діяльності, цілеспрямовує рефлексію фахових знань та вмінь. Серед мотивів переважають такі, як можливість творчої самореалізації, любов до професії, усвідомлення її престижу. Когнітивний компонент готовності скеровує розвиток творчих здібностей, акумулює досвід аналізувати знання з різних предметів, активізує виконавське мислення, що забезпечує інструментально-

виконавську діяльність. Вольовий компонент готовності забезпечує самоконтроль, самомобілізацію, якісне виконання обов'язків, діяльнісне ставлення до навчання. Управління вольовою сферою мобілізує на здійснення діяльності. Оцінний компонент готовності відзначається наявністю самооцінки своєї готовності до процесу вирішення музично-педагогічних завдань, запроваджених нетрадиційних форм контролю. Готовність до музично-педагогічної діяльності формується під впливом певних зовнішніх та внутрішніх умов. Від стану готовності залежить конкретний результат діяльності. Серед умов, що сприяють здійсненню готовності, можна визначити такі: зміст завдань, характер діяльності, особливості стимулювання дій і результатів, самооцінка власної підготовленості, контроль і регулювання свого стану готовності, створення умов для майбутньої діяльності [10, с. 172 – 173]. Аналіз наукової літератури, присвяченої професійній готовності майбутніх учителів, дозволяє виявити зростання інтерактивних процесів у музичній педагогіці, що суттєво позначається на збільшенні змісту компонентів підготовки фахівців. Так, значну роль у музичній підготовці сьогодення відіграють теоретико-методологічні основи загально-педагогічної підготовки вчителя (Н. Кузьміна, М. Нікандров, В. Семіченко, О. Щербаков та ін.). Професійно-діяльнісний підхід до підготовки вчителя музики розкрито в працях Л. Арчажнікової, розвивальне навчання відтворено в публікаціях Г. Ціпіна, принципи модульного навчання щодо музичних дисциплін у наукових розвідках таких учених, як В. Клин, Г. Падалка; розвиток музичних здібностей – у роботах В. Медушевського, О. Ростовського, О. Рудницької;

естетичну готовність – А. Гордійчук, Л. Коваль та ін.

Ефективним чинником становлення педагогічно-виконавської майстерності як складової професійної діяльності майбутнього педагога-музиканта в процесі індивідуальних занять з основного музичного інструмента, за дослідженнями І. Мостової, є формування готовності майбутніх педагогів музики до реалізації педагогічно-виконавського задуму [6, с. 94]. У своїх дослідженнях вона підкреслює, що базовими елементами педагогічно-виконавської майстерності є спрямованість педагогічно-виконавської дії, компетентність педагогічно-виконавської дії, розвиток музично-педагогічних здібностей, озброєння педагогічно-виконавською технікою [6, с. 97]. Ці положення дослідниці цілком відповідають дидактичній моделі формування готовності до музично-педагогічної діяльності, оскільки концентрують комплекс знань, умінь і навичок нового інтегрованого типу. Таким чином, формування готовності до музично-педагогічної діяльності – це багатоаспектний, діалектичний процес, узгоджений на основі взаємодії викладача й студента, має системний характер. Формування готовності до музично-педагогічної діяльності передбачає загально-педагогічну й фахову підготовку, підвищення творчої спрямованості особистості, накопичення знань, умінь і навичок у сфері інтелектуальної й музично-практичної діяльності, формування педагогічно-виконавської майстерності. Організована в такий спосіб музично-педагогічна діяльність майбутніх учителів музики виправдовує високий рівень сформованості готовності до її виконання.

У багатьох сучасних дослідженнях визначено, що діяльність виявляється як здатність виконувати професійні дії, у її основі знаходяться необхідні знання та вміння. І. Кон визначає, що діяльність уміщує три взаємопов'язаних компоненти: когнітивний (пізнавальний) - певні уявлення і погляди про об'єкт; ефективний (емоційний) - позитивні чи негативні почуття до об'єкта й поведінковий - готовність до певних дій щодо об'єкта [4; с. 108]. Отже, творча діяльність - це природна форма виявлення індивідуальних якостей особистості, результатом якої є створення нового, неповторного, оригінального. Згідно з висловом Д. Ельконіна, музично-педагогічна діяльність має своїм змістом оволодіння узагальненими способами дій у сфері наукових понять, таку діяльність спонукають адекватні мотиви, тобто мотиви власного зростання, власного самовдосконалення [3, с. 245].

Подальшого дослідження, на наш погляд, потребують розробка питань, пов'язаних з визначенням психолого-педагогічних та виконавських якостей майбутніх учителів музики в процесі музично-педагогічної діяльності.

Висновки. Таким чином, мистецький освітній простір ВНЗ, й зокрема, фахові дисципліни, мають широкі можливості щодо створення педагогічних умов становлення та формування готовності до творчості майбутнього педагога-музиканта, оскільки досвід художньо-творчої діяльності дозволяє говорити про можливість розвитку креативності (готовності до творчості) майбутнього фахівця-музиканта в процесі професійної підготовки. Саме у цьому просторі майбутній фахівець набуває індивідуального музичного досвіду, виконавської майстерності, фахових компетенцій, що є вагомим підґрунтям становлення його творчого потенціалу як необхідної умови формування готовності до творчості в музично-педагогічній діяльності. Дослідження структури готовності до творчості як професійно-особистісної якості майбутнього педагога-музиканта та можливостей розвитку зазначеного феномена в процесі вивчення фахових дисциплін стане наступним етапом наших наукових розвідок.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский ; под ред. В. Давыдова. – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.
2. Зайцева А. В. Творча самореалізація : теоретичні засади / А. В. Зайцева // Мистецтво та освіта. – 2007. – № 4. – С. 24 – 28.
3. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учеб. для вузов/ И. А. Зимняя. – 2-е изд., доп., испр. и перераб. – М. : Изд. Корпорация „Логос”, 2000. – 384 с.
4. Кон И. С. Открытие „Я” / И. С. Кон. – М. : Наука, 1978. – 108 с.
5. Міщиха Л. П. Психологічна готовність особистості до творчої діяльності / Л. П. Міщиха // Обдарована дитина. – 2010. – № 2. – С. 2 – 8.
6. Мостова І. В. Формування педагогічно-виконавської майстерності майбутнього вчителя музики : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Мостова Інна Володимирівна. – Полтава, 1998. – 170 с.
7. Пехота О. М. Освітні технології / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. ; за ред. О. М. Пехоти. – К. : Вид-во А.С.К., 2003. – 255 с.
8. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 2. – 323 с.
9. Фридман Л. М. Психологический справочник учителя / Л. М. Фридман, И. Ю. Кулагина. – 2-е изд., доп и перераб. – М. : Изд-во „Совершенство”, 1998. – 432 с.
10. Хайкин В. Л. Активность (характеристики и развитие) / В. А. Хайкин. – М. : Моск. психол.-соц. ин-т ; Воронеж : Изд-во Н. П. О. „МОДЭК”, 2000. – 448 с.

Ганна КУЗЬМЕНКО

**ФОРМУВАННЯ ПЕРЕДАЧІ ФОРМИ ТА ПРОСТОРУ
У СТУДЕНТІВ АРХІТЕКТУРНИХ ВІДДІЛЕНЬ БУДІВЕЛЬНИХ КОЛЕДЖІВ**

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник – кандидат пед. наук, доцент В.М.Кардашов

Анотація: у статті окреслено формування навичок передачі форми та простору у студентів архітектурних відділень будівельних коледжів шляхом виконання рисунку натюрморту.

Ключові слова: архітектурне середовище, натюрморт, рисунок.

Формування ринкових відносин в Україні, подолання кризових ситуацій у суспільстві змінили традиційні пропорції між галузями економіки. В умовах економічного і соціально-культурного розвитку суспільства пріоритетне значення набули такі сфери діяльності галузей виробництва, які задовольняють не тільки матеріальні, але і духовні потреби людини. За результатами моніторингу ринку праці (попиту на освітні послуги) було виявлено наступне: існує потреба у фахівцях-архітекторах. За умов зростаючого темпу будівництва житла, адміністративного сектора, із урахуванням підвищених вимог до процесу гармонізації навколишнього середовища, збільшилася потреба у фахівцях, які працюють у галузі архітектурного дизайну. Дизайн формує матеріальне середовище, яке сприяє новим відносинам, взаємозв'язкам людини і середовища. Фахівці, що отримають практичні навички у сфері дизайну та мають професійний досвід і розвинутий естетичний смак, необхідні сьогодні на будівельних майданчиках, в архітектурних бюро та управлінському секторі.

Відповідно до положень Болонського процесу, модернізації архітектурної освіти в Україні, зокрема, приділяється належна увага у теорії та практиці розбудови освіти зокрема, що знаходить своє відображення у відповідних публікаціях: монографіях, підручниках, статтях, доповідях на конференціях і семінарах тощо. Так, В.В.Бабуров, Г.Б.Бархан, А.В.Власов, А.Н.Душкен, Ю.Ю.Савицький, І.В.Рильський, М.М.Синівський обґрунтували методики формування розуміння сутності архітектури та архітектурного середовища. Н.В.Докучаєвим, В.Ф.Кринським, І.В.Ланцовим, М.А.Туркус розглядалась методика основ архітектурної композиції, що стала основою теорії архітектурної освіти.

Аналіз навчально-методичної літератури засвідчує, що на сьогоднішній день розширюється проблематика підготовки студентів архітектурних відділень та визначення архітектора як домінуючої ланки будівельної галузі.

Зрозуміло, що розробка композиційно-художніх, архітектурних рішень, реконструкція чи реставрація матеріально-просторового середовища, вимагає спеціальної підготовки. Тому метою нашої статті є визначення та узагальнення засобів формування передачі форми та простору у студентів архітектурних відділень будівельних коледжів.

Архітектурне середовище – складний організм, що вирішує функціональні, естетичні і соціальні питання. Однак, будь-то окремо варті знання, комплекс або цілий ансамбль, все це сприймається через параметри обсягів, їх конструктивну основу, композиційне розміщення, кольоровість і фактурність. У сучасній архітектурі з її лаконізмом, геометричністю форм, обсягом і деталями, значення таких композиційних засобів як колір, фактура, пропорційність сильно зростають. Усі ці компоненти вимагають у

процесі підготовки студента-архітектора розвитку таких якостей: поняття композиції, конструктивного побудови, масштабності та пропорційності, фактурності предмета і його світлотіньового моделювання, колірних і кольорово-тонових відносин. Важливу роль у розвитку цих якостей має навчальна постановка натюрморту, оскільки поступальне осмислення від проектних форм до складних є непорушним законом пізнання оточуючого нас світу, основним принципом творчої діяльності.

Загальновідомо, що основою образотворчого мистецтва є рисунок, навчання якого надає майбутньому архітектору не тільки професійну грамотність, а й розвиває його естетично. Рисунок є вищою точкою і живопису, і скульптури, і архітектури; рисунок – джерело і корінь усіх наук, завдяки рисунку ми пізнаємо все, що нас оточує, рисунок допомагає передати свій задум вченому, техніку, педагогу та т.д.

Рисунок як навчальна дисципліна розкриває побудову реалістичного зображення на площині і дає художню культуру, знання і навички, необхідні для самостійної творчої роботи як підготовка серйозного розуміння мистецтва. Одночасно, рисунок впливає на розвиток різноманітних якостей особистості, оскільки у процесі зображення бере не будь-яка окрема функція людини – сприймання, пам'ять, увага, мислення та ін., а особа в цілому. У процесі виконання рисунка розвиваються розумові дії, удосконалюються розумові операції, оскільки така праця потребує від студента умінь вирішувати конкретну поставлену образотворчу задачу, знаходити нові способи її розв'язання. Оволодіння студентами засобами зображення та прийомами лінійної графіки надають можливість створювати необхідні "психологічні якості" форми, яку проектують, виражати динаміку, вагу, масу, які асоціативно впливають на зорове сприйняття.

Як зазначає С.Л.Бучинський: «графічні засоби передачі інформації завойовують різні сфери науки і практики» [1]. Жодний словесний опис не замінить ілюстрацію просторової фігури. Причому побудова зображення іноді відбувається досить швидко. Для оперування просторовими об'єктами бажано мати зображення, близьке до зорового сприйняття. Але іноді на виробництві люди оперують реальними предметами і процесами за допомогою умовних графічних символів. Тому графічна культура, вміння читати графічні зображення, є не тільки одним з показників її освіти і рівня мислення, але й необхідною компетентністю професійної діяльності. Роль і поширення графічної інформації зростає, а розуміння необхідності здійснювати зображення просторових фігур, та технічних креслень, зокрема, падає. Сучасний студент знає алгоритми побудов, але часто без пояснень, має мало практичних навичок побудов. А графічна культура мала б надавати можливість людині, яка оперує зображеннями чи позначеннями, досліджує їх, розв'язувати ряд професійних задач, втілити власні ідеї.

Розвиток просторового мислення впливає на пізнавальні здібності студента, його активність, творчість, вміння конструювати, дає засіб пізнання навколишнього світу, техніки. Уміння оперувати образами, наявність просторової уяви, логічного міркування – все це взаємопов'язані характеристики інтелекту. Просторове мислення людини, графічна культура характеризують здатність утворювати образи, оперувати ними, мова йде про образи, які описують просторові характеристики об'єктів. Розвиток у студентів цих здібностей має відбуватись впродовж всього часу навчання, а особливі можливості має курс рисунку [3, с.78].

Відповідно до програми з предмета: «Малюнок і живопис» для вищих навчальних закладів першого рівня акредитації зі спеціальності: 5.06010201 «Архітектурне проектування та внутрішній інтер'єр», навчальна програма створена таким чином, щоб сформувати потреби і здібності розвитку продуктивної художньої творчості, уміння створити виразний художній образ, оригінальну композицію мовою того чи іншого виду образотворчого мистецтва; оволодіти основами художньо-образної мови і виражальними можливостями художніх матеріалів та різних видів художніх технік, у свою чергу допоможе набути свободи вираження у творчості.

Для формування, відпрацювання умінь та навичок у програмі використовується репродуктивний метод навчання. Сутність його полягає у тому, що викладач конструє відбір завдання, під час виконання якого студенти відпрацьовують знання. Удосконалюють засоби практичної та інтелектуальної діяльності – з одного боку, а з другого – загальні міжпредметні знання (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, класифікація тощо). Цілі, що досягаються репродуктивним методом – це закріплення, зміцнення знань та умінь, тобто засвоєння раніше відомих засобів діяльності. Таким чином, для ефективного формування навичок передачі форми та простору у рисунку, нами запропоновано систему занять, що спрямована на активне та міцне засвоєння просторових уявлень та практичних навичок малюнку. Поступово не тільки ускладнюються навчальні завдання, але й підвищуються вимоги до якості виконання рисунка. Таким чином, здійснюється систематичне накопичення студентами професійних знань і навичок, що включають і технічні прийоми малювання.

Творча робота архітектора немислима без навичок малювання: він повинен уміти грамотно, швидко виконувати рисунки, ескізи і начерки з натури. Без серйозної реалістичної школи в образотворчому мистецтві з'являються самодіяльність, дилетантство, примітивізм і, в кінцевому результаті, формалізм. Не навчившись грамотно зображати натуру, не можна успішно рухатися шляхом образотворчого мистецтва. Тільки тривале і наполегливе вивчення натури стає запорукою знань та практичних навичок студента-

архітектора і прийоми графічного зображення своїх творчих ідей: «Невпинно малювати з природи - ось школа, найбільш вища і вірна», - говорив І.Е.Репін своїм учням [5].

Головним засобом формування навичок передачі форми та простору у студентів архітектурних відділень ми обрали натюрморт. Мета виконання натюрморту полягає у тому, що на відносно невеликих за розмірами геометричних тілах, архітектурних об'єктах і предметах домашнього побуту познайомити студента з принципами композиційного розміщення тіл, їх конструктивною основою, масштабністю і пропорційністю, фактурністю предметів і їх світлотіньовим моделюванням. Завдання - засобами лінійного і тонового малюнку передати зображення натюрморту із усіма притаманними йому зоровими якостями, дотриманням закономірностей перспективного побудови повітряної перспективи. У зображенні натюрморту вирішуються три конкретні завдання: композиційне, де ставляться питання освоєння основних закономірностей і засобів композиції, формується художній образ; предметне, оскільки у процесі вирішення розвивається відчуття рішення форми, об'єму, матеріальності і фактури предметів; тональне, метою якого є освоєння техніки штрихування, ліплення об'єму світлотіньовими відносинами.

Зазначимо, що у процесі навчання реалістичного зображення малюнка, основними завданнями є розвиток сприймання природи та зображення її форми на площині графічними засобами за законами зорового сприйняття. Тому під час практичних занять з малюнку особливу увагу слід звертати на практичне сприймання природи студентами на розвиток їхньої спостережливості, удосконалювати вміння аналізувати природу. У процесі сприймання природи головну роль відіграють органи зору, тому завданням педагога є навчити цілеспрямовано спостерігати: порівнювати між собою предмети, їхні частини, встановлювати між ними схожість і розбіжність, визначати форму, пропорції, конструктивну будову, просторові ознаки, виділяючи в них естетичний зміст. Враховуючи індивідуальні особливості сприймання художників, П.Чистяков зазначав, що всі люди бачать не однаково чисто, яскраво: один бачить узагальнено світло, тінь, другий – деталі; проте треба вчити бачити предмети з усіма деталями, але цілісно, роботу виконувати частинами, однак весь час дивитись на неї широким узагальнюючим поглядом [4]. Розвиток спостережливості у процесі малювання відіграє важливу роль у формуванні особистості людини. Визначний педагог К.Ушинський вважав, що розвиток спостережливості важливий для мислення і загального розвитку.

Отже, ми дійшли висновку, що основним завданням підготовки студентів архітектурних відділень будівельних коледжів має бути рисунок натюрморту, оскільки це процес під час якого студенти не тільки однозначно бачать предмети, спостерігають за ними, визначають форму, пропорції, конструктивну будову, а й реалістично зображують їх, набуваючи вміння та навичок у розміщенні малюнка на певній площині, послідовно будують малюнок, передаючи характер форми та об'єму, пропорцій й просторового положення природи, оволодівають технічними прийомами роботи. Під час роботи над рисунком уточнюється і збагачується активне сприймання явищ і предметів навколишньої дійсності, що сприяє розвитку мислення та пізнавальних здібностей студентів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бучинський С.Л. Основи грамоти з образотворчого мистецтва. - К.: Мистецтво, 1981. - 178 с.
2. Виноградова Г. Малювання з природи. - К.: Рад. школа, 1976. - 118 с.
3. Ракитин В.И. Искусство видеть / В.И.Ракитин. - М.: Знания, 1992. - 128 с.
4. Чистяков П.П. Письма, записные книжки. Воспоминания/ П.П. Чистяков. - М.: Искусство, 1953. - 590 с.
5. Школа малювання, живопису та прикладного мистецтва "Мистецтво для всіх" / Під ред. Проф. А.В.Маковського, В.Лісового, при участі І.Є.Репіна, Д.У.Кипліка та інших, у 5-ти т. -Петроград, 1917.

Ігор КУЛІКОВ

УСВІДОМЛЕНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УСПІШНОСТІ МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

(студент V курсу мистецького факультету)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор Дідич Г. С.

Постанова проблеми. Проблема саморегуляції останнім часом викликає інтерес у психолого-педагогічній теорії та практиці. Здатність до саморегуляції, як узагальнене вміння особистості досягати високої результативності шляхом самостійного ініціювання цілеспрямованої активності та управління нею в процесі оволодіння новими видами і формами діяльності, постає предметом уваги представників різних психологічних та педагогічних дисциплін.

Аналіз досліджень і публікацій. У наукових працях саморегуляція розглядається як визначальна характеристика суб'єкту (К. Абульханова-Славська, І. Бех, О. Брушлінський, О. Киричук, О. Конопкін, Г. Костюк, В. Котирло, С. Максименко, В. Моросанова, В. Татенко та ін.), феномен, що є тісно пов'язаним з самосвідомістю особистості (О. Аронова, М. Боришевський, В. Моросанова та ін.), має рівневу організацію (П. Анохін, М. Бернштейн, Б. Зейгарник, І. Чеснокова та ін.), складну структуру (О. Конопкін, В. Моросанова та ін.) тощо.

Сучасні психолого-педагогічні дослідження висвітлюють умови формування здатності особистості до саморегулювання у різних видах діяльності (Т. Борова, М. Гриньова, Л. Деркач, О. Осницький, В. Співак, І. Галян, І. Зязюн, Г. Маштакова, О. Пехота, Г. Сагач, Н. Тарасевич та ін.), в тому числі музично-виконавській (Л. Бочкарьов, Л. Котова, Ю. Лисюк, В. Петрушин, Г. Саїк, Л. Хлебнікова, Ю. Цагареллі, Г. Ципін, Н. Щетинська та ін.).

Однак за межами досліджень науковців залишилися питання специфіки здійснення усвідомленої саморегуляції музикантом в процесі інструментальної (фортепіанної) музично-виконавської діяльності. Оскільки усвідомлена саморегуляція виступає необхідною умовою забезпечення успішності професійної, зокрема, музично-виконавської, діяльності, проблема її розвитку та коригування набуває значної актуальності.

Метою статті є визначення основних підходів до розуміння поняття усвідомленої саморегуляції та обґрунтування її значення у діяльності музиканта-виконавця.

Виклад основного матеріалу. Високий рівень музичної, й, зокрема, музично-виконавської культури музиканта-виконавця є необхідною умовою ефективного досягнення цілей, що постають перед ним в процесі роботи з учнями. Інтерпретаторська, виконавська діяльність виступає значущим фактором становлення музично-виконавської культури музиканта-виконавця [2, с. 54].

Отже, опанування художньо-виконавською майстерністю є одним з основних завдань, що постає перед вихованцем будь-якого музичного та музично-педагогічного закладу і з більшою чи меншою ефективністю вирішується ним у навчальному процесі.

Традиційно інструментально-виконавській, зокрема, фортепіанній підготовці музикантів приділяється серйозна увага: музичний інструмент є однією з провідних навчальних дисциплін у музичних школах, музично-педагогічних середніх та вищих навчальних закладах. Методичні засади фортепіанної підготовки учнів базуються на загальнонаукових підходах до формування майстерності музиканта-виконавця. В галузі психолого-педагогічного дослідження та методичного забезпечення фортепіанного навчання накопичена величезна наукова та практична література, дисертаційні дослідження. Зокрема, науковцями розглянуто питання формування виконавських умінь (І. Гринчук, В. Крицький, С. Куришев, В. Муцмаєр), формування готовності до інструментально-виконавської діяльності (Л. Гусейнова), виконавської (М. Давидов, Т. Юник) та педагогічно-виконавської майстерності (І. Мостова), музично-педагогічної (В. Мішеченко, С. Деніжна) і музично-виконавської культури (Н. Згурська), індивідуального стилю виконавської діяльності (Є. Йоркіна), розвитку виконавських якостей (Є. Скрипкіна), виконавської активності (С. Єгоров), методів розвивального навчання (Г. Ципін), принципів добору навчального репертуару (Р. Верхолаз) тощо. Ці дослідження свідчать про зростання уваги вчених до питань інструментально-виконавської підготовки майбутніх музикантів-виконавців. Накопичено значний науковий і практичний матеріал, який безпосередньо чи опосередковано відбиває різноманітні грані проблеми формування інструментально-виконавської майстерності педагога-музиканта, оволодіння ним професійною, зокрема, інструментально-виконавською діяльністю.

Діяльність (зокрема, професійна діяльність) є модусом життєвої активності цілісної особистості, в процесі якої породжуються, актуалізуються та здійснюються особистісні смисли, що забезпечують реалізацію сутнісних інтенцій особистості, її буття як суб'єкту. З іншого боку, процес діяльності здійснює суспільно прийнятний зміст, втілює суспільно відпрацьовані значення, і тим самим реалізує єдність особистості як суб'єкту діяльності із суспільством як об'єктивним джерелом діяльності.

Поняття “музична діяльність” характеризує специфіку художньої діяльності в галузі музичного мистецтва.

Виконавську діяльність музикознавці розглядають як:

- повноцінний самостійний вид художньої творчості, рівнозначний діяльності композитора (Г. Коган, Л. Мазель);
- вторинну відносно самостійну художню діяльність, специфічною ознакою якої виступає наявність художньої інтерпретації (Є. Гуренко);
- діалектичну двоякість – об'єктивізм і суб'єктивізм водночас – продукт та функції виконавця (Н. Корихалова);
- творчий процес, здійснюваний на трьох рівнях. Перший з них пов'язаний з проникненням виконавця в зміст окремих мотивів та інтонацій шляхом розкриття семантичного значення; другий – переведення семантичної конкретизації в художнє узагальнення; третій – передбачає завершення перших двох і оформлення певного драматургічного задуму виконання (О. Бодіна).

Суттєвими рисами виконавства є:

- вторинний характер;
- переведення первинних творів в якісно новий стан реальних звучань чи дій;
- спрямованість на аудиторію;
- наявність специфічних особливостей у конкретних видах мистецтва, при одночасній підпорядкованості загальним закономірностям (Р.Здобнов).

Таким чином, в процесі виконавської діяльності відбувається осягнення твору та втілення задуму в реальне звучання, художнє тлумачення тексту композитора засобами виконавської майстерності. Виконавець виступає як посередник між композитором та слухачем.

Ми виділяємо такі актуальні етапи музично-виконавської діяльності:

- формування та вдосконалення музично-технічних навичок;
- початкова робота над твором – ознайомлення, читання з аркушу, складення початкового уявлення про художній образ;
- вдосконалення реального виконання твору;
- рекреація;
- підготовка до публічного виконання твору;
- публічне виконання твору;
- усвідомлення результатів публічного виконання [12, с. 54].

Отже, виконавська діяльність може бути охарактеризована як багатоаспектна та напружена професійна діяльність. Її система є складноорганізованою не тільки в змістовному та часовому, але й структурно-функціональному відношенні.

Сучасний погляд надає важливе значення як художньо-слуховій, так і моторно-технічній складовим майстерності музиканта у забезпеченні високої якості результату виконавського процесу. За О.Андрейко, в останні роки вималювалась тенденція розглядати гру на музичному інструменті з точки зору цілісних виконавських станів, не протиставляючи при цьому психологічну діяльність моторній, а навпаки – виявляючи й акцентуючи ті внутрішні зв'язки, завдяки яким може бути сформована надійна психофізична основа музично-виконавського апарату. На думку дослідниці, проблема співвідношення, взаємозв'язку «художнього» та «технічного» у виконавській майстерності залишається актуальною і на сучасному етапі розвитку музично-виконавської діяльності [1, с.14].

Отже, виконавські («технічні») вміння та навички є не суто моторними актами, а мають у своїй структурі внутрішній план. В ньому можна виділити такі складові:

- образ-ціль – характеристики результату дії (діяльності);
- відображення характеристик умов діяльності (зовнішніх та внутрішніх);
- уявлення про склад та послідовність способів виконання дій, діяльності в цілому (програма дій);
- контроль та корекція дії в процесі її виконання;
- оцінка кінцевого продукту як результату досягнення цілі [13, с. 76].

Зміст наведених компонентів фактично відображає контур регуляції, що свідчить про тісний зв'язок, який існує між усіма структурними підсистемами діяльності. Відповідно, регуляційна підсистема забезпечує управління процесом діяльності, його спрямованість на досягнення цілі, відбір засобів та визначення послідовності їх застосування, визначення критеріїв та оцінку досягнення мети. Як вказують В. Моросанова та О.Аронова, регуляторика є суто внутрішньою активністю, в якій використовуються тільки психологічні засоби, що здійснюють процеси планування, моделювання, програмування, оцінки та корекції результатів. Її структурними компонентами є не безпосередньо мотиви, дії, операції, а процеси переробки інформації, які відповідають регуляторним функціям планування, моделювання, програмування, оцінки та корекції діяльності [9, с. 123]. Саме сформованість регуляторного контуру діяльності визначає високу ефективність використання наявної у суб'єкта інформації, оптимальність використання операціональних засобів, що належать суб'єкту, всіх доступних йому ресурсів, їх адекватність вимогам задачі.

Здатність до саморегуляції, як узагальнене вміння особистості досягати високої результативності шляхом самостійного ініціювання цілеспрямованої активності та управління нею в процесі оволодіння новими видами і формами діяльності, постає предметом уваги представників різних психологічних та педагогічних дисциплін.

Серед вітчизняних психолого-педагогічних досліджень останніх років, присвячених зазначеній проблемі, слід згадати дослідження Л. Котової, Г.Саїк, Л.Хлебнікової та ін. Так, розкриваючи структуру виконавської майстерності, Г. Саїк [10, с.19] виокремлює, поряд з емоційним, нормативним, ціннісним та технічним компонентами, публічно-регулятивний компонент, який, на думку дослідниці, відображує вміння виконавця регулювати та коригувати власний психічний стан в умовах сценічної діяльності, здатність до збереження творчого самопочуття та художнього самовираження на естраді.

Проблему формування виконавської надійності досліджували Л.Котова та Д.Юник. В дисертаційному дослідженні Л. Котової розглянуте формування емоційної стійкості майбутніх музикантів-педагогів як

умова виконавської надійності [7, с. 6]. Дослідниця визначає саморегуляцію як структурний компонент надійності педагога-виконавця. Дослідження Д. Юника [14, с. 9] зосереджено на увазі музиканта-виконавця як факторі формування виконавської надійності. Вчений робить висновок, що цілеспрямоване формування надійності гри спирається на залежність між характером роботи над музичними творами та свідомою регуляцією певними властивостями уваги.

Враховуючи складну побудову музично-виконавської діяльності, ми вважаємо, що поняття саморегуляції не може бути віднесеним тільки до функціонування музиканта в ситуації публічного виступу і повинно мати більш загальний зміст, бути включеним в структуру музично-виконавської діяльності на всіх її етапах.

Можна констатувати, що в історії фортепіанної методики та теорії піанізму певною мірою були відрефлектовані окремі елементи системи організації та регуляції виконавської діяльності. Зокрема, положення про важливість наявності у виконавця яскравого уявлення про художній образ, сформованості вміння «слухати» себе під час виконання, визнання необхідності уміння аналізувати труднощі, з якими доводиться стикатися під час роботи над твором, раціонально організовувати свою роботу для подолання вказаних труднощів тощо, зараз є загальноприйнятими. Вперше вони були системно викладені в межах психотехнічного напрямку в теорії піанізму (перші десятиріччя ХХ століття) [2, с. 32], хоча окремі положення було сформульовано ще раніше у педагогічній або власній виконавській практиці відомих інструменталістів та фортепіанних методистів [2, с. 45]. Аналізуючи такі метафори, як «звукова картина уяви (розуму)» (І. Гофман), «розумова техніка», «техніка, зосереджена у мозку» (Т.Лешетицький, І. Гофман, Ф.Бузоні), «звукотворча воля» (енергетика внутрішнього слухового образу, що породжує його втілення в реальному звучанні – К. А. Мартинсен), можна дійти до висновку, що основна проблематика, яка підіймалася представниками психотехнічного напрямку – це проблематика саморегуляції як внутрішньої активності, що забезпечує досягнення результату за допомогою психічних засобів, а саме визначення та якісна характеристика її основних, ключових структурних ланок у високоефективній виконавській діяльності, а також шляхів її розвитку (прикладом може бути педагогічна система К. Леймера). Вияв специфічності саморегуляції у художній виконавській діяльності, навіть при неповноті відображення та описання цього явища, все ж являє вагомий здобуток цього напрямку, який не втратив свого значення й в теперішній час. Цінні рекомендації щодо організації навчально-виконавського процесу, формування внутрішніх регуляторів виконавської діяльності на різних етапах підготовки учня надані видатними музикантами-педагогами Л.Баренбоймом, І. Гофманом, Г.Коганом, Г.Нейгаузом, С. Савшинським та іншими.

У своєму дослідженні ми також враховуємо здобутки не тільки психологічної та педагогічної науки, а й мистецької і викладацької практики, спираємось на узагальнене розуміння саморегуляції. Усвідомлена саморегуляція виконавської діяльності розглядається нами як свідомо довільна внутрішня активність суб'єкта, спрямована на досягнення цілей, що приймаються ним в ході здійснення музично-виконавської діяльності на всіх її етапах.

Таким чином, здатність суб'єкта здійснювати успішну регуляцію діяльності, що позначається терміном «саморегуляція», є визначальним фактором досягнення ним вищих професійних щаблів.

Узагальнення викладеного в статті дозволяє дійти висновку, що діяльність музиканта-виконавця потребує не лише постійного вдосконалення та розвитку цілого комплексу спеціальних здібностей, а й формування здатності до усвідомленої саморегуляції як професійно важливої психічної властивості. Здатність до усвідомленої саморегуляції значною мірою визначає формування і розвиток професійно важливих якостей особистості музиканта, є необхідною складовою його готовності до музично-виконавської діяльності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрейко О. І. Методи вдосконалення виконавського апарату музиканта-інструменталіста: Дис. ... канд. пед. наук: 13. 00. 02. / О. І. Андрейко. - Інститут проблем виховання АПН України. - К., 2004. - 186 с.
2. Арчажникова Л. Г. Профессия – учитель музыки / Л. Г. Арчажникова. - М.: Просвещение, 1984. - 111 с.
3. Боров Ю. Эстетика / Ю. Боров. - М.: Политиздат, 1981. - 399 с.
4. Бочкарев Л. Л. Психология музыкальной деятельности / Л. Л. Бочкарев. - М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 1997. - 352 с.
5. Бурська О. П. Методичні основи розвитку музично-виконавського мислення студентів у процесі фортепіанної підготовки: Дис. ... канд. пед. наук: 13. 00. 02.. / О. П. Бурська. - Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського. - Вінниця, 2004. - 239 с.
6. Гусейнова Л. В. Формування готовності майбутніх учителів музики до інструментально-виконавської діяльності: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Л. В. Гусейнова. - НПУ ім. М. Драгоманова – К., 2005. - 20 с.
7. Котова Л. М. Емоційна стійкість як засіб формування інструментально-виконавської надійності у студентів музично-педагогічних факультетів: Автореф. дис. ... канд. педагогічних наук: 13.00.02 / Л. М. Котова. - НПУ ім. М. Драгоманова. - К., 2001. - 18 с.
8. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. / А. Н. Леонтьев. - 2-е изд. - М.: Политиздат, 1977. - 304 с.

9. Моросанова В. И., Аронова Е. А. Самосознание и саморегуляция поведения / В. И. Моросанова, Е. А. Аронова. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2007. – 213 с.
10. Саїк Г. Ф. Музично-виконавська майстерність як художньо-педагогічна проблема / Г. Ф. Саїк // Вісник “Педагогіка”, 2001. - № 5. – С. 19.
11. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності / В. А. Семиченко. – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.
12. Сопов В. Ф. Психические состояния в напряженной профессиональной деятельности / В. Ф. Сопов. – М.: Академический Проект; Триеста, 2001. - 187 с.
13. Шадриков В. Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности / В. Д. Шадриков. – М.: Наука, 1982. – 185 с.
14. Юник Д. Г. Увага як фактор формування виконавської надійності баяніста у вузах музично-педагогічної спеціальності: Автореф. дис. ... канд. педагогічних наук: 13.00.02 / Д. Г. Юник. - Київський державний інститут культури. – К., 1993. – 17 с.

Анна ЛИТВИНЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ СТИЛІЗАЦІЇ РОСЛИННИХ МОТИВІВ У ПЕТРИКІВСЬКОМУ РОЗПИСІ

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент В.М.Кардашов

Анотація: у статті окреслюються стилізація рослинних мотивів, застосування основних типів мазків стилізованого зображення, які є основою при виконанні петриківського розпису.

Ключові слова: петриківський розпис, стилізація, рослинні мотиви.

Петриківський розпис самостійний у своєму розвитку, він відзначається природною своєрідністю, виконання із знанням законів орнаментальної композиції. Його характерною особливістю є домінування рослинного, квіткового орнаменту, та звершених небувалих у природі форм квітів, в основі яких закладене уважне спостереження місцевої флори.

Петриківська “цибулька” є основним прикладом традиційного розпису. “Папороттю” називають дрібні, тоненькі листочки, виконані легкими продовгуватими мазками. Такими ж тоненькими мазками роблять маточки квітів і бутонів, дивлячись на які, складається враження чогось ажурного і пухнастого. Майстри петриківського розпису, використовують чотири основні типи мазків: “перехідний мазок”, “горішок”, “зернятко”, “гребінчик”, за допомогою яких з-під пензля майстра розквітають все нові стилізовані рослинні мотиви

На думку учителя образотворчого мистецтва Дудніка Володимира Сергійовича, ажурність і графічна чіткість малюнка, віртуозність його виконання досягаються за допомогою щіточки із котячої шерсті. Такою щіточкою петриківці досягають пухнастих і перистих зображень рослин, особливо листя. Інколи квіти в петриківському розписі поєднуються чи замінюються ягодами. Наприклад, виноградом і калиною, тут же уміщуються і птахи, що дзьобують ягоди. Рідше зустрічаються зображення тварини і людини.

Українське мистецтво зберігає невичерпні багатства орнаментальних мотивів, нагромаджені у процесі історичного розвитку. На жаль, невідомими залишилися імена багатьох майстрів народного мистецтва, що прикрашали побут українського народу. [2].

На мистецькій сторінці у статті про традиції декоративного розпису в Україні, зазначається, що традиція розписування формувалася протягом тисячоліть і була тісно пов'язана із магічними віруваннями та діями, несла у собі оберегове значення.

Символіка цих орнаментів сьогодні вже призабута, особливо ж їхнє апотропеїчне значення (охоронні засоби). Самі ж мотиви “дерева життя” («райського дерева», «дерева-гильця») не мають у собі нічого натуралістичного чи реалістичного, але, як в цілому, так і в деталях є чистим витвором фантазії із певними абстрактними оздобами, вигаданими птахами тощо. Таким чином, «дерево життя» не є природним, надприродним, святим, таким, що має магічну силу, приносити щастя, відвертає нечисту, всіляку зловорожу силу. Це - своєрідний образ вигаданого дерева, що стоїть десь у Бога в раю, якого ніхто не бачив, але яке має бути надзвичайно гарним і чудодійним. Тому й кожне зображення цього дерева повинне бути найбільш фантастичним, а через те й найбільш магічно дієвим. Таку ж активну апотропеїчну силу мали й інші мальовані символи: хрести (прості і свастики подібні, тобто солярні знаки), зірки, розетки, вічка тощо.

Пізніше почали з'являтися більш натуралістичні мотиви у розписах (листки дуба, клена, хмелю, барвінка, винограду, вінки й букети, сови і павичі). Орнаменти стінопису в окремих місцевостях наближаються до орнаментів вишивок (особливо у розписах над вікнами), килимах (особливо у розписах над полом), пічних кахлях (на печах), але, як правило, пишніші. Розписують хати пірцем, пензлями, рогозою, віхтями. Квіти й листя найчастіше малюють пальцем. Деякі регіони України, як от Київщина, Черкащина, Катеринославщина, Херсонщина й Одещина, стали визнаними центрами народного розпису. А вже з початку XIX століття на основі настінного розпису почав витворюватись розпис декоративний, який виконується на різних предметах повсякденного ужитку: вазах, тарілках, глечиках, карафках, навіть

елементах зброї та озброєння (давня традиція мистецтва Запорозької Січі). Нині цей декоративний розпис, що практикується народними майстрами-професіоналами, отримав збірну назву «петриківський» (від назви села Петрівка колишньої Протовчанської паланки земель Війська Запорозького, а нині Полтавської області). Зберігаючи усі традиційні мотиви настінних розписів, петриківський розпис вирізняється розширенням діапазону зображень садових (жоржини, айстри, тюльпани, троянди) та польових (ромашки, волошки) квітів, залученням до узорів мотиву ягід (калини, полуниці, винограду) та акантового листу ("папороті") і бутонів [2].

На нашу думку, самою поширеною та найулюбленішою схемою майстрів усіх поколінь є «квітка». Перетворившись з елемента настінного розпису у самостійну декоративну композицію, «квітка» не втратила своїх первинних ознак, а саме на одному стеблі може розміщуватись декілька квітів, з листям, бутонами, гронами ягід. Квіти бувають різного кольору і форми, а листя може бути запозичене від інших рослин. Але при цьому зберігається певна узгодженість у колірній гамі.

Роздивляючись петриківський розпис, ми помічаємо, що квіти, ягоди, листя, зображуються так, ніби розгортаються на площині з самого вигідного положення – анфасу, щоб показати всю свою красу та пишність.

Стилізація у петриківському розписі створює єдність природної краси та фантазії майстра

Як зазначає О. Найден у книзі «Орнамент українського народного розпису»: що відрізнити справжній розпис від «штамповки» легко, потрібно лише мати досвід роботи. Витоки, традиції, еволюція, що традиційно розписи виконувалися густими фарбами, і кожний мазок відтінявся від сусіднього. Обвідні лінії посилюють контрастність і пружність форми. Звичайно, у цьому загостренні форми, у чистоті кольорів, у надмір чітких лініях відбилосся прагнення до точності, абсолютної визначеності. У петриківських розписах відсутні складні напластування і переплетення. У них все гранично й до кінця виражене через форму, лінію, колір. У роботах петриківських майстрів, особливо старшого покоління, привертає увагу така особливість: тоненькі прожилки листочків проводяться загостреним кінчиком дерев'яного держальця пензлика, а пелюстки деяких квіток, наприклад айстр, - трісочкою завширшки до 3 мм або рогозинкою. Це роблять тоді, коли нанесена фарба ще мокра і зображення має вигляд суцільної кольорової плями. Пензлик зразу ж повертають щіточкою догори і кінчиком держальця проводять по мокрій лінії прожилок, або проводять трісочкою від центра квіткової плями кілька рівначків-стрічок, що утворюють малюнок пелюсток. [3].

У своєму посібнику «Декоративно-прикладне мистецтво східних слов'ян і давньоруської народності» Тищенко О.Р. наголошує, що протягом тисячоліть у декоративно-прикладному мистецтві щораз відбувався процес освоєння нових матеріалів і технік, удосконалювалася техніка (інструменти, технологія виготовлення і т. ін.), збагачувалася система художніх засобів виразності, що вплинуло на формування естетичних засад, відкриття конкретних закономірностей стилізації [4].

Андрій Пікуш, один із послідовників Тетяни Пати, - відомої майстрині петриківського розпису, впевнений, що «квітка – це не просто стилізація. Це величезний символ, символ краси, вершина прекрасного в природі. І це так є в усіх народів. І квітка, а не людина, є головною постаттю петриківського розпису. У цьому глибинна філософія нашої культури: людина є часткою природи, як і пташка, як і квітка. Ті, хто навчаться читати ті письмена, які закладені в петриківському розписі, зможуть вилікуватись від усіх комплексів і недугів сучасного суєтного світу», – сказав на «Радіо Свобода», заслужений майстер народної творчості Андрій Пікуш.[5].

Ми помічаєм, що у творчості теперішнього покоління відроджується декоративний розпис на стінах, склі, в інтер'єрі, навіть в архітектурному екстер'єрі. Можливості його використання дуже широкі, як у різних видах прикладної графіки та книжкової ілюстрації, так і в оздобленні промислових виробів, тканинах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/petrikivskii-rozpis-3.html>
2. <http://storinkam.kiev.ua/article.php?id=703>
3. Найден О. Орнамент українського народного розпису: витоки, традиції, еволюція. - К.: Наукова думка, 1989.
4. Тищенко О. Р. Декоративно - прикладне мистецтво східних слов'ян і давньоруської народності. –К.: Основи, 1985 р. С. 45.
5. <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24304217.html>

Юрій ЛІПІН

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ УРОКУ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ З ВИКОРИСТАННЯМ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

(студент V курсу мистецького факультету)

Науковий керівник: канд. пед. наук, ст. викл. Ю. В. Локарева

Розбудова сучасної національної системи освіти спонукає до пошуку і впровадження нових педагогічних підходів, форм і методів, які б відповідали розвитку особистості, сприяли розкриттю її моральних, духовних, розумових і фізичних здібностей. У зв'язку з цим неможливо переоцінити значення музичного мистецтва і художнього виховання у духовному становленні підростаючого покоління. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті орієнтує загальноосвітню школу на широкий спектр впровадження інноваційних педагогічних технологій, спрямованих на оновлення змісту, форм і методів навчання в загальноосвітній школі, на формування системи знань учнів різних вікових категорій у галузі музичного мистецтва.

Урок музичного мистецтва в загальноосвітньому навчальному закладі спрямований на пізнання навколишнього світу засобами музичного мистецтва та розуміння учнями зв'язків музики з іншими видами мистецтва, з природним і культурним середовищем життєдіяльності людини. Одними з основних його завдань є формування уявлень про сутність, види та жанри музичного мистецтва, особливості його інтонаційно-образної мови, засвоєння основних музичних понять і термінології; формування здатності використовувати набуті музичні знання та вміння; формування здатності сприймати та інтерпретувати музичні твори; розвиток загальних і музичних здібностей, творчого потенціалу особистості; збагачення емоційно-естетичного досвіду, розвиток універсальних якостей творчої особистості; виховання музичних інтересів, смаків і потреб.

Технічний прогрес сьогодення супроводжується накопиченням інформації, значна частина якої є звукова, що репродукується через систему комп'ютерів, й опосередковано та безпосередньо впливає на стан розвитку особистості, її смакових уподобань, музично-естетичну вихованість. Впровадження мультимедійних технологій у практику музичної освіти дає змогу поєднання дидактичних функцій комп'ютера з традиційними засобами навчання, збагачення і наповнення навчального процесу новими формами роботи, варіативне застосування ігрових форм навчання, створення інноваційних методик викладання музики в системі освіти; а також сприяє більш ефективному засвоєнню музичних знань та їх реалізації в музично-творчій діяльності школярів середнього шкільного віку на етапі початкової музичної освіти.

Саме на вирішення цих завдань спрямовані уроки музичного мистецтва із застосуванням мультимедійних технологій. Кожен із таких уроків є сукупністю малюнків, світлин, анімацій, відеофрагментів, текстових пояснень, звукового супроводу, зразкового виконання музичних творів, виконання пісень у режимі караоке, тестових запитань тощо, які використовує педагог при проведенні заняття з використанням мультимедії. В науковій літературі висвітлено різноаспектні проблеми взаємодії людини з комп'ютером на рівні «нової свідомості», «нового мислення», «нових партнерських стосунків» (А. Берг, В. Винокуров, К. Зуєв, М. Сенченко, Ф. Рибаків, Е. Семенюк, Г. Смолян, А. Урсул); методології і теорії комп'ютеризації освіти (Б. Гершунський, О. Довгяло, М. Жалдак, Ю. Машбіц, Н. Морзе, О. Полат, О. Тихомиров); реалізації специфічних функцій комп'ютера в процесі навчання з застосуванням програмних педагогічних засобів (О. Гончаров, Ю. Кузнецов, Є. Маргуліс, І. Мархель, В. Монахов, Й. Ривкінд, Є. Рябчинська); обґрунтування психолого-педагогічних засад організації навчально-виховного процесу з використанням інформаційних технологій (Т. Гергей, М. Горський, В. Лядіс та ін).

У наукових дослідженнях у галузі музикознавства виокремлено три головні напрями використання інформаційних технологій: статистичний аналіз музичних текстів, спрямований на обґрунтування закономірностей внутрішньої організації музичного твору (О. Гейн, В. Девуцький, В. Детлов, Ю. Лесневський, В. Марутаєв, І. Пяковський, Ю. Рагс, Г. Русин, К. Фадеева, В. Цеханський, К. Шушпанов); синтезування звукових і музичних структур у композиторській практиці (В. Бовко, В. Василенко, Є. Денисов, Д. Дубровський, Р. Зарипов, Р. Петелін, Ю. Петелін, К. Разлогов, І. Стецюк); розробка навчальних комп'ютерних систем з метою підвищення ефективності музичної освіти (Н. Белявіна, З. Візель, В. Грищенко, М. Дергач, М. Дьяченко, В. Карпович, І. Котляревський, В. Медушевський, І. Мельник, Д. Пильгуй, Л. Робустова, Л. Рубін, О. Сизова, І. Сокол, В. Хоменко, М. Чембержі, В. Штепа).

Мультимедіа – термін медіа (від лат. Media - засіб) використовується як синонім засобів масової інформації та комунікації. До мультимедійних технологій традиційно відносять друковані видання, пресу,

звукозапис, радіо, кінематограф, телебачення, відео, мультимедійні компютерні системи, зокрема Інтернет [2].

Урок музики – основна форма організації музично-виховної роботи в школі, який включає в себе різні види музичної діяльності учнів: спів, музично-ритмічні рухи, гру на ДМІ, слухання музики, вивчення музичної грамоти. Нині діюча програма з музики має тематичну побудову: всі теми – це ніби східці, які ведуть учнів до оволодіння музичною культурою. В темах чверті послідовно розкривається особливості музичної мови, багатство і своєрідність її змісту, зв'язок з іншими видами мистецтва – живопис, література, особливості емоційного впливу музики [3]. На уроках музики учні знайомляться з кращими зразками української народної музики, фольклору, творами композиторів-класиків, масовими піснями. Основою виховання музичної культури учнів є засвоєння саме класичної спадщини. Важливим завданням музичної освіти в школі є формування музичної культури учнів в процесі спілкування з музикою, внаслідок чого формуються їхні інтереси, погляди, смаки тощо.

Доба технічного процесу розширила можливості традиційних форм уроку музики. Якщо декілька десятиріч тому уява про музику пов'язувалась лише з концертним залом, то в наш час – час новітніх технологій, це зовсім інакше. Учні розширюють свій музичний світогляд за допомогою телевізорів, програвачів, комп'ютерів, аудіо і відеозаписів, дисків і таке інше. В таких умовах музичне виховання набуває ще більшої значимості. Кожен урок має багато спільних рис, але і має свою своєрідність і неповторність. В уроці все повинно бути добре продумано: мета і завдання, зміст і структура, засоби і методи, прийоми роботи, бо без цього не можна досягнути добрих результатів. Підготовка до уроку залежить від педагогічних вмінь, майстерності вчителя, тобто як він зуміє організувати і реалізувати виховні, освітні і розвиваючі можливості музичного матеріалу. Для успішного розв'язання цих завдань вчитель мусить глибоко вивчити твори і добирати їх у відповідності вікових особливостей учнів, їх музичній підготовці.

У зміст уроку входять твори різні за характером, настроєм, тому для досягнення його цілісності важливо добре визначити його структуру: послідовність різних видів музичної діяльності. Продумуючи емоційний малюнок уроку, перехід від одного твору до другого, вчитель прагне підтримувати необхідний емоційний настрій, знайти прийоми переключення уваги учнів. При побудові уроку важливо враховувати ступінь фізичного, розумового та емоційного навантаження учнів. Наприклад, робота з молодшими школярами (нестійка увага, швидка втома, несформованість голосового апарату...) або складну пісню краще розучувати протягом декількох уроків, а не за рахунок збільшення навантаження і часу на одному чи двох уроках; після розучування важких музично-ритмічних рухів не бажано починати спів, який вимагає спокійного, рівноваженого дихання і зосередженості, а також слід враховувати місце уроку в розкладі – чи він є першим, третім чи шостим. Отже, щоб структура уроку була гнучкою, потрібний творчий підхід вчителя до його побудови.

У порівнянні з традиційним, комп'ютеризоване музичне навчання є прогресивним напрямом у системі сучасної освіти. Разом з тим, реформування та оновлення освітянської практики ґрунтується на взаємозв'язку традиційного та новаторського. Це зумовлює необхідність вивчення «сполучних» зв'язків з метою синтезації набутого традиційного досвіду й інновацій комп'ютеризованого навчання. Використання комп'ютера не виключає роботи з наочно-дидактичними посібниками й іншими учбово-допоміжними засобами, у тому числі і дитячими музичними інструментами. Комп'ютерні програми не вичерпують усі форми діяльності, що входять у комплекс початкового музичного навчання та виховання. Зокрема вони не містять таку важливу, особливо на початковому етапі, форму роботи, як спів та інтонування. Така «співоча» програма повинна функціонувати паралельно, тобто традиційне навчання необхідно пов'язувати з новаторським.

Педагогічний досвід засвідчує, що молодшим школярам надається можливість здійснювати самостійні навчальні дії та операції, знаходити, вивчати та усвідомлювати поняття «звук» як феномен, що функціонує у навколишньому середовищі; експериментувати з джерелами звукоутворення; здійснювати запис різних видів звукообразжальної інформації; імітувати звуки, знаходити нове звучання; створювати звукові розповіді або вільні звукові композиції з метою реалізації своїх ідей та прояву в такій формі особистісних думок, почуттів; створювати шумові ефекти; використовувати звукову палітру для супроводу поетичного тексту; одержувати знання про музичні інструменти, вивчаючи їх побудову, визначати функціональне призначення, діапазон, тембр, принципи звукоутворення; імпровізувати, створюючи власні звукові мелодійні малюнки, композиційні мініатюри різні за характером, настроєм, змістом та формою; аранжувати мелодії, використовуючи можливості забарвленого звучання різних інструментів, голосу та інших джерел звукоутворення; вивчати музику різних стилів, напрямів, жанрів, накопичуючи особистісний досвід орієнтації в мистецтві музики. Підготовка та проведення уроку музичного мистецтва із застосуванням мультимедійних технологій відбувалася з урахуванням структури мультимедійного уроку музики та змісту його кожного етапу.

О. Ростовський радить розпочинати урок музики у початкових класах з входу дітей до класу під звуки музики, що створює відповідний емоційний фон, націлює їх на уважне вислуховання в музику і вираження її характеру в рухах, виробляє навички координації найпростіших рухів рук і ніг під музику. Далі можна починати поспівки і музично-ритмічні вправи, та завершити їх виконанням улюбленої пісні. Така «музична зарядка», на думку О. Ростовського, має тривати до п'яти хвилин і постійно змінюватися та збагачуватися новим матеріалом [4].

Продовження уроку залежить від його змісту і конкретних завдань. Доцільно прослухати музику (нову чи знайому дітям), проаналізувати її. Оскільки на одному уроці може звучати декілька пісень, слід подбати про те, щоб завдання роботи над ними були різними: з однією піснею учні тільки знайомляться, іншу доучують, наступну повторюють як добре вивчену. Робота над кількома піснями на уроці дозволяє переключати увагу дітей, тим самим активізуючи їх. Зокрема, розучування нової пісні вимагає більшого напруження уваги, слухової зосередженості, але меншого вокального навантаження. Повторення вже вивчених пісень, навпаки, не вимагає такого напруження, але значно зростає співацьке навантаження. На уроці доцільно чергувати спів сидячи зі співом стоячи. Якщо розучування нової пісні краще проводити сидячи, то повторення вже вивчених пісень краще проводити стоячи. Учителю слід ретельно продумувати план кожного уроку, дотримуючись генеральної лінії програми, не захоплюватися окремими видами роботи, не підмінювати прагнень до кінцевої мети (виховання музичної культури учнів) намаганням досягнути успіху в одному з видів діяльності [4].

Кожен урок музики з використанням мультимедійних технологій складався з певної кількості кроків – структурних елементів (фреймів), що містять сукупність зображень, відео фрагментів, тексту, об'єднаних за певною ознакою (наприклад, демонстрація, розучування пісні чи виконання її з супроводом, слухання музичного твору, його аналіз, розповідь про композитора тощо). Спираючись на мультимедійну програму «Музичне мистецтво» 6 клас мультимедійний урок музичного мистецтва ми будували з логічно-обґрунтованих частин, які мають таку послідовність:

1. Тема уроку: на екрані з'являється запис теми уроку. Учитель разом з дітьми читає запис.

2. Вступ (вступна бесіда): на екрані з'являються головні герої, які розповідатимуть про музичне мистецтво. Вони вітаються з учнями, ведуть між собою та учнями діалог за темою уроку. Учитель продовжує цей діалог з учнями. Завданням вступної бесіди було зацікавити дітей, налаштувати на емоційне сприймання того чи іншого твору. Вступне слово вчителя було різним за змістом: про життя і творчість композитора, про історію створення й особливості твору, про його популярність. Словесний матеріал підбирався таким чином, щоб він був доступним і цікавим для учнів. Важливим було визначити драматургію розповіді, її кульмінацію. У вступному слові також містились матеріали з мемуарної літератури, читання фрагментів літературних творів, декламації віршів. Ми намагалися, щоб розповідь учителя не переважувалася малозначущими деталями, водночас містила цікаві факти, а мова була яскравою, образною, інтонаційно виразною. Цьому сприяв вдало дібраний матеріал.

3. Демонстрація пісні: звучить зразковий варіант виконання пісні (з супроводом чи а capella) перед її розучуванням. Пісні діти слухали в повній тиші, на що особливо наголошував вчитель у вступній бесіді. Аби викликати позитивне ставлення до того чи іншого твору, ми іноді застосували сугестивний метод (навіювання). Наприклад, учитель звертався до дітей: «Зараз прозвучить пісня, яку, дослухавши один раз, не можна забути», або: «Зараз ми послухаємо пісню, яка мені дуже подобається. Упевнена, що вона сподобається й вам».

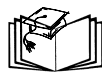
4. Розучування пісні: на екрані – слова пісні та графічний запис мелодії. Учні слідкують за графічним зображенням мелодії разом з персонажем пісні або за нотним записом пісні звертають увагу на «графіку» мелодії (рух мелодії вгору, вниз, на місці, стрибками). Зображення нотного тексту пісні введене до структури мультимедійного уроку. Вивчення нотної грамоти та спів із нот не передбачені державними вимогами до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Таким чином, ми могли застосовувати різні методики розучування пісні – на слух, з графічного запису.

5. Караоке: звучить супровід до пісні, на екрані – текст у режимі караоке. У такому режимі ми опрацьовували зміст кожного куплету, виконавський розвиток вокального твору. Учні готувалися до «концертного» виконання пісні.

6. Розповідь про музику: головні герої ведуть діалог про музичне мистецтво: обговорюють твір для слухання, пригадують історію його створення, розповідають про композитора, дають визначення окремих музично-теоретичних понять і термінів. Звуковий супровід ілюструється світлинами, портретами, слайдшоу, творами живопису, відео фрагментами тощо. Діалог героїв про музику ми продовжували з учнями класу, повторювали теоретичні визначення.

7. Слухання музики: прослуховування музичного твору. На моніторі – лише автор і назва твору. Заставка таких кроків «нейтральна», це не відволікає учнів від сприймання самої музики.

8. Аналіз прослуханого твору: питання головних героїв до учнів. Учні відповідають самостійно, іноді – за допомогою підказок на моніторі (слів-характеристик музики при включенні функції F12). Аналіз

прослуханого твору ми доповнювали власними питаннями, завданнями. Щоб допомогти дітям глибше усвідомлювати свої музичні враження і переживання ми використовували «Характеристики музики», які включають: розділ «Характер» – епітети, за допомогою яких можна передати враження від емоційно-образного змісту музики, наприклад, сумна – журлива, засмучена, опечалена, заплакана, притишена, квота безрадісна; розділ «Засоби виразності» – слова-визначення, за допомогою яких учні характеризують основні елементи музичної мови – мелодію (схвильована, поривчаста, прониклива, трепетна, владна, патетична, елегійна та інші), ритм (рівномірний, чіткий впевнений, маршовий, поривчастий, збуджений танцювальний, витончений та інші), динаміку (дуже тиха, невиразна, наростаюча, напружена, контрастна, голосна, масивна, громова та інші), темп (широкий, повільний, неспішний, колісковий, жвавий, швидкий, маршовий, нестримний та інші), тембр (світлий, м'який, приємний, прозорий, таємничий, зловісний, соковитий, срібlistий та інші). Для того, щоб діти краще усвідомили роль конкретних засобів виразності ми використовували прийом «руйнування початкового образу». Шляхом навмисної зміни елементу музичної мови показуємо їм, якою стає музика, якщо цей елемент використаний інакше, коли б музика була не голосна, а тиха, не повільна, а швидка.

9. Тестові завдання: питання для перевірки знань матеріалу уроку з варіантами відповідей.

10. Підсумки уроку: діалог головних героїв, який ми розширювали продовжували з учнями. Послідовність частин (кроків) може змінюватись: блок слухання музики стояти в першій частині уроку, а блок розучування пісні – в другій. Незмінними кроками є: тема уроку, вступ (вступна бесіда), тестові завдання, підсумки уроку.

Знання змісту (інформаційно-ілюстративного наповнення) кожного структурного елементу допомагала нам в підготовці до уроку, написанні власного плану-конспекту з використанням мультимедійних технологій. Для уроків музики у початкових класах характерним є часта зміна видів діяльності, що допомагає підтримувати інтерес і увагу дітей. Вся діяльність на уроці об'єднувалася спільною темою, якій підпорядковувалися окремі елементи. Єдина тема чверті давала змогу досягнути цілісності уроку, єдності всіх його складових частин, оскільки в основу його побудови були покладені не види діяльності учнів, а різні грані музики як єдиного цілого.

Проведене дослідження показало, що впровадження комп'ютерних технологій у навчальний процес значно підвищило ефективність музичної освіти та виховання молодших школярів. У процесі експериментальної роботи ми використовували декілька типів уроків: комбінований (урок засвоєння нових знань), урок-узагальнення (урок контролю знань), урок із музичною вікториною, урок-концерт. Кожен із типів уроків має свої особливості. Комбінований урок є по суті уроком засвоєння нових знань, але за формою – поєднанням різних форм музичної діяльності (виконанням, сприйманням музики, засвоєнням теоретичних понять і термінів) та пізнавальної діяльності (сприйманням, усвідомленням, аналізом навчальної інформації та перевіркою її засвоєння). На комбінованому уроці ставилися такі завдання як введення в тему, поглиблення теми. Головною ознакою уроку введення в тему була наявність у його змісті початкової інформації щодо теми, пошукової ситуації, в якій учні, розглядаючи музичний матеріал під новим кутом зору, заданим темою чверті, і опираючись на набуті життєвий і музичний досвід, робили перші узагальнення.

Особливістю уроку поглиблення теми була наявність у його змісті нового знання, що виступає однією з граней теми чверті. На основі сприймання музики і роздумів про неї, активного музикування учні виділяли і усвідомлювали нову для них якість теми. Урок-узагальнення (урок контролю знань) містить декілька складових: тестові завдання, караоке, питання музичної вікторини. Такий тип уроку може бути використаний учителем для тематичного оцінювання, адже перераховані форми роботи на уроці дозволяють бачити результати загальноосвітньої підготовки учня. Головною ознакою уроку узагальнення теми є наявність у його змісті цілісної узагальноної характеристики знань, які розкривають суть теми чверті.

На уроках з музичного мистецтва на базі ЗОШ № 26 ми використовували педагогічне мультимедійне програмне забезпечення «Музичне мистецтво, 6 клас». На уроках контролю знань були застосовані тестові форми роботи, які допомагали перевірити наскільки добре учні засвоїли новий матеріал. Для повторення художніх образів музичних творів застосовувалися різні музичні комп'ютерні програми, націлені на розвиток імпровізаційно-творчих умінь, ігри «Правильно-неправильно», «Відгадай героя», «Про що розповідає музика?», для повторення композиторів – «Портретна вікторина». Урок-узагальнення (урок із музичною вікториною) використовувався для оцінювання рівня набутих учнями знань і вмінь розпізнавати та порівнювати музичні твори вокальної та інструментальної музики.

Проведена методика з використанням мультимедійних технологій надала можливість зробити такі висновки: впровадження мультимедійних технологій у практику музичної освіти уможливило поєднання дидактичних функцій комп'ютера з традиційними засобами навчання, збагачення і наповнення навчального процесу новими формами роботи, варіативне застосування ігрових форм навчання, створення інноваційних методик викладання музики в системі початкової освіти; а також сприяє більш ефективному засвоєнню

музичних знань та їх реалізації в музично-творчій діяльності молодших школярів на етапі початкової музичної освіти.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Ветлугіна Н. О. Музичний розвиток дитини. – К.: Музична Україна, 1978. – 256 с.
2. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика монографія: / Л. М. Масол. – К.: Промінь, 2006. – 186 с.
3. Програми та поурочні розробки для середніх загальноосвітніх шкіл. Музика 1-4 класи. / Авт. кол.: О. Ростовський, Р. Марченко, Л. Хлебнікова, З. Бервєцький. – К.: Перун – М. 1996. – 128 с.
4. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в початковій школі. – Тернопіль: Богдан, 2000. – 215 с.

Вікторія МАЙДАННИК

**РОЛЬ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГРАФІКИ В СТВОРЕННІ КОМП'ЮТЕРНИХ ІГОР
СТУДЕНТАМИ ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ**

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент В.М.Кардашов

Анотація: У статті узагальнюються поняття комп'ютерна графіка, комп'ютерні ігри, окреслюються структурні компоненти комп'ютерної графіки та визначаються основні умови розвитку та створення комп'ютерних ігор майбутніми учителями образотворчого мистецтва.

Ключові слова комп'ютерна графіка, комп'ютерні ігри, поетапність створення комп'ютерних ігор.

Поняття «комп'ютерна графіка» уперше було введено на початку 60-х років минулого століття з появою моніторів на базі електронно-променевих трубочок. У наш час комп'ютерна графіка використовується у кіноіндустрії, комп'ютерному моделюванні, дизайні, освіті, поліграфії, видавництві та інших сферах діяльності людини. Основною причиною такої популярності є надзвичайно великі можливості обробки зображень, поданих у графічному вигляді.

Поняття «комп'ютерна графіка» неодноразово розглядається серед мистецтвознавчих, технічних і педагогічних досліджень.

У словникових джерелах пояснюють комп'ютерну графіку як «зображення», яке створюють, зберігають або обробляють за допомогою комп'ютера[3].

У державному стандарті України комп'ютерна графіка означає сукупність методів і способів перетворення за допомогою комп'ютера даних у графічне зображення і графічного зображення у дані[1].

Технічні питання застосування комп'ютерної графіки висвітлює С.Луцій, який дає цьому поняттю : «Комп'ютерна графіка – це створення й обробка цифрових зображень на комп'ютері», де цифрове зображення, що зберігається у пам'яті комп'ютера у вигляді комбінації кодів»[6]. Модель у вищезазначеному трактуванні подається як спрощене представлення певного процесу або об'єкту, опису його характерних особливостей.

Інший підхід до тлумачення поняття «комп'ютерна графіка» у А.М.Пасічного - автора словника – до довідника із образотворчого мистецтва, він розглядає комп'ютерну графіку як «сучасний вид графіки (графіка один з видів образотворчого мистецтва), коли митець на екрані дисплею виконує композиції різноманітних пересічних ліній, об'ємних елементів, візерунків, кольорових плям, крапок»[7].

Таким, чином художня комп'ютерна графіка спрямована на підтримку традиційних графічних дисциплін (композиції, живопису, рисунка, кольорознавства, декоративно-ужиткового мистецтва, художньої та книжкової графіки, скульптури тощо). Однак вона не замінює їх, а є своєрідним засобом вирішення творчих ідей. Використовуючи програми комп'ютерної графіки, зручно здійснювати композиційні пошуки втілення задуму : відбір елементів (предметів, фігур), взаємне розміщення у просторі, розподіл ознак (кольору, пропорцій, жестів), які допомагають відтворити основну думку. Для підпорядкування другорядних елементів зображення основними засобами комп'ютерної графіки зручно врівноважувати частини композиції з урахуванням лінійної і повітряної перспектив тощо. Отже, комп'ютерна графіка як засіб, допомагає виразити ідею художнього твору, всебічно розкрити його зміст. Досліджуючи роль комп'ютерної графіки у професійній діяльності учителів образотворчого мистецтва, В.В. Кондратова зауважує, що процес навчання буде успішним за умов дотримання наступних дидактичних умов: реалізації технології застосування комп'ютерної графіки у навчальному процесі; проектування або адаптації навчальних програм із належним рівнем якості та їхнього методичного забезпечення кваліфікованого педагогічного керівництва процесом навчання за допомогою комп'ютерної графіки; активності студентів та розвитку їхніх пізнавальних мотивів[5].

Вивчення комп'ютерної графіки у навчальному процесі із урахуванням вищезазначених дидактичних умов уможливує підвищення ефективності навчального процесу; наочно подати навчальний матеріал, особливо, коли моделюються та імітуються явища, процеси, недоступні прямому спостереженню, дати

більший обсяг інформації; скоротити час, який витрачається на засвоєння навчального матеріалу, тобто інтенсифікувати навчання, урізноманітнити форми роботи; підвищити інтерес студентів до вивчення дисципліни художньо-естетичного циклу; сформувати у майбутніх учителів рефлексію своєї діяльності; підвищити міцність та усвідомленість знань, а отже поліпшити якість засвоєння навчального матеріалу; індивідуалізувати діяльність студентів; значно розвинути стійкість уваги, увагу, образну пам'ять, творче мислення, фантазію; підвищити інформаційну культуру студентів.

Аналізуючи призначення і галузі застосування комп'ютерної графіки, можемо зазначити, що комп'ютерна графіка дозволяє формувати особливе графічне інформаційне середовище за допомогою спеціального інструментарію не лише для творчої діяльності художників, дизайнерів, конструкторів, але й у галузі художньо-графічної освіти у процесі підготовки

майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Комп'ютерна графіка _ унікальним засобом розвитку таких особистісних якостей студентів, як відчуття простору та кольору, абстрактно-логічного й образного мислення, творчої уяви, цілісності сприйняття, уваги, пам'яті, творчих здібностей. Поряд з цим, вивчення комп'ютерної графіки формує вміння перетворювати візуальний образ у вербальну або перцептивну форми, і сприяє творчому самовираженню [2].

Розвиток цивілізації у нашому столітті неодмінно йде у парі з розвитком різноманітних технологій, зокрема комп'ютерних. Комп'ютерний ринок постійно наповнюється новими, більш досконалішими програмами, збільшується швидкість процесорів, об'єм носіїв збереження пам'яті. У цій технологічній боротьбі не останнє місце займає явище, яке виникло разом із комп'ютерами, а саме, комп'ютерні ігри [3].

Комп'ютерна графіка відіграє, безсумнівно, головну роль у створенні комп'ютерних ігор, так як ігри створюють за допомогою технічних пристроїв. Спочатку замальовують ідеї на папері, за допомогою сканерів сканують та імпортують безпосередньо у комп'ютер і там уже розробляють і створюють ігри. Ігри також можуть бути виконані як у векторній графіці так і у растровій графіці. Якщо мова йде про другу, то під час розробки подібних ігор використовують такі поширені графічні програми як : Adobe Photoshop, 3d max, Cinema 4D, якщо ж векторна графіка є найпоширенішими Adobe Photoshop, Illustrator, Corel Draw. Після обробки графіки у комп'ютері, програмісти створюють анімації та запускають цей проект, використовуючи свої програми та спеціальні мови, які є своєрідними у кожній із цих програм.

У наш час розробка ігор є актуальною як і вся подібна графіка яка створюється на комп'ютері. Тому майбутні фахівці мають бути обізнані у всіх сферах своєї діяльності.

Зараз у Кіровоградському державному педагогічному університеті ім.В.Винниченка студенти художньо-графічного факультету вивчають курс створення комп'ютерних ігор. Ігри вони створюють колективно, попередньо обговоривши та визначивши завдання гри (як відомо ігри бувають розважальні та навчальні). У рамках університету розробляють початкові ігри, наприклад: навчальні ігри з математики для учнів початкових класів, навчальні ігри з української мови для дітей середнього та старшого віку і т.д. Студенти розробляють комп'ютерні ігри за допомогою програми Adobe Photoshop, яка є універсальною, оскільки виконує безліч різноманітних функцій і дозволяє створити композицію як «від руки» так і допоміжними засобами, які входять у комплект цієї програми.

Послідовність розробки гри студентами педагогічного університету художньо-графічних факультетів:

- обговорення ідеї та сюжету гри;
- обговорення стилю в котрому буде створюватися гра;
- розподіл обов'язків у творчій групі студентів;
- розробка гри (кожен працює над власним відрізком масштабної роботи);
- завершальний етап(підводяться підсумки роботи);
- презентація.

Отже, комп'ютерна графіка відіграє, безпосередньо, одну із головних ролей у створенні комп'ютерних ігор. Графіка впливає на гравця, так як багато ігор позбавлені відповідної графіки, але притягують користувачів гімплеєм, а є такі ігри де зовсім немає змісту, але присутня чудова графіка, приємні кольори і гравця це влаштовує. Люди люблять все красиве та сучасне, особливо це стосується новітніх технологій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. ДСТУ 2939 – 94. «Система оброблення інформації. Комп'ютерна графіка. Терміни та визначення».
2. Комп'ютерна графіка. Програма для факультетів по підготовці вчителів образотворчого мистецтва педагогічних університетів / Укл.: Л. В. Бабенко, Т. В. Фурсикова. – Кіровоград: РВЦ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2005.
3. Комп'ютерна графіка [Електронний курс] <http://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 05.03.2013).
4. Комп'ютерні ігри. Їх розвиток та сучасні реалії [Електронний ресурс] <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=59635> (Дата звернення: 05.03.2013).
5. Кондратова В.В. Комп'ютер на уроках образотворчого мистецтва // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 1999. - №3.
6. Самоучитель Photoshop CS2. Сергей Луций – Питер, 2006.
7. А.М.Пасічний. Сто вправ до курсу «Основи комп'ютерної графіки»: Практикум. – Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2012

Алла МАКОВЕЦЬКА

РОЗВИТОК ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ МУЗИКИ НА ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКІНЦІ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник – канд. пед. наук, професор Г.С. Дідич

Важливе місце в узагальненні та теоретичному осмисленні ретроспективних процесів розвитку інструментальної музики на Єлисаветградщині кінця XIX – початку XX століття належить дослідженню музичного життя міста того часу. Освоєння культурно-історичного досвіду особливо актуальне: воно дає можливість відтворити цілий зріз суспільного життя, показати складності і суперечності даного історичного періоду загалом, виявити головні структурні компоненти розвитку певного виду виконавського мистецтва, виявити причини домінування інструментального виконавства над вокальним на межі століть.

Соціально-історичні фактори, етнокультурні аспекти, специфіка адміністративного устрою, діяльності освітянських закладів сприяли тому, що Єлисаветградщина стала справжнім концертним майданчиком постійних гастрольних маршрутів півднем Російської імперії видатних представників світового виконавства.

Розквіт культурного життя Єлисаветградщини розпочинається наприкінці XIX – початку XX століття.

У першій половині XIX століття, коли навіть в російських столицях, а тим більш в провінційних містах, ще не було професійної музичної освіти і систематично організованого концертного життя, найважливішу роль відіграло домашнє музикування. Салонно-домашнє музикування здійснювалося шляхом ознайомлення з музичними творами в аматорському виконанні. У салонах аристократів, в приватних будинках інтелігенції проводилися музичні зібрання, на яких місцевими любителями, а нерідко і гастрольючими артистами виконувалися вокальні та інструментальні твори. Іноді це виконання супроводжувалось поясненнями особливостей структури, специфіки виконавського трактування.

Важливу роль у поширенні і розвитку музичної культури відіграла організація благодійних концертів, в яких брали участь професіонали й аматори, і досить часто відомі виконавці.

1859 року відкрився Єлисаветградське офіцерське кавалерійське училище. Викладачі закладу одразу ж взялися до просвітницької та культурницької роботи. 1861 року із двох безкоштовних чоловічих недільних шкіл міста одна діяла при кавалерійському училищі. Начальник училища Гайлі і багато хто із 60-и офіцерів закладу відвідували заходи, влаштовувані вдовою полковника Некрасова. Тут проходили вечори, на яких співали, грали на музичних інструментах, а згодом ставились українські й російські вистави. Невдовзі Некрасова виклопотала дозвіл на проведення таких вечорів на шляхетному зібранні з платою за вхід для благодійних цілей.

Благодійна організація, яка була створена в 1873 році в Єлисаветграді, мала назву «Товариство поширення грамотності й ремесел».

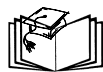
У влаштуванні спектаклів та літературно-музичних вечорів найдіяльнішу участь брали В. Сергєєв та С. Козловський.

Місцями головних подій у місті були Зимовий театр, громадське та Дворянське зібрання, кавалерійське юнкерське училище, земські реальне та комерційне училища і місцеві гімназії [2, 64].

Наприкінці минулого століття Єлисаветградська класична гімназія відносилась до числа найбільш культурних і естетично розвинених навчальних закладів Херсонської губернії. Складовою частиною процесу виховання була музика. Уроки співу проводилися під супровід фісгармонії та скрипки. Відомо, що в гімназії існував ще й духовий оркестр, яким керував капельмейстер 136-го піхотного Таганрозького полку А.І. Гора. Серед учасників виконавського колективу були Ф.В. Нікітін, який грав на корнеті-а-піст'а, Г.О. Поляновський на трубі.

З кінця 1880-х років замість танцювальних вечорів у гімназії почали проводити літературно-музичні ранки. У цих рамках брали участь гімназисти, які залучались до виконання в симфонічному оркестрі. Директор реального училища Ф. Кобець, який був пристрасним любителем музики, зібрав з учнів реального училища та гімназистів досить великий склад оркестру, правда, з непропорційною кількістю граючих у групах, які виконували увертюру до «Івана Сусаніна» і «Камаринську» М. Глинки [4, 28]. За ініціативою товаришів по класу Ігоря Тамма і Бориса Завадського Георгій Поляновський зібрав аматорський колектив з оригінальним складом, до якого увійшли учні гімназії, приватних музичних шкіл Гольденберга і Гайсинського. Це було музикування для душі. Молодь, закохана в музику, самовиражалася в процесі гри і діставала задоволення від колективної творчості, розучування симфоній Й. Гайдна, В. Моцарта.

У післяреволюційні роки, коли серед молоді поширилися народовольчі ідеї, гімназисти організували в робітничому селищі заводу Ельворті нелегальну школу, вони навчали дітей та їх батьків грамоті, вели розмови на політичні теми. Г.О. Поляновський, тоді музикант-початківець, навчав робітників слухати музику, а також

співати у щойно створеному ним хорі. В будинок, в якому проводилися заняття, у скорому часі придбали інструмент піаніно. Після занять з хоровим колективом Г. Поляновський часто виконував музичні твори, які особливо подобалися йому: П. Чайковського, Ф. Шопена, Ф. Мендельсона і розповідав про авторів музики, про засоби музичної виразності, про зміст п'єс.

З гімназійних років розпочався шлях у велике мистецтво талановитих музикантів-професіоналів – композитора Ю. Мейтуса, музикознавця Г. Поляновського, польського письменника та піаніста Я. Івашкевича.

Вдале розташування на прямому шляху від столиць до півдня Росії спричинило залучення Єлисаветграда, Знам'янки, Олександрії до кола розширеної сфери впливу академічної музики. Концертне життя в Україні набуло організованішого характеру, починаючи з 60-х років XIX ст.

У 1847 р. найяскравішим явищем концертного життя Єлисаветграда став виступ видатного угорського композитора та виконавця Ф. Ліста. Ф. Ліст був першим у Росії виконавцем-солістом. Він дав тут шість сольних концертів, а також брав участь у декількох благодійних вечорах. Ці гастролі мали виняткове значення у пропаганді творчості Ф. Шопена. Завдяки Ф. Лісту його музику почули в багатьох містах України (Київ, Житомир, Кременець, Львів, Чернівці, Одеса, Миколаїв, Вознесенськ, Єлисаветград). Незважаючи на те, що в репертуарі Ф. Ліста як палкого шанувальника таланту Ф. Шопена були майже всі його твори, українських слухачів він ознайомив лише з деякими з них (мазурки, полонези, етюди, тарантела). В концертах Ф. Ліста музика Ф. Шопена звучала поруч з блискучими віртуозними творами автора. Серед них переважали транскрипції популярних на той час італійських опер та бравурних концертних п'єс, які склали типовий репертуар піаністів-віртуозів нового концертного стилю.

1879 р. Одесу відвідав Модест Петрович Мусоргський, якого дуже тепло зустріла публіка. Одеська преса готувала слухачів до концертів композитора ще до його приїзду. Газета «Одеський вісник» розповідала про те, як проходили виступи М.П. Мусоргського та співачки Д. Леонової в Херсоні, писала про програми концертів, про реакцію публіки. У газеті давалася характеристика М. Мусоргського як композитора і піаніста.

1880 року композитор Микола Віталійович Лисенко виступив у Єлисаветграді з великим концертом, який пройшов із приголомшливим успіхом. Під час концерту звучали його увертюра до «Різдвяної ночі», українська рапсодія «Думка-Шумка», романси.

Микола Лисенко неодноразово гостював у брата в Знам'янці. Особливо тривалими були відвідини влітку 1892 року, коли в Києві лютувала холера і сім'я Миколи Віталійовича кілька літніх та осінніх місяців жила в селі Орлова Балка, неподалік містечка. В Орловій Балці композитор працював над оркестровкою свого славетного твору – опери «Тарас Бульба» [2].

У 1882 – 1905 рр. у Харківському музичному училищі працював віолончеліст С.С. Глазер, один із найкращих виконавців і педагогів. Крім участі у місцевому квартеті (1891 – 1905), С. Глазер грав з кращими харківськими інструменталістами та гастролерами, виступав у Полтаві, Єлисаветграді, Одесі, Петербурзі.

На межі XIX – XX століть розвитку інструментальної музики у краї сприяла діяльність приватних шкіл та курсів. Особлива увага у процесі навчання приділялася грі на інструментах, що входять до складу оркестру (смичкові, духові, ударні); грі на фортепіано, органі; співу; теорії музики; історії музики; історії мистецтва; естетиці; сценічній грі; декламації; танцю тощо.

Наприкінці XIX – початку XX століть активізувався музично-просвітницький рух. Це спонукало музикантів-аматорів до розширення кола слухачької аудиторії. У 1890-х роках із загального музичного руху виокремилися лідируючі постаті, які сприяли зародженню та розвитку інноваційної мистецької парадигми. Серед музичних закладів міста виділялись приватні музичні школи. Було відкрито музичну школу О. Тальновського – випускника Варшавської консерваторії. 1899 року почала діяти школа Г. Нейгауза, І. Долінова (1908 - 1910) та ін. Школа подружжя Густава та Ольги Нейгаузів була однією з найкращих на півдні України. Це була школа з академічними, переважно німецькими тенденціями, де учнів знайомили з найкращими зразками світової фортепіанної музики.

Зрушення музичного життя краю першого двадцятиліття XX ст. виявилось можливим завдяки взаємодії трьох чинників: вдалому розташуванню на географічному перетині як західних, так і російсько-імперських залізничних і дорожніх шляхів; наявності виконавсько-педагогічних кадрів; присутності достатньої кількості заможних мешканців, які становили фінансово спроможну, зацікавлену в концертно-педагогічній практиці аудиторію.

На відміну від камерних форм музикування, симфонічна музика була менш доступна для єлисаветградської провінції. Єдиний колектив, що своїми гастролями неодноразово радував єлисаветградщину в перші десятиріччя XX століття – оркестр Полтавського відділення ІРМТ під керівництвом Д.В. Ахшарумова, популяризатора вітчизняної класичної музики.

Важливого значення набуло VII концертне турне оркестру, що відбулося в 1911 р. за маршрутом Єлисаветград, Миколаїв, Херсон, Олександрія. Програми були присвячені творчості композиторів XVII–XVIII століть. Місцева преса схвально і з вдячністю поставилася до концертів. Кожному виступу передували лекції, які читав засновник та редактор «Російської музичної газети» М. Фіндейзен.

Єлисаветградці мали змогу почути сюїту №1 до драми Г. Ібсена «Пер Гюнт» Е. Гріга, «Маленьку нічну серенаду» В. Моцарта, симфонічну фантазію «Франческа да Ріміні» П. Чайковського, «Іспанську серенаду» О. Глазунова.

Сольні гастролі в єлисаветградській провінції відрізнялися сталістю, перевага надавалася вокалу, фортепіано та скрипці. Сюди приїздили багато співаків, піаністів: А. Бенш (1906), О. Боровський (1913), Л. Годовський (1913), Й. Гофман (1913), І. Енері (1912), Арт. Рубінштейн (1913), О. Скрябін (1913); скрипалі – Л. Ауер (1904, 1908), Б. Губерман (1909), К. Думчев (1911), М. Ерденко (1910, 1918), Я. Коціан (1910), Л. Любошиць (1907, 1910), А. Марто (1913), А. Мец (1907), М. Полякін (1910, 1913), М. Сікард (1908), А. Фідельман (1907); віолончеліст І. Прессер (1918) [3, 97].

Життя і творча діяльність Кароля Шимановського тісно пов'язані з Україною і, зокрема, з Єлисаветградом. Музичну освіту здобував у музичній школі свого дядька Густава Нейгауза, батька піаніста і музичного діяча Генріха Нейгауза. З 1901 року проживав у Варшаві, але з Україною його і в подальшому пов'язували тісні творчі і родинні стосунки.

В роки Першої Світової війни він часто виступав в Україні з концертами, зокрема в Києві, Умані, Єлисаветграді. З 1917 по 1919 роки Кароль Шимановський жив і працював у Єлисаветграді. Навесні 1919-го року у місті почав працювати відділ народної освіти, а при ньому – підвідділ мистецтв, музичною секцією якого опікувалися Кароль Шимановський та Генріх Нейгауз. Ще в 1917 році Кароль познайомився з Віктором Гольдфельдом. Разом з цим чудовим скрипалем Кароль працював над обробками для скрипки й фортепіано «Капрісів» Н. Паганіні. Концерти відбувались у приміщенні окружного суду, тодішній голова якого Комісаржевський був великим шанувальником музики.

У той голодний і холодний час у місті вирвало мистецьке життя. Вперше в Єлисаветграді було створено симфонічний оркестр, який вже у квітні дав перший концерт. Проводилися музичні масові заходи, відкривалися мистецькі навчальні заклади, читалося безліч просвітницьких лекцій.

Серед відомих камерних колективів, гастролуючих на єлисаветградській сцені у першій третині ХХ століття – Петроградський квартет у складі П. Меренблюма, І. Бельського, Г. Столярова, Д. Зіссермана, концертуючий у місті в листопаді 1918 року, квартет ім. Ж.-Б.-Вільома у складі В. Гольдфельда, О. Старосельського, А. Свирського, П. Кутяна, який провів серію концертів для робітничої аудиторії міста в жовтні 1929 року.

Аматорське музикування не оминувало своєю увагою музичні твори для струнних інструментів. У родині видатного українського драматурга й актора М. Кропивницького майстерною грою на скрипці володіли його мати Капітоліна Іванівна, дядьки Федір та Олександр Дубровинські.

У 1870-х роках велику увагу приділяли музикуванню в сім'ї Тобілевичів. Так звані «музичні суботи» включали виступи струнного тріо у складі М. Кропивницького (І скрипка), І. Карпенка-Карого (ІІ скрипка) та М. Садовського (віолончель). Серед найавторитетніших фігур єлисаветградського польського осередку – віолончеліст-аматор Станіслав Шимановський – батько видатного польського композитора К. Шимановського.

На межі ХІХ - ХХ століть у краї сформувалася стала система виховання музикантів-струнників, що найбільш ефективно реалізувалася через приватну, суспільно-громадську та просвітницьку діяльність провідного педагога регіону Й. Гольденберга.

Становлення струнної виконавської школи на Єлисаветградщині обумовило появу професійних музикантів, які стимулювали процес засвоєння гри на струнних інструментах шляхом постійної виконавської практики та ініціювали відкриття музичних класів і приватних музичних шкіл, де скрипка й віолончель посідали першочергове місце поряд із фортепіанним музикуванням.

На початку ХХ століття Єлисаветград з концертами відвідали: польський виконавець Б. Губерман (1909), французький скрипаль, професор Женевської школи музики – Анрі Марто (1913), серед виконаних творів – «Чакона» Й. Баха, скрипковий концерт Л. Бетховена, твори К. Сен-Санса. Єлисаветградщина отримала можливість творчого спілкування з представниками московської і петербурзької виконавських осередків. Концертне життя міста в першому десятиріччі ХХ ст. демонструвалося славетними скрипачами європейського рівня, яскравими представниками регіональних скрипкових шкіл Києва, Одеси та місцевих музикантів-педагогів.

Приватною струнною практикою в Єлисаветграді активно займалися скрипаль І. Фонберштейн (випускник Петербурзької консерваторії), Б. Гайсинський (закінчив Лейпцізьку консерваторію), Халов (учень Л. Ауера), А. Лип'янський (випускник Варшавської консерваторії по класу С. Барцевича), в Олександрії – І. Міцельмахер. Для підтримання виконавського тону всі вони брали активну участь у численних добродійних акціях, просвітницьких вечорах Товариства камерної музики поряд із концертуючими місцевими виконавцями – скрипачами І. Штейном, Я. Судзоном, В. Гольдфельдом, віолончелістами М. Чудиновським, постійним партнером юного Ю. Мейтуса, Ю. Гіскіним, С. Шапіро. Проте одночасно з митцями-професіоналами продовжують удосконалювати музикування на струнних

інструментах талановиті аматори: альтист Л. Верховський, скрипаль А. Могилевський, віолончеліст М. Студнічка – зять видатного українського драматурга І. Карпенка-Карого [3, 95].

Отже, можна зробити висновок, що сфера фортепіанного музикування домінувала в мистецьких процесах краю упродовж XIX – початку XX століть. Своєрідність трансформації в піаністичній практиці загальноєвропейських процесів (творчі контакти місцевих діячів із Арт. Рубінштейном, Л. Годовським, Ф. Блюменфельдом, обізнаність із новинами музично-педагогічної сфери, давало змогу музичному мистецтву регіону безперешкодно вливатися до загальнокультурного простору й бути його важливою складовою.

Струнна виконавська школа на Єлисаветградщині, яка виникла й сформувалася протягом другої половини XIX – першої третини XX століття, є важливою складовою історичного процесу еволюції українських виконавських шкіл у становленні та розвитку інструментальної музики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бойко І. Н. Невідомий лист / І. Н. Бойко // Музика. – 1978. – № 4. – С. 7 - 9.
2. Босько В. М. / Єлисаветградське благодійне товариство поширення грамотності й ремесел (1873 - 1914). – Зб.: Історичний календар Кіровоградщини на 2006 рік. Люди. Події. Факти.
3. Долгіх М. Етапи становлення струнної виконавської школи на Єлисаветградщині / М. Долгіх // Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії: зб. наук. праць / голов. ред. Г. А. Скрипник. – К.: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАНУ, 2009. – Вип. 9. – С. 94 - 99.
4. Поляновский Г. 70 лет в мире музыки Г. Поляновский. – М.: Советский композитор, 1981, с. 27 - 28.
5. Полячок О. І. Про традиції скрипкового виконавства і педагогіки в Єлисаветграді першої чверті XX ст., або до предсторії одного з єлисаветградських творів Кароля Шимановського // Зб.: Шимановський і Україна. Матеріали наукової конференції. – Кіровоград, 1998. – С. 67 - 72.

Вячеслав МАРІНІЧ

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА ДО ТВОРЧОСТІ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація. У статті здійснено спробу розглянути ключові поняття щодо готовності майбутнього педагога-музиканта до творчості, визначити особливості її становлення в процесі вивчення фахових дисциплін, а також виокремити умови ефективного формування зазначеної професійно-особистісної якості на предметах інструментально-виконавського циклу.

Постановка проблеми. Сучасні перетворення в українському суспільстві особливо гостро охоплюють сферу освіти в цілому й вищої освіти зокрема, що потребує радикальних змін у системі підготовки майбутніх фахівців. Соціальне замовлення сьогодення потребує фахівця нового типу, здатного орієнтуватись у розмаїтті протиріч сучасного світу, самостійно набувати компетенцій згідно обраного фаху, бути готовим до творчого самоствердження та самореалізації в професійній діяльності.

Відповідно до запитів сучасного суспільства зростають вимоги й до фахівців у галузі мистецтва й, зокрема, до майбутнього педагога-музиканта, його готовності використовувати набутий професійний досвід у практичній художньо-творчій діяльності. Сучасний фахівець у сфері мистецької освіти має бути не тільки професійним музикантом, а й особистістю духовною і творчою, що володіє засобами пізнання себе та навколишнього світу й на цій основі здатний вибудувати індивідуальну траєкторію свого особистісного й професійного саморозвитку, а також бути готовим до його актуалізації у практичній професійній діяльності.

Таке положення актуалізує проблему удосконалення фахової підготовки майбутніх педагогів-музикантів у напрямку формування в них готовності до творчості, оскільки саме засобами музично-творчої діяльності фахівець-музикант впливає на внутрішній світ учнівської молоді, розвиває їхній творчий та духовний потенціал.

У психолого-педагогічній літературі проблема готовності висвітлена в працях Б. Ананьєва, М. Дяченко, В. Крутецького, В. Моляко, С. Рубінштейна та ін. У дослідженнях науковців з музичної педагогіки: Л. Арчажнікової, Г. Падалки, О. Рудницької, О. Коробко, проблема готовності як особистісної якості розглядалась з позицій її професійної значущості для майбутнього вчителя музики. Проблема готовності до музично-педагогічної діяльності в різних її аспектах досліджувались у працях О. Горбенко, Л. Гуйсенової, А. Зайцевої, І. Мостової та ін. Питання методичної підготовки майбутніх фахівців-музикантів в контексті їхньої професійної готовності розглянуто у дослідженнях Л. Арчажнікової, А. Растрігіної, О. Ростовського, О. Рудницької, І. Шевченко.

Отже, вітчизняні вчені в галузі музичної педагогіки звертаються до питань готовності сучасного фахівця-музиканта до ефективної професійної діяльності, разом з тим, проблема формування готовності

майбутнього педагога-музиканта до творчості в процесі вивчення фахових дисциплін залишається відкритою для наукового пошуку, що й визначило тему нашого магістерського дослідження.

Одним із постановчих завдань, що має бути розв'язаним нами в під час наукових розвідок щодо педагогічних умов ефективного формування готовності майбутнього педагога-музиканта до творчості в процесі вивчення фахових дисциплін, стало вивчення ключових понять дослідження, зокрема категорій “готовність”, “готовність до професійної діяльності”, “готовність до творчості” що й визначило *мету* даної статті.

Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження. Вивчення і теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що нині існують різні підходи до вивчення готовності, з-поміж яких можна виокремити два основних: функціональний та особистісний.

Представники першого – К. Платонов, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе – розуміють готовність як функціональний стан, що характеризує ступінь підготовки людини до професійної діяльності.

У контексті особистісного підходу до готовності вирізняється низка самостійних напрямів: так, одні дослідники розуміють готовність як функцію конкретної ситуації, як психічний стан особистості в цей момент часу, тобто розглядають її як ситуаційну, мобілізаційну, передстартову готовність (М. Дьяченко, Г. Костюк, І. Якиманська та ін.); інші вчені представляють феномен готовності як стійку, незалежну від конкретної ситуації характеристику особистості, її підготовленість до діяльності (М. Левітов).

Останнім часом значно підвищується інтерес науковців до проблеми готовності до професійної діяльності учителя. Як зазначають вчені Л. Кондрашова [2], А. Линенко [3] готовність до педагогічної діяльності – це не лише запас професійних знань, умінь і навичок, а й такі риси особистості, які забезпечують успішне виконання професійних функцій: переконання, педагогічні здібності, інтереси, професійна пам'ять, мислення, увага, педагогічна спрямованість думки, працездатність, емоційність, творчий потенціал особистості.

У контексті нашого дослідження важливою є позиція В. Сластьоніна, який розглядає професійну готовність учителя як складний синтез невіддільно взаємопов'язаних структурних компонентів: мотиваційно-цілісного (особистісного) і виконавського (процесуального). Усі якості особистості вчителя, що визначають його готовність до професійної діяльності, повинні бути інтегровані в її спрямованості як сукупність домінуючих мотивів професійної поведінки і діяльності.

У складі основних властивостей і характеристик, що визначають готовність до професійної діяльності, на думку В. Сластьоніна, потрібно розглядати: спрямованість особистості, суспільну активність, принциповість, любов до школярів, педагогічний професіоналізм, організаторські, комунікативні, перцептивно-гностичні, експресивні якості, ядром же професійної готовності вчителя до педагогічної діяльності є загальнопедагогічна підготовка. Віддзеркалюючи єдність змістової й операційної структур професійної діяльності вчителя, вона покликана в першому наближенні моделювати й реалізовувати її методологію, теорію, методику і практику [4, 76–84].

Виклад основного матеріалу. Узагальнення різних підходів стосовно визначення готовності до професійної діяльності педагога уможливило трактувати досліджувану категорію як складне соціально-педагогічне явище, у якому виявляється комплекс індивідуально-психологічних якостей особистості й система професійних компетенцій, які забезпечують успішність реалізації професійно-педагогічних функцій.

Для обґрунтування теоретичних засад формування готовності до творчості як професійної та особистісної якості майбутніх педагогів-музикантів у процесі вивчення фахових дисциплін необхідно проаналізувати основні напрями досліджень з цієї проблеми у навчальній діяльності.

Зважаючи на мету дослідження, важливими для нас є практичні напрацювання учених з проблеми розвитку творчості. Більшість з них має спрямованість на певну діяльність. Зокрема, А. Зайцева виявила педагогічні умови творчої самореалізації майбутніх учителів музики в процесі фахової підготовки [1]. Л. Подимова розробила програму розвитку творчого мислення, що включає продуктивне мислення, комунікацію, прогнозування, прийняття рішення та планування [4]. О. Щолокова розкрила новий якісний підхід до професійного зростання, в тому числі й творчого розвитку, майбутніх учителів музики з орієнтацією на “знанцецентризм” [5]. Слід звернути увагу й на технологію виявлення і розвитку творчих здібностей І.П. Волкова та технологію виховання суспільної творчості І.П. Іванова.

Наведені нами наукові підходи вищезгадуваних науковців мають як теоретичне, так і практичне значення та є переконливим підтвердженням можливості формування готовності до творчості, розвитку творчих здібностей та якостей у навчально-виховному процесі.

Фахова підготовка майбутніх педагогів-музикантів на мистецькому факультеті є однією зі складових творчого розвитку особистості у вищій школі. Для проведення уроків музичного мистецтва на високому професійному рівні педагог-музикант має отримати ґрунтовні знання з педагогіки та психології, методики викладання фахових дисциплін, з історії та теорії музики, аналізу музичних творів та гармонії, володіти

музичним інструментом, вміннями та навичками проведення вокально-хорової роботи, розвинутий музичний слух, широкий кругозір тощо.

Навчальним планом передбачено вивчення майбутніми педагогами-музикантами певної кількості дисциплін, які забезпечують оволодіння цілим комплексом знань, навичок і вмінь, необхідних для проведення якісної і ефективної музично-виховної роботи з дітьми. До них належать:

- дисципліни інструментально-виконавського циклу (основний та додатковий музичний інструмент, практикум шкільного репертуару);
- музично-теоретичний цикл (історія музики, гармонія, сольфеджіо, аналіз музичних форм);
- методика музичного виховання;
- диригентсько-хоровий цикл (хоровий клас, практикум роботи з хором, диригування, хорознавство, постановка голосу).

У процесі формування готовності майбутніх педагогів-музикантів до творчості роль інструментально-виконавських дисциплін є беззаперечною. Основне завдання інструментально-виконавських дисциплін полягає в розвитку виконавської майстерності, цілісності комплексного музичного мислення, внаслідок чого особливої значущості набувають важливі для виховання творчого педагога-музиканта різні форми музикування: читання з листа, ескізне вивчення музичних творів, транспонування, імпровізація, виконавський аналіз музичного твору, інструментовка та аранжування музичних творів. В процесі творчого музикування велика увага надається самостійності студентів, їх вмінню та бажанню працювати самим, без контролю з боку педагога. Дослідження вітчизняних психологів засвідчують, що сама творча діяльність може виникнути тільки там, де присутній самостійний пошук виходу із складної проблемної ситуації. Це знайшло відображення у введених конкретних завдань за поточним репертуаром індивідуального плану студента, впорядкування контролю за процесом самостійного опанування музичних творів, включених у план самостійного вивчення, виконання анотацій.

Під час вивчення фахових дисциплін майбутній педагог-музикант оволодіває всіма видами інструментально-виконавської діяльності, постійно знаходить нестандартні підходи до вирішення художньо-інтерпретаційних завдань. У ході розв'язання таких завдань відбувається формування знань, умінь, навичок, професійно-особистісних якостей майбутнього педагога-музиканта у системі фахової підготовки.

Методика та зміст викладання інструментально-виконавських дисциплін, а також способи, що забезпечують єдність виховання і творчого розвитку фахівця в класах індивідуальної, групової та колективної виконавської підготовки визначають загальнодидактичні принципи класичної педагогіки: доступність, поступовість та послідовність у навчанні, зв'язок з практикою, науковість, історизм, а також предметна специфіка художньо-дидактичних принципів музично-педагогічного процесу. Основними з них є принципи індивідуального навчання та єдності технічного та художнього у виконанні музики.

Змістовність навчального процесу, спрямованого на формування готовності до творчості майбутніх педагогів-музикантів, визначають принципи розвивальної педагогіки, що ґрунтуються на системному досягненні студентами музично-композиційних та інтерпретаторських закономірностей. До них належать питання формоутворення, ритмічного тонування, а також пов'язані з ними питання темпоритмічної організації, артикуляції, динаміки тощо. Творче осмислення студентами здобутих ними професійних знань перетворює процес навчання в школу думки, школу дослідження.

Забезпечення ефективної підготовки майбутніх педагогів-музикантів до творчості під час навчання у ВНЗ можливе за умови врахування суб'єктного підходу. З позицій суб'єктного підходу, педагогічний процес вищого навчального закладу є системою взаємодії двох головних його складових – викладача (як суб'єкта викладання), та студента (як суб'єкта навчання). Як зазначають В. Ягупов та В. Свистун, "суб'єкт викладання – це педагог, який має спеціальну підготовку і професійно займається педагогічною діяльністю в освітньо-виховних закладах, від позиції якого суттєво залежить духовна культура освітнього середовища, ефективність навчального процесу та кінцевий його "продукт" – суб'єкт учіння, який сформувався як особистість і набув суб'єктності, сформував творчу методику навчальної діяльності, знає смисл життя і має чіткі перспективи, спроможний творчо застосовувати здобуті загальнонаукові та професійні знання, навички та вміння на практиці та найбільш повно самоактуалізуватися у професійній діяльності" [6, 368].

Тому ефективно вирішення завдання підготовки майбутнього педагога-музиканта до творчості можливе за умови, коли в зміст його професійної підготовки включається разом із системою спеціальних знань, умінь та навичок усвідомлення себе як "суб'єкта": 1) теперішнього навчання та 2) майбутнього викладання. Тільки в такому випадку майбутній професіонал буде готовий до проектування та моделювання творчого процесу у своїй педагогічній діяльності.

Висновки. Таким чином, формування готовності майбутнього педагога-музиканта до творчості у процесі вивчення фахових дисциплін, а саме дисциплін інструментально-виконавського циклу, – це багатоаспектний, діалектичний процес, узгоджений на основі взаємодії викладача й студента, має

системний характер та забезпечується можливістю творчого освоєння студентом простору ВНЗ і творення в ньому себе як особистості і професіонала.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Зайцева А. В. Педагогічні умови творчої самореалізації майбутніх учителів музики у процесі виконавської діяльності: Автореф. дис. ... канд. пед. наук / А.В.Зайцева; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К., 2007. – 24 с.
2. Кондрашова Л. В./ Морально-психологічна готовність студентів до вчительської діяльності / Л. В. Кондрашова. – К.: Вища шк., 1987. – 56 с.
3. Линенко А. Ф. Професійна самоідентичність майбутнього вчителя / А. Ф. Линенко // Наука і освіта. – 2005. – № 7–8. – С. 43–45.
4. Слостенин В. А./ Формирование профессиональной культуры учителя // В. А. Слостенин. – М.: Прометей, 1993. – 178 с.
5. Щолокова О.П. Модернізація фахової мистецької освіти у контексті сучасних гуманістичних ідей / О.П. Щолокова // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: зб. наук. пр. (Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції “Гуманістичні орієнтири мистецької освіти”). – К.: НПУ, 2007. – Вип. 4. – С. 13.
6. Ягупов В.В. Педагог як суб’єкт викладання // Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти: педагогічна майстерність, творчість, технології: Зб. наук. праць /В.В. Ягупов, В.І. Свистун/ За заг. ред. Н.Г.Ничкало. – Харків: НТУ “ХПИ”, 2007. – 644 с.

Любов МИКИТЕНКО

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ НАВИЧОК УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

(магістрантка мистецького факультету Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін КДПУ ім. В.Винниченка – Стратан-Артишкова Т.Б.

Постановка проблеми та її значення. Проблема формування творчих навичок учнів – центральна у педагогіці, оскільки прогрес суспільства – це шлях постійної творчості, додання стереотипів і вироблення нових, нестандартних, оригінальних підходів і способів їх втілення. Тому основним завданням педагогічної освіти, і музично-педагогічної зокрема, є виховання творчої особистості, здатної акумулювати й творчо переосмислювати набутий досвід, досягнення людства в науці, культурі, мистецтві. Це завдання відображене в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, яка визначила головну мету української системи освіти – створення умов для розвитку і творчої самореалізації кожної особистості. Саме у творчій діяльності повною мірою розкривається особистість, її творчі здібності, здатність до самовияву, самопізнання і самоствердження у життєтворчості.

У Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) визначена проблема розвитку «творчих здібностей, творчої активності та самостійності як така, що потребує нового підходу, науково-методичного переосмислення» [2, с. 61]. Розв'язання проблеми розвитку творчої особистості зумовлює необхідність обґрунтування її теоретичних основ, внутрішніх структурних компонентів і особливостей.

Мета статті – обґрунтувати теоретичні основи проблеми формування творчих навичок дітей молодшого шкільного віку в процесі навчання.

Виклад основного матеріалу. Проблема творчості привертала увагу мислителів усіх епох: Арістотеля, Платона, Сократа, Фому Аквінського, А. Шопенгауера, Ф. Шеллінга, І. Канта та інших.

Античні мислителі розуміли творчість як сферу багатогранної людської діяльності, що постійно змінюється, й асоціювали її зі сферою кінцевого, минулого й мінливого буття. В епоху Середньовіччя творчість пов'язувалася із релігійністю світосприйняття, розумінням Бога як особистості, що творить світ. В епоху Відродження, епоху розквіту науки і мистецтва, проблема творчості набула особливого звучання й значення. Філософи цієї епохи розуміли творчість, насамперед, як художню. Її сутність вони вбачали у творчих можливостях людини розкрити свій внутрішній світ, почуття, світосприйняття, красу навколишнього середовища, що було своєрідним гуманістичним кредо суспільства того часу.

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства проблема творчості знайшла відображення в ґрунтовних працях представників різних галузей науки: філософії, психології, педагогіки, соціології та інших. Філософія обґрунтовує проблему істинності знань, методологічну основу творчості, визначає різні види художньої творчості; соціологія досліджує вплив середовища на розвиток творчої особистості; психологія аналізує внутрішній процес творчості; педагогіка вивчає підходи, принципи, методи та умови формування творчої особистості. Аналіз наукової літератури, досліджень дозволяє стверджувати, що одним із основних компонентів у процесі творчої діяльності є «навички», як необхідна умова і важливий чинник творчого розвитку особистості. Про це йдеться у наукових працях Л.Ітельсона, В.Кутішенка, І.Малафійка.

Так, розглядаючи вікові особливості особистості, яка розвивається, в процесі навчання і виховання, В. Кутішенко визначає поняття “навички” як автоматизовані компоненти свідомої дії людини, що виробляються в процесі її виконання. Однак ознакою сформованості навичок, зазначає автор, є якість дії, а не її автоматизація. Навичка розглядається як дія, що доведена внаслідок багаторазових вправ до досконалості її виконання» [3, с.93].

І.Малафійк визначає навички як одну із форм вираження досвіду здійснення людської діяльності. Якщо людина не володіє певними навичками, стверджує науковець, вона, виконуючи одну й ту саму роботу, витрачає багато зусиль і часу на виконання цієї роботи [4, с.150].

«Навичка, зазначає Ю.Юцевич, – це психічне новоутворення, що забезпечує індивіду спроможність автоматичного виконання дій. Залежно від характеру розрізняють рухові, мисленнєві, мовленнєві, інтелектуальні, сенсорні, перцептивні навички. В музичній діяльності, зазначає вчений, важливу роль відіграють вокальні, диригентські, виконавські та інші навички, котрі формуються методом цілеспрямованого, систематичного вправлення» [10, с.171].

У наукових працях відомих вчених, зокрема, В. Давидова, О. Леонтєва та інших, інтерпретація поняття «навички» містить дії, котрі виступають основними компонентами діяльності і складають її структуру. Науковці доводять, що дії в процесі автоматизації стають компонентами навичок вищого рівня, тобто вміннями. Вміння – це готовність до свідомих і точних дій, навички – це автоматизована ланка цієї діяльності [4, с.150].

Аналіз вищезазначеної наукової літератури дозволяє визначити навички як автоматизовані вміння, що здійснюються під контролем свідомості особистості.

Розбіжність науковців у поглядах стосовно визначення поняття “навички” спостерігається й у фізіологічному аспекті. Так, поняття «навички» визначається як: координаційна структура, що ототожнюється із засвоєним умінням розв'язувати той чи інший вид рухової задачі (М. Бернштейн); здібність виконувати дію з акцентуванням уваги не на окремих рухах, а на її умовах і результатах (А. Матвеев, С. Мельников); керована певним способом дія (Є. Ільїн).

На нашу думку, відсутність єдиної думки у визначенні поняття «навички» пов'язана із його багатозначністю та із взаємозв'язком підструктур особистості, а саме: спрямованістю, особливостями психічних процесів (увагою, волею, почуттями, сприйняттям, мисленням, емоціями, пам'яттю), знаннями, біопсихічними властивостями (темпераментом, віковими особливостями тощо).

У психології “навички” визначаються як дії, що сформовані засобом повторення, засвоєння, і які характеризуються високою якістю виконання, відсутністю поелементної свідомої регуляції і контролю. Таке трактування поняття “навички” знаходимо й у педагогічних словникових джерелах, в яких «навички» визначаються як автоматизовані дії, що формуються повторенням, характеризуються високою мірою засвоєння, не потребують регулювання та контролю і є необхідними компонентами вмінь [8, с.147].

«Український педагогічний словник» С. Гончаренка трактує навички як дії, складові частини яких у процесі формування стають автоматичними. При наявності навичок діяльність людини відбувається швидше й продуктивніше. Відповідно видам дії розрізняють такі види навичок: рухові, розумові, мовні, інтелектуальні, сенсорні, перцептивні тощо. Володіння навичками необхідно у будь-якому виді діяльності: навчальній, трудовій, ігровій тощо. Навички формуються на основі використання знань про відповідний спосіб дії, є необхідними й важливими компонентами вмінь, формуються засобом цілеспрямованих планомірних вправлень. Навичками в навчанні є навчальні дії, які набувають внаслідок багаторазового виконання автоматизованого характеру [1, с. 221].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає можливість нам визначити навичку як психічне новоутворення, за допомогою якого індивід спроможний автоматично виконувати дії.

У процесі розвитку навичок Л.Ітельсон виокремлює такі етапи: I етап - ознайомлення з прийомами виконання дій, чітке розуміння мети; II етап - опанування окремих елементів дії, аналіз способів їх виконання; III етап - об'єднання елементарних рухів в одну дію, їх автоматизація та удосконалення; IV етап - гнучке, доцільне виконання дії.

У педагогічній практиці науковці виокремлюють таку послідовність етапів формування навичок учнів:

I – підготовчий етап, який передбачає аналіз мети уроку, виявлення наявного рівня навичок учнів;

II – етап виконання, у процесі якого розкривається суть навичок;

III – етап оцінювання. На цьому етапі здійснюється оцінка рівня й ступеня оволодіння учнями навичками, що відповідають меті й цілі, поставленим на підготовчому етапі. [3, с.93].

Особливого значення навички набувають у творчій діяльності людини. Поняття «творчість» знаходиться в центрі уваги таких галузей науки як філософія, психологія, педагогіка та ін.

Одним із перших поняття творчості виокремив давньогрецький філософ Платон. Так, у діалозі «Бенкет» подається таке визначення творчості: «Усякий перехід із небуття в буття – це творчість, і, отже, створення будь-яких творів мистецтва й ремесла можна назвати творчістю, а всіх творців – їхніми творцями».

В історії філософії художню творчість розглядали як божественну одержимість (Платон), як «життєдайне дихання несвідомого» (Е. Гартман), як містичну інтуїцію (А.Бергсон), як вияв інстинктів (З.Фрейд). У процесі творчості беруть участь усі духовні сили людини, в тому числі уява, а також майстерність, котра необхідна для здійснення творчого задуму і набувається в процесі навчання і практики [9, с. 554].

В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка «творчість» визначається як «продуктивна людська діяльність, що здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення» [1, с. 317]. Необхідними компонентами творчості є фантазія, уява, психічний зміст якої міститься у створенні образу кінцевого продукту (результату творчості). Творчість є основою людського життя, джерелом усіх матеріальних і духовних благ.

Будучи за своїм змістом культурно-історичним явищем, творчість має психологічний аспект: особистісний і процесуальний. Вона (творчість) передбачає наявність в особистості здібностей, мотивів, знань і умінь, завдяки яким створюється продукт, що характеризується новизною, оригінальністю, унікальністю [6, с. 48].

Аналіз наукових праць дає змогу визначити такі ознаки творчості: а) новизна (або в способі виробництва, або в результаті); б) оригінальність; в) уміння бачити і встановлювати різні взаємозв'язки; г) здатність знаходити аналогії як істотний елемент творчого мислення; д) уміння комбінувати й вибирати з багатьох можливостей, а потім синтезувати і зв'язувати елементи новим оригінальним шляхом; е) проблемність мислення (пошук, постановка, вирішення питань і розв'язання проблем).

У сучасних наукових дослідженнях творчість особистості розглядається в двох аспектах: 1) як діяльність певного характеру, що відображає вищий ступінь активності й спрямована на подолання конкретних суперечностей відповідно поставленій меті; 2) як властивість індивіда, спосіб його самоствердження. Саме це передбачає наявність у кожній особистості певних, тільки їй одній властивих, творчих здібностей. Таким чином, творчість розглядається не тільки як самостійний вид діяльності, а й як її якісна специфічна характеристика, ступінь активності і характер продуктивності особистості. Творчість пронизує різні види діяльності, забезпечуючи їй нову, більш високу якість.

Творчі навички формуються упродовж усього життя людини, проте в генезі її становлення існують оптимальні сенситивні вікові періоди формування. В наукових дослідженнях (Т. Байбара, Д. Богоявленська, Л. Виготський, Ю. Гільбух, Л. Лозова) доведено, що саме молодший шкільний вік є найсприятливішим для творчого розвитку особистості. В цей період, стверджують науковці, активно розвиваються уява, фантазія, творче мислення, критична оцінка.

У наукових дослідженнях виокремлюються такі основні види діяльності молодших школярів: навчання, спілкування, гра, праця, котрі виконують важливі функції у творчому розвитку і становленні їх (учнів) як особистості. У навчальному процесі ігрова діяльність має форму дидактичної гри, ігрової ситуації, ігрового прийому, ігрової вправи, котрі активізують інтерес та увагу дітей, розвивають пізнавальні здібності і можливості, особистісні якості (кмітливість, уяву, фантазію), закріплюють знання, вміння і навички.

Головний напрям стимулювання розвитку та формування творчих навичок в ігровій діяльності – вироблення в учнів установки на пошук не одного, а декількох способів виконання ігрової дії, формування досвіду зміни наочних умов, якими визначається ігрова ситуація. Тому знання педагогом ефективних технологій, прийомів, способів, умов створення і проведення дидактичних ігор є запорукою успіху в організації творчої діяльності учнів й розвитку їхніх творчих здібностей.

Нові умови, нові завдання потребують не просто спостереження за проявами творчих навичок, а вимагають створення оптимальних педагогічних умов для творчого розвитку учнів молодшого шкільного віку. Забезпечити цей процес покликана наукова база. Організація навчального процесу, спрямованого на формування та розвиток творчих навичок учнів, зазначає С.Сисоева, передбачає цілеспрямоване, науково обґрунтоване конструювання змісту учіння, його дидактичного забезпечення, форм контролю і методів стимулювання творчої навчальної діяльності учнів [7, с.111].

Висновки. Аналіз наукових праць уможливило зробити такі висновки:

1. творчі навички є необхідним засобом творчого розвитку особистості;
2. це автоматизовані дії, за наявності яких ефективно відбувається свідомо творча діяльність особистості;
3. рівень розвитку навичок визначається за такими критеріями: спрямованість на творчу діяльність, почуття новизни, критичність й гнучкість мислення, здатність фантазувати, узагальнювати, аналізувати, порівнювати;
4. формування творчих навичок учнів молодшого шкільного віку засобами мистецтва є важливим завданням освіти, зокрема музично-педагогічної.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 375с.
2. Державна національна програма „Освіта” (Україна XXI ст.). – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
3. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навчальний посібник. / В.П.Кутішенко.– К.: Центр учбової літератури, 2010. – 128 с.
4. Малафійк І.В. Дидактика: Навчальний посібник / І.В.Малафійк– К.:Кондор, 2005.–397 с.
5. Освітні технології: Навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кікгенко, О. М. Любарська та ін.; За заг. ред. О. М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
6. Пратусевич Ю.М., Сербіненко М.В. Системний аналіз процесу мислення / Ю.Пратусевич, М.Сербіненко. – М., 1989. – 238 с.
7. Сисосва С.О. Творчий розвиток учнів у контексті особистісно орієнтованого навчання /С.Сисосва // Гуманітарні науки. – 2001. – № 1. – С. 110 – 118.
8. Соціолого-педагогічний словник /За ред. В.В.Радула. – К.: ЕксОб, 2004 р. – 304 с.
9. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – 7-е изд., перераб. и доп. – М.: Республика, 2001, – 719 с.
10. Юцевич Ю.С. Музыка. Словник-довідник: Навчальна книга / Ю.Юцевич. – Вид. – 2-ге. – Тернопіль: Богдан, 2009. – 352 с.

Галина МУРАВЧИК

**ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ СТВОРЕННЯ
ТЕМАТИЧНИХ КОМПОЗИЦІЙ В ТЕХНІЦІ ВИШИВКИ**

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник – кандидат пед. наук, доцент В.М.Кардашов

Анотація: у статті освітлено особливості художньо-творчого розвитку учнів засобами створення тематичних композицій в техніці вишивки.

Ключові слова: вишивка, творча діяльність, учні, школа, народне мистецтво, особистість, художньо – творчий розвиток, формування, творчий процес.

Постановка проблеми. Глобальні проблеми сучасності висувають нові вимоги до людини: особистість має бути не лише “знаючою”, а в першу чергу духовною, активною, творчою, мобільною, гнучкою, здатною швидко реагувати на зміни, бути відповідальною за своє життя та життя своєї країни. У зв’язку з цим посилюється роль творчої особистості, активізуються пошуки технологій, методик розвитку дитячої обдарованості. Орієнтація на творчість – головна умова створення системи гуманістичного виховання, що дозволяє сформувати незалежну, вільну, яскраву, самобутню особистість.

Із нашої точки зору, вагомий потенціал у створенні такої системи в сучасній школі має організація повноцінної творчої діяльності учнів, впровадження технологій художньо-творчого розвитку школярів, що сприятиме духовному та творчому відродженню нації. У зв’язку з цим важливого значення набуває відтворення народних традицій, ознайомлення школярів з набутками культури, оволодіння технікою народних ремесел, зокрема з технікою вишивки.

Отже, розглянути теоретичні аспекти проблеми художньо-творчого розвитку школярів засобами створення тематичних композицій в техніці вишивки визначило мету даної статті.

Аналіз основних досліджень та публікацій свідчить, що проблема художньо-творчого розвитку учнівської молоді ніколи не втрачала своєї актуальності. Вона була предметом дослідження таких психологів, як Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтьєв, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн та ін. Зокрема, Л. Виготський та Я. Пономарьов зауважували, що художня творчість, яка виникає в зоні безпосереднього чуттєвого контакту людини з оточуючим світом, удосконалює здатність бачити, споглядати, відчувати, дає свободу грі фантазії, уявлення, образного мислення, нагадує про гармонії, недосяжні системному аналізу, активізує прояви інтуїції [8, с.77].

Педагогічні аспекти досліджуваної проблеми розглядалися у працях науковців Л. Бабенка [1], В. Кардашова [3; 4], Л. Масол [6] та ін. Зокрема, В. Кардашов художньо-творчу діяльність учнів розглядає як таку, “що виступає основою виховання духовності, поваги та любові до мистецтва, художньої культури, можливість повноцінного інтелектуального розвитку та адаптації особистості до нових умов розвитку суспільства у третьому тисячолітті” [3, с.6]. Вчений підкреслює “неможливість реалізації нормального художньо-творчого розвитку дитини без урахування художніх та естетичних національних архетипів, які штучно не виникають у глибинах пам’яті особистості і не пробуджуються до життя” [3, с.6].

Педагогіка мистецтва Л. Масол [6] окреслює постійну відкритість мистецької освіти до творчості. Опрацьований вченою синергетичний підхід у мистецькій освіті сприяє художньо-творчому розвитку школярів.

Сучасна мистецька практика значну увагу звертає на роль народного мистецтва, зокрема, створення тематичної композиції в техніці вишивки, у художньо-творчому розвитку учнів. Як вказує Т. Кара-

Васильєва “українська вишивка сьогодні – складне, багатогранне явище, що розвивається в сфері традиційно-побутового, самодіяльного мистецтва та творчості художників-професіоналів [9, с.188].

У словникових джерелах поняття “тематична композиція” трактується як композиція, що “об’єднує твори соціально-побутового та історичного жанрів, що розкривають дійсність або події певного часу, певної епохи” [7, с.180].

Отже, можна стверджувати, що проблемі художньо-творчого розвитку учнів засобами мистецтва присвячена значна кількість праць.

Виклад основного матеріалу. Серед багатьох предметів, які вивчаються у загальноосвітній школі, суттєву роль відіграють предмети художнього циклу, в основі якого принцип естетично-творчої домінанти забезпечує повноцінний художньо-творчий розвиток учня. Спільним для всіх видів мистецтв, які виділені в державному освітньому стандарті як змістові лінії, є естетичне відображення в художніх образах явищ навколишнього світу – природи, людини, культури.

Один з масових і найбільш улюблених видів народного мистецтва, яке вивчають учні, є вишивка. Вона є складовою частиною народного костюма, активно використовується в сучасному одязі, надаючи йому своєрідності та неповторності. Українська вишивка володіє потужним естетичним потенціалом, так як відображає світ краси, фантазії і поетичного осмислення навколишньої природи, це схвильована розповідь про думки й почуття людини, світ звичаїв і уявлень наших предків.

Дивовижне багатство художньо-емоційних вирішень української народної вишивки обумовлене тим, що вона характеризується різнотипними матеріалами, техніками виконання, орнаментом, композицією, колоритом, які мають численні відмінності.

Створення учнями тематичних композицій в техніці вишивки має на меті виховання в учнів почуття прекрасного, національної самосвідомості, любові до рідного краю, його народу та історії. Цьому сприяє ознайомлення з кращими зразками народної вишивки, творчістю видатних майстрів.

Як показує практика, вишивка в цілому сприяє розвитку особистості, її образному мисленню, естетичному вихованню, а також координації рухів, відчуттю відстані та інших функціональних дій учнів. Згідно з дослідженнями вчених опанування різними рухами сприяє розвитку інтелектуальної, вольової та емоційної сфери вихованців, тоді як сформований у процесі роботи пізнавальний інтерес значно поглиблює та активізує процеси розвитку. У такому випадку навчання та праця набувають творчого характеру.

Єдність чуттєво-образного й практичного підходів у навчальному процесі, сприяє розвитку в дітей естетичних почуттів, художніх смаків та фантазії. В учнів під час навчання виховується працелюбність, творче ставлення до праці, старанність, охайність, формуються навички та вміння, які знадобляться учням у їхньому майбутньому трудовому житті. Знання окремих технік виконання вишивки дає змогу зміло поєднувати їх, а також створювати власні цікаві композиції узорів.

Характер створюваної учнем тематичної композиції залежить від його ідейного задуму. Постійне спостереження навколишнього середовища живить творчу уяву учня, збуджує прагнення відтворити його засобами вишивки. Розвинена творча уява учня створює оригінальні і виразні художні образи.

Композиція художньої вишивки – це творчо обдумане сполучення різних елементів узору, єдине щодо змісту, колірної гами, характеру ліній, силуетів, форм, кольорових плям. Художнє вишивання без композиції стає механічним перезніманням узорів, уже давно створених народом або окремим художником. Композиція оновлює узор, змінює прості рисунки на більш складні, і навпаки, дає нові узори з вдалим використанням сучасної символіки.

Вважаючи композицію засобом образного відображення життєвих явищ, видатний педагог Д. Кардовський зауважує: “з метою розвитку в учнів творчих здібностей і уміння синтезувати свої спостереження ведуться заняття по композиції на задані і вільні теми...” [5, с.23].

Художньо-творчий розвиток учнів здійснюється протягом усього процесу створення тематичної композиції. Так, творча робота розпочинається вже з вибору художнього образу, який учень бажає створити на основі власних почуттів та захоплень. Із цією метою учень знаходиться у стані композиційного пошуку, відображеного у вигляді ескізів, де втілюється стилізація художнього образу. Це вимагає від учня розвитку творчої уяви, мислення, фантазії.

У процесі творчої праці над створенням тематичної композиції на заняттях – бесідах про творчість і окремі роботи майстрів – учні знайомляться з досягненнями попередніх поколінь в цій галузі, на конкретних прикладах прослідковують процес зародження задуму і розробки теми сюжетної картини, порядок роботи над нею.

Створення тематичної композиції дозволяє учням у опосередкованій умовній формі, зумовленій традиціями народної творчості, відтворити навколишній світ. Вже самою палітрою забарвлення передаються різні почуття: радість і сум, сподівання і надії. Повторення елементів і творче застосування їх у певній композиції, вдалий підбір забарвлення малюнка створюють своєрідний ритм в орнаменті, допомагають учневі досягти кінцевої мети – передати загальне враження, відтворити настрій. Учень намагається внести у кожен свою роботу щось нове, оригінальне, властиве саме його творчості. Адже

виконання виробу не є чисто механічним копіюванням зразків – це творчий процес. Учні не лише свідомо підходять та самостійно чи з допомогою складають візерунок (орнамент), але й самі розробляють прості малюнки для вишивки. Як вказує В. Кардашов, учні “краще виражають свої переживання, що виникли у процесі сприймання мистецтва не вербально, а особистою продуктивною творчістю” [3, с.7]

Робота над твором розвиває творчі здібності учнів, уяву, пам'ять, прищеплюють повагу до традицій декоративно-ужиткового мистецтва, викликають бажання творити, фантазувати, думати. У цьому процесі учні мають можливість застосувати знання отримані на уроках історії, народознавства, малювання, обслуговуючої праці тощо. Діти вчаться працювати за схемою, самостійно підбирати гармонійне поєднання кольорових сполучень і контрастів. Кожний витвір дає можливість проявити свій смак, фантазію і охайність.

Крім того, спілкування з іншими дітьми та викладачем, обмін творчими ідеями теж позитивно впливають на художньо-творчий розвиток учнів.

Висновки. Отже, створення тематичних композицій в техніці вишивки є важливим засобом художньо-творчого розвитку учнів. В її основі лежить не механічне передавання досвіду і знань, а відбувається пробудження уяви і фантазії учня, творчого мислення і активності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бабенко Л.В. Українське образотворче мистецтво: Посібник для викладачів вищих навчальних закладів. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. – 168 с.
2. Кара-Васильєва Т., Чегусова З. Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках “великого стилю”. – К.: Либідь, 2005. – 280 с.
3. Кардашов В.М. Теорія і методика викладання образотворчого мистецтва: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий Дім “Слово”, 2007. – 296 с.
4. Кардашов В.М. Художньо-творчий розвиток особистості: теоретичний та методичний вимір: Монографія. – Мелітополь: ТОВ “Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні”, 2007. – 256 с.
5. Кардовский Д.И. Посobie по рисованию. – М.: Стройиздат, 1978. – 126 с.
6. Масол Л.М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. – К.: Промінь, 2006. – 432 с.
7. Пасічний А.М. Образотворче мистецтво. Словник-довідник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 216 с.
8. Пономарев Я.И. Психология творчества. – М.: Наука, 1976. – 304 с.
9. Українська вишивка: Альбом/ авт. тексту та упоряд. Т. Кара-Васильєва. – К.: Мистецтво, 1993. – 264 с.

Олександр СКОРЕЦЬ

ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ФОРТЕПІАННОЇ МУЗИКИ

(магістрант мистецького факультету)

Науковий керівник – канд. пед. наук, професор Г.С.Дідич

Актуальність дослідження заключається в тому, що сприймання фортеп'яної музики потребує активної розумової діяльності, розвитку уяви, емоційної сприйнятливості, спроможності до співвідношення художнього твору з дійсністю і з власним внутрішнім світом, здатності до осмислення твору в цілому. З психології відомо, що сприймання – це відображення предметів та явищ дійсності, які діють в даний момент на органи почуттів. Сприймання не можна ототожнювати з відчуттям. У процесі сприймання відбувається впорядкування та об'єднання окремих відчуттів в цілісні образи. Музичне сприймання є видом естетичного сприймання, слухаючи музику людина повинна відчувати її красу. На відміну від літератури, музика не може розповісти про події; на відміну від живопису – показати зримий образ певного предмета, але вона може звуками передати радість і смуток, розкрити найглибші почуття та проникнути в духовний світ людини.

Розробленість проблеми. Проблема сприймання музики дістала широке висвітлення у науковій літературі. Так, психофізіологічні дослідження проблеми реагування слухачів на музику проводили М. Блінова, О. Гарбузов, І.Додель, І. Тарханов; психологічні – вивчення музично-перцептивних здібностей людини досліджували Л.Бочкар'єв, С.Науменко, Г. Тарасов, Б.Теплов. Закономірності й механізми сприймання музики знайшли своє відображення в працях Є. Назайкінського, Ю. Рагс, Е. Сопчек, Б. Яворського та ін. Музикознавчі дослідження, тобто установлення взаємозв'язку структури сприймання з побудовою музичного твору проводили Л. Мазель, В.Медушевський, Ю.Тюлін та ін. Питанням взаємозалежності соціального й особистісного у процесі музичного сприймання займалися Б. Асаф'єв, О. Костюк, В.Максимов, А.Сохор. Музично-педагогічні аспекти – діагностування й формування музичного сприймання, вікові особливості музичного сприймання школярів, процес розвитку музичних здібностей в онтогенезі, методи музично-виховної роботи тощо досліджували О.Апраксина, Ю.Алієв,

В.Белобородова, Н. Ветлугіна, Н. Гродзенська, Г.Дідич, О.Єременко, Д.Кабалевський, О. Лобова, В. Остроменський, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, В. Шацька та ін.

Виклад основного матеріалу. У трактуванні цих науковців музичне сприймання, у зв'язку зі специфікою об'єкта сприймання – музики, – поняття значно ширше, ніж безпосереднє почуттєве відображення дійсності, бо відбувається водночас у формі відчуттів, приймань, уявлень, абстрактного мислення. На їхню думку, це відносно тривалий процес знаходження різноманітних зв'язків і відношень перцептивних та інтелектуальних, чуттєвих і раціональних, репродуктивних і творчих, інтуїтивних та свідомих процесів. Здатність слухати й чути, емоційно переживати та відкликатися на зміст музичного твору – складний багаторівневий процес, зумовлений не лише музичним твором, а й духовним світом людини, яка сприймає цей твір, її досвідом, рівнем розвитку, психологічними особливостями тощо.

Наука про музичне сприймання сформувалася на перетині багатьох наук: психології, педагогіки, соціології, естетики, мистецтвознавства, музикознавства, фізіології, семіотики та виступає як вчення про закономірності процесу формування і функціонування суб'єктивного музичного образу. Як стверджує відомий вчений О.Костюк центральною ідеєю психології музичного сприймання є розуміння його як особливої внутрішньої дії; як саморегульованого процесу, підпорядкованого властивостям об'єкта сприймання (музичного твору) як процесу; як психічного процесу відображення в мозку людини предметів та явищ матеріального світу у вигляді зорових, слухових, рухових та інших образів. Особливо він підкреслює важливість істотної для сучасної психологічної інтерпретації музичного сприйняття ідеї багатозначного, стадіального становлення суб'єктивного образу. О.Костюк розглядає музичне сприйняття, що органічно належить до сфери художньо-естетичного досвіду людства, як естетичний ідеал і художній образ, естетичний смак і художній стиль, естетичне почуття і художнє мислення [5, 13].

Видатний музикознавець Б.Асаф'єв зазначав, що музика – це мистецтво інтонацій, а поза інтонації – тільки комбінація звуків. Отже, зміст асоціативних уявлень при сприйманні музики визначається не стільки якістю окремих елементів музичної мови, скільки інтонаційною природою музичного твору. Тому асоціації, які виникають на неінтонаційній основі, неможливо вважати музичними. Вони тільки опосередковано доповнюють ті переживання та настрої, які виникають в процесі музичного сприймання. Саме Б. Асаф'єв довів, що в суспільній музичній свідомості складаються стійкі звукокомплекси, які набувають у ході історичного розвитку музики певних життєво-асоціативних зв'язків і стають шляхом, за яким слухач має можливість збагнути смисл концепцій композитора.

Важливі дослідження соціологічного напрямку у вирішенні проблем формування музичного сприймання, проводив А. Сохор. Зокрема, він вивчав загальну структуру музичного сприймання, позначив шляхи розвитку музичної культури слухачів. Науковець зазначав, що осмислене сприймання музики, її розуміння і переживання можливі лише на основі певного кола слухачьких вражень, асоціацій, навичок. Усі вони складаються в людини під безпосереднім впливом соціально-культурного середовища, в якому вона живе і виховується. Кожна епоха виробляє деяку кількість "символічних" інтонацій, що утворюють надзвичайно стійкі асоціації, які не поступаються смисловій словесній семантиці. Звуковий образ-інтонація, набуваючи значення зримого образу або конкретного відчуття, викликає у слухачів відповідні уявлення. На психологічному рівні сприймання ми маємо справу не лише з безпосереднім почуттєвим ефектом від твору, а й з його розумінням, впливом музики в цілому [10, 21].

Психологи стверджують, що одна й та сама музика сприймається по-різному навіть тими слухачами, які мають подібні індивідуально-психологічні характеристики. Отже, тут виявляється інший чинник – музично-слуховий та життєвий досвід слухача, набутий асоціативний фонд, музичні враження. А це вже не фізіологічний чи психологічний, а соціологічний рівень.

Новаторський підхід щодо художнього пізнання як взаємодії сприймання, оцінювання і творення в мистецтві виявила Г.М Падалка. Розглядаючи зміст мистецької освіти як напрямок на освоєння учнями цінностей мистецтва, художньо-естетичний розвиток учнів, оволодіння ними різновидами мистецької діяльності, вона вважає художнє сприймання, оцінювання і творення різновидами навчальної діяльності, що співіснують у певних зв'язках та відношеннях, та розглядає їх як системний об'єкт. Вона інтерпретує сприймання як взаємодію суб'єкта (учня) і об'єкта (художнього твору), що спрямована на усвідомлення змісту і форми художніх образів, на досягнення нового знання щодо мистецтва. Так дослідниця вважає, що: *Сприйняття мистецтва* – процес і результат приймання і усвідомлення інформації, що міститься в художніх образах. *Оцінювання мистецтва* – процес і результат з'ясування міри естетичної довершеності художніх творів. *Творення мистецтва* – процес і результат винайдення нового, того, чого раніше не було в мистецтві. Навчальна творчість передбачає досягнення мистецьких результатів, які є новими для учня і не обов'язково містять об'єктивну новизну [7, 88]. Педагог довела, що кожен з різновидів – сприймання, оцінювання, творення – реально, або в згорнутій формі (наприклад, минулого досвіду) присутній у мистецькій діяльності. Тобто, коли художник або учень, що тільки вчиться малювати, пишуть картину, вони вільно чи не вільно спираються на результати сприймання, що містяться в попередньому досвіді, а також, процес творення картини супроводжується художньо-оцінними діями. Композитор, створюючи

музику, і музикант-початківець шляхом імпровізації шукаючи характер виконання фортепіанної п'єси, вони усвідомлено чи неусвідомлено, звертаються до результатів сприймання, зважають на попередні музичні чи життєві враження, користуються операціями зіставлення, порівняння і оцінки власних художніх пошуків. Музичне сприймання має процесуальний характер, це система, що складається з множинності умов, функцій, операцій і механізмів з їхніми особливими властивостями, структурою і змістом. Дослідження структури означеного феномену (способу закономірного зв'язку між складовими елементами явища, його внутрішньої організації і сукупності істотних відношень між компонентами всередині цілого) надасть можливість визначити орієнтири керування цим процесом.

У сучасній науці відсутня єдина точка зору на структуру процесу музичного сприймання. При певній єдності поглядів на послідовність стадій цього процесу (передкомунікативна, комунікативна, посткомунікативна) спостерігаються суттєві відмінності у визначенні логіки і рівнів художньо-пізнавальної діяльності.

Вагоме значення у висвітленні обраної проблеми мають дослідження О. Рудницької. Вона вирізняє три основні складові структури музичного сприймання:

- первинне ознайомлення з художньою інформацією, її сенсорне розрізнення;
- аналіз виразно-сислового значення музичної мови, її розуміння;
- інтерпретація та естетична оцінка художнього смислу твору.

Так, первинне ознайомлення, на думку дослідниці, спрямоване на загальне орієнтування, вироблення елементарних уявлень про елементи художньої форми, її обсяг, характер тематики, настроїв, тобто про контури так званого "зовнішнього шару" мистецького твору. Як доводить дослідниця, що з розвитком дійового підходу до тлумачення сприйняття, котре актуалізує всю систему особистості, стало очевидно, що і творчість, і виконавство, і сприймання за своєю природою є музичним пізнанням, і саме завдяки функціональному їх взаємозв'язку музика існує як вид мистецтва, як форма суспільної свідомості. Теоретичне положення про єдність трьох ланок музичної діяльності дало можливість обґрунтувати, що процес слухання буває і пасивним, і більшою чи меншою мірою активним, що воно може включати поряд із задоволенням глибоке переживання музики, її пізнання та усвідомлення. За твердженням О. Рудницької, Музичне сприйняття як процес засвоєння художніх цінностей є тим шляхом, по якому відбувається наповнення духовного світу учня високим суспільним змістом, формування у нього моральних принципів, поведінки, світоглядних позицій [9, 27].

За останні роки проблема формування музичного сприйняття привернула широку увагу фахівців у галузі педагогіки. Одержані результати наукових розробок та передового педагогічного досвіду дозволили встановити загальні підходи до розвитку музичного сприйняття, вибору методів його діагностики, засобів цілеспрямованої організації педагогічного процесу, критеріїв відбору музичного матеріалу, на якому можливе успішне здійснення виховної роботи з учнями різних вікових груп. Проте, незважаючи на важливість і значущість існуючих теоретичних і практичних розробок, дослідження окремих компонентів сприйняття не мали до останнього часу потрібного узагальнення як педагогічна система знань про закономірності музичного розвитку особистості, про передумови ефективного і послідовного виховного впливу на його динаміку. Ці недоліки пояснюються тим, що в методиці формування музичного сприйняття не завжди враховувались особливості внутрішньої діяльності учнів, сукупність тих прийомів і способів музичного пізнання, оволодіння якими необхідно для музичного пізнання. Важливими є погляди Г. Падалки на сутність музичного сприймання. Дослідниця вважає, що сприйняття мистецтва – це процес і результат приймання та усвідомлення інформації, що міститься в художніх образах. На її думку, художнє сприймання виражає прагнення особистості до усвідомлення тих переживань, що їх втілено композитором, художником, балетмейстером у мистецтві, прагнення отримати насолоду від досконалості форми їхніх художніх творінь. Вона в структурі музичного сприймання вирізняє такі складові:

- почуттєво-оцінювальна реакція
- розрізнення окремих ознак твору чи його фрагментів;
- формування цілісного образу сприйнятого (відтворення змістовних характеристик музичного образу).

Не менш важливими для контексту нашого дослідження є погляди О. Ростовського, який під структурою музичного сприймання розуміє спосіб поєднання і динамічного взаємозв'язку між об'єктивно даним музичним твором і слухачем як суб'єктом сприймання. Дослідник виділив три складових елементи означеної структури: об'єкт, суб'єкт і процес взаємодії цих елементів, тобто процес сприймання. На основі розглянутих вище підходів науковців до структури музичного сприймання О. Ростовський у контексті педагогічних проблем означеного процесу виділяє такі етапи:

- перцептивне сприйняття звукового потоку;
- осягнення семантики музичної мови;
- інтерпретація художнього змісту твору.

Ним виділяються такі критерії та різновиди музичного сприймання:

- міра вираженості емоційної реакції. На відміну від байдужого, нейтрального ознайомлення, повноцінна емоційна реакція свідчить про такий характер сприйняття, який відзначається яскравим відгуком на художні образи, на явища, відтворені в них засобами мистецтва;
- ступінь адекватності сприймання, що передбачає відповідність враження від мистецького твору його змістовим характеристикам, здатність до об'єктивного усвідомлення і оцінки форми художніх образів;
- широта диференціювання елементів мистецького твору, що свідчить про фіксацію багатства відтінків змісту художнього твору та характерних ознак його формотворення;
- повнота сформованого образу, що означає глибоке усвідомлення основних характеристик художнього твору вже на етапі сприймання [8, 36].

У контексті нашого дослідження *музичне сприймання* пов'язується з однією з навчальних форм музичної діяльності учнів на уроці – *слуханням музики*. Теоретичне узагальнення наукових праць з питань досліджуваної проблеми, аналіз понять „сприймання”, „музичне сприймання”, „структура музичного сприймання” у філософському, мистецтвознавчому, соціологічному та музично-педагогічному аспектах надає можливість визначити музичне сприймання молодших школярів як здатність розуміти і емоційно переживати музичні образи як художню єдність, як художньо-образне відбиття дійсності та вирізнити три основні складові структури музичного сприймання молодших школярів: первинне ознайомлення з музичною інформацією, її перцептивне сприймання; аналіз виразно-сислового значення музичної мови, її розуміння; формування цілісного образу сприйнятого.

Означені уявлення про музичне сприймання та його структуру є теоретичною базою для визначення логіки педагогічних дій, спрямованих на формування музичного сприймання молодших школярів засобами фортепіанної музики.

З вищевикладеного можна зробити висновок, що формування основ музичної культури учнів як важливої і невід'ємної частини їхньої духовної культури є найважливішою метою сучасної музичної освіти в початковій школі. Досягнення цієї мети можливе шляхом залучення молодших школярів до цілісної системи різноманітної музично-естетичної діяльності. Актуальним у цьому контексті є пошук нових методичних підходів, зокрема, удосконалення методики формування музичного сприймання молодших школярів на матеріалі фортепіанної музики. У процес сприймання музики включається досвід безпосередніх переживань і роздумів учнів, який формується під впливом музичного мистецтва, а також художній досвід, пов'язаний з виконанням музики. Це дає змогу розглядати музичне сприймання як основу засвоєння школярами втіленого в музичному мистецтві досвіду емоційно-естетичного ставлення до дійсності.

Особливість сприймання музики полягає в тому, щоб у поєднанні звуків різної висоти, тривалості, сили, тембру вчитель допоміг школярам відчутти красу звучання, виразність, почути цілісні художні образи, що викликають у слухача певні настрої, почуття і думки.

Сприймання музики не обмежується і не визначається одним лише безпосереднім емоційним враженням, воно можливе тільки в контексті інших засобів пізнання, що виходять за межі музики. Одне почуття викликає інше, одна думка породжує другу, спрямовує іноді свідомість у сферу, лише віддалено пов'язану з почутим. Отже, головну роль у підготовці молодших школярів до сприймання відіграє вчитель музики, який повинен досконало володіти лаконічним, емоційним, образним словом, що не гальмує активності дітей, не заважає самостійності у спостереженні за музичним твором. Пояснення музики мусить носити в собі щось поетичне, що наближає до музики і викликає інтерес і потребу в учнів в її подальшому слуханні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апраксина О.А. Методика музикального виховання в школі / О.А.Апраксина.– М.: Просвещение, 1983. – 222 с.
2. Асаф'єв Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании /Б.В Асаф'єв. – Л.: Музыка, 1973. – 144 с.
3. Ветлугіна Н.А. Музичний розвиток дитини. / Н.А. Ветлугіна. – К.: Музична Україна, 1997. – 94 с.
4. Кабалецький Д.Б. Як розповідати дітям про музику? / Д.Б.Кабалецький. – К.: Музична Україна, 1982. – 319 с.
5. Костюк А.Г. Музыкальное восприятие как предмет комплексного исследования / А.Г.Костюк. – К.: Музична Україна, 1986. – 126 с.
6. Костюк А.Г. Сприймання музики і художня культура слухача. / А.Г.Костюк. – К.: Наукова думка, 1965. – 13 с.
7. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г.М.Падалка. К.: Освіта України, 2008. – 88 с.
8. Ростовський О.Я. Методика викладання музики в початковій школі: Навч.-метод. посібник. – 2-е вид., доп. / О.Я. Ростовський. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 36 с.
9. Рудницька О.П. Сприйняття музики і педагогічна культура вчителя / О.П. Рудницька. К.: 1992. – 27 с.
10. Сохор А.Н. Музыка как вид искусства / А.Н.Сохор. – М.: Музыка, 1970. – 21 с.

Олександр СКРИПНИК

ВПЛИВ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА АКТИВНИЙ РОЗВИТОК ФІЗІОЛОГІЧНИХ ФУНКЦІЙ ЛЮДСЬКОГО ОРГАНІЗМУ

(магістрант мистецького факультету)

Науковий керівник – професор кафедри хореографічних дисциплін образотворчого мистецтва та дизайну, народний артист України Похиленко В. Ф.

Резюме: Вирішуючи ті ж завдання естетичного і духовного розвитку і виховання дітей, що і музика і фізична культура, танець впливає на фізичний розвиток, що є особливо важливим при існуючому положенні із здоров'ям підростаючого покоління.

Низка смертельних випадків, які траплялися протягом останніх декілька років на уроках фізичної культури, призвела до того, що Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України зменшило нормативи для школярів. Та цього, напевно, виявилось замало. За офіційною інформацією освітнього відомства, відповідно до нової навчальної програми з фізичної культури, для учнів 1-4 класів відмінено оцінювання з цього предмета в початковій школі. Скоріш за все, уже наступного року така ж інновація буде впроваджена і в середній школі.

Також з наступного року планується відмінити оцінювання ще двох предметів – образотворчого мистецтва і музики. Хоча у найрізноманітніших «Концепціях загальної середньої освіти» спрямованих на реалізацію Національної доктрини розвитку освіти в Україні, мовиться про унікальність і значущість предметів, що входять в освітню область «Мистецтво», про їх вплив на розвиток емоційно-етичної і сенсорної культури особи, про те, що саме ці предмети безпосередньо розвивають уяву і творчі здібності учнів. Ненормальність такого положення справ усвідомлюється не тільки педагогами-практиками і батьками, стурбованими однобічністю розвитку дітей в сучасній школі, але і керівниками освітньої галузі різних рівнів.

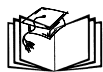
У енциклопедичному словнику дано визначення гармонії як відповідності частин, злиття різних компонентів об'єкту в єдине органічне ціле. Під гармонізацією ми розуміємо таку єдність розвитку різних якостей особи, при якій відбувається їх взаємодія, взаємозбагачення, внаслідок чого кожна з цих якостей сприяє ефективності розвитку іншої. Отже, школа повинна створити такі умови навчання і виховання кожного індивіда, при яких зникла б сама можливість диспропорції між інтелектуально-теоретичним, художньо-естетичним, етичним, фізичним і емоційним розвитком особи.

Формування психофізичного здоров'я в дошкільному дитинстві є фундаментом подальшого розвитку особи. У цьому віці фізичне і хореографічне виховання повинне базуватися на психоемоційному руховому комфорті дитини. В своїй основі танцювальна і фізична культура мають кінезистичну природу, яка виражається у фізичному навантаженні і сформованих архетипах. Багатообразна діяльність людини формувала фізичну і танцювальну культуру з метою фізичного і духовного вдосконалення людини. Тренування якнайтонших рухових навиків, яке проводиться в процесі навчання фізкультури і хореографії, пов'язане з мобілізацією і активним розвитком багатьох фізіологічних функцій людського організму: кровообігу, дихання, нервово-м'язової діяльності. Розуміння фізичних можливостей свого тіла сприяє вихованню упевненості в собі, запобігає появі різних психологічних комплексів[1].

Використання танцю на заняттях фізкультурою рекомендується в методичній посібниках і реалізується на практиці, але на основі своєрідного (вузького) розуміння феномена «танець». За інформацією вчителів фізичної культури, танцювальні вправи не використовуються ними через відсутність музичного супроводу, недоступності методичного матеріалу, слабкої хореографічної підготовки, а також із-за негативного відношення багатьох дітей до танцювальних па. Таким чином, положення танцю у фізичній культурі ясне, і в такому підході фахівців простежується вузькість розуміння феномена «танець».

За спостереженнями науковців, танець може легко сприйматися кінезиками, тобто дітьми, за своєю природою орієнтованими переважно на сприйняття світу рухів. В той же час хореографічне навчання, швидше за все, викличе протест у «візуалів», «аудіалів», «вербалістів», у яких чуттєве сприйняття світу орієнтоване на інші подразники. При вольовому включенні хореографії в рухову активність таких учнів їх пасивне відношення буде очевидне.

Позиції авторів, що подібним чином визначають місце і роль танцю на уроках фізкультури, засновані на вузькому розумінні танцю як виду естетичного мистецтва, хоча відомо, що культура і мистецтво відображають різні рівні суспільного буття і свідомості. Саме як вид мистецтва поняття «танець» трактується в більшості енциклопедій, довідників, словників. Класифікація танцю як виду (жанру) мистецтва відображає соціальну значущість феномена танцю, але є, на наше переконання, обмеженою, такою, що лише частково відображає його природу і багатофункціональність.

Гра і рух – улюблені заняття дітей. Завдяки ним дошкільник багато в чому пізнає оточуючу його дійсність. У школі необхідність ігрової і рухової діяльності також виступає важливим соціально-біологічним чинником. Феномен гри, різносторонньо досліджений психологами і педагогами, достатньо ефективно вводиться в практику фізичного виховання. А ось активний психофізичний розвиток дітей на заняттях фізкультурою залишається на рівні рухового «научення», до того ж недостатньо емоційно мотивованого. Тому в системі загальної і педагогічної освіти ми є свідками зростання дитячої гіподинамії. Зниження рівня рухової активності проявляється у функціональних порушеннях серцево-судинною, дихальної і інших систем організму дитини, приводить до зміни опорно-рухового апарату, а у ряді випадків накладає відбиток на стан психіки.

Сьогодні інтенсивні аудіовізуальні уроки складають основу освітнього процесу і є домінуючими в учбових планах. Такі уроки, використовувані в процесі навчання, систематично ведуть до зниження рухової активності учнів – до гіпокінезії, яка виражається в психосоматичних розладах. Ситуація, що склалася, хвилює педагогів, вихователів, батьків, медиків. Але культура руху дитини, як цілісне і багатоаспектне явище, як і раніше залишається за рамками більшості освітніх програм фізичного виховання, переважно тих, які формально розглядають техніку фізичних вправ або демонструють традиції екстенсивного підходу[2; 3; 4]. В той же час у вказаній літературі міститься немало цінної і корисної інформації, яка може бути використана для вирішення психофізичних проблем учнів.

Навчання, як провідне завдання дошкільних і шкільних освітніх установ, утілюється в різних за змістом методах і формах впливу на розумовий, творчий і фізичний розвиток дітей, які не завжди враховують сукупність таких життєво важливих потреб дитини, як гра і рух.

Аудіовізуальні заняття в освітньому процесі займають основну частку учбового часу. З дорослішанням дитини цих «сидячих» занять стає все більше. Тіло дитини з його фізіологічною потребою і віковою необхідністю рухатися, як правило, «виключене» під час такого учбового процесу. Тому вільний від занять час або шкільна перерва залишаються для дітей довгожданим і деколи єдиним моментом для «викиду» накопиченої енергії.

«Фізхвилинки», що проводяться під час уроків, проблему рухової культури дитини практично не вирішують: із-за обмеженості репертуару, відсутності діяльнісного підходу, пасивності педколективу і інших причин. Часто такі «фізхвилинки» мало цікаві дитині, оскільки рідко включають його життєво важливі мотивації. Вони зазвичай не містять ефективних фізичних навантажень, що дозволяють вихованцеві творчо і емоційно саморозкриття.

Рухова поведінка дитини, зокрема розвиток моторики, її рухів і їх координації, стала предметом значного числа досліджень психологів, фізіологів. Зокрема, О.В. Запорожець, розглядаючи розвиток довільних рухів, виділяє їх важливу роль. «Дослідження довільних, свідомо регульованих рухів належить до найважливіших проблем психології. Розробка цієї проблеми істотна для вирішення ряду завдань, пов'язаних з практикою виробничого навчання, організації праці, фізичного виховання, спортивної діяльності, драматичного і хореографічного мистецтва, а також діагностики і функціональної терапії рухових порушень».

Поняття «фізична культура» і «танець» формувалися під впливом різних соціально-історичних причин, і їх зміст, сенс, цілі і завдання завжди відповідали змінам, що відбувалися в суспільстві. Якщо В.І. Даль в «Толковом словаре живого великорусского языка» ще не розглядає термін «фізична культура», то у наш час в нього вкладається наступний зміст:

– «Фізична культура – органічна частина культури суспільства і особи; раціональне використання людиною рухової діяльності як чинника оптимізації свого стану і розвитку, фізичної підготовки до життєвої практики» («Глумачний словник спортивних термінів»);

– «Фізична культура в школі – учбовий предмет, що сприяє різносторонньому фізичному розвитку і вдосконаленню учнів, зміцненню їхнього здоров'я. Фізична культура входить в систему загальної освіти і виховання і орієнтована на формування у школярів свідомого відношення до себе і свого тіла, фізичних (сила, швидкість, витривалість, спритність, гнучкість) і етичних (сміливість, наполегливість, дисциплінованість і т.п.) якостей особи, потреби у фізичному вдосконаленні. Фізична культура освоюється в процесі фізичного виховання, з урахуванням індивідуальних фізичних особливостей особи» («Педагогічна енциклопедія»);

– «Фізкультура – спеціалізовані форми рухової активності, що виникають і використовуються для фізіологічної, естетичної і етичної дії на людину. Фізкультура має форми: фізичні вправи, лікувальна фізкультура, фізична рекреація, фізична праця (якщо використовується в цілях фізичного виховання або оздоровлення), участь в змаганнях, де мета не перемога, а відпочинок, розвага і т.д.» («Словник-довідник фізкультурно-спортивних термінів і понять»).

Обсяг даної статті змушує нас обмежитися лише цими авторитетними джерелами, які різнопланово і широко визначають природу і сенс фізичної культури і яких цілком достатньо для розуміння даного питання.

Уявлення про танець як вид мистецтва стійко закріпилося в сучасній свідомості: буденному, педагогічному, театрознавчому, художньому, хореографічному, фізкультурно-спортивному. Вітчизняна і зарубіжна довідково-енциклопедична література так і стверджує: «Танець – просторово-часовий вид мистецтва...» («Велика радянська енциклопедія»); «Танець – вид мистецтва, в якому засобом створення художнього образу є рухи і положення людського тіла...» («Театральна енциклопедія»); «Танець – мистецтво, в якому художній образ створюється за допомогою музично-організованих, умовних, виразних рухів людського тіла...» (Естетика. М., 1973); «Танець – вид мистецтва, в якому художній образ виникає із зміни положень людського тіла...» («Словник-довідник «Все про балет»); «Танець – мистецтво руху тіла в ритмічному виразі, зазвичай з музикою...» (The New Encyclopaedia Britannica: In 30 v. 15-th edition. V. 5. - L., 1981.) і т.д.

Розуміння танцю як виду мистецтва і відповідне цьому розумінню його застосування (з більшим або меншим ступенем професіоналізму) характерне для дошкільних, шкільних і інших учбових закладів. Розвитку в них танцю як виду мистецтва, призначеного для виступів, які присвячені можливим торжествам, оглядам художньої самодіяльності, сприяла багаторічна практика проведення святкових концертів. Такий вид діяльності багато в чому представляє зліпок з професійної хореографічної системи як за методичними принципами навчання, так і за оволодінням технологією танцювального мистецтва. Він допомагає розкриттю художніх здібностей дітей, задовольняє розвиток їх естетичних потреб, і значення самодіяльного і професійного хореографічного мистецтва не можна недооцінювати.

Дитяча хореографічна творчість стала в нашій країні поширеним явищем, але через специфічні завдання вона не претендує на залучення до своєї діяльності переважаючої більшості дітей, бо в постановках, як правило, беруть участь діти з кращими здібностями. Аналіз щорічного прийому дітей в танцювальні колективи клубів і будинків культури показує, що із загального числа охочих займатися приймають лише частину через специфічні вимоги до сценічного танцю.

Розуміння танцю як виду мистецтва звужує значення цього соціального феномена, зокрема як розділу фізичного виховання. Цьому багато різних причин, і, зокрема, диференційоване відношення до танцю в різних суспільних формаціях. Історія танцю, основні етапи його розвитку дозволяють відзначити ранне виділення функціональних і естетичних впливів танцю з ряду інших, що дійсно закладене в соціальній цінності танцю. Проте естетичні параметри танцю нерідко виділяються і розглядаються домінуючими функціями (а за деякими інформаційними джерелами – навіть головними і єдиними), що обмежує природу танцю, відсікає багатофункціональні семантичні витоки, їх широку спрямованість і значущість ряду танцювальних напрямів, їх генезис[7].

За дослідженнями фахівців, соціальні функції танцю найрізноманітніші, вони не обмежуються естетичними параметрами, що підтверджується багатьма авторами. Так, В.С. Гусєв, досліджуючи естетику фольклору, його синкретичні форми, куди входить і танець, робить важливий для інтерпретації даної проблеми висновок: «Фольклор є одночасно мистецтвом і не-мистецтвом; пізнавальна, естетична і побутові функції складають в нім одне нерозривне ціле, але ця єдність поміщена в образно-художню форму».

Отже, ми можемо розглядати танець як мистецтво (часто під цим справедливо розуміють хореографічні форми і інші сценічні танці) і як не-мистецтво (наприклад, не всякі історичні і сучасні танці, або танці дітей, відрізняються естетичною привабливістю). Відношення до танцю як до мистецтва і як не-мистецтва дозволяє виділити відмінність його змістовних і смислових значень. Проте у будь-якому випадку танцювання сприяє зміні емоційного стану танцюючих, активізації психофізіологічних процесів, формуванню рухових навиків і способів їх виконання з метою функціональної або естетичної дії.

Слабка розробленість теорії танцю в якійсь мірі служить виправданням тому, що, не дивлячись на «видиму» простоту понятійний і термінологічний апарат, що формувався, не завжди був адекватний природі танцю. Це приводило до різноманіття визначень і плутанини понять, що відображають емпіричний рівень їх складання. Навіть структура танцю в довідкових виданнях і дослідженнях не показана з достатньою конкретністю, що породжує нечіткість формулювань, і у результаті відбивається на виборі ціннісних орієнтирів при вивченні предмету «Танець», на його ролі і місці в системі фізичного виховання і освіти. В результаті неефективного використовуються закладені в цьому соціальному феномені можливості[6].

Хоча чиновники активно взяли за перегляд нормативів, експерти переконують, що скасовані вимоги не є небезпечними для школярів і звертають увагу на значне погіршення здоров'я дітей за останні роки. Хореографія – це засіб естетичного виховання широкого профілю, її специфіка визначається різносторонньою дією на людину. Вирішуючи ті ж завдання естетичного і духовного розвитку і виховання дітей, що і музика і фізична культура, танець дає можливість фізичного розвитку, що стає особливо важливим при існуючому положенні із здоров'ям підростаючого покоління.

Питання, пов'язані з викладання хореографії школярам, піднімалися на педагогічних читаннях, що проводяться інститутом художнього розвитку при АПН України. І хоча доповідачі висвітлювали проблеми, що стосуються роботи гуртків (частіше – бального танцю) в школах, була піднята і проблема введення

уроків хореографії як обов'язкових і не тільки в початковій школі. Питання хореографічної освіти школярів піднімалися на Міжнародному конгресі ЮНЕСКО «Нові технології науки і освіти на порозі третього тисячоліття». У завершальному документі «круглого столу» були поставлені питання про необхідність введення танцю в загальноосвітній школі, визначення змісту хореографічної освіти, вимогах до професійної підготовки вчителів, матеріального забезпечення предмету.

Урок хореографії, організований належним чином, може зіграти позитивну роль у психофізичному і соціальному розвитку підростаючого покоління, його корекції. Проте сучасна практика дошкільного і шкільного фізичного виховання продовжує демонструвати екстенсивність підходів. Це говорить про те, що подібні методи не здатні забезпечити високоефективні результати у вирішенні численних психофізичних проблем дітей ХХІ століття, що постійно збільшуються. Сьогодні вимагає підвищення результативності роботи з дітьми шляхом відмови від методик, що вичерпали свої ресурси. Тому численні відкриття учених, інновації педагогів і вчителів потребують підвищеної державної уваги і інтенсивної підтримки.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: Педагогика, 1991.
2. Горячев В. Здоровье как категория педагогическая // Народное образование. - 1999. - №9. - С.219-231.
3. Димов В.М. Здоровье как глобальная проблема выживания биосоциального вида Homo Sapiens // Социально-гуманитарное знание. - 2000. - № 2. - С.174-182.
4. Димов В.М. Здоровье как социальная проблема // Социально-гуманитарное знание. - 1999. - № 6. - С.170-185.
5. Левчук Л.Т., Оніщенко О.І. Основи естетики: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2002.
6. Никитин В.Н. Энциклопедия тела: Психология. Психотерапия. Педагогика. Театр. Танец. Спорт. Менеджмент - М.: Алетейа, 2000 - 622с.
7. Нравственное содержание искусства и современный идеологический процесс / под рук. Левчук Л.Т. – К.,1990.

Олена ЦЕНЦУРА

ХОРЕОГРАФІЧНЕ МИСТЕЦТВО – МОГУТНІЙ ФАКТОР ВПЛИВУ НА ЕМОЦІЙНУ СФЕРУ ДИТИНИ

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник – професор кафедри хореографічних дисциплін образотворчого мистецтва та дизайну, народний артист України Похиленко В.Ф.

Резюме: Дитяче самодіяльне хореографічне мистецтво є вагомою складовою досить об'ємних явищ – хореографічної культури та всієї художньої культури будь-якої країни.

Мистецтво як форма культури та складова освіти покликане реалізувати свій творчо-гармонізуючий вплив, а саме: врівноважувати чуттєву та раціональну сферу свідомості людини. Воно безпосередньо діє на почуття, а через них – на інтелект, отже, опосередковано – на соціальну практику. В такий спосіб мистецтво об'єднує чуттєве і логічне пізнання, активізує почуття, волю, інтелектуальний пошук інноваційних рішень у будь-якій галузі професійної діяльності.

У системі художнього виховання дітей одне з найважливіших місць посідає мистецтво хореографії, яке ефективно впливає на всебічний і гармонійний розвиток особистості. Про естетичне значення танцю розмірковували ще давньогрецькі філософи й письменники – Платон, Аристотель, Плутарх, Лукіан, який у своєму трактаті «Про танець» підкреслював його вплив на всебічний розвиток особистості: «...танець не тільки тішить, але також приносить і користь глядачам, добре їх виховує, багато чому навчає. Танець вносить лад у душу того, хто дивиться, витончуючи погляди найкрасивішими видовищами, захоплюючи слух найпрекраснішими звуками і виявляючи прекрасну єдність щиросердечної і тілесної краси»[8].

Історія розвитку танцювального мистецтва свідчить про його великі потенційні можливості впливу на духовний світ дитячої особистості, на емоційну сферу, на пробудження міцних енергетичних ресурсів кожної людини. У різні історичні епохи жанри танцювального мистецтва цілеспрямовано використовувалися для формування певного типу світогляду, відношення до світу, до людей. В.М. Верховинець підкреслював, що ніщо так не розвиває розумові та фізичні здібності дітей, їх почуття і творчу фантазію, як ігри з рухами, танцями, співами.

Протягом століть хореографічне мистецтво виступало могутнім фактором виховання особистості, найбільш ефективним засобом впливу на внутрішній світ людини, стимулом розвитку, творчих здібностей. Народний танець, як найбільш потужний вид творчості, ставав засобом естетичного виховання підростаючих поколінь. Хореографічна культура відбиває загальнокультурну спрямованість особистості та сприяє формуванню естетичного відношення до мистецтва, до навколишньої дійсності.

Засобами танцювального мистецтва прищеплюється любов до всього красивого, витонченого. Мистецтво танцю надає людині одне з найвищих духовних переживань – естетичну насолоду. Без естетики немає художньої освіченості (грамотності), а без останньої немає насолоди мистецтвом. Естетика міститься у праці, художній творчості, побуті, у всіх сферах діяльності, вона формує в людині творче начало і здатність сприймати красу та насолоджуватися нею, цінити і розуміти мистецтво. Зокрема в народному танці виражається естетичний ідеал народу. Він вирізняється триединою природою, являє собою синтез добра, краси та істини[5].

Набуття правильних і міцних танцювальних навичок, участь у виконанні танців, творчий підхід до створення образів, бесіди педагога з дітьми – все це розвиває в дитині естетичне сприйняття світу, любов до мистецтва, виховує загальну культуру, формує правильні критерії оцінки мистецтва танцю. Саме така мета стоїть перед учителями хореографії загальноосвітніх шкіл, оскільки естетичне виховання треба починати у ранньому віці. У процесі активного опанування мистецтвом танцю формується художній смак дітей: вони починають помічати й сприймати прекрасне не тільки в мистецтві, а й у житті[4].

Бурхливий розвиток і величезна популярність хореографічного мистецтва пояснюється його синтетичною природою, яка об'єднує елементи інших видів мистецтв – музики, драматургії, пантоміми, живопису. Хореографічне мистецтво завжди привертало до себе увагу дітей. Воно отримало широкий розвиток в школах та дошкільних навчальних закладах, загальноосвітніх школах. Хореографічне мистецтво дає можливість більш повного розвитку індивідуальних можливостей. Використовуючи специфічні засоби мистецтва танцю, зацікавленість дітей, вчителі хореографії мають можливість проводити більш ефективну виховну роботу. Залучати дитину до світу прекрасного, знайомити її з кращими світовими зразками мистецтва танцю і тим самим підвищувати її хореографічну культуру, вчити дитину відрізняти справжнє мистецтво від подібного, виховувати з ранніх років художній смак. Доктор Селія Спарджер, автор книги «Анатомія і балет», колишній консультант Королівського балету Англії, писала, що «балет є надто складним засобом виховання постави, дисциплінованого і красивого руху, швидкої мозкової реакції і зосередженості, щоб обмежити його вивчення лише для небагатьох обраних»[9].

В наш час дуже важливою та актуальною стає робота хореографічних гуртків при школах та позашкільних закладах дитячої творчості. Спостерігається постійний ріст кількості дитячих шкільних хореографічних колективів – ансамблів, студій, театрів – і збільшення їх учасників. Доведено, що діти, які найбільш зайняті репетиціями і виступами показують найбільш високі результати успішності в школі. Таким чином, творчі заняття роблять стовідсотковий позитивний вплив на успіхи в освітній діяльності. Важливою умовою стабільності творчого росту колективу залишається правильно організований процес педагогічної та постановочної роботи[1].

Виховна робота в художньому колективі – процес складний, багатогранний. Він пов'язаний з реалізацією великої програми організаційно-педагогічних та художньо-виконавських заходів. Кожен напрямок у практиці педагога-керівника має свою внутрішню логіку, свої закономірності та принципи реалізації. Без їхнього пізнання, критичного аналізу неможлива досить ефективна організація не тільки художньо-творчої, навчальної, освітньо-репетиційної діяльності, але й забезпечення педагогічного процесу в цілому.

Специфіка виховної роботи в хореографічному колективі обумовлена органічним поєднанням художньо-виконавських, загальнопедагогічної та соціальних моментів в її проведенні та забезпеченні. Зусилля педагога спрямовані на формування у дітей світогляду, на виховання високої моральної культури, на художнє та естетичний розвиток. Ці завдання вирішуються з залученням дітей у художньо-виконавську діяльність, з організацією навчально-творчої роботи. Тому перший рівень виховання дитини в хореографічному колективі – це освіта і навчання його як виконавця. Другий рівень виховання – це формування дитини як особистості, розвитку в ньому цивільних, морально-естетичних якостей, загальної культури.

Батьки, відаючи дітей у хореографічні колективи, зміцнюють їхнє здоров'я, розширюють загальний культурний і художній кругозір, які є формою задоволення духовних потреб, засобом розвитку естетичного смаку. Тому ставлення дітей до занять носить індивідуальний і суворо вибірковий характер. Дитина сприймає, запам'ятовує і виконує те, що її цікавить, приваблює[6].

Виховна робота повинна проводитися систематично, тільки тоді вона призведе до позитивних результатів. Складність виховної роботи визначається тим, що діти в колективі зустрічаються різного рівня культури й виховання. Зосередити їх інтереси деколи непросто. Дитина, вступаючи в світ знань з хореографії, повинна знати, що кожне заняття обов'язкове. Це підтримується постійним вивченням нового хореографічного матеріалу (рух, танцювальне комбінація, танцювальний етюд, номер, підготовка або проведення якогось заходу і т.д.). Все це викликає позитивні емоції у дітей, впливає на моральний настрій і розвиток їх естетичної культури.

Дисциплінованість, працьовитість і терпіння – це ті риси характеру, які необхідні не тільки в хореографічному класі, але і в побуті. Ці якості роками виховуються педагогами-хореографами і

визначають успіх у багатьох справах. Почуття відповідальності, так необхідне в житті, рухає дітей, що займаються хореографією, вперед. Акуратність в хореографічному виконавстві, охайність форми в хореографічному класі переноситься і на зовнішній вигляд дітей у школі. Вони виділяються не тільки своєю поставою, але і зачіскою, чистотою і елегантністю носіння звичайнісінької одягу.

Виховання етикету є однією зі сторін на заняттях з хореографії. Приємно бачити, що діти з хореографічного класу ніколи не пройдуть попереду старшого, хлопчики подадуть руку при виході з автобуса, сумки та портфелі дівчаток – в руках у хлопчиків. Увага і турбота про інших – необхідна якість у характері дітей, і заняття хореографією вирішують ці завдання. Хореографічне мистецтво у дитини є доповненням і продовженням його реальному житті, збагачуючи її. Заняття цим мистецтвом приносять йому такі відчуття і переживання, яких він не міг би отримати з будь-яких інших джерел[7].

Хореографічне мистецтво володіє могутнім фактором впливу на емоційну сферу людини. Це пояснюється тим, що з моменту свого зародження воно втілювало прагнення людини до внутрішньої свободи. Як доведено багатьма вченими, хореографія впродовж багатьох століть є найбільш доступним видом художньої діяльності. Отже, мистецтво хореографії виступає дійовим чинником духовно-емоційного розвитку людини.

Дитяче самодіяльне хореографічне мистецтво є вагомим складовим досить об'ємних явищ – хореографічної культури та всієї художньої культури будь-якої країни.

Сучасне хореографічне мистецтво, ґрунтуючись на танцювальних традиціях, які склалися впродовж багатьох віків, має дуже великі можливості впливу на особистість людини. У процесі історичних перетворень змінювався статус і функції хореографічної діяльності. Це було зумовлено роллю й місцем танцю в системі державності, освіти та культури. Домінування або занепад виховного, соціокультурного, суспільного статусу хореографічної діяльності в кожній історичній системі залежало від еволюційних перетворень. Важливим для сучасної системи освіти є естетико-виховний статус хореографічної діяльності, що акумулює в собі естетично-культурний, емоційно-почуттєвий, художньо-творчий розвиток особистості[2].

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття значно активізувалася увага науковців до естетико-виховних можливостей хореографічного мистецтва, його ролі та функцій у житті сучасної людини. У наш час зростає кількість наукових досліджень, що розглядають хореографію як частину духовно-культурного розвитку особистості дитини (А. Жолтаєва), як засіб естетично-морального (Б. Мануйлів та В. Нілов) та музично-ритмічного виховання (Н. Георгян та А. Шевчук), у процесі якої формуються вміння та навички дітей (О. Мартиненко), розвивається їхній творчий потенціал (Т. Чурпіта і Ю. Ушакова), мотиваційна сфера (С. Забрєдовський), а також особистісні якості (П. Коваль). Така кількість дисертаційних досліджень є свідченням того, що хореографічне мистецтво має потужний естетико-виховний потенціал[3].

Отже, сутність хореографічної діяльності полягає у танцювально-руховій активності особистості, в ході якої набуваються і вдосконалюються не лише спеціальні хореографічні здібності (еластичність м'язів і суглобів, пластичність та краса рухів, виворотність ніг, легкість стрибків тощо), а й формується вміння відтворювати, інтерпретувати, створювати різноманітні за видами та жанрами танцювальні твори. В процесі їх виконання в учасників хореографічних колективів виховуються естетичні смаки, художнє мислення, естетичне ставлення до мистецтва, формується естетична культура, естетичне сприйняття світу, накопичуються художньо-естетичні знання, розвиваються естетичні почуття, судження, уміння та виражаються внутрішні переживання особистості, тобто розкривається її індивідуальність[10].

Сучасна хореографічна культура все більше набуває культуротворчого значення як показник світоглядних інновацій, що відбуваються в особистісних характеристиках її суб'єктів – не тільки дорослих, але й дітей. Узагальнення цих характеристик дозволило з'ясувати, що сучасна хореографічна культура – це динамічне та інтегроване явище, процес творчої самореалізації, який передбачає створення нової інформації, тобто продуктивну діяльність

Хореографія навчає дітей і підлітків відчувати красу реального світу, розвиває поставу, увагу, пам'ять, позитивно впливає на загальний фізичний розвиток, сприяє їх духовному росту. Це вимагає врахування психологічних умов сприйняття і засвоєння основ хореографічного мистецтва, усвідомлення його специфіки та значення. Тому серед найактуальніших постає проблема застосування методів та прийомів формування художньо-естетичних, морально-етичних, творчих якостей особистості засобами хореографічного мистецтва[10].

Творча особистість – найважливіша мета як усього процесу навчання, так і естетичного виховання. Без нього, без формування здатності до естетичного творчості, неможливо вирішити найважливіше завдання всебічного і гармонійного розвитку особистості. Цілком очевидно, що кожен педагог за допомогою естетичного виховання готує дітей до перетворювальної діяльності. Педагог-хореограф повинен сформувати, розвинути і зміцнити у дітей потреба у спілкуванні з мистецтвом, розуміння його мови, любов і гарний смак до нього.

Хореографічна культура має стати відкритою танцювально-образною моделлю входження особистості дитини, у світ художньої культури не лише через його пізнання, але й індивідуальне емоційне переживання, що потребує удосконалення технологій, професійної майстерності, спрямованих на активно діалогічний характер спілкування та духовно-творчий потенціал культури і особистості.

Оскільки заняття хореографією допомагають естетичному розвитку особистості і збагачують людину духовно, можна говорити про те, що потрібно якомога більше уваги приділяти вихованню у дітей чуттєвого сприймання і розуміння танцювального образу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Голдрич О.С. Методика викладання хореографії. – Видавництво «Сполом», 2006.
2. Гончаренко Ю.В. Естетичне виховання учнів початкових класів у процесі хореографічної діяльності: дис. канд. пед. наук. – З., 2009.
3. Захаров Р. Слово о танце / Р. Захаров. – М.: Молода гвардия, 1976.
4. Колногузенко Б.М. Методика роботи з хореографічним колективом. Ч.1. Хореографічна робота з дітьми: Навч. посібник // Б.М. Колногузенко; Харк. держ. акад. культури. – Х.:ХДАК, 2005.
5. Прошок В.М. Підготовка майбутніх учителів музики до виховання у молодших школярів морально-естетичних почуттів засобами народної музичної творчості: дис. канд. пед. наук. – К., 2007.
6. Пуляєва Л.Є. Деякі аспекти методики роботи з дітьми в хореографічному колективі: Навчальний посібник. Тамбов: Вид-во ТГУ ім. Г.Р. Державіна, 2001.
7. Пуртурова Т.В., Белікова О.М., Кветний О.В. Навчайте дітей танцювати: Навчальний посібник для студентів закладів середньої професійної освіти. – М.: Владос. – 2003.
8. Сердюк Т.І. Формування художньо-естетичного досвіду майбутніх учителів хореографії: дис. канд. пед. наук. – К., 2009.
9. Спарджер С. Статура і балет. Лондон, 1958.
10. Фриз П.І. Хореографічна культура як чинник творчого розвитку особистості дитини: дис. канд. мистецтвознавства. – К., 2007.

Сергій ЧОРНОІВАН

ВИКОРИСТАННЯ ФОЛЬКЛОРУ В МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ

(магістрант мистецького факультету)

Науковий керівник – канд. пед. наук, професор Г.С.Дідич

Постановка проблеми. Світовий досвід розвитку педагогічної теорії і практики переконливо свідчить про те, що в кожного народу, етносу історично склалася власна національна система виховання і освіти.

В епоху державного й духовного відродження України пріоритетна роль належить розвитку національної системи освіти і виховання, яка має забезпечити вихід молоді незалежної української держави на світовий рівень.

Зароджуються національні концепції вітчизняної освіти і виховання, які, враховуючи культурно-історичний досвід свого та інших народів, спрямовані не лише на виведення справи навчання і виховання з глибокої кризи, в якій вона нині перебуває, але й докорінне реформування її, піднесення до вищих світових стандартів. Концептуальне осмислення провідних проблем національної освіти і виховання переконує в тому, що демократизація, гуманізація і гуманітаризація їх неможливі без відродження вітчизняних культурно-історичних, народно-педагогічних, народознавчих виховних традицій.

Стає зрозумілим, що концепції з національного виховання мають бути сформульовані в історико-педагогічному і народознавчому плані, що забезпечить єдність здобутків української народної педагогіки і педагогіки наукової. Це сприятиме реалізації цілісного підходу в навчанні й вихованні підрастаючого покоління.

Національна система виховання постійно відтворює емоційно-естетичний, художньо-творчий, моральний та інтелектуальний потенціали рідного народу, створює умови для розвитку і розквіту природних задатків і талантів кожного громадянина України, формування духовного потенціалу – найвищої цінності нації, держави. Національне виховання реалізує глибоке і всебічне пізнання рідного народу, його історії, культури, духовності, і на цій основі – пізнання кожним учнем, вихованцем самого себе як індивідуальності і як частки своєї нації, а через неї і всього людства, організацію самонавчання й самовиховання, найефективніших шляхів розвитку і самовдосконалення особистості.

Національна система виховання включає в себе ті компоненти, які відповідають культурно-історичним здобуткам нації, перспективам її розвитку, матеріальним і духовним цінностям і характеризується їхнього єдністю, цілісністю, взаємозалежністю і взаємозв'язком всіх своїх складових. Провідні ідеї буття українського народу проймають всю національну систему виховання, інтегрують її компоненти в цілісну систему.

Як зазначено в „Концепції національного виховання”, визначальним є принцип народності виховання, що зумовлює потребу у формуванні насамперед національної свідомості, любові до рідної землі і свого народу.

Один із шляхів духовного відродження України – прилучення школярів до українського літературно-музичного фольклору. В останні роки підвищується інтерес до народної творчості. Так, у школах України впроваджено новий предмет – народознавство, організовують спеціальні фольклорні класи.

Предмети естетичного циклу – література, образотворче мистецтво, музика забезпечують учням елементарні знання і навички практичної творчості, естетичної поведінки. У позакласній роботі естетичне виховання проводиться в різних творчих об'єднаннях учнів (хорових колективах, оркестрах народних інструментів, хореографічних, фольклору, образотворчого мистецтва тощо). Сприяють естетичному вихованню учнів екскурсії на природу, вечори і ранки, присвячені життю і творчості видатних українських і зарубіжних композиторів та виконавців (наприклад, „Пісні про Батьківщину”, „Музика українських композиторів”, „Музика ХХІ століття” і подібне), конференції з образотворчого мистецтва („Українське образотворче мистецтво”, „Шедеври світового образотворчого мистецтва”, „Мистецтво і життя”), експедиції (фольклорні, етнографічні), виставки, свята та ін.

Актуальність педагогічного дослідження заключається в тому, що використання українського фольклору зумовлює успішне формування у підростаючого покоління духовності нації, її самобутнього, ідейно-морального, емоційно-енергійного, художнього та творчого потенціалів. Естетичне виховання здійснюється комплексом засобів.

Велику роль вихованню моральних якостей особистості у зв'язку з естетичними надають сучасні філософи (І.А.Зазюн, М.С.Коган та ін.), психологи (Б.Г.Ананьєв, Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн, С.Г.Якобсон та ін.), педагоги (В.А.Сухомлинський, М.А.Верб, І.Ф.Харламов, Т.І.Щукина та ін.).

За останні десятиліття проведена значна дослідницька робота з проблеми єдності морального та естетичного виховання, як у філософії (А.Л.Буров, М.С.Коган, В.І.Толстих), так і в педагогіці (Н.К.Гончаров, І.С.Мар'єнко, А.О.Пінт, В.О.Сухомлинський).

Але залишаються не до кінця розкритими питання морально-естетичного виховання засобами мистецтва, зокрема, музикою. Будь-який високохудожній музичний твір (народний) являє собою нероздільну єдність начал – естетичного і морального. Гуманність, працелюбність, доброта, увага до людей, любов до Батьківщини, до рідного дому, до природи це якості, які головним чином є почуттями. Велике місце тут займає народна творчість та музичний фольклор.

Виклад основного матеріалу. Розбудова школи і педагогіки вступає у важливий етап. Найближчим часом необхідно зробити рішучі практичні зміни в навчально-виховному процесі і педагогічній науці.

В останніх державних документах з питань освіти накреслюються перспективи розвитку національних культур, систем виховання всіх національних меншин і етнічних груп України. Розгорнулися творчі пошуки, мета яких – розробка концепцій національної школи, національної системи виховання, піднесення навчання і виховання молоді на якісно новий рівень. Така робота – основа формування історичної пам'яті, духовності підростаючого покоління.

У кожному історичному епоху виховується не абстрактна людина, а передвісник того чи іншого народу, носій певної національної культури. Школа як громадський заклад – це „колиска народу” (В. О Сухомлинський). Основне історичне покликання школи – виховувати народ, націю, продовжувати і розвивати національну освіту, культуру, мову. Справа навчання і виховання не терпить суб'єктивізму і волонтаризму, політичної кон'юнктури, абстрактних концепцій і теорій, відірваних від культурно-історичних, духовно-національних виховних традицій народу.

Виховання починається із засвоєння дітьми духовних надбань рідного народу – мови, усної народної творчості, всієї спадщини батьків, дідів. Без оволодіння дітьми в сім'ї, дитсадку, школі культурою народу, пізнання його самобутнього національного обличчя, практичного продовження його культурно-історичних традицій, звичаїв, годі й думати про успіх перебудови навчально-виховного процесу. Оновлення школи і педагогіки на народознавчих та фольклорних засадах – ось провідний напрям роботи, від якого залежить доля майбутніх поколінь, доля нашої країни.

У свідомості людей, зокрема молоді, треба відродити правильне розуміння фундаментального поняття „народна культура”, відновити його первинний зміст. Українська народна культура, як і культура будь-якого іншого народу, включає в себе, крім матеріальної, і духовну культуру: народне мистецтво (фольклорне, музичне, танцювальне та ін.), народну мораль, національні традиції, звичаї та обряди, народні знання про різні сфери життя (народне землеробство, медицину, метеорологію тощо). Народна культура, як і вся національна культура (освіта, театр, архітектура, наука та ін.), відображає цілісний культурно-історичний шлях народу, зміст і дух його життя.

Школа має забезпечувати оволодіння кожним учнем народною культурою, а на цій основі – всією національною та загальнолюдською культурою).

У праці „Серце віддаю дітям” В. Сухомлинський розповідає про той добродійний вплив, який справило на його вихованців виконання українських народних пісень. Рідна пісня, визначаючи поетичне бачення навколишнього світу, допомогла виховати в дітей естетичне ставлення до природи, тонкість сприймання, емоційну чуйність. Крім того, пісня розкрила перед дітьми рідне слово як величезне духовне багатство українського народу.

Водночас важливо не упустити сензитивний період – молодший шкільний вік, коли діти особливо сприйнятливі до педагогічного впливу. Їхній художній смак розвинений ще недостатньо, він тільки формується. І якщо з раннього віку дитина слухає і виконує народні пісні, слух поступово засвоює їхні мелодичні й ритмічні особливості, вони запам'ятовуються, стають звичними, близькими.

Естетична культура формується в процесі художньо-естетичного виховання, є його метою. Завдання і зміст художньо-естетичного виховання визначаються обсягом поняття „Естетична культура”: розвиток естетичних смаків, почуттів, потреб, знань, ідеалів, вироблення художньо-естетичних умінь, творчих здібностей.

У навчальному процесі естетичному вихованню сприяє викладання багатьох навчальних предметів, серед яких визначне місце належить музиці та музичному фольклору, які знайомлять слухача з різними музичними жанрами.

Побутовують різні жанри української літературно-музичної народної творчості: пісні, частівки, забавлянки, заклички тощо. Так, у простих і ласкавих колискових піснях виражено щирю любов до дитини. Колискова пісня, народжена реальними потребами дитячого віку, коли тривалий і міцний сон – умова нормального розвитку, є першим художньо оформленим зверненням до дитини.

Коліскові пісні мають неабияке педагогічне значення. З перших днів життя дитина слухає мелодію, що сприяє розвитку її музичних здібностей. Під впливом материнського голосу в неї розвиваються естетичні почуття, емоційність: адже вона не тільки слухає голос матері, а й бачить її обличчя, усмішку. Колискові пісні приваблюють своєю простотою, безпосередністю, ніжністю, співучістю. На їхній основі можна виховати любов до тварин, птахів, комах, естетичне ставлення до природи, що може вплинути на виховання таких важливих моральних рис, як доброта, чуйність.

Виховне значення мають також жартівливі пісеньки. Вони допомагають дитині уважніше засвоювати правила хорошої поведінки, бути терплячими, відучитися вередувати.

Жартівливі пісні, як і інші жанри дитячого літературно-музичного фольклору, є незамінним засобом розвитку мовлення дітей. Вони допомагають сформувати естетичний смак, виховати любов до української мови, сприяють розвиткові дитячої творчості.

Більшість жартівливих пісень-забавлянок цікава за змістом, різноманітна за художнім задумом. Події в них відбуваються динамічно, що відповідає психофізіологічним особливостям дітей.

Здавна існують і примовки – короткі, переважно віршовані звернення до тварин, птахів і комах, імітування пташиних голосів. Вони облагороджують серця дітей, об'єднують їх з природою, вчать дбайливо ставитися до всього живого.

Стимулюють розвиток творчої фантазії дітей лічилки, які можуть бути потішними і поетичними.

У процесі підготовки до уроків музики й позакласних заходів доцільно добирати українські народні приказки, загадки, вірші, ритмізувати й мелодизувати їх і надалі використовувати як можливі варіанти в роботі з учнями. Для розвитку творчих здібностей школярів можна використати тексти загадок. Учителю створює на відповідні слова мелодію, враховуючи, що відповідь доспіває хтось із дітей.

Один з найпопулярніших і найулюбленіших дітьми жанрів народної літературної творчості – казка. В українському казковому епосі типовими персонажами є хитра лисиця („Лисичка-сестричка”, „Лисиця-кума”), дурнувятий вовк („Вовчик-братик”, „Вовк панібрат”) і наївний заєць („Зайчик-побігайчик”), часом також кіт, коза, собака й кінь.

У процесі підготовки до уроків музики й позакласної роботи вчителю бажано створити інструментальний супровід до народних казок. Водночас треба враховувати, що в музиці мають бути відбиті манера поведінки тварин, їхній зовнішній вигляд. Так, лисицю в казках зображують, як улесливу, хитру обманщицю, вовка – нерозумним, простуватим, собаку – розумною, відданою людині, зайця – боягузливим, kota – ледачим, півня – горланом і самовпевненим.

Створити інструментальний супровід можна до таких українських народних казок, як „Лисичка в суддях”, „Піддурена ворона”, „Як лис розводив курята”, „Жаба боязкіша від зайця”, „Лисове серце”, „Про вовчика-брата й лисичку-сестричку”, „Дід, баба і вовк-колядник”, „Як Миша віддячила Левові”, „Лев і заєць”, „Журавель сватає Чаплю”, „Кравець і Вовк”, „Журавель і Лисиця”, „Мишача рада” тощо. Ці й інші казки цікаві насамперед тим, що в них засобами сатири й гумору, індивідуалізованої мови з примовками, афоризмами, жартами відбито риси національного характеру українського народу.

Було б доцільно, щоб учитель зміг створити не тільки інструментальний супровід до українських народних казок, а й вокальні фрагменти – адже в окремих казках ті чи інші персонажі розмовляють іноді

мовою поезії, яку можна мелодизувати. Так народні казки за умови співтворчості вчителя перетворюються в музичні, які можна інсценувати з дітьми.

Крім казок, можна інсценувати також українські народні пісні, насамперед пов'язані з певними рухами (наприклад „Ой, є в лісі калина”), а також жартівливі: „Веселі гуси”, „Грицю, Грицю, до роботи”, „Два півники”, „Танцювали миші”, „Та орав мужик край дороги” тощо. Інсценування пісень подобається дітям, сприяє посиленню інтересу до музичних занять.

Під час виконання співацьких імпровізацій можна використати тексти народних примовок, лічилок.

Корисне творче завдання для учнів III – IV класів – пошук українських народних пісень, які можна виконати канонам. Це спонукає дітей згадати знайомі мелодії і за допомогою внутрішнього слуху уявити їхнє звучання.

Для розвитку музичного мислення школярів бажано показати їм, що можливі різні варіанти виконання канонам однієї і тієї самої мелодії. Так, в українській народній пісні „Галя по садочку ходила” нижній голос може вступати не тільки з другого, а й з третього такту. Доцільно виконати обидва варіанти й запропонувати дітям визначити, який з них їм більше сподобався. Можна також імпровізувати підголоски до головної мелодії.

Бажано, щоб народні пісні діти засвоювали не тільки у співацькій діяльності, а й під час інструментального музикування. Як вже було зазначено, на теми українських народних пісень композитори створили ряд варіацій (зокрема для фортепіано). Виконуючи у класі такі твори, можна запропонувати учням акомпанувати на дитячих музичних інструментах. Спільними зусиллями створюють своєрідні „партитури”. Важливою умовою успішного опанування українських народних пісень є творче ставлення вчителя до роботи: це й створення „партитур” для класного оркестру, і виконання власних інструментальних варіацій, і підготовка співацьких вправ на матеріалі народних творів, і використання можливостей для їхнього інсценування. Не в кожному класі діти вільно виконують запропоновані їм творчі завдання, через те вчитель має заохочувати їх і поступово прилучати до творчої діяльності.

Виконуючи і слухаючи разом з учнями народні пісні, ми прагнули реалізувати один з головних принципів музичного виховання – єдності раціонального та емоційного. Оскільки елементи аналізу можуть знизити рівень емоційності під час сприймання й виконання пісень, звертали увагу на почуття та емоції, передані в піснях, а також на виразність мови, міміку. Посиленню емоційності виконання сприяв метод пластичного інтонування.

Таким чином, українські народні пісні, свята, традиції та обряди сприяють формуванню національної свідомості школярів, розвитку творчого самовираження, вихованню моральних та етичних цінностей.

Доступність інформації полягає в тому, що вчитель: спирається на життєвий досвід і знання, набуті учнями; пояснює незнайомі для них поняття і явища; не дає занадто багато інформації за один урок, чергуючи бесіди з музичною діяльністю (співами, слуханням музики).

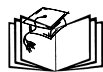
Ознайомлення школярів із давніми календарними обрядами має неабияке значення у вихованні їхньої духовної культури. Незважаючи на те, що з погляду розуміння природо-наукової картини світу ці обряди були наївними, у художньо-педагогічному плані вони становлять оригінальну і цінну спадщину. У них відбито найкращі риси українського народу, зокрема працьовитість, оптимізм, шанобливе ставлення людей одне до одного. Цілеспрямоване залучення учнів до цієї сфери культури допоможе виховати в них такі соціально значущі моральні якості, як взаємодопомога, доброзичливість.

Особливо треба виділити незвичне для багатьох людей сьогодення дбайливе ставлення давніх слов'ян до природи. Учитель має допомогти дітям зрозуміти і відчувати, що в давнину до трав, квітів, дерев ставилися як до живих істот, у чомусь подібних до людей. Віруючи в цілющу силу природи, перед нею вклонялися, захоплювалися її красою, тобто ставлення до природи в ті часи було духовним, піднесеним. І якщо вчитель постарается відновити порушену гармонію людини і природи, – а в молодших класах це ще можливо, тим більше, за допомогою такого дієвого засобу, як музика, то цим він зробить суттєвий внесок у реалізацію одного з найважливіших завдань морально-естетичного виховання школярів.

Отже, різні жанри українського фольклору можуть бути широко використані як на уроках музики, так і в процесі позаурочної роботи.

Методика роботи визначається формами, методами і прийомами впливу на учнів, передбаченими народною педагогікою і сучасним рівнем розвитку наукової педагогіки. Організовуючи постійну і активну участь учнів у реалізації народних традицій, звичаїв і обрядів, необхідно брати до уваги методи роботи, способи виконання певної обрядовості та інших дій, які поширені в даному регіоні України. Справжніми підручниками з методики народознавчої роботи стали книги відомого народознавця В. Скуратівського „Берегиня” і „Посвіт” та інші.

Народознавчі та фольклорні підходи в роботі з учнями звільняють процес виховання від примусовості, абстрактності, від заорганізованості і заформалізованості. При цьому в дію вступають такі емоційно-естетичні фактори, які забезпечують відсутність психологічного тиску на дітей у навчально-виховному процесі. Вони часто не відчують, що їх виховують старші (батьки, педагоги та ін.), оскільки виховання

відбувається здебільшого в контексті повсякденного життя, у формах і способах, притаманних народному буттю і максимально наближених до потреб та інтересів учнів. Кожен педагог має широкі можливості для створення власної системи роботи, методичної концепції на основі народознавчих та фольклорних ідей і засобів. Справжня педагогічна творчість неможлива без використання в повсякденній діяльності скарбів народної творчості, її традицій. Без народознавчої та фольклорної основи наукові педагогічні і методичні теорії, концепції, системи і програми роботи втрачають зв'язок із культурно-історичною спадщиною народу і приречені, як правило, на невдачу. Тому необхідно вжити комплексних заходів державного масштабу з метою дальшої розробки проблем народності виховання, створення реальних практичних умов для розвитку національних шкіл, національної системи виховання.

В умовах „розкряпання” шкільного життя, вільного вибору педагогічними колективами, вчителями, напрямів, форм і методів роботи з учнями педагогіка народознавства і фольклору відіграє роль серцевини навчально-виховного процесу. У багатьох школах виникають нові педагогічні явища, малі академії народних мистецтв (МАНМ), університети народознавства, товариства народних умільців, школи і класи кобзарського, сопіларського мистецтва, етнографічні групи, фольклорні ансамблі та інше. На вищому науковому рівні відроджують свою діяльність історично-красознавчі та етнографічні музеї, а також музеї і кімнати народного побуту.

Реалізація принципів народного виховання має багатоплановий характер і, як правило, здійснюється із застосуванням різноманітних форм музично-естетичного виховання школярів.

Відомі три основні види форм виховання: колективно-масові, які містять в собі конкретні форми – тематичні вечори, лекції-концерти, екскурсії та культпоходи, радіо- та телепередачі, вечори-зустрічі з відомими фольклористами, виконавцями народних пісень та інше; групові – гуртки, студії, секції, факультативи, клуби любителів народної творчості, об'єднання тощо; індивідуальні – що включають самостійне виконання завдань кожним учнем під керівництвом учителя та контролем батьків, які допомагають безпосередньому вивченню фольклорно-пісенного матеріалу, поглибленню теоретичних знань, розширенню музичного світогляду та інтересу школярів.

Таким чином, на практиці застосовуються методи музично-естетичного виховання як найефективніший засіб реалізації форм народного виховання. Загальна класифікація таких методів дає можливість поділити їх на три класи: словесні, наочні та практичні.

З вищевикладеного можна зробити *висновок*, що в школах треба більше приділяти увагу вивченню українського фольклору, як однієї з головних складових історії рідної землі. До шкільної програми потрібно ввести такий предмет, як фольклор України та приділити більшу увагу вивченню народознавства. Завдяки засобам народознавства та музичного фольклору вихованці дедалі глибше починають відчувати, що знання про рідний народ – це пізнання себе, свого родоводу, культури, історії, і тим самим глибоко усвідомлюють нерозривну єдність із попередніми поколіннями, усім народом, його духовним світом. У процесі навчання учні, як правило, переживають високе емоційне піднесення, часто відчувають злет душевних сил, натхнення. Глибоко опанувавши народні творчі традиції, вони починають самі творчо ставитися до праці. Основний смисл і красу свого життя такі учні вбачають у забезпеченні повноти, глибини і цілісності культури рідного народу, у власному внеску в її розвиток. Так створюються сприятливі психолого-педагогічні умови для морального та духовного розвитку кожного учня.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Богуш А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1994. – 398 с.
2. О. Будник. Особливості української етнопедагогіки // Шкільна бібліотека, 2005. – 52 с.
3. Виховання української еліти в системі національної освіти України: матеріали науково-практичної конференції (19-20 червня 1997) / Під ред. В. Вовка, І.Б. Ковальчука. – Львів: За вільну Україну, 1997. – 146 с.
4. Гнутель Я.Б. Виховна робота в сучасних умовах: теорія і методика. – Тернопіль.: АСТОН, 1998. – 264 с.
5. Гумінська О.О. Уроки музики: [Метод. посіб.] / Гумінська Оксана Олександрівна; Худож. В.А.Басалига. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 104 с.
6. Етнографія України. Навчальний посібник (за ред. С.А. Макарчука). – Львів: Світ, 1994. – 520 с.
7. Іваницький А.І. Українська народна музична творчість. Посібник для вищих та середніх навчальних закладів. – К.: Музична Україна, 1990. – 336 с.
8. В.Г. Кузь, Ю.Д. Руденко, З.О. Сергійчук та ін. Основи національного виховання. – Київ: Інформ. вид. центр «Київ», 1993. – 152 с.
9. В.І. Науменко, Ф.А. Артюх, В.Ф. Горленко та ін. Культура і побут населення України. Навчальний посібник. – К.: Либідь, 1993. – 282 с.
10. Мойсеюк Н.С. Педагогіка. Навчальний посібник. 3-є видання, доповнене, 2001. – 608 с.
11. Печерська О.П. Уроки музики в початкових класах.: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2001. – 272 с.
12. Стефанюк С. Формування творчої особистості засобами етнопедагогіки // Позакласний час. – січень, 2005. – 5 с.
13. Сухомлинський В.О. Серце відаю дітям. Вибрані твори. – К.: Радянська школа, 1977. – 72с.

Тетяна ЯКОВЕНКО

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник – доктор пед. наук, професор кафедри вокально-хорових дисциплін і методики музичного виховання Растрігіна А.М.

Анотація. В статті здійснено спробу розглянути проблему готовності до інноваційної діяльності майбутнього фахівця в галузі мистецької освіти як педагогічну проблему та визначити її специфічні характеристики, що характерні для професійної діяльності майбутнього педагога-музиканта.

Ключові слова: готовність до інноваційної діяльності, інновація, творчий потенціал майбутнього педагога-музиканта.

Постановка проблеми. Гуманістична парадигма мистецької освіти потребує розширення меж професійної діяльності сучасного педагога-музиканта. Сьогодні сфера діяльності фахівця-музиканта значно ширше, ніж це обумовлено вимогами до роботи вчителя музичного мистецтва, як такого, що займається викладанням предмету відповідно набутого фаху. Наразі система педагогічного забезпечення мистецької освіти потребує готовності фахівця в галузі мистецької освіти до професійної діяльності в якості педагога, тобто того, хто професійно здійснює не тільки навчальну, а й науково-творчу та виховну діяльність засобами музичного мистецтва. [12, 5].

Готовність до інноваційної діяльності майбутнього педагога-музиканта представляє собою синтез необхідних і професійно значущих знань, які відображають його професіоналізм, методологічну культуру та накопичений завдяки інноваційному підходу до навчання творчий потенціал. Зауважимо, що проблема формування творчої особистості в силу своєї значущості для основ і перспектив життєдіяльності людини відноситься до загальнолюдських проблем. У широкому філософському сенсі, творчість визначається як процес побудови якісно нової визначеності, як діяльність, що включає елементи новизни, як сфера самовираження суттєвих зусиль особистості. На думку Кічук Н.В., саме творчість виступає сутнісною характеристикою людської життєдіяльності, бо в процесі життя людина багаторазово стикається з проблемами, які має вирішувати виключно сама [6, 2]. Тому проблема творчості виявляється й проблемою становлення і розвитку майбутнього фахівця як суб'єкта професійної діяльності.

Мета статті: визначення специфічних характеристик готовності до інноваційної діяльності майбутнього фахівця в галузі мистецької освіти.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження. Вивчення саме педагогічних аспектів творчої особистості майбутнього педагога (В. І. Андреев, Н. В. Гузій, М. О. Лазарев, В. О. Моляко) засвідчує, що поняття «творча особистість учителя» характеризується:

- усвідомленням значущості творчості у професійній праці на рівні переконання;
- інтелектуальною активністю, що відображена у взаємозв'язку науково-педагогічного стилю й творчого уявлення й виявляються в індивідуальному стилі творчої за характером професійної діяльності.

Творча особистість — це особистість, яка має внутрішні передумови, що забезпечують пошукову активність та дослідницьку поведінку. Отже, особистість можна назвати творчою, якщо вона здатна до актуалізації творчого потенціалу в різних видах життєдіяльності. Творчість є важливою ознакою особистісного розвитку вчителя, а також умовою його самореалізації, самовдосконалення та професійного зростання. Учитель у навчально-виховному процесі творить нову людину і самого себе. Саме тому творчість є однією з найважливіших складових педагогічної майстерності вчителя, її об'єктивною характеристикою. Творчий учитель завжди вирізняється постійним пошуком оптимальних дидактичних, виховних, методичних та інших педагогічних рішень. Він досконало знає предмет, уміло володіє методикою його викладання, вільно орієнтується в спеціальній науково-методичній літературі, успішно реалізує на практиці психолого-педагогічні основи навчання. Розвиток творчої особистості, яка спроможна розв'язувати освітні завдання, виявляти самостійність, ініціативність, економність праці та систематичність дій, здатна творчо мислити, приймати рішення в умовах невизначеності, у нестандартних ситуаціях є однією з найактуальніших проблем, що постає перед педагогічними працівниками.

Підготовка вчителя до творчого пошуку — це неодмінна умова і важливий фактор його успішного здійснення. Вона включає три складові:

- 1) формування професійної мотивації у вчителів до творчої діяльності;
 - 2) оволодіння знаннями про сутність педагогічної творчості і технологію її здійснення методами дослідницької роботи;
 - 3) уміння розробляти експериментальні програми, відслідковувати результати своєї діяльності.
- Характерними рисами творчого вчителя, на думку В.Рибалки, є:

- потреба у самоорганізації;
- здатність до вивчення всієї необхідної інформації з проблеми, що вирішується, та мобілізація своїх можливостей з метою здійснення розпочатої справи;
- здатність до попереднього планування своїх вчинків та дій при підготовці до занять, ділових зустрічей тощо;
- здатність до проявів волі та характеру, до мобілізації внутрішніх ресурсів у ході виконання роботи, що потребує часу та додаткових зусиль;
- здатність до вмілого прояву своїх бажань, почуттів, емоцій та вміння стримувати їх [13, с.47].

Готовність педагога до творчості сучасні автори все частіше називають «креативністю». Ця готовність є першим етапом педагогічної творчості, коли діяльність педагога спрямована на пошук способів, що забезпечують максимальну реалізацію пізнавального (освітнього), виховного і розвивального потенціалу уроку [5].

Творчий потенціал будь-якої людини, зокрема і вчителя, характеризується низкою особливостей особистості, які називають ознаками творчої людини. При цьому автори [7] пропонують різні групи таких ознак.

Узагальнивши зазначені ознаки, класифікуємо їх таким чином:

- здатність особистості визначати і формулювати суперечності, ставити під сумнів те, що на перший погляд здається очевидним, уникати поверхневих формулювань;
- уміння усвідомити проблему і в той же час абстрагуватись від реальності, побачити перспективу;
- здатність відмовитись від наслідування авторитетів;
- уміння побачити відомий об'єкт у новому контексті;
- готовність відмовитися від алгоритмічних дій відійти від звичної життєвої рівноваги задля альтернативного пошуку.

Варто, виокремити також групу особливостей психіки та емоційно-вольової сфери творчої особистості, а саме:

- легкість асоціювання, лабільність психіки (здатність до швидкого та вільного переключення думок, здатність викликати у свідомості образи і комбінувати їх);
- здатність до оцінних думок, критичність мислення, інтуїтивність (уміння вибрати одну з багатьох альтернатив до її перевірки, здатність до перенесення рішень);
- готовність пам'яті (оволодіння достатньо великим об'ємом систематизованих знань, упорядкованість і динамічність знань) і здатність до згортання операції, узагальнення та відкидання другорядного.

Деякі дослідники вважають творчою ту особистість, визначальною характеристикою якої є креативність як здатність перетворювати діяльність на творчий процес. Так, В.О. Моляко виокреслює сім ознак креативності [8]: оригінальність, евристичність, фантазія, активність, сконцентрованість, чіткість, чутливість.

Готовність до інноваційної педагогічної діяльності – особливий особистісний стан, який передбачає наявність у педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості і рефлексії.

Отже, поняття «інновація» має латинське походження і в перекладі означає оновлення, зміну, введення нового. У педагогічній інтерпретації - інновація означає нововведення, що поліпшує хід і результати навчально-виховного процесу [1, с.50-56]. Використання цього поняття відомо з XIX століття в техніці, при введенні деяких елементів однієї галузі в іншу.

Інновацією в освіті позначають процес створення, поширення й використання нових засобів (нововведень) для розв'язання тих педагогічних проблем, які досі розв'язувались по-іншому. Акцентуємо увагу на тому, що визначення цього поняття не є єдиним. У науково-педагогічній літературі освітні інновації визначають як «результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем»[9,87]; «актуальні, значущі й системні новоутворення, які виникають на основі різноманітних ініціатив і нововведень, що стають перспективними для еволюції освіти і позитивно впливають на її розвиток»[4,21]; «продукти інноваційної освітньої діяльності, які характеризуються процесами створення, розповсюдження та використання нового засобу (новизни, нововведення) в галузі педагогіки та наукових досліджень»[11,497] та інші.

У педагогічній інтерпретації інновація означає нововведення, що поліпшує хід і результати навчально-виховного процесу. Розглянувши позиції опрацьованих нами авторів щодо ключових для нашого дослідження понять, дефінітивний аналіз поняття «інноваційно-педагогічна технологія» дав змогу трактувати його як цілеспрямоване, систематичне й послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний навчально-виховний процес від визначення його мети до очікуваних результатів. Основу і зміст інноваційних освітніх процесів становить інноваційна діяльність, сутність якої полягає в оновленні педагогічного процесу, внесенні новоутворень у традиційну систему. Прагнення постійно оптимізувати навчально-виховний процес

зумовило появу нових і вдосконалення використовуваних раніше педагогічних технологій різних рівнів і різної цільової спрямованості.

Як зазначає О. Бартків, професійна готовність майбутнього педагога-музиканта є закономірним результатом спеціальної підготовки, освіти та самоосвіти, самовизначення, виховання і самовиховання. Це - психічний, активно-дієвий стан особистості, складна її якість, система інтегрованих властивостей. Однією із таких властивостей, що зумовлює професіоналізм майбутнього педагога-музиканта є готовність до інноваційної діяльності [2, 1].

Готовність педагога до інноваційної діяльності визначають за такими показниками:

- 1) усвідомлення потреби запровадження педагогічних інновацій у власній педагогічній практиці;
- 2) інформованість про новітні педагогічні технології, знання новаторських методик роботи;
- 3) зорієнтованість на створення власних творчих завдань, методик, налаштованість на експериментальну діяльність;
- 4) готовність до подолання труднощів, пов'язаних зі змістом та організацією інноваційної діяльності;
- 5) володіння практичними навичками освоєння педагогічних інновацій та розроблення нових.

Ці показники виявляють себе не ізольовано, а в різноманітних поєднаннях і взаємозв'язках. Зокрема, потреба у нововведеннях активізує інтерес до найсвіжіших знань у конкретній галузі, а успішність власної педагогічної інноваційної діяльності допомагає долати труднощі, шукати нові способи діяльності, відстоювати новаторські підходи у взаємодії з тими, хто їх не сприймає.

На основі співвідношення і міри вияву цих показників виокремлюють інтуїтивний, репродуктивний, пошуковий, творчий (продуктивний) рівні сформованості готовності до педагогічних інновацій й, зокрема в галузі музичної освіти і виховання.

Інтуїтивний рівень сформованості готовності до інноваційної діяльності характеризується, ставленням до інноваційної проблематики як до альтернативи традиційній практиці. Основою такого ставлення є емоційна, інтуїтивна налаштованість на сприйняття нового тому, що воно нове, а не глибокі теоретичні знання особливостей інноваційної ідеї чи аналіз педагогічної практики, яка на цій ідеї базується. Педагогічна рефлексія у них не сформована.

Репродуктивний рівень сформованості готовності до інноваційної діяльності визначається обізнаністю з теоретичними засадами, змістом, конкретними методиками педагогів-новаторів, бажанням застосовувати елементи цих систем у власній педагогічній діяльності. Однак використання інновацій у їх педагогічній практиці є спорадичним (невпорядкованим), ситуативним. Педагогічна рефлексія у них виражена недостатньо.

Пошуковий рівень сформованості готовності до інноваційної діяльності характеризується спробами працювати по-новому, втілюючи у власній діяльності інноваційні технології та методики музично-педагогічної роботи, бажанням йти на експеримент, не приховувати ні своїх успіхів, ні помилок, публічно обговорювати й осмислювати музично-педагогічні інновації.

Творчий рівень сформованості готовності до інноваційної діяльності відрізняється творчим ставленням до інноваційної діяльності, широкими й змістовними знаннями про нові наукові та новаторські підходи до навчання й виховання в галузі мистецької освіти, володінням новітніми технологіями створення власних. Реалізація творчого потенціалу в інноваційному процесі є найважливішим орієнтиром діяльності.

Готовність до інноваційної діяльності майбутнього педагога-музиканта формується не сама по собі, не у віртуальних розмірковуваннях, а під час педагогічної практики, акумулюючи все накопичене на попередньому етапі, сягаючи завдяки цьому значно вищого рівня. Це означає, що кожен попередній рівень такої готовності є передумовою формування нових. Інноваційна діяльність, через свою надзвичайну складність, потребує особливої уваги до особистісного фактора під час підготовки до неї майбутнього фахівця. Так В. Сластьонін і Л. Подимова [14] слушно зазначають, що поєднання особистісного та діяльнісного аспектів є виключно важливим, оскільки в такий спосіб досягається необхідна цілісність образу вчителя-новатора. Особистісний підхід - базова ціннісна орієнтація педагога, що визначає його позицію у взаємодії з кожною дитиною й колективом.

Головним принципом особистісно зорієнтованої педагогіки, на якому будується її система теоретичних знань і практичних умінь, є гуманістична спрямованість. У контексті особистісно-діяльнісного підходу готовність майбутнього педагога-музиканта до інноваційної професійної діяльності визначається науковцями як єдність її структурних і функціональних компонентів у взаємозалежності та взаємозв'язку. Звернення до компетентнісного підходу зумовлено тим, що саме компетентність є найважливішим показником професіоналізму, готовності людини до тієї чи іншої діяльності. Безперечно переваги компетентнісного підходу вже визнано в освітніх системах економічно розвинутих країн через той факт, що саме наявність компетентностей дає можливість особистості, зокрема майбутнього фахівця-музиканта, практично оперувати здобутими знаннями, застосовувати їх упродовж життя та професійної діяльності [10]. Підготовлений до інноваційної професійної діяльності педагог-музикант має такі професійні й особистісні якості:

- усвідомлення смислу і цілей музично-педагогічної освіти і виховання у контексті актуальних педагогічних проблем сьогодення;
- осмислена, зріла педагогічна позиція;
- уміння по-новому формулювати освітні цілі з фаху, певної методики, досягати і оптимально переосмислювати їх під час навчання;
- здатність вибудувати цілісну освітньо-виховну програму, яка враховувала б індивідуальний підхід до кожного, освітні стандарти, нові музично-педагогічні орієнтири;
- співвіднесення сучасної реальності з вимогами особистісно-орієнтованої освіти, коригування освітнього процесу за критеріями інноваційної діяльності;
- здатність бачити індивідуальні здібності учнів і навчати відповідно до їх особливостей;
- уміння продуктивно, нестандартно організувати навчання й виховання, тобто забезпечити творення дітьми своїх результатів і, використовуючи інноваційні технології, стимулювати їх розвиток;
- володіння технологіями, формами і методами інноваційного навчання, яке передбачає уміння на основі особистого досвіду і мотивів вихованців бути співтворцем мети їх діяльності, зацікавленим і компетентним консультантом і помічником у співвіднесенні мети з результатом, використанні доступних для дітей форм рефлексії та самооцінки;
- здатність бачити, адекватно оцінювати, стимулювати відкриття та форми культурного самовираження вихованців;
- уміння аналізувати зміни в освітній діяльності, розвитку особистісних якостей вихованців;
- здатність до особистісного творчого розвитку, рефлексивної діяльності, усвідомлення значущості, актуальності власних інноваційних пошуків і відкриттів.

Висновок. Таким чином, в процесі вивчення проблеми формування готовності майбутнього педагога-музиканта до інноваційної діяльності ми розглянули основні етапи розвитку та становлення творчого потенціалу та визначили основні вимоги та межі розширення готовності майбутнього педагога-музиканта до інноваційної діяльності. Готовність педагога-музиканта до інноваційної діяльності можна визначити як сукупність діяльнісних та особистісних характеристик фахівця, що забезпечує ефективне виконання ним професійно-творчих завдань, що є мірою й основним критерієм його відповідності професійної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Архангельський П. В. Проектная система организации работ в трудовой школе / П. В. Архангельский // На путях к новой школе. – 1989. – №2. – С. 50–56.
2. Бартків О. Проблема підготовки сучасного вчителя: Збірник наукових праць УДПУ ім. Павла Тичини / Ред. кол.: Побірченко Н.С. (гол. ред.) та інші. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2010. – Випуск I. – 271с.
3. Гильбух Ю.З. Розумово обдарована дитина: Психологія, діагностика, педагогіка: Пер. з рос. – К.: Віпол, 1993. – 75 с.
4. Єрмаков І.Г. Нова школа нової України на зламі століть // Психологія і педагогіка життєтворчості. – К.: ІЗМН, 1996. – С.21.
5. Капінус Н. Готовність учителів до педагогічної творчості [Електронний ресурс] / Н. Капінус. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/theory/1936/>
6. Кічук Н.В. «Проблеми інноваційно-орієнтованої підготовки фахівця в сучасній вищій школі» / ПЕДАГОГІЧНІ ВИДАННЯ / е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку» / Поточні номери журналу та їх автори / Випуск №3 [2010].
7. Кульчицька О.І. Дивергентне мислення як умова розвитку творчості дітей молодшого шкільного віку // Обдарована дитина. – № 1. – 1999. – С.2-6
8. Моляко В.О. Психологічне дослідження проблем функціонування стратегій творчої діяльності, творчої обдарованості та психологічної грамотності // Актуальні проблеми психології: Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. акад. С.Д. Максименка. – К.: Нора-Друк, 2001. – Випуск 21. – 296с.
9. Педагогічний словник / За ред. Л.Даниленко. – К.: Логос, 2001. – 185с.
10. Петриченко Л.О. Теоретико-методологічні засади формування інноваційної компетентності майбутніх учителів початкової школи [Електронний ресурс] / Л.О. Петриченко. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/343/84/>
11. Профессиональная педагогика: Учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям. – М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 1997. – С.497.
12. Растригіна А.М., Живицький В.Г. Підготовка майбутнього педагога-музиканта до професійної кар'єри: до постановки проблеми // Наукові записки. – Випуск 112. Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2012. – с 18 - 23.
13. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості: навч. посібник / В.В.Рибалка. - К.: ІЗМН, 1996. - 236 с.
14. Сластєнін В.А., Подымова Л.С. Педагогика: инновационная деятельность / В.А. Сластєнін, Л.С. Подымова. - М. ИЧП "Издательство Магистр", 1997. - 308 с.

ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА МОЛОДІ

Григорій ДЕЛЮРМАН

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО САМОВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ

(магістрант факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент В.В. Шерета

Актуальність дослідження. На сучасному етапі досить гостро постає проблема здоров'я нації. Значного занепокоєння викликає стан здоров'я школярів, в тому числі й сільських. Дослідженнями ряду вчених встановлені певні особливості фізичного та рухового розвитку сільських школярів. Проте проблема визначення рівня мотивації до занять фізичними вправами в учнів сільських шкіл практично не висвітлені науковцями. Дослідження проблеми формування позитивної мотивації до занять фізичними вправами допоможе розробити навчальні програми, які враховували б певну стратегію оптимізації рухової активності сільських школярів.

В. Пустовалов [6], Т. Круцевич [2] вважають, що однією з основних соціально-педагогічних проблем, від вирішення якої багато в чому залежить не лише здоров'я і благополуччя конкретної людини, але й суспільства в цілому, є формування в дітей та підлітків навичок здорового, фізично активного способу життя.

Виникненню в учнів стійкого інтересу до фізично активного способу життя, на думку вчених [4, 6, 7], сприяють належним чином організовані уроки фізичної культури, різноманітні фізкультурно-оздоровчі заходи, які проводяться в школі, а також залучення школярів до самостійної організації та проведення фізкультурно-оздоровчих заходів у режимі навчального дня.

Спеціальні спостереження показали, що багато школярів із-за слабкої фізичної підготовленості не засвоюють в повному обсязі державні програми. Для того, щоб уникнути такого негативного явища, потрібен новий методичний підхід до організації та проведення фізичного виховання школярів.

Вивчення досвіду роботи і здобуті результати теоретичного аналізу означеної проблеми дозволили дійти висновку, що недостатньо дослідженні такі її аспекти, як: процес управління системою фізичного самовиховання підлітків у позаурочний час, методика організації самостійних занять фізичними вправами, як передумови фізичного самовиховання, специфіка педагогічного управління процесі становлення самовиховання і виявлення сукупності педагогічних умов, що підвищують результативність самовдосконалення підлітків засобами фізичної культури.

Таким чином, актуальність і недостатня розробленість проблеми формування фізичної культури учнів підліткового віку зумовили вибір нами теми магістерської роботи «Організаційно-педагогічні умови оптимізації фізичного самовиховання молодших підлітків сільської школи».

Об'єкт дослідження: оптимізація процесу формування фізичної культури молодших підлітків сільської школи.

Предметом дослідження є система самостійних занять фізичними вправами з фізичного самовиховання молодших підлітків сільської школи.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування, розробка та експериментальна перевірка педагогічної ефективності системи фізичного самовиховання учнів підліткового віку у самостійних заняттях фізичною культурою.

Гіпотеза дослідження. Передбачалось, що розроблена методика фізичного самовиховання молодших підлітків у різних формах самостійних занять, побудована на принципі системного підходу з випереджаючою фізичною підготовкою, буде створювати передумови ефективного засвоєння шкільної програми, виховувати звичку постійно турбуватися за своє здоров'я та фізичне самовдосконалення.

Для досягнення поставленої мети і перевірки висунутої гіпотези ми поставили такі завдання:

1. Вивчити практичний досвід організації і методики самостійних занять як передумови фізичного самовиховання підлітків.
2. Дослідження мотиваційно-організаційного етапу у підготовці підлітків до самостійних занять фізичною культурою.
3. Розробити зміст та методику організації системи фізичного самовиховання молодших підлітків та перевірити її педагогічну ефективність.

Експериментальна база та організація дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі Трепівської ЗОШ I-III ступенів Знам'янського р-ну Кіровоградської області.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що нами розроблена система фізичного самовиховання учнів підліткового віку в процесі самостійних занять фізичною культурою, дістали подальшого розвитку форми фізичного самовиховання у позаурочний час.

Теоретичне значення дослідження полягає у виявленні та теоретичному обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов, за яких успішно реалізується система фізичного самовиховання та критеріїв оцінювання рівня самовдосконалення молодшого підлітка.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що нами розроблено і впроваджено в практичну діяльність загальноосвітніх шкіл система методики фізичного самовиховання учнів підліткового віку у різних формах самостійних занять фізичною культурою.

Предметом дослідження багатьох авторів [1, 3, 4, 5] є вивчення фізичного розвитку школярів. Недостатньо інформації є стосовно фізичного здоров'я, рівня фізичного розвитку і фізичної підготовленості дітей 11-12 років, що проживають у сільській місцевості [4, 7]. Саме тому це обрано темою нашого дослідження. Вивчити фізичний розвиток дітей 11-12 років і теоретично обґрунтувати ефективність організаційно-педагогічних умов для зміцнення здоров'я та фізичної підготовленості сільських школярів.

Фізичне виховання в сільській школі має свої специфічні особливості в порівнянні із міською школою. Ці особливості обумовлені слабким розвитком сфери додаткової освіти в задоволенні фізкультурних інтересів і вимог учнів. Невелика кількість учнів сільської школи перешкоджає проведенні повноцінного спортивного відбору, а інколи і змагальної діяльності в цілому. У багатьох сільських школах не організована оздоровча робота, а також не проводиться моніторинг фізичного стану учнів, не має чіткої системи в організації самостійних занять.

Аналіз науково-методичної літератури свідчить, що принципи фізичного виховання підростаючого покоління мають базуватися на морфологічних, біомеханічних, фізіологічних та інших закономірностях розвитку організму людини. Нормування основних якостей і навичок у процесі фізичного виховання може бути успішним тільки при індивідуальному підході, який недостатньо використовується у сільській школі [3].

Індивідуальний розвиток організму відбувається при організованих засадах зовнішнього середовища і соціальних факторів, що сприяють розвитку генетичної програми, які навіть за сприятливих генетичних задатках у дитини можуть не реалізуватися наявні рухові задатки, якщо не буде вчасно використано їх стимулювання. Швидкість освоєння нових рухових дій залежить не тільки від майстерності вчителя і старанності дитини, але і від того, наскільки зрілою є його морфологічна база [2].

Дослідження показало, що віковий період 11-12 років характеризується бурхливим розвитком фізичних якостей, координаційних здібностей і є надзвичайно сприятливим для цілеспрямованого заняття різними видами спорту. У цей час нейроендокринні перебудови в організмі дають можливість розглядати спортивну діяльність як додатковий подразник, який може, однак, як поліпшити, так і погіршити природний перебіг біологічних процесів.

Основою змісту занять у сільській школі повинна бути така система, яка надає видимий тренувальний ефект, що спрямована на підвищення функціональних можливостей організму. Оптимальний обсяг рухової активності при адекватно великій величині фізичних навантажень приводить до помітного поліпшення фізичного розвитку, істотного вдосконалення органів і систем організму, що росте.

Таким чином, правильне вирішення питань організації та методики проведення занять у сільській школі, вибір засобів, нормування фізичних навантажень можливі за умови суворого обліку вікових і індивідуальних фізіологічних особливостей, характерних для певних етапів розвитку дітей шкільного віку.

Ефективність підготовки підлітків до самостійних занять фізичною культурою як умова фізичного самовдосконалення забезпечується педагогічно обґрунтованою технологією реалізації цього процесу, основу якого становлять організаційна структура системи самостійних занять фізичними вправами, яка включає: мотиваційно-організований, когнітивний, процесуально-діяльнісний і контроль-коректуючий етапи.

Враховуючи, що підлітковий вік є початком інтенсивного формування самосвідомості та самооцінки, в учнів з'являється підвищений інтерес до самих себе. Експериментальна програма самостійних занять передбачає побудову навчального процесу таким чином, щоб кожен учень мав можливість розкрити свої індивідуальні можливості.

Самостійні заняття фізичною культурою необхідно розглядати як ланку в педагогічній системі розвитку школяра. Вони, як і уроки фізкультури, позакласні заходи, характеризуються чіткою постановкою мети, забезпеченням навчальною інформацією, матеріальною базою та інвентарем, консультаціями педагогів. Основним завданням освіти є розвиток і саморозвиток людини як особистості в процесі її навчання.

Організувати фізичне самовиховання підлітків – це значить перебудувати навчально-виховний процес, спрямований: а) на зміну активної позиції до занять фізичною культурою; б) на розширення орієнтації у фізкультурно-спортивній діяльності; в) творче перетворення себе й своєї рухової активності (ігри, змагання, поход та ін.) і всього, що пов'язане з нею; г) на самоуправління й саморегуляцію поведінки.

Самостійність занять фізичною культурою вимагає від підлітків:

- цілеспрямованості (стати сильнішим, швидшим, витривалішим та ін.);
- самосвідомості (тільки регулярно займаючись, можна чогось досягти);
- самоаналізу (якщо не збільшуються результати в бігові, стрибках, підтягуванні, то змінюється спосіб виконання вправи);
- самодисципліни (зробити заняття звичкою, починаючи з ранкової гімнастики).

Провідна роль учителя у складному процесі фізичного самовиховання молодших підлітків (10–13 років) очевидна. По-перше, вольові якості дітей розвинені слабо, а по-друге, організовуючи нову діяльність (самостійні заняття), учитель включає дітей в нові партнерські стосунки. Для того, щоб самостійні заняття фізичною культурою стали основою фізичного самовиховання, від учителя вимагається певна послідовність його дій. По-перше, мотивуючи проведення самостійних занять на колективному чи індивідуальному рівні, необхідно пов'язати мету підлітка з вольовими зусиллями регулярного виконання фізичних вправ. По-друге, розкриваючи значення самостійних занять, показати взаємозв'язок розвитку фізичних якостей з сьогоденними бажаннями підлітків (попасти у футбольну, волейбольну команду, отримати високий бал на уроці та ін.). По-третє, формуючи творче ставлення до процесу самостійних занять фізичними вправами, не зупинятися на досягнутому (покращанням поточних оцінок з фізкультури), а добиватися нових результатів (покращити рекорд класу з підтягування та ін.), ускладнюючи або збільшуючи самотренування. По-четверте, аналізуючи (разом з підлітком) результати самостійних занять, визначити переваги й недоліки, що привчає підлітків до самоаналізу, самооцінки своєї діяльності.

Таким чином, залучення до самостійних занять підлітків слід розглядати як підготовку до самовиховання, спрямовану не тільки на покращення фізичних якостей, навичок і умінь, але й на формування потреби у фізичній культурі.

Розробка оптимізованої моделі самостійних занять фізичними вправами здійснювалась в суворій відповідності з віковими особливостями хлопчиків 11–12 років з урахуванням специфіки навчання в сільській школі. В якості оперативної досліджуваної одиниці (циклу навчання) нами був прийнятий учбовий рік. Такий вибір був здійснений тому, що наряду з рішенням особистих задач надавалася можливість в подальшому прогнозувати основні положення моделі на наступні періоди навчання. Розроблена модель “замкненого” річного циклу можна з успіхом “вписати” в цілісну систему фізичного виховання на весь період навчання, створюючи тим самим умови наслідування окремих періодів фізичного виховання школярів та дотримання принципу ритмічності, який забезпечує найвищий ефект в розвитку рухових здібностей.

Структура річного циклу самостійних занять включала осінній, зимовий, весняний та літні періоди року, оскільки в умовах сільської школи саме ці періоди визначали можливість використання тих чи інших фізичних вправ з огляду відсутності досконалої спортивної бази. Крім того, специфіка самостійних занять фізичними вправами в загальній структурі річного циклу детермінується змістом й спрямованістю учбового матеріалу кожної чверті по принципу випереджаючої фізичної підготовки, а також необхідністю закріплення набутих на навчальних заняттях рухових навичок та вмінь.

При плануванні в річному циклі змісту самостійних занять фізичними вправами нами виділено п'ять етапів: впрацьовування, базовий, комплексного тренування, підсумковий, оздоровчий.

Етапність підготовки дозволила визначити загальну спрямованість тренувального процесу та порядок почергового акцентованого використання окремих засобів фізичного виховання. Це здійснювалося в інтересах досягнення високого рівня загальної фізичної підготовленості учнів.

Таким чином, організаційно-технологічна карта охопила всю дидактичну структуру процесу самостійних занять фізичними вправами. Тривалість та структура окремих самостійних занять (див. табл. 2.2.3) визначалася задачами кожного етапу, об'єм та інтенсивність м'язового навантаження, щільність заняття виходило з динаміки загальної напруженості тренувального процесу, закладеного в параметрах моделі цілісного річного циклу.

Загальні закономірності в річному циклі можна звести до наступного: на першому етапі у хлопчиків в експериментальній та контрольній групах рівень більшої кількості рухових якостей підвищився. На другому етапі у хлопчиків експериментальної групи результати продовжували збільшуватися, а в контрольній групі спостерігалася стабілізація, а потім зменшення результатів. На третьому етапі в контрольній групі знизилась показники рухових якостей, крім витривалості, а в експериментальній групі відмічено зниження показників швидкості та швидкісно-силових якостей. На четвертому етапі в експериментальній та контрольній групах у хлопчиків спостерігалось виражене підвищення рівня розвитку

рухових якостей. Відмічені закономірності в певному ступеню пов'язані із засвоєнням навчального матеріалу по четвертям року і відображають вплив різних розділів програми на розвиток рухових якостей.

Розроблені нами навчально-тренувальні програми самостійних занять здійснюють позитивний вплив на розвиток рухових якостей хлопчиків.

Отримані дані вказують на позитивний вплив спеціальних навчально-тренувальних програм самостійних занять на організм дітей.

Педагогічний експеримент показав, що самостійна підготовка сільських школярів до виконання нормативних вимог шкільної програми – процес керований. Його ефективність суттєво залежить від характеру та переважної спрямованості розвитку рухових здібностей в рамках річного циклу в тісному взаємозв'язку з розділами навчальної програми на основі випереджаючої фізичної підготовки.

Висновки. 1. Розроблені спеціальні навчально-тренувальні програми для самостійних занять мають тренувальний ефект, що підтверджується: високим рівнем фізичного розвитку та рухової підготовленості; великою кількістю школярів, які виконали нормативні вимоги шкільної програми з хорошими та відмінними результатами; кращим функціональним станом серцево-судинної системи.

2. Самовиховання підлітків базується на міцних теоретико-методичних знаннях, сформованих уміннях і навичках, регулярному виконанні вправ, додержанні методики розвитку необхідних фізичних якостей. Використання в роботі зі школярами широкого діапазону форм, методів і засобів повинно бути спрямоване на підвищення емоційно-вольової, пізнавальної, результативно-рухової сфер з метою переходу дітей до самодіяльних форм занять фізичною культурою.

3. Розроблені спеціальні навчально-тренувальні програми для самостійних занять мають тренувальний ефект, що підтверджується: високим рівнем фізичного розвитку та рухової підготовленості; великою кількістю школярів, які виконали нормативні вимоги шкільної програми з хорошими та відмінними результатами; кращим функціональним станом серцево-судинної системи.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Васьков Ю.В. Система фізичного виховання. 5–9 класи /Ю.В. Васьков. – Харків: Ранок, 2009. – 256 с.
2. Круцевич Т.Ю. Контроль в физическом воспитании детей, подростков и юношей: уч. пособие для студ. высш. уч. завед. физ. культ. и спорта / Т.Ю. Круцевич, М.И. Воробьев. – К.: Олимпийская литература, 2005. – 195 с.
3. Митчик О.П. Індивідуалізація фізичного виховання підлітків у загальноосвітній школі: автореф. канд. наук з фіз. виховання і спорту: спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / О.П. Митчик // Львівський держ. ін.-т фіз. культури. – Львів, 2002. – 19 с.
4. Москаленко Н.В. Теоретико-методичні засади інноваційних технологій в системі фізичного виховання молодших школярів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. наук з фіз. виховання і спорту / Н.В. Москаленко. – К., 2009. – 50 с.
5. Приймак С.Г. Моделювання параметрів фізичної підготовленості підлітків у процесі фізичного виховання: автореф. дис. канд. наук з фіз. вих. і спорту: 24.00.02 / Львівський держ. ін.-т фізичної культури. – Львів, 2003. – 20 с.
6. Пустовалов В.О. Фізична підготовленість учнів середнього шкільного віку з різним рівнем фізичного розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. виховання і спорту / В.О. Пустовалов. – Дніпропетровськ, 2009. – 20 с.
7. Шерета В.В. Самостоятельные занятия физическими упражнениями сельских школьников 11-12 лет (мальчики): автореф. дисс. канд. пед. наук. – М., 1991. – 23 с.

Сергій КІСІЛЬ

РІВЕНЬ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ СТУДЕНТІВ 15-18 РОКІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

(магістрант факультету фізичного виховання)

Науковий керівник: канд. наук з фіз. вих. і спорту, доцент Т.В. Маленюк

Актуальність. Баскетбол – вид спорту і один з популярних засобів фізичного виховання, нині перебуває під пильною увагою багатьох вчених і фахівців [1, 3, 7]. Роботи яких присвячені методиці навчання і удосконалення техніки та тактики гри у баскетбол, а також удосконаленню засобів і методів розвитку спеціальних фізичних якостей баскетболістів.

Водночас, баскетбол є однією з найбільш популярних ігор серед студентської молоді. Причини такої популярності, на думку багатьох дослідників [3, 7, 8], різноманітні.

Ю.Д. Железняк, Ю.М. Портнов [8] вважають, що подібний факт обумовлений високою виховною та оздоровчою цінністю гри. Вони стверджують, що різноманітність рухів у баскетболі сприяє зміцненню нервової системи, рухового апарату, поліпшенню обміну речовин і діяльності всіх систем організму учнів.

Як зазначає Ільнич В.І. [2, 8], баскетбол як засіб фізичного виховання студентської молоді вирішує завдання: зміцнення здоров'я, поліпшення фізичного розвитку, підвищення життєдіяльності організму, підготовки до професійної діяльності. Крім того, на їх думку, баскетбол – засіб загальної фізичної

підготовки, що сприяє удосконаленню сили, швидкості, витривалості, спритності. Різноманітні рухи, характерні для баскетболу: ходьба, біг, зупинки, повороти, стрибки, ловля, кидки і ведення м'яча, сприяють зміцненню нервової системи, рухового апарату, поліпшенню обміну речовин, діяльності всіх систем організму.

Фізичне виховання студентської молоді обумовлено його тісним зв'язком з покращенням рівня фізичної підготовленості, зміцненням здоров'я та фізичним удосконаленням майбутніх високоосвічених фахівців. Проблемі визначення рівня фізичної підготовленості студентської молоді вищих навчальних закладів присвячено чимало наукових праць [1, 5, 6, 7]. Однак, проблема оцінки рівня фізичної підготовленості студентів професійно-технічних навчальних закладів залишається досить актуальною і потребує подальшого дослідження.

Мета роботи – визначити рівень фізичної підготовленості студентів 15-18 років, які тренуються у відділенні баскетболу Кіровоградського професійного ліцею імені Героя Радянського Союзу О.С.Єгорова.

Задачі:

1. Здійснити аналіз наукової та навчально-методичної літератури з питань дослідження.
2. Визначити рівень фізичної підготовленості студентів 15-18 років, що тренуються у відділенні баскетболу Кіровоградського професійного ліцею імені Героя Радянського Союзу О.С. Єгорова.

Методи дослідження:

- 1) аналіз наукової та навчально-методичної літератури;
- 2) педагогічне спостереження;
- 3) педагогічне тестування;
- 4) методи математичної статистики.

Результати власних досліджень. Здійснюючи аналіз наукової та навчально-методичної літератури, ми з'ясували понятійний апарат фізичної підготовленості.

Фізична підготовка – частина спортивної підготовки спортсмена, що спрямована на зміцнення його органів і систем організму, підвищення функціональних можливостей, розвиток фізичних якостей і прояв вольових якостей. Фізична підготовка поділяється на загальну і спеціальну.

Фізична підготовленість – це показник розвитку основних рухових здібностей.

Фізична підготовленість характеризується можливостями функціональних систем організму і рівнем розвитку основних фізичних якостей.

У практиці фізичного виховання фізичну підготовленість поділяють на загальну і спеціальну. Загальна фізична підготовленість пов'язана з рівнем розвитку фізичних якостей, які мають опосередкований вплив на спортивні досягнення і ефективність тренувального процесу у конкретному виді спорту. Тобто загальна фізична підготовленість характеризується рівнем розвитку фізичних якостей, функціональних можливостей та навичок, які необхідні в усіх видах життєдіяльності людини.

Основними засобами загальної фізичної підготовки є фізичні вправи, які здійснюють загальний вплив на організм та особистість в цілому. Так, основними засобами загальної фізичної підготовки у навчально-тренувальному процесі є повільний біг, ходьба, плавання, веслування, рухливі ігри, естафети, спортивні ігри, спортивно-допоміжна гімнастика, вправи з обтяженнями тощо.

Отже, загальна фізична підготовка сприяє покращенню функціональних можливостей організму, тим самим підвищуючи рівень тренуваності, який забезпечує постійне зростання спортивних результатів.

Спеціальна фізична підготовка спрямована на розвиток фізичних якостей, можливостей органів і функціональних систем організму, які безпосередньо визначають досягнення в обраному виді спорту.

Фізична підготовка повинна проводитися упродовж всього багаторічного циклу підготовки спортсменів. У процесі одного великого циклу спортивної підготовки спочатку здійснюється процес загальної фізичної підготовки, потім на його основі проводиться спеціальна фізична підготовка, на базі якої спортсмени досягають високого рівня розвитку фізичних та інших якостей, що мають безпосередній вплив на спортивні досягнення у конкретному виді спорту.

Таким чином, проблема фізичної підготовки студентської молоді займає важливе місце в теорії і практиці фізичної культури та спорту. Над даною проблемою працювали (М.М. Булатова, В.М. Платонов, В.М. Волков, В.Ф. Доленко, Т.Ю. Круцевич, А.С. Куц, Н.В. Решетніков, В.М. Сергієнко, С.І. Присяжнюк тощо) і продовжують працювати спеціалісти галузі фізична культура і спорт. У зв'язку з цим, проблема визначення рівня фізичної підготовленості студентської молоді займає окреме важливе місце у системі фізичного виховання і спорту.

З метою визначення рівня фізичної підготовленості студентів 15 – 18 років, нами було організовано і проведено дослідження на базі Кіровоградського професійного ліцею імені Героя Радянського Союзу О.С. Єгорова. У дослідженні брали участь дванадцять юнаків, віком 15-18 років, які є студентами даного ліцею і тренуються у відділенні баскетболу два рази на тиждень. Тривалість занять півтори години.

Дані студенти, крім навчальних занять з фізичної культури, займалися у відділенні баскетболу. Задачі, які ми вирішували під час навчально-тренувального процесу співпадали з задачами, які пропонує вирішувати Поплавський Л.Ю. [4]:

- оволодіння технікою і тактикою гри;
- забезпечення необхідного рівня розвитку рухових якостей, спроможностей функціональних систем організму гравця;
- виховання необхідних моральних та вольових якостей;
- забезпечення необхідного рівня спеціальної психічної підготовленості;
- набуття теоретичних знань та практичного досвіду, необхідних для успішної тренувальної і змагальної діяльності;
- комплексне вдосконалення та прояв у змагальній діяльності різних сторін підготовленості баскетболіста.

В умовах сьогодення проблема спортивної діяльності у професійно-технічних навчальних закладах освіти стоїть досить гостро. Адже, не всі заклади мають можливість здійснювати спортивну діяльність, цей факт зумовлено соціально-економічними чинниками країни. По-перше, деякі навчальні заклади не мають власної матеріально-технічної бази, по-друге, не існує можливості оплачувати роботу тренера або викладача спортивного відділення. Перераховані чинники призводять до низької конкурентоспроможності спортивної діяльності у професійно-технічній освіті. Крім того, змагання проводиться 1 раз на рік і підготовка команд знаходиться на досить низькому рівні. Участь у змаганнях (з баскетболу) приймають лише 40 – 60 % з усіх професійно-технічних навчальних закладів Кіровоградської області.

Проаналізувавши вище зазначені обставини, нами було прийнято рішення про визначення вихідного рівня фізичної підготовленості студентів 15-18 років, які тренуються у відділенні баскетболу Кіровоградського професійного ліцею імені Героя Радянського Союзу О.С.Єгорова.

У жовтні місяці 2012 року нами було проведено педагогічне тестування. У ході тестування визначено рівень розвитку вибухової сили юних баскетболістів за результатами тестів: стрибок у довжину з місця і стрибок у висоту з місця. Рівень розвитку спритності (прояву координаційних здібностей) було визначено за результатами тесту човниковий біг 10x10 м, а рівень розвитку швидкості – за результатами тесту біг 28 м. Отримані результати були опрацьовані з допомогою методів математичної статистики (табл. 1).

Таблиця 1

Показники фізичної підготовленості студентів 15 – 18 років

№ п/п	Тести	Показники			
		X	σ	m	V
1	Стрибок у довжину з місця, м	224,17	14,41	4,10	6,43
2	Стрибок у висоту з місця, м	36,83	7,19	2,08	19,51
3	Човниковий біг 10x10 м, с	4,97	0,16	0,05	3,29
4	Біг 28 м, с	27,22	1,33	0,38	4,87

За тестом стрибок у довжину з місця студенти показали результати від 200 до 245 см. Фіксувався кращий результат із трьох спроб. Під час виконання стрибку у висоту з місця хлопці показали результати від 26 до 52 см, ми також фіксували кращий результат із трьох спроб. Різниця між показниками була досить суттєвою, майже у два рази мінімальний результат відрізнявся від максимального. Тест човниковий біг 10x10 м студенти склали в парах: найгіршим був показник – 29,57 с, а найкращим – 25,01 с, різниця становила – 4,56 с. Тест біг 28 м виконували студенти з низького старту у парах. Студенти показали мінімальний час 5,27 с, а максимальний – 4,71 с, різниця між показниками – 0,56 с.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці методики навчально-тренувальних занять юних баскетболістів, які тренуються у відділенні баскетболу Кіровоградського професійного ліцею імені Героя Радянського Союзу О.С.Єгорова, з метою підвищити рівень фізичної підготовленості студентів.

Висновки.

1. Проаналізувавши науково-методичну літературу, ми переконалися, що проблема оцінки рівня фізичної підготовленості студентів професійно-технічних навчальних закладів залишається досить актуальною. Тому ми зробили перший крок до її вирішення, провівши педагогічне тестування, з метою визначення вихідного рівня фізичної підготовленості студентів 15-18 років.

2. Результати тестування показали, що різниця між мінімальними і максимальними показниками є досить суттєвою, особливо за тестами, які характеризують вибухову силу. Цей факт, зайвий раз підкреслює необхідність розробки власної методики навчально-тренувальних занять з баскетболу. Тому під час розробки і впровадження у практику власної методики, ми плануємо приділити значну увагу підвищенню рівня фізичної підготовленості студентів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Защук С. Г. Баскетбол в физическом воспитании студентов нефизкультурных вузов / С.Г. Защук, Т.В. Ивчатова // Проблемы физического воспитания и спорта. – 2010. – №5. – С. 69 – 72.
2. Ильинич В.И. Студенческий спорт [пособ. для студ. высш. учеб. зав.] / В.И. Ильинич. – М.: Политех, 1995. – 179 с.
3. Маленюк Т.В. Оцінка фізичної підготовленості студентів (18-19 років) факультету фізичного виховання / Т.В. Маленюк // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки / уклад. А.В. Цьось, С.П. Козібрацький. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – №4 (20). – С. 87 – 90.
4. Поплавський Л.Ю. Баскетбол /Л.Ю. Поплавський. – К.: Олімпійська Література, 2004. – 102 с.
5. Попрошаев А.В. Преимущества секционной формы организации учебного процесса по дисциплине «Физическое воспитание» / А.В. Попрошаев, В.С. Мунтян // Физическое воспитание студентов. – Х.: ХОВНОКУ-ХДАДМ, 2011. – №4. – С. 67 – 71.
6. Присяжнюк С.І. Фізичне виховання. Теоретичний розділ: навч. посіб. / С.І. Присяжнюк, В.П. Краснов, М.О. Третьяков, Р.Т. Раєвський. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 192 с.
7. Теория и методика физического воспитания. Методика физического воспитания различных групп населения / под ред. Т.Ю. Круцевич. – К.: Олимпийская литература, 2003. – 391 с.
8. Физическая культура студента: учебник / под. ред. В.И. Ильинича. – М.: Гардарики, 2000. – 448 с.

Ілля КОЛЕВАТОВ

ПРОПЕДЕВТИЧНА ПІДГОТОВКА РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ ДО ОВОЛОДІННЯ ГІМНАСТИЧНИМИ ВПРАВАМИ

(магістрант факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – канд. пед. наук, професор А.Й.Григор'єв

Постановка проблеми: Пріоритетність гуманізації як стрижневого напрямку подальшого реформування шкільного навчання обумовлюється зростанням кількості дітей з обмеженими фізичними можливостями не лише в Україні, а й у всьому світі. Загалом це є об'єктивною тенденцією цілого комплексу освітніх проблем. Так, згідно статистичних даних в Україні кількість дітей молодшого шкільного віку з вадами фізичного та психічного розвитку становить майже 24 тис., тоді як ще десять років тому таких дітей налічувалося приблизно 10 тис.

Особливої уваги на сучасному етапі розвитку нашого суспільства потребує робота з дітьми, які мають певні відхилення у стані здоров'я і в зв'язку з цим навчаються у спеціальних закладах. Така ситуація вимагає від науковців та педагогічних працівників особливого ставлення до учнів у школі і потребує пошуків подальших шляхів більш досконалої їх соціальної адаптації.

Відмічають, що різні засоби фізичного виховання специфічно впливають на функціональний стан організму [5]. І хоча до цього часу немає достатньо чітких указівок щодо особливостей їх впливу на вищу нервову діяльність школярів із порушеннями розумового розвитку, можна передбачити, що цей вплив не обмежується лише руховою сферою, а й торкається психічних процесів.

Перспективним напрямком в роботі з дітьми олігофренами є використання гімнастичних вправ для вирішення проблем корекції порушених функцій, покращенню загального фізичного стану та адаптації до подальшої життєдіяльності [6].

Суттєва роль у формуванні цілісної структури особистості дитини належить фізичній культурі. Забезпечуючи розвиток рухової функції дітей, зміцнюючи їх, вона сприяє інтелектуальному розвитку, корекції розумових вад, недоліків моторики, професійному навчанню і є основою соціально трудової адаптації. Ця сторона впливу засобів фізичного виховання на організм розумово відсталих осіб достатньо відома [2].

Організація дослідження: Базою дослідження стали спеціальні школи для розумово відсталих дітей №1 та №2 м. Кіровограда. В діагностичному дослідженні взяли участь 140 дітей молодшого та середнього шкільного віку спеціальних шкіл та 150 масових, середніх шкіл №16 та №32.

Вся експериментальна робота дослідження складалася з двох значних періодів:

- першого діагностичного періоду, який полягав у виявленні фізичних можливостей розумово відсталих дітей, порівняння їх з нормою, визначення показників, які підлягали корекції у процесі опанування експериментальної моделі;

- другого, який являв собою сам процес навчально - продуктивної експериментальної діяльності по засвоєнню необхідних елементів рухливих та гімнастичних вправ за програмою спеціальної школи з фізичного виховання.

Вибір змісту завдань експериментальної роботи був тісно пов'язаний з визначенням сучасних методичних систем дослідження, які побудовані на візуалізації, тобто образному баченні навчального матеріалу з метою полегшення його засвоєння учнями. На думку спеціалістів, вони абсолютно безпечні з погляду психології і фізіології, а результативність їх дуже висока. Переважно, це релаксаційно-активні методи.

В процесі дослідження нами були використані елементи двох відомих технологій: одна з них – теорія поетапного формування дій, яка передбачає міцність, гнучкість і творчий переніс на роботу у нових умовах сформованого уміння. Дана теорія повністю відповідає тематиці нашої роботи, в якій основне місце належить пропедевтичній підготовці розумово відсталих учнів молодшого та середнього шкільного віку до оволодіння гімнастичними вправами. Друга – це застосування наочного методу, який забезпечував ефективне формування вмінь завдяки дії подразників на певні канали сприймання. Дитина мала побачити, почути, відчути, щось зробити і таким чином у комфортному для неї режимі в процесі виконання експериментальних завдань засвоїти нову інформацію.

Формуючий експеримент було розпочато на базі Кіровоградської спеціальної загальноосвітньої школи для розумово відсталих дітей №1 у 2012 році. За показниками діагностичного дослідження було сформовано експериментальну групу – учні школи №1 у кількості 22 особи та контрольну групу - учні школи №2 у кількості 22 особи. З метою чистоти експерименту в групах була однакова кількість хлопчиків та дівчат, які мали приблизно однакові показники фізичного розвитку та фізичної підготовленості.

Експериментальна робота складалася з трьох послідовних етапів:

Перший етап (2012 рік, вересень – жовтень) проводився до початку вивчення гімнастичних вправ і був підготовчим періодом до їх опанування. Його зміст полягав у вивченні комплексів спеціальних вправ, які спрямовували розумово відсталих дітей до оволодіння гімнастичними вправами і в той же час здійснювали оздоровчо - фізичний і корекційний вплив. Цим етапом охоплювалися учні 3 класів.

Другий етап (2012 рік, листопад - грудень) полягав у вивченні самих гімнастичних вправ, запровадження їх у всі форми навчальної і позанавчальної діяльності учнів спеціальної школи. Його основу склали стилізовані гімнастичні рухи, а також базові комплекси гімнастичних рухів, детермінованих у різних регіонах України. Цим етапом охоплювалися учні 4 класів.

Третій етап (2013 рік, січень - лютий) передбачав поступовий перехід до опанування гімнастичним вправам.

Учасники експериментальної групи займалися фізичною культурою на уроках за розробленою нами методикою, яка передбачала:

а) теоретичну підготовку і практичне використання гімнастичних вправ у корекційно-реабілітаційній роботі по покращенню фізичних здібностей розумово відсталих молодших школярів;

б) розробку моделі уроку фізичного виховання з використанням спеціальних гімнастичних рухів як підготовчого періоду до оволодіння спортивною гімнастикою за програмою спеціальної загальноосвітньої школи;

Контрольна група учнів брала участь у всіх фізкультурно-масових заходах відповідно до програмових вимог з фізичного виховання спеціальної школи для розумово відсталих дітей.

У дослідженні також використовувались такі різновиди гімнастики як:

1). Ранкова гігієнічна гімнастика, або так звана “зарядка”, є дієвим засобом фізичного виховання школярів. Наукові дослідження багатьох авторів свідчать про те, що систематичне виконання спеціального комплексу фізичних вправ після сну позитивно впливає на стан здоров'я і фізичний розвиток дітей. Під впливом “зарядки” покращується кровообіг, зміцнюється нервова, дихальна, серцево-судинна системи, покращується діяльність органів травлення, стимулюється діяльність кори головного мозку, зміцнюється опорно-руховий апарат, розвиваються фізичні якості і сила волі, наполегливість, терпіння, підвищується працездатність.

2). Дихальна гімнастика - потрібна для кращого розвитку легенів. Ці вправи дитина повинна виконувати вранці та серед дня. В літній час заняття краще проводити на повітрі. Їх також використовують після ранкової гімнастики та після гімнастики пробудження (денний сон), для встановлення дихання.

3). Оздоровча гімнастика - це метод лікування, що полягає в застосуванні фізичних вправ і природних чинників природи до людини з лікувально-профілактичними цілями. В основі цього методу лежить використання основної біологічної функції організму - руху.

4). Прогімнастика, тобто гімнастика до занять проводиться щодня перед початком уроків з оздоровчою і виховною метою. Вона сприяє регуляції нервової системи, підвищенню розумової працездатності учнів, активізує їхню увагу (для швидкого налаштування на продуктивну навчальну діяльність), покращує кровообіг крупних м'язових груп тулуба, що особливо важливо, якщо брати до уваги довготривалі статичні

зауваження протягом навчального дня. Такі вправи позитивно впливають на весь організм, сприяють формуванню правильної постави, виховують звичку до систематичних занять фізичними вправами.

Таблиця 1

Рівень показників фізичної підготовленості розумово відсталих школярів 5 класів після III етапу експерименту

Досліджувана якість	Одиниці вимірювання	Групи			P
		Експерим. n = 22	Контрол. n = 22	Різниця показн.	
Сила правої кисті	кг	12,8±0,28 σ 1,32	11,9±0,34 σ 1,6	+0,9	p < 0,001
Станова сила	кг	29,9±0,55 σ 2,59	29,4±0,37 σ 1,76	+0,5	p > 0,5
Метання набивного м'яча (1кг)	см	218,9±1,56 σ 7,35	195,1±2,06 σ 9,68	+23,8	p < 0,001
Стрибок у довжину з місця	см	133,6±1,65 σ 7,77	126,8±1,49 σ 6,99	+6,8	p < 0,001
Біг 60% інтенсивністю	с	52,5±0,41 σ 1,96	49,4±0,70 σ 3,31	+3,1	p < 0,001
5-секундний біг на місці	с	17,7±0,32 σ 1,50	15,9±0,48 σ 2,27	+1,8	p < 0,001
Проходження по обмеженій поверхні	с	9,4±0,16 σ 0,77	7,1±0,18 σ 0,88	+2,3	p < 0,001

Таблиця 2

Зміни статистичних характеристик фізичної підготовленості розумово відсталих школярів 3-5 класів (експериментальна група, n=23)

Досліджувана якість	Одиниці вимірювання	Етапи експерименту					P
		Вихідні Дані	I	II	III	Приріст у %	
Сила правої кисті	кг	11,2	11,2	11,6	12,8	14,2	p < 0,001
Станова сила	кг	25,8	25,9	28,1	29,9	15,9	p > 0,5
Метання набивного м'яча (1 кг)	см	188,3	192,6	207,8	218,9	16,2	p < 0,001
Стрибок у довжину з місця	см	116,7	123,2	129,3	133,6	14,5	p < 0,001
Біг 60% інтенсивності	с	45,8	46,9	48,1	52,5	14,6	p < 0,001
5-секундний біг на місці	с	14,9	15,4	15,9	17,7	18,7	p < 0,001
Проходження по обмеженій поверхні	с	8,4	8,6	9,2	9,4	11,9	p < 0,001

Отже дослідження особливостей розвитку рухової та інтелектуальної сфери учнів олігофренів ступеню дебільності молодшого та середнього шкільного віку свідчать про підтвердження загальних закономірностей розвитку таких дітей.

Спостерігалось відставання аномальних учнів від норми у показниках фізичної підготовленості – силі, швидкості, швидко-силових якостях, спритності, гнучкості, витривалості та координації:

- найбільше це стосується координаційних здібностей на 25 – 56%;
- витривалості динамічного характеру на 20 – 40%;
- швидкості рухів на 5 – 14%;
- у показниках сили основних м'язових груп тулуба і кінцівок на 6 – 15%;
- гнучкості на 5 – 10%.

Крім того одним із критеріїв були показники успішності з предметів загальноосвітнього циклу – математики, мови, природознавства (частково). Так в експериментальній групі перед початком експерименту 6 із 22 осіб опанували матеріал на “10” і “8”, а на кінець експерименту їх кількість вже була 9 із 22.

Аналіз результатів вивчення особливостей ставлення до гімнастичних вправ розумово відсталих школярів, засвідчив елементи позитивного розуміння ними необхідності використання гімнастичних вправ в навчально-виховному та корекційно-відновлювальних процесах.

В цілому ж, опитування показало потребу серйозної роботи з учнями та їх батьками по активізації процесу запровадження гімнастичних вправ у всі ланки життя та діяльності дітей олігофренів, як важливого засобу розвитку їх рухової, інтелектуальної та емоційно-вольової сфери.

На підставі літературних даних, опитування вчителів фізичної культури, з урахуванням певного рівня фізичного розвитку і фізичної підготовленості розумово відсталих школярів була розроблена і апробована послідовна пропедевтична модель засвоєння навчального матеріалу з розділу спортивна гімнастика у спеціальній загальноосвітній школі:

- на першому етапі - запровадження систематизованих автором загально-розвиваючих та спеціальних фізичних вправ;
- на другому етапі – гімнастичних вправ вправ;
- на третьому етапі - вправ змагального характеру; та виконання певних розумових завдань з предметів загальноосвітнього циклу – математики, мови, природознавства.

Підвищення рухової активності дітей з вадами фізичного та розумового розвитку завдяки запровадженню моделі пропедевтичної підготовки до оволодіння спортивною гімнастикою сприяло поліпшенню основних досліджуваних фізичних якостей – в експериментальних групах порівняно з контрольними поліпшились: координаційні здібності на 11,9% ($p < 0,001$); швидкісно-силові – в метаннях на 16,2% ($p < 0,001$); в стрибках на 14,5% ($p < 0,001$); показниках швидкості на 18,7% ($p < 0,001$); витривалості на 14,6% ($p < 0,001$); силових показниках на 14,2% ($p < 0,001$).

У процесі дослідження були визначені психолого-педагогічні та дидактичні умови для запровадження в спортивну гімнастику різноманітних завдань з предметів загальноосвітнього циклу, а також місце та роль спортивної гімнастики у позакласній та позашкільній роботі. Серед них: використання гімнастичних вправ з елементами коригуючого впливу та цілеспрямованого навчання основним рухам; створення емоційного фону для сприймання і відтворення рухів;

Запропонована нами пропедевтична модель вивчення спортивної гімнастики дала позитивний ефект не тільки у фізичному розвитку та фізичній підготовленості дітей олігофренів, але й сприяла покращенню їх інтелектуальних можливостей. Це дозволяє рекомендувати її у навчально-виховний процес розумово відсталих дітей молодшого та середнього шкільного віку як на уроках фізичної культури, так і у позакласній та позашкільній роботі.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів фізичного виховання дітей олігофренів ступеню дебільності. Подальше дослідження пропедевтичної підготовки розумово відсталих учнів до оволодіння спортивною гімнастикою продовжується і має за мету визначити та запровадити комплекс гімнастичних вправ в старших класах, що дозволить нам прослідкувати ефективність нашої моделі від початку навчання до його завершення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондар В.І. Підготовка учнів допоміжної школи до самостійної трудової діяльності. – К.: Рад. школа, 1988. – 126 с.
2. Выготский Л.С. Проблема умственной отсталости. Избранные психологические исследования. – М.: АПН РСФСР, 1956. – С. 182.
3. Григорьев А.И. Соревнование как средство повышения эффективности учебно-воспитательного процесса во вспомогательной школе //Дефектология. – 1979. -№ 4. – С. 35-39.
4. Григор'єв А.І. Енциклопедія фізичної реабілітації. - 2009.
5. Муравов И.В. Оздоровительные эффекты физической культуры и спорта. – Киев: Здоров'я, 1989. – 272 с.
6. Синев В.Н. Коррекция интеллектуальных нарушений у учащихся вспомогательной школы: Докт. дисс. – М., 1988.

Станіслав КОЛІСНИК

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ВУЗІВ ДО ФІЗКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

(магістрант факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – канд. пед. наук О.А. Стасенко

На сучасному етапі розвитку національної школи в Україні важливим стратегічним завданням реформування змісту освіти є необхідність сприяння фізичному, психічному здоров'ю молоді, врахування потреб індивідуальної корекційно-компенсаційної спрямованості навчання і виховання дітей, утвердження пріоритетів здорового способу життя людини [6].

Прагнення України бути державою високорозвинутою, правовою, демократичною, авторитетною у світовій спільноті спонукає до необхідності вирішувати не тільки економічні проблеми, але й турбуватися про своїх громадян і перш за все про їхнє здоров'я. Як відомо, саме здорова людина спроможна найбільш ефективно створювати значущі духовні та матеріальні цінності, генерувати нові ідеї і творчо їх розв'язувати. Здоров'я є однією з фундаментальних загальнолюдських цінностей [5].

Зростаючі темпи зниження рівня фізичного розвитку, підготовленості і здоров'я студентської молоді в Україні набувають в даний час критичного характеру. Цілком реальною стає перспектива сповзання української нації до небезпечної межі, за якою слідує явища її фізичної, духовної та етичної деградації.

Причинами низької фізичної підготовленості студентської молоді та погіршення стану здоров'я є недостатня увага до питань фізичного виховання в сім'ях, середніх загальноосвітніх, професійних навчально-виховних і вищих закладах освіти. Нинішня система фізичного виховання в Україні не задовольняє природну біологічну потребу дітей, учнівської і студентської молоді в руховій активності. Як наслідок понад 80% дітей і підлітків мають різні відхилення у фізичному розвитку, а кожний четвертий юнак в останні роки за станом здоров'я не призивається на військову службу [4].

Одним із найважливіших завдань, котрі поставлені перед системою фізичного виховання у ВНЗ, є зміцнення здоров'я, підвищення рівня загальної та спеціальної професійно-прикладної фізичної підготовленості студентської молоді, сприяння оволодінню навичками та вміннями самостійно використовувати засоби фізичної культури і спорту в повсякденному житті для підтримки високої працездатності та відновлення організму.

Формування ціннісних орієнтацій у сфері фізичного виховання можливе лише при спрямуванні студента на реалізацію власне визначених, найбільш значущих потреб в цій сфері діяльності. Тільки за такої умови можливе формування ціннісного відношення до фізкультурної діяльності та здорового способу життя.

Враховуючи кризовий стан економіки, культури, освіти, медицини, фізичне виховання і спорт залишаються одним з небагатьох напрямків життєдіяльності у вищих навчальних закладах, за якими можна реально здійснювати як виховну роботу, так і управління здоров'ям студентів. Зацікавлене ставлення суспільства до фізичної культури і спорту у цих закладах потребує знань оздоровчих аспектів навчального процесу з фізичного виховання, які ґрунтуються на врахуванні морфофункціональних можливостей, вихідного рівня фізичної підготовленості, особливостей захворюваності студентів, специфіки майбутньої професійної діяльності тощо, зазначають Р. Поташнюк, І. Поташнюк, Г. Іванова [7].

А. Титович, Р. Стасюк вважають, що перед кафедрами фізичного виховання і спортивними клубами у вищих закладах освіти стоять завдання перетворити спосіб життя, що характерний для значної частини студентської молоді в здоровий, у такий, який би не руйнував, а зміцнював здоров'я. Проблема формування здорового способу життя в значній мірі пов'язана з рівнем культури студентів та викладачів. Встановлено, що у студентів потреба у фізичному самовдосконаленні формується тим успішніше, чим вищим є освітній рівень, ступінь розвитку інших потреб, тобто чим більш сформована їх особистість. Виявлено прямий взаємозв'язок між формуванням потреби у фізичному самовдосконаленні і професійною спрямованістю особистості студента, що підтверджує діалектичну єдність фізичної та інтелектуальної діяльності [9].

Г. Грибан у своїй роботі трактує, що у кожного студента фізкультурно-спортивна діяльність формує домінуючі потреби, інтереси, цінності, орієнтації. Наявність таких домінант не тільки спонукає студентів до активних занять фізичними вправами і спортом, але й формує їхню спрямованість, внутрішньо духовно збагачує та активізує рухову активність [2].

Ми вважаємо доцільним підхід щодо формування мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до занять фізичними вправами, в основі якого лежить цікавість до позааудиторних занять з фізичної культури, що має сформувані потреби у фізкультурній діяльності, як підґрунтя внутрішньо-ціннісного відношення до особистого здоров'я. Цікавість – потреба – мотив мають утворювати певну єдність у даному процесі.

Практичний досвід діяльності вищих педагогічних закладів освіти свідчить, що основним орієнтиром суспільства на активний спосіб життя є формування відповідних аксіологічних основ, актуалізацію окремих ціннісних складових. Успіх будь-якої програми (оздоровчої або виховної) буде досягнуто лише тоді, коли зовнішні стимули перейдуть у внутрішню мотивацію, тобто буде сформовано ціннісне ставлення до відповідних явищ та подій. В той же час здійснений нами теоретичний аналіз свідчить, що проблема формування ціннісного ставлення студентів педагогічних вузів до занять фізичною культурою та спортом як значущих компонентів життєдіяльності, а отже і до відповідної дисципліни у процесі навчання є актуальною.

Найбільш продуктивним підходом щодо розробки даної проблеми є дослідження внутрішніх резервів активності особистості студента як суб'єкта навчальної і професійної діяльності. Одним з основних джерел активності особистості є мотивація, що надає процесу фізичного виховання дієву спрямованість та суб'єктивно-значиму цінність. У цьому зв'язку формування фізичної культури майбутнього спеціаліста – це насамперед, проблема виховання позитивного ставлення до неї. Аналіз освітньої і виховної практики у вищому педагогічному навчальному закладі дає підстави стверджувати, що найбільш вразливою в ній сферою є проблема формування позитивного й активного ставлення студентів до занять фізичною культурою. Негативні явища в даній сфері зберігають стійку тенденцію, що виражається в декларативному і реальному поведінковому ставленні до занять фізичною культурою, відбиваються на стані здоров'я, фізичному розвитку та підготовленості студентів, їх позитивних орієнтаціях, турботі про власне здоров'я і т. п.

Згідно із завданнями дослідження, ми вважали за необхідне виявити педагогічні умови, створення та впровадження яких дозволить успішно формувати мотиваційно-ціннісне ставлення студентів педагогічних вузів до фізкультурної діяльності. Спостереження дослідників показують, що студентів зацікавлюють заняття в спортивних секціях, але ця категорія молоді не викликає інтересу в спеціалістів-тренерів тому, що у віці 17–18 років майже не можливо швидко й активно розвивати фізичні якості та підвищити спортивну майстерність людини. Молоді, яка прагне вдосконалити свій фізичний стан і підтримувати власне здоров'я на певному рівні, пропонуються активні оздоровчі заняття туризмом, оздоровчим плаванням, статичною гімнастикою, коригувальними вправами, вправами системи йогів та ін. Деякі науковці стверджують, що фізкультурно-оздоровча діяльність – це особливий вид діяльності людини, який сприяє її соціалізації, розвитку динамічності, задоволенню потреб особистості [1, 3, 8].

Першою педагогічною умовою для успішного формування мотиваційно-ціннісного ставлення студентів педагогічних вузів до фізкультурної діяльності є *встановлення позитивних стосунків між педагогами та студентами*.

Досліджуючи проблеми взаємодії викладача та студента, ми вважаємо, що мотивація до фізкультурної діяльності формується більш успішно, якщо стосунки між учасниками навчально-виховного процесу вважаються оптимальними і направлені на співробітництво. Така взаємодія сприяє самоствердженню й самореалізації студентів, створює емоційно приємний клімат під час виховного процесу. Розглядаючи взаємодію викладача і студента під час позааудиторних занять з фізичного виховання можна стверджувати, що запланована навчальна діяльність з урахуванням індивідуальних здібностей вихованця та його потреб буде сприяти розвитку особистісних якостей майбутнього спеціаліста.

На основі вивчення й аналізу спеціальної психолого-педагогічної літератури та практичного досвіду роботи у вищих педагогічних навчальних закладах нами запропоновано авторську модель особистості викладача фізичного виховання та визначено її складові:

- відданість педагогічній діяльності;
- особисті якості (відповідний зовнішній вигляд, розумовий розвиток, сумлінність, чесність, скромність, критичність і самокритичність, висока моральність);
- володіння знаннями з предмету і вміння успішно викладати навчальний матеріал з урахуванням дидактичних принципів;
- прагнення і готовність до самоосвіти, самовдосконалення;
- мовні здібності (виразність, володіння темпом мови);
- комунікативні якості (вміння знайти потрібний стиль спілкування, в процесі якого утверджувати власний авторитет, вміння імпровізувати, наявність почуття гумору);
- прагнення до максимальної гнучкості;
- здатність до емпатії, тобто розуміння почуттів інших, готовність відгукнутися на їх безпосередні потреби;
- вміння надати особистісного забарвлення викладанню;
- настанова на створення позитивних стимулів для самосприйняття студентів;
- емоційна урівноваженість, впевненість в собі, життєрадісність.

Вочевидь, що певні внутрішньо притаманні особливості особистості та риси характеру можуть надати перевагу деяким викладачам у порівнянні з іншими, але в рамках професії педагога більшість людей можуть навчитись діяти „ефективно”. Важливим показником висококваліфікованої педагогічної роботи є прагнення та бажання бути хорошим викладачем. У кінцевому рахунку – професійний успіх визначається особистістю.

Наступною педагогічною умовою, що забезпечить успішне формування мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до фізкультурної діяльності є *створення можливості для самостійної роботи студентів*. З метою вирішення цієї проблеми юнакам необхідно пропонувати роботу з методичним матеріалом (методичні розробки з удосконалення фізичних якостей, посібники, довідники, періодична преса та ін). Певна увага має приділятися організації і проведенню бесід, дискусійних форм семінарських занять, консультацій, діалогових ігор та ін. Проведення диспутів заслуговує особливої уваги, під час спілкування викладача і студента відбувається самоствердження молоді й створюються необхідні умови для більш кращого розуміння. Збуджуючи цікавість студентів до власного стану здоров'я, окремим питанням у заходах повинно бути усунення шкідливих звичок пияцтва та наркоманії. Самостійна позааудиторна робота з фізичної культури, на нашу думку, активізує рухову діяльність молоді, надає можливість руховим заняттям увійти в звичку й стати частиною життя майбутніх спеціалістів.

Самостійна робота майбутніх фахівців буде здійснюватися більш успішно завдяки попередньому схваленню її педагогами і студентами, програм індивідуальних занять щодо вдосконалення фізичних якостей студентів та вчасного контролювання їх викладачем-спеціалістом.

Не менш важливою педагогічною умовою, що буде сприяти досліджуваному процесу, слід виділити таку як – *стимулювання студентів до фізкультурної діяльності за допомогою особистісно орієнтованого навчання*. Дану умову необхідно реалізовувати на практиці як в звичайному режимі (за розкладом), так і в позааудиторний час.

В позааудиторній діяльності необхідно створювати нестандартні ситуації, в ході яких у студентів формуються вміння володіти собою, грати, проявляти ініціативу, оволодівати якостями лідерства. Нинішня освіта спрямовується на опрацювання технологій індивідуально орієнтованого навчання, метою якого є не нагромадження знань і умінь, а постійне збагачення творчості, формування механізму самоорганізації та самореалізації особистості кожного студента. В цьому контексті цікавою є проектна технологія, в якій практика особистісно орієнтованого навчання базується на вільному виборі студентом, з урахуванням його інтересів. Фізичне виховання, на нашу думку, повинно забезпечуватись відповідними дидактичними комплексами, сучасними науковими досягненнями, спеціальним методичним обслуговуванням, державною системою тестів для перевірки його ефективності. Крім нормативних показників необхідно проводити порівняння, аналіз та корекцію. Технологія дидактичного моделювання систем рухів означає трансляцію вихідного, зовнішнього завдання в завдання суб'єкту. Проектування, побудова систем та програм проявляється в таких формах: внутрішня, зовнішня та інформаційно-знакова діяльність.

Технологія вирішення рухових завдань і дидактичного моделювання рухових дій, на наш погляд, є концептуально єдиною сукупністю засобів проектування та побудови систем рухів. Ми вважаємо, що проблеми розвитку особистості потребують впровадження нових дидактико-методичних засобів, які допомагають моделювати навчальний процес, виходячи з поставленої мети.

Отже, визначені та обгрунтовані педагогічні умови будуть сприяти успішному формуванню мотиваційно-ціннісного ставлення студентів педагогічних вузів до фізкультурної діяльності, підвищать емоційність занять, зацікавленість, вихованню здорового способу життя.

Позитивне ставлення студентської молоді до фізичної культури, як якості особистості, необхідно виховувати за допомогою мотиваційних ситуацій, нестандартних заходів; навчати студентів ставити близькі і перспективні завдання (з удосконалення свого фізичного стану), а також сформувати вміння їх реалізувати; виховувати прагнення у майбутніх фахівців до пошуку засобів, які вирішуватимуть особистісні цілі, вміння правильно оцінити власні фізичні якості. Вважаємо, що в процесі формування мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до фізкультурної діяльності необхідно використовувати широке коло традиційних, а також новітніх форм і засобів позааудиторної роботи з фізичної культури, які сформують певну низку понять, розкриють теоретичні основи фізичної культури.

Використовуючи в позааудиторній практиці нетрадиційні і нові методи навчання, необхідно звернути увагу на можливість студентів до моделювання своєї фізкультурної діяльності, враховуючи індивідуальні можливості й розвиток фізичних якостей, а також можливість впливу на оточуючих.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бездверна-Хомерікі О.А. Педагогічні умови гуманістичного виховання підлітків у сфері культурно-дозвілєвої діяльності: дис... кандидата пед. наук: 13.00.05 / Бездверна-Хомерікі О.А. – К., 1997. – 204 с.
2. Грибан Г.П. Життєдіяльність та рухова активність студентів / Грибан Г.П. – Житомир: Вид-во Рута, 2009. – 593 с.
3. Гурман Л.Д. Педагогічні умови підвищення рівня фізичної підготовленості старшокласників у процесі позакласної роботи: дис... кандидата пед. наук: 13.00.01 / Гурман Л.Д. – К., 1997. – 171 с.

4. Державна програма розвитку фізичної культури і спорту в Україні // Інформац. зб. Міністерства освіти України. – 1996. – С. 9–15.
5. Кривошеєва Г.Л. Формування культури здоров'я студентів університету: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / Г.Л. Кривошеєва. – Луганськ, 2001. – 20 с.
6. Лещенко Г.А. Формування позитивної мотивації школярів до систематичних занять фізичними вправами : дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.09 / Лещенко Г.А. – К., 2002. – 165 с.
7. Напрями оптимізації фізкультурно-оздоровчої роботи учнівської та студентської молоді / Р. Поташнюк, І. Поташнюк, Г. Іванова [та ін.] // Вісник Технологічного університету Поділля. – № 5. – Ч. 3 (48). – Хмельницький, 2002. – С. 27–30.
8. Петрова Т.В. Організація культурно-дозвілєвої діяльності клубів у країнах Західної Європи та США: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.06 / Петрова Т.В. – К., 2000. – 190 с.
9. Титович А. Формування мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до фізичної культури / А. Титович, Р. Стасюк // Спортивний вісник Придністров'я. Наук.-теор. жур. Дніпропетров. держ. ін-ту фіз. культ. і спорту. – № 2. – 2006. – С. 42–43.

Олександр КОРЕЦЬКИЙ

ЕФЕКТИВНІСТЬ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕДАГОГІЧНИМ ПРОЦЕСОМ У СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СПОРТИВНОГО ПРОФІЛЮ

(магістрант факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор А.Л. Турчак

Актуальність проблеми. Ефективність системи управління педагогічним процесом у спеціалізованих навчальних закладах спортивного профілю підтверджується завданнями щодо виховання підростаючого покоління, для поповнення спортивних резервів, здатних гідно представляти нашу країну на міжнародній спортивній арені.

Це підтверджують такі нормативно-правові акти галузі фізичної культури і спорту - Закон України «Про фізичну культуру та спорт», Національна доктрина розвитку фізичної культури та спорту, Державна національна програма „Освіта”, закони України „Про освіту”, Про загальну освіту, Концепція виховання особистості в умовах розвитку української державності, Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. Вони дають, як усвідомлення особистістю свого громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, де наголошується, що одним із пріоритетних завдань фізичної культури та спорту в Україні є утвердження авторитету нашої держави у світовому співтоваристві [5].

Фізична культура це складова загальної культури, суспільними проявами якої є фізичне виховання та масовий спорт, вона визначається як важливий чинник здорового способу життя, профілактики захворювань, організації змістовного дозвілля, формування гуманістичних цінностей та створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини [4, с.35].

Становлення незалежної України сприяло реформуванню освіти нашої держави і значною мірою вплинуло на функціонування, зокрема, структуру освітніх закладів. Окрім класичних навчальних закладів в освітньому просторі України розпочали діяльність інноваційні навчальні заклади, такі, як ліцеї, гімназії, колегіуми, коледжі. Однак виділення інноваційних закладів в окрему групу не припинило інтенсифікації розвитку освітньої мережі, де певною мірою розпочались внутрішні процеси в загальноосвітніх навчальних закладах, що стало поштовхом до утворення спеціалізованих шкіл різних типів з певними профільними напрямами.

Важливою ланкою в системі підготовки спортивних резервів є спеціалізовані навчальні заклади спортивного профілю, які забезпечують розвиток спортивних здібностей та обдарувань дітей і молоді з метою підготовки спортсменів до національних збірних команд України з видів спорту.

Модернізація управління освітою передбачає запровадження нової етики управлінської діяльності, що базується на принципах взаємоповаги, позитивної мотивації, впровадження новітніх інформативно-управлінських і комп'ютерних технологій, підвищенні компетентності управлінців усіх рівнів тощо. Причому підготовка і професійне вдосконалення педагогічних працівників є важливою умовою модернізації освіти [2, с.5].

Навчально-виховний процес у наші дні повинен, з огляду на технократичний рівень, будуватися відповідно особистісних і індивідуальних особливостей, можливостей і потреб учнів, оскільки, згідно з законами природи, саме молоде покоління, змінюючи своїх попередників, є творцями нового життя, нового цивільного суспільства з його рівнем розвитку й добробуту.

Центром уваги навчального закладу є розвиток особистості та її індивідуальності, формування її світогляду, світовідчужування й світосприймання. Основним же завданням при цьому повинно бути

розширення й поглиблення знань школярів-спортсменів шляхом узагальнення наявного життєвого досвіду й злиттям його з раніше придбаними знаннями та знаннями, що здобувають у поточний момент. Тобто, основна навчально - виховна робота повинна бути спрямована на розширення освітнього простору учнів, оскільки саме це є основною ознакою ефективності роботи як кожного тренера окремо, так і всього спеціалізованого спортивного навчального закладу в цілому.

В організації навчально-тренувального і виховного процесу сучасна проблема полягає тому, щоб створити таку педагогічну технологію, яка б повно реалізувала вимогу - максимально розвивала особистість спортсмена - початківця. Навчально - виховний процес повинен виходити з необхідності розвитку в учнях рис, які допоможуть реалізувати себе як члена суспільства, як неповторну індивідуальність зі своїми специфічними запитами, індивідуальними планами самореалізації, створити власний проект життєтворчості і подолання труднощів та перешкод. Змінено вимоги до освіти, по-новому визначено її роль і місце в житті кожної людини. Відтак, актуальною стала проблема постійного вдосконалення професійної компетентності педагога як фахівця, здатного вирішувати поставлені суспільством завдання формування всебічно розвиненої особистості.

Аналіз літературних джерел та досвіду шкільної практики дає підставу стверджувати, що важливою умовою ефективного функціонування педагогічної системи є управління.

Основи управління діяльністю розкрито в працях фізіологів (І.М. Сеченов, І.П. Павлов, П.К. Анохін, М.О. Бернштейн); психологів (С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьєв) та ін.

Проблему управління навчальною діяльністю досліджували В.С. Безрукова, В.П. Беспалько, Д.М. Богоявленський, П.Я. Гальперія, Є.М. Кабанова-Меллер, Л.Н.Ланд, О.М. Матюшкін, М.І. Махмута Н.О. Менчинська, Ю.О. Самарін, Н.Ф. Тализіна, П.О. Шеварьов та ін. Серед досліджень, що містять розробки суттєвих питань проблеми управління, можна виділити такі: управління педагогічним процесом (Т.А. Ільїна, І.Я. Лернер, В.В. Краєвський); обґрунтування технології управління (В.П. Беспалько, П.Г. Москаленко); підготовка майбутніх учителів до впровадження педагогічних технологій (В.І. Євдокимов, О.М. Пехота); оптимізація педагогічного процесу (Ю.К. Бабанський, М.М. Поташник); активізація навчання (В.І. Лозова, Т.І. Шамова, Г.І. Щукіна) та ін.

Аналіз зазначених напрямів свідчить, про те, що, незважаючи на значну кількість досліджень різних аспектів управління педагогічним процесом, проблема управління навчально-тренувальною роботою у спортивному закладі залишається недостатньо розробленою і потребує створення організаційно - педагогічних та соціально - психологічних засад діяльності, наукового обґрунтування системи управління навчальним процесом, які б забезпечили підвищення ефективності управління ним.

Спеціалізований навчальний заклад спортивного профілю (далі - навчальний спортивний заклад) є навчальним закладом, який забезпечує розвиток спортивних здібностей та обдарувань дітей і молоді з метою підготовки спортсменів до національних збірних команд України з відповідних видів спорту.

Випускники навчальних спортивних закладів одержують документи про освіту встановленого зразка.

Навчальний спортивний заклад здійснює підготовку спортсменів вищих категорій і забезпечує навчально-тренувальні заняття та проведення змагань відповідно до навчальних планів з видів спорту і нормативно-правових актів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України і Державною службою молоді та спорту України.

Головні освітні завдання навчальних спортивних закладів, їхні права та функції, відповідальність перед батьками, суспільством, державою, а також інші питання, не врегульовані цим Положенням, визначаються нормативно-правовими актами про вищі та загальноосвітні навчальні заклади.

Основними завданнями навчальних спортивних закладів є:

- пошук і відбір спортивно обдарованих дітей та молоді;
- організація інтенсивного та вискоелективного навчально-тренувального процесу, забезпечення участі учнів у змаганнях;
- створення учням та студентам сприятливих умов для поєднання інтенсивних тренувань з навчанням, відпочинком, відновленням сил і енергії;
- підготовка спортсменів, які здатні успішно виступати на престижних міжнародних змаганнях;
- запровадження системи безперервної та ступеневої освіти для обдарованих і висококваліфікованих спортсменів;
- проведення профорієнтаційної роботи зі спортивною молоддю.

Спортивні відділення навчального спортивного закладу можуть бути базовими для комплектування і підготовки збірних команд України різних вікових груп до участі у міжнародних змаганнях. На весь період підготовки збірних команд зазначені відділення посилюються спортсменами з інших дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, навчальних спортивних закладів. Відрядження таких спортсменів до базових навчальних спортивних закладів здійснюється за рахунок організацій, які відряджають.

Навчальні спортивні заклади можуть входити до існуючих або утворювати з іншими навчальними закладами, спортивними організаціями навчальні, навчально-наукові, спортивні комплекси для організації безперервної освіти, ступеневої підготовки фахівців, підготовки спортсменів вищих категорій. Комплекси створюються спільними наказами Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України і Державною службою молоді та спорту України та діють відповідно до укладених договорів і затверджених положень.

Відповідно до робочих навчальних планів та програм педагогічні працівники самостійно визначають підручники, видані під грифом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, посібники, тематичний матеріал, педагогічні та тренувальні технології, рекомендовані Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України і Державною службою молоді та спорту України.

Порядок організації навчального процесу, форми навчання та контролю за набуттям знань, вмінь і навичок учнів та студентів, порядок проведення державної підсумкової атестації учнів і студентів та переведення їх до наступних класів (курсів), терміни початку і закінчення навчального року та тривалість канікул встановлюються навчальним спортивним закладом відповідно до законодавства та нормативно-правових актів Міносвіти.

У сучасних умовах функціонування, коли скорочується бюджетне фінансування, керівникам спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю необхідно ще більше уваги звернути на створення сприятливих умов для спортивного удосконалення вихованців.

Зосередити основну увагу на неперервності процесу спортивної підготовки, проблему відбору у види спорту, мотивації вихованців до підкорення олімпійських вершин.

На ближню перспективу керівництву спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю необхідно активно співпрацювати з органами місцевого самоврядування, районними, міськими, обласними органами виконавчої влади з метою укладання договорів щодо надання спортивних споруд в оренду на пільговій чи безоплатній основі.

Керівникам навчальних закладів, ведучим тренерам та успішним спортсменам через засоби масової інформації доводити проблеми функціонування закладів до громадськості, залучати до співпраці батьків, спонсорів та меценатів.

Так як спеціалізовані навчальні заклади спортивного профілю є важливою ланкою у системі підготовки спортивного резерву, необхідно активно співпрацювати з дитячо-юнацькими спортивними школами, спеціалізованими дитячо-юнацькими школами олімпійського резерву, школами вищої спортивної майстерності, іншими спеціалізованими навчальними закладами спортивного профілю з метою вдосконалення навчальної, виховної та спортивної роботи, для проведення спільних змагань, навчально-тренувальних зборів, науково-практичних конференцій, а також співпрацювати у напрямку матеріально-технічного забезпечення різних видів спорту.

На далеку перспективу керівникам спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю за підтримки органів державної влади та органів місцевого самоврядування слід активно працювати у напрямку розробки проектів щодо будівництва та передачі спортивної бази у користування навчальним закладам спортивного профілю, щодо відведення земельних ділянок, дольової участі у будівництві нових спортивних об'єктів.

Висновки: спортивно-тренувальна діяльність є невід'ємною складовою частиною роботи навчального спортивного закладу. Основними формами спортивно-тренувальної діяльності у навчальному спортивному закладі є: групові та індивідуальні навчально-тренувальні, теоретичні заняття, самостійна робота за індивідуальними планами, медико-відновні заходи, участь у змаганнях, централізовані навчально-тренувальні збори, робота в спортивно-оздоровчих таборах, інструкторська та суддівська практика.

Щоденна кількість і послідовність навчальних, навчально-тренувальних занять у навчальному спортивному закладі визначаються планом роботи на навчальний рік, розкладом навчальних і навчально-тренувальних занять на тиждень, які складаються відповідно до санітарно-гігієнічних та педагогічних вимог, завдань спортивної підготовки і затверджуються керівником навчального спортивного закладу за погодженням з профспілковим комітетом або іншим громадським органом, уповноваженим трудовим колективом закладу.

Учні та студенти навчальних спортивних закладів беруть участь у змаганнях та навчально-тренувальних зборах відповідно до річного плану спортивних заходів, який затверджується керівником закладу, та асигнувань, передбачених на спортивну роботу. Навчальний спортивний заклад за рахунок позабюджетних коштів може відряджати окремих учнів і студентів, спортивні команди за кордон для набуття відповідного досвіду в змаганнях та організації спортивно-тренувальної діяльності на сучасному рівні.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Аксіологічний потенціал державного управління освітою. Навч. посібник / Крижко В.В., Мамаєва І.О. – К.: Освіта України, 2005. – 224 с.
2. Бако Е. Структурна перебудова системи управління освітою: нові принципи і підходи // Підручник для директора. - 2002. - № 11-12.
3. Гончаренко С.У., Мальований Ю.І. Гуманітаризація загальної середньої освіти. – К.: АПНУ, 1994 – 447с.
4. Мелехова Т.М. Проблема підготовки спортивного резерва /Т.М. Мелехова// Теория и практика физической культуры. - 2000.- №4.- С.35-37.
5. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України.- №33.-23 квітня 2002 р.
6. Сикорський П.І. Принципи кредитно-модульної технології навчання // Вища школа. – 2004. – №4. – С. 69-76.
7. Ткачова Н. Роль і зміст освітніх цінностей в умовах трансформації українського суспільства // Вища школа. – 2004. – №2-3. – С. 12-17.

Анастасія КОСІВСЬКА

**МЕТОДИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДІЙНОСТІ ВИКОНАННЯ ВПРАВ З ПРЕДМЕТАМИ
ГІМНАСТИКИ ХУДОЖНЬОЇ НА ЕТАПІ СПОРТИВНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ**

(студентка IV курсу факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент Шевченко О.В.

Актуальність. В наш час спорт стрімко розвивається та набуває значної популярності в суспільстві, стає все більш яскравим, видовищним та дуже емоційним. Саме тому від спортсменів вимагається постійного підвищення показників загального фізичного розвитку, всебічної підготовленості до змагальної діяльності та підвищення спортивної майстерності у визначеному виді спорту.

Спорт вищих досягнень зорієнтований на абсолютні спортивні результати і неухильне підвищення їх рівня, тому проблема підготовки висококваліфікованих спортсменів, що знаходяться на етапі реалізації максимальних можливостей і збереження досягнень, в сучасних умовах досить актуальна. Реалізація цієї установки у наш час можлива при умові багаторічних затрат часу і сил на спортивну діяльність і при умові неабиякої спортивної обдарованості індивіда [1, 6].

У теперішній час художня гімнастика – це олімпійський вид спорту, в якому спортсменки змагаються у технічній майстерності та виразному виконанні складних рухів тіла в поєднанні з маніпуляціями предмету під музику. [8] Саме від цих взаємозалежних факторів та поєднання різних сторін підготовки спортсменок залежить успішна змагальна діяльність у сучасній гімнастиці художній. Але однією з найважливіших вимог художньої гімнастики є стабільність, міцність і надійність предметної підготовки спортсменок в узгодженні з технічними рухами тіла і його положенням, тому фахівці приділяють велику увагу саме цій стороні підготовки гімнасток. Основою успіху є досконале володіння всіма структурними групами рухів з предметами при високоякісному виконанні груп складності тіла. У вправах з предметами важливо підготувати руховий апарат спортсменки таким чином, щоб забезпечити значний запас надійності виконання композицій, сформованість рухової навички. Адже, встановлено, що чітка і точна робота з предметами відіграє вирішальну роль у отриманні високої оцінки за вправу. Тож для максимального забезпечення високих результатів необхідно удосконалювати вже існуючі та розробляти нові методики формування і забезпечення надійності та стійкості предметної підготовки гімнасток вищих розрядів.

Отже, на етапі спортивного вдосконалення майстерності спортсменок, коли гімнастка може показати максимум своїх можливостей, як фізичних, так і технічних, невідкладною складовою успіху є забезпечення надійності виконання вправ з предметами.

Мета дослідження: вивчення закономірностей і умов формування стійкості предметної підготовки, розробка методики забезпечення надійності виконання вправ з предметами гімнастики художньої на етапі спортивного вдосконалення.

Об'єкт дослідження: навчально-тренувальний процес з гімнастики художньої на етапі спортивного вдосконалення.

Аналіз літературних джерел. У вправах з предметами важливо підготувати руховий апарат спортсменки таким чином, щоб забезпечити значний запас надійності при виконанні композицій, і разом з тим, гнучкість, пластичність навичок, що дозволяє створити нові оригінальні варіанти рухів, які відповідатимуть змінним вимогам правил, встигатимуть за технічним прогресом.

Традиційний шлях послідовного вдосконалення ряду елементів, які ускладнюються і в яких поєднуються рухи без предмету та з предметом, не може забезпечувати необхідну базу для створення сучасних програм. Доведено, що недостатній рівень виконання простих, але базових, багатьох в кількісному плані дій з предметами, є однією з причин чисельних технічних помилок, що допускаються гімнастками на змаганнях [2, 9].

Разом з тим, елементи і техніка роботи з предметами настільки ускладнилися, що без застосування спеціальних прийомів вдосконалення їх виконання просто неможливе.

Один із шляхів вирішення проблеми лежить в розробці визначеної системи проведення уроку з предметами, тобто розробка методики спеціальної предметної підготовки. Уроки з предметами покликані забезпечити оволодіння віртуозною майстерністю з'єднання маніпуляцій предметами з рухами тіла, свободу і незалежність кожного компоненту.

Пропонується шлях окремого відпрацювання рухів без предметів і з предметами, а також їх поєднання на новому рівні. В основу технології побудови методики покладені принципи циклічності варіювання, ускладнених умов, об'єднаної взаємодії, що попереджує появу складностей. Зміст запропонованої методики полягає в тому, що «програмується» вдосконалення базових елементів, «програмуються» всі варіанти з'єднань, здійснюється розвиток засобів предметної підготовленості і умови, які забезпечують надійність виконання змагальних композицій [3].

Головною із переваг, які досягаються при застосуванні методики є регламентованість кількості повторень при високій інтенсивності роботи всієї групи. Вправи виконуються без пауз відпочинку. Важливим є імпровізований характер – задається тільки структура руху, а також вихідна і кінцева пози, деталі елемента створюються в ході виконання, в ряді випадків призводить до оригінальних знахідок.

Уроки предметної підготовки дозволяють успіхи в підготовці гімнасток. Вони працюють синхронно, згідно з музикою. Виграш також і у використанні майданчику, оскільки для уроку з предметами підходять і порівняно невеликі приміщення.

Вправи виконуються синхронно всією групою. Завдання можуть виконувати індивідуально, а також в парах, трійками, групами та ін. побудовами, які дозволяють виконувати перекиди і передачі предметів. Музичний супровід повинен бути виразним, ритмічним, спонукати до руху конкретного характеру.

Тривалість виконання елементів однієї структурної групи достатньо велика: від 32 до 64 тактів, тобто цілий музичний період, рухи виконуються у обидві сторони, правою і лівою рукою. Кількість повторень парна або навіть з перевагою елементів для не домінуючої руки, при цьому ряді випадків доцільно починати вправи з лівої руки.

При побудові уроків з предметної підготовки слід чергувати контрастні структурні групи, наприклад кидки-перекати, передачі-відбиви, за регламентованою схемою з наступним їх вирівнюванням та збільшенням складності.

Після завершення I циклу, який охоплює всі структури рухів, він може повторитися знову, але дещо в зміненому вигляді: інший спосіб кидка, інше вихідне положення.

Основним у II циклі є акцент на поєднання різноструктурних рухів з опрацюванням всіх можливих варіантів.

Завершують урок рухи III циклу, найбільш наближені за структурою до класифікаційних елементів, з пересуванням по майданчику, з застосуванням поворотів, рівноваг, стрибків. Тим не менш, при побудові уроків слід орієнтуватися перш за все на якісне виконання деталей, підвищення вимог до точності.

Надійність виконання – структурно складне, інтегральне поняття, яке включає в себе варіативність і вдосконалення спортивної техніки (вищий рівень спортивної майстерності – найважливіший фактор в системі забезпечення надійності), а також енергетичний, інформаційний і психологічний аспекти.

Під *енергетичним* розуміється забезпечення визначеного запасу спеціальної і функціональної підготовки.

Під *інформаційним* аспектом розуміється зорієнтована основна дія: вибір в якості елементів самоконтролю другорядних елементів, неефективна силова установка призводить до утворення багатьох помилок в техніці, які закріпившись в навичку, зі складністю піддаються виправленню.

Психологічний стан спортсменок також має вплив на виступи у змаганнях (велика психічна напруженість, стан психічної рефрактерності, порушення психічної регуляції в процесі управління рухів, низька психологічна стійкість - все це може призвести до небажаного зриву) [5].

Починати вивчення надійності слід з виявлення причин помилок і невдалих виступів, тобто помилки можуть бути результатом невдалої побудови комбінацій, недоробок у підготовці, методиці навчання, визначенні вікових і морфологічних особливостей гімнасток.

В результаті багаторічних досліджень вдалося встановити особливості розподілу помилок у вправах з предметами, складний взаємозв'язок між ними і причинно-наслідкову ієрархію [4, 7].

Основні причини, які стають приводом для утворення помилок у техніці рухів, при виконанні вправ з предметами на змаганнях:

1. Недостатня базова підготовленість (якість виконання основних структурних груп рухів з предметами правою і лівою рукою).

2. Недоліки у спеціальній фізичній підготовці (швидкість, темп, точність, сила кисті, швидкісна витривалість), які не можуть бути вирішені ніяким іншим способом, ніж виконанням в різних варіантах саме тих рухів, в яких виявляється дефіцит розвитку рухової якості.

3. Нестабільність виконання кидкових елементів (траєкторія, дальність, висота польоту), обумовлена недостатньою роботою рук, недосконалістю рухів рук, тулуба, голови, ніг.

4. Дефекти рухового самоконтролю – відсутність або невірність орієнтирів, опорних точок; помилкове уявлення про техніку; невміння контролювати свій функціональний стан.

5. Підвищення гальмівного стану перед найбільш відповідальними стартами, а також збільшення функціональної рухової асиметрії рук (об'єктивний фактор, який потребує спеціальної перед змагальної підготовки і прийомів нейтралізації).

6. Незібраність перед спробою (невміння налаштуватися, викликати необхідні м'язові-рухові та емоційні уявлення).

7. Відсутність у тренерів і гімнасток об'єктивних критеріїв контролю за рівнем технічної майстерності у вправах з предметами (ступінь оволодіння, ефективність та стійкість техніки).

8. Відсутність моделей раціональної техніки використання ряду елементів з предметами, неефективні прийоми організації уваги (направленість, розподілення, переключення).

Вплив стійкості у рівновагах і якості володіння предметами взаємні: краща стійкість дозволяє впевненіше маніпулювати предметом, а більш високий рівень володіння предметом створює умови для збереження рівноваги. Вплив рівня володіння предметами на змагальні результати кваліфікованих гімнасток високий та стійкий.

Велика кількість причин потребує і значної кількості методів боротьби з помилками, використання яких дозволить підвищити надійність спортивних виступів.

Виклад основного матеріалу. Зміст методики забезпечення надійності виконання вправ з предметами гімнастики художньої на етапі спортивного вдосконалення. На основі вивчення педагогічного досвіду провідних тренерів, фахівців (Вінер І.О., Карпенко Л.О., Нестерова Т.В., Шишкарева Ю.Н., Орлова Л.П.), аналізу літературних джерел з обраної проблеми було розроблено методику забезпечення надійності виконання вправ, зміст якої полягав у застосуванні інноваційних дієвих засобів з системним впровадженням в навчально-тренувальний процес.

Так, для вдосконалення техніки виконання вправ *зі скакалкою, обручем, м'ячем, булавами, стрічкою* нами було запропоновано засоби фізичного виховання з певною циклічністю у виконанні, а саме комплекси вправ різних фундаментальних груп, різної складності і структури рухів з визначеною кількістю повторень та тривалістю виконання.

Запропонований комплекс вправ з предметами гарний тим, що у більшості випадків присутня імпровізація, як зі сторони тренера, так і зі сторони гімнасток. Тут наведена лише основа рухів тулуба і роботи предмету, а вихідні і кінцеві положення, додаткові рухи гімнастка визначає самостійно. Така робота сприяє розвитку у дівчат образного, абстрактного мислення, призводить також до винайдення досить цікавих та складних елементів і поєднань. Дана методика дозволяє крім того, що вдосконалювати технічну майстерність дівчат, також сприяти їх самовиявленню, дозволяє фантазувати, втілювати у життя цікаві ідеї.

Результати дослідження. Впровадження експериментальної методики було почато у вересні 2012 року і завершено у грудні 2012 року. Було проведено порівняння динаміки зростання показників технічної підготовленості гімнасток і детальний аналіз результативності виступів гімнасток експериментальної групи, в процесі запровадження розробленої методики по забезпеченню надійності виконання вправ з предметами гімнастики художньої у навчально-тренувальний процес. Таким чином, під впливом даної методики спостерігались суттєві зміни у вдосконаленні технічних навичок гімнасток (див. Табл.1).

Таблиця 1

Динаміка показників технічної підготовленості на етапі спортивного вдосконалення (експериментальна група)

№	Тест	Етапи експерименту			Приріст (%)
		Вихідні показники (бали)	Проміжні показники (бали)	Кінцеві показники (бали)	
1.	Вправи зі скакалкою	7,5	7,9	8,6	14,50%
2.	Вправи з обручем	7,7	8,1	8,8	14%
3.	Вправи з м'ячем	6,7	7,3	8,1	20%
4.	Вправи з булавами	7	7,6	8,3	18,50%
5.	Вправи зі стрічкою	6,9	7,4	8,2	19%

Отже, за допомогою використання розробленої методики відбулися достовірні зміни в технічній підготовленості на етапі спортивного вдосконалення, що підтверджує ефективність обраної методики. Результатом слугували оцінки, виражені в балах, які отримали гімнастки за кожну вправу. Відсоткові прирости покращення роботи гімнасток з предметами наступні: техніка роботи з булавами покращилась на 18,5%, з обручем — на 14%, зі скакалкою — на 14,5%, зі стрічкою — на 19%, з м'ячем — на 20%.

Висновки. Таким чином проблема вдосконалення технічної майстерності та забезпечення належного рівня надійності виконання вправ з предметами гімнасток на етапі спортивного вдосконалення має багатоаспектний характер і може бути успішно розв'язана за умов правильної організації навчально-тренувальних занять, з врахуванням вікових та індивідуальних особливостей організму. Її вирішення потребує подальших пошуків і шляхів запровадження у заняття з гімнастики художньої спеціальних методик по вдосконаленню майстерності, і особливо на етапі спортивного вдосконалення.

Розроблена нами методика являє собою комплекси засобів фізичного виховання для вдосконалення техніки виконання вправ з усіма предметами гімнастики художньої, які дозволяють перевірити крім рівня володіння базовими навичками, ступінь функціональної асиметрії, стабільність і варіативність техніки, відповідність еталонам, здатність до роботи у групових вправах, вміння використовувати невеликі розміри майданчику.

В ході роботи було застосоване таке методичне положення, як використання в тренувальному процесі ускладнення умов виконання прийомів, діяльності при різних станах організму, а саме: різноманітність у варіантах вихідних і кінцевих положень; обмеження і розширення просторових границь виконання вправ; обмеження часових відрізків дій; виконання вправ в незвичних умовах.

Ефективність обраної методики виправдалась, підтвердженням являються результати дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Булгакова Н. Значение и виды модельных характеристик в проблеме выявления спортивной одаренности // *Wychowanie fizyczne i sport. IV Międzynarodowy kongres naukowg.* - Warszawa: Wagzovo, 2002/ - С. 315.
2. Верхошанский Ю.В. Основы специальной физической подготовки спортсменов. – М.: Физкультура и спорт, 1988. – 331 с.
3. Карпенко Л.А. Основы спортивной подготовки в художественной гимнастике: Учебное пособие. – СПб.: Изд-во СПб ГАФК, 2000. – 40 с.
4. Обучение упражнениям с предметами на этапе спортивного совершенствования. / Рекомендации для тренера по художественной гимнастике. Москва, 1988. – 80 с.
5. Овчинникова Н.А., Бирюк Е.В. Подготовка квалифицированных гимнасток. Отбор: методические рекомендации. – Киев: Изд-во КГИФК, 1991. – 34 с.
6. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения / В.Н. Платонов — К.: Олимпийская литература, 2004. - 808 с.
7. Турищева Л.И. Компоненты исполнительного мастерства и методы их оценки: Автореф. дис. канд. пед. наук – Л., 1986. – 20 с.
8. Художественная гимнастика. Учебник для тренеров, преподавателей и студентов физической культуры / Под общей ред. Карпенко Л.А. Изд-во: СПб ГАФК, М.: - 2003, 408 с.
9. Цибіз Г.Г. Вплив фізичних навантажень на морфо-функціональний стан організму. К.: КПГ Друкар-Сталь, 2002. – 334 с.

Сергій КРИВОХИЖА

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО РОБОТИ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ ШКІДЛИВИХ ЗВИЧОК СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

(магістрант факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор А.Л. Турчак

Актуальність дослідження. Аналіз досвіду освітньої та виховної практики в школі свідчить, що досить гострою й актуальною залишається проблема фізично активної, гармонійно розвиненої особистості, формування її здорового способу життя, долання шкідливих звичок, дефіциту рухової активності, зниження імунітету, а у зв'язку з цим – захворювань серед учнів сучасної загальноосвітньої школи. Зазначені явища зберігають стійку тенденцію, що обумовлюється протиріччям між декларативним та реальним ставленням до фізичної культури, відбивається на стані здоров'я, фізичному розвитку й підготовці учнів, їхніх ціннісних орієнтаціях, ставленні до власного фізичного та психічного благополуччя і, врешті - решт, на майбутній життєдіяльності. Професійна компетентність сучасного вчителя фізичної культури, як ніколи раніше, тісно пов'язана з активною пропагандою здорового способу життя не тільки серед учнів, а й їх батьків та громадськості.

Перед сучасним суспільством гостро постає завдання формування здорового способу життя як умови збереження української нації, перспективи справжнього духовного оновлення наступних поколінь, запоруки якісних перетворень у масштабах держави [5, с.9].

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження психолого-педагогічних аспектів важковиховуваності, попередження правопорушень та зловживань серед неповнолітніх у різні роки досліджували: В.Бехтерев, П. Булонський, М.Веденський, А. Макаренко, В. Оржеховська, І.Павлов, І. Сеченов, В. Сухомлинський, К.Ушинський, С.Шацький, Ф. Ерисман та ін.

З проблеми попередження та профілактики відхилень у поведінці неповнолітніх захищено ряд кандидатських (Н.Алікіна, Н.Каменська, Г. Кашкарьов, О.Матвієнко, В.Маценко, І.Сингаївська, П.Середа, С.Яковенко, О.Тарновська, І.Білецька, С.Гармаш, О.Дорогіна, І.Кравченко, Н. Онищенко та ін.) та докторських (І.Козубовська, В.Оржеховська, Є.Петухов, М.Фіцула та ін.) дисертацій.

Метою нашого дослідження було розглянути сучасні підходи щодо підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до роботи з попередження шкідливих звичок старших підлітків.

В умовах складної соціально-економічної й духовної кризи, погіршення екологічної ситуації все більшу занепокоєність викликає стан здоров'я та фізичної підготовленості молоді. У зв'язку з цим підвищується освітньо-виховна роль вчителя фізичної культури загальноосвітньої школи, який має плідно впливати на забезпечення й розвиток фізичного, психічного й духовного здоров'я підростаючого покоління.

Педагогічний процес був спеціально відкоригований вчителем для використання засобів фізичної культури і спорту в попередженні шкідливих звичок старших підлітків. Він включав фізичну підготовку, оволодіння системою знань про різні зловживання та здоровий спосіб життя, формування негативного ставлення старших підлітків до шкідливих організму людини речовин. Виховання такого ставлення до п'янства і алкоголізму, токсикоманії та наркоманії здійснювалося не лише на рівні усвідомлення і розуміння протилежності правил моральності, а й у процесі їхнього практичного втілення. Система знань про здоровий спосіб життя спонукала учнів до активних дій, визначала спрямованість їхньої повсякденної поведінки. Саме в цьому простежувався зв'язок моральної просвіти з реалізацією практичних завдань по вихованню негативного ставлення до шкідливих звичок. Формування вчителем фізичної культури такого ставлення спиралося на знання старших підлітків про алкоголь, токсини, наркотики та здоровий спосіб життя й досвід суспільної поведінки.

Фізичне виховання молоді має відображати нові підходи до формування особистості. Активність у фізкультурно-оздоровчій діяльності – необхідна умова гармонійного розвитку учнів, що набуває якості цілеспрямованого впливу на конкретну людину згідно її потреб. Фізичне виховання покликане формувати у кожного школяра дбайливе ставлення до власного здоров'я та фізичної кондиційності, комплексно розвивати фізичні й психічні якості, сприяти активному і творчому використанню засобів фізичної культури в організації здорового способу життя учнів. Адже, фізична культура – це загальноосвітній навчальний предмет, що створює умови для формування в учнів ціннісних орієнтацій щодо культури здоров'я і здорового способу життя, виховання потреби та звички займатися фізичною культурою і спортом, прагнення досягти оптимального рівня особистого здоров'я, фізичного розвитку, рухових якостей, морально-вольових рис характеру та психологічної підготовки до ведення активного життя і професійної діяльності. Загострення суперечностей між наявним рівнем свідомого ставлення молоді до свого здоров'я, способу життя та потребою суспільства у вчителів, який був би спроможний на високому професійному рівні здійснювати виховну й пропагандистську діяльність з учнями та їх батьками щодо цієї проблеми, потребують інноваційних підходів до підготовки майбутнього фахівця з фізичного виховання.

Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої роботи має забезпечувати набуття наступних знань та вмінь: застосовувати принципи, форми, методи і засоби навчальної роботи, не шкідливі для здоров'я учнів; забезпечувати належний рівень викладання предметів освітньої галузі "Здоров'я і фізична культура"; надавати учням ґрунтовні знання про здоров'я і шляхи його збереження та зміцнення; сприяти формуванню у школярів потреби у здоровому способі життя та прикладних навичок у його веденні; формувати відповідну мотивацію щодо здійснення фізкультурно-оздоровчої діяльності з учнями загальноосвітніх навчальних закладів, навички педагога-організатора фізкультурно-масової роботи в школі, навички організації та проведення тренувань у фізкультурно-оздоровчих гуртках, навички проведення уроків та занять зі спеціальними медичними групами. Тому, основою занять в спортивних секціях була необхідність організації і проведення вчителем фізичної культури конкретної практичної роботи, що викликала потребу прояву моральних дій і вчинків. У результаті, старші підлітки вирішували задачу вибору способу дій, спрямованих на підкорення особистих інтересів суспільним. У процесі такої діяльності здійснювався перехід намірів учнів у реальну поведінку, тобто «динаміка думки» в «динаміку реальної дії» [1, 185].

Перед майбутнім вчителем постає проблема адаптації планів та програм навчання до сучасного ритму життя, основний недолік яких – перевага теоретичного блоку дисциплін над практичним, який пов'язаний саме з формуванням професійних умінь і навичок. Адже, у сучасних умовах молодому вчителю доводиться працювати у динамічно мінливих ситуаціях, які передбачають багатоваріантність дій. Наші дослідження свідчать, що в ході лекції учнями засвоюється 5% наданої їм інформації, бесіди - 10%, перегляду телепередач - 30%, щотижневої виховної роботи - 45%, рольової гри - 60%. Доцільно

враховувати, що найбільш ефективними у процесі формування культури здоров'я кожної особистості є інтерактивні методи роботи із застосуванням елементів тренінгів, гри та оздоровчих вправ. Зокрема, це стосується вчителів загальноосвітніх шкіл і професійно - технічних училищ, які мають справу з віковою категорією учнів, які не завжди готові зробити адекватний вибір у життєвих ситуаціях, протистояти середовищу і групі, нерідко асоціальної спрямованості. Ефективність формування вчителем фізичної культури стійкої морально-вольової особистості залежала від того, наскільки заняття у спортивних секціях задовольняли важливі вікові запити старших підлітків, їхнє суспільне визнання, потяг до спілкування з ровесниками. Потреби в естетичному і творчому розвитку, задоволенні рухової активності, добре організовані заняття та правильно обраний вид спорту об'єктивно сприяли реалізації основних життєвих запитів, оптимізували фізичний стан і розвиток організму дітей відповідно до закономірностей зміцнення здоров'я й забезпечення їхньої фізичної дієздатності.

Переважна більшість дітей і підлітків в Україні мають значні відхилення у стані здоров'я, близько половини – незадовільну фізичну підготовку. Критичний рівень здоров'я і фізичного розвитку учнівської молоді внаслідок зниження рухової активності при зростаючому статичному (до 72% навчального часу) і психоемоційному напруженні процесу навчання, упровадженні комп'ютерних технологій у повсякденний побут, несприятливих екологічних умовах, зростанні антисоціальних проявів у суспільстві ставлять перед державними службами, педагогічною громадськістю першорядне завдання – збереження та зміцнення здоров'я школярів, формування у них навичок здорового способу життя [3, с. 73].

Діалектика розвитку сучасного суспільства, труднощі та протиріччя, які зустрічаються у процесі його розвитку, свідчать, що сьогодні необхідно говорити про реально небезпечно поширення шкідливих для здоров'я дітей звичок та негативних тенденцій серед окремих груп молоді, особливо серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Одним з негативних чинників, що впливають на стан здоров'я школярів є вживання ними наркотичних речовин, до яких належать не лише суто наркотики, а й нікотин і алкоголь. На даний момент склалася тривожна ситуація у школах, про що свідчать дослідження: п'ята частина п'ятикласників виявляє схильність до куріння, а 17% - до вживання алкоголю, у 8 - 9-х класах на куріння зорієнтована половина учнів, на алкогольні напої – 25%, слабоалкогольні (серед них пиво) - 60%. Майже 61% випускників вказало, що вони курять, половина вживає алкоголь, 82% - пиво. Найвища орієнтація на вживання шкідливих речовин серед важких підлітків. Практично всі вони вживають ті чи інші наркотичні речовини. Загальновідомо, що 70-80% правопорушників скоїли злочини, перебуваючи в стадії алкогольного чи наркотичного сп'яніння [2, с. 137].

Зупинити тютюнопаління, алкоголізм та наркоманію, попередити їх подальше поширення, повернути хворих до життя можливо лише спільними зусиллями різних інституцій на рівні держави, навчального закладу та родини.

Здоров'я нації в наш час розглядається як показник цивілізованості держави, що відображає соціально-економічне становище суспільства. Саме тому державна політика щодо здорового способу життя формується цілеспрямовано й послідовно. Вона регламентується Законом України "Про охорону дитинства" та державними програмами, Національною програмою "Діти України", Цільовою комплексною програмою "Фізичне виховання - здоров'я нації", Національною програмою "Репродуктивне здоров'я нації", спрямованими на пропаганду здорового способу життя дітей та молоді. Вивчення спеціальної літератури та наші дослідження свідчать, що стан здоров'я школярів залежить не тільки від соціально-економічних, екологічних, але й ряду психолого - педагогічних факторів, таких як: стресова практика авторитарної педагогіки; постійне збільшення темпу й обсягу навчального навантаження; ранній початок дошкільного систематичного навчання; невідповідність діючих програм та технологій навчання функціональним і віковим особливостям учнів, недотримання санітарно-гігієнічних вимог при організації навчального процесу; недостатня кваліфікація педагогів з питань розвитку та охорони здоров'я дітей; масова безграмотність батьків у питаннях збереження здоров'я дитини; провали в існуючій системі фізичного виховання і часткове руйнування служб шкільного лікарсько-педагогічного контролю.

Слід відзначити, що одним із пріоритетних завдань нового етапу реформи системи освіти має стати збереження і зміцнення здоров'я дітей, формування у них понять цінності здоров'я і здорового способу життя. Відповідальність за вирішення даної проблеми багато в чому залежить від вчителя, у зв'язку з чим актуалізується завдання формування його професіоналізму як певної стратегії досягнення мети – оздоровлення нації.

Вивчаючи сутність, специфіку та структуру поняття „готовність вчителя фізичної культури до роботи із попередження шкідливих звичок учнів” звернемося до поняття „готовність до професійної педагогічної „діяльності”. За словником С. І. Ожегова „готовність” – це стан при якому все зроблено, все готово для чого-небудь [4, с.122]. Деякі вчені розуміють професійну готовність спеціаліста як інтегральне утворення на основі потреб і здатностей, які характеризуються соціально нормативним рівнем перетворень суспільних відношень в професійній сфері діяльності в систему функцій суб'єкту цієї діяльності та визначає її результативність [6, с.474].

Готовність до професійної педагогічної діяльності тлумачиться, як складне соціально-психологічне явище, яке містить у собі комплекс індивідуально-психологічних якостей особистості й систему професійно-педагогічних знань, умінь і навичок. Серед структурних компонентів означеного виду готовності виділяється конструктивний, організаційний, комунікативний, що трактує конструктивну діяльність учителя як таку, що пов'язана з відбором, композицією, проектуванням навчально-виховного матеріалу, складання планів, тобто це основа, на якій будується організаційна й комунікативна діяльність учителя. Конструктивна діяльність педагога повинна включати проектування змісту майбутньої активності, структури та послідовності власних вчинків, а також систему й послідовності дій тих, хто навчається.

Отже, спостереження за учнями старших класів свідчать, що стійка мотивація фізичного розвитку і спортивного вдосконалення, вихована у підлітковому віці, позитивно впливала на ставлення школярів до регулярних занять фізичною культурою у наступні роки, стала стійкою нормою поведінки. На їхню думку, високий рівень здоров'я і фізичного розвитку має високу суспільну престижність, є суттєвим критерієм оцінювання їхньої користі для суспільства. Тому, дуже важливо, щоб заняття у спортивних секціях давали можливість підліткам на практиці перевірити і відчутти соціальну та особистісну значущість профілактично-виховної роботи засобами фізичної культури. Морально-вольове виховання учнів у процесі такої діяльності матиме позитивний результат за умови, що фізичний і моральний розвиток здійснюватиметься у нерозривній єдності. Адже формування негативного ставлення до різних зловживань відбувається більш ефективно у процесі активної діяльності, яка вимагає вияву кількості відповідних морально-вольових якостей. Тому профілактично-виховну роботу з учнями необхідно розпочинати з їхнього залучення до активних занять такими видами фізичних вправ, які доступні і цікаві їм. Інтерес, що з'являється, чи захоплення поступово формують мотивацію майбутньої діяльності, яка переростає у стійку потребу, надає підлітку енергії і прагнення до досягнення поставленої мети. Звідси випливає, що важливим фактором виховної роботи вчителя з попередження попередження шкідливих звичок у старших підлітків засобами фізичної культури є глибоке знання механізмів і умов впливу занять фізичними вправами на особистість, її інтереси та ціннісні орієнтації. Крім того, цінність занять у спортивних секціях для профілактично-виховної роботи зі старшими підлітками визначається не лише впливом на їхній фізичний розвиток, а й на формування уявлень про власне моральне здоров'я. У процесі занять фізичною культурою задовольняється потреба школярів у руховій активності, у них формуються інтереси і мотиви, система моральних цінностей, норм і правил поведінки. За таких умов засоби фізичної культури мають широко включатися у систему профілактично-виховної роботи загальноосвітніх шкіл, формуючи в учнів негативне ставлення до різних зловживань і необдуманих вчинків.

Висновок: підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до виховної роботи у школі щодо формування здорового способу життя учнів та усвідомлення такої ідеї їх батьками має велику соціально-педагогічну значущість. Особливого значення вона набуває у сучасних умовах соціально-економічної, духовного кризи, погіршення екологічної ситуації й здоров'я підростаючого покоління, займає провідну роль серед учителів школи з формування здорового способу життя, виховання дбайливого ставлення учнів та їх батьків до власного здоров'я і здоров'я дітей.

Великий освітньо-виховний потенціал з формування професійної готовності студентів факультетів фізичного виховання педагогічних університетів до виховної роботи щодо пропаганди й реалізації здорового способу життя закладено у вивченні дисциплін гуманітарного циклу, проходженні педагогічної практики, організації й проведенні позааудиторної роботи у виші. Якісний розвиток й вдосконалення педагогічних умінь та навичок майбутніх фахівців з профілактично-виховної роботи можливо досягти, забезпечуючи творчий підхід, різноманітність, інноваційність у виборі форм та методів навчання і виховання. Тому, підготовка вчителя фізичної культури до виховної роботи зі школярами – справа державного масштабу й потребує системно виважених дій у подальшому науковому пошуку нових педагогічних шляхів її здійснення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Главацька О.Л. Основи самовиховання особистості: [навч.-метод. посіб.] / О.Л.Главацька. - К.: Кондор, 2008. - 206 с.
2. Колгурина Т.В. Формирование конкурентоспособности студентов – выпускников вузов физической культуры: дис. канд. пед. наук: 13.00.04. / Т.В. Колгурина. – СПб., 2002. – 139 с.
3. Методичні рекомендації щодо вивчення фізкультури у 2009/10 навчальному році // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2009. – № 19–21. – С. 73–81.
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 57000 слов/ под ред. чл.корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. - 18 изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1986. - С.122.
5. Омельченко С. Взаємодія соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя дітей та підлітків. Монографія. - Луганськ: Альма-матер, 2007. – 359с.
6. Словарь русского языка: Ок. 57 000 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 18-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1986. – С. 474.

Анастасія КУНИЦЬКА

КОРЕКЦІЙНИЙ ВПЛИВ САМОСТІЙНИХ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ НА РОЗВИТОК РУХОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ДОПОМІЖНОЇ ШКОЛИ

(магістрантка факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор А.Й. Григор'єв

Постановка проблеми: Інтегральним показником соціально-економічного і духовного розвитку суспільства є стан здоров'я нації. Як відомо, здоров'я людини формується в дитячому віці на основі генетичних факторів, способу життя та екологічних умов. В той же час в Україні склалася критична ситуація зі станом здоров'я населення, а особливо дітей та підлітків. Майже 90 відсотків школярів мають відхилення у здоров'ї, понад 60 відсотків – незадовільну фізичну підготовку. Таке становище є наслідком того, що в учнів не вихована потреба до систематичних занять фізичними вправами, відсутня науково обґрунтована методика самостійних занять. Особливо це стосується розумово відсталих дітей, у яких внаслідок особливостей психофізичного розвитку потреби фізичного самовдосконалення не сформовані.

Фізична культура, як складова частина загальної культури особистості формується в шкільному віці. Вона повинна не тільки впливати на рівень розвитку рухових умінь та навичок, але і виховувати у школярів потребу самостійно займатися фізичними вправами, сприймати учбовий матеріал як систему, спрямовану на їх фізичне удосконалення. Фізичне виховання у допоміжній школі має сприяти впровадженню в побут школярів рухової активності.

Безперечним є те, що люди у яких сформована з дитинства самостійність (мається на увазі якість особистості), в різноманітних життєвих ситуаціях більш рішучі, не чекають підказки з боку, вміють відстоювати свою думку, особисту позицію. Це прямо стосується даної теми – уміння самостійно займатися фізичними вправами. Одна справа, коли учень виконує завдання під контролем вчителя, і зовсім інша справа – самостійно фізично самовдосконалюється.

Проблема полягає у тому, що діяльність педагога не повинна обмежуватися навчанням навичкам та умінням відповідно до вимог шкільної програми. Щоб учні допоміжної школи могли легко пристосуватись в сучасному соціальному середовищі, їм необхідно забезпечити достатньо широке коло знань, адаптивних норм рухової активності.

Провідні фахівці в галузі фізичного виховання, гігієни та медицини відзначають, що цілеспрямована рухова активність значної частини учнів загальноосвітньої та спеціальної школи обмежується переважно уроками фізичної культури, які компенсують 11% необхідного добового об'єму рухів. Середньодобовий об'єм рухової активності значної більшості учнів допоміжної школи на 30-35% нижче гігієнічних норм, що призводить до ряду негативних станів у здоров'ї.

Методика та організація експериментального дослідження:

Організаційною формою дослідження ми обрали самостійні фізичні вправи. Цим планували досягти подвійного ефекту: перш за все вправлінням передбачали виробити міцні динамічні стереотипи життєвої поведінки та культури систематичних і постійних фізичних навантажень; по-друге, в роботі з аномальними дітьми - це могла бути найбільш оптимальна форма самостійної діяльності поза контролем школи.

Структурною основою експерименту став комплекс вправ зі спортивних ігор. Використані загальнорозвиваючі вправи (розминка) та окремі елементи базової техніки, які сприяють розвитку рухових якостей та організму в цілому.

Для вирішення завдань педагогічного експерименту застосовувались такі методи дослідження:

1. Аналіз наукової та методичної літератури.
2. Педагогічні спостереження.
3. Тестування рухової підготовленості школярів.
4. Антропометрія.
5. Пульсометрія.
6. Педагогічний експеримент.
7. Методи математичної (варіаційної) статистики.

1. Вивчення літературних джерел базувалося на основі робіт, в яких розкривалась проблема підготовки розумово відсталих школярів до виконання самостійних фізичних вправ, особливості морфофункціональних і психічних процесів розвитку дітей з порушеннями психічного розвитку. Оскільки досліджувались діти середнього шкільного віку, то вивчались також публікації, що характеризують:

- анатомо-фізіологічні особливості розвитку організму підлітків;
- зміст, форми і методи проведення самостійних занять фізичними вправами;

- динаміку фізичного розвитку школярів середнього віку.
Всього було вивчено 84 джерела.

2. Педагогічні спостереження проводились як на уроках фізичної культури в спеціальних школах Кривого Рогу, так і в позаурочний і позашкільний час, і особливо, в умовах родинного виховання, з метою вивчення досвіду роботи, змісту та методів організаційних форм роботи. Крім того, педагогічні спостереження проводилися в процесі виконання школярами експериментальної групи індивідуальних вправ, дозованих за кількістю повторів та інтервалами відпочинку.

За зовнішніми ознаками (зміни кольору шкіряного покриву, наявності задухи, ослаблення уваги та ін.) визначалась відповідна реакція організму на фізичні навантаження різного характеру і спрямованості.

3. Тестування використовували з метою визначення рухової підготовленості школярів експериментальної та контрольної груп на початку експерименту.

4. Антропометричні дані учнів досліджувались за методикою В.М.Заціорського, В.Л.Уткіна, В.С.Язловецького показники: довжина тіла (зріст, з точністю до 0,5 см); вага (маса) тіла (з точністю до 100 г); життєва ємність легень (ЖЄЛ) (з точністю до 50 мл); обсяг грудної клітки (з точністю до 1 см).

5. Пульсометрію застосовували в якості контролю за станом серцево-судинної системи при дозуванні фізичних навантажень. На заняттях навчали розумово відсталих учнів самостійному визначенню частоти пульсу пальпаторно за 10 секунд шляхом притискання променевої артерії.

6. Педагогічний експеримент був спрямований на:

- виховання у підлітків стійкого інтересу до фізичного самовдосконалення;
- навчання їх самостійному виконанню фізичних вправ.

В педагогічному експерименті за критерій фізичної підготовленості було прийнято виконання нормативів програми допоміжної школи з фізичного виховання. За результатами тестування було встановлено однорідність фізичного рівня розвитку учнів експериментальної (22 чол.) та контрольної (20 осіб) груп. Учні експериментальної групи впродовж досліджування займалися фізичною культурою на уроках, в режимі дня школи (ранкова гімнастика, фізкультпаузи, рухливі ігри тощо), а також за розробленими спільно з батьківським активом навчально-тренувальними завданнями самостійно.

В основу цих завдань було покладено фізичні вправи зі спортивних ігор, в комплексі з іншими необхідними елементами визначеними нами (біг, стрибки, рухливі та спортивні ігри тощо).

Структурною формою і основним змістом експерименту було запровадження:

- а) синхронізації комплексів, в яких навчально-тренувальна робота на уроках приблизно в оптимальних параметрах відповідала самостійним фізичним вправам;
- б) розробка і запровадження моделі самостійних занять по розвитку рухових здібностей розумово відсталих учнів підліткового віку.

Експериментальна робота здійснювалась в 3 етапи, кожен з яких становив окрему серію досліджень та хронологічно відповідав одному місяцю:

1 – колективно-ігровий етап. Ставив за мету поступовий перехід від колективних фізичних дій розумово відсталих учнів до індивідуального виконання спеціальних комплексів.

2 – індивідуально-комплексний етап передбачав синхронізацію комплексів і спрямовувався на формування навичок самостійно займатися фізичними вправами та перетворення їх у тренувальну звичку.

3 – диференційований етап запроваджувався з метою індивідуалізації завдань самостійних занять фізичними вправами відповідно до медичних показників, соматичного стану та основних захворювань учнів допоміжної школи. Він базувався на основі концептуальних засад лікувальної фізичної культури.

З учнями контрольної групи проводилася систематична робота з фізичного виховання, вони брали участь у всіх фізкультурно-оздоровчих заходах школи, проте не займалися самостійними фізичними вправами, що дозволило нам об'єктивно оцінити результативність експериментальної роботи.

Тестування проводилось в стандартних умовах для обох груп: в один тиждень, з використанням одних і тих же вимірювальних приладів.

Критеріями ефективності методики проведення самостійних фізичних вправ слугували:

- ступінь приросту показників у контрольних вправах (в %);
- кількість учнів, які повністю виконали нормативи шкільної програми (загальноприйняті оцінки те ж в %);
- динаміка змін функціонального стану серцево-судинної системи і стану здоров'я школярів.

У доборі фізичних вправ перевагу надавали діагностиці рухової сфери дітей (координаційні, силові, швидко-силові властивості тощо), оскільки перевірялася готовність дітей до оволодіння методикою виконання фізичних вправ самостійно.

7. Методи математичної (варіаційної статистики).

Експериментальні дані, отримані в ході дослідження оброблялись методами математичної (варіаційної) статистики. В залежності від мети, що стояла перед конкретним етапом роботи визначались статистичні характеристики:

- середнє арифметичне – \bar{x} ;
- середня квадратичне відхилення – S ;
- помилка середньої арифметичної – m ;
- довірчий коефіцієнт – P .

Різницю за Стьюдентом – вважали достовірною при $P < 0,05$. При розрахунку статистичних характеристик використовувалися алгоритми, рекомендовані в спеціальній літературі.

Психофізіологічний статус аномальних дітей суттєво відрізнявся від подібного у дітей з нормальним розвитком. Його специфічність базується на дефектах особистості, які виявились в різних життєвих і навчальних ситуаціях. Структурними одиницями діагностичного обстеження в статичному експерименті ми обрали: рухові завдання; досліджувані рухові здібностей; особливості методики тестування.

Повний перелік використаних контрольних рухових завдань представлений в таблиці 1.

Таблиця 1

Завдання, використані для оцінки рухової підготовленості розумово відсталих школярів середнього віку

№№	Рухові завдання	Діагностована рухова властивість	Одиниці вимірювання	Кількість спроб	Особливості методики тестування
1	2	3	4	5	6
1.	Динамометрія кисті	Сила м'язів згиначів	Кг	3	За допомогою динамометра Матьє-Коллена. Почергово правою та лівою рукою, без зорового контролю, за командою експериментатора.
2.	Станова динамометрія	Сила м'язів тулуба	Кг	3	За допомогою плоскопружинного стандартного динамометра. Фіксувався кращий результат.
3.	Біг 60 м	Швидкість	С	1	З низького старту.
4.	Біг 60% інтенсивності	Загальна витривалість	С	1	Методика Сермсева Б.В.: по метроному з високим підніманням стегна (80°).
5.	Метання м'яча (150 г)	Швидкісно-силові	М, см	3	З розбігу із-за спини, через плече. Фіксувався кращий результат.
6.	Стрибок у довжину з місця	Швидкісно-силові	См	3	В яму з піском або на гімнастичні мати. Фіксувався кращий результат.

В доборі фізичних вправ перевагу ми надавали діагностиці рухової сфери дітей (швидкісним, силовим, швидкісно-силовим властивостям, тощо), оскільки перевірялась готовність дітей до участі в експерименті. Запропоновані нами методики передбачали найбільш повне та системне вивчення рухових можливостей учнів.

Як показав статичний експеримент позитивне ставлення до виконання моторних тестів у розумово відсталих дітей виявилось у тих випадках, коли використовувались прилади (м'ячі, динамометри тощо).

Дослідженню підлягав також рівень фізичної підготовленості експериментальної та контрольної груп. Про однорідність їх показників свідчать дані таблиці 2.

Таблиця 2

Вихідний рівень фізичної підготовленості розумово відсталих школярів 10-14 років експериментальної та контрольної груп

№ №	Ознаки	Розмір-ність	Експериментальна група n=22 M±m	Контрольна група n=20 M±m	Різ-ниця	P
1	Біг 60 м	с	11,12 ± 0,19	10,96 ± 0,12	-0,16	0,5
2	Метання м'яча 150 г	м	31,10 ± 1,38	29,70 ± 1,20	1,40	0,5
3	Біг з 60% з інтенсивністю	с	216,50 ± 19,30	224,50 ± 19,30	-8,00	0,5
4	Стрибок у довжину з місця	см	143,40 ± 4,42	145,47 ± 3,89	-2,07	0,5
5	Динамометрія	кг	22,30 ± 1,20	23,50 ± 0,83	-1,20	0,5
6	Станова динамометрія	кг	68,90 ± 1,96	70,50 ± 2,38	-1,6	0,5

Дані таблиці підтверджують однорідність складу контрольної та експериментальної груп розумово відсталих учнів, а також служать опорними для оцінки подальшого розвитку фізичних здібностей школярів після закінчення експериментальної роботи.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антропова М.В. Физиолого-гигиенические требования к организации режима учащихся в школах продленного дня // Сов. педагогика, 1974 - № 1. – С. 59.
2. Бондар В.І. Підготовка учнів допоміжної школи до самостійної трудової діяльності. – К.: Радянська школа, 1988. – 126 с.
3. Вільчковський Е.С., Козленко М.О., Цвек С.В. Система фізичного виховання молодших школярів для викладачів та студентів вищих навчальних закладів І-ІІ рівнів акредитації: навчально-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 232 с.
4. Григорієв А.І. Аномалії розвитку дітей./ Монографія. – К.: Преса України, 2006. – 586 с
5. Заціорский В.М., Уткин В.Л. Основы теории измерений // Спортивная метрология: Учебник для институтов физической культуры /Под ред. В.М.Заціорского. – М.: Физкультура и спорт, 1982. – С.21-26.
6. Язловецкий В.С. Физическое воспитание подростков с ослабленным здоровьем. – К.: Здоров'я, 1987. – 136 с.

Володимир МАЛИК

РОЛЬ ВАЛЕОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ В ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

(магістрант факультет фізичного виховання)

Науковий керівник – к.п.н., доцент Язловецька О.В.

Актуальність дослідження. Зростання ролі валеологічного виховання в третьому тисячолітті майже в усіх країнах світу спрямоване на пошук нових, найефективніших форм і засобів формування здорової людини. У жодній країні світу немає виховання “взагалі”. Воно завжди має конкретно-історичне, національно-державне вираження, спрямоване на формування громадянина конкретної держави й не може бути безнаціональним. Тому правильно організоване валеологічне виховання базується на національному вихованні, яке відображає історичний шлях народу та перспективи його розвитку, повинно бути науково обґрунтоване (І.Д. Бех, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень, В.М. Мадзігон, О.В. Сухомлинська, М.В. Гриньова, С.В. Страшко, та інші).

Методологічною основою дослідження є парадигми, теорії, концепції, доктрини, в яких розглядаються інноваційні аспекти розвитку сучасної вищої освіти (В. Андрущенко, І. Бех, І. Зязюн, В. Орлов, П. Таланчук та ін.), професійної освіти (Г. Балл, С. Гончаренко, Н. Ничкало, С. Сисоєва), оздоровчої освіти (Г. Верич, А. Вовканич, І. Мурашов, Б. Шиян, та ін.), заснованої на цілісності, неперервності, інтеграції педагогічного процесу, валеологічних знань і професійної підготовки.

Ще у 1981 р. Мадридська конференція міністрів охорони здоров'я Європейських держав визначила освітній напрям збереження і зміцнення здоров'я населення як пріоритетний. У 1988 р. Комітет міністрів держав-членів Ради Європи розробив детальні рекомендації щодо впровадження курсів з охорони здоров'я в усі ланки освітніх закладів цих держав. Було визнано, що набуття знань з питань охорони здоров'я і здорового способу життя важливе для всіх вікових груп населення, але найважливіше воно для молоді, оскільки вона найлегше може адаптуватися до змін способу життя і саме від неї залежить майбутнє. Цим пояснюється увага Ради Європи до розвитку спеціальних освітніх дисциплін, що формують у школярів і студентів свідому мотивацію до здорового способу життя [2].

Згідно з прийнятим у 1998 р. міжнародним документом “Політика досягнення здоров'я для всіх у XXI столітті” усі держави-члени Євробюро ВООЗ (Всесвітньої організації охорони здоров'я), у тому числі й Україна, повинні здійснювати політику формування здорового способу життя населення, і особливо молоді, на державному, регіональному та місцевому рівнях за підтримки відповідних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади.

Особлива увага приділяється державою проблемам здоров'я молоді і створенню нормативно-правової та освітньої бази для формування здорового способу життя підростаючого покоління. Для вирішення цієї проблеми прийнята ціла низка державних документів. Це Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI століття), Концепція національного виховання, Національна програма “Діти України”, Цільова комплексна програма генетичного моніторингу в Україні на 1999-2003 р.р., Цільова комплексна програм “Фізичне виховання – здоров'я нації” тощо.

Ідея створення у молоді мотивації до здорового способу життя повною мірою реалізувалася в Національній доктрині розвитку освіти України в XXI ст., прийнятій у 2001 р. на II з'їзді освітян. В ній визначено як один із пріоритетів державної політики в розвитку освіти формування *здоров'я нації через освіту*.

Актуальність створення системи валеологічного виховання і освіти в умовах нашої держави визначається потребами суспільства у всебічній активізації інтелектуального та духовно-творчого потенціалу національних і загальнолюдських цінностей, суперечливими процесами входження особистості в громадське життя, необхідністю забезпечення єдності, спадкоємності й послідовності виховних впливів різних соціальних інститутів, постійного коригування навчально-виховного процесу [1].

З 1993 року в Україні розпочато роботу щодо впровадження валеологічних знань в освітній процес, керуючись такими напрямками: використання валеологічних знань у процесі викладання предметів гуманітарного і природничого циклів; читання спеціальних курсів валеологічної тематики; проведення позакласної та позашкільної роботи. У 1994 році створено перші програми з інтегративного курсу “Валеологія” [4].

Відповідно до проекту “Концепції неперервної валеологічної освіти в Україні” з 1994 року починається поступове введення валеології (до варіативної частини) до навчальних планів загальноосвітніх шкіл і гімназій, спостерігається посилена валеологічна направленість та орієнтація багатьох навчальних предметів і позакласної роботи. Все це говорить про важливість і необхідність щодо організації системи підготовки педагогічних кадрів валеологічного напрямку. Для реалізації основних положень концепції гостро постало питання про недостатність кваліфікованих спеціалістів з відповідною педагогічною освітою – педагогів-валеологів [7].

Мета безперервного валеологічного виховання та освіти полягає в підвищенні рівня фізичного, психічного і духовного здоров'я української нації на основі створення пріоритету культури здоров'я, впровадження валеології – інтегрованої системи знань про чинники погіршення і відновлення здоров'я, популяризації методів і навичок його індивідуального зміцнення; створення нормальних умов життєдіяльності; формування валеософського світогляду і практичних пріоритетів здорової людини [3].

В 2001 році творчим колективом спеціалістів в області валеологічної освіти і виховання була розроблена «Концепція валеологічної освіти і виховання педагогічних працівників». В ній чітко визначена основна мета валеологічної освіти педагогів – формування валеологічної культури як важливої передумови адаптації вчителя до нової педагогічної парадигми – гуманістичної направленості навчально-виховного процесу, де культура здоров'я є невід'ємним компонентом професійної компетентності вчителя [6].

Студенти ВНЗ до навчальних планів яких введено курс валеологічної підготовки мають можливість по-новому подивитись на стан свого організму, виявити фактори, що призводять до зниження рівня здоров'я та розвитку захворювань і спробувати їх усунути, засвоїти методики профілактики патологічних станів. Потреба самооздоровлення є важливим показником валеологічної грамотності студента, а готовність до здійснення валеологічної діяльності – важливим показником професійної підготовки майбутнього вчителя. Сьогодні, педагогічні ВНЗ мають забезпечити якісну підготовку вчителя, який буде відповідати соціальному замовленню і потребам сьогодення.

Поряд з циклом медико-біологічних дисциплін, навчальна дисципліна “Основи валеології”, що введена до програм підготовки майбутніх учителів, в тому числі і вчителів фізичного виховання, розв'язує таку важливу соціально-педагогічну проблему, як формування в них культури здоров'я. Сучасний вчитель, а в нашому випадку це вчитель фізичної культури, має бути носієм гуманістичного світогляду, нести учням знання, спрямовані на збереження і зміцнення здоров'я та формувати на науковій основі відповідний світогляд у широкого кола людей, створюючи нову філософію – філософію здоров'я.

Відсутність фундаментальних суспільно-педагогічних досліджень, що комплексно відображали б освітньо-виховні функції вчителя фізичної культури та рівень його готовності до здійснення валеологічної діяльності зумовили вибір теми нашого дослідження. Дослідження даної проблеми дозволить глибше пізнати та вдосконалити зміст та методи валеологічної освіти в процесі професійної підготовки фахівця фізичного виховання, зрозуміти психолого-педагогічні аспекти впливу валеоосвіти на особистість майбутнього вчителя фізичного виховання.

Метою нашої статті є дослідження ролі та місця валеологічних знань в теоретичному і методологічному забезпеченні професійної підготовки вчителя фізичної культури.

Виклад основного матеріалу. В державній програмі „Вчитель” відмічається, що вимагає оновлення зміст педагогічної освіти, а особливо забезпечення випереджального напрямку підготовки педагогічних працівників, оптимального співвідношення між професійно-педагогічною, фундаментальною та соціально-гуманітарною підготовкою вчителя [5].

Варто зауважити, що на сьогодні, ще не здійснюється підготовка майбутніх учителів, які в майбутній професійній діяльності зможуть викладати інтегровані курси освітніх галузей шкільної освіти. А реалії сьогодення диктують умови, за яких навчальний план педагогічних ВНЗ повинен орієнтувати майбутнього вчителя на школу завтрашнього дня, давати йому певний запас знань з випередженням.

Відбувається зміщення акцентів діяльності вищої школи згідно нової освітньої парадигми, пріоритетами якої є інтереси людини, а звідси, нові вимоги суспільства до освітнього рівня та професійної спрямованості фахівця, нова концепція державної політики у сфері фізичної культури і спорту, суть якої

полягає у переході від формальної погоні за масовістю фізкультурно-спортивного руху до рекреаційно-оздоровчого і профілактичного ефекту, утвердженні здорового способу життя. Все це обумовлює необхідність модернізації змісту медико-біологічної підготовки як необхідної бази для формування валеологічних знань, умінь та навичок студентів факультету фізичного виховання відповідно до вимог часу, тенденцій суспільного розвитку, інноваційних процесів і технологій.

Основними шляхами модернізації змісту валеологічної підготовки студентів факультету фізичного виховання є наповнення його відповідно до вимог концепцій державної фізкультурно-спортивної політики та безперервної валеологічної освіти в Україні, згідно програми з основ здоров'я і фізичної культури для загальноосвітніх закладів, професійно-прикладною спрямованістю процесу підготовки фахівця.

Про необхідність покращення рівня валеологічної підготовленості студентів факультету фізичного виховання можна говорити після аналізу змісту нової програми з „Основ здоров'я і фізичної культури” для загальноосвітніх навчальних закладів, в якій значно розширена теоретична частина за рахунок матеріалу про здоровий спосіб життя, основи гігієни, профілактики захворювань, попередження травматизму, безпеки життєдіяльності. Процес вивчення предметів „Основи здоров'я” і „Фізична культура” передбачає встановлення міжпредметних зв'язків з анатомією, віковою та загальною фізіологією людини, гігієною, біологією, валеологією та ін. Головною вимогою до сучасних уроків фізичної культури є не тільки вироблення інструктивних навичок та вмій самостійно займатися фізичними вправами, а й здійснювати самоконтроль за власним здоров'ям, вміння організувати програму здорового способу життя та ін. [9].

Програмно-методичне забезпечення валеологічної освіти майбутніх вчителів фізичної культури матиме оптимальний вигляд, коли буде зорієнтовано на його кінцеву мету – формування соціально та професійно активної особистості вчителя. Ця кінцева мета знаходить своє відображення в узагальненій структурно-ступеневій моделі фахівця, яка повинна бути закладена в основу цілісного процесу формування особистості вчителя. Для навчання студентів валеологічній діяльності професійно-педагогічні завдання мають бути перебудовані в навчальні завдання, побудова і вирішення яких безпосередньо пов'язано з практичними заняттями з питань здоров'я, навчання з застосуванням різних методик, в тому числі і інтерактивних.

У процесі оволодіння навиками здорового способу життя – тренінгова робота як спосіб тренування, навчіння людини є найбільш ефективною формою організації навчально-виховного процесу отримання валеологічних знань. Таким чином, згідно з теорією навчання, моделі поведінки закріплюються на особистісному рівні у тому разі, коли вихованець накопичує достатньо позитивних наслідків власної поведінки, коли він спостерігає за наслідками поведінки інших осіб, коли переймається переживаннями інших людей, їхніми позитивними і негативними емоціями як наслідком певної поведінки.

Реалії сьогодення потребують переосмислення цілей, теоретико-методологічних засад професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури, що орієнтовані на реальні потреби регіонів у фахівцях даного напрямку, подолання суперечності між зростаючими вимогами до рівня професіоналізму майбутніх вчителів фізичної культури і недосконалістю змісту, форм і методів їхньої професійної підготовки.

Сьогодні, в погоні за самоствердженням, інноваційними технологіями і т. і., багато шкіл втратили саме головне – учня і вчителя, дбаючи про їх здоров'я в основному на декларативному рівні. Система шкільної освіти не йде далі чисто гігієнічних аспектів здоров'я і рухової підготовки школярів у вирішенні проблем їх індивідуального здоров'я; не вирішується питання сутнісного розуміння культури здоров'я, не розглядаються поняття філософії здоров'я; недостатньо уваги приділяється питанням формування, збереження і покращення духовного, психічного і фізичного аспектів здоров'я, мотивації здорового способу життя школярів тощо.

Для досягнення мети – формування високого рівня культури здоров'я – не достатньо традиційних методик, бо проблема тут вже не стільки в об'ємі інформаційного поля, формуванні знань та вмій, а, перш за все, в формуванні певного світогляду.

Вищезгадане має загальний корінь проблеми: орієнтація валеологічної освіти в звуженому просторі блоку медико-біологічних знань, або в поєднанні з іншою спеціальністю, без узгодження з цілісним підходом до нового професійного направлення на основі методів інтеграції освітньої діяльності і систематизації навчальної інформації призводить до негативного ставлення до валеологічної освіти і виховання, до її другорядності.

Загальновідомо, настільки значуща в наш час роль фундаментально-теоретичних знань у практиці оздоровлення населення. Відповідно зростає нагальна потреба використання інноваційно-теоретичних знань в підвищенні якості підготовки спеціалістів освітньо-оздоровчої сфери. Однак стратегії по розв'язанню цієї проблеми за рахунок розширення кількості годин, вже давно визнано нераціональними. Тому можливий тільки *інтегрований шлях*, який позбавляє від перевтоми студентів, усуває надмірно ускладнений і другорядний навчальний матеріал, полегшує забезпечення його доступності, осмислення й усвідомленості.

Визначення перспектив розвитку самої науки про здоров'я і валеологічної освіти, зокрема – як її системного об'єкту в конкретний історичний період сучасного кризового стану, неможливе без уточнення методико-теоретичних орієнтирів. Тому в державних документах про освіту значна увага приділяється реалізації соціального запиту, соціального замовлення, що пов'язане з пошуком нових форм підготовки фахівця освітньо-оздоровчої сфери, який повинен досконало володіти основною і суміжними професіями, здатний вирішувати завдання підготовки фахівців в умовах конкурентноздатності, інтегративності та інтенсивності діяльності.

Валеологія (як галузь наукового знання) і валеологічне супроводження (як головний метод професіоналізації всіх наявних в навчальному плані предметів і фахових дисциплін) ще не займають чільного місця в програмах навчання. Це стає перепорою, не дозволяє цілісно застосовувати особливості, специфіку і методіку валеології і накопичених, до сьогодні, в теорії здоров'я і оздоровлення знань.

Сьогодні, майбутні фахівці з валеології вивчають і досліджують у закладах вищої освіти в основному часткове, без намагань опанувати цілісну систему змісту і методів індивідуального оздоровлення, яка б відповідала змісту і назві оздоровчого напрямку. Комплексно освітньо-оздоровчі технології навчання ні викладачі, ні студенти не готові поки що опанувати ні в навчанні, ні в практиці, ні в дослідженнях. Спрощене перенесення медико-біологічних знань, систем і технологій, або їх елементів на новий ґрунт валеологічної освіти (які мають зовсім інші механізми дії), без урахування певних принципів сполучення, не здатна відповідати сучасним кваліфікаційним вимогам рівня підготовки фахівців освітньо-оздоровчого напрямку [8].

Висновки. Проаналізувавши окремі методичні і теоретичні проблеми загального стану валеологічної освіти майбутнього вчителя фізичної культури, можна констатувати, що потребам і вимогам, які потребує реальний розвиток сучасного стану здоров'я населення, вони не відповідають. Тому негативні наслідки подібного стану кризи здоров'я взагалі, і кризи оздоровчих видів освіти, зокрема, цілком дійсні і в науковому плані потребують фундаменталізації, тобто – опори на методологію, теоретичний аналіз і методичні положення. Тому, при модернізації фізичного виховання, фізичної культури в різних її формах потрібно обов'язково враховувати сучасні вимоги при формуванні загальної структури фахової підготовки вчителя фізичної культури.

Ефективність і результативність валеологічної освіти і виховання будуть відчутні тільки в тому випадку, коли будуть повністю реалізовані кадрові, методичні і матеріальні умови цієї галузі науки. А поки що валеологічна освіта і виховання педагогічних ВНЗ також проходить етап становлення і має цілий ряд своїх проблем. Вирішувати вище згадані завдання покликані вчителі фізичного виховання, тренери, педагоги, валеологи, громадські працівники і т. і. І не просто вирішувати, а реалізовувати їх на практиці з високою технологічною готовністю.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бальсевич В.К. Перспективы развития общей теории и технологий спортивной подготовки и физического воспитания (методологический аспект) // Теория и практика физической культуры. – 1999. – №4. – С.21-26; 39-40.
2. Бобрицька В.І., Гриньова М.В. Валеологія: Навч. посібник. – Полтава, 1999. – 306 с.
3. Валеологічна освіта та виховання: сучасні підходи, доступність і шляхи розвитку в Україні. Збірник науково-практичних статей // За заг. ред. В.М. Оржеховської. – К.: Магістр, 1999. – №5. – 120 с.
4. Горашук В.П. Формирование культуры здоровья школьников (теория и практика). – Луганск: Альма-матер, 2003. – 376 с.
5. Державна програма «Вчитель» // Освіта України. – 2002 – 2 квітня. – с. 2-6.
6. Концепція валеологічної освіти педагогічних працівників. – 2001 р. МОНУ / під ред. Страшко С.В. – 10 с.
7. Концепція неперервної валеологічної освіти в Україні (Проект) / Горашук В.П., Бойченко Т.С., Вадзюк Н.В. та ін.: М-во освіти України; М-во охорони здоров'я України. – К., 1994. – 36 с.
8. Кукса В.О. Вступ до спеціальності “Фізична реабілітація” (філософсько-методологічні аспекти). – Навчальні матеріали і тексти до програмного курсу для студентів фізично-реабілітаційних відділень педвузів. – Суми: Редакційно-видавничий відділ СДПУ ім. А.С. Макаренка, 2000. – 256 с.
9. Основи здоров'я і фізична культура: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. І-ІІ класи. – К.: Початкова школа, 2001. – 112 с.

Вікторія МАРУЦЕНКО

ПСИХОЛОГІЧНО - МОТИВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ СЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ ЛЕГКОЮ АТЛЕТИКОЮ УЧНІВ СЕРЕДЬНОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

(магістрантка факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – канд. наук з фіз. вих. і спорту Т.В. Маленюк

Актуальність. У психолого-педагогічній літературі [3, 5, 6] багато уваги приділяється дослідженню мотивації. Науковці здебільшого зосереджують свою увагу на мотивації поведінки й діяльності, мотивації навчальної діяльності, мотивації та потреби у праці. Слід зазначити, що кожен автор пропонує своє бачення сутності мотивації й свій підхід до теоретичного аналізу мотиваційної сфери, що значною мірою ускладнює сприйняття матеріалу та його аналіз. Тому на сьогодні не вироблено єдиного підходу до структури мотиваційної сфери, а також до способів формування мотивів у тій чи іншій діяльності.

Останнім часом проведено низку досліджень, у яких визначені особливості мотивації учнів до занять фізичною культурою у школі. Результати досліджень свідчать, що рівень інтересу до фізичної культури із збільшенням віку учнів знижується. Серед причин зниження інтересу називають такі: недостатня професійна підготовка вчителів фізичної культури, недостатня увага до розвитку пізнавального інтересу до фізичних вправ у позаурочний час, недоліки в змісті й методиці уроків фізичної культури, низька матеріально-технічна база шкіл. Проте практично всі школярі хотіли б займатися в спортивних секціях [2].

Водночас відбір у більшість спортивних секцій, зокрема до легкої атлетики, відбувається саме у середньому шкільному віці. Тому проблема формування мотивації до секційних занять легкою атлетикою учнів середнього шкільного віку є актуальною і засвідчує необхідність у проведенні досліджень у цьому напрямі.

Мета – дослідити психологічно-мотиваційний аспект секційних занять легкою атлетикою дівчат 12 – 13 років.

Завдання:

- 1) здійснити теоретичний аналіз понять «мотив» і «мотивація».
- 2) визначити провідні мотиви до секційних занять легкою атлетикою дівчат 12 – 13 років;
- 3) визначити основні способи формування мотивації до секційних занять легкою атлетикою дівчат 12 – 13 років.

Методи:

- 1) аналіз і узагальнення наукової та навчально-методичної літератури;
- 2) метод анкетування;
- 3) методи математичної статистики.

Результати власних досліджень. Здійснюючи аналіз наукової та навчально-методичної літератури, ми з'ясували, що проблема формування мотивації до занять спортом стосується психологічної підготовки.

Психологічна підготовка спортсмена – одна зі сторін навчально – виховного процесу в спорті. Кінцевою її метою є формування і удосконалення важливих для спорту властивостей особистості. Підготовка спортсмена до тривалого тренувального процесу і до змагань здійснюється завчасно і називається загальною психологічною підготовкою, безпосередня підготовка до конкретного змагання називається спеціальною психологічною підготовкою. Існують два шляхи забезпечення і підтримування психологічної підготовленості спортсмена:

- створення, підкріплення, безперервний розвиток і удосконалення мотивів спортивного тренування.
- створення позитивних відношень до різних сторін тренувального процесу [7, 10, 11].

Розглядаючи поняття «*мотив*», ми з'ясували, що його часто використовують для позначення таких психологічних явищ, як прагнення, бажання, задум, боязнь та інших, які відображають готовність людини до діяльності, що призводить до певної мети. Діяльність людини спрямовується безліччю мотивів, сукупність і внутрішній процес взаємодії яких називається мотивацією.

Мотивація – спонування до діяльності, сукупність різних мотивів, створення конкретного стану особистості, що визначає, наскільки активно і з якою спрямованістю людина діє у певній ситуації [5, 6].

Мотив (чи спонування) – поняття, яке використовується для пояснення індивідуальних відмінностей у діяльності, яка здійснюється в ідентичних умовах.

Мотив – привід, причина, необхідність діяти, спонування до чого-небудь [1].

На думку І.П. Ільїна [5, 6], мотивація споріднена поняттю "ставлення", яке також активізує і спрямовує поведінку людини. Мотивація складається з двох частин: діяльності та спрямованості. Різниця між

мотивацією і ставленням полягає у тому, що мотивація пов'язана з певною ситуацією, а відношення має більш стійкий характер і надає тривалий вплив.

Процеси мотивації можуть мати різну спрямованість – досягти або уникнути поставленої мети, здійснити діяльність або утриматися від неї, що супроводжується переживаннями, позитивними чи негативними емоціями. Мотивацію супроводжує певна психофізична напруга, тобто стан збудження, приплив або занепад сил.

Мета і мотив не збігаються. Наприклад, у людини може з'явитися мета – змінити місце проживання, а мотиви можуть бути різними: поліпшити своє становище, змінити коло спілкування, наблизити місце роботи до місця проживання, жити поряд з рідними тощо. Частина мотивів може не усвідомлюватися людиною [6].

Принципово розрізняють дві форми мотивації – зовнішню і внутрішню [8]:

1. Зовнішня мотивація – засіб досягнення мети. Наприклад, заробити гроші, отримати визнання, зайняти вищу посаду. При цьому вона може використовуватися в двох напрямках: як стимул при очікуванні переваг – принцип надії; як засіб тиску при очікуванні недоліків – принцип страху. Безпосередньо впливає на поведінку, але ефективність її дії обмежена, поки вона сприймається як стимул або тиск.

2. Внутрішня мотивація – розуміння сенсу, переконаність. Вона виникає у тому випадку, якщо ідея, цілі, завдання, діяльність сприймаються як гідні і доцільні. При цьому створюється конкретний стан, визначена спрямованість дій, а поведінка стає результатом відповідної внутрішньої установки. Внутрішня мотивація присутня, якщо ідея, задача або діяльність сприймаються доцільними і чогось вартими

У ході досліджень фахівці Ільїн Е.П. [5, 6] та Дмитрієнков Л.П. [3] визначили, що у спортивної діяльності важливе місце займає мотивація, яка спонукає людину до занять спортом.

За даними науковців [4, 9] розроблено класифікацію мотивів спортивної діяльності:

1) за спрямованістю на процес або результат діяльності: процесуальні мотиви (інтерес, задоволення тощо), результативні мотиви (очікування нагороди, позитивні соціальні наслідки перемоги тощо);

2) за ступенем стійкості: ситуативні (короточасні, що проходять), стійкі (довготривалі, часто багаторічні);

3) за зв'язками з цілями спортивної діяльності: змістовні (прямо пов'язані з метою), стимули (які спонукають до діяльності, наприклад матеріальні стимули);

4) за місцем в системі "Інші – Я": індивідуальні (мотиви особистого самоствердження), групові (патріотизм усіх рівнів, мотиви чесної змагальної боротьби тощо);

5) за домінуючою установкою: мотивація досягнення успіху (перевага мотивів на успіх, перемогу, навіть шляхом ризику), мотивація уникнення невдачі.

За даними досліджень Дмитрієнкова Л. П. [3] розроблено різновиди мотивації спортсменів: спортивно-ділова і особистісно-престижна.

Для спортсменів зі спортивно-діловою мотивацією характерна спрямованість на досягнення високої перспективної мети. Атлети ясно бачать етапи, що підводять до мети. Їм властиві уміння активно долати труднощі, творча ініціатива, наполегливість, самокритичне ставлення до успіхів та поразок. Такі спортсмени чітко оцінюють рівень своєї підготовленості до участі у змаганнях, ставлять високі, але реальні цілі, зберігають впевненість у власних силах, відрізняються емоційною стійкістю. Ці позитивні особистісні особливості проявляються у ретельній підготовці до старту, у загальному підйомі сил, у максимальній реалізації своїх можливостей під час виступу на змаганнях.

Спортсмени з особистісно-престижною мотивацією діяльності можуть бути поділені на дві підгрупи: із заниженою та із завищеною самооцінкою. Спільною особливістю таких спортсменів є емоційна нестійкість в екстремальних ситуаціях змагальної боротьби і знижена результативність, незважаючи на високий рівень спортивної підготовленості.

Таким чином, психічна змагальна готовність найбільш чітко проявляється і легше формується у спортсменів зі спортивно-діловою мотивацією. Однак, як показують спостереження, у більшості юних спортсменів (70 – 75 %) рівень спортивно-ділової мотивації недостатньо високий. Тому перед тренером стоїть складна педагогічна задача по формуванню мотивації до занять спортом.

У подальшому, в ході нашого дослідження, з метою визначення провідних мотивів до секційних занять легкою атлетикою дівчат 12 – 13 років, нами було використано метод анкетування.

Була розроблена анкета, яка складалась з 15 питань. У анкеті зазначені питання без можливих варіантів відповідей, які підібрані відповідно поставленої задачі. Юні спортсмени мали самостійно занотувати свої думки.

У листопаді 2012 року було проведено анкетування серед дівчаток 12 – 14 років, які займаються легкою атлетикою більше 3 місяців на базі загальноосвітньої школи № 4. Основною задачею було виявлення мотивів до секційних занять легкою атлетикою.

Аналізуючи анкетні дані юних спортсменок можемо сказати, що дітям загалом подобається навчально-тренувальний процес з легкої атлетики, вони отримують м'язове і емоційне задоволення, бачать себе у

подальшому призерами змагань, діти мають, також, підтримку з боку рідних та друзів. Проте, не всі спортсменки свідомо ставляться до тренувального процесу.

З допомогою методів математичної статистики було здійснено обробку результатів анкетування. На основі отриманих результатів, ми визначили, що 20 % юних спортсменів відвідують секційні заняття з легкої атлетики через поради їх друзів. Самостійно, вони ще не переконані у необхідності і важливості навчально-тренувальних занять з легкої атлетики. У той час, інші ж 80 % свідомо займаються легкою атлетикою, мають певні цілі щодо подальшої спортивної кар'єри, досить переконливі у своїх бажаннях, психологічно готові до фізичних навантажень.

Отже, тренер має надати юним спортсменам переконливі докази того, що вони правильно обрали вид спорту, показати перспективу навчально-тренувального процесу, зацікавити у подальшій спортивній діяльності. Усвідомлення спортсменом важливості тренувальних занять є невід'ємною частиною психологічної підготовки легкоатлета.

На нашу думку, основними способами формування мотивації юних легкоатлетів є:

- новизна, різноманітність засобів та методів тренування;
- наочність і заохочення;
- застосування ігрового і змагального методів;
- стимулювання спортсменів;
- використання нестандартного обладнання;
- систематичний контроль і порівняння результатів.

Отже, при виборі засобів формування і закріплення спортивної мотивації потрібно виходити з того, що виховання правильного ставлення до моральних норм і суспільних цінностей нашого суспільства спонукають юного спортсмена займати активну позицію у тренувальній роботі, долати фізичні і психічні навантаження, досягати високих результатів. Власні досягнення у цьому випадку розуміються атлетом як необхідна умова для ствердження особистого успіху.

Велике місце у виховній роботі з юними легкоатлетами повинні займати засоби формування спортивного ідеалу – збірного образу видатного спортсмена. Ефективними засобами виховання такого ідеалу служать спортивна література, зустрічі з майстрами спорту, диспути за прочитаними книгами, обговорення спортивних кінофільмів, передачі по радіо і телебаченню.

Для формування оптимальної впевненості і правильної самооцінки юних легкоатлетів, можна рекомендувати наступні психолого-педагогічні засоби:

- 1) постановку перспективних цілей на певний період (місяць, тиждень);
- 2) активну участь спортсменів у складанні тренувальної програми;
- 3) формування установки на досягнення важкого спортивного завдання;
- 4) формування правильної самооцінки у тренувальній роботі;
- 5) складання письмових самозвітів про минулі змагання;
- 6) аналітичні бесіди після змагань;
- 7) оволодіння специфічними засобами саморегуляції передстартових станів.

Таким чином, формування мотивації до секційних занять легкої атлетики дітей середнього шкільного віку потребує цілеспрямованої і системної діяльності тренера, що включає формування спеціальних знань, практичну діяльність спортсменів та створення позитивного емоційного фону.

Висновки.

1. Теоретичний аналіз літературних джерел показав, що психологічна підготовка на початкових етапах спортивного тренування легкоатлетів займає важливе місце. Один із напрямків загальної психологічної підготовки – формування мотивації до занять обраним видом спорту, зокрема легкої атлетики.

2. За результатами анкетування ми встановили провідні мотиви, які спонукають дівчат 12 – 13 років займатись у секції легкої атлетики, а саме: велике бажання досягти успіху у даному виді спорту, підтримка рідних та друзів. Було виявлено, що 80 % опитаних дітей чітко усвідомлюють необхідність навчально-тренувального процесу і перспективу подальших занять. Проте, 20 % дівчат потребує планомірну роботу стосовно формування мотивації до занять легкою атлетикою.

3. У ході дослідження визначені основні способи формування мотивації до занять легкою атлетикою дівчат 12 – 13 років: застосування різноманітних цікавих і нових засобів, використання ігрового методу під час тренувального процесу, заохочення, стимулювання, порівняння результатів тощо.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бурлачук Д. Словник-довідник з психодіагностики /Д. Бурлачук, С. Морозов. – Санкт-Петербург: СПб, 2003. – 528 с.
2. Васкан І. Стан і формування у школярів інтересу до фізичного виховання та спорту / І. Васкан, А. Розтока //Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки /уклад. А.В. Цьось, С.П. Козіброцький. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – № 4 (20). – С. 247 – 252.
3. Дмітрієнкова Л. П. Порівняльна характеристика мотивів досягнення в різних видах спорту: Психологічні аспекти підготовки спортсменів /Л.П. Дмітрієнкова. – Смоленськ: Знання, 1980. – 298 с.
4. Енциклопедія глибинної психології. / під ред. А.М. Боковікова. – М.: MGM Interna, 1998. – 800 с.

5. Ільїн Е. П. Мотивація і мотиви /Е.П. Ільїн. – Санкт-Петербург: СПб, 2000. – 512 с.
6. Ільїн Е. П. Мотиви людини (теорія і методи вивчення) /Е.П. Ільїн. – К.: Вища школа, 1998. – 420 с.
7. Келішев І. Г. Спортивна спрямованість особистості: особистість і спорт /І.Г. Келішев. – М.: Просвещение, 1975. – 240 с.
8. Мадді С. Теорія особистості: порівняльний аналіз /С. Мадді. – М.: СПб, 2002. – 542 с.
9. Майєрс Д. Соціальна психологія /Д. Майєрс. – Санкт-Петербург: СПб, 1998. – 688 с.
10. Пуні А.Ц. Нариси психології спорту /А.Ц. Пуні. – М.: Фізкультура і спорт, 1959. – 220 с.
11. Сергієнко Л.П. Практикум з психології спорту: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. фіз. вих. і спорту /Л.П. Сергієнко. – Харків: ОВС, 2008. – 256 с.

Богдан МОЦАР

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТАМИ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

(магістрант факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент О.В. Язловецька

Актуальність дослідження. Відповідно до правових і державних документів головним завданням вищого педагогічного навчального закладу є задоволення потреб особистості в інтелектуальному, культурному та моральному розвитку, отриманні вищої освіти й кваліфікації у обраній галузі професійної діяльності. Концептуальні положення щодо змісту та організації вищої освіти базуються на засадах Законів України “Про освіту” (1991), “Про вищу освіту” (2001), Державної національної програми “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) (1992), Національної доктрини розвитку освіти (2002). Закони України “Про фізичну культуру і спорт” (1993) Цільова комплексна програма “Фізичне виховання – здоров’я нації” (1998), Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту (2004) дають змогу переосмислити цінності фізичної культури студентів, у новому аспекті розглянути її освітні, виховні й оздоровчі функції.

Одним із важливих завдань сьогодення є підготовка не тільки висококваліфікованих фахівців у конкретній галузі, а й усебічно розвинених особистостей із фундаментальною освітою, високими моральними якостями. Важливою умовою підготовки випускника вищого педагогічного навчального закладу до майбутньої професійної діяльності є формування його соціальної активності в гармонії з фізичним розвитком на засадах пріоритету здоров’я. Саме тому впровадження у навчально-виховний процес вищого педагогічного навчального закладу системи фізичного виховання набуває важливого значення.

Актуальність і доцільність дослідження проблеми формування позитивного ставлення студентів педагогічних університетів до фізичного виховання зумовлені також необхідністю подолання суперечностей, які виникають між: вимогами до фізичного та психічного розвитку студентів педагогічного університету і ступенем сформованості в них позитивного ставлення до фізичного виховання; обсягом наукової інформації та умовами для її застосування в навчально-виховному процесі з фізичного виховання у педагогічних університетах; традиційною організацією процесу фізичного виховання та організацією навчальної дисципліни “Фізичне виховання” у напрямку впровадження сучасних здоров’язберігаючих технологій та занять за спортивними уподобаннями студентів.

Теоретичні та методичні засади фізичного виховання розроблені вітчизняними науковцями Е.С. Вільчковський, О.Ц. Демінським, Н.Ф. Денисенко, О.Д. Дубогай, Т.Ю. Круцевич [4,5], Б.М. Шияном [10]. Різні аспекти функціонування системи фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів висвітлені в працях російських учених М.Я. Віленського, А.І. Зав’ялова, В.І. Ільїнича, А.В. Лотоненка, Л.І. Лубишевої, Ю.М. Ніколаєва, А.Г. Трушкіна.

Питанням, пов’язаним з організацією фізичного виховання студентів у вищих навчальних закладах, приділили значну увагу такі дослідники, як В.Є. Білогур, І.Р. Бондар, С.М. Бубка, А.В. Домашенко, А.І. Драчук, Є.О. Котов, С.Й. Кривицький, О.О. Малімон, Ю.В. Новицький, Р.Т. Раєвський, С.М. Канишевський і В.Г. Лапко, П.І. Щербак та інші.

Проблема виховання позитивного ставлення особистості до навчально-пізнавальної діяльності, його теоретико-методологічні основи розглядалися у працях таких дослідників, як К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, І.Д. Бех, О.О. Бодальов, Л.І. Божович, О.Л. Кононко, Г.С. Костюк, О.М. Леонтєв, В.С. Мерлін, В.М. М’ясищев, С.Л. Рубінштейн, Д.М. Узнадзе та ін.

Психолого-педагогічні основи виховання в учнів мотивації до навчання були предметом дослідження М.І. Алексєєвої, О.Д. Алферова, М.С. Вольмір, Н.П. Зубалій, Н.В. Кузнецова, С.М. Лупінович, А.К. Маркова та ін.

Разом з тим, теоретичний аналіз наукових досліджень свідчить, що проблема формування позитивного ставлення до фізичного виховання студентів педагогічного університету ще не достатньо досліджена як в теоретичних, так і в практичних аспектах, зокрема не отримали ґрунтовного розкриття та обґрунтування зміст, форми і методи формування позитивного ставлення студентів до фізичного виховання, які мають забезпечити якісну фізкультурну освіту студентської молоді.

Мета статті полягає у здійсненні наукового аналізу, виявленні та розкритті понять: «ставлення», «інтерес», «виховання», «фізичне виховання», «позитивне ставлення до фізичного виховання» в науково-методичній літературі.

У Психологічному словнику ставлення характеризується як взаємозв'язок між соціальними спільностями та їх якостями, що виникають у процесі спільної діяльності. У «Філософському словнику» ставлення розглядається як момент взаємозв'язку всіх явищ. Ставлення до речей об'єктивне; існування всякої речі, її специфічні особливості, властивості та розвиток залежать від всієї сукупності ставлення до інших речей об'єктивного світу. Розвиток явища приводить до зміни його ставлення з іншими явищами, до зникнення одних і виникнення інших. Необхідно розрізняти внутрішні ставлення до різних, особливо протилежних сторін об'єкту і його зовнішні взаємостосунки з іншими об'єктами.

С.І. Ожегов характеризує поняття «ставлення» як взаємний зв'язок різних величин, предметів, дій. Відносини виступають як зв'язок, що виникає в процесі спілкування, встановлення контактів, що характеризуються як ділові або дружні відносини.

Значний вклад у розробку питань, пов'язаних з різноманітними властивостями ставлень, внесли О.Д. Алферов, В.В. Богословський, Л.І. Божович, Н.П. Зубалій, О.Г. Ковальов, В.М. Мясичев, С.Л. Рубінштейн, Д.М. Узнадзе.

Деякі автори (Г.О. Люблінська, В.С. Мерлін, Н.А. Пономарьов, В.П. Тугарінов), розкриваючи поняття «ставлення», зазначають, що ставлення – це зв'язок. Так, В.П. Тугарінов вказує на взаємозв'язок найважливіших видів суспільних відносин (матеріальних, соціальних, ідеологічних). Н.А. Пономарьов зауважує, що ставлення з філософської точки зору є зовнішнім виявом зв'язку предметів і процесів дійсності, що виражається через їх порівняння. Відносини є усвідомленням зв'язку, взаємозалежності людей і їх спільнот у суспільстві, де об'єктивні зв'язки реалізуються, проходячи через свідомість.

П.К. Дуркин, М.П. Лебедева [3] зазначають, що поняття «ставлення» виникло у філософії і означає загальні закономірності взаємозв'язку речей і явищ, обумовлені матеріальною єдністю світу. Тому філософське трактування ставлення має надзвичайно важливу методологічну роль у вивченні проблеми ставлень у будь-якому аспекті в усіх науках. У біології поняття «ставлення» визначає той життєво важливий взаємозв'язок, який існує між організмом і середовищем, а також між окремими його системами і ланками як частинами єдиного цілого. У педагогіці поняття «ставлення» визначає зв'язок природної залежності і субординації у системі «педагог-учень», «особа-колектив».

За висловлюванням П.К. Дуркина і М.П. Лебедевої, процес формування ставлення як властивості особистості є складним, тривалим і може проходити організовано або стихійно. Автори вказують, що науковці торкаються окремих сторін проблеми ставлення й достовірно встановлюють факти впливу потреб, мотивів, цілей, інтересів, ціннісних орієнтації і засобів інформації на ставлення до фізичної культури і спорту [3].

Є.В. Столітенко зазначає, що ставлення визначається як внутрішня позиція в оцінці навколишньої дійсності, іншої людини, самого себе, як специфічна форма психічного відображення дійсності.

Як зазначає О.Ю. Малоземов, група соціальних мотивацій найскладніша, але загальною властивістю соціальних мотивацій є те, що всі вони пов'язані з усвідомленою і цілеспрямованою діяльністю людини, яка спонукає до досягнення поставлених нею самою або заданої ззовні певної мети. Механізми соціальних мотивацій не мають природженого характеру, а формуються певним чином під впливом конкретних соціальних умов, в яких дорослішає і діє людина. Ведучі умови формування соціальних мотивацій – це соціальні процеси і дії.

В.Г. Щербаков виокремлює такі мотиви:

- фізичного вдосконалення, пов'язаного з прагненням прискорити темпи власного розвитку, добитися визнання, пошани;
- дружньої солідарності, продиктований бажанням бути разом із друзями, спілкуватися, співпрацювати з ними;
- повинності, пов'язаний з необхідністю відвідувати заняття з фізичної культури, виконувати вимоги навчальної програми;
- суперництва, який характеризує прагнення виділитися, самоутвердитися у своєму середовищі, добитися авторитету, підняти свій престиж, бути першим, досягти якомога більшого;
- наслідування, пов'язаний з прагненням бути схожим на тих, хто досяг певних успіхів у фізкультурно-спортивній діяльності або володіє особливими якостями й достоїнствами, набутими в результаті занять;

- спортивний, він визначає прагнення добитися яких-небудь значних результатів;
- процесуальний, при якому увага зосереджена не на результаті діяльності, а на самому процесі занять;
- ігровий, що є засобом розваги, нервової розрядки, відпочинку;
- комфортності, який визначає бажання займатися фізичними вправами в сприятливих умовах [11, с. 25].

У працях деяких науковців (В.В. Дудоров [2], В.Г.Щербаков [11]) з'ясовуються питання про інтереси у галузі фізичної культури та спорту. Так, В.В. Дудоров вважає, що і соціальні відносини виявляються як інтереси, оцінки, вибір [2, с. 18]. Інтерес – це увага, потяг до предмета ставлення, прагнення оволодіти ним, повернути його до себе. В.Г. Щербаков зазначає, що інтереси відображають вибіркоче ставлення людини до об'єкта, який володіє значущістю й емоційною привабливістю [11, с. 26]. Коли рівень усвідомлення інтересу невисокий, переважає емоційна привабливість. Чим вищий цей рівень, тим більшу роль відіграє об'єктивна значущість. В інтересі відображаються потреби людини й засоби їх задоволення. Якщо потреба викликає бажання володіти предметом, то інтерес – познайомитися з ним.

Різні аспекти формування потреб, зокрема потреб фізичного вдосконалення, з'ясовували такі науковці, як В.В. Кайносов, А.В. Лотоненко, В.С. Магун, Н.Н. Михайлов, Н.І. Пономарев і В.М. Рейзін, С.О. Сичов, П.І. Щербак.

З'ясуємо зміст поняття “виховання”. У сучасних словниках його тлумачать як сукупність знань, культурних навичок, поглядів, що становлять загальний рівень духовного розвитку людини і є наслідком систематичного впливу, навчання (автори Великого тлумачного словника української мови) [1, с. 48]; як діяльність з метою передачі новим поколінням суспільно-історичного досвіду: планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку людини з метою формування відповідних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій, що забезпечують необхідні умови для її розвитку, підготовки до суспільного життя і трудової діяльності (автори “Психології. Словника”) [6, с. 65]; як соціальне, цілеспрямоване створення умов (матеріальних, духовних, організаційних) для розвитку людини (автори “Російської педагогічної енциклопедії”) [7, с. 128]; як процес систематичного та цілеспрямованого впливу на духовний і фізичний розвиток особистості з метою підготовки її до виробничої, суспільної й культурної діяльності (автори “Радянського енциклопедичного словника”).

На думку В.В. Дудорова, найкоротшим і точним визначення виховання є таке: виховання – це формування системи цінностей людини з її специфічним змістом і ієрархічною структурою [2, с. 25]. Тим самим воно відрізняється і від освіти як процесу передачі знань, і від навчання як способу передачі вмінь, і від управління як підкорення індивіда соціальним нормам. Як зазначає автор, виховання є спосіб перетворення цінностей соціуму в цінності особистості, а воно може відбуватися тільки в процесі її залучення до ціннісної свідомості інших людей [2, с. 25].

Ми розглядаємо поняття “виховання” відповідно до визначення, запропоноване Л.П. Сущенко, яка тлумачить *виховання* як процес, що веде до формування засобами педагогічного впливу високої культури особистості відповідно до вимог наступного етапу розвитку світової спільноти [8, с. 27].

З'ясуємо зміст поняття “фізичне виховання”. У “Енциклопедичному словнику фізичної культури та спорту” це поняття тлумачиться як один із видів виховання в цілому, організований процес всебічного розвитку фізичних здібностей, формування та удосконалення життєво важливих рухових навичок та умінь людини [12, с. 239]. У словнику зазначається, що фізичне виховання підпорядковується загальним закономірностям суспільного розвитку, залежить від матеріальних умов життя та всієї культури суспільства, змінюється з кожним новим історичним періодом розвитку суспільства, набуваючи більшого значення у суспільному житті [12, с. 239].

В “Українському педагогічному словнику”, автором якого є С.У. Гончаренко, фізичне виховання розглядається як частина загального виховання: соціально-педагогічний процес, спрямований на зміцнення здоров'я й загартування організму, гармонійний розвиток форм, функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок та умінь.

О.Ц. Демінський тлумачить поняття “фізичне виховання” як процес передачі і результат оволодіння населенням духовними і матеріальними цінностями, накопиченими у сфері фізичної культури.

В.П. Іващенко та О.П. Безкопильний визначають поняття “фізичне виховання” як “спеціально організований процес фізичного вдосконалення й оздоровлення людини”.

Т.Ю. Круцевич визначає поняття “фізичне виховання” як спеціалізований педагогічний процес цілеспрямованого систематичного впливу на людину фізичними вправами, силами природи, гігієнічними факторами з метою зміцнення здоров'я, розвитку фізичних якостей, удосконалення морфологічних і функціональних можливостей, формування і покращення основних життєво важливих рухових навичок, умінь і пов'язаних з ними знань, забезпечення готовності людини до активної участі у суспільному, виробничому і культурному житті [9, с. 10].

Ми розглядаємо поняття “фізичне виховання” відповідно до тлумачення, запропоноване Б.М. Шияном, який тлумачить фізичне виховання як педагогічний процес, спрямований на фізичне й духовне вдосконалення людини, оволодіння нею систематизованими знаннями, фізичними вправами та способами їх самостійного використання протягом усього життя [10, с. 35].

Б.М. Шиян стверджує, що “фізичне виховання здійснюється для одержання бажаних адаптаційних змін у стані учнів. Але якщо розглядати у цьому процесі лише ті зміни, що відбуваються в організмі, а не в особистості загалом, то це може призвести до викривленого, надто вузького розуміння фізичного виховання” [10, с. 35].

Т.Ю. Круцевич зазначає, що з позицій сьогодення перед студентською молоддю суспільством поставлене глобальне соціально-економічне завдання з інтегрування вітчизняного культурного потенціалу в світову спільноту і вказує, що крім глибоких професійних знань за вибраною спеціальністю майбутній фахівець повинен володіти високими фізичними кондиціями і працездатністю, особистою фізичною культурою, духовністю, неформальними лідерськими якостями.

З позицій сьогодення, на думку Т.Ю. Круцевич, намітилася стратегія розвитку фізичної культури студентів, що виявляється у відході від унітарної концепції, лібералізації й послідовної гуманізації педагогічного процесу – гаранту формування фахівця нової формації [9, с. 168].

Висновок. Таким чином, ми розглянули визначення основних понять, які розкривають різні аспекти фізичного виховання студентів вищих педагогічних навчальних закладів, що виступає соціально-педагогічним процесом, спрямованим на розвиток їх фізичних якостей, завдяки якому вони отримують спортивно-педагогічні знання й уміння, відбувається формування інтелектуальної, емоційно-вольової сфери молоді людини, способів саморегуляції поведінки, збагачення морально-естетичного досвіду особистості. Аналіз психолого-педагогічної, філософської літератури, літератури з фізичної культури, власний досвід педагогічної діяльності у вищому педагогічному навчальному закладі дозволяє визначити поняття *“позитивне ставлення до фізичного виховання студентів педагогічного університету”*, яке розглядається як складний психологічний феномен, специфічна форма психічного відображення дійсності, яка проявляється в особливостях поведінки майбутніх фахівців, спрямованої на оздоровлення, використання фізичних вправ з метою покращення життєво важливих рухових умінь і навичок, особистісного самовиховання й самовдосконалення.

Позитивне ставлення до фізичного виховання студентів слід формувати з урахуванням ідеалу особистості фахівця з розвинутою фізичною культурою, при цьому ідеал виступає як еталон, мета й результат фізичного виховання, підготовки фахівця; особистих якостей студента, що відображають результати фізичного виховання; ставлення до навколишнього природного й соціального середовища, до себе, своєї діяльності, поведінки; системи поглядів, установок, принципів, переконань.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Великий тлумачний словник української мови. – К.: Ірпінь ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с.
2. Дудоров В.В. Формирование ценностных ориентаций в сфере физической культуры (социально-педагогический аспект): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – СПб., 2000. – 178 с. Библиогр.: с. 139-162.
3. Дуркин П.К., Лебедева М.П. К проблеме изучения мотивационно-потребностной сферы школьников и студентов как основы воспитания у них физической культуры // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2005. – №6. – С. 48-52.
4. Круцевич Т.Ю. Предмет і зміст теорії і методики фізичного виховання: Лекція для студентів, аспірантів та слухачів підвищення кваліфікації, викладачів фізичного виховання. – К.: НУФВС, 2001. – 25 с.
5. Круцевич Т.Ю. Социально-педагогические аспекты системы физического воспитания // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: Зб. наук. пр. – Луцьк. – 2002. – Т. 1. – С. 125-131.
6. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
7. Российская педагогическая энциклопедия: В 4 т. – М.: Большая российская энциклопедия, 1993. – Т. 1. – 1200 с.
8. Сушенко Л.П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект): Монографія. – Запоріжжя: ЗДУ, 2003. – 442 с. Библиогр.: арк. 305-354.
9. Теория и методика физического воспитания / Под ред. Т.Ю. Круцевич. – К.: Олімпійська література, 2003. – Т.2. – 390 с.
10. Шиян Б.М., Папуша В.Г. Теорія фізичного виховання. – Тернопіль: Збруч, 2000. – 183 с.
11. Щербаков В.Г. Физическая культура в структуре профессионального образования // Физическая культура как вид культуры: Межвузовский сб. науч. тр. – Воронеж: Воронежский государственный педагогический университет, 2003. – С. 23-28.
12. Энциклопедический словарь физической культуры и спорта. – М.: Физическая культура и спорт, 1961. – Т. 1. – 480 с.

Євген Прокопчук

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СИЛОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ В УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ГІМНАСТИКИ

(магістрант факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – канд. пед. наук О.А. Стасенко

Відродження і розбудова молодого демократичної України передбачає значні зміни у загальнодержавній системі виховання підростаючого покоління, в якій чинне місце посідають нові підходи до створення більш ефективної системи фізичного виховання. Це зазначено в низці програмно-нормативних документів, передусім у цільовій комплексній програмі Закону України „Про фізичну культуру і спорт”, Концепції фізичного виховання в системі освіти України, Національній доктрині розвитку освіти України, Державному стандарті базової й повної загальної середньої освіти та ін.

Проте заходи, що вживаються на державному рівні з метою покращення фізичного стану школярів, не забезпечать позитивних зрушень без пошуку шляхів оптимізації фізичного виховання в загальноосвітній школі. Провідне місце при цьому посідають закономірності адаптації організму школярів в процесі рухової активності та їхнє підпорядкування волі педагога [7].

Реформи освіти в нашій державі передбачають визначення мети і завдань кожної освітньої галузі. Це стосується й такої важливої галузі, як фізична культура та здоров'я. Виходячи з того, що в умовах сьогодення відбувається перехід до високотехнологічного, інформаційного суспільства, перспективи розвитку Української держави на найближчі два десятиліття вимагають глибокого оновлення системи освіти з фізичної культури, яка є лише оздоровчою і розвантажувальною дисципліною. Практика підтверджує той факт, що більше половини учнів загальноосвітніх навчальних закладів мають незадовільну або досить низьку фізичну підготовку і нездатні досягти тих стандартів досконалості та вправності, сили й швидкості, які відповідають узгодженому світовою науково-спортивною громадськістю рівню. Все це потребує дотримання державної політики у виробленні нових підходів до фізичного виховання дітей та молоді.

Стратегічною метою фізичного виховання дітей та молоді є формування в них фізичного, морального і психічного здоров'я, усвідомленої потреби у фізичному вдосконаленні, розвитку інтересу та звички до самостійних занять фізичною культурою і спортом, набуття знань та вмінь здорового способу життя. Фізичне виховання дітей і молоді реалізується через фізкультурну освіту, фізичну підготовку, спортивне тренування, самостійні заняття та участь у фізкультурно-оздоровчих спортивних заходах [6].

Основні задатки майбутнього громадянина починають формуватися в шкільному віці, який передбачає відбір до занять спортом. Але перед цим вчитель фізичної культури оперуючи методикою розвитку тих чи інших здібностей з використанням елементів фізичних вправ зобов'язаний підготувати учня до подальшої спортивної та трудової діяльності [8]. Враховуючи специфіку занять фізичною культурою в школі, слід зазначити, що однією із головних фізичних якостей майбутнього спортсмена є сила, тобто здатність виконувати вправу чи зусилля з максимальним напруженням м'язів.

Л.В. Волков зазначає, „що одним з компонентів структури рухової функції людини є м'язова сила. Силу людини можна визначити як здатність долати зовнішній опір за допомогою м'язових зусиль” [1, с.5]. Віковому розвитку сили різних груп м'язів присвячено багато досліджень. Існують різні думки і трактування щодо того, в якому віці доцільніше підвищувати обсяг силового навантаження, а в якому – знижувати.

Більшість авторів вважає, що найвищі темпи приросту сили кисті й станової сили припадають на середній шкільний вік. Поряд з цим є дані іншого характеру. Ряд дослідників звертає увагу на більш високі темпи розвитку цієї здібності, починаючи з молодшого і середнього шкільного віку. Загальним висновком з усіх досліджень є те, що віковий розвиток різних груп м'язів відбувається нерівномірно, індивідуально і кожна з них у процесі онтогенезу проходить свій специфічний шлях розвитку. Так, оскільки згиначі міцніють раніше, згиначі передпліччя виявляються сильнішими за розгиначі передпліччя [3].

У середньому шкільному віці розвиток сили має відбуватися за рахунок зміцнення основних м'язових груп. Більш раціональним є використання методу, що ґрунтується на застосуванні динамічних вправ. Як додаток до них, використовують статичні вправи. Переважно застосовують вправи з подоланням ваги власного тіла. Необхідно враховувати, що діти 11–12 років можуть упоратися з вагою, яка дорівнює приблизно двом третинам власної ваги; у 13–14 років хлопчикам під силу вправи, що вимагають подолання обтяження, яке дорівнює трьом чвертям власної ваги [9].

При застосуванні фізичних вправ як засобу розв'язання завдань фізичного виховання вирішальне значення мають форми і методи організації педагогічного процесу. В гімнастиці історично склалася ціла

система специфічних методів та прийомів використання фізичних вправ, яка включає особливості саме гімнастичного методу: повторність, регламентованість, суворе дотримання певної форми рухів та ін. Ось чому фізичні вправи і гімнастика в цілому як метод фізичного виховання займає провідне місце [4].

Відомо, що більшу частину занять різними формами гімнастики складає виконання фізичних вправ. Знання форм і змісту гімнастичних вправ, результатів їх впливу на організм людини є одним із провідних завдань фахівця з фізичного виховання. Володіння широким спектром і кількістю гімнастичних вправ надає викладачеві необмежені можливості у вирішенні різноманітних педагогічних завдань, дозволяє легко скласти конкретні комплекси вправ та прогнозувати результати їх впливу на організм учнів [10].

Необхідність та достатній рівень силових можливостей учнів основної школи покликаний забезпечити швидко і вірно запам'ятовування вправ з гімнастики (і не лише) на уроці фізичної культури, запобігаючи можливим ускладненням та неточностям у їхньому виконанні. Саме ця проблематика визначає актуальність даного експерименту. Важливість визначеної для дослідження теми обґрунтовується орієнтовним переходом до нових варіантів використання силових вправ на уроках фізичної культури, які вимагають активізації діяльності учнів, потребують раціонального поєднання силового навантаження з активним відпочинком.

В підлітковому віці в зв'язку зі стрімким ростом та розвитком серцево-судинної, дихальної і нервової систем створюються найбільш сприятливі умови для розвитку сили. Найбільш ефективними вправами є динамічні, котрі сприяють розвитку швидко-силових здібностей. Особливу увагу слід звернути на розвиток сили верхніх кінцівок, спини та м'язів живота [5].

Організація дослідження була спрямована на перевірку стану питання розвитку силових здібностей учнів основної школи в науково-педагогічній літературі, обґрунтуванні необхідності розвитку силових здібностей засобами гімнастики, а також визначенню та експериментальній перевірці ефективності впливу запропонованої методики. Характерною особливістю гімнастики є можливість вибірково впливати на окремі м'язові групи та суглоби, а також на різні частини тіла й системи організму. Існує безліч вправ, які відрізняються за руховою структурою, способами виконання й енергозабезпечення та з яких складають комплекси для розв'язання багатьох оздоровчих, навчальних та виховних завдань.

Під час проведення занять з фізичної культури серед учнів основної школи необхідно постійно здійснювати перевірку змін показників силових здібностей за допомогою спеціально підібраних тестів. В основі тестів, що використовуються у фізичному вихованні є рухові дії (фізичні вправи, рухові завдання). Такі тести називаються руховими або моторними. Ми застосовували кондиційні тести для оцінки рівня розвитку сили м'язів згиначів ліктя, пальців, розгиначів плеча та депресорів плечового поясу.

Для визначення розвитку силових показників даної групи м'язів, було використано такий фізичний засіб як підтягування з вису на перекладині, відповідно всіх вимог. Зараховується максимальна кількість разів. Наступна вправа вис на зігнутих руках, виконується для оцінки статичної сили м'язів верхнього плечового поясу. Учасник тестування стає на лаву і хватом зверху (долонями уперед) береться за перекладину зігнутими руками так, щоб підборіддя знаходилося над перекладиною. Коли він зайняв вихідне положення і готовий виконувати тест, подається команда „Можна”, за якою учасник перестає опиратись ногами і повисає на зігнутих руках (підборіддя знаходиться над перекладиною). Враховується час виконання. Крім цього застосовувалась така вправа як згинання і розгинання рук в упорі лежачи. Показником є максимальна кількість розгинань рук в упорі лежачи а головна умова, утримання горизонтального положення осі тулуба.

В експерименті приймало участь 28 учнів, хлопців 7–9 класів, жоден з яких не брав участі в спортивних секціях. Серед обраної кількості дітей, учнів було поділено на дві однакові групи по 14 в контрольній та експериментальній. Рівень фізичної підготовленості в обох групах знаходився у межах майже однакових параметрів. Заняття в експериментальній групі проходили в позаурочний час за новою методикою, контрольна група займалася у звичайному режимі. Експеримент тривав протягом всього навчального року, заняття проводились двічі на тиждень.

В процесі розвитку та удосконалення силових здібностей застосовувались гімнастичні вправи, для практичних цілей використовувались відповідні методи: *повторних зусиль*; *максимальних зусиль*; *динамічних зусиль*. Були використанні вправи з обтяженнями на повторне піднімання ваги: до вираженої втоми, піднімання білямежової ваги, піднімання не межової ваги з максимальною швидкістю. Учні виконували вправи з розбірними гантелями незначної ваги.

Метод повторних зусиль оснований на повторному підніманні обтяження, маса якого поступово збільшується у зв'язку зі зростом сили м'язів. Ефект таких занять залежить від пропріоцептивних відчуттів, якими супроводжується повільне переборювання ваги [2].

На початку експериментального дослідження ми намагалися створити в учнів ґрунтовні уявлення про зміст занять фізичною культурою, виявити загальний фізичний розвиток дітей та наявність у них необхідних задатків стосовно занять спортом, виявити стимули до занять фізичною культурою.

Широко використовуючи гімнастичні вправи на заняттях ми дотримувались методу повторного виконання вправ. Головною особливістю саме цього методу є наявність робочих фаз з інтервалом відпочинку між ними, у ході проведення певного навчально-експериментального заняття. Згідно цього методу, робота обумовлена прогресивним збільшенням сили впливу виконання гімнастичних вправ, від самого початку до кінця проведеного заняття. Його можна досягнути в результаті інтенсивності, або тривалості робочих фаз зі стандартизованими інтервалами відпочинку.

Але основний зміст підготовки (крім вправ з обтяженнями) становили суцільно гімнастичні вправи, а саме: лазіння по похилій гімнастичній лаві та гімнастичній стінці різними способами; вправи у висі стоячи і лежачи, згинання і розгинання ніг у висі на гімнастичній стінці, підтягування у висі лежачи, підтягування на канаті із сиду ноги нарізно із вису; вправи в упорі лежачи, упорі стоячи на колінах та упорі (на коні, колоді, гімнастичній лаві), ігри та естафети з набивними м'ячами 3–4 кг; стрибки по розмітці на різні відстані, в довжину з місця, в довжину і висоту з розбігу, в глибину з висоти до 1 м, через скакалку, гімнастичні лави, багатоскоки; обов'язкове виконання в заключній частині занять вправ на відновлення.

В процесі занять також підбирались та проводились вправи з паралельним та послідовним розвитком сили і гнучкості. Для оптимізації навчального процесу спортивний зал був оснащений специфічними засобами спортивної гімнастики. В результаті чого відбувається зміна не лише структури виконання вправ, але й разом з тим – їх навантаження, за рахунок збільшення інтенсивності виконання цих вправ.

Виконання деяких статичних силових положень мало систематичний, але не значний за тривалістю характер. Вправи виконувались серійним методом (за допомогою або страховкою вчителя), з утриманням статичного положення в кінцевому результаті виконань. Тривалість виконання вправи визначалась появою перших болісних відчуттів у м'язах (5–10 с) з незначним інтервалом відпочинку.

В процесі обробки результатів педагогічного дослідження ми одержали такі дані (див. табл. 1)

Таблиця 1

Середні показники результатів тестування силових здібностей в учнів основної школи

Тести	Контрольна група		Експериментальна група	
	До	Після	До	Після
Підтягування на перекладині, разів	6	7	6	11
Вис на зігнутих руках, с	12	15	12	26
Згинання і розгинання рук в упорі лежачи, разів	20	23	21	38

Як видно з таблиці 1 середні показники результатів тестування силових здібностей учнів контрольної групи мають незначні зміни: підтягування на низькій перекладині середній показник покращився на 1 раз; вис на зігнутих руках на – 3 секунди; згинання і розгинання рук в упорі лежачи на – 3 рази. Водночас, в експериментальній групі ці показники покращились наступним чином: підтягування на перекладині – на 5 разів; вис на зігнутих руках – на 14 секунди; розгинання рук в упорі лежачи – на 17 разів.

Аналіз наукових досліджень і літературних джерел визначив особливості індивідуального розвитку організму підлітків, що є результатом мобілізації спадкової програми генотипу, в умовах постійного середовища. Закономірно, що такий підхід дає змогу визначити необхідність своєчасного розвитку фізичних здібностей з метою гармонійного формування усіх компонентів фізичного та психічного здоров'я учнів основної школи.

Запропоновані та використанні контрольні тести, дали змогу визначити наявний рівень розвитку силових здібностей учнів основної школи на початку і в кінці педагогічного експерименту. У результаті застосування даної методики, яка ґрунтується на оптимізації процесу розвитку сили засобами гімнастики, нами були виявлені певні зрушення у стані фізичної підготовленості учнів, які входили до експериментальної групи. Важливо відмітити покращення емоційного фону, підвищення інтересу до занять фізичними вправами та навіть поява ініціативи у значній кількості школярів до занять у спортивних секціях.

Проведення експерименту на базі загальноосвітнього навчального закладу дало змогу довести доцільність методики розвитку силових здібностей учнів основної школи засобами гімнастики, що видно з одержаних результатів. Отже, використання гімнастичних вправ з учнями основної школи як на уроках фізичної культури так й у позаурочних формах занять є ефективним і його можна розглядати як один із засобів оптимізації розвитку та удосконалення силових здібностей.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Волков Л.В. Методика виховання фізичних здібностей учнів / Волков Л.В. – К.: Радянська школа, 1980. – 102 с.
2. Верхошанский Ю. В. Основы специальной физической подготовки спортсмена / Верхошанский Ю. В. – М.: Физкультура и спорт, 1988. – 331 с.
3. Кузнецова З.И. О перспективах исследования вопросов развития основных двигательных качеств у детей школьного возраста в процессе физического воспитания. – В сб.: Развития двигательных качеств школьников / Под ред. З.И. Кузнецовой. Просвещение. М., 1967. – 345 с.
4. Лящук Р.П. Гімнастика / Р.П. Лящук, А.В. Огністий. Начальний посібник (у двох частинах). – Ч.1. – Тернопіль: ТДПУ, 2001. – 357 с.
5. Пермяков А.А. Внешкольное физическое воспитание подростков / А.А. Пермяков. – К.: Рад. шк., 1989. – 152 с.
6. Столітенко В. Концепція загальної середньої освіти з фізичної культури у 12-річній школі / В. Столітенко, М. Юхимчук, Я. Гаврих // Фізичне виховання в школі. 2001. – № 2 (36). – С. 14–19.
7. Фізичне виховання учнів 8–9 класів: посібник / автор Савченко А.П. – К. Педагогічна думка, 2008. – 144 с.
8. Хрипкова А. Г. Адаптация организма учащихся к учебной физической нагрузке / А. Г. Хрипкова, М. В. Антропова. – М.: Педагогика, 1982. – 240 с.
9. Чайка А.В. Гімнастика / Чайка А.В. – Х.: Вид-во „Ранок”, 2010. – 128 с.
10. Черноштан А.Г. 500 загальнорозвивальних вправ у колі (взявшись за руки) / Черноштан А.Г. – Луганськ: Альма – матер, 2000. – 108 с.

Уляна РУСИНЮК

ОПТИМІЗАЦІЯ ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ПІЗНАВАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНО РИТМІЧНОГО ВИХОВАННЯ

(магістрантка факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент О. В. Шевченко

Постановка проблеми. Удосконалення системи і змісту діяльності всіх освітніх закладів, в тому числі дошкільних, є одним з основних завдань педагогічної науки й практики. Саме старший дошкільний вік є періодом безпосередньої підготовки дитини до навчання в школі, яке, як відомо, супроводжується підвищеним розумовим та фізичним навантаженням, що негативно впливає на стан здоров'я дітей. У зв'язку з цим спроби збільшення рухової активності, оптимальний розвиток фізичних і пізнавальних здібностей уже в межах програми виховання в дитячому садку і підготовки дитини до навчання в школі – актуальне педагогічне завдання.

Саме тому питання вдосконалення фізичного і розумового виховання дітей 5-ти і 6-річного віку привертають пильну увагу педагогів, лікарів, психологів. Проте, структура, зміст і методика проведення занять, що традиційно склалися в системі дошкільного фізичного виховання, спрямовані, головним чином, на засвоєння конкретного обсягу рухових дій і практично не приділяють уваги розвитку фізичних і пізнавальних здібностей дітей. У зв'язку з цим, останнім часом багато досліджень спрямовано на розробку і впровадження в практику фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку різноманітних методів і методик, що дозволять вдосконалити фізичні і пізнавальні здібності дитини [1, 5].

Дані передового досвіду вітчизняної і зарубіжної практики свідчать, що одним з ефективних методів організації занять фізичними вправами, який дозволяє впливати на психофізичний стан дітей 5-ти і 6-ти річного віку, є сполучений метод організації занять із наступним виконанням основних рухів, комплексів вправ, ігрових завдань, спрямованих на підвищення рівня розвитку фізичних здібностей. Оптимальне застосування цього методу допоможе вдосконалити складові фізичного і психологічного розвитку дитини.

На нашу думку в основу змісту запропонованого педагогічного впливу, який спрямований на споріднений розвиток фізичних і пізнавальних здібностей, може бути покладена ідея впровадження комплексів вправ музично-ритмічного характеру.

Фізичне виховання дітей дошкільного віку повинне мати конкретну спрямованість на інтегрований розвиток фізичних і пізнавальних здібностей. Відсутність такої спрямованості не дозволяє вирішувати першочергове завдання фізичного виховання – зміцнювати здоров'я підростаючого покоління, виховувати гармонійно розвинену особистість. Саме ці обставини і визначають актуальність даного дослідження.

Мета дослідження – експериментально обґрунтувати систему занять з фізичного виховання, спрямовану на поєднаний розвиток фізичних і пізнавальних здібностей дітей 5-6 років.

Об'єкт дослідження – навчальний процес з фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку з використанням вправ музично-ритмічного виховання.

У процесі дослідження вирішувалися такі **завдання**:

1. Вивчення стану проблеми розвитку пізнавальних здібностей дітей 5-6 років.

2. Визначення рівня фізичної підготовленості та пізнавальних здібностей дітей дошкільного віку.
3. Експериментальне обґрунтування системи занять вправами музично-ритмічного та хореографічного характеру, спрямованої на розвиток фізичних і пізнавальних здібностей дітей 5-6 років.

Для вирішення поставлених завдань були використані такі **методи дослідження**: аналіз науково-методичної літератури, методи педагогічного спостереження, педагогічне тестування, психологічне тестування, педагогічний експеримент, методи математичної статистики.

Дослідження проводилося на базі дитячого дошкільного навчального закладу № 68 м. Кіровограда. В експерименті брало участь 40 дітей 5-6 років. З них було виділено дві підгрупи: контрольна і експериментальна, по 20 чоловік в кожній.

Дослідження проводилось в три етапи:

Перший етап (січень – лютий 2012 р.) Формування предмету дослідження перегляд, відбір і вивчення літератури по даній темі, відбір тестів. Проводилося педагогічне спостереження за дітьми 5-6 років.

Другий етап (березень – травень 2012 р.) Був спрямований на вивчення показників фізичного і психічного розвитку дітей старшого дошкільного віку. З цієї метою був проведений констатуючий експеримент.

Третій етап (вересень – грудень 2012 р.) Розробка і впровадження в практику системи фізкультурних занять направлених на розвиток рухової сфери та пізнавальних здібностей дітей 5-6 років. Проведення повторного тестування, узагальнення і обробка отриманих даних.

На другому етапі експерименту було визначено, що в дошкільному віці відбуваються значні перебудови в діяльності багатьох фізіологічних систем. Так, організм дитини розвивається безперервно, а рівень і темпи цього розвитку в різні періоди життя неоднакові. Це поширюється і на окремі вікові групи дітей, які значно відрізняються одна від одної. Протягом перших шести років у дитини не тільки інтенсивно збільшується вага внутрішніх органів: легені, серце, нирки, печінка та ін., а й удосконалюються їхні функції. Змінюється опорно-руховий апарат, збільшуються довжина та вага тіла, розвиваються функції аналізаторів, мова та удосконалюються психічні процеси (пам'ять, мислення, сприймання тощо) [4, 171].

Фізичний розвиток у старшому дошкільному віці характеризується безперервною зміною основних антропометричних показників: довжини та ваги тіла, окружності голови, грудної клітини. Розвиток опорно-рухового апарату дитини до 5-6 років ще не закінчений. Кожна з 206 кісток продовжує змінюватись по розміру, формі, будові, причому у різних кісток фази розвитку неоднакові [1, 18].

Розвиток центральної нервової системи характеризується прискореним формуванням ряду морфологічних ознак. Так, поверхня мозку шестирічної дитини складає вже більше 90% розміру поверхні кори головного мозку дорослої людини. Бурхливо розвиваються лобові частки мозку. У дітей старшого дошкільного віку розширюються уявлення про основні види взаємозв'язків між живою і неживою природою. В цей період життя дитини удосконалюються основні нервові процеси: збудження і особливо гальмування, децю легше формуються всі види умовного гальмування [2, 31-32].

В процесі експерименту було з'ясовано, що вікові особливості розвитку хореографічних здібностей дітей нерозривно зв'язані з етапами загального становлення особистості. Ранній прояв здібностей означає наявність природних даних для їх розвитку. Це багатогранний процес, що здійснюється на основі природних задатків та умов навчання і виховання, набуття спеціальних умінь. Кожний етап формування музично-ритмічних здібностей дошкільнят характеризувався новим змістом, формами, структурами, рівнем, складністю рухових дій, їхніх комплексів, систем, образів руху. Виразні засоби хореографічного мистецтва – це музично-організована, образно-виразна форма рухів.

Музичний ритм завжди є виразником емоційного змісту музики. Почуття музичного ритму можна визначити, як здатність активно переживати музику і внаслідок цього точно відчувати виразність тимчасового процесу музики.

Проведений аналіз науково-педагогічної літератури з даної проблеми дає змогу стверджувати, що відчуття ритму має моторну природу і його характеризують такі психологічні особливості:

1. Відчуття музичного ритму по своїй психологічній природі завжди активне. Не можна просто слухати ритм, коли він його творить.
2. Сприймання музичного ритму ніколи не буває лише слухом. Цей процес завжди буває слухо-емоційним.
3. Емоційний характер сприймання ритму робить його важливим засобом емоційного впливу на почуття людини.
4. Переживання акцентів – це переживання активності, почуття діяльності, внутрішньої пульсації, моторної сили.
5. Ритм пов'язує окремі елементи процесу у єдине ціле, що надає структурі даного процесу внутрішню завершеність та визначеність.

Тобто, ритм, з позиції психології, визначається, як засіб емоційно-рухового впливу, який виявляє естетичний вплив на дитину, а саме відтворює почуття естетичної насолоди [5, 14].

Естетичне відчуття ритму є продукт сприймання культури, тобто складною системою умовних рефлексів, анатомо-фізіологічно тісно пов'язане з органами відчуттів дитини і з корою головного мозку, як місцем аналізу, так і синтезу.

В цьому контексті хотілось би відзначити, що рух пов'язаний з певним ритмом, захоплює цим ритмом дитину, яка починає відчувати таємним учасником даного руху. Показник руху естетичного характеру спонукає її відтворити його з усіма властивими йому ритмічними особливостями. У музиці ритм настільки сильно діє на рухові нерви людини, що під його впливом вона починає трохи рухати головою, руками, ногами чи починає відчувати бажання супроводжувати музику певними рухами тіла.

Експериментальні заняття з дітьми передбачали застосування рухливих ігор під музику, виконання фізичних вправ на узгодження рухів з музикою, хореографічні вправи класичного характеру – постава тіла, постава ніг, оволодіння чіткими рухами рук тощо. При вивченні танців діти відпрацьовували окремі елементи – присідання, підскоки, приставний крок, галоп, пружний, крок польки тощо. Заняття музично-ритмічним вихованням приваблюють дітей дошкільного віку можливостями рухатись під музику, від чого дитина одержує насолоду, збудження, проявляє індивідуальність. Музика супроводжувала фізичні вправи, зарядку, спортивно-художню гімнастику.

Розроблена і запропонована методика проведення занять музично-ритмічного виховання полягала у застосуванні ігор під музику на побутові теми та відтворення образів казкових героїв, в яких вони відображають значно багатший порівняно з іншими темами власний досвід.

Для гармонійного розвитку дітей дошкільного віку важливий не лише фізичний, а і психічний стан. Це вік становлення дитини. А рівень розвитку його психічних процесів дає можливість робити висновок про готовність дитини до школи. Для ознайомлення з рівнем розвитку психічних процесів дітей 5-6-річного віку застосовувались різноманітні методики визначення рівня розумової працездатності, сприйняття, пам'яті, а також дослідження зорово-моторної координації [3, 6].

Середньостатистичні значення параметрів психічного розвитку дітей в процесі музично-ритмічного виховання дають уявлення про розвиненість їх психічних процесів і відповідності їх віковим нормам (табл.1). Слід відмітити, що сприйняття (за методикою «Впізнай хто це») і пам'ять (за методикою «Запам'ятай малюнки») у дівчат розвинені дещо краще ніж у хлопчиків. В той час як розумова працездатність і зорово-моторна координація (за тестом Керна-Ірасека), у хлопчиків розвинена краще, ніж у дівчаток.

Результати тестування показали, що рівень розвитку основних психічних процесів дітей дошкільного віку знаходяться на середньому рівні, а розумова працездатність знаходиться на недостатньому рівні як у хлопчиків, так і у дівчат.

Таблиця 1

Статистичні значення розвитку пізнавальних здібностей дітей 5-6 років експериментальної групи

ТЕСТИ	Стат. хар-ки	Хлопчики – n = 16	Дівчата – n = 24
Методика Керна-Ірасека, б.	X	2,31	2,63
	S	1,20	1,17
	m	0,38	0,37
«Визначення розумової працездатн.», б.	X	3,89	3,50
	S	0,98	1,14
	m	0,31	0,36
Методика «Впізнай хто це», б.	X	4,00	4,38
	S	1,15	1,28
	m	0,37	0,40
Методика «Запам'ятай малюнки», б.	X	4,06	4,42
	S	1,12	1,28
	m	0,36	0,41

На підставі отриманих даних ми зробили висновок про необхідність вдосконалення пізнавальних здібностей дітей, що буде сприяти кращій готовності дітей до навчання в загальноосвітній школі.

Таким чином, в процесі дослідження нами були визначені наступні завдання музично-ритмічного виховання дітей старшого дошкільного віку:

- сприяти забезпеченню гармонійно-фізичного розвитку;
- заохочувати до розвитку уяви;
- стимулювати безпосередньо до переживання стану «м'язової радості»;
- задовольняти творче самовиявлення, самоствердження та самореалізацію дітей.

Між тим, специфіка розвиваючого впливу хореографічного мистецтва на особистість недостатньо вивчена. Зокрема, відсутні теоретичні розробки навчальної роботи саме з дітьми різного віку на заняттях музично-ритмічним вихованням та хореографії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вільчковський Е.С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. та доп. / Е.С. Вільчковський, О.І. Курок – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 428 с.
2. Неворова О.В. Оздоровча спрямованість і шляхи оптимізації фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку [Методичний посібник] / Олена Валеріївна Неворова. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. – 100 с.
3. Пивовар А. Педагогічні умови реалізації методики поєднаного розвитку фізичних і пізнавальних здібностей дітей 5 і 6 року життя. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Збір. наук. праць за ред. Єрмакова С.С. – Харків-Львів: ХДАДМ (ХХПУ), 2003. - № 17. –С. 3-7
4. Плахтій П.Д. Фізіологія людини [В 3-х частинах. Ч.ІІ. Практикум: Навчальний посібник] / Петро Данилович Плахтій. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошок М.І., 2010. – 240 с.
5. Шевченко О.В. Ритміка і хореографія з основами гімнастики художньої [Навчальний посібник] / О.В. Шевченко., А.О. Шевченко – Кіровоград: Центр оперативної поліграфії, 2012. – 252 с.

Сергій ФРАНЧУК

АНАТОМО-ФІЗІОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ЗАНЯТЬ ПЛАВАННЯМ, ЯК ЧИННИКА ОЗДОРОВЧОГО ТРЕНУВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

(магістрант факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент С.В. Бондаренко

Актуальність В наш час переважна більшість науковців і фахівців, котрі працюють в сфері охорони здоров'я України а також в сфері освіти України піднімають гостро питання про шляхи оздоровлення молоді України. Це послужило своєрідним підґрунтям для написання даної роботи щодо визначення перспективних шляхів оздоровлення молоді.

Не дивлячись на велику кількість різних профілактичних заходів в останні роки зберігається негативна тенденція динаміки стану здоров'я юнаків: зростання частоти вроджених аномалій, хронічних захворювань, формування вікової патології у більш молодому віці, схильність до поєднання захворювань (С. Г. Ахмедова, А. А. Баранов 1996), 90% усіх юнаків мають відхилення у загальному стані здоров'я, з них 20,0% мають по 2 і більше захворювання (В. Р. Кучма, Л. М. Сухарева, К. Е. Павлович 1986). Згідно інших даних, у 30–35 % підлітків діагностуються різні хронічні захворювання, у 50 % – функціональні відхилення, 40 % юнаків мають ті чи інші обмеження у виборі професії в зв'язку з станом здоров'я (О. К. Лосева, В. Ф. Москаленко 1988).

Виражені несприятливі тенденції у стані здоров'я підростаючого покоління вимагають якісно нових рішень в організації та проведенні оздоровчих заходів (В. Ф. Москаленко, І. А. Катаєв 1997). Існуюча система охорони здоров'я юнаків не може зупинити процес безперервного зростання хронічних захворювань внаслідок багатьох причин: спрямованість заходів лише на виявлення захворювань; мала віддача від "високотехнологічних" методів лікування; низька ефективність суто медичних заходів профілактики неінфекційних захворювань; вплив широкого кола чинників на здоров'я (соціоекономічних та фізичних факторів), кількість і якість яких в умовах науково-технічного прогресу постійно змінюється, починаючи від лавиноподібного поширення шкідливих звичок та низького рівня навичок здорового способу життя серед юнацтва (Р. Г. Оганов, В. А. Савро, Г. О. Слабкий, Е. А. Ти шук 1997).

Проблемі здоров'я юнаків присвячено численні дослідження, але у більшості вони стосувались лише окремих питань в той час, як багатовекторні системи превентивної роботи серед юнаків залишались поза увагою (Г. Л. Апанасенко, А. Й. Григор'єв, Г. Г. Орлова, Г. О. Слабкий, Т. Н. Дмитрієва, О. Г. Сухарев 1986). Тому сьогодні відбувається активний пошук нових форм і методів оздоровлення молоді і всього населення України.

Дана робота націлена в першу чергу на застосування занять плаванням в оздоровленні нашої молоді. Популяризація серед населення занять плаванням. Привернути увагу молоді до свого власного здоров'я і

довести велику цінність плавання, як потужного засобу для здоров'я кожної людини. Прикладом може бути загальне оздоровлення, а також лікувальна дія на організм кожної молодої людини, котра систематично займається плаванням.

Плавання є актуальним засобом фізичної культури в сьогоденні, як універсальний потужний шлях оздоровлення суспільства. Прикметно, що в заняттях плаванням не має вікових меж. Лікарі приписують заняття плаванням як в ранньому дитинстві, так і людям в похилому віці. При цьому не потрібно мати якийсь певний рівень фізичної підготовленості.

Серед інших масових видів спорту, на наш погляд, тільки плавання поєднує можливість гармонійного розвитку організму, яскраво виражену оздоровчу спрямованість, важливе прикладне значення, емоційну привабливість водного середовища.

Мета статті – теоретичне обґрунтування оздоровчих ефектів при заняттях плаванням.

Завдання, обумовлені поставленою метою передбачали:

1. Зробити теоретичний аналіз літератури про вплив занять плаванням для оздоровлення молоді.
2. Деталізувати фактори зміцнення здоров'я засобами плавання.

Гіпотезою дослідження в цілому є припущення, що при використанні сучасних методик занять з плаванням серед студентської молоді віком 18-20 років утворюється система оздоровчих ефектів.

Методи дослідження:

1. Теоретичний аналіз і узагальнення тематичних літературних джерел;
2. Метод моделювання.

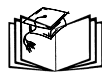
Результати дослідження та їх обговорення.

1. Аналіз літературних джерел свідчить, що плавання зародилось ще на зорі розвитку людства. Вода завжди і всюди супроводжувала людство. Перші відомості про плавання доходять до нас ще з сивої давнини первісно-общинного ладу. Спочатку плавання скоріш за все розглядалось як засіб виживання людей в дикій природі. Але, починаючи з Стародавньої Греції, плавання набуває рис оздоровлення, різнобічного розвитку людини фізичного і духовного. Про це свідчить стародавній вислів: «Він не уміє ні плавати, ні читати». Так в Стародавній Греції говорили про неосвічену людину. З глибокої давнини відомо, що плавання і фізична краса людини невід'ємні. Індійські філософи були переконані, що «десять переваг дає обмивання: ясність розуму, свіжість, бадьорість, здоров'я, силу, красу, молодість, чистоту, приємний колір шкіри і увагу красивих жінок».

На різних етапах становлення суспільства плавання виконувало різні функції. Це гігієнічні, та військово-прикладної навички, і лише в період Відродження, воно розкриває повністю свою природню сутність, а саме: різнобічний розвиток людини, за допомогою самої матінки природи, збереження здоров'я кожної людини на довгі роки. Так італійський педагог Вікторіо де Фельтре не тільки закликав звертати увагу на фізичне виховання, але й організував в 1424 р. в Мантуе школу «Дім радості», де поряд з багатьма фізичними вправами на лоні природи навчав своїх учнів плаванню[1].

2. Плавання – один із найефективніших засобів зміцнення здоров'я і фізичного розвитку людини, починаючи із перших місяців життя і до самої старості. Так відомий американський фахівець у галузі оздоровчих технологій Кеннет Купер називає плавання другим (після бігу на лижах) за ефективним впливом аеробного навантаження, яке також втягує в роботу усі основні м'язи людини [4]. Плавання впливає на організм людей по-особливому. Цей вплив визначається трьома умовами: по-перше, особливостями водного середовища (густина його в 769 разів, а охолоджуюча дія в 30 разів більша, ніж повітря), яке дозволяє знаходитися в ньому в розслабленому стані); по-друге, своєрідним (горизонтальним) положенням тіла і по-третє, специфічними діями, які більше ніде не зустрічаються. Всі ці три фактори вкрай цінні для здоров'я людини, гармонічного фізичного розвитку. Тому плавання лікарі та педагоги рекомендують як один із найбільш ефективних в оздоровчому плані видів спорту. Більше того, саме плавання без будь-яких лікувальних заходів може виправити початкові дефекти в статурі: порушення постави, неправильне формування ніг, плоскостопість. Ця прекрасна корегуюча дія плавання забезпечується розслабленням опорної мускулатури тіла в воді в результаті «виключення» сили земного тяжіння, горизонтальним положенням тіла і симетричністю всіх рухів.

3. Плавання - унікальний вид спорту, корисний як для дорослих, так і для дітей. Плавання дозволяє не тільки зміцнити здоров'я, а й покращити зовнішній вигляд. Воно позитивно впливає на основні показники фізичного розвитку людини: зріст, вагу, зміцнення серцево-судинної й нервової системи, розвиток дихального апарату та м'язової системи. Плавання також є прекрасним засобом профілактики та виправлення порушень постави, сколіозів, плоскостопості. Згідно з даними Американської асоціації водного фітнесу (USWFA) [3], не тільки плавання, а й водні вправи мають низку переваг, а саме: сприяють підвищенню витривалості та гнучкості, оптимізують м'язовий баланс, роблять фігуру стрункою та граціозною, активізують кровообіг, застосовуються як реабілітаційна терапія при м'язових і суглобових травмах, служать прекрасним засобом зняття напруги, підвищують працездатність.

Дія води на організм починається зі шкіри людини, поверхня якої, як відомо 1,5- 2 кв.м. Омиваючи тіло плавця вода очищає шкіру, покращуючи тим самим її живлення і дихання. Крім того, шкіра піддається хімічній дії мікроелементів, що містяться у воді.

Заняття оздоровчим плаванням сприятливо впливає на серцево-судинну систему. Горизонтальне положення тіла, а також циклічні рухи, пов'язані з роботою м'язів, тиск води на підшкірне русло, глибоке діафрагмальне дихання і зважений стан тіла - все це сприяє притоці крові до серця і в цілому істотно полегшує його роботу. В результаті занять плаванням знижується систолічний тиск, підвищується еластичність судин, збільшується ударний об'єм серця.

У тих, хто систематично займається плаванням відбувається фізіологічне уповільнення пульсу до 60 і менш ударів в хвилину. При цьому серцевий м'яз працює потужно і економно.

Таким чином, в результаті занять плаванням в серцево-судинній системі відбуваються позитивні зміни (у вигляді посилення скорочувальної здатності м'язової стінки судин і поліпшення роботи серця), які ведуть до швидшого транспортування крові насиченої киснем, до периферичних ділянок тіла і внутрішніх органів, що сприяє активізації загального обміну речовин.

Механізм позитивної дії плавання на органи дихання полягає в активному тренуванні дихальної мускулатури, збільшенні рухливості грудної клітки, легеневої вентиляції, життєвої місткості легенів, споживання кисню кров'ю. При плаванні в диханні беруть участь найвіддаленіші ділянки легенів, і в результаті виключаються застійні явища в них.

Крім того, плавання із затримкою дихання, пірнання, занурення під воду тренують стійкість до гіпоксії.

Оздоровче значення плавання полягає також в тому, що воно є одним з ефективних засобів загартування людини, що підвищує опір організму до дії температурних коливань і простудних захворювань. Вода очищає пори шкіри, допомагаючи шкірному диханню.

Також оздоровчий вплив плавання зумовлений розвантаженням хребта, сприянням розвитку гнучкості та поліпшенню постави, стимулюванням діяльності головного мозку, підвищенням рухової активності нервових процесів. Значною енергетичною затратою, яка зумовлена тим, що щільність води приблизно в 775 разів більше щільності повітря, а звідси утруднення рухів, обмеження швидкості і великі енерговитрати. При плаванні основна м'язова робота витрачається не на утримання людини на воді, а на подолання сили лобового опору. А також теплоємність води в 4 рази більша і теплопровідність в 25 разів вища, ніж повітря. Тому, коли людина знаходиться у воді, її тіло випромінює на 50-80 % більше тепла, ніж на повітрі. У зв'язку, з чим у нього підвищується обмін речовин для збереження теплового балансу в організмі.

Витрата енергії при плаванні на різні дистанції залежить від їх довжини і потужності роботи. На дистанціях 100 - 150 м вона складає в середньому від 100 до 500 к/кал.

Також психологами встановлено, що заняття плаванням розвивають такі риси особистості, як цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, рішучість, сміливість, дисциплінованість, уміння співпрацювати в колективі. Саме тому плавання сприятливо впливає не тільки на фізичний розвиток людини, а й на формування її особистості.

Отже аналіз доступної науково-методичної літератури свідчить, що систематичні заняття оздоровчим плаванням безумовно, є одним з найефективніших в оздоровчому відношенні видів вправ, потужним засобом попередження хвороб і має певну лікувальну дію на організм людини. Заняття оздоровчим плаванням позитивно впливає на всі основні системи організму, а саме, на фізичний розвиток молодого людини, серцево-судинну, дихальну та терморегуляційну системи, стимулює діяльність центральної нервової системи, підвищує імунітет людини. Оздоровче значення плавання полягає в тому, що воно є одним з ефективних засобів загартування людини, що підвищує опір організму дії температурних коливань і простудних захворювань. Вода очищає пори шкіри, допомагаючи шкірному диханню.

Заняття плаванням усувають порушення постави, плоскостопість, гармонійно розвивають майже всі групи м'язів: плечового поясу, рук, грудей, живота, спини і ніг.

Плавання грає важливу роль в поліпшенні функцій дихання і серцево-судинної системи. Горизонтальне положення тіла у воді, ефективна дія м'язового насоса у поєднанні з глибоким диханням полегшує венозне повернення, що веде до збільшення об'єму систоли крові.

Плавання є ефективним засобом розвитку дихальної мускулатури. При плаванні дихання глибоке і узгоджене з ритмом рухів. Дихальний апарат працює з великою напругою, долаючи при вдиху тиск води на грудну клітку, а при видиху - опір води.

Масажуюча і очищаюча дія води робить шкіру еластичнішою, сприяє нормальному виконанню її функцій.

Виконання плавальних рухів руками і ногами залучають до роботи майже всі м'язи тіла, що сприяє гармонійному розвитку мускулатури. Також необхідно відзначити, що при заняттях плаванням практично

відсутня небезпека травмування опорно-рухового апарату. При стрибках у воду більше всього розвивається вестибулярна стійкість.

По своїх динамічних характеристиках плавання є одним з доступних засобів фізичної культури, що дає змогу займатися людям різного віку і підготовленості.

Також плавання служить прекрасним засобом зняття нервової напруги, розслабленню м'язів, відновлення працездатності. Слід відмітити, що оздоровча роль плавання може набути поширення як потужний засіб відновлення здоров'я та лікування всього організму.

Відмічені позитиви впливу плавання на організм людини можна представити у вигляді наступної моделі

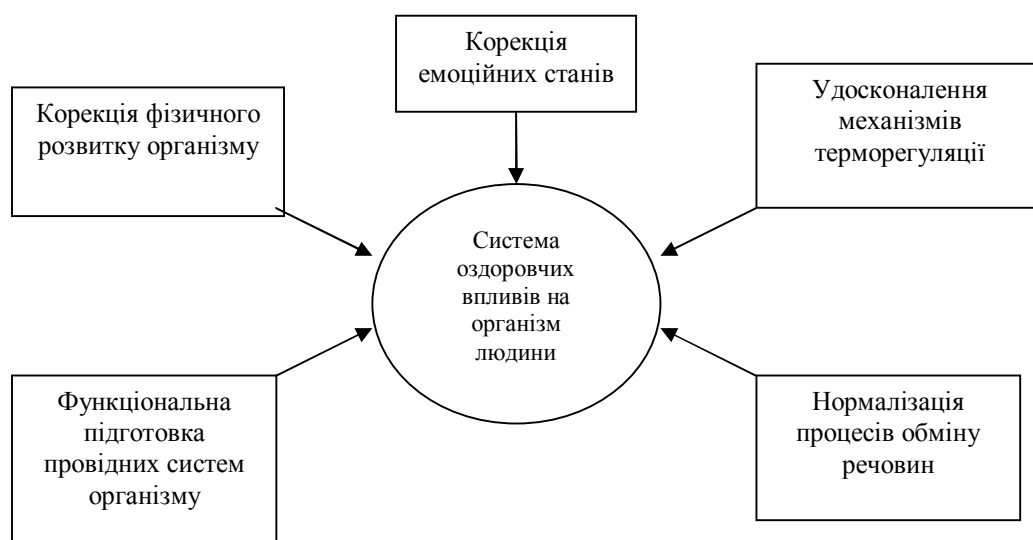

Рис 1. Функціональна модель оздоровчих ефектів впливу плавання на організм людини.

Таким чином запропонована модель включає п'ять основних факторів оздоровчого впливу плавання на організм людини.

Деталізація виділених чинників дозволяє зрозуміти загальний кумулятивний вплив плавання:

1. Корекція фізичного розвитку полягає у гармонізації основних антропометричних показників (росто-ваговий індекс, співвідношення скелетно-м'язової та жирової маси тіла та інше);
2. Корекція емоційних станів – це насамперед збалансованість процесів збудження та гальмування нервових процесів, стійке домінування позитивного емоційного фону;
3. Удосконалення механізмів терморегуляції полягає у ефективному загартуванні людини, що підвищує опірність організму до дії температурних коливань та простудних захворювань;
4. Підвищення функціонального потенціалу провідних систем організму, що знаходять відображення у показниках кардіореспіраторної системи. Так горизонтальне положення тіла у воді є ефективним до дії м'язового насоса у поєднанні з глибоким диханням полегшує венозне повернення крові, що веде до збільшення об'єму систоли крові. Дихальний апарат працює з великою напругою, збільшується рухливість грудної клітки, легеневої вентиляції, життєвої місткості легенів.
5. Нормалізація процесів обміну речовин, логічно пов'язана з підвищеними енергозатратами та відповідно з прискореними механізмами відновлення, які підтверджуються дослідженнями на рівні клітинного метаболізму.

Висновки

1. Аналіз літературних джерел свідчить, що різні галузі науки і практика накопичили великі масиви інформації щодо впливу плавання на організм людини, що дає підґрунтя для розробки методичних основ оздоровчого тренінгу.
2. Конкретизація основних параметрів моделі методики оздоровчого плавання для учнівської молоді об'єктивно вимагає застосування експериментальних методів дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Булатова М.М. Плавание для здоровья / М. М.Булатова, К.П. Сахновский – К.: Здоров'я, 1988.-136с.
2. Глазирін І.Д. Плавання: навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / Іван Дмитрович.-К.: Кондор, 2006. – 502с.
3. Кардомонава Н.Н. Плавание: лечение и спорт/ Наталья Николаевна Кардомонава. – Ростов н/Д: Феникс, 2001.-320с.
4. Купер К. Аэробика для хорошего самочувствия./Кеннет Купер– М.: ФиС, 1989.-224с.
5. Язловецький В.С. Організація та методика оздоровчої фізичної культури /В.С. Язловецький, А.Л. Турчак - Кіровоград, 2010. – 235с.
6. Шульга Л.М. Оздоровче плавання: навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закл.] /Людмила Михайлівна Шульга.- К.: Олімпійська література, 2008. – 232с.

Дмитро ЯКОВЕНКО

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ВІДНОВНОГО ЛІКУВАННЯ ЛЕГКОАТЛЕТІВ, ЩО СТРАЖДАЮТЬ ВЕРТЕБРОГЕННОЮ ПАТОЛОГІЄЮ

(студент IV курсу факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – викл. Кормільцев В.В. (кафедра фізичної реабілітації Національного університету фізичного виховання і спорту України, м. Київ)

Актуальність. Відомо, що вертеброгенна патологія досить часто зустрічається у спортсменів. Значні фізичні навантаження, форсоване перевищення нормальної амплітуди рухів у різних відділах хребта і ранній початок заняття спортом сприяють розвитку дегенеративно-дистрофічних змін у всіх елементах хребтового сегмента. Характер цих змін залежить від специфіки професійних навантажень, віку та кваліфікації спортсмена (А.Д. Черкасов, 2009) [2].

Остеохондроз хребта описаний у гімнастів, лижників, велосипедистів, борців (Е.И. Перова, 2007) [1]. Однак у легкоатлетів це захворювання ще вивчено недостатньо, що зумовлює необхідність вдосконалення системи реабілітації даного виду спорту (В.С. Черноскулов, 2008) [3]. Остеохондроз хребта супроводжується болем і дуже поширений серед спортсменів і, особливо, легкоатлетів. За даними Brukner P.D., Chevan J.M. (2011) вертеброгенна патологія займає 1 місце, як причина відвідування пацієнтами ортопеда або невролога та потрапляє на 2 місце по причині відвідування лікаря безпосередньо самими спортсменами [4,5].

Наразі відсутні адекватні системи та розробки щодо реабілітації даного захворювання у легкоатлетів, що включають не тільки реабілітаційні, а і тренувальні технології, це і зумовило актуальність даної роботи.

Метою дослідження було: розробити програму фізичної реабілітації для легкоатлетів, які страждають вертеброгенною патологією, що складається з комбінації реабілітаційних та тренувальних технологій.

Для вирішення поставлених завдань використовувалися такі **методи дослідження**:

- Аналіз спеціальної науково-методичної літератури;
- Педагогічне спостереження;
- Анкетування;
- Педагогічний експеримент;
- Динамометрія;
- Оцінка больового синдрому за шкалою ВАШ;
- Метод визначення коефіцієнта симптому Ласега;
- Методи математичної статистики.

Результати та їх обговорення. Дослідження проводилося протягом 2012 - 2013 рр.. на базі СДЮШОР – 2 ім. героя СРСР В.О. Верхоланцева та обласного лікарсько – фізкультурного диспансеру. За час проведення педагогічного експерименту в нашому дослідженні взяли участь 30 хворих з основним діагнозом остеохондроз хребта, обумовлений пошкодженням міжхребцевих зв'язок, які перебували на стаціонарному етапі реабілітації, у віці від 18 до 25 років, (середній вік жінок 19,6 років і чоловіків 21,2 років), з них 13 осіб (43,3%) становили чоловіки, 17 (56,7%) – жінки. Усі досліджувані мали звання кандидата та майстра спорту.

Всі хворі були поділені на дві групи - основну (ОГ) та контрольну (КГ). В ОГ і КГ увійшли по 15 хворих.

Аналіз медичної документації, направляючих лікувальних установ показав, що у 20 (66,7%) хворих був діагностований остеохондроз, у 7 (23,33%) хворих він був обумовлений травмою міжкостистої зв'язки; 3 хворих (10%) мали рецидив розтягнення задньої повздопозвоночної зв'язки.

Нами була запропонована програма з фізичної реабілітації, яка включала наступні методи:

- ✓ Лікувальна гімнастика з елементами функціонального тренінгу та постізометричної релаксації;
- ✓ Лікувальний масаж;

- ✓ Фізіотерапія;
- ✓ Модуль спеціальних тренувальних вправ з елементами пліометричного тренування.

У 2-му періоді після травми комплекс ЛГ включав руховий режим, вправи спрямовані на збільшення рухливості хребта, динамічні вправи для спини, черевного преса, нижніх кінцівок, елементи функціонального тренінгу (активні вправи з використанням фітболу, бодибарів, BOSU і т.д.), елементи постізометричної релаксації, спортивно - прикладні вправи.

Масаж проводився курсом в 15 процедур в наступній послідовності:

1. Масаж зони «уздовж хребта».
2. Масаж великого сідничного м'яза.
3. Масаж задньої поверхні стегна.
4. Масаж бічної поверхні стегна.
5. Концентроване погладження підколінної западини.
6. Масаж задньої поверхні гомілки.
7. Масаж ахілового сухожилля.

Фізіотерапія проводилася за методикою лікувального закладу.

Модуль спеціальних вправ з елементами пліометричного тренування включав в себе:

- ✓ Вправи на декомпресію різних відділів хребта (різноманітні виси, редресаційні пози, використання плеча сили, вправи в парах і т.д.);
- ✓ Вправи на мобілізацію різних хребтено-рухових сегментів шийного, грудного і поперекового відділів хребта (ротація хребта на різних рівнях, нахили в різних площинах);
- ✓ Вправи для підтримки оптимальної трофіки (трофічної достатності) - малоамплітудне опрацювання сегментів і суглобів;
- ✓ Спеціальні вправи для зміцнення зв'язок і суглобів хребта, спрямовані на саногенетичну стабілізацію окремих хребтено-рухових сегментів (ізометричні вправи, стретчинг, йога, силові вправи, вправи на тренажерах);
- ✓ Вправи на відновлення та збереження оптимальної взаємодії всіх хребтено-рухових сегментів як цілісного кінематичного ланцюга (плавання, аквабілдінг);
- ✓ Вправи для цілеспрямованого розвитку сили різних відстаючих або атрофованих м'язових груп (найчастіше вправи для м'язів живота, спини, стегон);
- ✓ Вправи для розвитку оптимальної гнучкості хребта;
- ✓ Вправи для розвитку оптимальної ротаційної рухливості в кожному відділі хребта;
- ✓ Вправи для корекції патогенного динамічного стереотипу (на збереження правильної постави та координаційні вправи);
- ✓ Вправи для тренування рухливості великих суглобів (особливо тазостегнових і плечових);
- ✓ Вправи для тренування рухливості грудної клітки (переважно дихальні);
- ✓ Спеціальні вправи для тренування рухливості лопаток;
- ✓ Спеціальні вправи для тренування стопи.

Ми визначали силу м'язів-розгиначів спини і м'язів черевного преса на початку та в кінці дослідження.

Таблиця 1. Динаміка показників динамометрії м'язів спини у пацієнтів основної та контрольної груп

Сила м'язів, Н				
Групи		На 14 день після травми (1)	Віддалені результати (2 міс.) (2)	t-критерій Ст'юдента
№ 1 (n=15)	\bar{X}	138,29	186,71	$t_{15}=7,27^{**}$
	S	26,21	27,90	
	m	4,56	4,86	
№ 2 (n=15)	\bar{X}	127,07	145,02	$t_{15}=7,90^{**}$
	S	9,32	8,57	
	m	1,67	1,54	
t-кр. Ст'юдента		2,31*	8,18**	

Примітки: відмінності статистично значущі на рівні * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$

Результати, представлені в таблиці, наочно відображають поліпшення показників динамометрії м'язів, як в основній, так і в контрольній групах. Однак, більш виражене збільшення показників динамометрії відбулося у пацієнтів основної групи. Так, сила м'язів спини у пацієнтів основної групи збільшилася на 80,8% ($p < 0,01$) з початку і в кінці експерименту. У пацієнтів контрольної групи позитивні зміни також присутні, але не настільки виражені: сила м'язів спини збільшилася на 41,7% по відношенню до вихідного рівня ($p < 0,01$).

Для оцінки больового синдрому ми використовували 4-складову шкалу болю ВАШ (Quadruple Visual Analogue Scale), яка дозволяє характеризувати «розмах» суб'єктивних больових відчуттів в процесі захворювання.

Таблиця 2. Показники ступеня вираженості больового синдрому в ОГ і КГ

Часові рамки	Вираженість больового синдрому	
	ОГ	КГ
На 14 день після травми	1,6±0,31	1,6±0,48
Віддалені результати (через 2 міс.)	0,7±0,43	1,1±0,36
p	<0,001	<0,05

Як видно з даних таблиці, спортсмени, що займалися за розробленою нами методикою після експерименту відзначили істотне зниження рівня болю. Їх показник $0,7 \pm 0,43$ статистично значимо відрізнявся від вихідного рівня $1,6 \pm 0,31$, у пацієнтів контрольної групи зміни в оцінці рівня болю були статистично не значущі (табл. 2).

Для оцінки стану вираженості фіксацій в ураженому відділі хребта визначають величину згинання та розгинання в ньому. Для визначення характеру і ступеня розвитку міофіксаційних реакцій в зоні ураженого хребтково-рухового сегмента визначають коефіцієнт симптому Ласега (КСЛ).

Аналізуючи таблицю можна прийти до висновку, що спортсмени, які займалися за розробленою нами програмою, після експерименту відзначили істотне збільшення кута підйому ноги. Їх показник $0,9 \pm 0,22$ статистично значимо відрізнявся від вихідного рівня $0,37 \pm 0,04$, у пацієнтів контрольної групи зміни в оцінці рівня болю були статистично не значущі (табл. 3).

Таблиця 3. Динаміка показників коефіцієнта симптому Ласега у пацієнтів ОГ і КГ

Часові рамки	Коефіцієнт симптому Ласега	
	ОГ	КГ
На 14 день після травми	0,37±0,04	0,26±0,07
Віддалені результати (через 2 міс.)	0,9±0,22	0,71±0,14
p	<0,001	<0,001

Висновки:

1. Ураження хребта остеохондрозом у спортсменів збірних команд з легкої атлетики все частіше є причиною повного припинення тренувального та змагального процесу або обмеження його в будь-якій мірі. Легка атлетика - спортивна дисципліна, всі види змагальної і тренувальної рухової діяльності в якій пов'язані з перенапруженням морфологічних структур хребта - хребців, міжхребцевих дисків, зв'язкового апарату, м'язових масивів.

2. Розроблена програма фізичної реабілітації повинна включати наступні методи: ЛГ з елементами функціонального тренінгу і постизометричної релаксації, лікувальний масаж, фізіотерапію, модуль спеціальних тренувальних вправ з елементами пліометричного тренування, що включаються в тренування легкоатлета.

3. Запропонована нами програма фізичної реабілітації легкоатлетів, які страждають вертеброгенною патологією в більшій мірі вирішити проблему відновлення ніж стандартна методика реабілітації, що проводиться в лікувальному закладі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Перова Е.И. Физическая реабилитация после травм как условие повышения качества жизни спортсменов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. РГУФКСИТ, Москва, 2007, 204 с.
2. Черкасов А.Д. Проблемы профилактики остеохондроза позвоночника при занятиях физической культурой и спортом / А.Д. Черкасов // Вестник новых медицинских технологий. – 2009. – №4. – С. 52 – 58.
3. Черноскулов В.С. Методы и способы комплексной реабилитации у спортсменов с вертеброгенным болевым синдромом / В.С. Черноскулов // XII Международный научный конгресс «Современный олимпийский и паралимпийский спорт и спорт для всех»: материалы конгресса, том 2. – РГУФКСИТ. – Москва, 2008. – с. 328.
4. Brukner P.D. Clinical Sports Medicine / P.D. Brukner, K.A. Khan/ McGraw-Hill Book. – 2011. – 1268 p.
5. Chevan J.M. Physical Therapy Management Of Low Back Pain / J.M. Chevan, P.I. Clapis/ Jones & Bartlett Learning; 1 edition. – 2011. – 348 p.
6. Prentice W.E. Rehabilitation Techniques in Sports Medicine / W.E. Prentice/ McGraw-Hill Humanities/Social Sciences/Languages; 5 edition. – 2010. – 720 p.

ЗМІСТ

**ВСЕУКРАЇНЬСЬКА СТУДЕНТСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ВИВЧЕННЯ І
ВПОВАДЖЕННЯ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС ВИЩОЇ І СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ
ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО»**

<i>Надія БАБЕНКО.</i> ЛЮДИНА НАРОДЖУЄТЬСЯ В ПРАЦІ (ЗА ТВОРАМИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО)	3
<i>Олена БОЙЧЕНКО.</i> ПРИНЦИП ГУМАНІЗМУ, ЯК ДОМІНАНТА ЕКОЛОГІЧНОЇ ВИХОВАНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО	5
<i>Ярослава ВІТКО.</i> РОЛЬ РІДНОГО СЛОВА У ФОРМУВАННІ СВИТОГЛЯДУ ШКОЛЯРІВ.....	7
<i>Ольга ВОЛОШИНА.</i> ВПЛИВ КАЗКИ НА СВИТОГЛЯД ДИТИНИ	9
<i>Оксана ЗІНЧЕНКО.</i> В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО БАТЬКІВСТВА ТА СТВОРЕННЯ СІМ'Ї.....	10
<i>Вікторія КАРДАШ.</i> ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТВОРЧОСТІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО	12
<i>Мар'яна КОКОРА.</i> ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ У СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО	14
<i>Анастасія КРАВЧЕНКО.</i> ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ЯК СКЛАДНИК ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО	15
<i>Валерія ЛУЦЕНКО.</i> НАУКОВА СВОЄРІДНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО	17
<i>Світлана НАБОК.</i> В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ЄДНІСТЬ ШКОЛИ І РОДИНИ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ.....	19
<i>Олена ПІЛІПШИНА.</i> ПРОБЛЕМИ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ В ПРАЦЯХ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	22
<i>Наталія СИМУЛЯК.</i> ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ДІТЕЙ У ПЕДАГОГІЦІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО	24
<i>Альбіна ЧУНІХІНА.</i> ВИКОРИСТАННЯ СПАДЩИНИ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО У ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ДО ВИХОВНОЇ РОБОТИ	25
<i>Надія ШАПОШНИКОВА.</i> ЗАПОБІГАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ	27

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

<i>Уляна БОЙКО.</i> ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНИХ НАВИЧОК В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	29
<i>Лілія БРОДЕЦЬКА.</i> В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ВИХОВАННЯ ВІДЧУТТЯ КРАСИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	31
<i>Лілія БРОДЕЦЬКА.</i> УРОК У СИСТЕМІ РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ.....	34
<i>Ольга БУРКОВЕЦЬКА.</i> ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО	37
<i>Юлія ВІРОВКА.</i> МОВЛЕННЄВО-ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	40
<i>Анна ВЛАСЕНКО.</i> ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	44
<i>Ірина ВОЛОШИНА.</i> ЕМОЦІЙНО-ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА СУХОМЛИНСЬКОГО	47
<i>Ірина ГРАЄВСЬКА.</i> СПІВЗВУЧНІСТЬ ОБРАЗУ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА-ВИХОВАТЕЛЯ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ІДЕЯМ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО.....	51
<i>Марина ДЕМЕШКЕВИЧ.</i> ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В УМОВАХ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ.....	53
<i>Марина ДЕМЕШКЕВИЧ.</i> В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО РАЦІОНАЛЬНУ ОРГАНІЗАЦІЮ РЕЖИМУ ЯК ЗАСОБУ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	56
<i>Світлана КОВАЛЕВСЬКА.</i> В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	60
<i>Яна ЛУТЧЕНКО.</i> ТЕСТУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З МАТЕМАТИКИ.....	63
<i>Тетяна МАЛАМУЖ.</i> ВИКОРИСТАННЯ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВИХ ІГОР В ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	67

Альона ПАРКАН. ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ УМІНЬ ЗДІЙСНЮВАТИ САМОПЕРЕВІРКУ ТА НАЙПРОСТІШЕ РЕДАГУВАННЯ ТЕКСТУ	70
Анастасія СУМЕНА. ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ПРИ ВИВЧЕННІ РІДНОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ	74

ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ

Тетяна БЕЗРУЧЕНКО. ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КІРОВОГРАДСЬКОЇ СУБРЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ	78
Вікторія БОСЕЦЬКА. ПОРІВНЯЛЬНА ОЦІНКА ГЕОЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ ЧЕРКАСЬКОЇ ТА КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ	81
Інна БУРТОВА. ВІКОВІ ЗМІНИ ЗАЛОЗ ВНУТРІНЬОЇ СЕКРЕЦІЇ ТА СИНТЕЗУ ЇХ ГОРМОНІВ	86
Ірина ВИСОЦЬКА. ЗНЕЛІСНЕННЯ ТЕРИТОРІЇ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ (НА ПРИКЛАДІ ЛІСІВ ДП «ГОЛОВАНІВСЬКИЙ ЛІСГОСП»)	90
Марина ЖАБОКРИЦЬКА. ГАЛУЗЕВА СТРУКТУРА ТА ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ МАШИНОБУДУВАННЯ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ	93
Інна КАРАУШ. ДЕНДРОФЛОРА ПАРКІВ, СКВЕРІВ ТА ВУЛИЧНИХ НАСАДЖЕНЬ МІСТА НОВОМИРГОРОДА (КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСТЬ)	97
Тетяна КОЗУБЕНКО. ВИВЧЕННЯ ФІЗИКО-ХІМІЧНИХ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ АДСОРБЦІЙНОГО ВИДІЛЕННЯ БАРВНИХ РЕЧОВИН ЦУКРОВОГО ВИРОБНИЦТВА (НА ПРИКЛАДІ БАРВНИКА СОКУ БУРЯКА)	100
Анна КОЛІСНИК. ВИВЧЕННЯ КІНЕТИЧНИХ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ ВИДІЛЕННЯ ДИХРОМАТ-ІОНІВ ІЗ ВОДНИХ РОЗЧИНІВ	104
Анна КОЛІСНИК. ФІЗИКО-ХІМІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ВИДІЛЕННЯ ДИХРОМАТ-ІОНІВ ІЗ МОДЕЛЬНИХ ВОДНИХ РОЗЧИНІВ ТА СТІЧНИХ ВОД ЗАВОДУ «ЧЕРВОНА ЗІРКА»	106
Ольга КОЛЯДА. ГЕНЕЗА МЕТОДИЧНИХ ПРИРОДОЗНАВЧИХ ІДЕЙ	109
Ольга КОМАР. ГЕРОНТОЛОГІЧНІ ЗМІНИ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ ТА ВИЩОЇ НЕРВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ	112
Ольга КОМАР. ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ Й ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЯК НАСЛІДОК МІНЛИВОСТІ ВИЩОЇ НЕРВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	116
Олександр КОНДРАТЬЄВ. ПРОСТОРОВО-ТОПОНІМІЧНА ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ЛІСІВ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРИТОРІЇ ДП «ОЛЕКСАНДРІВСЬКИЙ ЛІСГОСП»)	120
Юлія КОШІН. ХАРЧУВАННЯ І СТАРІННЯ	124
Лень ТЕТЯНА. СПЕЦИФІКА ЗОНИ ДОТИКУ ПРИДНІПРОВСЬКОЇ ВИСОЧИНИ ТА ПРИЧОРНОМОРСЬКОЇ НИЗОВИНИ	127
Катерина МАРЧАК. ВЕБ-КВЕСТ ЯК ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ УЧНІВ	131
Євгеній МОЛЧАН. ФОРМУВАННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЧОРНОЗЕМІВ ЗВИЧАЙНИХ НА ТЕРИТОРІЇ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ	134
Ірина МОШНА. ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ	137
Сергій ПЕЛЮХОВСЬКИЙ. ГАЛУЗЕВА СТРУКТУРА ТА ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ	140
Антоніна ПІДВАЛЬНА. СУЧАСНИЙ УРОК БІОЛОГІЇ. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ РОЗДІЛУ РОСЛИНИ (7 КЛАС)	144
Іван ПОЛІЩУК. АНАЛІЗ СХЕМ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНОГО РАЙОНУВАННЯ УКРАЇНИ ТА ЗОНУВАННЯ БАСЕЙНУ РІЧКИ ІНГУЛЕЦЬ	148
Ірина ПОПОВА. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА ТЕРИТОРІЇ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ (ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ)	152
Ілона ПОШТАРУК. ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ЖИТЛОВИХ СУБСИДІЙ НАСЕЛЕННЮ УКРАЇНИ І КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ	156
Світлана САМОЙЛОВСЬКА. ДОСЛІДЖЕННЯ ВБИРНОЇ ЗДАТНОСТІ ҐРУНТІВ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ ПРИ ВНЕСЕННІ АЗОТНИХ ДОБРІВ	159
Юлія СКРІПКА. ДОСЛІДЖЕННЯ ВМІСТУ ГІДРОКСИМЕТИЛФУРФУРОЛУ ТА ДІАСТАЗИ В МЕДІ НАТУРАЛЬНОМУ КВІТКОВОМУ	163
Анна СОКОЛОВА. ВИРОБНИЧІ ТИПИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У ПРИМІСЬКІЙ ЗОНІ МІСТА КІРОВОГРАДА	166
Юлія СТРЮЧОК. ІМУНОФЕРМЕНТНИЙ АНАЛІЗ АНТИБІОТИКІВ У НАТУРАЛЬНОМУ МЕДІ НА ОСНОВІ RIDASCREEN® - ТЕСТІВ	171

<i>Вікторія ТКАЧЕНКО. МОРФОДИНАМІЧНА ІНТЕРПРИТАЦІЯ КРУТИЗНИ СХИЛІВ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ (НА ПРИКЛАДІ МЕЖИРІЧЧЯ ІНГУЛУ – БЕРЕЗІВКИ).....</i>	173
<i>Владислав УГРИМОВ. ОСОБЛИВОСТІ ЛІСОУСТРОЮ ТА ЛІСОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МЕЖАХ ТЕРИТОРІЇ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....</i>	176
<i>Богдана ФЕЦЕНЕЦЬ. ПОЗАКЛАСНА РОБОТА З БІОЛОГІЇ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ</i>	180
<i>Юлія ЧЕРНА. ОЦІНКА ТУРИСТСЬКО-СПОРТИВНИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ).....</i>	183

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА

<i>Ірина АТРОЩЕНКО. МУЗИЧНО-РИТМІЧНЕ ВИХОВАННЯ ОДИН З ЕФЕКТИВНИХ НАПРЯМІВ «ТЕРАПІЇ МИСТЕЦТВОМ».....</i>	188
<i>Віталій ДОРОШ. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ШКОЛЯРІВ.....</i>	191
<i>Анна ЄВСЮКОВА. БАЛЬНИЙ ЕТИКЕТ – ЦЕ ОСОБЛИВЕ ЗВЕДЕННЯ ПРАВИЛ ЯКІ НЕ МІНЯЮТЬСЯ ВІКАМИ.</i>	194
<i>Юлія ЗЕЛЕНА. ІНТЕГРАЦІЯ МИСТЕЦТВ У КОНТЕКСТІ УРОКУ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....</i>	199
<i>Вероніка КОХНО. ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА ДО МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....</i>	200
<i>Ганна КУЗЬМЕНКО. ФОРМУВАННЯ ПЕРЕДАЧІ ФОРМИ ТА ПРОСТОРУ У СТУДЕНТІВ АРХІТЕКТУРНИХ ВІДДІЛЕНЬБУДІВЕЛЬНИХ КОЛЕДЖІВ.....</i>	203
<i>Ігор КУЛІКОВ. УСВІДОМЛЕНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УСПІШНОСТІ МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....</i>	205
<i>Анна ЛИТВИНЕНКО. ОСОБЛИВОСТІ СТИЛІЗАЦІЇ РОСЛИННИХ МОТИВІВ У ПЕТРИКІВСЬКОМУ РОЗПИСІ</i>	209
<i>Юрій ЛІПІН. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ УРОКУ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ З ВИКОРИСТАННЯМ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....</i>	211
<i>Вікторія МАЙДАННИК. РОЛЬ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГРАФІКИ В СТВОРЕННІ КОМП'ЮТЕРНИХ ІГОР СТУДЕНТАМИ ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ.....</i>	215
<i>Алла МАКОВЕЦЬКА. РОЗВИТОК ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ МУЗИКИ НА ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКІНЦІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....</i>	217
<i>Вячеслав МАРІНІЧ. ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА ДО ТВОРЧОСТІ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН</i>	220
<i>Любов МИКИТЕНКО. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ НАВИЧОК УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....</i>	223
<i>Галина МУРАВЧИК. ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ СТВОРЕННЯ ТЕМАТИЧНИХ КОМПОЗИЦІЙ В ТЕХНІЦІ ВИШИВКИ.....</i>	226
<i>Олександр СКОРЕЦЬ. ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ФОРТЕПІАННОЇ МУЗИКИ.....</i>	228
<i>Олександр СКРИПНИК. ВПЛИВ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА АКТИВНИЙ РОЗВИТОК ФІЗІОЛОГІЧНИХ ФУНКЦІЙ ЛЮДСЬКОГО ОРГАНІЗМУ.....</i>	232
<i>Олена ЦЕНЦУРА. ХОРЕОГРАФІЧНЕ МИСТЕЦТВО – МОГУТНІЙ ФАКТОР ВПЛИВУ НА ЕМОЦІЙНУ СФЕРУ ДИТИНИ.....</i>	235
<i>Сергій ЧОРНОІВАН. ВИКОРИСТАННЯ ФОЛЬКЛОРУ В МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ</i>	238
<i>Тетяна ЯКОВЕНКО. ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА</i>	243

ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА МОЛОДІ

<i>Григорій ДЕЛЮРМАН. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО САМОВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ.....</i>	247
<i>Сергій КІСІЛЬ. РІВЕНЬ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ СТУДЕНТІВ 15-18 РОКІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ</i>	250
<i>Ілля КОЛЕВАТОВ. ПРОПЕДЕВТИЧНА ПІДГОТОВКА РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ ДО ОВОЛОДІННЯ ГІМНАСТИЧНИМИ ВПРАВАМИ.....</i>	253
<i>Станіслав КОЛІСНИК. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ВУЗІВ ДО ФІЗКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....</i>	257

<i>Олександр КОРЕЦЬКИЙ</i> . ЕФЕКТИВНІСТЬ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕДАГОГІЧНИМ ПРОЦЕСОМ У СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СПОРТИВНОГО ПРОФІЛЮ.....	260
<i>Анастасія КОСІВСЬКА</i> . МЕТОДИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДІЙНОСТІ ВИКОНАННЯ ВПРАВ З ПРЕДМЕТАМИ ГІМНАСТИКИ ХУДОЖНЬОЇ НА ЕТАПІ СПОРТИВНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	263
<i>Сергій КРИВОХИЖА</i> . ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО РОБОТИ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ ШКІДЛИВИХ ЗВИЧОК СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ	266
<i>Анастасія КУНИЦЬКА</i> . КОРЕКЦІЙНИЙ ВПЛИВ САМОСТІЙНИХ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ НА РОЗВИТОК РУХОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ДОПОМІЖНОЇ ШКОЛИ.....	270
<i>Володимир МАЛИК</i> . РОЛЬ ВАЛЕОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ В ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	273
<i>Вікторія МАНУЦЕНКО</i> . ПСИХОЛОГІЧНО - МОТИВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ СЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ ЛЕГКОЮ АТЛЕТИКОЮ УЧНІВ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	277
<i>Богдан МОЦАР</i> . ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТАМИ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.....	280
<i>Євген ПРОКОПЧУК</i> . ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СИЛОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ В УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ГІМНАСТИКИ	284
<i>Уляна РУСИНЮК</i> . ОПТИМІЗАЦІЯ ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ПІЗНАВАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНО РИТМІЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	287
<i>Сергій ФРАНЧУК</i> . АНАТОМО-ФІЗІОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ЗАНЯТЬ ПЛАВАННЯМ, ЯК ЧИННИКА ОЗДОРОВЧОГО ТРЕНУВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ	290
<i>Дмитро ЯКОВЕНКО</i> . ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ВІДНОВНОГО ЛІКУВАННЯ ЛЕГКОАТЛЕТІВ, ЩО СТРАЖДАЮТЬ ВЕРТЕБРОГЕННОЮ ПАТОЛОГІЄЮ	294

СВІДОЦТВО ПРО ВНЕСЕННЯ СУБ'ЄКТА ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ
ДО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ВИДАВЦІВ,
ВИГОТІВНИКІВ І РОЗПОВСЮДЖУВАЧІВ ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ
Серія ДК № 1537 від 22.10.2003 р.

Підп. до друку 26.04.2013. Формат 60×90/16. Папір газет. Друк різнограф.
Ум. др. арк. 31,9. Тираж 100. Зам. № 7161_2.

РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧИЙ ВІДДІЛ
*Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка*
25006, Кіровоград, вул. Шевченка, 1
Тел.: (0522) 24-59-84.
Факс.: (0522) 24-85-44.
E-Mail: mails@kspu.kr.ua